OPERE III

George Bălăiţă

Marocco (II)

POLIROM

George Bălăiţă

III
Marocco (II)

Cronologie de Marilena Donea

Editura POLIROM
2011

© 2011 by Editura POLIROM

Colecţie coordonată de Daniel Cristea-Enache

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

ISBN General: 978-973-46-1426-4
ISBN Epub (Vol. 3): 978-973-46-3376-0
ISBN PDF (Vol. 3): 978-973-46-3377-7
ISBN print (Vol. 3): 978-973-46-2013-5

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura eco - un supererou al lumii moderne!

Versiune digitală realizată în colaborare cu Libris.ro

Cronologie

1935 17 aprilie. Se naşte la Bacău George (Gheorghe) Bălăiţă. Tatăl, Gheorghe, este funcţionar comercial (comis-voiajor), iar mama, Constandina, născută Popa, casnică. Din prima copilărie păstrează amintirea bunicii din partea tatălui: „Ceva important: la început de tot, am avut norocul să cunosc lumea povestită de bunica din partea tatălui meu. Bunica cea plină de har şi dăruită cu toate cele“.

1944 August. Constandina Bălăiţă împreună cu fiul său se refugiază din calea ruşilor „la neamurile mamei, în munţii Buzăului, unde a-nţărcat dracul copiii pe Bâsca în sus“. Aici, în localitatea Gura Teghii, va continua şcoala primară. Tatăl era concentrat.

1947 George şi mama sa se întorc la Bacău.

1948 Moare mama scriitorului. George Bălăiţă avea 13 ani.

1947-1953 Continuă şcoala primară şi liceul din Bacău, respectiv Şcoala Medie nr. 1, devenită acum Colegiul Liceal „Ferdinand I“. În liceu este pasionat mai ales de lectură, spre nemulţumirea tatălui, care l-ar fi dorit mai aplecat spre studiul disciplinelor şcolare, visând pentru fiul său o carieră de medic sau de avocat. El ar fi vrut să plece la o şcoală de marină, însă n-a fost admis din cauza dosarului. Este atras şi de gimnastică, fiind chiar campion şcolar la două aparate: bară fixă şi cal cu mânere. În ultimul an de liceu rămâne corigent la matematică şi chimie. În toamna aceluiaşi an intră la Institutul de Cultură Fizică şi Sport din Bucureşti, în mare măsură şi pentru a nu risca să fie înrolat.

1955 Renunţă la facultate în anul al doilea de studii.

1955-1960 Dă examen de admitere la mai multe facultăţi: Medicină, Agronomie, Drept, Chimie şi Istorie. „Am fost, pe rând, candidat de profesie la examenele de admitere la facultate.“ În urma examenului la Drept, la care se clasează sub ultimul admis, este repartizat la Institutul de Limbă şi Literatură Rusă „Maxim Gorki“, dar nu se prezintă. Intră la Facultatea de Chimie Alimentară din Galaţi, la care renunţă încă din primul an. Are diverse ocupaţii: desenator tehnic, profesor suplinitor, muncitor necalificat, antrenor de gimnastică.

1958 Debutează în ziarul *Steagul roşu* din Bacău (nr. 1683, 21 iunie) cu schiţa „Pământ“.

1959 Se căsătoreşte cu Lucia Gavril, funcţionară la Poştă.

1960 Se înscrie la Facultatea de Filologie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza“ din Iaşi, la cursuri fără frecvenţă, hotărându-se să obţină, „de dragul tatălui“, o diplomă universitară. În perioada studiilor, este interesat mai ales de lingvistică. Lucrează ca instructor metodist la Casa Regională a Creaţiei Populare Bacău.

Publică primele proze în revista *Luceafărul* (începând cu nr. 11, din 1 iunie). În primii ani semnează sub diverse pseudonime: Gheorghe Teg, G. Palaloga, G. Bălăiţă-Teg.

1962 Continuă să publice proze în revista *Luceafărul*. Primeşte Premiul anual al revistei *Luceafărul* pentru debut în proză. Valoarea premiului: 2 000 de lei.

1963-1964 Publică proze şi scurte reportaje în revistele *Luceafărul*, *Ateneu* şi *Săteanca*.

1964 Debutează editorial cu volumul de povestiri *Călătoria*, publicat în luna iulie la Editura pentru Literatură în colecţia „Luceafărul“, cu o prefaţă de Eugen Barbu. „Proza lui Bălăiţă ascunde un poet nedeclarat, un îndrăgostit de faptul mărunt, dar plin de lirism, un aspru pictor al naturii... care presimte şi acompaniază conflictele etice cele mai ascuţite. Această ştiinţă a conjugării elementului exterior cu observaţia psihologică cea mai fină anunţă în mod cert un scriitor remarcabil.“ (Eugen Barbu) „Schiţele prezentului volum ne atrag atenţia asupra unui talent care îşi organizează universul cu o deprindere artistică remarcabilă. Proza lui Bălăiţă cultivă cu predilecţie simbolurile, alternând poemul în proză cu literatura de notaţii, succintă.“ (Marin Bucur)

Devine redactor al revistei de cultură *Ateneu*, serie nouă, care apare la Bacău în august. Redactor-şef al revistei este poetul Radu Cârneci. Colegi de redacţie îi sunt Sergiu Adam, Ovidiu Genaru, Mihail Sabin, Constantin Călin, Vlad Sorianu. Singurul care mai avea în acel moment un volum publicat era Radu Cârneci (1963). Publică în *Ateneu* (nr. 4, noiembrie) o traducere din Jacques Prevert: „Socoteala“.

1965 Continuă să publice povestiri în revistele *Ateneu*, *Orizont*, *Luceafărul* şi *Gazeta literară*. Apar în revista *Ateneu* (nr. 7, iulie, şi nr. 11, noiembrie) reportajele „Bacău ’65“ şi „Cronică despre chimie“, ultimul fiind inclus ulterior în volumele *Dimineţi însorite* (1969), *Reportajul românesc contemporan, 1944-1974* (antologie alcătuită de Nicolae Mecu, George Muntean şi Vasile Teodorescu, 1974) şi *Oamenii acestui pământ* (1976). Împreună cu Vlad Sorianu traduce un fragment din romanul *Centaurul*, al lui John Updike (*Ateneu*, nr. 9, septembrie).

1966 La Editura pentru Literatură apare volumul de nuvele *Conversând despre Ionescu*, o carte care „nu face decât să confirme speranţele, să întărească impresiile, să adâncească liniile individualizatoare anunţate în volumul precedent, să clarifice o anume orientare a autorului spre analiză, spre proze de fantezie şi de descifrare a laturilor fantastice ale existenţei sufleteşti în veşnică şi imprevizibilă mutaţie, spre jocul planurilor temporale comprimate, spre tipologiile insolite“ (Aurel Martin). „Aerul halucinatoriu, insistenţa de a observa manifestarea unor stări obsesive, procesele obscure localizate în subconştient îl apropie pe Bălăiţă de nuvelistica lui Gib I. Mihăescu; dispoziţia sarcastică, alimentând efecte de umor negru, evocă numele lui Urmuz, cu diferenţa că toată verva comică nu reprezintă niciunde, pentru autorul nostru, o formă a

descărcării prin joc, ci este tot expresia unei încordări, dacă nu a unei crispări cu substrat dureros.“ (Gabriel Dimisianu)

Publică proze în revistele *Ateneu*, *Cronica*, *Iaşul literar* şi *Gazeta literară*.

1967 Apare volumul *Întâmplări din Noaptea Soarelui de Lapte*, la Editura Tineretului: „…am scris o trăsnaie de vreo sută de pagini apărută sub titlul *Întâmplări din Noaptea Soarelui de Lapte*, o glumă, o săptămână de tumbe, ceva de neuitat, totul scos din priză!“. „Cartea lui Bălăiţă nu este un basm, ci mai degrabă un eseu asupra fiinţelor în sine, un eseu scris cu o regularitate absurdă peste logica de neimaginat a copiilor, inventând un aer în care lucrurile şi fiinţele se retrag în ele însele pentru a reda realităţii aparenta ordine în care se poate trăi.“ (Gabriela Melinescu)

Publică proze în *Ateneu*. Povestirea „Posibilitatea întoarcerii lui Benedict“ („Benedict’s possible return“), în traducerea lui Carmen-Liliana Mareş, apare în *Romanian Review* (nr. 3) şi în ediţiile în limbile franceză, germană şi rusă ale aceleiaşi reviste. Povestirea „Zăpezile rămân curate“ („Snega ostoiutsea cistîmi“) este publicată în revista *Rumânia* (nr. 1, ianuarie).

Absolvă cursurile universitare cu teza de licenţă „Mateiu Caragiale“, care a primit nota maximă din partea profesorului Constantin Ciopraga.

Intră în P.C.R.

1968 Primeşte Premiul U.T.C. pentru proză. Premiul pentru poezie este acordat poetei Ana Blandiana.

Prozele „O fugă neîntreruptă până la poartă“, „Furnica pe talpă“ şi „Vestea noastră cea de toate zilele“ din volumul *Conversând despre Ionescu*, traduse în limba rusă de D. Şpolianskaia, sunt incluse în volumul *Şalinoe leto. Molodîe pisateli Rumânii. Stihi i proza*, apărut la Editura Molodaia Gvardia din Moscova. Antologia mai cuprinde texte de Ion Alexandru, Ana Blandiana, Constantin Stoiciu, Ilie Constantin, Nicolae Velea, Marin Sorescu, Sorin Titel, Ion Gheorghe, Dumitru Radu Popescu, Vasile Rebreanu, Nichita Stănescu, Grigore Hagiu şi Fănuş Neagu. Povestirea „Zăpezile rămân curate“ („Snow will stay clean“) este publicată în revista *Romania Today* (nr. 2, februarie), precum şi în ediţiile în limbile franceză, germană şi spaniolă ale aceleiaşi reviste. Publică reportaje în *Ateneu* şi *Scânteia*.

Un studiu privind volumele *Călătoria* şi *Conversând despre Ionescu* este inclus în volumul *Glose critice* de Vlad Sorianu (Editura pentru Literatură).

1969 Povestirea „Într-o vară, gândurile…“ din volumul *Călătoria*, tradusă în germană de Ria Wurche, este inclusă în volumul *Erkundungen. 24 rumänische Erzählungen* (Verlag Volk und Welt, Berlin). Antologia mai cuprinde texte de Ion Băieşu, Ştefan Bănulescu, Ana Barbu, Eugen Barbu, Nicolae Breban, Alecu Ivan Ghilia, Nicolae Jianu, Francisc Munteanu, Iulian Neacşu, Fănuş Neagu, Simion Pop, Sânziana Pop, Dumitru Radu Popescu, Marin Preda, Vasile Rebreanu, Zaharia Stancu, Dumitru Ţepeneag, Sorin Titel şi Nicolae Velea.

Publică în *Ateneu* impresii de lectură, în rubrica „Lecturi“.

1970 Se naşte unicul fiu al scriitorului, Matei.

Publică impresii de lectură în revistele *Tribuna* şi *Ateneu*. Articolul „Gogol sau Doi funcţionari“ (*Ateneu*, nr. 2, februarie) va apărea ulterior în volumele *Nopţile unui provincial* (1983) şi

Gulliver în Ţara Nimănui (1994).

Apare *Istoria literaturii române* (vol. 1 şi 2) de Alexandru Piru, în care lui George Bălăiţă îi sunt consacrate pp. 524-525. La Cartea Românească apare volumul *Prozatori de azi*, de G. Dimisianu, care cuprinde un studiu despre volumul *Conversând despre Ionescu*, publicat iniţial în *Gazeta literară* (nr. 48, 1 decembrie 1966).

1971 Publică proze în *Ateneu*. „Bizar“ (despre G. Bacovia), care apare în nr. 9 (septembrie), va apărea ulterior în volumul *Nopţile unui provincial* (1983). „Anul 1574“ (după „Vremuri de bejenie“, de Mihail Sadoveanu), apărută în nr. 11 (noiembrie), va fi reluată ulterior în volumele *Nopţile unui provincial* (1983) şi *Gulliver în Ţara Nimănui* (1994).

La Editura Albatros apare *Dicţionarul de literatură română contemporană* de Marian Popa. Articolul despre George Bălăiţă află la pp. 79-80.

1972 Publică proze în *România literară*, *Convorbiri literare* şi *Tribuna*. Unele vor fi incluse în volumul *Clopote de argint* (Editura Eminescu, 1974). În *Ateneu* semnează textul „Calmul conştiinţei. Marin Preda la 50 de ani“ (nr. 8, august), care va fi inclus în volumul omagial dedicat lui Marin Preda *Timpul n-a mai avut răbdare* (1981). Traduce poeme din Bilitis (*Ateneu*, nr. 3, martie).

1973 Îi apar povestiri în *Convorbiri literare*, *România literară*, *Ateneu* şi *Flacăra*. Textele „În amurg“ (*Ateneu*, nr. 9, septembrie) şi „Gravuri, stampe, litografii“ (*Ateneu*, nr. 10, octombrie) vor fi publicate ulterior în volumele *Nopţile unui provincial* (1983) şi *Gulliver în Ţara Nimănui* (1994), iar „Insomnie“ (*Ateneu*, nr. 11, noiembrie) va apărea şi în *Ziua literară* (19-25 august 2002). Publică un grupaj de traduceri din poezia veche vietnameză (*Ateneu*, nr. 8, august). În revista *Tribuna* apare primul interviu al lui George Bălăiţă realizat de Nicolae Prelipceanu, cu titlul „Este temerar să apari în faţa lumii, dar este la fel de temerar să aştepţi“, care va fi inclus în volumul lui Nicolae Prelipceanu *Dialoguri fără Platon* (1976), precum şi în volumele *Lumea în două zile* (1985) şi *Câinele în lesă* (2004).

1974 George Bălăiţă devine redactor-şef adjunct al revistei *Ateneu*.

În revista *Luceafărul* (nr. 13, 30 martie) apare un fragment din romanul *Lumea în două zile* („Domestica“) şi alte proze. Apar povestiri şi în *Convorbiri literare* şi *Ateneu*. Textul „Scurtătura“ (*Ateneu*, nr. 3, martie) va fi publicat ulterior în volumul *Nopţile unui provincial* (1983).

1975 Apare la Editura Eminescu romanul *Lumea în două zile*, pentru care autorul este distins cu Premiul Uniunii Scriitorilor. La Bacău, într-o adunare cu activul cultural, prim-secretarul P.C.R. al judeţului dezavuează romanul. Critica literară îl primeşte elogios. În primele trei luni de la apariţia romanului se publică peste 17 cronici în 13 reviste de cultură. Până la apariţia celei de-a doua ediţii a romanului vor apărea peste 36 de cronici, publicate în 23 de reviste: „Zeci de critici literari au scris sute de pagini despre *misterele* romanului *Lumea în două zile*, descifrând simbolurile, căutând analogii, luând act de modernitatea procedeelor epice, interpretând antroponimele. Până la urmă, n-a rămas nimic nemăsurat, neradiografiat, necomparat“ (Alex. Ştefănescu). „După aproape zece ani de la exerciţiile de digitaţie literară din *Conversând despre*

Ionescu, George Bălăiţă publică un extraordinar roman, substanţial, modern, ironic şi totodată plin de poezie, de un realism minuţios, abundent, întors însă în marea viziune fantastică (*Lumea în două zile*).“ (Nicolae Manolescu) „Sub zodia ironiei, fără accente prea violente, în spiritul acestei labile, fragile stări care necesită participarea cititorului, George Bălăiţă construieşte cu luciditate unul dintre romanele de rezistenţă ale acestui deceniu care, pentru literatura românească postbelică, este deceniul prozei de înaltă profesionalitate.“ (Dan Culcer) Revista *Săptămâna* face opinie separată. Într-un serial publicat în nr. 407-411 (septembrie-octombrie 1978), se consideră că *Lumea în două zile* este „o carte umflată de critica partizană, minoră, dar profund duşmănoasă sistemului, de-a dreptul nocivă pentru statul nostru socialist“.

Publică proze în *Vatra*, *Convorbiri literare* şi *Ateneu*. Textele „Despre dispariţie“ (*Convorbiri literare*, nr. 11, noiembrie) şi „Monolog“ (*Convorbiri literare*, nr. 12, decembrie) vor apărea ulterior în volumul *Nopţile unui provincial* (1983).

1976 Publică proze în *Viaţa Românească* şi *Convorbiri literare*. Textul „Mitologicale“ (*Convorbiri literare*, nr. 3, martie) va fi publicat ulterior în volumele *Nopţile unui provincial* (1983) şi *Gulliver în Ţara Nimănui* (1994). Tot în *Convorbiri literare* (nr. 9, septembrie) apare interviul acordat lui Constantin Coroiu „Consecvenţa personajului şi dinamismul realităţii“, care va fi inclus în volumele *Dialoguri literare* (vol. II, 1980) şi *Romanul românesc în interviuri* (vol. I, antologie de Aurel Sasu şi Mariana Vartic, 1985). La Editura Dacia apare volumul *Citind sau trăind literatura*, de Dan Culcer, care cuprinde şi o recenzie a romanului *Lumea în două zile*, apărută iniţial în revista *Vatra* (nr. 12, 20 decembrie).

1977 George Bălăiţă este ales în Consiliul Uniunii Scriitorilor, apoi în biroul de conducere al acestuia. La Editura Európa Könyvkiadó din Budapesta apare, în traducerea lui Kolozsvári Papp László, romanul *Lumea în două zile* (*A világ két napban*). Revistele *Convorbiri literare* (nr. 11, noiembrie) şi *Luceafărul* (nr. 46, 12 noiembrie) publică fragmente din romanul *Ucenicul neascultător*, în curs de apariţie. Spre sfârşitul anului apare romanul *Ucenicul neascultător*, la Editura Albatros. „*Ucenicul neascultător* este un roman scânteietor, de o inteligentă ironie, de o uluitoare bogăţie de expresie, în care fantezia e infuzată de rol, de o rară vitalitate optimistă, cinstit şi exact în prezentarea oamenilor şi a faptelor lor. Un mare talent.“ (Paul Georgescu) „George Bălăiţă are neobişnuita însuşire de a da prozei sale, care are o structură geometrică şi rece, minuţios proiectată, în cele mai mărunte detalii, o înfăţişare luxuriantă, de junglă epică născută dintr-o imaginaţie dezlănţuită. Este o proză în care gustul pentru farsă şi intuiţia dramei coexistă, o proză în care gluma şi neliniştea, bufoneria şi gravitatea se întrepătrund.“ (Mircea Iorgulescu) „Gradul ridicat de profesionalitate a scrisului, calitatea *în sine* a textului literar, excelenta articulare a naraţiunii, concepută ca o frază extinsă, ca şi sunetul plin al frazei, al fiecărei propoziţii ca atare, aşezată de la început pe baze solide: proza lui G. Bălăiţă predispune la încredere. […] Insist, de aceea, asupra calităţilor profesionale – vocaţie de narator, de observator al naturii umane, de creator de personaje verosimile şi vii, de ironist, de poet, de admirabil stilist – ale cărţii (şi cărţilor) lui G. Bălăiţă.“ (Lucian Raicu)

Scrie „Cuvânt înainte“ la volumul *Bacovia şi Bacăul*, de Gheorghe Pătrar, şi o postfaţă la volumul de versuri *Despre apusul soarelui*, de Mihail Sabin.

La Editura Albatros apare a doua ediţie, revăzută şi adăugită, a *Dicţionarului de literatură română contemporană* de Marian Popa, incluzând referinţe despre George Bălăiţă (p. 71).

Studii despre *Lumea în două zile* sunt cuprinse în volumele *Romanul românesc şi problematica omului contemporan*, de Anton Cosma, şi *Proză şi reflexivitate*, de Cornel Ungureanu.

1978 George Bălăiţă este distins cu Premiul Academiei R.S.R. pentru romanul *Ucenicul neascultător*. Un fragment din roman apare în *Neue Literatur* (nr. 8, august), în traducerea lui Thomas Kleininger. În ziarul *România liberă* (nr. 10432, 11 mai), Tia Şerbănescu publică o convorbire cu scriitorul George Bălăiţă despre viaţa personajului. Textul va apărea în cartea *Romanul românesc în interviuri*, vol. I, antologie de Aurel Sasu şi Mariana Vartic, 1985. George Macovescu, preşedintele în exerciţiu al Uniunii Scriitorilor, îi propune lui George Bălăiţă să vină la Bucureşti pentru a ocupa postul liber de secretar al Uniunii. Un text critic despre autor este inclus în volumul *Scriitori români* al lui Valentin Taşcu.

1979 Se stabileşte la Bucureşti, unde ocupă funcţia de secretar al Uniunii Scriitorilor. Voia de mult să plece din Bacău şi avea intenţia să se transfere la o revistă literară, ceea ce nu s-a mai întâmplat. Este ales membru supleant în C.C. al P.C.R., funcţie pentru care mai fuseseră propuşi de Uniunea Scriitorilor alţi doi scriitori: Constantin Chiriţă şi Ion Hobana. Scriitorul va povesti episodul într-un interviu acordat lui Ştefan Agopian şi publicat în 2002.

Un fragment din romanul *Ucenicul neascultător* (*The disobedient apprentice*), în traducerea lui Mihai Miroiu, apare în *Romanian Review* (nr. 2-3, februarie-martie). Revista *Neue Literatur* (nr. 12, decembrie; nr. 1, ianuarie 1980) publică fragmente din romanul *Ucenicul neascultător* (*Der ungehorsame Lehring*), în traducerea Ilsei Lauer, aflat în lucru la Editura Kriterion. În *România liberă* (nr. 10816-10819, 6-9 august) publică „Apa vie“ (I-II), comentariu la un eventual film despre Muzeul Satului. Versiunea în limba engleză, „Sequences from the village museum. The water of life“, va apărea în *Holidays in Romania* (nr. 98, februarie 1980).

Scrie o prefaţă la volumul *Plus-minus o zi*, de Bodor Adam, apărut la Kriterion.

Editura Academiei R.S.R. tipăreşte *Istoria literaturii române*, în care Marin Bucur semnează articolul dedicat lui George Bălăiţă (p. 292). La Editura Univers apare *Dicţionarul de literatură română* coordonat de Dimitrie Păcurariu, articolul referitor la George Bălăiţă aflându-se la pp. 50-51. Studii critice despre autor apar în volumele: Mioara Apolzan, *Casa ficţiunii*; Mircea Iorgulescu, *Firescul ca excepţie* (cronică a romanului *Ucenicul neascultător*, apărută iniţial în *Convorbiri literare*, nr. 3, martie 1978).

1980 Primeşte o bursă de studii de patru luni la Iowa University prin International Writing Program. „O dimineaţă banală în America“, proză inclusă în volumul *Gulliver în Ţara Nimănui* (1994), descrie această experienţă. Este numit director al prestigioasei Edituri Cartea Românească, după moartea neaşteptată a lui Marin Preda. Va ocupa acest post până în ziua de 21 decembrie 1989, când îşi prezintă demisia. Va socoti această perioadă o „aventură intelectuală“ şi „administrativă“. „Monotone, deşi pline de neprevăzut, aproape ca o călătorie în Mato Grosso,

au fost nenumăratele contacte umane, sute de oameni, mii de întâlniri în mii de zile. S-ar putea spune, în vechiul regim toată lumea scria! […] Tot efortul meu la C.R. a fost, în împrejurări nefireşti, să păstrez pe cât cu putinţă firescul.“ (interviu de C. Stănescu realizat în 1993) În *Tribuna* (nr. 4, 24 ianuarie) apare un interviu cu George Bălăiţă realizat de Mihai Tatulici. Textul a apărut ulterior în *Romanul românesc în interviuri*, vol. I, antologie de Aurel Sasu şi Mariana Vartic, 1985. Cronici ale romanelor *Lumea în două zile* şi *Ucenicul neascultător* sunt incluse în volumele Ion Negoiţescu, *Alte însemnări critice*, şi Lucian Raicu, *Printre contemporani*, ambele apărute la Cartea Românească.

1981 Începe să publice în ziarul *România liberă* (începând cu nr. 11279, 2 februarie) tablete la rubrica „Timbru“, urmate de alte proze scurte. „Cele mai reuşite tablete au apărut în *România liberă*, săptămânal, în perioada 1981-1983, la rubrica «Timbru», colorând cu frumuseţea lor graţioasă, de fluture, pagina a doua a sobrului ziar condus de Octavian Paler. Publicate, alături de alte texte, în volumul *Nopţile unui provincial* (1983), şi-au redovedit valoarea, nepierzând nimic din prospeţime. Chiar şi indignarea se transformă până la urmă, la George Bălăiţă, într-un fel de încântare că totul este aşa cum este.“ (Alex. Ştefănescu)

La Editura Univers apare *Istoria literaturii române de la început până azi*. *Compendiu*, de Al. Piru. George Bălăiţă este prezentat la pp. 524-525.

Studii critice despre romanele *Lumea în două zile* şi *Ucenicul neascultător* sunt incluse în volumele: Ov.S. Crohmălniceanu, *Pâinea noastră cea de toate zilele* (textul despre *Lumea în două zile* a apărut iniţial în *Luceafărul*, nr. 28, 10 iulie 1976); Dan Culcer, *Serii şi grupuri* (studiu apărut iniţial în *Vatra*, nr. 7, 20 iulie 1978); Cornel Moraru, S*emnele realului*; Mircea Tomuş, *Mişcarea literară*.

1982 La Editura Kriterion apare romanul *Ucenicul neascultător* (*Der ungehorsame Lehring*), în traducerea germană a Ilsei Lauer.

Studii critice despre romanele *Lumea în două zile* şi *Ucenicul neascultător* sunt incluse în volumele: Petru Mihai Gorcea, *Structură şi mit în proza contemporană*; Cristian Livescu, *Scene din viaţa imaginară* (texte apărute în *Ateneu*, nr. 3, octombrie 1975, şi *Steaua*, nr. 7, iulie 1979); Cornel Regman, *Noi explorări critice*; Ion Simuţ, *Diferenţa specifică*; Alex. Ştefănescu, *Între da şi nu*.

În *Cahiers roumains d’études littéraires* (nr. 4, octombrie-decembrie), Ov.S. Crohmălniceanu publică studiul „George Bălăiţă et le fantastique quotidien“, care mai apăruse în revista *Luceafărul* (nr. 28, 10 iulie 1976), sub titlul „Joacă şi seriozitate“, şi în volumul *Pâinea noastră cea de toate zilele* (1981).

1983 La Editura Junimea din Iaşi apare volumul de proză *Nopţile unui provincial*. „Cartea lui George Bălăiţă *Nopţile unui provincial* are dispunerea foarte liberă a unui jurnal alcătuit din caiete felurite, cu varii însemnări, trimiteri şi referinţe, într-un sistem extrem de vast. [...] Carnetele şi Caietele, Jurnalele configurează la George Bălăiţă, în cele două cicluri, *Rondul de noapte* şi *Timbru*, un destin de scriitor în căutarea propriilor amintiri, lecturi şi semne ale unei biografii intelectuale. Toate sunt rezultatul stărilor de veghe, al nopţilor străjuite de tăcerea străzilor şi a

caselor, de umbrele celor cunoscuţi cândva şi de depoziţia unor Cărţi, supremă aventură a unui scriitor precum George Bălăiţă.“ (Ion Vlad) „Povestindu-i pe alţii, Bălăiţă se povesteşte însă pe sine, şi în această confesiune – numai aparent involuntară – stă tot farmecul iniţiativei sale. Comentariile lui nu sunt numai exemple de lectură, ci şi de creaţie, ele sunt veritabile începuturi de structuri epice. Dar, trebuie adăugat, ironia autorului nu lipseşte nici aici. Ca şi în proze, el îşi etalează şi îşi ascunde în acelaşi timp procedeele.“ (Mircea Martin)

Revista *Viaţa Românească* (nr. 1-2) realizează o anchetă pe tema romanului românesc. Răspunsul lui George Bălăiţă va apărea ulterior în volumele *Romanul românesc în interviuri* (1985) şi *Lumea în două zile* (ediţia a II-a, 1985).

Studii critice despre romanele *Lumea în două zile* şi *Ucenicul neascultător* sunt incluse în volumele: Val Condurache, *Fantezii critice*; Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, vol. III (text publicat ulterior şi în ediţiile din 1991 şi 1998); Radu G. Ţeposu, *Viaţa şi opiniile personajelor*; Ion Vlad, *Structura romanului*.

1984 Editura Misla din Skopje publică romanul *Lumea în două* zile (*Svetot vo dva dena*), traducere în limba macedoneană de Dino Naun Dincev, cu o postfaţă de Dumitru M. Ion. În *Flacăra* (nr. 40, 5 octombrie) apare un interviu cu George Bălăiţă realizat de Tania Radu, care va fi inclus ulterior în volumele *Lumea în două zile* (ediţia a II-a, 1985) şi *Câinele în lesă* (2004).

Studii critice despre romanele *Lumea în două zile* şi *Ucenicul neascultător* sunt incluse în volumele: Valeriu Cristea, *Modestie şi orgoliu* (text apărut şi în *Ateneu*, nr. 2, februarie 1978); Norman Manea, *Pe contur* (apărut iniţial în *Tribuna*, nr. 43, 26 octombrie 1978); Marian Odangiu, *Romanul politic*; Lucian Raicu, *Fragmente de timp*; Eugen Simion, *Scriitori români de azi*, vol. 3 (text apărut în *România literară*, nr. 1, 5 ianuarie 1984, inclus în volumul *Lumea în două zile*, ediţia a II-a, 1985).

1985 Apare ediţia a II-a a romanului *Lumea în două zile* la Editura Eminescu, cu o postfaţă de Zoe Dumitrescu Buşulenga. Volumul mai cuprinde referinţe critice semnate de Lucian Raicu, N. Manolescu, M. Ungheanu, Ion Vlad, Val Condurache, Ov.S. Crohmălniceanu, Paul Georgescu, Cornel Ungureanu, Ileana Mălăncioiu, Valeriu Cristea, Eugen Simion, precum şi răspunsurile autorului la o anchetă a *Vieţii Româneşti* (1983) şi la două interviuri de N. Prelipceanu (1973, 1984). „Strunind ca un demiurg şi jucăuş, şi compasionat, oricum atotştiutor, timpul, spaţiul şi personagiile numeroase ale romanului şi unificându-le sub semnul unor mari mituri tradiţionale, pe care unele înşelătoare paradoxuri nu le pot ascunde, George Bălăiţă a dat prozei noastre de azi una dintre cele mai valoroase structuri epice moderne, învestită cu semnificaţii dintre cele mai adânci, deşi implicată în viaţa cea mai acut contemporană.“ (Zoe Dumitrescu Buşulenga) „Ca şi proza lui Mircea Eliade care proiectează spaţiul bucureştean la dimensiuni temporale mitice, LUMEA lui George Bălăiţă creează un CRONOTOPOS: orăşelul Albala (şi anexa sa Dealu-Ocna) în care trăieşte omul aparent *fără calităţi*, dar cu fatale intuiţii, Antipa. [...] Unul dintre prozatorii noştri cei mai sincroni cu romanul contemporan european, subliniind tradiţia descriptivă realistă în concretitudine epică, iar arhetipul povestirii în coerentă arborescenţă, proiectând fantasticul eresurilor folclorice în spaţiul miraculos al oraşului modern, George

Bălăiţă are de pe acum zona sa referenţială de realitate şi teritoriul său inconfundabil de limbaj.“ (Aureliu Goci)

Un fragment din romanul *Lumea în două zile*, în traducerea Ioannei Deligiorgis, este inclus în antologia *The International Writing Program and The University of Iowa.*

Revista *Libération* publică răspunsul lui George Bălăiţă la întrebarea „Pourquoi écrivez-vous?“, alături de răspunsurile lui M. Cărtărescu, Tr. Coşovei, M. Dinescu, N. Breban, Şt.Aug. Doinaş, D.R. Popescu şi C. Ţoiu.

Studii critice despre romanele *Lumea în două zile* şi *Ucenicul neascultător* sunt incluse în volumele: Constantin Coroiu, *Dialog în actualitate*; Adrian Dinu Rachieru, *Vocaţia sintezei*; Cornel Ungureanu, *Proza românească de azi*.

1987 La ediţia a IV-a a Reuniunilor cultural-educative şi literar-artistice ale revistei *Ateneu* din Bacău, scriitorului George Bălăiţă i se decernează Premiul „George Bacovia“ pentru beletristică.

Studii critice despre romanele *Lumea în două zile* şi *Ucenicul neascultător* sunt incluse în volumele: Simion Bărbulescu, *Profiluri literare contemporane*; Valeriu Cristea, *Fereastra criticului* (studiu apărut iniţial în *România literară*, nr. 8, 23 februarie 1984); Ioan Holban, *Profiluri epice contemporane*; Ileana Mălăncioiu, *Călătorie spre mine însămi* (text apărut în *Transilvania*, nr. 6, iunie 1983, şi inclus în *Lumea în două zile*, 1993, 2003, 2004); Alex. Ştefănescu, *Prim-plan*.

1988-1989 În şedinţa din seara zilei de 21 decembrie 1989 a Consiliului Uniunii Scriitorilor, George Bălăiţă îşi dă demisia, deşi noul Consiliu ales, avându-l preşedinte pe Mircea Dinescu, îi cere să rămână la conducerea Editurii Cartea Românească. Scriitorul va comenta episodul în interviul acordat lui Ştefan Agopian (2002).

Studii critice despre romanele *Lumea în două zile* şi *Ucenicul neascultător* apar în volumele: Costin Tuchilă, *Privirea şi cadrul* (1988); Ov.S. Crohmălniceanu, *Al doilea suflu* (1989); Ion Pecie, *Romancierul în faţa oglinzii* (1989); Monica Spiridon, *Melancolia descendenţei* (1989).

1990 Scoate, sub egida Editurii Cartea Românească, revista literară *Litere*. Apar numai două numere. Revista *European Bookseller Magazine* (Marea Britanie), în numărul din aprilie, publică un interviu cu George Bălăiţă pe tema literaturii, a vieţii literare, a relaţiilor umane înainte şi după Revoluţia română din 1989. Revista *Il Cavallo di Troia* (Italia) publică şi comentează proza „Scribul“ („Lo scriba“). În limba română textul va apărea în revista *ARC. Litere. Arte* (nr. 1-2, 1993) şi în volumele *Gulliver în Ţara Nimănui* (1994) şi *Câinele în lesă* (2004).

Traduce împreună cu Janina Ianoşi romanul *Cevengur* de Andrej Platonovič Platonov, care apare la Cartea Românească.

1991-1992 Editează împreună cu B. Elvin revista *ARC. Litere. Arte*, magazin literar trimestrial cu un supliment, *The Golden Bough* (*Creanga de aur*), tipărit în mai multe limbi, sub egida Fundaţiei Culturale Române, avându-l ca director pe Augustin Buzura. Începând cu nr. 4/1992 al revistei, devine redactor-şef. Revista apare până în anul 1997, totalizând 24 de numere. Publică primele proze în revista *ARC. Litere. Arte*. *Adevărul literar şi artistic* (nr. 54, 17-23 februarie 1991) şi *Adevărul* (nr. 1023, 7-8 august 1993) publică interviuri cu George Bălăiţă realizate de Constantin

Stănescu, care vor fi incluse în volumul acestuia *Interviuri din tranziţie* (Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996) şi în *Câinele în lesă* (2004).

Studii critice despre romanele *Lumea în două zile* şi *Ucenicul neascultător* sunt incluse în volumele: Ion Vlad, *Lectura prozei*, 1991 (studiu apărut iniţial în *Tribuna*, nr. 15, 12 aprilie 1984); Corina Ciocârlie, *Pragmatica personajului*, 1992.

1993 Moare tatăl scriitorului, la Bacău.

La Editura Prietenii Cărţii apare ediţia a III-a a romanului *Lumea în două zile.* „Împreună cu alte câteva (puţine) romane, cum ar fi *Galeria cu viţă sălbatică* al lui Constantin Ţoiu, *Lumea în două zile* transcende neorealismul spre un realism magic. Deşi aluzii la teroarea regimului funcţionează subiacent, naraţiunea se desprinde de timpul istoric şi evadează într-un timp paralel, cu o savoare amintind de basm. Întâmplările sunt încărcate de un halou magic, au o strălucire interioară, care conferă scriiturii un suav aer feeric. [...] *Lumea în două zile* conferă în fapt expresie tensiunii subliminale acumulate în inconştientul colectiv românesc împotriva unui regim tot mai kafkian. Însă în loc să manifeste această revoltă prin aluzii esopice (*şopârle*), cum se întâmplă în romanele *obsedantului deceniu*, el o face la modul simbolic, prin analiza unor procese subliminale care transcend conjuncturalul spre general uman.“ (Corina Braga)

În acelaşi an, Editura Minerva publică ediţia a IV-a a romanului *Lumea în două zile*, cu un tabel cronologic de C. Naum. „Ne aflăm în faţa unui joc infinit al reflectării şi al atribuirii de semnificaţii magico-simbolice prin actul de reflectare în conştiinţă a reflectării, jocul pe care se întemeiază ambiguitatea fantastică a lumii pe care o putem percepe. O veche obsesie (şi temă) romantică este la Bălăiţă, pentru prima dată în romanul realist românesc, transformată în arhetip modelator al unei naraţiuni ce nu poate fi încadrată în nici o tipologie literară.“ (Roxana Sorescu)

Scriitorul George Bălăiţă intră în Consiliul de redacţie al revistei *Lettre Internationale.*

1994 Apare volumul de proză *Gulliver în Ţara Nimănui*, la Editura Cartea Românească. „*Gulliver în Ţara Nimănui*, fără să modifice în vreun fel poziţionarea lui George Bălăiţă în *ierarhia* literară, facilitează în mod evident, ca orice carte de confesiuni eseistice, accesul la *figura spirituală* a scriitorului, furnizându-ne cheia sistemului de gândire şi legea de structurare a universului său artistic.“ (Răzvan Voncu) „George Bălăiţă scrie *frumos* despre orice. Textul său, hiperartisticizat, transmite emoţii elaborate, într-un stil căutat. Nu trebuie să se înţeleagă că autorul recurge la dizgraţioasele *poetizări* din care unii publicişti şi-au făcut un stil. Metoda sa de înfrumuseţare este mai ingenioasă şi mai perversă. Şi uneori atinge sublimul.“ (Alex. Ştefănescu) „Aproape toate textele publicate de George Bălăiţă în acest volum, ce reuneşte reportaje şi intervenţii publicistice din întreaga sa carieră publică, depăşesc interesul conjunctural şi dobândesc perenitatea pe care le-o acordă calităţile lor literare.“ (Roxana Sorescu) În *Azi* (nr. 556, 18 aprilie), Vasile Petre Fati realizează un interviu cu George Bălăiţă inclus ulterior în volumul *Câinele în lesă* (2004).

George Bălăiţă primeşte Premiul Asociaţiei Scriitorilor din Bucureşti.

1995-1996 Scrie o postfaţă pentru volumul *Foamea* de Knut Hamsun, apărut la Editura Univers. Editura Nova 2001 publică un *Dicţionar antologic de literatură română*, iar în volumul al doilea apar referinţe despre George Bălăiţă (pp. 58-62). Editura Fundaţiei Culturale Române publică *Dicţionarul scriitorilor români*. *A-C*, coordonare şi revizie ştiinţifică de Mircea Zaciu, Marian Papahagi şi Aurel Sasu. Articolul despre George Bălăiţă este semnat de Dan Culcer (pp. 224-227). Studii critice despre romanele *Lumea în două zile* şi *Ucenicul neascultător* sunt incluse în volumele Elenei Dan, *Daimonion*, şi Monicăi Lovinescu, *Unde scurte* (vol. 2).

Apare volumul *Scurtă istorie a literaturii române. Iriana*, semnat de Dumitru Micu, volumul al treilea conţinând referinţe despre George Bălăiţă (pp. 249-254).

1997 George Bălăiţă devine director al Societăţii de Gestiune Colectivă a Drepturilor de Autor – Copyro. Revista *Rovnobežné zrkadlá* (*Oglinzi paralele*), publicaţie a minorităţilor slovace din România, publică eseul „Iubeşte pe aproapele tău“, care apăruse în *România literară* (nr. 30, 25 iulie 1991) şi în volumul *Gulliver în Ţara Nimănui* (1994) şi fusese inclus ca prefaţă în antologia *Scriitori israelieni de limbă română* (*Israeli writers of Romanian language*, Hasefer, 1998, ediţie alcătuită de George Bălăiţă).

În primul număr al revistei *The Golden Bough* (*Creanga de Aur*) publică textele „Surf Riding“ şi „The crisis of the novel“ (fragment din *Nopţile unui provincial*).

1998 La Editura 100+1 Gramar apare ediţia a V-a a romanului *Lumea în două zile*, cu o prefaţă de Cornel Ungureanu, o postfaţă de Dorin Ştefănescu şi un excurs biografic de C. Naum. „Mult mai *transparent* pare acum, la o nouă lectură, *Lumea în două zile*, romanul lui George Bălăiţă. Construcţia simetrică a naraţiunii era izbitoare de la bun început. Dar şi personajele, simbolurile, analogiile (toate de substrat livresc) se structurează tot bipolar, pe o axă convergentă, ţintind să dea, prin cumulări contrastive, o imagine *completă* a totalităţii existenţei umane. Acestei modalităţi *vizionare* de a gândi totalitatea prin contradicţii îi corespunde o manieră consubstanţială de regie a textului.“ (Cornel Moraru) „*Lumea în două zile* – considerat a fi cel mai joycean roman al nostru – este o scriere despre unitatea în diversitate a beneficului şi maleficului, a domesticului şi fantasticului, privite din perspectiva favorizantă unde forţele contrare stau aparent şi incert într-un temporar echilibru al existenţei. George Bălăiţă revalorifică un mit al Facerii în jurul misterioasei puteri maligne a Cuvântului scris şi vorbit, care poate sălăşlui acolo unde te aştepţi mai puţin şi, odată provocat, acţionează malefic.“ (Vasile Spiridon)

Alcătuieşte antologia de proză, teatru şi eseu *Scriitori israelieni de limbă română* (*Israeli writers of Romanian language*), care apare la Editura Hasefer.

Eugen Simion publică *Scriitori români de azi*, vol. IV, la Editura David/Litera. Lui George Bălăiţă îi sunt consacrate pp. 28-46.

Studii critice despre romanele lui George Bălăiţă sunt incluse în volumele: Corina Ciocârlie, *Femei în faţa oglinzii*; Gheorghe Glodeanu, *Dimensiuni ale romanului contemporan*; Anton Cosma, *Romanul românesc contemporan, 1945-1985*, vol. 2; Gheorghe Perian, *Pagini de critică şi de istorie literară*.

1999 Apare ediţia a II-a a volumului *Întâmplări din Noaptea Soarelui de Lapte*, la Editura Universal Dalsi. Revista *Pola* din Novisad publică în sârbo-croată nuvela „Nu departe de Bethleem“ („Nadomak Bitlejema“), care fusese publicată în limba română în revista *ARC. Litere. Arte* (nr. 2, 1992). Publică proze în *Cotidianul* (începând cu nr. 202, 30-31 ianuarie).

Un studiu critic despre George Bălăiţă apare în volumul lui Mircea Cărtărescu, *Postmodernismul românesc*.

Revista *Familia* îi dedică scriitorului grupajul intitulat „George Bălăiţă printre noi. Portret contemporan“ (pp. 43-91), cuprinzând texte de Eugen Uricaru, Cornel Moraru, Sergiu Adam, Marian Victor Buciu, George Bălăiţă, Ioan Groşan şi o bibliografie critică de Ion Simuţ.

2000 La 1 decembrie, scriitorului George Bălăiţă i se înmânează prin decret prezidenţial Ordinul Naţional Steaua României în grad de Cavaler de către preşedintele Emil Constantinescu.

Un studiu critic despre romanul *Lumea în două zile* este inclus în volumul Roxanei Sorescu, *Lumea repovestită*. Editura Albatros publică *Dicţionarul esenţial al scriitorilor români*, coordonat de Mircea Zaciu, Marian Papahagi şi Aurel Sasu. Articolul despre George Bălăiţă este semnat de Dan Culcer (pp. 70-72).

2001 Apar volumele: Nicolae Manolescu, *Literatura română postbelică. Lista lui Manolescu*, vol. 2 (capitolul despre George Bălăiţă se află la pp. 209-216); Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. 2 (referinţele despre George Bălăiţă se află la pp. 760-766).

Studii critice despre romanele *Lumea în două zile* şi *Ucenicul neascultător* sunt incluse în volumele: Nicolae Bârna, *Comentarii critice*; Mircea Dinutz, *Popasuri critice*; Răzvan Voncu, *Secvenţe literare contemporane*, vol. 1.

2002 Scriitorul George Bălăiţă primeşte Premiul Omnia al Fundaţiei „G. Călinescu“ din Oneşti. La 30 octombrie 2002 i se conferă titlul de Cetăţean de Onoare al oraşului Bacău.

Publică proze în *Ziua literară* (începând cu nr. 8, 1-7 iulie). Aceeaşi revistă (nr. 1, mai; nr. 3-4, mai-iunie) publică o serie de interviuri cu George Bălăiţă realizate de Ştefan Agopian. Fragmente din acestea vor apărea în revista *22* (nr. 31, 30 iulie – 5 august) şi vor fi incluse ulterior în volumul *Câinele în lesă* (2004).

În *Dicţionar de personaje literare din proza şi dramaturgia românească*, ediţia a IV-a, vol. 2, coordonator Florin Şindrilaru, apărut la Editura Paralela 45, Nicolae Oprea semnează articolul despre George Bălăiţă (pp. 243-245). La Editura Pegasus Press apare *Who's who în România*, referirile la George Bălăiţă fiind la p. 47.

2003 Apare ediţia a VI-a a romanului *Lumea în două zile* la Editura Cartea Românească, cu o prefaţă de Eugen Negrici şi o postfaţă de Ileana Mălăncioiu.

Apare un studiu critic despre romanele lui George Bălăiţă în volumul lui Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism. Proza*. La Editura Enciclopedică apare volumul colectiv *Bibliografia esenţială a literaturii române. Scriitori, reviste, concepte*, articolul despre George Bălăiţă fiind semnat de Raluca Dună (p. 52).

2004 La Editura Polirom apare ediţia a VII-a a romanului *Lumea în două zile*.

„Aproape trei decenii despart prima ediţie a romanului *Lumea în două zile* de cea prezentă, a şaptea. Treizeci de ani alocaţi în părţi egale celor două epoci pe care cartea le-a traversat, cu un succes deloc periclitat sau diminuat, cu acea măreţie liniştită a operelor cu majusculă. […] *Lumea în două zile* oferă un regal, un triumf al imaginaţiei ficţionale ce nu ascultă decât de propriile constrângeri artistice.“ (Daniel Cristea-Enache) „George Bălăiţă face parte din familia prozatorilor care preferă ordinii superficiale a lumii un act pur «terorist», de dezmembrare, o acţiune ce aruncă în aer absolut tot sistemul în care ne angrenăm automat dintr-o pornire de autoconservare. S-a vorbit mult despre simetria pe care este lipită carnaţia romanului *Lumea în două zile*, despre umorul, ironia – în principal gogoliană – a acestei proze, dar mult prea puţin despre gestul destabilizator simbolizat de această proză. […] Cartea lui George Bălăiţă este, cred eu, unul dintre vârfurile modernismului umanist autohton, carte ce a provocat această aversiune faţă de curentul propriu-zis.“ (Bogdan-Alexandru Stănescu)

La Editura 100+1 Gramar apare ediţia a III-a a volumului *Întâmplări din Noaptea Soarelui de Lapte*. „La George Bălăiţă, stilul face povestea. Care, înainte de-a fi poveste, e proză, scrisă cu toate tertipurile de azi. […] Aşa că nici prin cap nu-mi trece să le contest *Întâmplărilor din Noaptea Soarelui de Lapte* statutul de roman. Un roman care ştie bine ce e aceea o poveste, ia distanţă, glumeşte, dar alunecă, de parcă aşa ar fi normal, în dulcile capcane colorate ale miraculosului imediat.“ (Simona Vasilache)

La Editura Viitorul Românesc apare volumul *Câinele în lesă. Opt interviuri şi un appendix*. „Altă chestiune preocupantă: situaţia reală a literaturii române postbelice, pusă în relaţie cu aceea a altor literaturi din Est, expuse unor constrângeri ideologice de aceeaşi factură, dar, la noi, crede Bălăiţă, parcă şi mai dure. […] Aşa stau lucrurile, voi spune la rândul meu, adăugând că, dacă este să ilustrăm teza de mai sus cu titluri de romane româneşti «remarcabile», rezistente în timp, *Lumea în două zile* este printre primele care ne-ar veni sub condei. Această singură carte să fi produs epoca literară postbelică, şi tot ar fi fost de-ajuns pentru a respinge teza «Siberiei spiritului».“ (Gabriel Dimisianu) „În filele de publicistică, actualitatea, panoramată atent, trece prin filtre succesive, până când autorul îi poate cristaliza elementul de generalitate. Marele spectacol postrevoluţionar, înghesuiala de pe drumul Damascului, demagogia otrăvită a «profesorilor de ură» sunt privite fără emotivitatea neofitului. Moralist veritabil, scriitorul este un observator stăruitor al naturii umane, interesându-se cu seriozitate de orice defect de fabricaţie, rătăcire sau eroare de judecată.“ (Daniel Cristea-Enache)

Revista *República de las Letras* (Madrid) publică nuvela „No lejos de Belén“ („Nu departe de Bethleem“).

La Univers Enciclopedic apare, sub egida Academiei Române, *Dicţionarul general al literaturii române*, vol. 1, *A-B*, coordonat de Eugen Simion. Articolul despre George Bălăiţă este semnat de Alexandra Ciocârlie (pp. 426-429).

La Editura Universitas XXI din Iaşi apare dicţionarul lui Eugen Budău *Bacăul literar*, cu un articol despre George Bălăiţă (pp. 449-454).

2005 Primeşte Premiul Omnia al Asociaţiei Scriitorilor din Bucureşti. În cadrul Zilelor Culturii Călinesciene (Oneşti), i se acordă Marele Premiu „G. Călinescu“. Este ales în Comitetul Director al Uniunii Scriitorilor.

Începe să publice o serie de texte în *Ziarul Financiar* (31.05.2005-12.12.2007). Apare *Istoria literaturii române contemporane 1941-2001* de Alex. Ştefănescu. Lui George Bălăiţă îi sunt consacrate pp. 593- 602.

2006-2007 Publică primele texte în revista *Vitraliu* (Bacău).

Direcţia Judeţeană pentru Cultură Bacău editează volumul semnat de Marilena Donea *George Bălăiţă*: *biobibliografie* (Corgal Press, 268 p.).

2008 Joi, 5 iunie, în cadrul Salonului de Carte „Bookfest“, lui George Bălăiţă i se decernează Premiul Naţional pentru Literatură al Uniunii Scriitorilor pe anul 2007 pentru întreaga operă literară.

La Editura Paralela 45 apare monumentalul volum semnat de Nicolae Manolescu *Istoria critică a literaturii române*. *Cinci secole de literatură*. Lui George Bălăiţă îi sunt consacrate pp. 1149-1154.

2009-2011 La Editura Polirom apar volumele *Opere I. Lumea în două zile*, cu o prefaţă de Eugen Negrici, şi *Opere II. Marocco (I)*, cu o prefaţă de Nicoleta Sălcudeanu.

Marilena Donea

„Proza înglobează arta în întregimea ei – în parte fiindcă în cuvânt este cuprinsă întreaga lume, iar pe de altă parte fiindcă discursul liber conţine toate posibilităţile de a rosti şi gândi. În proză, dăm totul din noi, prin transpoziţie: culoarea şi forma, pe care pictura nu le poate reda decât în mod direct, prin ele însele, fără dimensiune interioară; ritmul, pe care muzica nu îl poate reda decât direct, prin el însuşi, fără corp formal, nici măcar acel corp secundar care este ideea; structura, pe care arhitectul trebuie s-o alcătuiască din lucruri solide, date ca atare, externe, pe care noi o înălţăm însă din ritmuri, din indecizii, în discurs şi fluiditate; realitatea pe care sculptorul trebuie s-o abandoneze aşa cum este ea în lume, lipsită de aură şi transsubstanţialitate; în sfârşit, poezia, în care poetul, ca un iniţiat al unui ordin ocult, e servitor şi sclav, chiar dacă de bunăvoie, al unui grad sau ritual.“

Fernando Pessoa

Gulliver în Ţara Nimănui

exerciţii de arta prozei

1964-1994

„Eu cred că, după primele încercări, orice artist vrednic de acest nume simte nevoia de a evolua în linia dreaptă chemată să-l ajute a se revela în totalitatea lui şi a se sinchisi din ce în ce mai puţin de gustul altora şi de pretinsele curente ale vremii sale; dacă are realmente ceva de spus şi dacă ştie s-o spună, ceilalţi sunt aceia ce trebuie să se recunoască în el, şi nu invers.“

Thomas Mann

Sunt scribul[1]*. Priviţi ochiul meu de piatră. Este aşteptare. Este atenţie. Este şi prudenţă. Asprimea stăpânului trebuie îndreptată în altă parte. Priviţi mâinile mele sprijinite pe ruloul de papirus, încordarea întregii mele fiinţe supuse. Dar cel care vede şi se pregăteşte să-mi dicteze se înşală*: *eu nu am nimic de dat, numai de primit. Şi, asemenea pelicanului din Delta Nilului sacru, eu înghit orice şi oricât. Am studiat gramatica, arta ceramicii, ştiinţa măsurării terenurilor, ştiu să citesc cu destulă siguranţă poziţia aştrilor şi să rezolv probleme complicate de trigonometrie. În ciuda Cărţii de înţelepciune şi a moraliştilor cu pleoape grele şi pântece încăpătoare ce deseori uită că şi trupul trebuie, asemenea spiritului, să fie agil, suplu şi viguros, nu am neglijat lupta sportivă şi vânătoarea. La Faium am vânat raţe cu penaj auriu şi un cerc de cobalt în jurul ochiului, la Heliopolis lei şi gazele. Unde n-am lucrat*! *În port, la biblioteca regală, la impozite şi la tezaur, la rezervoare şi la întreţinerea canalelor, pe lângă templu, pe lângă marele şambelan, nu m-am ruşinat să servesc la grajduri şi, când a fost nevoie, în locuri mult mai urât mirositoare. Am fost multă vreme în preajma celui de-al treilea, ca şi a primului profet al lui Amon. Mereu în umbră, consilier secret ori slugă de încredere, avid de lucruri şi întâmplări ca un burete de mediul său. De altfel, în zilele când norocul mă ocolea, sclavii mă arătau cu degetul şi strigau în spatele meu*: *Buretele de Mare*! *Ceva însă nu mi-a reuşit, în ciuda unor speranţe*: *să-l fac pe stăpân să simtă că sunt de neînlocuit. Am fost în armată, în magistratură, supraveghetorul terenurilor de vânătoare, şef de lucrări la şantierul naval. Printre meşteşugari, cât timp am lucrat între ei în atelierele lor scunde şi întunecate, mi-am făcut un bun renume.*

Dar în arta scrisului am rămas neîntrecut. În tot acest timp, am purtat cu mine uneltele de scris. Ce ochiul frunţii vede mic, ochiul minţii măreşte de o mie şi poate de zece mii de ori. Nu ştiu care este adevărul. Dar să percep ochiul albinei ca pe o piatră de moară şlefuită ca un diamant e oare puţin? *Eu sunt cel care a scris că îndeletnicirea mea este* prima dintre toate meseriile. *Şi tot eu*: ca scrib, sunt mai profund decât cerul, pământul şi lumea de dincolo. *Numele meu se rosteşte în şapte vânturi. Unii cred că sunt Kai, alţii Imhotep, Amenmose sau Meh, unul mă strigă Roi, iar altul Haemnese. Unii îndrăznesc chiar să mă strige cu numele zeului. Dar numele meu adevărat nimeni nu-l ştie. Eu tac. Puţine din câte s-au spus despre mine sunt reale. Legende, confuzii, bârfeală, perfidie sau linguşeli şi prea puţin suflet. Tu, care stai tolănit la umbra smochinului şi aştepţi întoarcerea femeilor de la muratul inului, de bună seamă că te poţi desfăta numai privindu-le ca un neputincios cum trec pe acolo îmbrâncindu-se şi mirosind a sudoare de măgăriţă şi chicotind, cu toate că o zi întreagă au lucrat cu picioarele în mâl, aplecate sub arşiţa soarelui, tu de ce rânjeşti*? *Poate crezi că sunt ca şi tine, un leneş care ia totul în batjocură*? *Te înşeli, sclavule*! *Şi faraonul odată cu tine*! *Eu sunt adevăratul fiu al lui Amon-Re. Priveşte-mă încă o dată bine. Oricând, cu ştiinţa mea, eu pot da alt curs întâmplărilor. Fiindcă numai ce scriu eu rămâne cu adevărat. Restul e tăcere. Priviţi în urmă. Unde e umilinţa*? *Unde supunerea*? *Unde cel care îmi dictează (faraonul, fireşte, fiindcă în ordinea lumii vii numai el mă poate convoca)*? *Sunt singur. Sunt timpul nesupus eroziunii. Am văzut pulberea acoperind fără întrerupere piramidele. Eu am sfărâmat în glumă nasul Sfinxului de la Gizeh. Sunt primul martor.*

Vedeţi mai bine acum? *Chipul meu este de nepătruns. Ochii îmi sunt reci şi nepăsători, dar nimic nu le scapă. Pielea întinsă pe muşchii mei este a unui luptător. Trupul îmi este puternic, umerii drepţi. Nemişcat, cum stau de mii de ani, şi, fiindcă îmi place să mănânc bine şi să beau mult, ar trebui ca burta să-mi acopere genunchii şi carnea să atârne în pungi moi, lumina ochilor ar trebui să se stingă în grăsime şi gura să mustească în balele ei. Praful milenar din bibliotecă ar fi trebuit să-mi îngreuneze mult respiraţia,*

umezeala din chiliile întunecoase să-mi fi muiat unghiile şi gingiile şi rădăcina părului. Nimic din toate acestea. Eu sunt viril şi nepăsător. Eu aştept. Ţeasta mea pe care o port rasă este mai puternică decât carapacea broaştei-ţestoase. Datorez totul soarelui. Purtaţi-vă şi voi capetele rase. În felul acesta, nici măciuca asiră nu le poate zdrobi. Recitiţi-l pe Herodot, el a spus-o. Nici viaţa şi nici moartea nu mă înspăimântă. Nu cunosc binele şi răul. Iubesc pacea, nu-mi place războiul. Dar sunt un luptător eficient. Durerea şi suferinţa sunt experienţe pe care le observ ca un bun chirurg. Nu cunosc bucuriile paşnice ale traiului liniştit, nici plăcerea violentă şi trecătoare a desfrâului. Pământul nu mi se pare nici mare, nici mic, nici sferic, nici ca o tipsie. Cerul se sprijină pe patru stâlpi? Poate! Nu i-am văzut. Am străbătut deşertul. Am trecut marea. În vârful muntelui am trăit un an. Am văzut şi zăpada, e albă şi inconsistentă. Un om din Hiperboreea, ochi albaştri şi părul cu fir subţire şi lung, de culoarea nisipului, mi-a vorbit despre puterea zăpezii şi a gheţii, cum moartea prin aceste stări de necrezut ale apei veşnic curgătoare este înceată şi plăcută ca un vis.

Memoria mea este ca lumina şi întunericul: cât scriu este lumină. Când am încheiat papirusul este întuneric. Apoi este iar lumină, început. Uitarea este odihnă, regenerare. Nu duc nimic în spate. Papirusul meu este memoria mea. Ce nu încape acolo e întuneric binefăcător. Mie nu mi se întâmplă nimic, totul se întâmplă celorlalţi şi în jurul meu. Numai aşa îmi pot face meşteşugul cu strălucire. Un babilonian, un om care a trăit zece ani într-un turn înalt numai pentru studiul stelei Sotis, mi-a spus: ai putea fi asemenea zeului dacă în suflet nu ţi-ar licări când te aştepţi mai puţin rânjetul piticului Seneb, otrăvitorul. Ce trebuia să înţeleg de aici?... Gânditor, am plecat în insula Elefantina, unde o zi întreagă am privit curgerea Nilului. Dar în apa galbenă chipul meu arăta ca o pată neclară de ulei, ca un smalţ care se topeşte. M-am întors la papirusurile mele. În încăperile lungi, scunde şi întunecoase, aerul era uscat, înecăcios, ca al camerelor mortuare. În firide adânci, pline de un praf argintiu şi uşor ca respiraţia reginei Isis, erau nenumăratele papirusuri scrise de mine. Nenumărate, şi încă e puţin zis, fiindcă, aşezate cu meşteşug unele peste

altele, s-ar fi putut înălţa din ele o piramidă mijlocie. Nu ajunsesem oare nemuritor? Mi-am potrivit cernelurile, penele, rulourile. Dar mâna îmi era înţepenită, iar mintea refuza să conceapă.

Trecuseră şaptezeci de zile de la plecarea babilonianului; între cocoaşele cămilei sale, el semăna cu barcagiul pe care în timpul bolii grozave de care am suferit în copilărie îl visam în fiecare noapte. Neputincios aşadar, am petrecut mai multe nopţi între papirusuri. Frica şi o adâncă disperare, stări pe care nu le cunoscusem până atunci, au pus treptat stăpânire pe mine. Ce tot pălăvrăgise nebunul de la Babilon? Fiindcă nebunie plină de orgoliu şi neghiobie fără seamăn este să crezi, cum credea el, că poţi ajunge la Ka şi poţi provoca întruchiparea lui Ka. Fitilul lămpii, cânepă albă de Mesopotamia, sfârâie stins deasupra capului meu. Ulei fenician, lanţ de argint lucrat în Nubia, mărgăritare din Persia. Linişte şi uitare şi umbra mea pe perete. Aloesul fumega în vasul său, un obicei străin deprins tot la îndemnul babilonianului. Am derulat un papirus şi am început să citesc. Nu mai făcusem asta niciodată. Citind, frica mea creştea. Nu înţelegeam nimic. Cine eram eu? Unde era lumea ascunsă în semnele mele? De ce gândesc? Datorită virtuţilor mele neasemuite, stăpânul îmi redase de mult libertatea. Eram la fel de liber ca şi el. Eu însumi aveam acum sclavi şi averi. Eram scribul. Sunt acum judecătorul? Cine îmi schimbase destinul? Ce fel de meşteşug mă ridicase din mulţimea oarbă, dacă, trecut în glorie de jumătatea vieţii, sunt preschimbat în altul? Era el mai puternic decât zeii părinţilor mei? Vorbele aruncate de un nebun nu ascund nimic sau pământul în care au încolţit este prielnic nebuniei?

1967

1* Scribul se reia în tot ce scriu, ori de câte ori felul meu de a vedea lucrurile o cere.

Domino
(1990-1994)

Măsura râsului

Unui autor venit cu nişte proze la o revistă literară i se spune: ţara arde şi baba se piaptănă... Şi dacă baba umblă ciufulită, cu coama ei sură, întinerită cu vopsele scumpe, plină de paie şi fulgi, focul se stinge? I se răspunde cu o încruntătură mută, indignată, întunecată. Totuşi, pompierii unde sunt? întreabă râzând de data asta bietul autor. Ieşi afară! se strigă din dunga biroului masiv, jupuit pe la colţuri, dar mahon, povestea acestui birou cu sertare, uşiţe, chei, răftuleţe şi o tăblie cât un stadion e mult mai densă decât a personajului care urlă acum în spatele lui, ridicat în două picioare şi sprijinit pe labele din faţă. Autorul însă nu se sperie. Îşi aminteşte ce a scris Dostoievski despre diavol: el vrea să mă înfricoşeze, dar eu nu mă tem. Feodor Mihailovici îl cita pe evanghelist. Ca un somnambul ce evoluează spectaculos pe muchea acoperişului deasupra oraşului adormit (până la un nevinovat plescăit din limbă al unui intrus şi care l-ar smulge fatal din imponderabil), artistul deseori nu ştie în ce pericole îl aruncă opera. Aşa că autorul pleacă râzând din redacţie, manuscrisele înfundate în buzunare ca pe vremea debutului, în urma lui, colegiul de redacţie se adună spontan, furios şi cu grăbire semnează o scrisoare deschisă în care indignarea face spume şi bale în loc de versuri: ai îndrăznit să râzi de sfânta noastră datorie, să iei în deşert înţelepciunea din proverb, în loc de...

Oamenii îl făceau pe Democrit din Abdera să râdă. Îi privea din când în când şi izbucnea în râs. Când nu rânjea subţire. Că a dat în mintea copiilor nu încape-ndoială, o fi spus în timp ce îşi pregătea taraba, dimineaţa, înainte de răsărit, văduva pântecoasă, vânzătoare de stridii şi raci adunaţi peste noapte, la lumina unui opaiţ cu untură de dihor, de către cocoşatul acela cu fuduliile mari, se spune că, atunci când urcă pe Muntele Venus, se sprijină fără ruşine ca un asin zurliu în oiştea lui ţeapănă, pe când Zenon (nu filozoful, ci nepotul de soră al unui armator putred de bogat din Lebadia, cam pierde-vară, mâinile pline de aur zornăitor, brăţări şi inele ca o curtezană), un munte de om şi la chip un adevărat Apollo, o ţine atârnată fără folos, ca o pungă goală din piele de căprioară, ca o teacă fără sabie, repede ruginită din cauza apei sărate pe ţărm după vreo încăierare...

Fantezia e bună mai ales atunci când contrazice logica, dar nu o anulează, ci o pune surprinzător, cu inteligenţă şi ironie, în dificultate, fireşte, nu ca să ieşi avocăţeşte din fundătură, dar să... Tocmai atunci sună telefonul în încăperea alăturată, se răspunde şi bătrânul profesor, cel care mă ascultă răbdător şi chiar mă îndeamnă să bat câmpii, marele, dragul meu prieten râde foarte tinereşte: eram în puşcărie, anii cincizeci, politic, cum ştii, tocmai fiindcă niciodată nu m-am dat în vânt după politică, cine ştie, poate ai dreptate când spui că mai degrabă sunt un apolitic. Domnule profesor, mă tem că un apolitic nu prea este azi un tânăr la modă! Dragul meu, cred că ştim amândoi ce spunem, n-o să ne pierdem timpul cu ce-o să creadă cine ştie cine. Eram acolo şi se nimerise un gardian rău de tot, turbat, fioros. Ne scoală pe neaşteptate cu răcnete de pe priciuri şi se apucă să ne hăituiască: culcat, sculat, linge cimentul, bagă-te sub priciul de jos, ieşi de-acolo, jos, sus; este cuprins de ură şi furie pe măsură ce executăm comenzile lui. Mă lasă puterile, demenţa crescândă a aceluia, ai fi crezut că vrea, că are ordin, în fine, să ne omoare chiar atunci şi o face cu plăcere perversă, frică şi voluptate, ritmul îl excită, îl scoate din minţi, amestec de neputinţă şi bizară poftă, ochii injectaţi, mâna pe tocul pistolului. Pe când ieşeam a nu ştiu câta oară, aproape terminat, de sub priciul scund, l-am *văzut* fără să vreau, fără să-mi dau seama, aruncându-mi ochii pieziş spre

monstru, *l-am văzut*, zic, frânt, pe jumătate mort, *mai obosit* decât noi, cei care încă puţin şi ne dădeam duhul, şi atunci am rămas sprijinit în genunchi şi în podul palmelor, abia ieşit cu umerii de sub prici, ca dintr-o ocniţă un animal mărunt şi uitat de Dumnezeu, ajuns la capătul puterilor, singura ca vai de ea satisfacţie fiind poate aceea că, după o aşa lungă cursă, fiara flămândă care-l vânează o să-şi rupă măcar un colţ în oasele lui descărnate şi adunate la un loc în săculeţul de piele tăbăcită de foame şi frică. Dar l-am văzut, dragul meu, şi nu ştiu zău cum arăta nefericitul nemernic, vlăguit şi înecat în sudoare, că am izbucnit în râs. Îl priveam din patru labe şi râdeam de-a binelea, nu mimam deloc, asta ar mai fi lipsit, râdeam din toate puterile. Eram mai nebun decât el? Nu! Aveam putere să râd şi simţeam cum sângele începe din nou să circule: braţe, picioare, cap. Ce crezi? Bestia s-a oprit brusc, cum şi începuse. A ridicat leneş o cizmă să mă lovească. Peste gură, îi era la-ndemână. N-o fi avut putere? I-au căzut mâinile, bărbia-n piept, chipiul a alunecat şmechereşte pe-o parte. S-a răsucit pe tocurile groase, potcovite şi a plecat, piepţii tunicii erau leoarcă, puţea în urma lui mai tare decât tot ce putea să pută în celula noastră.

Aulus Gellius, romancier postmodernist născut între anii 100-130, erudit comentator al textelor şi întâmplărilor trăite sau auzite din vechime până în zilele lui (ţesătură plină de fineţuri şi naivităţi, intertextualismul jucat de el spontan şi fără „metodă“ ne trimite cu coada-ntre picioare adânc în tunelul timpului, cai de schimb să avem, ceva merinde, amnar, feştilă, răbdare şi tutun, şi sunt destule de văzut şi citit şi chiar putem afla că Buricul Pământului încă nu s-a născut, deşi cultul micuţului vârtej cu neputinţă de spălat vreodată până la rădăcină, situat pe platoul din mijlocul abdomenului, şi rămăşiţă din colacul de salvare purtat în timpul vieţii amniotice, adevărata, singura dolce vita, contemplarea buricului deci, cu ideologia aferentă, se practică extravagant sau primitiv în toate ţările civilizate, inclusiv aspirantele în curs de dezvoltare), Aulus Gellius aşadar în *Nopţile atice* consemnează: „Este scris în cărţile de istorie a Greciei că filozoful Democrit, un om venerabil şi de mare autoritate între filozofii vechi, s-a lipsit de bunăvoie de luminile ochilor, fiindcă socotea că

reflecţiile şi cugetările sale în explicarea înlănţuirilor fenomenelor naturii vor fi mai puternice şi mai exacte dacă le va elibera de atracţiile vederii şi de piedicile ochilor“.

După Laberius, poet de toată lauda şi la vremea lui de mare succes (tras amical de urechi tot de Aulus Gellius):

„Democrit din Abdera, filozof şi fizician,
A aşezat un scut în faţa răsăritului lui Hiperion
Pentru ca strălucirea aramei să-i paralizeze vederea
Astfel şi-a nimicit lumina ochilor cu razele soarelui
Ca să nu vadă că oamenii răi trăiesc bine“.

Istorie, legendă, fantasmagorie? Până nu faci foc, nu iese fum! Sătul să ne tot privească, din dispreţ şi milă, să ne fi dat Democrit o lecţie fie şi în această manieră, „japonează“? Din care, ca şi din atâtea altele de când suntem pe lume, n-am învăţat nimic?

Noapte cu lună plină. Scos pe terasă sub lumina ei împrumutată din Fellini, Dino latră, vrea să muşte, se dă de ceasul morţii. Dino e un boxer de două luni, o fiară nobilă şi deocamdată înduioşătoare. De când e la noi, casa a început lent să graviteze în jurul lui. Eşti nebun, îmi spune un vecin şi bun amic, inginer proiectant specialist în multiplicarea aceluiaşi deviz, cu variaţii imperceptibile, dar bănoase, întrucât fiecare variantă era plătită ca o lucrare nouă, originală şi care nu folosea la nimic, înţepat cred la noadă de o muscă veninoasă, pe la începutul verii, când a fost câteva zile Sub Munte la socri, ciobani avuţi şi mari meşteri alchimişti în transformarea caşului în aur, nu te-nţeleg, murmura cu mâhnire amicul, Dino? Poftim, ţara arde şi baba se piaptănă...

Aruncate la întâmplare, proverbele şi zicalele îşi pierd magia, se umplu de păr, colţi, gheare şi se întorc împotriva ta, se reped la beregată şi te muşcă de gleznă, bestii turbate.

Baba! Mă întreb la rândul meu: oare ce-ar trebui? Să se radă în cap? Să se tundă tifos? Chiar să nu-şi dea seama că tinereţea nu ţine o veşnicie şi adolescenţa se termină totuşi la treizeci de ani? Glumesc ca şi cum aş

mânca o omletă făcută dintr-un lung şi îngust prosop flauşat. Înghit bucată cu bucată. Până când? Stan şi Bran reuşeau să o mestece înainte de sfârşitul filmului. Erau doi. Eu sunt singur.

Râsul este o boală a inteligenţei. Prostul nu râde. Batjocoreşte, face băşcălie. Iar când e deştept, şcolit şi purtat prin lume, poate susţine oricând, dacă interesele partidului o cer sau numai dintr-o stupidă convingere, că râsul este mai degrabă derizoriu, născocit doar să contrazică esenţa gravă a lucrurilor, bagatelizează tragicul, temelia vieţii, aşa de impresionant pe scenă şi în adunările publice. Cine râde este izgonit de la seratele Istoriei, nu este invitat în cursul săptămânii măcar, dacă duminica e dată, la masa Politicii, este exclus de la banchetele Ideologiei, totdeauna cu neruşinare împopoţonată cu blănurile şi bijuteriile Filozofiei, cui nu-i plac majusculele n-are decât, noi la Despărţământul Treburilor Serioase le folosim. Să nu fi fost lupul moralist niciodată la teatru? Să nu-l fi distribuit nimeni într-o seară cu ghinion măcar în rolul mielului care duce tava? Chiar să nu ştie el că gura măştii are în acelaşi timp colţurile ridicate (blasfemie: ca poalele brusc sumese ale Casandrei) şi coborâte, căzute ca şi cum destinul i-ar fi retezat pe neaşteptate, fără milă lui Eschil bretelele pantalonilor prea largi, închipuindu-ne fără rost că părintele tragediei s-ar fi îmbrăcat nemţeşte cu mult înainte ca invenţia nemţească numită pantaloni să fi fost lansată pe piaţă. N-o fi cam trasă de păr? murmură fostul ajutor de chirurg, ivit pe neaşteptate în spatele meu, grecul s-ar putea supăra, nu crezi?... E o poveste întreagă cu acest personaj care deseori îmi iese din manuscrise şi îşi vâră nasul şi coada peste tot. Îl tolerez, înclinat spre exageraţiune şi catastrofic, din fericire cu simţul umorului, e drept, ameninţat şi acesta de sarcasm şi mizantropie, ajutorul de chirurg, trecut prin ciur şi prin dârmon, gură spartă şi larg la mână fiindcă punga lui goală i-o îngăduie, de o vârstă matusalemică, dar cu un comportament deseori juvenil, având, nu însă din pricina asta, ceva din doctorul cu studii neterminate Gulliver din Nottinghamshire, vestitul călător. Evident, poartă mai multe nume, unul dintre cele mai umblate în ultima vreme fiind Abecedeff.

Pe cupola Observatorului Astronomic, în apropiere de casa lui Dacian, o cucuvea. S-ar spune că face vocalize. Soprană de coloratură. Domnilor, cum se striga în răposatul, din fericire tânăr, *cepeune*, bombăne fostul ajutor de chirurg. Lângă glezna lui, nedezlipit, ca şi cum din tendonul slăbiciunii ar fi luat el naştere cândva, câinele lui fără nume şi vârstă, un animal aproape uriaş, somnolent în felul păsărilor mari de pradă. Pe lângă el, amuşinându-l în tăcere, Dino arată cam cât o barcă de salvare legănându-se în cârligele ei lângă bordul vaporului. Domnilor! Vechiul regim (ah, această formulă balzaciană) făcuse încă din 1917, când părea atât de departe de noi, deşi nu ne despărţea decât o apă leneş curgătoare, izbutise încă de pe atunci să facă din încruntătură şi posomorală o instituţie. Noi, pe malul stâng al Dunării, am reuşit să ducem această instituţie pe cele mai înalte culmi, carevasăzică. Singur limbajul „epocii“ poate sugera cât de cât această condamnare la moarte lentă a râsului, înlocuit cu surâsuri şi rânjete administrative, dispreţ sau teamă. Zeci de mii de oameni încruntaţi, înghesuiţi în sălile pline ca butoaiele cu scrumbii sărate, prezidii cu feţele împietrite. Domnilor, daţi-mi voie! Între atâtea procese improvizate, nu s-ar cuveni şi unul serios, cu adevărat grav: procesul râsului? Care să ajute oamenilor să încerce să scape de frică şi suspiciune...

Să nu publici *asta*, va spune cu siguranţă prietena şi iubita mea Alma când va citi, înaintea tuturor, textul. Nici măcar atât?! Nu te teme, voi adăuga. Cine ce-mi poate face mai mult decât să mă treacă bucată cu bucată prin maşina de tocat carne? Adică mai nimic. Nu este cea mai bună dintre lumi, dar este aceea care mi-a fost dată. Moara dracului, unde se macină făina nimănui. Lume gândită de un lup flămând, venit ultimul la ospăţ, turbat de furie că nu i-a mai rămas decât un sugar cu buricul abia tăiat. O diasporă risipită pe unde şi-a-nţărcat dracul copiii şi poate de asta părând mai deasă decât este, asemănându-se ici-colo, şi anume prin părţile esenţiale, celor de-o mumă şi un grai din ţinuturile natale, feţele medaliei, o probă de laborator în alb-negru sau negativ a marilor fotomontaje roz din patrie, oho, suntem noi o colonie pierdută în mările azurii, dar rămânem greci, pruncii Eladei, europeni, fugi de-aicea, latini, cum s-ar putea altfel?

Lume, lume răbdătoare şi supusă, neştiind ce alege şi ce vrea, intuind însă primejdiile, nu şi binele, gata să urle, să muşte, să aplaude, gata poate să şi muncească, dacă n-a uitat şi dacă ar şti că nu o face de pomană... Fostul ajutor de chirurg îşi pierde răbdarea. Unde vrei să ajungi? Nicăieri. Îţi aminteşti de licenţiatul Sticloanţă? Nebunia care îl făcuse înţelept şi ascultat de toată lumea, scrânteala că e de sticlă, dispăru şi, odată cu ea, faima lui de om al lui Dumnezeu. Dar crezi că el a rămas în Flandra, unde, alături de prietenul lui, căpitanul Valdivia, îl trimisese părintele amândorura Miguel de Cervantes Saavedra să-şi câştige faima prin arme, dacă nu reuşise prin litere? Aş! îmi spuse un ştrengar dintre cei care loveau în el cu pietre pe când se credea de sticlă, bântuie prin oraş, acum se crede de fier, dacă până ieri te ruga în genunchi să nu te apropii de el ca să nu-l spargi, acum crede că poate sparge el orice şi pe oricine, acum e *Fierloanţă*, am fugit din calea lui. Aceşti ştrengari, numai gura-i de ei.

Lume, lume... Escroci întreprinzători, unii norocoşi, alţii ghinionişti. Suntem ca în Oklahoma, pe vremea fondării statului: fiecare ia cât vrea şi păstrează cât poate. Omenire peste măsură de obosită, deşteaptă, flămândă, oameni trăiţi în mizerie şi resemnare, egali prin suferinţă şi disperare în exilul lor interior cu cei puţini adevăraţi şi trişti exilaţi din lumea mare. Milioane de ziare, bani mulţi şi din ce în ce mai puţin folositori, fantoma leului leşinat şi mirajul dolarului, fetele tot ieftin se vând, ţigările americane tot scumpe, la bursa neagră, fiindcă alta nu există. Semne peste tot ale ireversibilului, asta da, cu toată mitocănia, mişmaşul politic, concurenţa neloială, bişniţa, micul jaf cotidian, marile afaceri nevăzute, secretul de toată lumea ştiut şi tocmai de aceea bine păstrat al Big Bang-ului din preajma Crăciunului însângerat, chioşcuri cu te miri ce, turism de doi bani, automobile cumpărate la mâna a doua şi a treia din micile menajerii de fier din Apus, peste o sută de mii de kilometri la bord, Mercedes, Audi, BMW, Opel, Volvo, Lancia ş.c.l., fără vamă până mai acum o clipită, peste un an, doi vom atinge o performanţă, vom fi cel mai mare cimitir de maşini din Europa, în sfârşit europeni şi noi. Cavalerii bunului-simţ, călări pe cai de lemn, crai de Curtea-Veche, bizare personaje vag blazonarde ieşite la

plimbare din salon, din bibliotecă, din sera cea mititică şi cochetuţă a casei bătrâneşti, nu mai mare decât un tort cu alune, dar veche, chiar dacă nu istorică, personaje de roman modern brusc rătăcite în istorie şi politică. Minerul păcălit de vulpe şi ursul împuşcat în Deltă drept raţă sălbatică. Retori şi sofişti de ambe sexe, foşti campioni de bridge, popa-prostu, oină şi popice căţărându-se pe stâlpul (dezafectat) de telegraf în vârful căruia afuriseşte Sfântul Cutare, încercând să-i ia locul. Intoleranţă. Fanatism. Indolenţă. Inerţie. Războiul cuvintelor. Războiul nervilor. Atotştiutorii. Indiferenţii. Sufragetele. Chiar şi entuziaştii. Fabricanţii de alibiuri. Spălătorii de biografii. Neguţătorii de soluţii politice, economice, sociale, universale. Falimentul. Privatizarea. Oportuniştii. Snobii. Timizii. Câinoşii. Pisicoasele. Refulaţii. Ambiţioşii. Defulaţii. Lenea. Leneşii (din lene împărătească: prea puţini, dacă nu deloc; sau din lene pură: cei mai mulţi, dacă nu toţi, licenţiaţi sau analfabeţi. Beneficiarii, fără deosebire, ai înlesnirilor din ultimii 45 de ani). Urgenţe iresponsabil amânate şi ghiveciuri mestecate o dată şi eliminate, servite drept proaspete. Chiul. Inerţie. Ce câştigi ziua se risipeşte noaptea. Poate şi invers. Ipocritul. Ipocrizia sinceră sau sinceritatea ipocriziei. Capitala pute, putrezeşte, germinează, refacerea are o încetineală geologică, dar, încă o dată, este ireversibilă: pariul meu îl ţin până în pânzele albe. Corul carieriştilor de toate vârstele şi din toate mediile, solişti şi dirijori, îmi sună fals, amatoristic: aria disperării care nu lipseşte din repertoriul nici unuia este mult mai convingător cântată de broaştele din Herăstrău, târziu după miezul nopţii, când amanţii pleacă la culcare şi braconierii visează peştele cel mare. Dar şi tarafurile astea optimiste, îţi iese unul cu dirijor cu tot din televizor, ţi se instalează în casă şi nu-l mai scoţi, îţi vine să chemi poliţia, dar te laşi păgubaş... Bursierii pe distanţe scurte, navetiştii de cursă lungă, paraşutiştii, paraşutele, valuta, tipografii milionari şi sindicatele care nu mai sunt simple curele de transmisie, ci adevărate buldozere, fără combustibil, dar împinse cu umărul şi cu gura. De Fonseca, Adidas Torsion, greva foamei dacă n-ai reuşit la facultate decât cu 5,70, foşti publicişti cu izmene verzi şi cămaşă roşie acum drapaţi în tricolorul găurit, marele Nimeni care încearcă să calce

pe valuri, gazete mari şi mici pe care nu le poţi citi dacă nu-ţi pui masca de gaze şi altele ce ţin la zi fişe de cadre îmbunătăţite după caz şi fel de fel de facsimile, papagalul Coco le scoate cu ciocul lui ca o seceră mică din flaşneta cu fişet a stăpânului...

Aşa că, iubita mea Alma, domnule fost ajutor de chirurg, motive de îngrijorare nu sunt. Vedeţi bine, este o lume şi „nu râde, citeşte-nainte“, puternică, rezistentă în încercata ei fiinţă. Foarte, foarte obosită şi confuză, neîncrezătoare în ceva, lacomă de proteismul realităţii, chiar dacă realitatea nu este decât o manevră a realului greu accesibil, lacomă şi de visătoria numită uneori adevăr, tensionată de contraste, imprevizibilă, răul şi binele niciodată nu s-au amestecat mai spectaculos, culoare, densitate epică, puterea fără margini a banalului. Ochiul lui Dumnezeu stăpâneşte de sus aceste neguri. Nu cred că El ne-a uitat. Ne-a dat ce ni se cuvenea. Şi aşa va face El mereu. Până ce va chema la El o făptură pământeană şi îi va spune: ia lumea de la început şi scrie? Mă îndoiesc că va mai chema pe cineva, aşa cum într-adevăr s-a întâmplat în vremurile biblice. Este însă lumea mea şi nu-mi este ruşine şi silă de întunericul ei. Parte din lumea mult cuprinzătoare a omului. Sunt scribul ei devotat. Chitul care s-a înghiţit pe sine. Sunt Sepia cea mare, în cerneala mea pot îneca tot universul computerizat...

*

Mult trecut de miezul nopţii. Sunt cu desăvârşire singur acum. Lună plină nemişcată deasupra casei Coandă. Va rămâne aşa până în zori. Jos, pe bulevard, sub teii cu floarea de mult stinsă, cineva râde. Bineînţeles. Hohote lungi, o femeie. Aud şi mormăitul unui bărbat, pare un dulău gras, un amator de ciolan mare cu măduvă multă. Vreau de fapt să spun că pentru mine nu există decât literatura. Râd (până la ultima consecinţă) de cei (nechemaţi) care o alungă acum din cetate, după ce aproape o jumătate de secol ea a rezistat prin miracol. Unde sunt oamenii care făceau cozi interminabile la librărie numai ca să pescuiască într-o sută de pagini câteva fraze incendiare atât de bine ascunse, încât nici autorul nu le mai dădea de

capăt? Dar şi miracolul era interzis. Putea fi el disimulat prin derizoriu şi caraghioslâc? Uneori. Una dintre formele de rezistenţă ale acestor teribile, epuizante eforturi de a spune ceva prin altceva (dar în fond asta e literatura, proteismul artei, natura ambiguă a artistului) a fost râsul. Cale plină de ispite, capcane şi primejdii de moarte. Cine, când, cum dă măsura râsului? Nu ştiu.

iulie 1990

Domino

I

Nu-mi place să mă grăbesc decât încet. Ideea mea de timp este asiată? Nu cred că până-ntr-acolo... Dar aţi avut vreodată curiozitatea (răbdarea, prilejul) să vedeţi cum se integrează luminii în zori vegetalul şi cum se trezesc din somn animalele, cele domestice, şi în pădure (mai riscant, e drept) fiarele ca şi nevinovatele fiinţe mici? Programul de colegiu nemţesc cu internat, palestră, norme cazone, în care din dulcele somn matinal se sare direct în cizme, simultan cu micul dejun, duşul rece, rugăciunea colectivă în faţa ferestrelor deschise iarna spre râul îngheţat pe care vânătorii tocmai îl trec în goană cu sănii şi cai, iată un fel de a vedea lucrurile neegalat decât de opusul său: lenea, chipurile paşalicească, cel ce omoară patul sub el când doarme şi abia se trezeşte de mănâncă pe săturate că s-a şi culcat din nou după o plimbărică prin cartier cu gândul adormit la memoriile lui ce zac nescrise... Căile firescului pe care de când mă ştiu le caut mi se par deseori mai întortocheate decât cele iraţionale. Absurdul e proteic, mai ispititor decât normalul. Dar există un *no man's land* între aceste două ţări misterioase?

Dalí găseşte natura nu numai imperfectă, dar de-a dreptul greşită. Este amuzant să-l asculţi, camera de luat vederi îl stimulează, divagaţiile lui neaşteptate, violenţa *suspense*-ului au o ciudată încetineală, un cumul de forţe latente, el ia foc, taie-n carne vie, melancolic, furios, totodată principele şi bufonul, iar în loc de coroană sau tichie cu clopoţei o canotieră, ba chiar boneta maicilor carmelite, caraghios, profund, nebun de-

a binelea, genialoid, el însuşi un produs al naturii imperfecte. Este ca o gazetă de scandal făcută de un cinic inteligent, poţi s-o deteşti, să-ţi fie silă, dar o citeşti cu interes. (Nu, nu e nici o aluzie la vreo revistă de acum de la noi. Nu avem aşa ceva. Presă indigestă este destulă. Dar rămâi numai cu sila.) Proza lui Dalí o citesc cu o plăcere alcoolică, demenţa lui este continuu străbătută de idei şi observaţii surprinzătoare, bunul-simţ poartă mereu alte măşti sau delirul capătă forma înşelătoare a coerenţei matematice, creierul lui lucrează ca un circuit electronic ultraperfecţionat, ceva din viitor, conectat însă la un voltaj prea mare, explozia pare iminentă. Iarăşi o păcăleală: impactul nu s-a produs niciodată, moartea veni la timpul cuvenit. S-ar putea ca artistul să fie singurul, între cei aleşi, căruia să i se ierte nebunia. Îmi place pur şi simplu. Dar de crezut eu îl cred pe Leonardo, incomparabilul, pentru care natura era măsură şi limită. Iar pe Picasso îl iubesc. Fiindcă el „deformează“ nu ca să „pedepsească“ natura, ci ca să se joace, urmând la urma urmei capriciile ei.

A ameliora natura în folosul tău, a conlucra cu ea, un pact al omului cu natura, cum e şi acela cu diavolul (cum e şi *celălalt*, mult mai complicat, cu Dumnezeu, tot un fel de contract, dar, înainte de toate, al omului cu sine ca făptură liberă să păcătuiască sau nu, îngăduită ca atare. Amân nuanţele, ele vor fi dezvoltate oricum într-un roman şi s-ar putea să decid ca această carte să fie tipărită cât sunt viu), o învoială aşadar pare în firea lucrurilor. Dar să iei în serios vorba ca o petardă că natura e imperfectă şi mai ales că tu, omule, „trebuie şi poţi“ să fii stăpânul ei? Prostule! Oare nu-ţi ajung marile victorii asupra naturii, cum ar fi, de pildă, jaful din Delta Dunării? Ca să nu mai vorbim de clasicele împăduriri şi despăduriri din Răsărit?

Gândesc ca un om de la porţile Orientului, *où tout est pris à la légère*?... O frază care a făcut înconjurul lumii. Nu am avut şi noi un neguţător cât de cât priceput să vândă şi altă marfă...

Suntem noi din fire mai uşuratici decât alţii?

Suntem! Dar această „uşurătate a fiinţei“ este, după părerea lui Ralea, rezultatul *adaptabilităţii*. Fără de care n-am fi reuşit să *boicotăm* istoria (Blaga). Acest boicot ne-a păstrat vii şi mai ales a conservat o teribilă

energie latentă nici până acum scoasă la iveală? Nu o fi cumva tocmai rezerva pe care contează demagogia naţională de la pa'şopt încoace? Un potenţial care nu o dată capătă un sens negativ? Există viruşi inofensivi care, vegetând ani îndelungaţi în organism, se malignizează brusc.

Suntem într-adevăr un „popor bătrân", şi este de ţinut minte cu câte ascunse delicii consemnează Călinescu această vechime. Avem unde să ne aflăm rădăcini adânci. Folclorul nostru literar (epicul mai ales şi baladescul) transmite obscur, dincolo de motive, pulsaţii atemporale. Dar în cultură suntem de tot tineri. Să nu uităm: primul roman modern a apărut în 1920. L-am avut în secolul al optsprezecelea pe Cantemir, e drept. Dar domnitorul cărturar, fiu de oştean analfabet, este încă un *caz* al istoriei noastre neiertătoare. Nu mai daţi vina pe istorie, şopteşte un domn în vârstă care stă la coadă, vreo câteva sute de oameni, pentru hârtie igienică, pe bulevard, la Leonida, au fost şi şerveţele de masă, dar s-au terminat adineaurea, aşa că folosim tot hârtie dintr-asta, mă scuzaţi... Nu dăm vina pe istorie. Nu o ignorăm. Nici nu ne facem din ea chip cioplit. Cum o fi arătând oare, dacă e s-o întâlneşti o dată singură pe un drum lăturalnic, la vreme de seară, curva asta bătrână pe care noi mereu o luăm de fată mare?... Întreabă-mă pe mine, spuse ivindu-se din propria lui umbră fostul ajutor de chirurg. Cum vrei să arate? Capra sare masa, iada sare casa: bunica dinspre mamă a Politicii! Fugi repede în Amzei, se dau cartofi polonezi, poate mai prinzi, vivat Polonia, bravo Piłsudski...

Facem istorie, se striga pe toate drumurile. Şantierul mamut, formă aberantă a utopiei date în folosinţă, muncă faraonică, inginerul-şef sau tânărul stagiar putea fiecare să declare la gazetă sau la radio şi chiar la şpriţ şi chiar în familie, duminică seara, şi chiar sieşi, de ce nu, că el e „făuritorul anonim al istoriei" etc. Dar nu *făceam* istorie. Nici nu se poate! Cel mult istoria ne înghiţea pe noi precum Baal copiii aruncaţi lui. După cum nici politică nu făceam. E simplu, chestiune de abecedar: vechii greci, afurisite făpturi himerice, cap frumos de om locuit de geniu pe trunchi de atlet, dar cealaltă jumătate armăsar sălbatic, au inventat, între altele, politica. Politica nu se poate face decât într-o cetate unde oamenii sunt liberi, iar forma de

guvernământ este democratică. O convenţie, în fond, ciuruită de erori ca un şvaiţer de găuri. Dar până în zilele noastre ceva mai bun nu s-a găsit (Churchill). Se înţelege de ce nu s-a putut face politică la noi şi în întregul sistem. Şi nici roman politic. Politichie da, manevre de palat, mecanismul puterii, cabinetele de toate mărimile, de la nr. 1 la ultima primărie comunală, peste tot se mişcula puterea. O iluzie, fiindcă nimeni nu o avea cu adevărat. Lipsind cu desăvârşire la toate nivelele autoritatea morală, exerciţiul puterii mergea în gol. (Ca şi cutare combinat gigantic.) Chiar frica, stare permanentă, se diminua din când în când, devenea suportabilă. O complicitate promiscuă, de felul celei care întreţinea viaţa larvară în mlaştinile originare ne dădea până şi puterea să glumim. *Până unde se poate glumi*? Am imaginat un răspuns la întrebarea asta într-o carte din 1975. A fost totuşi o lume echivalentă. Dar adevărata ei realitate numai într-un roman se poate reconstitui. A fost, şi ce a trebuit să rămână a rămas şi rămâne. Atâta matematică, literatură, fizică, muzică, arte frumoase, câţi matematicieni, scriitori, fizicieni, compozitori, pictori, sculptori. Cine a avut putere să gândească şi să facă a gândit şi a făcut. Cu ce preţ? Numai acela ştie. Utopia neagră nu putea reuşi decât în ţări subdezvoltate? Să nu uităm că Orwell, fostul poliţist din colonii (India) şi combatant în Războiul Civil din Spania, îşi plasează „utopia negativă“ în civilizaţia numită Anglia. (Realitatea l-a cam lăsat de căruţă, este de ajuns să privim viaţa în societatea românească din ultimii ani: în unele privinţe şi într-o manieră specific naţională l-am depăşit binişor.) În Englitera aşadar, unde reuşeşte de minune. Din fericire, numai pe hârtie. Ah, dacă istoria ar fi iubit mai puţin Anglia, cine ştie, poate ar fi ieşit drăcovenia mai bine decât în Estul cel blestemat şi retrograd. Nimeni nu-i doreşte aşa ceva Angliei. Poate doar vreun negru sau un indian, fie şi dintre cei ce prosperă în micul negoţ londonez, în metropola mult mai mare decât insula pe care stă, mai întinsă decât un continent, London, faima temutului imperiu al reginelor bărbate, femei de fier, dar cu inima zvăpăiată şi ciripitoare de turturea, căci au iubit şi ele bărbaţi nestatornici...

Numai că bătrâna Anglie l-a dat pe Shakespeare. El a exorcizat prin artă istoria şi a ferit Anglia de oarba dezlănţuire a timpului? Artistul este martorul cel mai important. Nu ar trebui cumva înlăturat din cale? Ba da! Dar nu se poate, oricât de mare e zelul.

Nici un alt „sistem“ nu a dus atât de departe minciuna şi travestiul politic precum comunismul practicant. Am fost în lumea sa. O ştiu. Ca şi voi. Sunt multe de scris. Timpul trece repede, după ce a trecut atât de încet. Deocamdată, se latră mult şi se muşcă pe furiş. Dar sunt semne că orice este cu putinţă. Ar trebui totuşi, vorba americănească, o şansă pentru fiecare. Ar fi mai potrivită groapa comună? Suntem în calea marilor dejecţii, creasta valului e purulentă, soarele apune. Furunculoza e încă în erupţie. Nu mai funcţionează nici o lege. Suntem ca înainte de Hammurabi, înainte de a se fi săpat în piatră la încrucişare de drumuri: cel slab trebuie apărat împotriva celui puternic...

Prea puţini se mai gândesc la literatură. Nu, artistul nu a fost alungat din cetate. Mai rău: este, se pare, de toţi ignorat. Asta nu mă nelinişteşte. Ce are de spus va spune, lăsat în pace, are timp să mediteze. Privesc cu milă şi silă la cei ce spumegă şi ar vrea să taie şi să spânzure, fără să se gândească la ei înşişi. Sau tocmai de aceea? Nimeni din afară nu are dreptul să ne judece. Prea puţin ştiu cei ce n-au ars în focul care părea veşnic. Ceva ar trebui să ne apropie. Poate chiar blestematul numitor comun care ne desparte. Nu există oare o suferinţă comună pe care nu reuşim încă să o înţelegem? Aşa cum o ştiam pe cea de ieri? Din fuga calului, în grabă mare, cavalerii nimicului dau năvală, fiecare cu însemnele şi trecutul său, cu o mână seamănă vânt, culeg fanarioticeşte cu cealaltă ce pot şi dispar, oare în speranţa furtunii din proverb? Încotro? De unde vin şi unde se duc aceşti semeni ai noştri? Cu unii dintre ei, până mai ieri sau chiar azi dimineaţă aveam ce vorbi...

octombrie 1990

II

Dacă aş avea patima scrisului, îşi face gura brici fostul ajutor de chirurg, aş profita de vremurile astea ideale pentru literatură (când românul dă buzna în librărie şi luptă acolo, nu-i aşa, din răsputeri să apuce măcar un exemplar din placheta de versuri a debutantului necunoscut, un tânăr tăcut, instruit şi cuminte, cu ochelari şi acasă o bunică bolnavă, pe care o întreţine din câştigul lui modest de distribuitor de ziare, student la seral, 35 de pagini, 17 poeme, 103 lei, Editura Cartea Românească, lansare simultană la trei mari lăcaşuri de cultură din Capitală, provincia în mare suferinţă că n-are şi ea, dar se trage imediat la noapte, pe sub mână şi cu ciubuc la tipografii din ţară, o nouă ediţie), aş renunţa la tot ce omeneşte nu-mi este străin şi, în sfârşit, aş scrie cartea vieţii mele, maxima: *o poveste pentru nimeni, despre nimic*.

Mă uit la el. Este într-adevăr personajul inventat de mine sau eu sunt umbra bietului autor pe care el a pariat cândva în glumă? Îl simt mai tare. Cel puţin în clipa asta. Câţi ani o fi având, de fapt? Oase mari, încheieturi zdravene, carnea începe să scadă, tendoanele încă se ţin bine, obrazul se scofâlceşte, dar pântecele atârnă din ce în ce mai greu, un sac lung şi gros, plin de oase şi zgârciuri, ar semăna oarecum cu Milon din Crotona bătrân, dacă moartea lui nu ar fi deocamdată departe de el, pe la alte nunţi şi praznice. Suntem după primul cântat al cocoşului, întuneric, început de martie 1991, Zilele Babei, zăpada mieilor, negură în Valea Plângerii, duhuri bălţăreţe duşmănoase, „e vânt şi-orice speranţă e pierdută“, un neaşteptat, palid şi inexplicabil chip prelung din Modigliani în geamul întunecat, între aripile moi, uşor desfăcute ale perdelei, aşa cum buimăcit de somn, în trenul care străpunge oarecum fără ţintă bezna, ai ieşit pe culoar să fumezi, gura amară, ochii opăriţi şi deodată o năzărire în luciul ferestrei. Mi-aş lua o vacanţă de vreo sută de ani. După care am mai vorbi. Ştii că până la prânz trebuie să dai textul la tipar. N-ai încotro, pune punct. O iei de la capăt mâine, chiar dacă următorul număr din *Litere* nu mai apare. De ce nu publici poemul pe care grăbit l-ai scris într-o seară nefastă pentru poezie? Nu ştiu de unde veneai. Veneaţi. Alma a dispărut în spatele unei uşi. Tu te-ai

aşezat pe dunga scaunului. Ai scris pe o bucată de ce ţi-a căzut în mână, cred că era nişte hârtie de ambalaj ruptă de sub un teanc de cărţi, lângă micul mandarin de lut lăcuit pe care ţi l-a dat cândva bonzul unui templu pe jumătate ruinat, în împrejurimile Cao Bang-ului. Mai există în vreun sertar un beţişor de santal? Sau poate ai folosit cartonul de lux, alb foarte lucios, lung şi lat, scriere rondă aurită, o invitaţie la Balul Piticilor, n-ai fost, dar ţi-a părut rău, nu te fandosi, te cunosc... Iar la sfârşitul „rondului“ fă-mi un hatâr: transcrie pasajul final din *Călătoriile lui Gulliver.* Nimeni nu a mai scris cu atâta amărăciune şi curaj. Eu sunt sigur că popa Swift a făcut un legământ cu diavolul, dar prin cartea asta s-a mântuit. Dacă nu chiar diavolul... Îţi aminteşti, ultima expediţie a lui Gulliver a eşuat în ţara cailor, înţelepţii houyhnhnmi, stăpânii oamenilor, din cine ştie ce păcate degeneraţi în nişte fiinţe inferioare, numite yahoo. Nu e nevoie de nici un comentariu. Închipuie-ţi doar că eşti un ucenic şi în liniştea sălii din muzeu faci o copie după un maestru, ţi s-a îngăduit să intri acolo cu vopselele şi sculele tale... Acum trebuie să mă grăbesc. Mă cheamă. Nu încerca să te împotriveşti, n-ai cum. Simt lumina zorilor, mai plăcută şi îngăduitoare decât moartea în somn, îmi ia glasul şi trupul, mă duce...

Să fac aşadar voia năbădăiosului personaj. Îmi place mai mult cum se spunea pe vremuri: *personagiu*. Nu era nici hârtie de ambalaj, nici cartonul vreunei „invitaţii“ oarecare. Bate câmpii. Textul este scris cu creionul pe coperta interioară chiar a *Călătoriilor* lui Swift, o ediţie mai veche. Era pe colţul mesei, n-am avut altă hârtie la îndemână, cum stăteam pe scaun, am întins doar laba moale, n-a fost nevoie să scot ghearele, am scris pe cartonul gălbui:

ANONYMUS I
către
ANONYMUS II
Te-am simţit
Precum vânatul de soi vânătoraşul cu pană la pălărie
Înainte ca ucigaşul să intre-n pădure
Nu ştii să tragi. Îţi este şi teamă, şi silă

Dar pofta ta de sânge este mare
Înlocuieşte orice virtute
Şi te face, zău, demn de mine
Aşadar
Era antract la Teatrul Nihil, fost Vox Populi
Un spectacol cu lume multă
Te târa după ea Neputirinţa
Posomorâtă căţea de rasă
Plină de ură şi gata să muşte în joacă
Era şi o fată. Nu conta, un pretext
Pierdut în mulţime
Nutreai planuri extravagante
Fără îndoială
Te-am simţit. Inima mea de piatră simte monstruos
Fără să mă cunoşti
Ai ghicit că sunt eu. Ai întrebat totuşi
Şi ţi s-a răspuns: da, el este
Stăpâna ta Căţeaua te-a dat iarăşi de gol
Dar cum?
De data asta
Zâmbetul tău era un pui de sconx. Duhoare
Ceva imatur, umil şi delicat
Păreai suferind, se putea bănui
O boală rară, ură subtilă
Ca un parfum cu multe rădăcini
Otravă curată ca lacrima
Surprinzătoare
Ca o speculaţie filozofică
Un biet puber
Înspăimântat de impotenţă
Deşi încă nu a încercat
Nimic. Satisfacţia micului cerşetor

Din gura metroului: *a reuşit să-i fure*
Orbului (titularul locului)
Moneda de argint din pălărie
Aruncată acolo spre prânz
De o băbuţă zurlie

Tot uitându-te pe furiş la mine
Ca şi cum te mirai că încă sunt viu
O întâmplare oarecum neplăcută: *ţi-a*
Plesnit ochiul de sticlă
Acela cu care singur ai scris că
Vezi cel mai bine.
Paguba nu e prea mare, îţi spui, voi
Comanda altul la
Atelierul fraţilor Wahrheit und Schonheit
Din Calea Moşilor. Dacă
Mai locuiesc acolo. Dacă nu, voi
Încerca la Amsterdam. Acolo trăieşte
Un vestit şlefuitor de lentile poate aţi auzit
Domnul Benedict Spinoza. În ciuda a tot ce
Ne desparte
Voi încerca
Dacă nici el, atunci America
Din punctul meu de vedere
O ţară încă virgină

Şi pasajul din *Călătoriile lui Gulliver*:

„Şi acum (...) mă întorc în grădiniţa mea din Redriff ca să mă las furat de gânduri şi să aplic minunatele lecţii de virtute pe care le-am învăţat de la houyhnhnmi. Totodată mă voi strădui să-i instruiesc şi pe yahoo-ii din familia mea în măsura în care îmi voi da seama că sunt animale docile. De asemenea, îmi voi privi din când în când chipul în oglindă, pentru a mă deprinde în felul acesta să văd o fiinţă omenească fără a mi se face rău; voi

avea răgaz să deplâng starea de îndobitocire în care se află houyhnhnmii din ţara mea. Întotdeauna însă îi voi trata cu respectul cuvenit de dragul nobilului meu stăpân, al familiei sale, al prietenilor şi al întregului său neam de houyhnhnmi cu care houyhnhnmii din ţara noastră au cinstea să semene la înfăţişare, deşi însuşirile minţii lor au degenerat într-atâta.

Începând de săptămâna trecută, i-am îngăduit soţiei mele să stea la masă cu mine, tocmai în celălalt capăt al unei mese lungi, şi să răspundă, dar foarte scurt, la puţinele întrebări pe care i le pun. Cum însă mirosul de yahoo continuă să mă supere, veşnic îmi astup nasul cu rută, levănţică sau foi de tutun. Şi cu toate că e greu pentru un om în amurgul vieţii să se dezbare de vechile obiceiuri, totuşi nu-mi pierd nădejdea că odată şi odată voi putea sta în tovărăşia unui yahoo fără să-mi mai fie frică de dinţii sau de ghearele lui.

De fapt, împăcarea mea cu seminţia yahoo-ilor n-ar fi fost atât de anevoioasă, dacă ei s-ar mulţumi cu viciile şi smintelile pe care li le-a hărăzit natura. Nu mă tulbur câtuşi de puţin când văd un avocat, un hoţ de buzunare, un colonel, un nebun, un lord, un cartofor, un politician, un codoş, un doctor, un corupător, un procuror, un trădător şi alţii asemenea lor; dar dacă văd că un boţ cu ochi, slut şi măcinat de boli nu-şi mai încape în piele de îngâmfare, îmi ies din sărite; şi mi-e cu neputinţă să înţeleg cum de poate sălăşlui un asemenea viciu într-un astfel de animal. Înţelepţii şi virtuoşii houyhnhnmi, înzestraţi cu toate virtuţile care pot împodobi o fiinţă raţională, nu au nici un cuvânt în limba lor pentru acest păcat, după cum nu au cuvinte care să exprime nimic din ceea ce este rău, cu excepţia cuvintelor care zugrăvesc cusururile yahoo-ilor; dar printre acestea, ei nu au fost în stare să desluşească îngâmfarea, dovadă că ei nu cunosc firea omenească, aşa cum se manifestă ea în ţările unde domneşte acest animal. Eu însă, având mai multă experienţă, am descoperit unele urme de îngâmfare la yahoo-ii sălbatici“.

Prea multă înghesuială pe Drumul Damascului. Şi aici cererea e mai mare decât oferta. Specialişti în politică, sociologie, religie, filozofie, economie, demagogie, calomnie şi fandacsie dezvoltă, nu lipsită de har

uneori, teoria chibritului suedez aprins pe o talpă de sfoară împletită, un pantof de pânză, 425 de lei, produs de cooperativa „Arta cizmarilor“ din Bucureşti. Copiii de bani gata, alintaţi în leagăn cu duiosul cântec popular georgian *Sulico* şi trăiţi boiereşte în case de dar, şcoliţi în Vest ca un fel de completare a studiilor părinteşti pe apucate la Moscova, mama capitalelor frăţeşti şi în viitorul proletar luminos inima lumii întregi izbăvite de capitalism, flăcăi ageri care au studiat marxismul pe pielea unora, sunt acum profesori de dezbrobodeală pe banii altora, ei călăresc până sub scaunul lui Mamona rădăcinile răului care până alaltăieri era binele suprem tot de ei şi de părinţii, fraţii, prietenii lor oficiat. Şi, într-adevăr, cine ar putea mai bine şti unde ţine stareţul cufărul cu odoare, decât dracul îmbrăcat călugăr?

Foşti activişti de profesie căţărându-se încă din scutece unul pe umerii altuia până sub vârful piramidei, capete de ax ce legau, ca în cosmogoniile vechi, steaua delaţiunii cu luceafărul oportunismului, să zicem, înalţi funcţionari ai golului desăvârşit se dau azi victime ale dictaturii, şi o fac cu seninătate, ba şi cu acte în regulă, capete de acuzare constând în caracterul, vai, nepartinic (?!) al activităţii lor de partid. Ultima frază, după virgulă, nu-mi aparţine, mi-a fost *trimisă*, fără îndoială, un înger pervers mi-a strecurat-o avocăţeşte ascuns în rezervorul vechiului meu Sheaffer, după cum altă dată stătea în călimară şi ronţăia vârful penei de gâscă...

Oameni subţiri şi talentaţi trecuţi prin şcoli înalte, cu gustul filozofiei şi neavând habar de politică (pe care însă o fac cu convingerea că au în palmă iarba fiarelor cea care face să sară din belciuge orice lacăt), se poartă ca nişte foşti activişti raionali, rigizi, dogmatici, intoleranţi, o suficienţă ce poate singură întreţine bucurii secrete celui dispus să observe, dar nu să şi înţeleagă natura omului.

Transcriu din ziar: „la CAP Gutinaş, unitate desfiinţată în mai a.c. (...), sătenii, luându-şi fiecare pământul, au uitat să cultive furaje pentru animale. Animalele au stat toată vara în grajduri şi au consumat rezerva de furaje pentru iarnă. Acum în furajeria unităţii suflă vântul. Cele peste 1 100 de bovine mai au ce mânca 2-3 zile. Cele mai zdravene abia dau 200 de grame

de lapte pe zi. Restul cad din picioare. Zilnic mor câte 6-8 bovine...“. Seara, la TV, câteva minute din „această tristă poveste“. Grajduri părăsite, uşile vraişte, pământul în jur parcă răvăşit de bombe. Paznicul dă din umeri. Alt picior de om nu se vede la fermă. Dacă priveşti animalele cum se sting de foame sub ochii tăi, în murdăria putredă necurăţată din vară, îţi vine să te urci pe Intercontinental şi să urli ca lupul, Singuraticule... N-ai decât. Alege însă o noapte cu lună plină, oraşul e pierdut în beznă şi s-ar putea să nu nimereşti clădirea şi să urci pe farul de la Tuzla, care-i la doi paşi de Piaţa Romană.

Se bate apa-n piuă, prin ziare şi la TV, dacă este sau nu nevoie de teatru, cine are, cine n-are „nevoie“ de scândura pe care doi nebuni talentaţi te pot face, când vor ei, să-ţi crape obrazul de ruşine că tu, om bătrân şi serios, simulezi de o viaţă, pe când ei, în joacă, o trăiesc cu adevărat, mai mult, acelaşi *tu*, vulturul-de-mare-cu-peştele-în-gheare, bagi seama că abia dai din aripioarele tale de boboc de raţă...

Am cunoscut în tinereţe un om, persoană onorabilă, cam acelaşi leat cu mine. Era inginer, se ocupa mi se pare cu mecanica agricolă. Dar se pricepea la tot felul de motoare. Şi nu numai. Era în stare să deschidă cu o sârmă de oţel lacătul de la magazia de lemne şi cu o lamă de ras broasca unui seif. Repara cu egală uşurinţă o maşină de tocat carne, un fier electric de călcat, un aparat de radio cu tranzistori, pe atunci la noi o raritate, marfă de contrabandă mai scumpă decât mirodeniile aduse din Indii pe vremea Ducăi-Vodă. Inventase un cleşte de cuie care se putea folosi şi ca foarfece de tăiat via. Lumea era pentru el un conglomerat din piese de oţel şi alte metale pe care le numea cu un singur cuvânt: fier. Tot ce nu era „fier“ nu conta, era chiar dubios. Ciudat mi se pare că acest mecanism, în fond extraordinar, pe care se bizuia el nu era nici pe departe o visătorie julesverneistă, oho, ce spun... Era pur şi simplu o „chestie“ plină de şuruburi. Nimic altceva, şaibe, şuruburi, piuliţe, atât. Era şi economist, făcuse la fără frecvenţă fostul ISEP. De ce? Aşa, e bine să fii în regulă cu hârtiile. Avea de gând să facă şi Dreptul. De ce? Aşa... Îşi făcuse singur din piese adunate naiba ştie cum un automobil care semăna în acelaşi timp cu o

maşină de tăiat lemne, o locomotivă şi un dric clasa a doua, combinase caroseriile câtorva tipuri de vehicule: un Opel antebelic, un tractor Lanz şi o Pobeda din dotarea Sfatului Popular casată după două reparaţii capitale. Drăcia mergea, nu scotea mai mult fum decât un trabuc Romeo y Julieta pompat între buzele strânse de un începător şi atingea suta de kilometri la oră. Un amănunt important: acest automobil era decapotabil. În oraş mai erau două maşini particulare, un Dodge negru de prin anii ’30 (dentistul Schapira, vegetarian, sexagenar, nu ştia să conducă, angaja pentru unele duminici un fost feroviar, şofer în timpul războiului pe drezina inginerului-şef de la depou) şi un Moskvici liliachiu, proprietatea unui croitor care, prin relaţii încâlcite ca un ghem de păr sârmos, reuşise să o cumpere de la un căpitan de aviaţie. Constructorul de automobile stătea la volan ca un vizitiu pe capra mai înaltă decât de obicei a trăsurii. Nu se poate spune că de pe trotuar nu era privit cu admiraţie şi invidie. Începea să chelească, fruntea era tăiată de cute adânci, piezişe, ondulate ca un şleau desfundat ce traversează câmpia, îngheţată într-o noapte rece de toamnă. Faţa din hârtie de ambalaj cam boţită, mâinile de fier, bineînţeles, vag ruginite la încheieturi, lustruite însă în palme. Pe bord instalase un ventilator conceput tot de el, cu paletele din tablă de zinc învelite în foiţă de staniol recuperată din ambalaje de ciocolată.

L-am cunoscut într-o noapte de vară, la cârciumă, lume multă în jurul mesei, între alţii şi un actor de la teatrul local, avea o mare abilitate să spună bancuri politice disimulate în anecdote licenţioase. Era un bun mim şi avea un auz muzical desăvârşit. Cam beţiv. Distracţie mare. Partea femeiască de la masă, cu ochii pe el. Cine e? întrebă în cele din urmă, după ce tăcuse trei ore, nou-venitul, omul cu două facultăţi, viitorul proprietar al automobilului de fabricaţie unicat numit de el Paloma. Un actor! Şi cu ce se ocupă? Păi, pe la teatru. Teaaatru? N-am fost niciodată. Ai timp. Nici gând... Brusc, de neînţeles, îl sufocă o ură viscerală. Termină scurt: nu-mi trebuie. N-am întâlnit încă unul ca tine, susură o domnişoară, altul nici nu există. Şi el, deodată, calm, zâmbitor, blând, înseninat: ba da. Cine? Râse, de data asta ca un jucător care i-a sărăcit cu cartea din mânecă pe toţi: frati-meu, Aurel...

A încerca să nu ţii seamă de acest contribuabil, spectator şi el, chiar fără voia lui? N-ai fi artist nici cât eşti. A voi să-i „explici“ şi să-l „educi“? Inutil. A face o statistică pe grupe de vârstă, sex, categorie socială, profesie? O prostie. Atunci? Nimic! Asta e. Theatrum Mundi.

Dintr-un caiet de însemnări uitat în pod, pe o grindă prăfuită, de către bătrânul fost ajutor de chirurg, transcriu din memorie: comunismul practic (ba şi partea teoretică, dacă te întorci şi zici...) n-a fost numai o farsă politică, istorică, socială, filozofică etc., dar şi un semn al destinului. Creştin fiind, deşi păcătos peste poate, eu nu cred ca minunaţii filozofi de marmură din Elada că destinul supune la fel pe oameni şi pe zei. Eu cred că destinul este şi el un intermediar, un fel de iscoadă a Domnului, un înger despotic într-atât umanizat de relaţia prea îndelungată cu omul, încât a căpătat multe dintre viciile lui, dar şi un licăr din inteligenţa fără seamăn în univers a omului. Creatorul ştie asta, dar nu se poate dispensa de serviciile acestui satrap divin. Chiar şi în cer slugile credincioase sunt rare. Deşi atotputernic pe pământ, acest arhanghel secret este aspru pedepsit la rândul lui. Noi nu putem şti unde şi când... Fiindcă însuşi Creatorul este bolnav de om. (Ca un artist care îşi iubeşte necondiţionat opera?) Într-o măsură mult mai mare decât simte omul, îl poate iubi El pe om.

Îl avea Creatorul pe om în gând încă „înainte“ de prima zi a Concepţiei? Eu cred că da. Restul se împlineşte prin credinţă. Credinţa stă în puterea omului de a înţelege sau măcar simţi iubirea ce i-a fost dată. Cât despre ce poate el dărui... Aşadar, un semn al destinului. Ce vrea să spună el? Eu nu pot şti. Umbra răului s-a strecurat în specie (cu voia bunului Dumnezeu) încă de la început, în grădina Edenului. Sunt multe de ispăşit aici, la gurile Dunării.

Ei bine! face fostul ajutor de chirurg. Foloseşte deseori exclamaţia asta. În tinereţe a făcut figuraţie (dar şi dubluri de ocazie, deseori mai bun decât titularul) în mai toate teatrele din locurile pe unde a trăit, nenumărate. Ei bine...

Nu judec oamenii şi lucrurile. Le dau doar un nume. Felul meu de a vedea lumea este să o povestesc. Cauze şi motivaţii? Nu le numesc. Ele se

găsesc oricum în poveste. Ele sunt ADN-ul poveştii. Dacă nu, povestea se uită, nu există. Dar eu nu lucrez în laboratorul unde se „analizează“ povestea. Nu sunt nici „inventatorul“ poveştii. Nici „stăpânul“ ei. Eu sunt scribul. Un fel de administrator sau distribuitor al poveştii omului, a lumii care nu este proprietatea nimănui. Nici măcar a celui ce s-a numit pe sine „proprietar unic“ al unui oarecare ţinut Yoknapatawpha, imaginat se pare de el însuşi, un anume William Faulkner din New Albany, comitatul Union, Mississippi, autorul unei biblii a pământului şi sufletului american de după Columb şi care, atunci când a fost invitat la o mare sindrofie la Washington de către J.F. Kennedy, preşedintele catolic al unui continent protestant, a spus că nu poate veni, fiindcă în noaptea aceea tocmai trebuie să-i fete o iapă. Bătrânul creştea cai, unul dintre ei l-a şi aruncat de altfel într-o zi din şa direct în groapă, pământul pe care strămoşii lui, nişte feţe palide, proprietari de sclavi negri, îl cumpăraseră pe trei lulele, trei surcele de la oameni cu pielea arămie, adevăraţii stăpâni ai ţinutului, şi nici de la ei, Marele Spirit, se spune, îl dăduse lor doar în custodie.

Şi iată cum un alt artist încearcă să izbăvească prin artă o ţară întinsă şi un popor adunat nu de mult din toată risipa lumii. Aşa cum, în insula bântuită de ceţuri la marginea oceanului, a făcut-o celălalt William, marele Will, cam pe vremea când americanii mergeau încă în patru labe şi cei mai aleşi dintre ei buchiseau alfabetul.

Să fie artistul cel mai preţios cobai pe care istoria şi politica fac vivisecţie, mengelezează?

Rondul de noapte se încheie aici.

E încă întuneric, dar eu simt zorii unei zile nefaste, cum bombănea bătrânul. Există cineva, bărbat sau femeie, care vrea să-mi bage demonul în casă şi în suflet. Nişte... Uită că acela îi va călca pe ei cu copita lui despicată şi, numai jucându-se cu coada şi alungând leneş musca verde, lor le va risipi agoniseala... Bineînţeles, ca şi noaptea trecută, fostul ajutor de chirurg. Mi-a ieşit din carte, cotrobăie lumea. Fără ştirea mea. Poate fi mai primejdios pentru mine decât fiara scăpată din cuşcă (îngrijitorul a uitat să

ferece zăvoarele, un tânăr aiurit, scrie versuri şi e amorezat de asistenta magicianului) pentru stăpânul ei, dresorul?

octombrie 1990 – martie 1991

III

Rondul din noaptea asta începe cu un vis: sunt în pădure, cu câinele meu. Iarnă incertă. Uriaşi arbori desfrunziţi, linişte. Zăpadă puţină, stratul gros de frunze, culori întunecate, schimbătoare forme ceţoase, inconsistente. Drum forestier larg, stive de lemn proaspăt tăiat, miezul alb licăreşte, ba chiar miroase. Un trunchi ars lângă o băltoacă îngheţată. Gheaţa e verde. Sus, între ramurile negre şi strâmbe, un fruct uscat şi o foaie de hârtie scrisă ţintuită într-un piron ruginit. Văd bine rugina ruginie. Aş vrea să ajung sus, gândesc în grabă cum aş putea face. Brusc, câinele o rupe la fugă. Galop năprasnic. Orb, stârnit de duhuri necurate. Cam la o sută de paşi în faţă, câinele se izbeşte în plină goană de un trunchi gros. Fruntea lui bombată, capul puternic pe care îl iubesc şi care este al meu precum mâna asta e a mea, îmi aparţine precum gândul ce, după împrejurări, sleieşte sau dă viaţă lucrurilor. Urlu de spaimă şi durere nemărginită, mă reped într-acolo. Animalul s-a prăvălit pe o parte. Zace o clipă. Zvâcneşte un picior. Alerg. Câinele se ridică buimac. Mă opresc. Să îndrăznesc să cred că e teafăr? Acum câinele este foarte sigur de sine, pe toate patru picioarele. Mă priveşte cu un triumf batjocoritor? Nu-i cunosc privirea asta. Gâtul cabrat, pieptul mult împins pieziş înainte, picioarele din spate arcuri încordate, cele din faţă puncte de sprijin, înainte de marele salt. Locul este acum deschis. Un câmp fără orizont. Un mirador înalt, nimeni pe platformă, o scară îngustă de fier. Câinele urcă acum scara. Calcă omeneşte. E sus pe platformă. E foarte sus. Acoperişul ca o pălărie conică din paie de orez. Soare orbitor. În transă, acolo sus, câinele pare să mă fi uitat. Aş vrea să urc, dar nu ştiu de ce nu se poate. Nimic. Frig şi întuneric. Treaz, îmi simt capul îngheţat, boneta de lână cu care dorm de obicei în odaia neîncălzită căzuse, restul trupului transpiră sub plapumă. Scot în aerul rece o mână fierbinte şi apăs pe clapele aerotermei. Sting în aceeaşi clipă. Strecor capul sub

plapumă. Nu-mi place mirosul trupului meu. O găsesc pe Alma. Ea miroase bine. Se strecoară în odaie şi în toată casa simt, prin ferestrele inutil foarte bine închise, izul fumului negru care dă năvală de câteva ori pe noapte pe hornurile micului palat, casă istorică, unde este instalată ambasada A., peste drum de noi. Fumul se repede în trombe negre, masiv, violent, aberant, ca în filmele unde se văd sonde incendiate. Băieţii de la ambasadă se încălzesc cu păcură, n-ai ce face, trebuie înţeleşi, dacă n-au „trecut“ la timp pe gaze, aşa le trebuie. În loc să dârdâie ca noi prin case, ei poluează Capitala...

Începem ziua într-un fel şi mai totdeauna ea continuă altfel, ce voiai să faci dimineaţa altfel arată seara. Ai de gând să şlefuieşti o frază sau să scrii zece pagini, să citeşti o sută de versete din *Nopţile atice* sau un capitol din *Fizica* lui Von Laue, să te plictiseşti din dragoste lângă un vechi prieten viu ca şi tine sau să te gândeşti în singurătate la altul mort. În loc de asta, pe înserat, după ce ai bătut oraşul în pas gimnast şi te-ai încrucişat şi ai clămpănit voios cu sau fără voie cu trei hahalere şi un ticălos de marcă şi ai intrat cu lehamite în vreo câteva încăperi şi bucuros indiferent, amuzat în altele, sărind peste prânz, dar nu şi peste mersul zilnic cu câinele prea îndrăgit, stupidă, necesară şi sentimentală ocupaţiune, în sfârşit, pe înserat, iată cum în beznă şi mirosuri felurite străbaţi, lângă dulcissima Alma, Piaţa Amzei şi împrejurimile, întrucât e vineri şi sunt de făcut unele cumpărături fără de care, orişicât ai pofti, nu se poate. Ar urma o descriere pe câteva zeci de pagini, ai alege un ton între Gogol şi Swift, doi tipi care oricum au sfârşit în ospiciu. Cu vreo trei mii cinci sute de lei şi ceva parale aţi umplut trei sacoşele. Uşor de cărat, le ţii într-o mână. Aveţi ce mânca patru zile bune. Cam a zecea parte din ce câştigaţi amândoi într-o lună. Prin buzunare „seceră vântul sălbatic“, film american văzut în copilărie, o poveste cu amor din vremea Războiului de Secesiune. Haine mai aveţi ceva, chiar şi pentru vara ce vine, iar până la iarna viitoare nu mai este decât iarna asta. Dar ce spectacol! În alte ţări de soare pline, cum spune poetul, ce aţi cheltuit voi în seara asta nu v-ar ajunge pentru două bilete. La o singură reprezentaţie, matineu, preţ redus. Dacă ei ar avea un teatru ca ăsta. Dar nu-l au. Noi însă îl avem. Şi e gratis.

Tot ce ni se întâmplă este al nostru, ni se cuvine şi nu poate fi altfel. Trece. Râul cel veşnic curgător, Heraclit. Libertatea nu este (numai) o experienţă stavroghinistă (îmi este permis orice etc.). Libertatea este instinct, dar şi un rezultat al raţiunii şi educaţiei. Animalul este liber fără să o ştie. Omul este un animal caraghios, dar inteligent. Libertatea este un mijloc de comunicare chiar şi pentru lupul singuratic. Mie îmi place lupul singuratic. Sunt fratele lui bun. Desprins de haită, cu atât mai mult el trebuie să respecte legea. Nimic în junglă nu rezistă în afara legii. Să fie legea junglei aşa de aspră? N-aş zice, dacă ea îngăduie infinita varietate animală şi vegetală, populaţii fără număr, făpturi mici şi mari, firave, sângeroase, blânde etc. etc., mult mai vastă decât a oamenilor. Există şi aici, fără îndoială, dincolo de îngăduinţa divină, o lege care nu îngăduie animalelor să se ucidă pur şi simplu între ele. În această privinţă, există o carte mai importantă chiar decât *Originea speciilor* (Darwin), şi anume *Cartea junglei* (Kipling).

Eşti liber să te simţi liber, şi chiar eşti. Chiar dacă nu-ţi vine să crezi sau la noul învăţământ seral de partid ţi se spune că nu e aşa. Numai că este mult mai greu să fii liber decât să răspunzi la apel: prezent! Nu ne-ar fi trecut prin cap, nu-i aşa? Libertatea este un lux care se plăteşte scump şi se învaţă greu. Dar se mimează uşor. Ca şi cultura... Iată o tiradă pe care, dacă ar asculta-o, să zicem, un islandez, nu numai că n-ar înţelege nimic, dar s-ar uita la mine ca la unul dintre mărunţii psihopaţi sau escroci de duminică, în cornerul lor din Hyde Park, pe care islandezul i-a văzut fără doar şi poate, măcar într-o vacanţă, când din insula lui îngheţată, străpunsă de izvoare clocotite a făcut o preumblare cu barca până la cealaltă insulă, verde şi veşnic înceţoşată, England. Cum se întâmplă, de altfel, cu o parte din literatura noastră bună şi foarte bună, dar care este numai a noastră. Până când? Aşa că eu scriu mai departe...

Instituţia de guvernământ, acum sau la vară şi pentru totdeauna, este sau ar trebui să fie *deasupra* intereselor de orice fel, în afara celui general. Nu spun „ţărişoară“, „popor“, „naţiune“. Notez asta şi mă gândesc iarăşi la starea culturii astăzi, la noi. Nu am nimic de corectat la ce am răspuns scurt

în privinţa asta unor întrebări în *România liberă,* la sfârşitul lui ianuarie. Nuanţez doar, la prima mână: aşadar, în mintea românului cea de pe urmă, *statul* înseamnă încă acela ce ia chiar şi atunci când se face că dă. Neîncrederea faţă de guvernanţi şi oficialitate are rădăcini adânci la noi şi a ajuns la limită în ultima jumătate de veac. Statul era tiranul care te jupoaie de viu. Încât jos pălăria dacă poţi şi tu să-l furi oricât. Cele mai grele pedepse se dădeau pentru furt din „avutul obştesc“. În general, condamnatul nici nu era privit ca un adevărat „vinovat“. Statul îşi făcea pomană cu cetăţeanul său. Dădea cum şi când avea chef. Dar nu ca un stăpân adevărat. Când pier adevăraţii stăpâni, dispar şi slugile cele credincioase. Aşadar un înlocuitor. Un vechil care şi-a sărăcit sau omorât boierul, i-a luat locul, taie şi spânzură. Personajul este bine fixat în literatura română încă din secolul trecut. Vechilul. Ciocoiul. Răposatul era un asemenea vechil ajuns, iar ţara, moşia lui. Treptat, ea lua chipul şi înfăţişarea lui. Am primit. O să ţi se dea. O să căpătăm. Să trăiţi. Bogdaproste. Osana. Statul era cutiuţa lui muzicală ş.a.m.d. Că în acest mecanism şi-au irosit energia, ba chiar au reuşit să se pronunţe oameni extraordinari, minţi strălucite, iată o poveste care nu s-a scris, dar va fi. Ce a rămas din aceşti oameni, unde au ajuns şi cum? Cât de puţini au reuşit din ce mult aveau, cât i-a costat *atunci* compromisul pentru ca să rămână buni şi utili, cât îi costă *acum*, dacă mai sunt vii? O lume cu toate ale ei. Vai de ea, dacă va fi judecată strâmb. Vai de judecătorii care vor face asta. Câte vieţi ţi-ar trebui ca să trăieşti tot ce se pune acum la cale, să zicem, în mintea celui care, la patru dimineaţa, în frig şi întuneric, aşteaptă să-i vie rândul, poate pe la opt, să ia trei sticle cu lapte?...

Încredinţarea mea este că prima datorie a statului astăzi la noi este să-l mântuie pe cetăţean de neîncredere. Cetăţeanul vrea să fie sigur că statul nu mai este un instrument de oprimare. Şi nici unul la care să întinzi mâna şi să capeţi de pomană. Cum să facă statul asta? Nu ştiu. Înţeleg piedicile colosale pe care în toate sensurile le are de trecut. Nimic nu trebuie interzis. Doar că legea este nevoie să-şi recapete autoritatea. Datoria morală a statului faţă de cetăţean şi societate este cel puţin la fel de necesară ca şi aceea pentru redresarea economiei. Primul semn că se înţelege asta ar fi

protejarea culturii. Fără părtinire şi fără blestematul adagiu: cine nu e cu mine e împotriva mea. Până când oamenii de cultură îşi vor pune pe picioare propriile instituţii. Când competiţia va fi singurul criteriu. (Deşi în cultură *competiţie* înseamnă altceva decât în afaceri, nu ar trebui neglijat nici un mijloc în stare să marcheze *diferenţele.* Există diferenţiat, iar criteriul numitorului comun dă câştig de cauză mediocrităţii...)

Reiau de câte ori pot ideea ameliorării condiţiei omului prin acţiunea valorii indiferent de culoarea politică. Şi ideea de tot naivă că răul nu este opus binelui, ci doar o pedeapsă divină, oricum, o noţiune de plan secund, un „agent“ sau o „instituţie“ (cu o anume autonomie, cu primejdioase tendinţe expansioniste) a binelui universal. Lumea este o poveste, şi nu există poveste în care răul să „învingă“ în cele din urmă. Răul câştigă nenumărate bătălii, dar niciodată războiul. Iubirea este un instrument al binelui, dar şi ura, fiindcă îl face, după ce „ea“ a devastat cât a putut, să triumfe atunci când nimeni nu mai credea că e cu putinţă. Tot ce trăim acum, în acest timp hibrid, instabil, mi se pare firesc, după ce am ieşit din Infern. Fiindcă am fost acolo. Am avut acest privilegiu, o experienţă care nu este dată oricui. Doar celor care ştiu să rabde, să reziste, să se întrupeze din lacrimă şi cenuşă. „E-ndreptăţirea ramurei obscure./ Ieşită la lumină din pădure...“

Încă nu. Deocamdată, măscăriciul scoate limba şi se dă de-a dura, gândeşte cu dispreţ la biata noastră lume care se mişcă prea încet şi o îndeamnă la pieire, fie prin antropofagie, fie prin sinucidere, dacă se poate ritualică, individuală şi colectivă, după preferinţe. Văd gura mincinoasă a retorului şi limba otrăvită a şarlatanului cu o mie de feţe (slujbaşul, negustorul, oşteanul, preotul, filozoful, retorul, neofitul multilateral dezvoltat, actorul ş.c.l.), negru în cerul gurii, veleitarii, frustraţii, clovnii, pajii, efebii şi curtezanele, ajutorii de băgători de seamă, licenţiaţii în comercializarea pieilor de cloşcă, în ascuţitul ovăzului, valorificarea fumului şi a deşeurilor de balegă arsă, ca şi a transportului apei cu ciurul, peste tot mişună funcţionarii neantului şi eu odată cu ei, plutim toţi în acelaşi fel, tineri, bătrâni, graşi, slabi, urâţi, frumuşei, eleganţi, zdrenţăroşi,

toţi cădem cu viteză egală fiindcă suntem în vid, existăm după legea vidului, amintiţi-vă experienţele la ora de fizică, cilindrul de sticlă, profesorul (e răcit, strănută, are pleoapele roşii, batista plină de muci, asta e şi porecla lui, Mucea, altfel renumit în tot oraşul pentru seriozitatea şi competenţa lui, el seamănă acum cu scamatorul care anul trecut a adunat toată şcolărimea oraşului în amfiteatrul liceului la o demonstraţie de magie, iluzionism şi naiba mai ştie ce, marele King), el pune cu grijă în fundul cilindrului bucăţele de metal, lemn, hârtie, boabe de porumb, un fulg de porumbel, o frunză uscată, un vârf alb de cretă, cilindrul se închide, se scoate aerul şi se răstoarnă, mâinile slăbănoage ale dascălului se mişcă destul de îndemânatice, iată masa acoperită cu plăci de faianţă, stativele cu eprubete, retorta, un robinet nichelat. Farsă? Tot ce se află în tub cade lent, egal, fulgul, metalul şi restul. Legea vidului le-a anulat identitatea.

Suntem acum, pentru a câta oară, din nou asemenea cuplului prim în grădina Edenului? Păcatul tocmai s-a săvârşit. Îndemnaţi de răul care încă nu există. Şarpele, vicleanul, mărunţelul spion care încearcă şi el să-şi facă un nume, să dea lovitura, să „iasă“ din starea de slugă, să fie egalul şi chiar deasupra Celui care şi pe el îl crease şi, trebuie spus, sâsâitul găsise, era o diversiune de anvergură, teribilă, deşi părea un fleac, o să-i duc în ispită, e aşa de simplă această invenţie ad-hoc a mea, *ispita*, şi, dacă ei nu vor recunoaşte, eu îi voi pârî, iată, am inventat *delaţiunea*, cred că mă târăsc bine pe drumul cel rău, voi ajunge departe, cu toate că boşorogul m-a umilit, nu mi-a făcut şi mie patru sau măcar două picioare, la treabă... Ca atunci, deci, când, la chemarea Domnului, cei doi s-au uitat unul la altul şi s-au văzut ne ruşinăm noi oare? Nu! De ce? Fiindcă prea deseori, pentru români, s-a luat lumea de la capăt. Ne-am obişnuit. Nu ne mai pasă. Dar nu mai avem încotro? (Cine ştie, altfel, când se va ivi prilejul?) Ne acoperim deocamdată cu ce avem.

Este firesc, spuneam, răul de acum. Dar nu este de ajuns. Este firescul ca paradox. Firesc tot ce ni se întâmplă, după câte am pătimit. Cine batjocoreşte gândul ăsta...

Nu mai scriu. Se apropie ziua. Îmi simt străină încheietura mâinii drepte. Acolo e un ciot care scormoneşte nisipul sau o gheară care zgârie piatra? Sau o *altă* mână, şi ea ţine înfiorată un tăciune cu care desenează, fără ca nimeni să fi făcut înaintea ei aşa ceva, o scenă de vânătoare?

Nu recitesc ce am scris. Direct, fără ciornă, o noapte întreagă. Ştiu că repet ce şi altă dată am spus. Las aşa. Nu şterg nimic. Locuri comune, ritmuri şchioape, idei la îndemână. Dar un semn ce nu îl pot numi, şi este al credinţei, mă obligă să las totul neatins. Sunt un călugăr care abia descifrează slovele, dar i se pare că *vede*? Poate că nu e decât urmarea lungului drum de peste zi în pădure, unde a cules buruieni de leac, asta ştie bine să facă, a ronţăit niscai rădăcini şi o şopârlă scorojită la soare, iar acum, ghemuit în pragul chiliei săpate în munte, somnolează cu capul pe scriptura veche. Un trup vlăguit. Dar în suflet se face lumină: nu departe, în frunzişul întunecat (noaptea e înstelată, însă luna abia crai nou) începe să cânte privighetoarea.

Nu ne putem întoarce în vremurile când pentru primul delict se tăia mâna dreaptă, pentru al doilea cealaltă mână, iar pentru al treilea capul? Sigur nu? Nu. Ne amintim mereu că asta se întâmpla în Scandinavia medievală. Dar tot atunci a făcut-o şi la noi Vlad Ţepeş. No, cum spune ardeleanul într-o glumă veche, şî la ce i-o folosât?!

februarie 1992

IV

Era în 195..., la Albala, un oraş lacustru unde am şi copilărit, cu o întrerupere de trei ani, mirabilă, pentru cât a fost să fiu până azi, dar şi pentru ce urmează. Despre rătăcirile copilului prin locurile Unde-se-bat-munţii-în-capete altă dată, într-o poveste la care de mult car apă cu ciurul. Un roman? Gândesc romane pe care le las să se sălbăticească în memorie sau să zacă într-o veche ladă de zestre de la bunica, mii de pagini răzleţe. Numai descrierea acestei lăzi cuprinde, cred, cel puţin treizeci de mii de cuvinte. Plăcerea scrisului este un viciu zeiesc şi nu ar trebui împărţită cu nimeni. Iubite cetitoriu, de ce nu ţi-ai scrie oare singur cărţile care îţi plac?!

Cred de altfel că timpul „romanului“ s-a cam dus, şi asta încă din secolul trecut. Cele câteva cărţi echivalente marilor romane de atunci sunt tot atâtea aventuri imposibile ale inteligenţei şi imaginaţiei capabile să-şi dea seama la timp că nu se poate trece peste cei câţiva monştri din secolul al XIX-lea. Aşadar, mimând cu îndrăzneală forme şi structuri ce îşi ajung lor însele, aceşti alţi câţiva autori din *no man's land*-ul numit şi secolul XX s-au delimitat de „modele“ până la urmă şi au scris cărţi care nu fac zadarnică speranţa dăinuirii. Oricât s-ar deosebi între ei aceşti căpcăuni ai veacului pe ducă, din rădăcinile operei lor se poate extrage un elixir necunoscut deocamdată în probe de laborator. Este pasibil să fi fost ocult anunţat de observaţia lui Santayana: „toate lucrurile în natură sunt lirice în esenţa lor ideală, tragice în destinul lor şi comice în existenţa lor“. Observaţie egal riguroasă şi confuză, sumă înşelătoare a contrariilor, amestec de geniu şi derizoriu. Suntem, altfel spus, mai „nietzscheeni“ ca oricând. Dincolo de Bine şi Rău este bine sau rău?...

Dar era cam pe la mijlocul deceniului cinci. Era după-amiază.

De cealaltă parte a cortinei de fier, strănepoata marchizei tocmai ieşea la plimbare... La difuzoarele din centrul oraşului nostru, Albala, se transmitea o suită de cântece din Voronej... La Teatrul de Stat se repeta *Ce înseamnă să fii onest*... La bufetul partidului, în demisolul fostei case Ioniţă Şadbey, activiştii fac coadă la icre de Manciuria şi somon afumat, sunt tăcuţi şi neliniştiţi, tocmai a sosit în oraş un secretar de la Comitetul Central, temutul David Ignat, mâine, într-o şedinţă oarecum publică în sala teatrului, prim-secretarul regiunii va fi debarcat cu surle şi tobe, între filele dosarului său de cadre, ca o frunză presată în ierbar, s-a găsit o cămaşă verde, va fi jale, şopteşte frizerul regionalei, tocmai l-am bărbierit pe colonelul Mazăre, chemat urgent de acasă, m-am dus, s-au anunţat şi alţi tovarăşi, un tuns şi două rasuri, urgent, luaţi-mi şi mie nişte icre de-astea roşii, somonu' nu-mi place, o juma' de caizer, luaţi şi voi acum, că mâine reducerea de preţuri ce-o avem aicea la bufet e pusă pe lista de abuzuri a tovarăşului prim, săracu', cu toate că-n alte părţi şi la *ei*, la *cece*-i la fel, gata, tac, fug, nu cumva să uitaţi de mine, că vă ciopârţesc cu briciu'...

Vărul meu, Toma, intră la cinema „Muncitorul“, unde rulează filmul *Amiralul Nahimov.* De când a ieşit din puşcărie, sunt doi ani, a învăţat strungăria şi i s-a îngăduit să-şi termine, la seral, liceul. L-au arestat în 1948, vara, fiindcă la onomastica unui coleg s-a cântat Hora Unirii... La Filarmonica de curând înfiinţată, noul director, până de curând croitor, îl însoţeşte pe scări şi coridoare pe proaspătul prim-violonist, un tânăr cu fălcile tăioase şi părul lung căzut moale şi lucios pe urechi. Vă asigur, spune directorul, că vom fi în curând o filarmonică fruntaşă pe zonă, eu ştiu ce-i muzica, când a cântat în sala asta Enescu, în timpul războiului, i-am ajustat fracul, fiindcă se-ntâmpla ceva din cauza căptuşelii. Ascultă, Wexler, îi şoptise în aceeaşi seară la ureche Noldi Şelaru, de la ziarul *Zori noi*, nu puteai să spui Porumbescu în loc de Enescu? Nu te băga, ştiu eu mai bine cui i-am ajustat fracul...

În acest timp, eu intru la librăria „Th. Neculuţă“ din Calea Republicii, fostă Regele Ferdinand, colţ cu Aleea Tolbuhin, fostă Averescu. În urmă cu un an se instalase acolo, la rafturile din fundul încăperii, un anticariat, lângă godinul uriaş de tuci, burlanul cotit spărgea sub tavan placajul din spatele raftului, cărţile din apropiere fiind protejate de un manşon de azbest, prestaţia voluntară a unui tinichigiu de la Cooperativa „Munca invalizilor“, elev la seral şi cititor fruntaş la Biblioteca Orăşenească şi căruia doamna Panduru îi făcea rost de cursuri. Doamna Panduru era anticăreasa. Citeam mult, citeam tot. Nici nu-mi trecea prin cap să fac literatură. Asta a venit brusc, inexplicabil. Doamna Panduru îşi împărţea clienţii în trei categorii: plimbăreţii, curioşii, temerarii. Primeai calificativul în clipa când, oprit înaintea raftului, deschideai gura să întrebi ceva. Văduvă de ofiţer de intendenţă, fostă profesoară de menaj, fără diplomă de absolvire, m-am măritat în ultima clasă, nu m-a mai lăsat căpitanul, ce-ţi trebuie şcoală, ai ordonanţă... Insectarul anticăresei era plin, dar se găsea totdeauna un loc pentru nou-venit. Nu te scotea nimeni din acul ei lung şi subţire, fluturaşule! Am avut noroc. Am intrat la „temerari“, singura categorie pe care ea conta. Ştia ce şi cui vinde. Avea instinct comercial, multe relaţii, din mers îşi făcea mâna şi „la carte“. Erau vremuri grele, şi o carte putea fi,

după împrejurări, o momeală, un act de acuzare, un delict grav. Fie binecuvântată bătrâna anticăreasă! N-am auzit să fi făcut vreun rău cuiva. Câteva sute dintre cărţile mele, unele preţioase, le-am luat pe credit de la doamna Panduru. Dar în după-amiaza aceea am cumpărat două volume din Shakespeare, seria bibliofilă, legată într-o fină imitaţie de marochin roşu, şi *Suflete moarte*, cartonată, aproape nouă, hârtie densă, gălbuie, ilustraţiile în peniţă excesiv naturaliste, dar foarte expresive, copiate după originalul rusesc. Erau ediţii noi, scoase doar cu doi-trei ani în urmă, doamna Panduru le achiziţionase pe mai nimic de la un medic evreu care îşi lichida casa, căci (şuşoteală, miros de pudră Forvil, de unde naiba mai avea aşa ceva, cunoşteam mirosul din copilărie, o prietenă a mamei, de care fusesem la cinci ani înamorat cu patimă, avea o claie colosală de păr negru cârlionţat, văd şi acum cutiuţa rotundă, aurită, literele încrustate pe capacul uşor bombat: *forvil*, mâna femeii, prelungă, uscăţivă, un inel cu piatră opalină, râsul ei în timp ce mă privea intens, palma rece mângâindu-mi obrazul, glasul uşor răguşit chemând-o din odaia alăturată pe mama, Constantina, Constantina...), da, a reuşit cu pile mari de tot, pleacă, bine că poate, trei rate, puiule, prima neapărat luni, stai, ia-o şi pe asta, zâmbet, mâinile ei care împachetează strecoară între coperţile dure şi o cărticică moale, copertă palidă, verzuie, format de buzunar. Cartea este deschisă lângă hârtia pe care scriu acum: *Aşa grăit-a Zarathustra.* Urmează trei puncte de suspensie. Şi dedesubt: „o carte pentru toţi şi pentru nimeni, traducere de Eug.D. Relgis, Partea întâia“... Aş putea spune, primul start ratat (între atâtea!) în aventura mea intelectuală. Cum îţi priveşti fotografia de la şase luni, culoare sepia, un amoraş grăsuliu cu burta în jos pe o pernă cu ciucuri?

Singur apoi, neînsoţit de nimeni, fără bibliotecă (tocmai începusem să adun cărţi, primele rafturi le-am făcut din scânduri vechi, uneltele împrumutate de la tâmplarul Ropotă, un om născut cu ţigara în colţul gurii şi rindeaua în mâna stângă, era stângaci), fără dascăli şi fără prieteni învăţaţi, la drum prin jungla adevărului. Dau la o parte coperta uşor deshidratată, în ciuda moliciunii, hârtie ieftină, foşnet oarecum aspru: „Când Zarathustra era de treizeci de ani...“.

Şi două versete pe care le ţin minte din chiar după-amiaza aceea, lectură pe sărite în drum spre casă: „Există totdeauna un dram de nebunie în dragoste. Dar e totdeauna un dram de raţiune în nebunie“ („A citi şi a scrie“); „Dar în bărbat e mai multă copilărie decât în tânăr şi mai puţină melancolie: el se pricepe mai bine la moarte şi la viaţă“ („Despre moartea liberă“).

*

Ce este mila?

Vezi bestia. Este un bărbat tânăr, atrăgător, o neagră melancolie pare să-l bântuie uneori, de n-ar fi licărul vesel, batjocoritor şi repede stins, ba în privire, ba în colţul gurii. Altfel, nimic nu-l deosebeşte de ceilalţi, aşadar de tine. Ştii că e un ucigaş de profesie şi încă unul dintre cei mai primejdioşi, a şi perfecţionat un tip de armă automată care poate fi ascunsă într-o cârjă obişnuită sau în aparatul de fotografiat. Te cutremură liniştea, te înspăimântă profesionalismul lui, plăcerea, conştiinciozitatea cu care lucrează, teribila vocaţie. Dar când îi vine şi lui rândul şi vezi cum este scos din celulă în zori şi instalat pe scaunul electric, o echipă rapidă şi eficientă din care face parte şi un preot, totul filmat minuţios, băieţii ştiu şi ei meserie, lucrează fără cusur, te *cuprinde mila.*

Este mila o sabie cu două tăişuri? O improvizaţie pe care Creatorul a lăsat-o aşa, în felul în care chirurgul uită un instrument oarecare în stomacul pacientului?

Există o observaţie mai veche asupra artei, deosebit de simplă, spontană şi profundă: treci pe lângă o făptură dezgustătoare, vicioasă, plină de bube şi rapăn, spurcată la gură etc. şi spui: ce mizerie. Priveşti portretul ei făcut de marele pictor şi spui: ce minune...

Ce au în comun mila şi extazul în faţa artei? Ce semnificaţie are această gratuitate enigmatică şi derutantă?

Tatăl meu, povestea cu ani în urmă o prietenă de mult plecată din ţară, era cojocar la Târgu Frumos. Înainte de naţionalizare, în preajma Paştilor, cred, într-o vineri seara, după ce a tras obloanele şi în timp ce bunica

aprindea lumânările în sfeşnicul de pe masă, ne-a spus: de pomană vă bucuraţi c-am scăpat de nemţi, mă rog, de pogromuri mai vedem (zâmbet oarecum timid, un şcolar prins cu lecţia neînvăţată, era scund, cam slăbănog, început de chelie, avea un cap mic, dar o faţă nu ştiu cum, mare şi cu ochii foarte negri şi catifelaţi ca ai mătuşii Debora, şi mâini osoase şi puternice, tatăl meu), de pomană şi plăcerea asta că, slavă Domnului, ruşii l-au adus teafăr pe vărul nostru Ionas, pe care l-am crezut mort la Bug şi aşa să-mi ajute Dumnezeu că-i vreau numai binele, e gras şi voinic şi a ajuns maior la miliţie, ce-i trebuie nu ştiu, că putea să rămână în comerţ, treaba lui. Dar de pomană şi vai de capul nostru; nu-i bine deloc şi o să fie şi mai rău. Comuniştii vor să fie toţi oamenii egali. Asta înseamnă că toţi or să fie săraci. Şi cum poate să fie bine aşa ceva, cum?!

Dacă ar fi să mă nasc încă o dată, aş ezita, fără îndoială aş cere un timp de gândire. Aventura vieţii este extraordinară, asta o ştie şi Gâgă. Nu s-ar pierde oare farmecul prin repetiţie? Una e să tragi cu dinţii să rămâi viu şi dacă se poate sănătos şi, cu puţin noroc, să scapi şi după ce ai dat bolii ce i se cuvine, să „experimentezi“ aşadar cât mai divers în schema biologică obişnuită şi nu în mod excepţional („banalul“ fiind ispită şi încercare maximă), şi alta e să o iei de la început. Mă tem că ajunge o viaţă, şi anume aceea care ţi s-a dat. După cum sunt aproape convins că, în afara omului pe pământ, nu există alte fiinţe gânditoare în Univers. Poate nişte trestii, cine ştie cum, pe planeta Micului Prinţ. Omul este victima imaginaţiei sale, cea mai strălucitoare însuşire cu care a fost înzestrat, după inteligenţă. Sentimentul tragic vine din nemăsurata tristeţe subconştientă că suntem singuri. Omul modern suportă din ce în ce mai greu această idee care a migrat din abisal şi este pe cale să atingă limita conştientului, ca un scafandru ivindu-se în pânza luminoasă a mării, după ce nimeni nu-l mai aştepta. Derutat, dar trecut prin toate vămile, omul veacului XX, mai ales el, şi cu deosebire cel din Estul Sălbatic a supralicitat acest subterfugiu: grotescul. Un hibrid, un surogat, înlocuitorul tragicului. Grotescul asimilat ca tragic. Cu o mare putere de absorbţie, grotescul a înghiţit şi „comicul“. Cum se spune de obicei în ferpare, pierdere ireparabilă. Comicul cuprinde

natura omului infinit mai nuanţat decât tragicul. *Vis comica*. Consecinţele sunt la vedere mai ales în litere şi arte. Animal sensibil şi martor incomod, artistul semnalizează necontenit şi în orice condiţii. Lumea occidentală, interesată mai ales de mecanismul politic, nu a descifrat încă decât prea puţin din codurile secrete folosite de artiştii din Răsăritul multilateral risipit. Sunt alte chestiuni arzătoare la ordinea zilei sau, mai ştii, se vor studiate cât mai curând, dar în linişte şi la un muzeu special amenajat în insula lui Robinson. Ar fi şi o bună investiţie turistică.

Dar s-a observat de mult că sentimentele au fost „înlocuite“ de emoţii. Râsul nostru este mai degrabă endocrin, gravitatea şi lacrima sunt doar psihotice. Amestecul de tragic şi comic reduce tensiunea gândirii, arcul voltaic se retrage în feştila opaiţului. Confuzia este însă străveche. Ea începe spre sfârşitul antichităţii eline, odată cu Euripide. „Drama“ este un cocteil accesibil şi pentru săraci, şi pentru bogaţi, un compromis acceptat de toată lumea. Este şi pragul pe care omul antic îşi rătăceşte identitatea şi se arată omul modern, încă tăcut, încă „homeric“, va face pişicher cu ochiul ceva mai târziu, peste vreo mie şi ceva de ani, o nimica toată. Cel puţin pentru „omul european“, şansa purificării prin arte se încheie odată cu moartea lui Sofocle. Hoitul civilizaţiei greceşti, monstrul sublim cu două capete, Apollo & Dionysos, este trezit prin grozave şocuri electrice târziu, în plină eră a electricităţii, de gândirea lui Nietzsche. Pachidermul se dezgheaţă, are chef de plimbare, poate ocoli globul în trei zile, apa oceanului abia îi atinge pântecul, şi asta numai cu creasta valului, când e furtună. Lumea se înspăimântă. Ar fi insuportabil. Nu mai putem primi adevărul în stare pură. Astăzi, când simţi că o iei razna, te duci la psihanalist, nu la teatru, ca pe vremea lui Pericle.

Dacă ar fi să mă nasc din nou?

Nu. E prea mult. Dacă ar fi să-mi retrăiesc tinereţea, da. Aş fi mai puţin ezitant. Dar nu numai pentru nebuniile ei, nici vorbă. Şi aş alege vremurile când timpul îşi trăia starea pe loc şi clipa dura cât o veşnicie. Nu găsesc ceva mai potrivit decât Egiptul biblic. Aş putea observa îndeaproape relaţia dintre mişcare şi starea pe loc. Interesul meu, fireşte, ar fi pur estetic. Eu

sunt Scribul şi nu mă interesează decât „povestea“. Aşadar forţa colosală acumulată în starea pe loc şi risipa spectaculoasă în starea de mers. Mişcarea e o boală dulce, un fel de migrenă cosmică, un sindrom al sănătăţii paradoxale care a întreţinut până acum specia. Numai că Mecanicii Principali din secolul XX, în exces de inteligenţă şi paranoia, au încurcat ceva la pârghiile care mişcă atât cât trebuie Mecanismul şi oamenii au descoperit plăcerea vitezei. Distracţia populară din „anii nebuni“ de după Primul Război Mondial s-a malignizat, ne ia treptat minţile. Şi încă ceva: graba miniaturizării. Interesul pentru universul mic este tot o formă a vitezei. Expediţiile în microcosmos vor aduce noutăţi, vor declanşa noi sisteme de alarmă. Spaima va izbucni atunci când un om va contracta una dintre maladiile incurabile ale „maşinii“. Va fi un tânăr ambiţios, un adevărat savant, un preot al noilor tehnologii. Moartea lui va fi rapidă şi va avea o înfăţişare monstruoasă, nemaiîntâlnită. Eu numai până aici pot vedea. Deocamdată, obsesia vitezei ia amploare. Până unde? Viciile mişcării, ca şi ale memoriei, sunt de căutat în excesele ei. Nu ştiu cât de terapeutică este ideea „statului pe loc“, în orice caz, „ea“ diminuează furia vitezei, denunţă absolutismul mişcării, oferă un al doilea termen, *relativizează.* Fatalitatea relativului este proprie naturii umane. Teoria lui Einstein decurge din această observaţie. Este ideea pe care se bazează democraţia. Dictaturile, tirania suspectează relativul, refuză nuanţele, trăiesc în mania unanimităţii. Există şi o dictatură a democraţiei, dar prin părţile noastre e cale lungă până acolo...

Omul nietzschean este cu adevărat liber, trăieşte numai în spirit şi *acolo* ar trebui să fie Paradisul. Viaţa lui Nietzsche este însă Infernul. Straniu, răscolitor, „inadmisibil“, într-o tensiune a spiritului rar întâlnită chiar în marile texte sacre, amoralul Nietzsche se pustniceşte în *maxima moralia*. Este el ucigaşul lui Dumnezeu? Nu! Nietzsche este un mare credincios. El vrea însă totul, nu ştie să ceară şi să se umilească. Nu din trufie. Trufaşi sunt măscăricii şi scamatorii din alaiul văzut şi nevăzut al omului genial. Prinţul nu pare atins de trufie, mai degrabă pajul său. E drept, uneori, pe înserat, după ploaie, le poţi confunda siluetele, în stejărişul din liziera pădurii.

Absolutismul credinţei îi este suspect până şi lui Dumnezeu. Dumnezeu este inteligent, nu-i poate înghiţi pe bigoţi şi pe fanatici. Eu cred că în unele duminici, rătăcind singur prin grădinile din Engadin, Nietzsche a încercat să „explice“: o, Doamne, prea multă credinţă ai sădit în mine, m-ai otrăvit cu credinţa Ta...

Friedrich, copilul şi strănepotul pastorilor Nietzsche din Rocken/Lützen. Virtute, credinţă, studiu. Studentul Nietzsche, un ales al zeilor din Olimp. Marele Ritschl, despre uimitorul tânăr filolog F.N.: „El are acum 24 de ani: robust, plin de vigoare, un caracter puternic şi un trup sănătos. El este idolul tuturor tinerilor filologi de aici din Leipzig. Veţi zice că vorbesc despre vreun soi de fenomen: ei bine, chiar este, şi cu toate astea, amabil şi modest...“. Şi apoi nebunia, care la început era doar o migrenă oarecare. Opera se naşte încet, între Infernal şi Domestic. Bucuria în faţa bradului de Crăciun, în familie, prieteni, în cele din urmă foarte puţini. Singur, uitat, abia înainte de moarte vezi primele semne că viitorul a şi venit şi îţi linge cu umilinţă mâna. Dar tu mori şi nici măcar nu-ţi poţi vedea moartea, fiindcă nebunia este mai iute de mână. Aşa a fost să fie, doamnelor şi domnilor. Un mic negustor de cereale şi misit de terenuri, cam excentric pentru vârsta şi îndeletnicirile lui, poartă veste ţipător colorate, prosper altfel, abil, descurcăreţ, dar îi place să şi citească, îi place să converseze mai ales, poate ghici calitatea feselor unei doamne sub un „malakoff“ oricât de plisat şi arcuit, iubeşte ideile mari, dar, ah, sunt chiar vorbele lui, el se exprimă dintotdeauna fără prejudecăţi, nu-l înghite pe Schopenhauer, cu toate că abia îşi poate stăpâni lacrimile când se cântă Schubert, nu o să credeţi, dar acest domn vine în vilegiatură la Sorrento şi acolo a cunoscut un domn, parcă Nietzsche, da, Friedrich Nietzsche, fost profesor, o persoană plină de bun-simţ, dar nu pot să cred în ruptul capului că este poet şi mai ales filozof, trebuie să vă spun, onorată doamnă Schnabel, ne-am plimbat pe sub teii înfloriţi, un om aşa simplu şi liniştit şi întru totul lipsit de ambiţii, nu cred că *scrie*, o, nu, şi afară de asta pare mult mai bătrân decât spuneţi că are...

Da, gheara leului stă mai tot timpul ascunsă într-o pernă moale de mătase.

Blestemul pustnicului de la Engadin a fost să vadă şi să ştie *tot.* Cum trebuie citit Nietzsche? O spune cel mai bine Jaspers, citându-l chiar pe Nietzsche, lectura trebuie să fie lentă, profundă, îndelung meditativă şi precaută, reţinută şi totodată avidă, cu toate simţurile deschise, el trebuie citit cu lăcomie şi delicateţe.

Despre importanţa ghilimelelor la Nietzsche s-ar putea scrie un lung eseu. Trebuie să te mişti printre ghilimelele lui cu cea mai mare grijă, ca într-un câmp minat.

Nobleţe funciară, spirit aristocratic, violent „reacţionar“, dar nu şi „ateu nihilist“. El nu mârâie neîncetat nu, nu, nu. El a spus la început da! Calea primejdioasă, aventura lui DA, marele risc. Artist până în vârful unghiilor, un demon încă din „titlu“, el reuşeşte să anunţe importanţa micului său tratat de estetică, poate cel mai important al timpilor moderni: *Naşterea tragediei din spiritul muzicii.*

Nu trebuie să vă temeţi de cruzimea, francheţea şi cinismul lui. Sunt doar forme ale muzicii şi poeziei. Cred că Nietzsche trebuie citit şi recitit în vremuri grele, în timpi severi. Cu toate riscurile. Este un leac sigur. Numai că este de luat în doze homeopatice. Şi mai ales să-l citeşti cu iubire. Fiindcă el este însetat de iubire. Uitaţi toate clişeele, confuzia, alibiurile, interesele neobişnuite, sita diavolului prin care s-a cernut mereu făina de la moara lui. Încearcă să fii puţin neamţ când îl citeşti. Lasă-l naibii pe Goebels în borcanul cu spirt. Şi gândeşte-te cum l-ar citi Goethe. Să ne închipuim un bătrân consul hanseat, uitat de Dumnezeu în străvechiul lui jilţ de lemn capitonat cu piele de zimbru ţintuită în argint, înfofolit într-un şal gros norvegian, ehe, Rupert, ar chicoti el, ce idee trăsnită, *das ist Tells Geschoss*, încet, să nu te audă unchiul Cornelius, nu mi-ar fi trecut prin cap, Goethe citind *Zarathustra*...

Da, ar fi altceva, îmi spun, decât atunci când Nietzsche îi descoperi, înlăcrimat de bucurie şi emoţie, pe Gogol şi Dostoievski.

De multă vreme, la noi, prieteniile literare s-au moleşit scârbavnic în găşti şi bisericuţe. O tristă, caraghioasă consolare mai afli doar în lectura unor jurnale şi în corespondenţa celor de altădată, mai mult sau mai puţin clasici. Lasă că prea deseori aceste scrieri sunt cusute cu aţă albă pentru posteritate.

Aşa că aproape de necrezut mi se pare să regăsesc în „spiritul literar ’90“ sămânţa nouă a prieteniei între scriitori. În tinereţe am cunoscut-o şi eu, scurt timp, şi nu la vreun cenaclu.

Văd prima oară revista *Nouăzeci*. Este numărul din septembrie 1993, al şaptesprezecelea. Auzi, domnule! Ai zice că e un caiet de extemporale. Dar e mai mult decât se subintitulează „supliment de direcţie al...“. Al cui?! Ei sunt de capul lor şi bine fac. Au idei şi francheţea să spună lucrurilor pe nume. Nu se aliniază. Mai simplu nici că se poate: ei scriu bine fiindcă gândesc bine. Adică firesc. Comunitatea lor vine din talent şi „afinităţi elective“ şi abia la urmă din interese. Lumea este într-atâta pe dos, încât normalitatea lor pare multora, care dau cu gura şi cu ce mai pot, suspectă. Eu am văzut şi cu ochiul din ceafă cele opt pagini ale numărului 17, inclusiv poemul „doamnei Miţi“, pe care o cunosc de treizeci de ani. Ucenica inegalabilei doamne Candrea, mă tem că n-aţi auzit, prieteni, mare păcat. Ce poveste! Mai că aş transcrie în întregime poema lui Miţi.

Extraordinar este că băieţii s-au săturat să cânte în cor şi au luat-o pe cont propriu. Semne bune anul are. Naturaleţea, „autenticismul“ lor vine mai degrabă din instinct de conservare decât din program, precum la „generaţiile din anii ’30“. Ieşiţi copii încă de sub teroarea ideologicului, reacţia lor la un nou tip de ideologizare este organică. Cel puţin aşa pare.

Este de remarcat mai ales *tonul* revistei, lucru gingaş, lipseşte uneori şi la case mari. Un ton polemic fără crispare, sarcastic fără invective, demn fără ostentaţie. Aceşti tineri au limbaj, ei spun *mişto* şi *băşcălie*, dar nu sunt nişte miştocari. Încă au candoare şi nu se sfiesc s-o poarte, cum altădată roza la butonieră. Mai că nu-mi vine să cred. Mă bucur, asta e tot. Ei scriu fără efort, cu o plăcere pe care mulţi, şi nu numaidecât vârstnici, au risipit-o de mult, dacă au avut-o vreodată. Bineînţeles, trag şi ei spuza pe turta lor

cât cuprinde, dar nu par a fi demolatori de profesie aceşti nouăzecişti. Ar fi şi prea puţin, n-ar merita să vorbim.

Nouăzeci este de fapt o triadă: Cristian Popescu, Cătălin Târlea, Ioan Es. Pop. În afară de ce scriu ei în numărul 17, excelent, eu nu cunosc decât prima carte a lui Cristian Popescu, pe care am reuşit să o editez în urmă cu câţiva ani la Cartea Românească. Acest C.P. este unul dintre puţinii autori care s-au citit în casa mea cu glas tare.

Intoleranţa oarbă de azi nu este oare blana din iarna comunistă, pe dos? Este extraordinar un interviu recent al lui Celibidache, reprodus şi în româneşte. El detestă într-atât cultul personalităţii încât evită aproape orice apariţie în viaţa publică. Este excesiv, curată ipohondrie, plus dozajul cabotin al marelui artist. Dar eu, otrăvit şi ruşinat de boala asta, înţeleg foarte bine. Dar cei doi tovarăşi de drum de la Paris ai literaturii române, doamna Monica Lovinescu şi domnul Virgil Ierunca? În ultimul lor turneu prin ţară ei ne dau o foarte obositoare şi plicticoasă lecţie de intoleranţă. Trist şi fără recurs. Înţeleg curiozitatea, interesul public pentru musafiri, înţeleg şi zelul gazdelor. Un cuplu celebru numit în cor speranţa românilor, gurile de aur în sfârşit întrupate. Ar fi fost pentru ei un prilej, în cele din urmă, de linişte şi calm. De unde atunci tonul de silă dospită şi dispreţ? Monopolul ideilor, banca adevărului absolut? Apelul patetic la memorie. Frazele cad îngheţate, preţioase, definitive, un dogmatism de tristă amintire. Să fie chiar ei? Ca şi starea de veghe, memoria are nevoie de „odihnă“. Uitarea este al doilea termen. O memorie continuă este patologică, paranoia, la fel de primejdioasă ca şi uitarea fără sfârşit. Aud că la o întâlnire întrebările incomode din sală au fost pe loc taxate drept „provocări“. Nu-mi vine să cred. Vă aduceţi aminte cine striga de la înalta tribună: provocări, provocatorule? Înţeleg că sunt devoraţi de dorul de patrie. Înţeleg că poartă în suflete necunoscutele mănăstiri româneşti pe care călugării şi prelaţii vânduţi comunismului nu le-au lăsat să se ruineze. Înţeleg masochismul lor ca pe o formă de patriotism. Înţeleg suferinţa, disperarea nemărturisită că nu pot la rândul lor înţelege nimic din ce s-a întâmplat şi se petrece în ţară. Nu se poate glumi cu durerea lor. Dar nici cu

destinul nostru, nici chiar cu biata noastră viaţă nu se poate glumi în cele din urmă. Puzderia de laude şi osanale, sutele de pagini despre opera lor, vorbită la Paris şi aproape în întregime tipărită azi în România într-un timp record şi citită pe nerăsuflate, nu-i aşa, de milioane de cititori n-au compensat nimic. Spre cinstea tăriei lor de caracter, ura a rămas nestinsă.

I-am văzut la TV, i-am ascultat la radio, i-am citit în presă. Ajunge atât: domnul Ierunca nu-şi crede ochilor când vede cât de curat şi bine gospodărit este Humuleştiul, nici în Elveţia nu a văzut aşa ceva. „Parcă-l aşteptau pe Ceauşescu“, spune el. De prisos orice comentariu.

Acum, ca români, orişicât, doamna Lovinescu şi domnul Ierunca ar putea să guste câte ceva din conversaţia unor „mitică“ sadea, auzită pe sărite în metrou: „Ai fost la vreo întâlnire cu ăia doi vestiţi comici de la Paris? Nu, domnule, n-am fost eu la înmormântarea lui nea Jenică Barbu, cum era să mă duc la nunta ăstora? N-ai dreptate, sunt oameni serioşi, n-au nimic comic. Fugi de-aici, n-am avut comerţ cu nici unul, activişti toţi trei în serviciu comandat. Eu ascult numai bibisiul, ăla-mi place...“.

Trivial, desigur, şi deloc un semn bun, păcat, în ţara unde umorul nu era veninos şi anecdota o formă a isteţimii populare.

Ce este ţopârlănia americană altceva decât o reacţie la snobismul britanic? Asta a fost demult, pe vremea ultimului mohican, când englezii mai erau stăpânii tinerelor State. Mai încoace, ţopârlănia s-a doxat, a căpătat ştaif şi diplomă şi chiar premiul Nobel, s-a grăbit carevasăzică să fie egală, ba să şi întreacă vechiul, minunatul de fapt snobism insular. Extremele se ating? Astea sunt vorbe de clacă. La capra podului, un ţigan îşi laudă marfa în gura mare, praf, praf pentru moartea puricilor. Întrebat cum se foloseşte, el explică, s-ar zice ştiinţific: puricele trebuie prins, ţinut delicat între degete, silit să caşte gura în care se strecoară repede o doză infimă de praf. Moartea se produce instantaneu. Bine, dar dacă îl prind, nu mai bine îl ucid clasic, între unghii? întreabă un solicitant. Sigur, spune negustorul, se poate şi aşa, şi aşa... Trebuie adăugat că ţopârlănia americană a continuat să fie o chestie simpatică în fond, semnul lipsei de prejudecăţi şi al deşteptăciunii unui popor tânăr, în aceeaşi măsură dur şi sentimental,

pragmatic şi eficient, nu lipsit de credinţă, ştiind însă bine să tragă folos din superstiţiile lui şi ale altora, fără trecut, dar plin de viitor. Când începe şi până unde ţine viitorul, iată o altă poveste, *another story*.

Bătrâne, spunea la o adică Nichita, aşa mi-a picat mie zarzăra, ce vrei, sunt şi eu o ţoapă de la Ploieşti. Avea un haz nebun, prea mulţi din câţi îi umpleau casa crăpau de invidie. Ţopârlănia ta, *mon vieux*, rânjea C.I., vână de domnitor fanariot şi nepot de mitropolit, un an de puşcărie sub Carol al II-lea pentru jignire adusă casei regale şi trei ani de canal sub comunişti fiindcă nu făcuse nimic, studii neterminate de filozofie şi medicină în Anglia şi Belgia, mai încoace tehnician dentar, fotograf şi misit de obiecte vechi, câştiguri în epocă nababicoase, ţopârlănia ta de la Ploieşti, iubite poete, nu face doi bani fără snobismul meu bizantin. Pupi, chicotea Nichita, vino să te sărut în dulcele stil clasic.

Pe micul ecran, Alain Besançon are aerul unui învăţător aproape de pensie, sastisit că trebuie să mai preia o serie de draci analfabeţi şi în patru ani să-i facă oameni, dar prea conştiincios şi bun profesionist să nu ducă lucrul până la capăt: politicos, neaşteptat bonom, distant. Ar mai putea fi, iată-l vorbind, zâmbeşte sau nu, şi un pastor venit în biserica protestantă încă din tinereţe, dar după ce slujise vreo şapte ani la papistaşi. Şi ar mai putea fi chiar ce este: Alain Besançon, faimosul sovietolog, profesorul, savantul. Este însoţit de doi români de ambe sexe care îl privesc ca pe un guru. Se pare că asta nu-i displace, dar nici nu-l dă gata. Cum mi se întâmplă mai ales atunci când nu vreau, prind doar ultimul sfert de oră. Prin anii ’80, un amic îmi încredinţase în mare taină şi numai pentru o noapte *Originile intelectuale...* Am parcurs câteva zeci de pagini, cu pasiunea cu care citisem *Demonii*. Besançon prelua cu inteligenţă şi precizie „metoda“ prin care Dostoievski demontează „revoluţia“, deruta, neantul care naşte „omul nou“. Remarcabil era cum, pasionat de subiect, Besançon reuşea să rămână lucid, detaşat, analistul erudit, dar deloc pedant.

În sfertul de oră din faţa micului ecran însă, la Bucureşti, s-a întâmplat altceva. Am înţeles mai bine ca oricând că a fi sigur că numai „din afară“ se poate radiografia, şi fără drept de apel, starea lucrurilor la noi este la fel de

numai pe jumătate adevărat cu a striga sus şi tare că numai „dinăuntru“ se poate şti totul.

Dar câte lucruri noi, surprinzătoare n-am aflat într-un timp aşa scurt... Despre terapia obligatorie prin memoria nonstop, wiesenthalizare şi audierea periodică în colectiv a *Maeştrilor cântăreţi din Nürnberg*. Memoria ar fi, înţeleg, ca şoimul trimis să vâneze de pe mănuşa de fier. Dacă nu e antrenat cum trebuie, în loc să prindă porumbelul, şoimul goleşte pe neaşteptate de conţinut ochii stăpânului. După un prea grăbit pupat toţi Piaţa Independenţei, Polonia este aproape de Apocalipsă, polonezii încă n-au aflat sau se fac că plouă. Deşi noi nu existăm şi suntem umbre în vid, în România s-ar mai afla totuşi câţiva oameni de nădejde care se pricep la administraţie, pot face comerţ, ştiu să citească o carte şi să vorbească limbi străine, ba nici credinţa nu şi-au pierdut-o de tot. În timpul dictaturii comuniste, domnul Besançon a călătorit în Polonia şi Uniunea Sovietică, nu şi, slavă Domnului, înţelegem din zâmbetul său, în România. Acum însă a venit. Cum se explică mârşăvia că Occidentul a creditat atâta amar de vreme comunismul pe-aicea? De neînţeles, deşi ar fi o cauză, şi anume, sugerează gânditor musafirul, naivitatea şi candoarea acestui Occident, dintotdeauna cam lipsit de credinţă. Dumnezeu va avea grijă la Judecata de Apoi să numească şi să favorizeze pe martirii anticomunişti. Inteligent şi simpatic, ajuns în pragul senectuţii, profesorul consideră aproape glumeţ că a venit vremea să se întoarcă la litere şi filozofi. Este un timp pentru toate.

Deşi nu ar fi exclus să mai aibă încă mult de lucru, ca expert în chestiunea rusă şi sovietică.

„Dacă Adevărul este o femeie“, se întreabă Nietzsche, „nu e oare întemeiată bănuiala că toţi filozofii, în măsura în care au fost dogmatici, s-au priceput prea puţin la femei?“.

Înainte de a continua să noteze fidel tot ce spune magistrul, veşnicul student întârziat se opreşte o clipă cu creionul în aer.

Dar „ai noştri“ bravi de toate felurile, fie că fac politică, afaceri, literatură, jurnalistică, arte sau meserii, cavaleri fără pată şi fără ruşine ai

adevărului, singurii lui mandatari cu scrisul şi gura şi cărora le-a mers vestea că sunt mari craidoni?

decembrie 1993

V

Nu se vede om cu om. Se aude însă orice murmur. Cerul e senin, dar deasupra oraşului stăruie o ceaţă londoneză ca pe vremea lui Sherlock Holmes. Soarele irizează ceaţa şi întunericul devine astfel plăcut, ispită şi mister. Încât buletinul meteorologic anunţă un realism magic accentuat, fără prea mari schimbări în următoarele 48 000 de ore.

Pierdut în mulţime, ascult fără să vreau două voci. Una de motan călugărit, alta de maidanez ieşit la drumul mare, un campion al selecţiei naturale. Bătrânul cotoi povesteşte o întâmplare citită de el la gazetă. Un moş de la ţară dă o fugă-n oraş, era să uit, în Rusia, la ei acolo, să-şi vază feciorul sau fata, cam aşa ceva. Încuie uşa, poarta, verifică yala, că era singur în tot imperiu ăla mare, unde n-apune soarele niciodată, da? Când se întoarce, uşa spartă, casa vraişte. Pe masă, sub oala cu hrişcă sleită, să n-o ia vântul, o hârtie de cinci mii de ruble. Şi o bucată de ziar ruptă dintr-o margine, pot să jur că era vreo neopravda, scrisă cu creionul: n-am ştiut, tătucule, că eşti aşa sărac. Iartă-mă. Repară-ţi uşa cu rublele astea greu muncite de alţii şi cumpără ceaşcă nouă în locul ăleia sparte de mine, că înainte de milă m-a prins furia, tătucule, puteam face moarte de om... Tu înţelegi ceva, marghilomane, din scenariu’ ăsta? Nu, şi mai dă-l în ’zda mă-sii de moş calic, mârâie maidanezul. Şi pe hoţ la fel, chestie bolşevică, ce să-nţelegi din ruleta aia rusească, eu nici romanele lor nu-mi plac, alea vechi ruseşti de-au întors Apusu’ pe dos, că dintr-astea noi sovietice nu m-am spurcat, eu-s curat. Mai bine îi dădea foc la casă şi-l scăpa de sărăcie!

Un editor respinge *Suflete moarte*, într-o versiune românească nouă, senzaţională. De ce? Nu se mai cer ruşi, piaţa refuză. E totuşi Gogol, i se spune. Eh, surâde el, cine mai ştie azi de Gogol? Nici Goethe nu se vinde.

Rătăcesc prin mulţime. Spectacolul este grandios. Marea Confuzie nonstop. Sunt şi eu, fără îndoială, unul dintre actori. Astăzi însă nu joc, am

liber, mă refac. Prostul confundă punctele de vedere, spune Ralea. Să fim chiar aşa de mulţi?!... Dar este ziua mea liberă. *Relâche.* Nepăsător, desprins, pelicanul care înghite tot. Un biet artist nebun după lumea în care rămâne viu. Cotoiul şi maidanezul s-au pierdut în ceaţă. De n-aş fi reţinut nimic, vocile fără trup erau ele însele o sursă epică, un „subiect“. Timbrul, accentele, absoluta expresivitate involuntară. Am ratat o poveste a timpului nostru imaginată din nimic, oarecum în felul în care savantul cu perucă pudrată şi ciorapi de mătase reconstituia din câteva oase şi zgârciuri uscate ditamai animalul. De nu m-ar fi alungat din ficţiune o ciocănitoare căreia subsuorile îi miroseau a ceapă fiartă şi pufuleţul de după urechi a Nina Ricci. Tocuri foarte înalte, firmă. Bătea trotuarul mărunt şi repede chiar lângă tâmpla mea rezemată de trunchiul unui falnic stejar tradiţional, crescut aiurea din asfalt în mijlocul oraşului, acolo unde se vânzoleşte mai cu spor mulţimea.

Se înmulţesc spectaculos cerşetorii şi milionarii.

Două întâmplări, una trăită de mine, alta povestită de un prieten, înlocuiesc orice comentariu.

Parastas la cimitir. Nici un bărbat, câteva femei, o fetiţă cu cercei de aur, verigi prea grele, prea mari pentru lobii gingaşi, aproape transparenţi. În timp ce preotul oficiază, micul grup este înconjurat pe tăcute de cerşetori. Sunt de toate vârstele, femei, bărbaţi, copii, o adolescentă cu burta la gură, alta cu un copil în cârcă, zdrenţe, rapăn, bube, un voinic nici tânăr, nici bătrân, curat Raf Valone, dar tencuit de jeg şi scârnă. Se înmulţesc. Se instalează o stare ciudată, sunt prea „adevăraţi“ sau mimează? Au venit singuri, au fost trimişi, vreun micuţ regizor diabolic pune la cale surparea bietei noastre credinţe în viaţa viitoare? Familia, preotul, dascălul nu se mai văd. Se aud doar cântările, preotul, un bas răguşit, bătrânul dascăl, o voce parcă în schimbare, un puber care fumează mult. Cerşetorimea mişună, gâfâie, pute. Începe pomana. Cerşetorii par nemulţumiţi. Cuprinşi de o febră rău prevestitoare. Glasul autoritar al unei femei opreşte pentru o clipă vânzoleala, dar numai atât. Haita se repede lacomă, hămesită. Îşi smulg unii altora pachetele în pungi de plastic. Încep să înjure, să se lovească. Şi mereu

alţii dau năvală. Urcată pe o măsuţă de piatră, o femeie scundă şi voinică fereşte pe cât poate tava mare cu colivă încă neîncepută. Aveţi răbdare, spune, căpătaţi toţi, nu ducem acasă nimic, aşteptaţi... Iarăşi, glasul autoritar al bătrânei doamne, o stăpână. Până la strigătul fetiţei: cercelul, îmi smulge cercelul, vai, nu... Şi în aceeaşi clipă, o mână uriaşă, neagră, plină de bube şi gheare se înfige pe deasupra mulţimii în coliva neîncepută. Sap aici de treizeci de ani, şopteşte groparul, dar aşa ceva n-am mai văzut. Preotul pierise. Servieta dascălului tocmai dispare după zidul unui cavou în formă de cub. Şi urletul bătrânei doamne, blestemele ei până atunci stăpânite, norul de cerşetori care se împrăştie în toate părţile (râsete, înjurături) ca să se adune iarăşi, încet, pe furiş, tăcut, nu departe, la alt mormânt, unde începe altă slujbă.

A doua întâmplare se petrece în mijlocul oraşului, la un magazin de lux. Un tânăr curat, elegant, parfumat, însoţit de o tânără la fel aleg un vas chinezesc de porţelan şi plătesc peste un sfert de milion. Vânzătoarea vrea să-l împacheteze, dar tânărul spune că nu este nevoie, îi oferă un baton de Toblerone, ia vasul în braţe şi iese însoţit de prietena lui. Se opresc în faţa vitrinei. Fata ciocăneşte cu unghia lungă şi argintie în geam. De partea cealaltă, vânzătoarea se apropie oarecum mirată. Tânărul joacă tare. Îl imită pe Benny Hill atacat de un roi de albine. De unde părea îngrijorată, partenera lui se prăpădeşte de râs. Câţiva trecători se opresc. În spatele vitrinei, în magazin, la fel, se adună o mică mulţime. Tânărul este într-o formă nebună, albinele nevăzute atacă şi atunci el ridică preţiosul vas deasupra capului şi de acolo îl lasă să cadă pe asfalt. Mulţimea nu prea înţelege. Tânărul râde, hohote lungi, pleacă valsând cu iubita. Valsul! Dacă te gândeşti, un dans nu tocmai la modă, ce copii serioşi, câtă duioşie...

Este oare un vals de Johann Strauss sau „ăla“ de Ivanovici?!

Se înmulţesc spectaculos milionarii şi cerşetorii.

Între ei se formează un spaţiu vid, în care *ceilalţi* cad cu o viteză egală. Legea vidului. Am mai spus-o. Ei, şi?!

*

Faima şi Gloria sunt personaje de-a dreptul dostoievskiene, notează în jurnalul său de lectură un cititor abonat la biblioteca „Ion Păun Pincio“. Cu o mână îţi dau şi cu două îţi iau. Li s-ar putea spune Faimocika şi Gloria Petrovna.

Un cerşetor bătrân se despăduchează în văzul lumii pe treptele bisericii şi mârâie: sunt surori vitrege, dar seamănă ca gemenele trase la indigo, sunt cele mai scumpe curve de lux din câte am cunoscut. Pe bubele mele infectate zilnic cu mâna mea ca să vă ţin treze conştiinţa şi mila, zău, nu vă mint, chiar marele codoş Timpul se lasă păcălit de ele. Tot ce este viu sub soare îmbătrâneşte, se stinge la umbra lui, numai ele rămân tinere şi pline de pofte, dacă lăsaţi un bănuţ în pălăria asta, nu primesc lei, valută oricât de mică, dar valută, vă torn secretul lor. Aşa. Amândouă sunt reci ca moartea. Asta le îngăduie să-şi vândă viciile drept virtuţi. Ele întrec în fantezie erotică toate hetairele de când e lumea, dacă aş numi numai două, Politica şi Istoria, bogdaproste, primesc şi yeni japonezi, numai lei să nu fie...

Un tânăr cu chivără aurită şi mantie scurtă de purpură (împrumutate, printr-o prietenă peruchieră, de la Teatrul Dracula SRL) îşi joacă în draci armăsarul sub balconul Faimei şi gândeşte: nimic mai uşor decât să intru în peştera aia a babei cu cal cu tot, golesc cuferele alea, aur, pietre, dolari, ce-or fi, numai cash să fie, nu hârţogăraie de pe la bănci, şi valea. În iatacul ei, leneş tolănită în oglindă, Faima încearcă pe rând măştile. Da, tânărul pare mai nerăbdător decât alţii. Ea alege Mantis Religiosa.

Pe un ciot putred, nu departe de Portul Sacru, în zori, nisipul umed după o noapte rece, la ţărmul mării, Erostrat priveşte încremenit spre colina Ortigia. Templul zeiţei Artemis îi ia minţile. Marmura şi lemnul preţios transfigurate în boarea opalină a dimineţii. Atâta m-am zbătut până acum, murmură Erostrat, şi n-am reuşit nici măcar să ating poala zeiţei Gloria. Pe lângă ea, Artemis este mai puţin chiar decât slujnica de la han. Am scris versuri şi filozofie, am compus piese de teatru, m-am războit cu sofiştii în agora, am lucrat pentru greci la Susa şi pentru perşi la Atena. Nimic nu mi-a ieşit. Sunt de şapte ani la Efes şi nimeni nu mă cunoaşte. Dar la noapte îţi voi da foc, Artemis. Voi asculta muzica flăcărilor. Chiparosul arde într-un

fel, abanosul în altul, cedrul face o flamă violetă. Fumul şi tăciunii vor înnegri marmura şi dogoarea va face să plesnească arhitrava şi măcar o parte din coloane. Voi striga în faţa mulţimii: eu am pus focul. Dintre flăcări voi alerga în braţele ei. Gloria va fi în sfârşit umilită.

Dar, vai, ce pot spune eu, carele pre nici una nu o am cunoscut?! Nu am intrat acolo. Nu mi s-au arătat. Poate doar în vreun travesti care m-a făcut să râd şi să trec mai departe. Nu că nu m-ar interesa. Oho! Dar nu dau doi bani pe ele. Mie îmi place gloria unei zile lungi de vară sau faima dimineţii de iarnă când începe să ningă. Şi, mai presus de orice, pariul de nimeni câştigat că se poate scrie o poveste care să le cuprindă pe toate celelalte. Restul e trecere, şi nimicul partea cea mai durabilă.

În loc de final, transcriu un poem de Kavafis, pământeanul căruia Gloria şi Faima îi băteau pe rând zilnic întărâtate la uşă, dar el, sărmanul, se strecura tiptil pe fereastra deschisă şi, hop, la Kalinderi pe malul Bosforului, unde până după miezul nopţii se desfăta în cafeneaua lui Antonis, gândind treaz la visul bizantin:

„Trei sofişti au venit să-l salute pe Consul.
Acesta îi pofti să ia loc lângă el.
Amabil le vorbi. Să aibă grijă,
adăugă apoi în glumă: Faima stârneşte invidie.
Rivalii scriu. Aveţi duşmani.
Unul din cei trei îi răspunse cu gravitate:
Duşmanii noştri de-acum nu ne vor vătăma niciodată
Mai târziu vor veni adevăraţii duşmani, noii sofişti.
Când noi, împovăraţi de ani, abia ne vom mai târî
şi unii vor fi zăcând de mult în Hades. Vorbele
de azi şi operele noastre vor părea ciudate
(şi ridicole poate), fiindcă duşmanii vor schimba
temele de studiu sofisticate în stil şi tendinţe. Aşa cum şi eu,
şi prietenii mei am preschimbat trecutul.
Ceea ce noi am înfăţişat drept şi frumos
duşmanii îl vor face să pară inutil, fără sens,

rostind din nou aceleaşi lucruri, altfel (dar fără prea mare efort)
Aşa cum şi noi vorbele mari le-am tălmăcit în alt chip“.

1993-1994

Iubeşte pe aproapele tău

Între spiritele care mi-au stimulat firesc şi necondiţionat ideea de universalitate sunt Chaplin şi Einstein. Geniul comic al primului face suportabilă fatalitatea tragicului în cele mai umile întâmplări cotidiene. Revelaţia divină sub forma unui adevăr ştiinţific îngăduie, prin intermediul celui de-al doilea, speranţa că vastitatea minţii omului nu ascunde numai primejdii şi ameninţări. Acest Albert Einstein care cânta, bineînţeles, mediocru la vioară şi credea că o bună orchestră nu are numaidecât nevoie de un dirijor! Mintea lui fără seamăn şi-o privea ca pe o limită, şi asta cu trista voioşie resemnată a omului comun, care ştie că nu trebuie să cheltuiască mai mult decât câştigă. Şi cât de serios ştia să glumească! Ar fi culmea, spunea el, în plină glorie, ca tot ce am gândit eu să fie adevărat! Un document preţios este fotografia lui, pe care Heisenberg o ţinea mărită în camera de lucru, Einstein, o privire de bunic hâtru, coama lui boemă şi limba scoasă de un cot... L-am văzut într-o dimineaţă la TV pe Rubinstein, avea 90 de ani, cânta Beethoven şi Liszt. Degetele lui ca nişte rădăcini uscate, ţepene erau chiar muzica. Ţinea pianul ca pe o piatră neagră preţioasă, în podul palmei. Datorez totul, a spus el cândva fără să clipească, deschiderii neobişnuite dintre policar şi degetul mic, cu care bunul Dumnezeu m-a înzestrat fără să mă întrebe. Moş Rubinstein! Era ca un student care îşi încearcă norocul la un concert de selecţie. Arăta ca un lup de mare la cârmă, în timpul furtunii. Semăna cu cocoşul uriaş al lui Chagall. Îşi scotea batista albă şi îşi ştergea faţa de lemn, gâtul împletit din fire moi de sfoară... Din când în când, iau din raft *Etica* lui Spinoza şi citesc:

„Iubirea intelectuală faţă de Dumnezeu (...) este veşnică“. Şi: „Nu există nimic în natură care să fie contrar acestei iubiri intelectuale sau care să o poată nimici“. *Amor Dei intellectualis.* Să demonstrezi existenţa lui Dumnezeu „în mod geometric“. Ca un copil al minţii mele este pentru mine Spinoza cel mult hulit.

Chaplin, Einstein, Rubinstein, Chagall, Spinoza. Convoc aceste spirite alese, înainte de orice, fiindcă îmi place să le ştiu aproape, geniul lor simplu şi elastic este benefic, iar absenţa lor de la marile banchete intelectuale (pe care aş vrea să cred că le contemplu de departe, dar cu folos, ca un „spectator angajat“), dacă s-ar întâmpla să fie aşa, este inadmisibilă. Pe de altă parte, în termeni aberanţi sau dimpotrivă simplificatori, revine iarăşi în atenţie chestiunea evreiască. În atenţia cui? „Insolubila problemă evreiască“ este, după părerea mea, mai degrabă o teză a extremelor. Ea apare conjunctural, dar şi simptomatic, vreau să spun că a o supralicita este egal cu a te preface că nu există sau chiar a o ignora. O bună parte a lumii de azi există spiritual şi nu numai în conceptul iudeo-creştin. Biblia este Cartea noastră comună. Poate fi Noul Testament comentat şi înţeles fără Vechiul Testament?

De la părinţii mei, oameni dintre cei mai obişnuiţi cu putinţă, nu am auzit că lumea se împarte în români şi „alte naţionalităţi“... Eu am fost prieten cu evreii înainte de a şti că unii dintre prietenii mei sunt evrei. Erau vecinii, prietenii, cunoscuţii noştri, adulţi şi copii. Vasile, Iorgu, Nelu, Tănase, Varci, Nathan, Liviu, Stere, Rudi, Victor, Hero, Lia, Irina, Olga, Maria, Dia, Roberta, Dumitru, Haim, Carola, Virgil, Marta, câteodată un nume mai ciudat, Ohazia, noi îi ziceam Ziuha, ar fi trebuit să fie fată, dar era băiat. Iarăşi rătăcesc umbre din copilărie. Brutarul, mirosul de pâine proaspătă, jimbla ca un peşte mare auriu, colacii împletiţi, valurile fierbinţi de aer morganatic din gura cuptorului încins. O pereche de hamuri cu ţinte galbene, blănile de oaie stivuite sub grindă, fierul de călcat scos pe trotuar, micul burlan cotit aşezat deasupra mangalului aprins: curelarul, cojocarul, croitorul. Proprietarul morii „cu abur“, un om bogat fiindcă avea o casă cu şase camere, mai mare decât a dentistului şi chiar a fotografului, care

făcuse, nimeni nu-şi poate închipui cum, avere peste noapte. Doctorul, comis-voiajorul, maiorul în retragere, procuristul de la Societatea de Asigurări, mecanicul de la Uzina de Gaz, profesorul de franceză, băcanul-coloniale-şi-delicatese, pianistul de la Pisica Neagră, directoarea Şcolii de Menaj, măcelarul, administratorul cinematografelor Lux şi Mărăşti, frizerul, dirigintele Poştei. Scoate-i din galerie, cititorule onest, dă-le chipul şi asemănarea ta şi ghiceşte singur care este evreul şi care neamţul, armeanul, românul, americanul, eschimosul... Fiul birjarului, un tânăr firav, urechile clăpăuge, palmele mari şi roşii, încheieturile ca nodurile de trestie, ochi migdalaţi înfipţi parcă în tâmple şi ce gât, sărmanul, ca un arc de somieră, iar genele sunt lungi, dese, arcuite ca la fetele circaziene, scria poezii şi îl pândea ore în şir pe Bacovia în spatele uşii de la crâşma Moriţoaiei, unde poetul intra de obicei singur şi ieşea însoţit de câţiva inşi, „Ninge secular, tăcere, pare a fi bine,/ Prin oraşul alb, doar vântul trece-ntârziat –/ Ninge, parcă toţi muriră, parcă toţi au înviat...“.

Şi acum, umbre dintr-o carte, abia învăţasem să citesc. Un vânt medieval smulge dintre filele cam unsuroase imaginea evreului pe care o mână de fier îl trage de barbă, bani, bani, bani, ştii cât costă o armură nouă la Milano şi să nu mai vorbesc la Magdeburg... Evreul oftează şi plăteşte. Cavalerul pleacă la război. Evreul va trebui să câştige înzecit. Războiul nu se termină niciodată. Armurile sunt din ce în ce mai scumpe. Şi nu poţi trăi numai ca să plăteşti distracţia cavalerilor. Trebuie să fii şi tu un om bogat. Aşa că n-ai încotro şi câştigi.

Aveam şase ani. Începuse războiul. Tatăl meu întârzia, era trecut de miezul nopţii. Relieful acestei nopţi este mult mai bine conturat decât plicticoasa zi de ieri. Îngrijorarea mamei. Oraşul era terorizat de rânjetul unora, de spaima altora. Plânsul stăpânit al mamei. Era o femeie născută la munte, dintr-o stirpe veche de ciobani şi pădurari. Lampa cu petrol pe masă, picior de argint, singurul obiect oarecum preţios din casa noastră prea săracă. Ticăitul ceasornicului. Pe perete, un covor cu motive geometrice, ţesut la maici, acoperă şi un divan scund. Ardea focul în sobă. Tata a intrat pe neaşteptate, nu i-am auzit ca de obicei pasul în curte. Era însoţit de

prietenul lui, Oscar, tatăl Iuditei. Nu trebuie să ştie nimeni că ei vor locui o vreme la noi. La câteva case mai încolo era comandamentul german. Căpitanul (sau locotenentul?) Schmöde se oprea uneori la poartă să vorbească nemţeşte cu mama, era un rezervist cărunt şi plângoci, fiul lui cel mare fusese dat dispărut la Stalingrad, nu voia să fie văzut plângând la administraţie, dacă frau Constantina îngăduie, o lacrimă e o lacrimă, el era convins că Hitler vrea binele Germaniei, dar e înconjurat de prea mulţi ticăloşi, ah, dacă ar şti să-i pună la punct, ar putea oare frau Konstantine să-i dea şi lui reţeta pentru brânză cu mămăligă şi unt, este cea mai delicioasă mâncare din lume, el a încercat, dar nu reuşeşte, fiecare bucătărie are secretele ei... Peste mulţi ani, la Moscova, în casa Rostovilor, la vestitul restaurant al scriitorilor, un înalt demnitar îmi vorbea cu o încântare şi mai mare tot despre extraordinara mămăligă cu brânză, era un om umblat, stătuse mulţi ani în China şi gustase din toate cele o sută de mii de feluri de mâncare chinezească, dar amestecul ăsta simplu de mălai fiert cu... Ah, cum suspina neamţul, ca să vezi, iar noi, românii, îi tot dăm cu complexul mămăligii care nu face explozie! Dar trebuia făcut un plan amănunţit, atâtea primejdii ne înconjurau dintr-odată. Eram speriat şi fericit. De-ar fi cât mai multe primejdii pe capul nostru. Tata devenise un personaj care începea să semene cu căpitanul Nemo. Dar nu dădeam pe faţă nimic, ţineam totul pentru mine. Când în sfârşit s-au putut evacua, ultima trebuia să plece Iudita. Au îmbrăcat-o, după lungi consilii, băieţeşte, cu haine de-ale mele, nu s-a dovedit cea mai bună soluţie, dar, slavă Domnului, până la urmă episodul s-a terminat cu bine. Iudita era un băieţel tare nostim. Cei doi bărbaţi reuşeau chiar să glumească, râdeau în şoaptă, sorbeau ceaiul cu rom. Da, uite, îmbrăcată aşa, Iudita nu mai e deloc o evreicuţă. Tatăl Iuditei a spus: altfel eşti sigură că este?! Mama ei a râs. Iudita a plâns, pe urmă a râs. De ce trebuia să fie, pe urmă să nu fie şi apoi iar să fie Iudita evreică? am întrebat mai târziu. Întreb şi acum.

Tata se mişca greoi prin odaie, mama cârpea un ciorap lângă fereastră, lumina scădea, era spre seară. De ce, de ce, de ce trebuie să poarte Pascal steaua lui David? şoptea tatăl meu. Ţi s-ar potrivi şi ţie, a surâs mama. Într-

adevăr! Ei povesteau cum, cu câţiva ani în urmă, în timpul guvernului cuzist, tata, cu pălărie de fetru moale şi fular alb şi un „raglan *beige*“, cum purta Jan Kiepura într-un film, trecea pe stradă. Era tânăr şi foarte mulţumit de cum arăta. Doi inşi s-au apropiat de el. Unul i s-a adresat cu deviza cuzistă. Răspunsul trebuia să fie identic. Bună ziua, a zis tatăl meu. Jidane, a strigat celălalt şi l-a lovit în cap cu o măciucă scurtă pe care a scos-o din mânecă. Noroc de pălărie. Capul s-a spart, dar nu s-a crăpat de tot. Când tânărul bărbat care pe Strada Mare din Bacău voia să semene cu Kiepura de pe Beverly Hills, Hollywood, s-a prăbuşit, vântul i-a smuls frumoasa pălărie nouă, şi aşa turtită, şi a rostogolit-o în rigola cu apă murdară. Şi azi îmi pare rău după pălăria aia, spune bătrânul.

Eram în tren, o cursă locală între Piatra Neamţ şi Bacău. Împlinisem cinci ani. Mă aducea acasă o tânără femeie, prietenă de familie de care eram îndrăgostit pentru totdeauna şi fără nici o şansă. Avea o claie de păr creţ care lumina ca soarele. Era un vagon comun, banchete şi rafturi pentru bagaje din lemn vopsit în ocru mănăstiresc, ferestre înguste ce se ridicau şi coborau cu ajutorul unor curele late şi jegoase de pânză, restul era fier, tablă. Nu de tot plin, îmi aduc aminte mai ales capetele cum stăteau rotunde, grele, nişte pietre mari întunecate, gata să se rostogolească pe un plan care se înclină foarte încet. Au intrat trei tineri cu pantaloni golf şi părul lung, bine pieptănat de la frunte la ceafă şi fixat într-un fel de cască lucioasă, cum se putea vedea şi în revista *Cinema* (mătuşa de la care veneam avea colecţia întreagă, reuşisem chiar să-i fur un număr). Aş vrea să nu povestesc ce urmează, dar prea ţin bine minte totul. Unul dintre cei trei tineri ducea în braţe o mare cutie cilindrică legată în panglici roz, altul ţinea mâinile în buzunare, avea un frumos pulover în romburi colorate, al treilea purta un pistol mare, înfipt la vedere, sub cureaua lată, direct pe buric. Cei trei s-au oprit în mijlocul vagonului. Adulmecau. Ne-au privit pe rând. Glumind fără răutate, aş zice prietenos, cei trei l-au obligat pe omuleţul despre care ai fi zis că doarme tun, ghemuit sub perdeaua de iută trasă până în marginea geamului coborât, vântul intra în voie, aerul rece lovea cu o mie de bice, la curbe năvălea şi un val de fum negru, l-au silit, dar fără să-l

bruscheze în vreun fel, să dea pantalonii jos, ca să se vadă dacă este sau nu evreu. L-au luat apoi cu blândeţe între ei, ca pe un leş moale, şi aşa, cu pantalonii în vine, l-au dus pe platforma deschisă şi l-au aruncat pe terasament, în timp ce trenul, ca în cântecul la modă, glasul-roţilor-de-tren-numai-şoapte-de-iubire, îşi vedea de drum. Mica valiză cu burduf este a *lui*, nu? au întrebat înainte de a o zvârli pe fereastră, după ce unul dintre ei fusese de părere că ar fi trebuit totuşi desfăcută.

Peste mai bine de patruzeci de ani mă aflam împreună cu un coleg de breaslă într-un oraş din nordul Africii. Stăteam într-un hotel în stilul grandios colonial din anii ’30, cam jupuit acum, e drept. Uşile mari de sticlă se deschideau spre o terasă cu uriaşe plante exotice suspendată deasupra Mediteranei. Colegul locuia în garsoniera alăturată, identică, puteam aşadar cu uşurinţă comunica prin marile uşi de sticlă totdeauna deschise, dar mascate cu o foarte plină de falduri perdea de dantelă ce se mişca necontenit în briză, fără să oprească însă mirosul puternic de alge şi iod şi nici muzica mării. Dar nici unul dintre noi nu folosea calea asta de acces, ieşeam pe coridor şi ne băteam în uşă. Căldură mare. Mă mişcam gol prin odaie. Brusc, în spuma argintie a perdelei a apărut pus la patru ace amicul. Ce faci, spune, nu mergem? S-a cam făcut ora şi ăştia sunt exact tipii care mimează punctualitatea, e bine să le-o luăm înainte. Oho, cum mai zâmbea. Dar cu ochii (nu era homosexual, nici vorbă) în locul acela unde se vede bine dacă bărbatul este sau nu evreu. Purtam după mine, se înţelege, reputaţia tatălui meu, eram prieten cu evreii, dar să fi fost numai atât? Nu cumva şi eu... Nu. Nu l-am aruncat peste balustradă, *ex more majorum*, nici vorbă, era un biet om, nu obsesii sexuale avea el. Sila mea s-a făcut un hohot de râs. Aşa că l-am lăsat să se uite, sărmanul. Cu atât mai mult cu cât nu era deloc mulţumit...

Şi iată, am rezumat de fapt o nuvelă, am găsit noaptea trecută ciorna într-un caiet uitat, cred că e scrisă prin anii ’80, uitată. Există şi un alt episod, nu are loc acum aici, reapariţia celui aruncat din tren, anii ’50 îl născuseră a doua oară, dar nu sunt sigur că spre norocul lui. Şi nici al celor, vai lor, care au avut de-a face cu el mai târziu. Intrat în sistem, fără să fi

făcut nici o zi de armată, direct colonel. De la „început“. Când „Securitatea“ mai purta numele vechii instituţii burghezo-moşiereşti, „Siguranţa“! Povestind însă, eu îmi dau seama că nu ajung la ură. Să fie o slăbiciune? Mai ales într-o lume ca a noastră, acum, aici, când ura, intoleranţa, pofta de putere cu orice preţ dezbină şi te ţin departe de aproapele tău?

Este de ajuns o privire înapoi pe lungile coridoare ale secolului XX. Nu aş fi crezut... Să fie omul, de a cărui minte tocmai mă minunam, un animal aşa de confuz încât să nu-şi amintească din trecutul lui, dar şi al speciei, decât răul şi ura? Fiindcă ciumei brune i-a urmat ciuma roşie. Ce culoare ar urma să aibă ciuma care vine? Chiar nu există un capăt, o limită? Nimeni nu oboseşte, nimeni nu vrea un repaus măcar de o sută de ani? Chiar şi memoria, ca să funcţioneze normal, are nevoie de odihnă. Altfel se otrăveşte, turbează. Bântuie cu nestăpânită furie una dintre poruncile anilor ’50: unanimitatea obligatorie, cine nu e cu noi e împotriva noastră, în legea veche evreiască există o regulă de aur, de fapt, primul concept de libertate a opiniei din câte cunosc: atunci când consiliul înţelepţilor cădea unanim de acord asupra unui punct de vedere, oricât de important, chestiunea se relua. Până la ivirea măcar a unui opozant. Unanimitatea, simptom al unei grave maladii de turmă, devine lege într-un stat totalitar. Cine ştie mai bine decât noi asta? Eu unul nu mai vreau.

Dacă ne lepădăm de ură, nimeni nu ne mai poate face nimic. Mai mult, îi dăm şi politicii o şansă. Convingerea mea e simplă, naivă, dar de neînlăturat, tot aşa cum credinţa mea este că Dumnezeu are chipul şi înfăţişarea unui ţăran bătrân şi poate fi întâlnit pe un drum de ţară sau într-o stranã afumată, la mănăstire, într-o biserică sătească sau privind gânditor o Dacie ruginită în parcarea de o palmă, locul unde a fost şi a rezistat trei sute de ani şi s-a dărâmat într-o singură după-amiază minunata şi pentru totdeauna pierduta Biserică Îngropată de pe cheiul Dâmboviţei. Această credinţă a mea este compatibilă cu tot ce mintea omenească descoperă şi inventează de la început şi până în vecii vecilor.

În urmă cu vreo şapte ani, un anume personaj al timpului, nu spun cine, persoană importantă, m-a întrebat pe neaşteptate, zâmbea, fireşte, om de

lume: domnule, se spune despre dumneata că eşti filosemit, aşa o fi? I-am răspuns, zâmbeam şi eu: nu mi-am pus niciodată chestiunea, eu nu împart oamenii pe rase şi etnii. Dar dacă ar trebui neapărat să aleg, atunci, domnule colonel, sunt filosemit încă din leagăn, fiindcă mama mea a fost asistată la naştere de un medic evreu. Ah, a râs el, maistre, joci tare... *Maistre*! Ce era să-i spun? Am ridicat paharul, l-am ciocnit cu al lui şi am rânjit ca De Niro într-un film dur, care circula ilicit pe vremea aceea pe casete video: *Lăhaim*!

9 iulie 1991

Rondul de noapte
(1964-1988)

Mozart şi Salieri

Mozart s-a născut în 1756 şi a murit în 1791, cu câteva săptămâni înainte de a împlini 36 de ani. Salieri Antonio a trăit 75 de ani. Un italian la Viena. Compozitor şi el, a scris mult. Un profesor; Beethoven, Schubert, Liszt au fost „elevii“ lui. În capitala muzicii, era un fel de prinţ al mediocrităţii, existau deci motive să se bucure de mare trecere. Oricum, era bogat, copleşit de onoruri şi slujbe importante... Ce se întâmplă în sufletul şi mintea unui belfer vanitos căruia soarta îi scoate în cale elevi geniali? Există fără îndoială dascăli mari generoşi. Foarte puţini, dar prezenţa lor face suportabil puhoiul celor roşi de invidie şi neputinţă... În fine, nimeni nu a dovedit vreodată că Salieri l-a ucis „într-adevăr“ pe Mozart, cum am văzut noi marţi seara la TV. Dar Puşkin a înţeles primul esenţa acestui cuplu tragic: mediocritate şi geniu. (Mai sofisticată, strălucitoare, dar sub ideea lui Puşkin este piesa lui Peter Shaffer, *Amadeus*, mare succes la Londra şi New York în urmă cu doi-trei ani, în spectacolul londonez Salieri fiind făcut de Paul Scofield. La Bucureşti, Beligan face un Salieri al timpului nostru, invidia şi ura s-au sleit într-o lehamite magistral adusă pe scândură.) Marţi seara, în lumina pâlpâitoare a micului ecran, mi-am amintit mult depărtata seară de iarnă când am ascultat pe un disc vechi de ebonită muzica lui Rimski-Korsakov pe textul lui Puşkin... Dar Salieri vine printre noi. Coboară. Elegant. Peruca prinsă în panglică, jaboul imaculat sub fălcile

strânse. Un Smoktunovski de zile mari. Dumnezeu este nedrept. Cum poate el investi cu geniu un biet nebun? Nu! Eu, marele Salieri, ştiu, simt asta. Mă tulbură invidia. Eu sunt trimis de destin să-l opresc. Dacă el continuă să trăiască, nu voi pieri doar eu, ci toţi cei sortiţi muzicii. Tu, Mozart, te joci, da? Eşti liber în nepăsarea ta, scripcarul afon te amuză? Eşti sigur că geniul nu poate coexista cu crima? Îţi ascult *Recviemul.* Spui că ţi-a fost comandat de un necunoscut îmbrăcat în negru care n-a mai venit apoi să-l ia? O, Doamne, cât curaj şi câtă armonie în *Recviemul* tău... Da, de o mie de ori da, geniul tău este limpede, spontan şi tumultuos ca viaţa, aduce bucurie şi seninătate în suflete, este nepăsător ca marea, orbitor ca lumina dimineţii. *Răpirea din serai*, pe care n-am reuşit s-o compromit la premieră, este tot ce am auzit mai bun până acum. *Don Juan*, cu care am izbutit să obţin o cădere, este sublim. *Nunta lui Figaro* întrece cu mult textul fostului meu prieten Beaumarchais! O, Mozart, meriţi să fii urât de *noi* toţi şi simt cum cresc până la cer din propria mea ură, fiinţă nepăsătoare şi zglobie eşti tu, grav, serios şi profund cum sunt, voi face să dispari cu voioşia ta uşuratică, o, Mozart, divinule, te urăsc, crede-mă, ura mea e pe măsura harului tău, mori cât mai repede cu putinţă, acum chiar...

Astfel urlă mediocritatea şi trăieşte până la adânci bătrâneţi. Senin piere geniul în floarea tinereţii. Dar spiritul lui dă sens universului.

Triptic

E aprilie sau martie, calendarul îşi cam face de cap, mă gândesc la cele trei vrăbii care conversează într-o poveste de Andersen. Or fi venit berzele? La mine pe acoperiş nu le văd. Dar ele vor fi sosit fără îndoială, cum spune Andersen, o pereche de berze, fiecare purtând un prunc dolofan în spinare. Frumoasă călătorie, să vii tocmai de la Nil şi fără nici o grijă să moţăi în puful moale, în urechi să auzi tic-tacul motoraşului care mişcă aripile albe şi deasupra să vezi, la sfârşitul drumului, cerul Pontului Euxin. Dar în noaptea asta un vânt imaginar mătură scoarţa. Întuneric mare. Trebuie să fie vorba de lecturile din adolescenţă, când furtunile Echinocţiului încercau să mă împiedice să ajung în Insule. Slavă Domnului, a trecut şi afurisita de adolescenţă şi am reuşit să mă instalez în sfârşit pe o insulă, cu mult înaintea caraghiosului de Sancho Panza, precum se vede! Îmi fac rondul de noapte şi simt briza şi aud cum cârâie păsările astea de apă sărată.

Trei bătrâni îmi vin acum în minte şi despre ei scriu.

Primul bătrân este o femeie. Nu ţin minte numele ei. În urmă cu doisprezece sau poate cincisprezece ani, vara, eram la mănăstirea Văratec, împreună cu un om de litere care făcea nişte înregistrări pentru radio. Căuta mai ales texte vechi, dar înregistra şi mierla din pădure, şi sturzul, ba şi câte o poemă cu trei sau patru strofe ca nişte sertăraşe dreptunghiulare. Dar la Văratec mergeam să ascultăm o femeie foarte bătrână. Avea aproape o sută de ani. Stătea între zidurile albe de vreo optzeci. Trupul îi era încă mare, carnea nu se uscase pe el, obrazul însă era supt, măcinat. Ochii luceau omeneşte, acolo nu se simţea frica, iar sufletul ei nu părea să fi fost atins de

ipocrizia înţelepciunii absolute – am văzut asta altă dată pe chipul unui om la fel de bătrân, un bărbat. Bătrâna vorbea puţin. Când cobora treptele se sprijinea de umărul unei făpturi mai în putere, dar când călca prin iarbă sau pe duşumeaua chiliei avea nevoie numai de o cârjă. Când era de cincisprezece ani, iar veacul trecut mai avea mult până să se stingă, la Văratec veneau, prin iulie sau august, Eminescu şi Creangă. Aici scrisul mă încurcă, mintea se întunecă, în loc să se lase pătrunsă de lumina nesperatei privelişti: Eminescu şi Creangă în dimineaţa de vară, zidul orbitor în soare, iarba întunecată din spatele arhondaricului. Creangă în vestonul lui de dimie descheiat, desculţ, pantalonii suflecaţi deasupra gleznelor, stă pe o buturugă, râde mânzeşte şi clatină capul. Nu cumva trage din ţigară şi scoate fum pe urechi?... Eminescu în ghete uşoare, moi, pantaloni deschişi la culoare, subţiri, cămaşă albă cu mânecile suflecate. Întinde braţele, îşi răsuceşte trunchiul, se apleacă, se lasă pe vine, aleargă pe loc, sare. De necrezut, face gimnastică! Are şi două haltere mici, care aduc oarecum cu greutăţile de pe cântarul negustorului, numai că sunt mai lucioase şi au nişte urechi mari şi groase, ţepene. Le ridică pe rând. Răsuflă cu putere, pletele îi cad pe urechi, pe ochi, le aruncă înapoi cu o mişcare aproape furioasă. Se opreşte, râde şi apoi, cu sprâncenele încruntate, cântă, mai mult strigă, frânturi dintr-un cântecel. Cuvinte străine, poate nemţeşti, dar ceva cam prea vesel... Chiar aşa convenţional să fie totul?

Tonul bătrânei te înfricoşa prin neutralitatea lui desăvârşită. Patetic, pitoresc, sfătos etc.? Nici vorbă! Tot aşa vorbise mai înainte despre reumatismul ei, despre Dumnezeu, despre şerbetul de afine, despre deşertăciunea credinţei că sufletul nemuritor al omului ar trece în vreun câine sau în cine ştie ce lighioană din deşert. Ce se întâmpla? Aveam eu şansa rară să întâlnesc un *martor* adevărat? Ascultam oare curgerea timpului şi era la fel de simplu ca atunci când stai pe malul înalt cu picioarele atârnate deasupra apei? Iată o bătrână care nu voia deloc să ştie că există o istorie literară solemnă, plină cu date exacte, comentarii savante şi restul. Ea vorbea despre Eminescu şi Creangă ca despre nişte oameni vii, ei stăteau în încăperea alăturată, unde ce ar putea face într-o dimineaţă ca asta? Joacă

ţintar şi beau vin călugăresc. Sunt ei nişte domni iluştri? Mai important este că sunt vii. Bătrâna spunea: domnu’ Eminescu?... Păi, dar, era pân-aici, cam scund, atâtica, dară vânjos şi avea faţa albă, şi părul negru, şi capul mare şi frumos om, şi râdea din te miri ce... (Oho, nu cumva citise asta undeva?!) Era îmbrăcat ca un boier. Domnu’ Creangă? Era mai bătrân, mai gros îmbrăcat şi spunea, Doamne iartă-mă, câte o vorbă...

Aşadar *domnu’* Eminescu şi *domnu’* Creangă! Cine mai poate spune azi aşa? Nimeni. Bătrâna, baba, a murit, nu a mai prins suta de ani.

Al doilea bătrân este Sadoveanu. L-am văzut în casa lui de la Vovidenie. Era vară. Era foarte bătrân, bolnav de moarte. Era mut şi orb, scăzut la trup. Stătea într-un fotoliu de răchită, pe mica terasă înaltă din faţa casei, mai mult un cerdac deasupra unui soi de culă. Picioarele acoperite cu un pled, lavaliera care se vede în portretele din cărţile de şcoală stătea ca un fluture uriaş, întunecat sub fălcile ruinate. Ciudat, nu-mi amintesc dacă avea creştetul acoperit sau nu. Simt însă în capul meu găvanele adânci şi pustii ale ochilor săi. Ne îngrămădeam unii într-alţii în celălalt capăt al terasei, care pe scaune, care în picioare, mai mulţi oameni adunaţi sau alungaţi acolo de o ploaie mare. Apa lovea cu putere şi furie pământul, iazul din vale şi pădurea erau abur şi negură. Nu cunoşteam pe nimeni, fusesem primit între ceilalţi sub un acoperiş. Stăpâna casei pusese pe masa de răchită o tipsie cu fructe. Acum, când scriu, odaia mea pâlpâie ca o lumânare în întunericul nopţii. Încă nu reuşesc să mă desprind de clipa care urmă atunci tăcerii îndelungate. Încă o dată: ploaia, vântul, oamenii îngrămădiţi ca puii de curcă sub şopron şi gigantul de odinioară – era oare viaţă în făptura care în loc să trăiască mai licărea doar ca o rocă sub stele?... Veni însă fulgerul şi apoi tunetul. O lumină mistuitoare şi un îndelungat cutremur al bolţii. Şi atunci se deschiseră ochii bătrânului. Pe măsură ce lumina trecea în tunet, viaţa se întorcea la el. De necrezut, ca fluviul care, înainte de a se pierde în pacea mării, s-ar întoarce la izvoare. Cât drum ar avea de străbătut. Era capul unui om viu, care gândeşte şi se bucură. Gura se descleşta, mâinile se mişcau, umerii creşteau, scânteiau tâmplele. Bucuria vieţii găsea în trupul secătuit sufletul unei fiinţe abia născute. Altfel cum ar fi putut să fie înţelese

sunetele scurte (care nu erau cuvinte) şi de o putere neobişnuită cu care era întâmpinat mesajul cosmic?

Când tunetul şi fulgerul trecură, bătrânul căzu din nou în starea minerală în care îl aflasem. Timp de aproape două ceasuri, fără ca ploaia să se oprească, trăsnetele se repetară cu aceeaşi intensitate la intervale aproape regulate. De fiecare dată, bătrânul învia şi murea.

Al treilea bătrân este Arghezi. În ultima lui vară, am avut norocul să-l văd de aproape şi să-l aud. Era ziua lui de naştere, sfinţii Constantin şi Elena. Vremea era secetoasă şi vântul uscat de pe Bărăgan făcea să ajungă până în Piaţa Romană răgetul stins al celor şapte vaci slabe. Frunza şi iarba din toate grădinile Bucureştiului, mari şi mici, sunt veşnice, precum se ştie. Eram destul de tânăr ca să simt asta. Un fost prieten care era primit în casa Arghezi cu iubire părintească după ce se anunţa cu un telefon m-a dus la locuinţa din apropierea Statuii Aviatorilor, cam pe la şase după-amiază. Doamna ne-a deschis uşa. Se purta simplu, demn, o adevărată cucoană şi în acelaşi timp o femeie care toată viaţa a dus o casă foarte grea în spate, copii, bărbat, gospodărie. Interiorul în acel amurg avea ceva din Petraşcu. Arghezi stătea într-un fotoliu moale şi adânc. Alături, pe o canapea (vişinie? roşie? neagră?) se tot foia un bătrânel uscat şi vioi, vechi prieten de bună seamă. Mai era lume, neamuri, cred, două doamne, una în vârstă, cealaltă mai tânără. Prima vorbea repede şi cu vârful limbii, era foarte veselă. A doua, tăcută, nemişcată, lua din când în când o alună din farfurie şi o ronţăia numai cu dinţii din faţă, în spatele buzelor strânse. Mai erau un tânăr palid, cu o privire trufaşă şi un costum foarte bine tăiat, şi un adolescent cu coşuri pe faţă, care stătea ca pe ghimpi. Am mâncat caş cu ceapă verde şi ridichi de lună, am băut un vin de zile mari. Dumnealor sunt tineri scriitori, a spus doamna Paraschiva. Arghezi l-a întrebat pe fostul meu prieten ce mai face. Jacheta nisipie, pe cap bascul şi pe nas ochelarii cu rame groase. Se ascundea şi el după portretul cunoscut din cartea de citire? Mâna îi tremura şi capul se clătina fără oprire pe gâtul supt. Era trecut de optzeci de ani. Dar mintea nu pierduse nimic din veghea ei înaltă. Ciuperci, licheni, eroziuni? Nici vorbă! Nici o pată, nici măcar o umbră. Iar limba lungă, tăioasă,

bifurcată, plină de acelaşi dulce venin din cărţile şi viaţa lui de toate zilele. Despre Luchian cel slab de înger şi repede dus în ispită şi pe care l-a iubit a povestit lucruri duioase, cu o cruzime tinerească nemaipomenită... „Aşa erea el, cam plângoci...“

Vorbea cum scria. Dar se adăuga farmecul cuvântului rostit. Încăpăţânarea, sarcasmul, luciditatea acelui glas firav şi tremurat. A băut două cafele. Fuma ţigări lungi, americane. Le stingea la jumătate, dar aprindea aproape una după alta. Cum tremura sub mustaţa groasă şi între degetele lui ţigara, dar cu câtă sete trăgea fumul în el şi cum îi lucra mintea, Doamne! Cred că şi acum în pământul negru creierul lui luminează şi limba spune vorbe.

Doamna Paraschiva a adus pe o tavă nişte prăjiturele mărunte şi uscate, dulci şi tari ca zahărul candel. Arghezi a luat una cu două degete, a spart-o încet între dinţi. Fălcile se mişcau într-o parte şi alta. „Da’ greu se mai rumegă drăciile astea“, a spus el.

Cehoviana

„Unul câte unul, cu toţii devenim umbre.“
J. Joyce, *Cei morţi*

Nimic grotesc. Nici o formă de violenţă. O iarnă calmă, dar de neînlăturat: „Ningea peste toată Irlanda. Ningea peste fiece parte a posomorâtei câmpii de mijloc, peste dealurile golaşe, ningea domol peste mlaştina Allen şi mai departe spre vest, domol ningea peste întunecatele valuri rebele ale Shannonului. Ningea şi peste întreg cimitirul singuratic de pe deal, unde fusese îngropat Michael Furey“. Resemnare, melancolie, eşec, ironia blândă, inofensivă, greu de crezut astăzi, dacă nu impracticabilă. S-ar putea spune, o lume viciată de absenţa oricărui viciu, sufocată de virtuţi mărunte, o lume mijlocie în care discreţia şi buna-cuviinţă cunoşteau încă un preţ bun. Suntem la Dublin, la începutul secolului XX. Swift este mort de mai bine de o sută cincizeci de ani. În „casa întunecată şi severă din Usher’s Island“ găsim armonie şi linişte. Domnişoara Kate şi domnişoara Julia, numai cu treizeci de ani în urmă fuseseră tinere, încredere şi speranţă, despre ce altceva putea să fie vorba atunci? Se înţelege, nepoata lor, Mary-Jane, este acum „stâlpul gospodăriei, fiind organistă la biserica din Haddington Road“. O fată bătrână, Mary-Jane, la patruzeci şi ceva de ani? Când chiar mătuşa Julia nu stă de pomană, continuă să fie „soprana solistă la biserica Adam and Eve, iar mătuşa Kate, prea şubredă pentru a umbla mult, dă lecţii de muzică începătorilor la vechiul clavir pătrat ce sta în odaia din fund“?...

Um om, o întâmplare ar putea tulbura vreodată seninătatea lor? În fiecare iarnă, „petrecerea cu dans“ din casa mătuşilor („nu se întâmplase niciodată să dea greş...“) este o confirmare a ordinii care domneşte în tristul Paradis. Cine sunt invitaţii? Oameni din Dublin, fireşte. Iubitul lor nepot în primul rând, Gabriel Conroy, şi Gretta, nevasta lui, plăcută, înţelegătoare; elevele Mary-Janei, domnişoara Daly, domnişoara Furlog, domnişoara Power, domnişoara O’Callagham etc.; Freddy Malins, care cam bea şi trebuie păzit; domnul Browne, amorez vesel şi îndrăzneţ uimindu-şi partenerele cu glume în doi peri, coleric, amabil, sigur de sine, puţin mitocan, oarecum suspect, tolerat totuşi; domnişoara Ivors, profesoară, feministă, patriotă, „fata ori femeia asta, orice naiba era, o entuziastă...“ având capricii, ba chiar şi un anume aer misterios; tenorul Bartell D’Arcy, pe care nimeni nu-l poate convinge să cânte, este răcit, se supără şi spune: „nu se-aude că sunt răguşit ca un corb?!“ şi apoi se pocăieşte şi explică tuturor „istoria răcelii sale“, dar nu este de părere, ca alţii, că altădată şi numai altădată ar fi existat tenori buni, adevăraţi tenori, iar acum abia dacă mai dai de unul bunicel... Nu, spune D’Arcy, există şi în ziua de azi acei tenori minunaţi la Londra, Paris, Milano...

Se mănâncă bine, domnişoarele beau limonadă, apă minerală sau bere fără alcool *hop-bitters*, domnii beau vin de Málaga, whisky, punci. Gabriel toastează, vorbeşte cu măsură, laudă cu tact, împarte apoi gâsca, şunca împănată şi *pudding*-ul, face asta mai bine decât toţi. Se discută politică (despre starea Irlandei), muzică (cum se făcea şi cum nu se mai face în Irlanda), se râde foarte mult, se dansează: cadril, vals, *Lancers*. Mătuşa Giulia cântă şi atunci când domnul Browne, încântat în felul lui, îi spune că are „voce mai bună ca oricând“, ea răspunde: „Nici acu’ treizeci de ani n-am avut o voce prea rea“. După cum se vede, nu se întâmplă mai nimic. Aşa că totul ar trebui să se termine cu bine. Suntem în Paradisul oamenilor cenuşii. Dar ce se aude? Cineva îşi bate joc de noi? Am fost chemaţi la o petrecere cu dans şi avem parte de un praznic? Şi una, şi alta. Dar nu este vorba de o farsă. Întâlnirea din casa domnişoarelor Morkan a avut loc, într-adevăr, şi totul s-a petrecut întocmai. Aceştia sunt oamenii din Dublin,

nimeni nu se îndoieşte de existenţa lor. Nimic nu se schimbă, totul începe cu bine şi se sfârşeşte cu bine.

Dar tot acolo trăieşte Gabriel Conroy, un dublinez, da, un străin însă între ai lui. Iubindu-i cu patimă şi neputând exista printre ei. Firea lui este paşnică, orice formă de agresivitate îi repugnă, el nu vrea decât să fie lăsat în pace. „O, ca să spun adevărul, sunt sătul de ţara mea, sunt sătul!“, spune. Lui i se va dezvălui, un exilat în propria sa patrie, semnul ascuns al ameninţării eterne. Ritmul este cehovian. Petrecerea se încheie iarăşi cu bine. Oaspeţii sunt obosiţi după noaptea albă, dar veselia şi mulţumirea plutesc încă peste paltoanele şi galoşii bărbăteşti din holul de jos, peste blănurile femeilor, aflate sus, la garderoba improvizată în camera de baie. Se mai fac glume, se râde tare, Gabriel povesteşte cu haz o anecdotă de familie, dar, iată, se face linişte şi sus, în capul scărilor, în umbră, o femeie stă nemişcată. Nu este oare Gretta, suava, nepreţuita? „Avea graţie şi mister în atitudine, de parcă ar fi înfăţişat un simbol.“ Gabriel se grăbeşte, dezleagă la repezeală acest „simbol“. De fapt, el se grăbeşte să piardă. Misterul pune stăpânire pe el. Iubirea lui nemăsurată, reţinută în faţa lumii, ascunsă, dar nu pierdută în obişnuinţa conjugală, îl face ridicol şi fericit, un adolescent stângaci, drumul în cupeul friguros, holul, scara, treptele, întunecate, odaia în care pătrunde numai lumina felinarelor din dimineaţa mohorâtă de iarnă, toate curg cu înfrigurare în aşteptarea femeii. Dar ea nu răspunde. Neliniştea bărbatului, spaima, furia (la Gabriel se numeşte „ciudă“, de fapt, şi el este un om din Dublin, reacţiile lui sunt mijlocii, „dublineze“) se arată doar într-un fel de derută. Desigur, nu se întâmplă nimic „grav“, explozia rămâne în continuare ascunsă. Femeia şi-a amintit doar că a existat un Michael Furey, demult, pe când era fată şi stătea în casa bunicii din Nun’s Island. Michael Furey murise de dragul ei poate, deşi era într-adevăr bolnav, ea plânsese atunci, plânse şi acum, dar se putea ca oboseala nopţii să fi fost de vină...

Ce înseamnă în viaţa unei femei măritate, o mamă demnă şi o soţie credincioasă, amintirea nehotărâtă a unui băiat care lucrase la uzina de gaz? Dar în viaţa bărbatului acestei femei? Îndoiala nu are început şi sfârşit. Şi

iată cum umbra morţii atotputernice cuprinde lumea vie, calmă, neînsemnată. Astfel, această lume sentimentală, melodramatică, ridicolă îşi modifică proporţiile, se apropie de adevărul ei tragic, „vastele legiuni ale morţilor“ vin la petrecerea cu dans de la domnişoarele Morkan. Lily, fata portarului, are grijă de paltoanele şi galoşii lor. Lily, o fată harnică şi respectuoasă, nu poate desluşi ale cui sunt hainele şi încălţările, viii şi morţii de-a valma, e drept, „Lily rareori greşea cu ceva la cumpărături, încât se împăca bine cu câteşitrele stăpânele“, dar ce ştie ea, grija ei este doar să ajute la „servitul“ mesei şi din când în când să iasă pe hol şi să se uite...

Cantorul

Pe când era foarte tânăr, Johann Sebastian Bach făcu pe jos drumul de la Lüneburg la Hamburg ca să-l audă pe Reinken cântând la orgă. Sigur, bunul obicei german, învăţăcelul călătorind, experimentând drumul cunoaşterii, totul ar putea să semene cu o poveste despre calfe şi ucenici, şi iată, un tânăr naiv şi încrezător călătorind pe valea însorită de-a lungul unei ape, şi zidurile cetăţii licărind în zare, şi hărmălaia saltimbancilor din piaţă, hangiul cu barbă roşcată iese posomorât în uşa hanului etc... Dar tânărul Bach mai avea cale lungă până sub bolta bisericii Sfânta Ecaterina, unde ilustrul Reinken era organist şi putea fi ascultat de orice drumeţ pe care un gând pios l-ar fi îndreptat o clipă spre muzică. Fie el un student înfumurat, un cavaler fără treabă, un cerşetor sau un meşter alămar. Tânărul Bach s-a oprit în faţa unui han. Era sănătos, plin de vigoare, oboseala era floare la ureche, dar foamea lucra oarecum împotriva muzicii, îşi cam bătea joc de aspiraţiile şi geniul ucenicului. Foame. Tânărul Sebastian stătea pe o bancă de lemn şi trebuie să fi ajuns până la el, ca în orice poveste adevărată, mirosul cârnatului fript sau aburul supei şi sunt sigur că a văzut prin uşa larg deschisă o fată cu bonetă albă cărând pe la mese cănile de cositor pline cu bere. Un tânăr fără căpătâi şi fără un ban în buzunar... Cum te descurci? Atunci s-a deschis o fereastră şi nu departe de el au căzut două capete de scrumbie. Când n-ai încotro, te gândeşti la coada unei scrumbii şi mănânci capul. Tânărul pe care însuşi eminentul organist, mult onoratul domn Bohm, nu mai avea de mult ce să-l înveţe şi-a întins mâinile lui mari „din cale-afară de puternice, încât cuprindea cu ele intervale neobişnuite de

claviatură“, şi a apucat, dacă nu cu lăcomie (firea lui cumpătată îl putea apăra şi într-o împrejurare ca asta?), cu nerăbdare cele două capete de scrumbie. Ceva din zeama, din măduva peştelui o mai fi rămas acolo, or mai fi nişte zgârciuri, nişte oase moi. Dar în loc de asta, tânărul găsi acolo doi bani de aur...

Întâmplarea o ştiu din *Scurta cronică a Anei Magdalena Bach*, a doua nevastă a domnului capelmaistru Johann Sebastian Bach. După cum se ştie, buna femeie nu a scris niciodată vreun rând despre bărbatul pe care îl asemuia în măreţie cu Luther. Este vorba despre tertipul unui scriitor; numele lui s-a pierdut? Confesiunea Anei Magdalena este omenească, adică adevărată, fiindcă nu se întâmplă nimic altceva decât că o femeie simplă, o mamă iubitoare şi o soţie credincioasă vorbeşte despre bărbatul ei. Ea ştie că Bach este bărbatul ei înaintea muzicii, cu toate că iubirea ei îşi are începutul în muzică. Ciudat, omeneşte. Aşadar textul unui scriitor abil. Dar nu despre asta este vorba. Poate, cine ştie, aşa cum imaculata Ana Magdalena abia ieşită din adolescenţă a fost fascinată într-o clipă de puterea ascunsă în bărbatul Bach, tot aşa este cu putinţă ca lungul şir de cuvinte al *Cronicii* să se fi zămislit singur din aceeaşi putere miraculoasă a bărbatului artist şi să fi luat forma confesiunii femeii. Iar un editor s-a găsit, fireşte...

În altă parte însă mă gândesc. Eu voiam să notez aici, fără nici un comentariu, scene, tablouri, secvenţe din cronica Anei Magdalena. De fapt, viaţa lui Bach. Tot timpul a fost slujbaş. La Eisenach, la Erfurt, la Arnstadt, la Lipsca. Capelmaistru şi cantor, nevoit să predea mereu lecţii unor elevi trândavi şi în nici un fel chemaţi pentru muzică. Un muzicant în slujba unui consiliu orăşenesc, respectând cu sfinţenie un regulament, bucurându-se ca orice slujbaş când la conducerea şcolii vine un rector care îi este prieten şi iubeşte muzica: va avea un timp linişte, dar cât ţine un rector? Când nu era vorba de muzică, el „nu cerea decât ceea ce se simţea în stare să dea şi el: stimă faţă de demnitate şi ierarhie“. El era Bach, ştia prea bine, cu toate astea, spunea şi era convins că tot ce face el este muncă şi conştiinciozitate. El era muzica, dar spunea: adevărata muzică putem doar s-o ghicim! Într-o zi, prinţul îi face pe soţii Bach să aştepte în anticameră un timp îndelungat.

Ana Magdalena protestează femeieşte în urechea bărbatului ei, dar Bach se supără de-a binelea: „Prinţul domnitor din tată-n fiu are dreptul moştenit de a mă face să-l aştept oricât“. Da, cel puţin aşa „scrie“ Ana Magdalena... Nimeni nu-şi iubea mai mult ca el familia, neamurile. Invidios, fratele lui mai mare îi ascunde copilului avid de muzică colecţia de partituri celebre, pe care însă micul Sebastian le copia la lumina lunii. Şi când sfârşi de copiat, frăţiorul descoperi „fapta gravă şi sechestră copia manuscrisă“. Bach povesteşte asta după mulţi ani, senin, zâmbitor, plin de iubire pentru fratele lui. Când un străin vine la Bach şi îl roagă să-i cânte ceva, el se aşază la pian sau ia vioara ori vreun alt instrument şi cântă pentru plăcerea străinului. Sigur, trebuia să i se pară lui că străinul acela iubeşte cu adevărat muzica! Şi tot Bach spunea uneori: „Eu cânt pentru cel mai bun muzicant al lumii. Poate că el nu este de faţă, însă eu cânt întotdeauna ca şi cum ar fi în preajma mea“. Era o fire veselă, făcea muzică din „orice temă“, spune Ana Magdalena, „ultima variaţiune este o îmbinare a două cântece cunoscute, într-unul este vorba despre o tânără fată, în altul despre morcovi şi varză“. Scrie şi o *Cantată a cafelei*, muzică plină de graţie şi veselie. Cu toate că nu-şi prea dădea seama de greutăţile pe care le întâmpinau începătorii, fiindcă el învăţase totul *jucându-se*, avea o răbdare de învăţător de ţară. A avut vreo douăzeci de copii, din care au trăit unsprezece. De toţi s-a îngrijit cu aceeaşi atenţie, învăţându-i ce ştia el mai bine: muzică. O sută de ani înaintea lui şi o sută după, cei din familia Bach au făcut muzică. Morarul Veit, primul dintre ei, ieşea în amurg în uşa morii şi cânta la chitară. Dar Johann Sebastian a strâns toată puterea lungului şir de muzicanţi. El este oglinda cerului în care ceilalţi aruncă doar sclipiri, focuri trecătoare. Poate singurul care a înţeles asta a fost fiul cel mare, Friedmann. Mult mai înzestrat decât ceilalţi, firea lui este străină ordinii şi spiritului părintesc. Foarte tânăr, el se face cunoscut, este organist la Halle, Dresda, Breslau etc., trăieşte mulţi ani, dar îi lipseşte puterea de a duce totul până la capăt. Intuind geniul tatălui, fiul poartă cu mânie povara lui, orgoliul îi este mai tare decât voinţa, el nu poate opune puterii senine a tatălui decât renunţarea, autodistrugerea. Bietul Friedmann, va spune în cele din urmă bătrânul Bach.

Orb spre sfârşitul vieţii, îi spune ginerelui său Cristoph: aud muzică, adu hârtie, notează. Dar cu puţin înainte de moarte văzul se întoarce la el. Bach îşi văzu moartea şi o făcu să simtă cât de puţin se teme de ea. Un om plin de putere şi bunăvoinţă, o inimă naivă şi o minte genială, muncind ca un cărbunar, ca un tăietor de lemne, ca o calfă care ar lucra în acelaşi timp pentru dulgher, şi pentru pietrar, şi pentru fierar, un om care ştia preţul focului aprins în sobă în timp ce lumânarea sfârâie în sfeşnic şi femeia cârpeşte o cămaşă, iar copiii se joacă printre picioarele mesei. Un om fără gustul aventurii şi al riscului, necunoscând vanitatea, împrăştiind trufia semenilor cu un zâmbet. Fără să-şi bată joc. Fără ipocrizie, fără cinism, fără să zică *e pur si muove*. În întregime aşa cum se vede şi cum este şi cum nu poate fi schimbat. Un om senin şi împăcat. Dumnezeul familiei, al bucătăriei, al odăii pline de copii. Tatăl lumii domestice. De la cimbrişor, şi bere, şi scrumbie în sos de vin cu piper la *Patimi.* Stăpânul ordinii desăvârşite şi al tuturor lucrurilor. Aşa ceva nu există. Nu cred. Mă opun cu îndărătnicie. Nu-mi ajung puterile să strig *Nu*. În timp ce acum chiar, abia trecut de miezul nopţii, vântul fără zăpadă urlând în jurul casei, îmi pun un *Preludiu* şi aştept. Înainte de a fixa acul, aud motorul minuscul în cutia pătrată. Încă nu am văzut cu ochii mei orga din Arnstadt. Nu e nimic de făcut. Rămân între cuvinte.

Trupul şi mintea

> „A evacua sau a umple, a încălzi sau a răci sau într-un fel oarecare a tulbura corpul în mod excesiv şi pe neaşteptate este un lucru primejdios, pentru că tot ce e excesiv e duşmanul celor fireşti. E cuminte de aceea a proceda treptat, mai ales când se trece de la o stare la alta.“
>
> Hipocrat

Nu prea am încredere în medici (semn de primitivism, spune un prieten, iar un amic adaugă: nu te cred), dar le urmez cu sfinţenie sfaturile. Mă tem de trupul meu şi îl urmăresc cu o atenţie care, ştiu, este mai obositoare decât indiferenţa. Ipohondrie? Nu mai scot o vorbă, mai bine decât conu Iancu n-a vorbit nimeni despre asta. Am şi un „alibi“: trupul sănătos îmi ţine mintea trează! O fărâmă de intelectual e şi piticul cu tichie care îl face pe principe să râdă şi chiar şi el ştie că nu-i ruşine să repeţi locurile comune şi aforismele învăţate la şcoală. *Apophtegma*! Şi eu, ca şi el, acolo ţintesc, sus, unde carapacea dă lumină, unde se crede că ideile pot fi chiar văzute ca ielele sub lună. Eram foarte tânăr. Eram un elev bun pe vremea aceea. Nu foarte harnic, dar destul de dotat, se spunea. Dotat pentru ceea ce se cheamă un elev de vocaţie, fireşte, adică unul dintre aceia care, deşi nu iau învăţătura prea în serios, sunt în preajma ei ca buretele într-un mediu umed. Cu alte cuvinte, cel care rămâne mereu un elev atent. Nu că s-ar alege numaidecât ceva de capul lor, dar aceşti „elevi“ sunt adevărată mană cerească pentru profesor. Evident, profesorul de vocaţie, nu belferul

funcţionar. Adică cel care a fost profesor încă din şcoala primară. Nu vreau să spun că nu există un asemenea profesor. El există, fiindcă altfel n-aş exista eu, elevul continuu! Dar eu nu l-am întâlnit. Poate că e un noroc, cine ştie, am rămas cu iluzia că aş fi putut, că aş putea fi acel elev! Poate adevăratul profesor ar fi văzut dintr-o „scurtă ochire“ cum că nu sunt decât un amator. O asemenea întâlnire fericită este însă posibilă mai degrabă în literatură. Cine nu-şi aminteşte de Hans Castorp şi Settembrini? Dar altceva voiam de fapt să spun... Noaptea nu mai e atât de lungă, hârtia e scumpă, timpul costă bani chiar şi în oraşul unde stau eu, iar plăcerea digresiunii dispare treptat, ca pisica de Cheshire, hai, hai, rapid, bancurile scurte sunt şi cele mai bune. Un avion mârâie foarte sus în cer. Deschid fereastra. Cerul negru, dar motorul uriaş îşi vede de treabă. În frigul de deasupra norilor o fi un urlet grozav, dar aici, unde stau eu cu coatele pe pervaz (*near the window*, vezi lecţia de engleză a lui Ionescu!), parcă geme un bătrân. Mi-ar fi mai uşor dacă noaptea ar fi senină şi aş vedea namila cu aripi mişcându-se de la o stea la alta, lumina din coadă amintindu-mi poate că Jules Verne... Gata!... Aşadar *elevul* Bălăiţă, tânăr student pe atunci, l-a întrebat pe colegul său Vladimir: eşti sigur, Vladimir, că se pot vedea (ideile)?. Vladimir era un băiat bun, dintr-o comună apropiată de cetatea universitară. Între noi, el se distingea numai prin pasiunea ieşită din comun pentru fiecare rând scris de autorul *Patului lui Procust.* Nu interpreta nimic. Lua totul ca pe un dar divin. El nu era apostolul lui Hristos, era admiratorul lui Camil Petrescu. Bineînţeles, era şi noocrat. Etc. La întrebarea mea a aruncat spre mine un scăunel cu trei picioare lucrat de un meşter din satul lui. Am scăpat cu fuga. Lovindu-se de uşă, scaunul şi-a rupt un picior, a rămas cu două, făcând astfel primul pas spre condiţia umană. Vladimir luase întrebarea mea drept o batjocorire a cunoscutului vers retoric al lui Camil Petrescu: „Eu am văzut idei“...

Dar dacă se pot vedea, numai acolo e locul lor, pe marea curbură a minţii, nu? Aşa că trupul şi grija să nu-l pierd, gândul la boală, doctorul şi doctoriile, viaţa cumpătată şi restul nu din frica de moarte vin, ci din dorinţa, dacă nu datoria de a-mi păstra mintea întreagă! Aşa o fi, dar nu mă

gândesc deloc la ea atunci când semne în trup mă fac să-mi închipui că sunt bolnav. Cu atât mai puţin atunci când sunt cu adevărat. De ce eşti palid azi? te întreabă un glumeţ şi tu alergi abia ascunzându-ţi teama şi te priveşti în primul ochi de baltă. Merg la laborator, unde mi se fac nişte investigaţii complicate (analize) care ies bine. Sunt mulţumit. A doua zi însă abia îmi stăpânesc gândul că nu mai sunt cel de ieri (şi nici nu sunt!) şi că ceva ar fi putut tulbura echilibrul în adânc, echilibrul despre care femeile acelea tinere în halate albe care păzesc o retortă la foc scăzut şi agită o eprubetă în lumină şi privesc o lamă de sticlă la microscop şi mănâncă brânză cu roşii şi beau cafea pe colţul meselor de faianţă, da, starea despre care ele au scris ieri în *buletinele* lor că este netulburată. Firea mea însă mă ajută mult. Totul este ca într-un spectacol condus de un regizor abil. Gata, te-ai speriat destul, spune el, acum uită! Uit şi-mi trece. Altfel cum naiba să port ditamai sacul? Mă mai iau cu gluma. Dar ce scria Montaigne nu uit: nu face pe bolnavul, fiindcă într-o zi chiar o păţeşti. Burghezul castelan, mintea unui grec din vremea lui Pericle şi nobila îndoială a unui geniu cumpătat, ciudat amestec, Montaigne nu-i batjocorea pe medici ca Aristofan sau Molière, dar nici prea mare preţ pe capul lor nu punea. Asta fiindcă n-a dat niciodată peste medicul pe care îl căuta? Chiar cel de care aş avea şi eu nevoie! Nu să-mi îngrijească metehnele. Să-mi spună cum să rămân sănătos, atâta cât sunt. Să cred eu că ştie mai mult despre trupul meu decât ştiu eu însumi. Fiindcă el ştie. Dar eu nu-l cred. Care din noi doi e mai „vinovat“ aici?

Câteva leacuri cunosc şi eu: soarele, apa, laptele, niscai fructe şi fierturi de ierburi. Mie îmi merg. Deocamdată. Ce ar spune Hipocrat? La el mă gândesc. Tânăr, pe când era *asklepiad* la Kos, lipsit de experienţă, meditând poate mai mult asupra sufletului decât asupra trupului, vindecă o femeie care avea mari dureri în gât. La început, ea nu-l prea ascultă. Vizitând-o într-o zi, îi spune din prag: am zis să nu mănânci măsline şi totuşi ai mâncat. Ea se înspăimântă. Mâncase într-adevăr, dar de unde ştia tânărul învăţăcel asta? Urmă de atunci cu sfinţenie sfaturile lui, şi într-o săptămână fu pe picioare. Pe Apollo, de unde-ai ştiut că a mâncat măsline? l-a întrebat bărbatul ei privindu-l cu admiraţie şi teamă. Am văzut sâmburii în vasul de

lângă uşă, ar fi răspuns tânărul Hipocrat... Ce va să zică asta, că era un şarlatan glumeţ? Nicidecum. Este un amănunt mai mult decât pitoresc, el afirmă întinderea puterii de observaţie dincolo de câmpul oricum limitat al oricărei profesii. Farmecul omului, uşurinţa cu care el leagă lucrurile grave de cele comune. Un savant care joi după-amiază bate covoarele?... E de râs? Cum o să fie, oare nu tot el a fost anul trecut la Stockholm, unde regele Suediei l-a rugat să primească premiul Nobel? Şi asta nu pentru bătutul covoarelor, se înţelege. Mai râdeţi?

Era încă ieri, aproape de miezul nopţii, când am terminat de citit *Aforismele* lui Hipocrat. Am mai răsfoit şi o mai veche culegere de scrieri hipocratice, foi răzleţe de revistă şi almanah adunate de mine într-un carton îndoit. Pentru o noapte cel puţin m-am eliberat de teama pe care boala, chiar când nu s-a cuibărit în trup, o strecoară în minte. „Natura este cel mai bun medic şi numai prin faptul că ajutăm eforturile şi mai obţinem oarecare succese. În corp există un agent necunoscut care acţionează pentru tot şi pentru părţi. Nu-i doar un scop şi un efort, e o simpatie totală.“ Cred că am înţeles ce trebuie: substanţa comună oricărei fiinţe cu adevărat superioare (artist, savant, politician etc.) este una şi aceeaşi. Ea conţine o radioactivitate comună care o fereşte deopotrivă de dogmele şi fanatismul profesiei. În calmul raţiunii, măsura bunului-simţ este ca un ochi atoatevăzător. Dincolo de umori şi educaţie, de realizare şi noroc, stau intuiţia şi farmecul acestor oameni minunaţi şi puţini. Opera lor este fundamentală, dar incompletă, fireşte. Acum se ivesc vânătorii de greşeli. În ecologia spiritului au şi ei locul lor. Dar cum se mai bucură când dau de câte o nepotrivire! Sigur, ciudata lor bucurie neagră nu reduce spaţiul de netrecut dintre marea operă şi mediocritate. Să-i lăsăm în noaptea fişelor şi cronologiilor. Şi să ne bucurăm în plină zi de existenţa oamenilor mari. Ei sunt prin ce au făcut şi nu prin ce au scăpat din vedere. Galen pierde în loc să câştige atunci când îi caută nod în papură lui Hipocrat. Întunecat, veninos unul, senin, deschis spre imprevizibilul viitor celălalt. Cu toţii ştim azi, medici sau nu, câtă dreptate avea Hipocrat când scria: „Există bolnavi, şi nu boli“. Oare nu există tot atâta poezie câţi poeţi buni sunt pe lume?

Doi funcţionari

Poprişcin, Axenti Ivanov, consilier titular, nobil. El se crede regele Spaniei, dar nu este mai nebun ca mine şi ca tine, iertat să fiu, cetitorule! Să cercetăm. Cine este Poprişcin? Un funcţionar, bineînţeles, la minister, însă nu la administraţia gubernială, nici la visterie, nici la curtea de conturi, „birourile sunt de lemn roşu, iar şefii ţi se adresează numai cu dumneavoastră“, o slujbă nobilă, dar nici un fel de venituri în afara lefei. Poprişcin nu-şi face griji din cauza asta, el e cineva, el este invidiat chiar de şeful său, fiindcă deseori stă în cabinetul directorului şi-i ascute excelenţei sale penele de scris. Poprişcin este convins de răutatea „pisălogului afurisit“, deşi nu are nici o dovadă. El citeşte, merge la teatru, unde vede *Filatca, prostănacul rus*, are şi păreri care nu-l deosebesc de cei din tagma lui: „Am citit *Albina*. Ce oameni proşti sunt franţujii! Zău! Îţi vine să-i iei pe toţi şi să-i baţi cu vergile! Am citit acolo o descriere a unui bal, scrisă de un moşier din Kursk. Moşierii din Kursk scriu bine“. Aşadar un omuleţ caraghios, *deocamdată* un funcţionar în oceanul funcţionăresc, dar nu un „nebun“. El mai spune: „Azi e miercuri, de aceea am fost în biroul şefului. Am venit anume mai de dimineaţă şi, stând acolo, i-am ascuţit toate penele. Directorul nostru trebuie să fie un om foarte deştept. Tot cabinetul numai dulapuri cu cărţi. Am citit titlul câtorva. Numai ştiinţă. O ştiinţă care nu e de noi. Totul e în limba franceză sau germană. Dar uită-te la faţa lui! Câtă măreţie îi străluceşte în ochi! Nu l-am auzit niciodată spunând o vorbă de prisos. Doar uneori, când îi dai hârtiile, te întreabă: «Cum e afară?».

«Umezeală, excelenţă»“. Aici, parcă ar fi ceva! Dar să recitim pasajul anterior, poate găsim şi altceva.

Ascultând o convorbire între Meggy şi Fidela, două căţeluşe adevărate, Poprişcin face descoperiri importante; până când, dându-şi seama că el este regele Spaniei, ţară aflată în pericolul de a intra altfel pe mâna unei regine, „o *doña* să ajungă regină?“. Poprişcin pare că şi-a găsit, în sfârşit, rostul. Se vede aici nebunia? O glumă doar. Poprişcin se amuză. În felul acesta, el poate spune adevărul? Râdeţi voi şi batjocoriţi-mă, eu voi spune tot. Adevărul ascuns în nebunia lui Poprişcin lucrează asupra noastră ca un teribil fluid nevăzut, cuprinzând în cele din urmă totul. Durerea mare din sufletul lui nu are leac: „Nu-i loc pe lumea asta pentru el. Îl alungă mereu“. Poprişcin este ridicol, şi prin asta capătă dragostea noastră. El este ridicol în felul în care Mîşkin sau Don Quijote sunt ridicoli. Prin ridicol, neînsemnatul Poprişcin se apără şi se înalţă. Este vorba despre o nebunie a sufletului, şi nu a minţii. Altfel, nebunia căror nebuni de toată mâna ar scoate din gura ei schimonosită: „Dar pe mine mă întristează peste măsură evenimentul care trebuie să aibă loc mâine. Mâine la ora şapte se va întâmpla un fenomen ciudat: pământul va încăleca luna. Despre asta scrie şi vestitul chimist englez Wellington. Mărturisesc că am avut o nelinişte sufletească gândindu-mă la extraordinara gingăşie şi delicateţe a lunii. Dar luna se lucrează în mod obişnuit la Hamburg şi se lucrează foarte prost. Mă mir că Anglia nu observă lucrul acesta. O lucrează un dogar şchiop, care habar n-are, prostul, ce-i aceea lună. Amestecă frânghie gudronată cu untdelemn şi de aceea este un miros groaznic pe tot pământul, că trebuie să-ţi astupi nasul. Din cauza asta, luna e o sferă aşa de delicată, încât oamenii nu pot trăi acolo. Acolo trăiesc numai nasurile. (Madrid, 30 februarie)“.

Akaki Akakievici trăieşte sub teroarea unei ameninţări de natură kafkiană. (După cum, câteva rânduri mai sus, fu, dacă mi se îngăduie, urmuzian!) Monstrul are forma unui sistem administrativ de o perfecţiune dumnezeiască. Oricât ar părea de ciudat, diavolul nu pare să aibă aici nici un amestec... Când îi va veni vremea, Akaki Akakievici se va lăsa devorat fără nici o împotrivire. El ştie să facă un singur lucru: să copieze acte. Încât,

se pare, el se născuse cu chelie şi în uniformă. Deşi la glumele rele ale celorlalţi el nu răspunde decât rar cu un „de ce mă necăjiţi, lăsaţi-mă în pace“, în aceste cuvinte răzbate o durere întunecată: cel puţin, un tânăr abia intrat în slujbă o simte cu violenţă. Uniforma lui A.A. este foarte roasă, când trece pe lângă o fereastră, tocmai atunci din casă se aruncă gunoiul, el mănâncă fără să simtă gustul mâncării şi, când i se umflă burta, scoate cerneala şi se apucă de copiat „hârtiile luate în acest scop acasă“. Înainte de a adormi, zâmbeşte cu gândul la documentele pe care avea să i le trimită Dumnezeu de copiat a doua zi. El este un „funcţionar oarecare“ dintr-un „departament oarecare“, „eternul consilier titular“.

Gândul că trebuie să-şi facă o manta nouă îl înspăimântă cumplit. Dar, odată acceptat, el se transformă într-o bucurie obsesivă. Aceste două stări, de fapt una singură, vin din teama care îl domină şi înseamnă mult mai mult decât lipsa banilor zilnici; înseamnă o lume modificată monstruos, pe măsura monstrului care o stăpâneşte. În sfârşit, mantaua se face, după cum se ştie. Clientul şi croitorul sunt deopotrivă mulţumiţi. Meşterul se uită multă vreme după A.A., care se duce la departament, prima ieşire a mantalei în lume, aleargă apoi pe o scurtătură, îi iese înainte şi priveşte acum din faţă maiestuoasa înaintare. Croitorul Petrovici ar avea şi el un capitol într-o scriere despre această manta.

Noaptea târziu, Akaki Akakievici se întoarce de la petrecerea unde se băuse (invitat fiind) în cinstea mantalei. Pe măsură ce se apropie de locuinţa sa de la periferie, drumul începe să semene cu un labirint. Zăpada îngheţată, străzi pustii, case mici, tăcute, ameninţătoare, felinare din ce în ce mai rare şi, pe neaşteptate, o piaţă imensă, un deşert care trebuie străbătut. „În depărtare, Dumnezeu ştie unde, clipea o luminiţă într-o gheretă aflată parcă la capătul lumii.“ Cuprins de panică, A.A. începe traversarea. „Se uită înapoi şi în lături: parcă se afla în mijlocul unei mări.“ Şi, când mai avea mult până să ajungă, din pustiul ameninţător se iviră două umbre care îl dezbrăcară de manta, îl loviră, îl aruncară în zăpadă şi se duseră. Una din ele avea „un pumn mare cât un cap de funcţionar“. A.A. se trezeşte, aleargă, urlă, dar departe-departe sunt marginile pieţei. Aleargă şi *acolo,* în sfârşit,

paznicul sprijinit în „alebardă“ îl priveşte cu mirare: te-a prădat? Eu am văzut parcă ceva, dar de unde să văd că te pradă? Poate eraţi trei prieteni, ce ştiu eu. Omul legii îl sfătuieşte cu glasul lui îngheţat să nu se mai vaiete, să meargă mai bine mâine la comisarul cartierului. Acela îi va găsi mantaua, el este comisarul, nu? Dar bătrâna gazdă îl sfătuieşte că mai bine ar merge la pristavul de circumscripţie, de ce să se lase înşelat de comisar? A.A. se duce a doua zi în zori la pristavul de circumscripţie, dar află că doarme. Merge de mai multe ori şi, reuşind să scape de copiştii care pândeau, păzeau sau pur şi simplu locuiau în „antret“, se trezeşte în faţa altui om al legii, care începu să-l întrebe de ce s-a întors atât de târziu acasă, de unde venea, ce crede el, că poţi veni şi pleca oricând, oriunde, ei, drăcie...

Cineva îi spune lui Akakievici că de ce să se mai ducă la comisarul de cartier? „Mai bine ar fi să se adreseze unui personaj marcant.“ Aşadar personajul marcant. Dar acesta este marcant în comparaţie cu altul nemarcant şi este nemarcant pus alături de unul cu adevărat marcant. Personajul despre care e vorba avea în subordinea lui zece oameni şi o odăiţă căreia el îi spunea „cameră de consiliu“, iar la uşa ei stăteau nişte capedineri cu gulere roşii şi vipuşcă şi aveau treabă cu mânerul de alamă. „Temeiul cel mai de seamă era severitatea.“ El discută cu cei zece oameni înfricoşaţi, „care alcătuiau tot mecanismul cancelariei lui“: „Cum de îndrăzniţi? Ştiţi cu cine vorbiţi? Vă daţi seama în faţa cui staţi?“. Se spune că acest personaj marcant fusese un om de treabă, dar i se urcase şefia la cap. Era şeful a zece oameni şi i se urcase la cap. Dar şeful lui, care avea de comandat treizeci de oameni? Dar şeful acestui şef, mai mare peste o sută de oameni? Dar celălalt?... Îşi poate închipui oricine ce s-a ales de „discuţia“ dintre A.A. şi personajul marcant... „În viaţa lui nu fusese muştruluit de un general, şi încă de unul străin, care nu era din departamentul său. Mergea prin viscolul care şuiera pe străzi, cu gura căscată, poticnindu-se de marginea trotuarului. După obiceiul Petersburgului, vântul bătea dintr-odată din toate părţile şi din toate ulicioarele.“ Cosmosul mic este aici monstrul care înghite cu uşurinţă cosmosul mare. Akaki Akakievici muri, după cum se ştie, peste câteva zile.

Mitologicale

În scurta vacanţă de la începutul anului (nu şi în prima zi, de care, după obiceiul pământului, nu-mi amintesc) am citit cartea lui Brassaï despre Picasso. Mi-a venit în minte povestea lui Midas, fiul lui Gordius, regi în Phrygia pe timpurile mitice. Silenus era fiul lui Pan, făptură ciudată care cânta la nai, om şi ţap, capul cu coarne în lumină, trup şi copite în întuneric. Amândoi, tatăl şi fiul, făceau parte din alaiul lui Dionysos. Cum se ştie, furia, nebunia lui ţin în balanţă calmul şi strălucirea lui Apollo. Fără Dionysos, Apollo ar fi şi azi un bărbăţel obişnuit, cu părul blond şi cârlionţat. Între unul şi celălalt, mintea omului pâlpâie cu îndărătnicie. Silenus a fost preceptorul lui Dionysos, era un bătrân gras şi caraghios, un beţivan neruşinat mereu călărind un măgar, un om bun, dacă se poate astfel vorbi despre un semizeu, trecut prin ciur şi prin dârmon, un desfrânat, ispita în carne şi oase, plin însă de haz, meşter la vorbă, regele farsei. Cântă la flaut mai bine decât primul flautist al Operei din Viena. Mai mult, este chiar inventatorul flautului. Silenus şi tânărul, încă naivul Dionysos. Nu ne amintesc ei oare de Falstaff şi zănatecul, dulcele Harry? Prinţul ideal, dacă aşa ceva există, dacă nu cumva este o născocire a lui Will din Stradford-pe-Avon, cel care, scriind piese de teatru pentru desfătarea marelui public şi sonete pentru sine, s-o fi gândit într-o noapte că, la atâţia demoni încoronaţi, n-ar fi rău să se ivească şi un om cu totul minunat... Dar după vreo săptămână şi mai bine de benchetuială şi huzur prin case de seamă şi de rând, în poienile însorite şi în desişul întunecat, pe malul râului şi pe stâncile seci, pe colina săracă, unde ceaţa se sparge în ramurile măslinului

uscat, în grădinile cu portocali şi rodii care coboară până la nisipul mării, în umbra coloanelor de marmură şi în coliba păstorului cu trei fete nurlii, după ce alaiul furios şi vesel pieri într-un nor pentru a se ivi într-o altă dimineaţă pe pământul Eladei, adică în *lume*, aşadar cine ştie cum, mai cu plăcere beat decât altă dată, Silenus se pierdu de ceata lui Dionysos, fostul său învăţăcel (vezi bine, spre deosebire de regele Henric, desprins peste noapte din prinţul Harry, care îl alungă pe Falstaff, Dionysos îl păstrează; fireşte, regatul lui e al sufletului, aşa că nu pretinde numaidecât un rege înţelept). Era poate într-o pădure. Şi acum apare Midas. El se plimbă sau vânează. Nu este un om deosebit. Faptul că tatăl său, Gordius, a fost un ţăran norocos care printr-o întâmplare a ajuns regele Phrygiei nu-i dă bătaie de cap. Dacă mult mai târziu n-ar fi venit Alexandru să taie într-un fel care a schimbat cursul istoriei nodul cu care era legată oiştea carului ţăranului Gordius, car închinat mai apoi de regele Gordius lui Apollo, dacă tânărul macedonean n-ar fi intervenit atunci cu sabia acolo unde înţelepţii şi neputincioşii umblau cu mintea şi cu degetele lor neîndemânatice, dacă... bine, bine, ar fi spus Midas în timp ce rupea cu dinţii dintr-o pulpă grasă de batal, seul lunecând şi apoi îngheţând printre inelele bărbii castanii, flacăra opaiţelor de alabastru făcând să pară uleioase frunzele late de viţă şi cârceii tremurători care atârnau din bolta întunecată deasupra mesei, din partea mea, nodul făcut de tata poate să rămână nedesfăcut până în secolul XX din era voastră! Iar străinul cu pielea smeadă şi o tăietură adâncă închisă, dar cu marginile parcă mereu umede, de la tâmplă până sub urechea cu cercel de aur, drept şi uscat sub tunica de o croială necunoscută, abia sosit în cursul dimineţii şi chemat la ospăţ de Midas din dorinţa acestuia de a afla lucruri noi despre fiicele hiperboreenilor (atât de deosebite la port şi înfăţişare de fecioarele Eladei) din ţinutul cărora străinul cobora (după spusele lui), dacă n-o fi cumva o iscoadă a bastardului refugiat în insula Kios (fapt care se şi cercetează, oho, în timp ce el bea sau numai se face la masa regelui şi râde şi se veseleşte în urlete odată cu noi, şi dacă bănuielile lui Aesimus se adeveresc, până în zori, călătorul va atârna în vârful pinului de lângă fântâna lui Carneus, după metoda lui Sinis din Corint, pe coiful Atenei, dacă

nu ăsta e adevărul curat), străinul aşadar pare nepăsător şi lipsit de griji. Apar deci Midas şi curtenii lui. Vlăguit de umblet, înspăimântat de singurătate, plângând, umil, scâncind, blestemând, hahaleră într-o mie de feluri şi plin de un umor drăcesc, mai spurcat la gură decât zece precupeţe înşelate într-o clipă de o vorbă doar aruncată de unul Ulenspiegel, şi cu burta lui uriaşă (rămasă aşa cu toate că de trei zile mănâncă numai rădăcini şi ouă de furnici), în adâncul căreia, la lumina unei lumânări înfipte într-un ciob de oală, vesela Anglie stă deocamdată pe un scăunel şi bea dintr-o cană de cositor, face mare haz şi îşi plesneşte genunchii cu palma şi trage din lulea ca un bărbat, plin de veselie şi venin, cum se vede, Silenus tocmai s-a oprit pe o buturugă şi îşi suge un deget. Măgarul paşte mai încolo, lui singurătatea îi prieşte, şi iarba grasă şi liniştea, departe de hărmălaia cetei lui Dionysos, îl vor face să semene în curând cu o măgăriţă gata să fete. Este cel mai fericit măgar din Elada. Dacă ar ţine cât mai mult necazul stăpânului. Gura flautului aruncat în buruieni este plină de greieri. Ehei, Silenus, tu ai darul profeţiei, aşa se spune. Cum de n-ai putut preveni această tristă întâmplare?! Şi iată-l pe Midas. Este o întreagă poveste aici. Cum au dat unul de altul, cum s-au încurcat la început lucrurile, cum s-au descurcat după asta etc. Să cadă cortina, să ieşim în foaier şi să fumăm. Altă dată. Destul că, în loc să dea frâu firii lui batjocoritoare, Midas se poartă blând şi îndatoritor cu Silenus. În cele din urmă, Dionysos (care, îngrijorat de dispariţia protejatului său, trimisese pe urmele lui multă lume, semizei, satiri, nimfe, oameni de tot soiul, bucuros peste măsură că bătrânul pezevenghi este viu şi nevătămat; mai mult: sătul, plin de vin ca un nor Nimbus de apă, călărind un crater de bronz, Silen turna la minciuni şi curtea frigianului asculta cu gura căscată, înghiţea tot şi nu-i cerea decât să spună mai rar, ca să se poată râde în voie), Dionysos deci îi spuse lui Midas: cere-mi orice şi vei avea.

Mai mult decât mâncarea, băutura, vânătoarea, somnul, mai mult chiar decât dreptul asupra vieţii şi morţii sclavilor săi, lui Midas îi plăcea aurul. „O, Dionysos, a murmurat el, tot ce ating să se facă aur, asta dacă ar fi.../ să

fie, a spus Dionysos şi între ai săi dispăru,/ tirsul o urmă luminoasă lăsând ca o stea în cădere/ şi un urlet care cu râsul se-aseamănă.“

Picasso este Midas. Atingând obiectele, fiinţele, el dezvăluie forma ideală. Nenumăratele înfăţişări ale naturii sunt repetiţii, asemănări ascunse ochiului comun, vizibile pentru ochiul artistului. Lumea este astfel „rezultatul“ unui şir de „asemănări“, pare să spună Picasso. Ea poate fi aşadar demonstrată prin teorema lui Thales? Realitatea cea mai banală capătă o învestitură preţioasă. Preţios, adică nepreţuit. Schimbând relaţiile, raporturile dintre obiecte şi fiinţe, „desfăcând“ realitatea în bucăţi, segmente, felii. Pulverizând totul. Cu umor, gravitate, indiferenţă. Când se joacă, este foarte serios, dar se poate juca şi numai pentru plăcerea jocului. Încât viaţa, în ce are ea mai viu şi adevărat, îşi arată eternitatea cu cea mai mare uşurinţă. La fel de viu, adevărat, uşor cum coboară pe acoperişul casei vecinului abia uscat de soarele care a topit zăpada acum, în amurg, pisica asta cenuşie. Nu în suferinţă şi deznădejde, ci într-o bucurie continuă. Fireşte, bucuria creaţiei, de fapt mirarea, uluirea conştiinţei că exişti. Bucuria de a trăi nu este numai titlul unui răspândit roman popular. Omul talentat o simte. Omul genial o trăieşte. Problematizăm, avem probleme, omul problematic, grijă, nelinişte, speranţă. Lucruri omeneşti atât de adevărate, chiar viaţa. Ce ne-am face fără ele, strigă autorii, facem din ele cărţi, facem filme. Faceţi! Mai este nevoie să amintim că din suferinţa cumplită a surzeniei s-a ivit *Simfonia IX-a*? În opera mare, bucuria triumfă. Nimic nu arată mai bine că moartea este un fapt al vieţii biruitoare (şi nu altfel) decât *Patimile* lui Bach. Iată cum „dezordinea“ lumii lui Picasso are acelaşi sens cu „ordinea“ lumii capelmaistrului de la curtea principelui de Anhalt-Cöthen: bucuria pură a creaţiei. Fireşte, numele li se pot alătura doar prin aceea că ating numitorul comun (cum să-i spun altfel?) al artiştilor mari: simpli în viaţa de toate zilele, dacă nu dezamăgitor de obişnuiţi! Dând la iveală fără scrâşnete în lumină opera tragică purificatoare. Şi cu aceeaşi seninătate glumind. Altfel cum ar face Picasso o femeie din amprente şi dintr-un mulaj de frunze verzi? Şi cum ar scrie Bach *Cantata cafelei*?

Lucrul cel mai important mi se pare acela că Picasso a avut prieteni atât de buni, care nu s-au temut de geniul său. Vreau să spun că el a găsit prietenii de care a avut nevoie şi fără de care e mult mai greu pe pământ. Aceşti prieteni l-au iubit, şi el, în felul lui, i-a iubit pe ei. Puterea să fi fost a lui şi ei să i se fi supus doar? Nu. Erau oneşti şi loiali. Chiar dacă erau mult sub geniul lui, îi erau egali în spirit. Au înţeles, aşa cum spunea unul dintre ei, „darul său de a da viaţă oricărei materii pe care o atinge“. Şi altul: „În orice clipă, toate formele realului îi stau la dispoziţie“. Ei au înţeles că Picasso, ca orice artist total, trebuie luat în întregime, în ceea ce se cheamă „opera completă“. Înainte de tot, prietenii. Să-ţi intre bine în cap, chiar dacă vor râde de tine, tu aşa să gândeşti: un singur om care să aibă mare încredere în tine. Să-ţi fie devotat şi să creadă în tine mai mult decât crezi tu însuţi. Iar tu să simţi asta, să fii sigur, să ştii. Amândoi să ştiţi că altfel nu se poate. Nu slujitorul tău, dar slujitorul încrederii uriaşe pe care el o are în tine. Eşti cel puternic, nu te temi de ridicol, poţi fi patetic şi, de ce nu, sentimental fără să pierzi nimic din rigoarea observaţiei reci, definitive, eşti deci senin şi netulburat? Atunci ce nevoie mai ai de micul fanatic care să ardă pentru opera ta? Fără el, strălucirea ta scade. El este între tine şi lume. Nu poţi fi cu adevărat Picasso fără un Jaime Sabartés, cu tichia lui, cu cheile zornăind la cingătoare, cu tot ce ştie el, cu marile lui ambiţii sublimate într-un gând veşnic ascuns: el este singurul din lume care ştie, mai bine chiar decât tine, Picasso, că eşti într-adevăr cel mai bun! Sabartés, cu capul lui de şobolan devotat, ochelari de arhivar. Nu ţie îţi slujeşte el, ci ideii lui despre tine.

Picasso nu a fost nici o clipă singur. În felul ăsta nu-ţi trebuie numaidecât Parisul ca să stăpâneşti lumea artei, o poţi face din orice loc de pe pământ. Fără îndoială, steaua lui a lucrat mai tare: el a avut şi Parisul! Mă întreb: se poate oare întoarce darul împotrivă, aşa cum s-a întâmplat cu Midas?

În amurg

Ieri în amurg stăteam pe malul lacului cu un bun prieten, căruia, cu toată dragostea, nu-i pot ierta firea, aşa cum el de multe ori mi-o iartă mie. Asta nu are vreo legătură cu ce scriu în noaptea asta, dar, fiindcă scriu în chiar felul în care gândesc, nu-mi vine să las la o parte un gând ce se naşte ca un nor. Este la fel de greu să pui în cuvânt *totul*, ca şi atunci când, lucrând prin eliminare, şlefuieşti la nesfârşit. Fără îndoială, lumea unui singur om viu într-o singură zi nu poate fi cuprinsă într-o carte, să zic de opt sute de pagini. Nici pe departe, încât *Ulysses* de Joyce este un fel de vag compendiu în ordinea acestei idei. Cât să cuprinzi? Din orgoliosul *vreau* rămâne în cele din urmă *atâta pot.* Dar golul imens dintre *a voi* şi *a face* justifică existenţa omului. Fiţi indulgenţi, treceţi peste retorică şi veţi observa şcolăreşte că voinţa poate fi absolută, acţiunea – numai relativă. Viaţa noastră zilnică nu rezultă din enorma tensiune ce ia naştere între aceşti doi poli? Aici este izvorul speranţei şi puterii noastre zilnice. Să crezi că viaţa este eternă şi moartea doar un fapt al vieţii, şi nu altfel, nu este acesta un curaj nemaipomenit? Da, îmi spunea bunul meu prieten, dar uită-te în jurul tău, vezi apa, copacii şi colina, câtă vreme vor rămâne încă după ce tu nu vei mai fi, spune-mi, asta nu te umple de furie şi părere de rău, nu este oare o nedreptate? Aici nu se poate răspunde cu o glumă, cu toate că o glumă ar „salva“ oarecum din banal o conversaţie despre lucruri prea grave. Căutând să scap de răspuns, am descoperit, cel puţin în amurgul de ieri, că nu eram deloc furios şi nu invidiam eternitatea colinei şi arborelui. Fireşte, stările noastre în acel final de ziuă reflectau atât firile noastre deosebite, cât

şi o dispoziţie sufletească de moment. Dar dacă moartea mea mă desparte de colină şi arbore şi face vid între mine şi mica lor eternitate, în aceeaşi măsură viaţa mă apropie de ele. Între spaima de gol şi deplina comuniune cu natura, omul trăieşte cum poate. Această *tensiune*, cu fluctuaţiile ei imprevizibile, face, dacă se poate spune aşa, farmecul existenţei, şi aici, ca şi pe un pământ al nimănui, poate fi întâlnit chiar „adevărul“ fiinţei noastre omeneşti. Artele şi literatura se fac luntre şi punte pentru a ne da să înţelegem asta.

Trebuia să ajung aici fiindcă, se ştie, mai bine de jumătate din viaţa noastră se găseşte în cărţi! În rondul din noaptea asta, măsura spuselor mele o dă poezia. Şi în clipa când scriu îmi vine în minte că poezia, în forma ei iniţială (aşa cum am vorbi, de pildă, despre viaţă în starea ei embrionară înainte de a ajunge la om), nu este altceva decât tensiunea extraordinară ce se naşte între cuvânt şi materie. Vreau să spun că metafora (mulţi, de-a lungul timpului şi astăzi, printr-o eroare repetată, o confundă cu poezia) şi în general „imaginea poetică“ nu numai că nu conţin în sine poezia, dar de multe ori o resping prin formalism şi rutină sau, cum se mai spune, prin „poetizare“. Poezia stă numai în puterea cuvântului, care, odată găsit, relevă calitatea neobişnuită pe care lucrurile obişnuite o au dintotdeauna, dar nu o arată decât prin *Cuvânt*, şi cuvântul este chiar poezia. Iată un fragment dintr-un poem de Pindar scris în urmă cu două mii cinci sute de ani: „Şi trupurile încă pâlpâiau/ Când aşezară pe tăciuni/ Boii cei doi./ Eu mi-aţinteam urechea:/ Hălci mari de carne sfârâiau/ Şi se-alegea un pocnet printre oase.../ Era chiar timpul potrivit atunci:/ Şi-aveam răgaz să stau şi chiar să cuget“. Aceste cuvinte au o mare forţă de sugestie, şi pe o cale misterioasă, prin ele, am ajuns la poezie, Cuvântul, care, scos din păienjenişul metaforei, te orbeşte prin claritatea lui. Lungi canale, ca nişte oceane ale timpului, tuburi subţiri şi întortocheate prin care captăm spaţiul aduc spre noi o lume prin nici un alt mijloc recuperabilă. Amintiţi-vă ce minciuni sentimentale în sos istoric ne servesc cărţile şi filmele făcute azi despre vremurile când în Elada sălbatică îşi crea drum legea lui Solon. Un Eastman color în care l-am văzut pe Kirk Douglas zdrobind cu ţurloaiele

goale strugurii pentru cheful învingătorilor de la Troia a făcut mult, mult mai puţin pentru mine decât „Hălci mari de carne sfârâiau/ Şi se-alegea un pocnet printre oase“... Aşadar, între mine, cititor de azi, şi ospăţul obişnuit la care a luat parte Pindar există *cuvântul* care re-creează. Lumea asta e atât de vie, încât eu însumi aş putea spune că am stat lângă focul acela şi am auzit zgârciul oaselor uriaşe plesnind. Nu mi se pare o exagerare. Aici e locul poeziei. Cum şi-o fi scris Pindar poemul despre ospăţul care începe cu doi boi fripţi, cum o fi fost mai încolo spre ziuă? După ce a băut şi a mâncat bine, s-a apucat să scrie? Eh, sigur că o fi fost şi el pe-acolo, dar cum să-l faci pe om să priceapă că în golul dintre cele două stări este poezia-cuvânt?

În vremea noastră, un alt grec, Kavafis, scrie astfel: „Şi acum mă ocup de un timp,/ să fac un Poseidon. Reflectez mai cu seamă/ la caii lui, cum să-i modelez./ Trebuie să fie aşa de uşori, încât/ trupurile, picioarele să arate limpede/ că nu merg pe pământ, ci aleargă pe ape“. Care este taina acestei strofe *simple* într-adevăr, însă rară în strălucirea ei ca un ou de diamant? În cuvântul care nu mai are un rol intermediar, aşa cum se întâmplă cu metafora. Cuvântul ajunge să-şi ajungă sieşi. Între grecul de atunci şi grecul de acum diferenţa stă în „rafinament“. Versurile lui Pindar sunt aproape grosolane, faţă de aşezarea în rânduri savante a lui Kavafis. Mijloacele însă şi rezultatul, şi aici începe misterul, sunt aceleaşi. Este o poezie incomodă pentru cutare cititor sau critic. Poţi presupune că unul nu-şi poate oferi satisfacţia descompunerii metaforei care l-ar duce spre înţelegerea prezumtivă a poeziei, altul se simte, cine ştie, frustrat de plăcerea metaforei grase, atât de plăcută la lectură. Dacă împing lucrurile prea departe, o fac numai pentru justificarea ideii mele despre poezie.

Ideea mea despre poezie este, în seara asta, Bacovia. Câte tertipuri am folosit ca să ajung la el! Adevărul e că, de câte ori mă întorc la Bacovia, aflu lucruri uimitoare despre poezie, şi atunci sunt tentat de îndată să le scriu. Ceea ce mi se pare însă simplu la lectură devine foarte complicat după. Am renunţat de multe ori, dar, la fiecare reluare, scurtele lui poeme mi se impun cu o severitate nebănuită, care depăşeşte limita interesului literar. Sunt oarecum ca un martor care poate face o depoziţie hotărâtoare,

dar nu se prezintă la proces. Şi nici acum, când mi-am părut mie însumi hotărât să depun mărturie, nici acum nu prea ştiu cum ar trebui dusă până la capăt chestiunea. Nefiind vorba de o încercare critică, îmi rămâne la îndemână criteriul sentimental, cel puţin la fel de nesigur, mai riscant, e drept, dar nu de dispreţuit. Dacă voi vorbi însă despre ce a însemnat Bacovia pentru mine, voi fi mai aproape de ce voiam să fac în noaptea asta. Dintotdeauna neagreat în şcoală, Bacovia a fost pentru mine, elevul Bălăiţă, absolut necunoscut. În anii când frecventam liceul „cu lungi coridoare“, din lecţiile dictate de profesorul de română (tocmai lipsea de pe piaţă manualul respectiv şi bunul bătrân dicta dintr-un caiet în care şi el copia cu mii de precauţii la lumina lămpii, baricadat între ziarele şi revistele vremii, întâmplări din istoria asta a literaturii româneşti), din gura lui deci am aflat că Topârceanu dedicase în *Parodii* o strofă întreagă unui decadent care, culmea, trăise multă vreme chiar în oraşul nostru! Aveam pe atunci motive serioase să mă ocup cu sportul. O făceam cu pasiune. Aşa că am dat de Bacovia peste câţiva ani, când apărea, în 1957, culegerea revăzută de el însuşi. Descoperire târzie, care pentru mine echivalează cu descoperirea poeziei. Era tot ce voisem şi nu ştiusem că vreau până atunci. Vedeam puterea cuvântului care mă întorcea la izvoarele poeziei. Îi înţelegeam deodată pe cei vechi fără ca nimeni să-mi fi „dezlegat“ o poemă aşa cum dezlegi un rebus. Totul era făcut pentru mintea mea. Oamenii frig un bou pe jăratic, focul şi carnea şi alături poetul meditând, grecul din Tyana vrea să sculpteze un Poseidon şi, iată, acum „Ninge grozav pe câmp la abator/ Şi sânge cald se scurge pe canal;/ Plină-i zăpada de sânge animal/ Şi ninge mereu pe-un trist patinoar...“. Puterea omului în răbdare, în suferinţă şi speranţă era aici. Că Bacovia este un simbolist sadea, că face expresionism, că-şi regizează nevrozele, că poartă mască şi ia luminal etc., la ce îmi folosesc mie toate astea? Sau de ce trebuie să mă gândesc eu că, uite, Bacovia a scris *numai* un singur volum, primul, unde e genial, şi pe urmă... etc.?! Nu este greu de văzut că, până la cele din urmă poeme, Bacovia este el însuşi, chiar şi atunci când creierul vlăguit emite doar scurte semnale suspendate. Dar important pentru mine era că eu ştiam mai mult decât alţii,

fiindcă veneam de *acolo*. Eu văzusem şi parcul, şi abatorul, şi havuzul, şi catedrala, şi liceul, şi cimitirul, şi podul de fier şi ascultasem fanfara, goarnele regimentelor, ploaia pe acoperişuri de tablă, pe şoproane de scânduri, strigătele din iarmaroc, clămpănitul căruţelor în zori pe caldarâm, plânsul dobitoacelor, iar nările mele exultau de mirosurile acestor locuri: teiul, pojarniţa, muşeţelul, fumul potcovăriei, baliga, mangalul, jimbla aurie scoasă din cuptorul brutarului Peis, liliacul, floarea de măr, gunoaiele de sub podul Paloşanu, laptele turnat de sus în mari canistre argintii, păcura, gazul, făina măcinată la moara cu aburi. Şi deodată, între mine şi limite era cuvântul, cuvântul era poezia, poezia era Bacovia. O tensiune greu de suportat, ca atunci când barometrul urcă brusc, înainte de furtună, acalmia. Credeţi-mă, aşa era! Şi nu mai eram tânăr, aveam douăzeci şi doi de ani... Nu cunosc un alt poet (poate E.L. Masters, în *Spoon River*, însă acolo predomină aerul evocator în care o anumită epică nu este lipsită de importanţă, dar sterilizează involuntar liricul) despre care să poţi spune: eu ştiu că a scris despre mânerul de la uşă şi despre gardul ăsta. Şi să-l iei pe om de mână şi să-i arăţi uşa şi mânerul, sau clanţa, sau clampa, cum i-o fi spunând. Şi lemnul şi fierul pe care pui mâna sunt într-adevăr acelea. Pare caraghios, în afara oricărei referiri „serioase“ la poezie? Vă înşelaţi! Fiindcă între ele este puterea cuvântului şi nici o metaforă care să le umbrească strălucirea. Ascultaţi: „E ziuă şi ce întuneric/ Mai spune s-aducă şi lampa/ Te uită, zăpada-i cât gardul,/ Şi-a prins promoroacă şi clampa“. Străbateţi voi distanţa de la gardul şi uşa de pe strada Băncii din Bacău până la singurătatea omului izolat în marele frig din cosmos. Şi puteţi fi siguri că aţi atins, cum se spune cu un termen ieşit din uz, fiorul poeziei. Poezie tot atât de misterioasă pe cât de familiare îi sunt mijloacele. La îndemână şi de nepătruns ca şi naşterea unei fiinţe vii, a unei insecte sau a unui om.

Într-un studiu cu un farmec al stilului pierdut astăzi, Claudel „extrage“ pictura olandeză din natura olandeză, care, „fiind o sudură imprecisă între un cer veşnic schimbător şi un pământ care porneşte în întâmpinarea vidului (câmpia joasă şi marea – *n.m.*), înlătură orice obstacol între om şi natură, şi gândul eliberat în chip firesc de la sine şi orice prezenţă care să i se impună

cu brutalitate se lărgeşte, devenind contemplare“. Tot astfel, Bacovia, în alţi termeni, fireşte, se află în întregime în oraşul de unde pleacă. Într-un fel sau altul, s-a mai observat asta. Dar nu până la a înţelege cum „Şi parcă dorm pe scânduri ude/ Din spate mă izbeşte-un val/ Tresar prin somn şi mi se pare/ Că n-am tras podul de la mal.// Un gol istoric se întinde/ Pe-aceleaşi vremuri mă găsesc/ Şi simt cum de atâta ploaie/ Piloţii grei se prăbuşesc“.

Pentru asta trebuie o noapte prielnică.

Gravuri, stampe, litografii

Cetatea Iaşilor în anul 1686, de Gabriel *Bodenehr* şi August Vind. Ziduri deloc înspăimântătoare, donjoane nu prea înalte în formă de trunchi de piramidă. Turle de biserici amintind mai mult minaretele decât dreapta ortodoxie. Adevărat, crucea stăpâneşte în vârf, dar nu ridic hârtia la lumină, aş putea zări umbra semilunii. Acoperişuri în două ape, ferestre înguste sub streşini, faţade abrupte terminate în triunghi tăiat în trepte, un aer nordic, un burg neverosimil între dealuri moldoveneşti. Nici un om viu în spatele zidurilor, un pod cam idilic peste şanţul cu apă, s-ar putea spune că el duce la o moară. Deasupra o eşarfă îngustă, rigidă: *Iassi.* (Ar putea fi şi o machetă de zahăr ars. Într-un roman de Böhl, un arhitect traumatizat de război etc. taie în final o felie dintr-un tort ce reprezintă una dintre marile construcţii concepute de el, o abaţie. Dar aici semnează *Bodenehr* şi Vind, gravori.) O cetate o fi fost acolo, chiar dacă nu asta pe care eu nu o cred. Dar oamenii trăiau în cămările de piatră şi zarurile se rostogoleau pe o masă. De mâncat se mânca şi Cotnariul nu se ducea la ureche. Pâra şi crunta judecată se băteau în capete, aurul zornăia în pungi, caftanul era caftan. Capul se mai rostogolea de pe umeri, mai atârnai în furci dacă era nevoie. Pe când cei doi gravori nemţi apucau cu patru degete hârtia şi o ridicau cu grijă de pe matriţă şi o priveau cu mulţumire îngustând ochii, capetele plecate pe un umăr (în atelierul lor unde, printre unelte de metal şi pensule, o albină zumzăie deasupra unei ceşti cu miere din care Vind sau *Bodenehr* gustă din când în când folosind o linguriţă cu coadă lungă), aşadar, pe atunci, beizadea Dumitraşco avea treisprezece ani. El trăia acolo în cetatea

închipuită de meşterii gravori. Abia de un an, tatăl Constantin Cantemir căpătase firmanul de la Poartă. Căpătase. Erai liber să fii pământean şi „să capeţi“, să ţi se dea, să ţi se spună: ia şi ascultă de noi. Era o mare libertate, fiindcă peste câţiva ani avea să fie şi mai rău. Erai liber să te duci la Istanbul cu caii tăi, cu pungile tale cu aur şi erai liber să aştepţi mila vizirului şi chiar să speri că mila sultanului va coborî şi asupra ta. Aveai libertatea să umbli prin cetatea lui Mahomed şi să aştepţi, cum i se întâmplase nu demult postelnicului Costin, după ce l-au tăiat pe Barnovschi-Vodă: l-au scos din temniţă şi i-au dat voie să ducă ce mai rămăsese din voievodul său la Patriarhie şi, întrebând ceauşii dacă să-l scoată pe postelnic cu pază sau fără, omul vizirului le-a spus: fără pază, unde să fugă, sărmanul? Un răspuns cuprinzător cât un tratat de istorie. Dar în umilinţă mai aveai libertatea să mulţumeşti stăpânului, să cazi în genunchi, recunoştinţa ta să se audă în fiecare zi în cuvinte frumoase de laudă. Să ştii că supravieţuieşti şi ai privilegiul să fii mereu recunoscător stăpânului.

Beizadea Dumitraşco se urca în turnul cel mai înalt şi privea dealurile gălbui. Număra şapte coline. Asta îi amintea de Roma. O cunoştea din lecturi timpurii, *Quousque tandem abutere, Catilina*... Dar drumul spre Roma trecea prin Constantinopol. Un mercenar, un soldat lefegiu, o mână puternică şi o inimă simţitoare, un om care şi-a făcut loc singur, spadasin, şi curtean, şi domn în cele din urmă, un prinţ al norocului şi întâmplării, acesta era tatăl. Mult mai sigure armele fiului: latina, greaca, retorica, filozofia, fizica, istoria şi încă araba, turca, persana, franceza şi italiana. Un prinţ al spiritului. El va şti să-şi stăpânească ambiţia şi va face din trufia lui un bun al tuturor. Va înţelege că nu prin dispreţ ajungi să-ţi domini stăpânii. Ei sunt puternici şi nu poţi scăpa de ei decât obligându-i să vadă în tine un egal. Pentru asta trebuie să fii de trei ori mai bun ca ei. Dar tânărul principe încă mai călărea un cal de lemn în timp ce citea din Tacit şi Tucidide şi dacă descifrezi o hartă nu înseamnă că nu eşti în stare să arunci cu pietre după vrăbii. Abia peste doi ani fiul va fi trimis la Istanbul, zălog pentru credinţa tatălui. Şi va sta acolo douăzeci şi doi de ani. Va fi într-adevăr de trei ori

mai bun decât vizirul. Cu toate acestea, el va fi cel care, stând ascuns într-o butcă a lui Petru, după Stănileşti, şi vizirul certându-l ca pe un tâlhar sau mai rău, un rob ţigan fugit de pe moşie, va auzi cum noii lui prieteni şi stăpâni se miră: „La *noi*? Nu-i la noi, credeam că a fugit la *voi*!“.

Dar la 1686 erau încă timpurile fericite, şi poate băiatul de treisprezece ani privea el însuşi cu lăcomie hârtia scoasă de pe matriţă de cei doi gravori nemţi.

Constantinopol, gravură germană din secolul al XVIII-lea. Ceva se întâmplă cu gravorii ăştia! Legenda este conştiincios scrisă în dreapta, jos, ca pe o hartă, dar oraşul este un Orient nemţesc. Aşa ar fi scris fraţii Grimm *O mie şi una de nopţi*...

Un Hospodar de Valachie sau portretul de la Rouen, despre care Iorga scrie: „Îl arată cu ochii vii, cu faţa fină, isprăvită cu o bărbie de voinţă. Are haina de brocart de aur a situaţiei sale şi sabia feciorului domnesc. Cravata înfoiată la gât spune de legături preţioase cu saloanele ambasadei şi coloniei franceze, care au impus cultura Parisului în casele vechiului italienism bizantin. Dar pe buclele creţe ale perucei, sistem Ludovic al XIV-lea, turbanul alb şi albastru arată contactul cu cealaltă cultură: a Stanbulului turc“.

Poate greşesc, dar voinţa din bărbie mi se pare mai degrabă ambiţie, poate şi din cauza obrazului oval. Dar obrazul oval este accentuat de perucă. Gura strânsă sub nasul levantin arată azi ce ascundea atunci tânărul beizadea care pătrundea acolo unde picior de creştin nu călcase încă, în arhive şi biblioteci sacre, el, prieten cu Ferriol, cu Collier şi cu P.A. Tolstoi, soli din Apus şi Răsărit la Constantinopol, prieten cu poetul Nef’iolu şi cu marii viziri Daltaban Mustafa şi Rami Mehmed, un tânăr savant plin de farmec, un fiu de domn care cântă la ospeţe muzică turcească şi inventează pentru *ei* un alfabet muzical, protejatul patriarhului ecumenic Calinic de Constantinopol, sfătuitorul negustorilor, teologilor şi militarilor, geograf, istoric, strateg, oaspete mult aşteptat şi bine primit în Fanar, zurbagiu la chiolhanuri, retrăgându-se în meditaţii îndelungate, scriind, scriind. Portretul de la Rouen mai spune cum va scrie el despre tatăl său, fostul

mercenar care din ignoranţă îl tăia pe Miron Costin, cartea pe care a scris-o. Şi îmi mai aduce aminte de înţeleptul din *Divan*: „Eu poftesc avuţii... O, lume! Eu poftesc mai mult: ca vestit şi cu nume mare să mă fac... O, lume! Eu poftesc târguri şi cetăţi...“.

Autograful lui Cantemir pe un dicţionar greco-latin din biblioteca lui: decenţă, distincţie, intelectualitate, măsură, tact, cea mai lipsită de vulgaritate caligrafie.

Primul palat al lui Dimitrie Cantemir la Constantinopol. Gravură. Mozaicuri, ape susurătoare, subţiri coloane de marmură, largi portaluri, grădini şi apeducte. Beizadeaua îl cumpărase într-o vreme când demnitarii turci îşi cam vindeau proprietăţile din partea europeană de teama unei invazii austriece. Timpuri tulburi, prielnice străinilor la Constantinopol. Dacă aveai bani şi erai prietenul puternicilor zilei în capitala osmanlâie, aveai libertatea să cheltuieşti 35 000 de galbeni numai pentru zidurile unui palat al tău şi erai liber să ţi se spună într-o dimineaţă că nu ai voie să-ţi faci casă acolo fiindcă de la o fereastră a ta ai putea privi în interiorul palatului imperial Tersane Sarayi. Cum a păţit Cantemir cu cel de-al doilea palat al său de pe malul Bosforului. Dar el era prieten cu marele vizir Ali Paşa, încât totul s-a aranjat!

Gravura după primul palat mi-l aduce în minte pe al doilea, din care n-a rămas nici o piatră.

Dimitrie Cantemir. Stampă de epocă (bănuiesc, după 1710). Trunchiul uşor lăsat pe spate, armura acoperită cu hlamidă, numai gulerul de oţel luceşte. Mustăţi şi barbă lunguiaţă, părul despărţit de o cărare la mijloc, încreţit peste urechi, s-ar putea spune, tăiat scurt. Gânditor, îngrijorat, privirea nu are focar, contemplare într-o anume indiferenţă. Tristeţe, resemnare? Greu de spus. Ciudat, poate fi el, un luptător al lui Cortés, care tocmai şi-a scos casca? Unii spun că aici semăna cu Shakespeare. De ce nu cu Ducele de Alba?

Dimitrie Cantemir. După o stampă de A. Osipov. Îmbătrânit. Tuns ca un senator roman. Barba rotundă, scurtă, tăiată în coleretă vine din alte timpuri. Spre deosebire de portretele din tinereţe, capul, gâtul sunt masive.

Expresia feţei dură, ochii însă privesc peste lucruri. Hatman din Ucraina? Ordinul de Cavaler al Sfântului Andrei de-a curmezişul pieptului.

Serbare cu prilejul încheierii păcii de la Nystadt (1722), dintre Suedia şi Rusia. Gravură. Ianuarie la Petersburg. Un mare carnaval în teribila iarnă nordică. Echipaje strălucitoare, larma unui fast grotesc. Un oraş tânăr şi puternic într-o ţară mare, pe care o trezea cu mintea sa un bărbat uriaş care se însurase cu o vivandieră şi avea buni prieteni printre cârmacii de corăbii din Amsterdam, Peter, Petru, Piotr, un om care lucra la strung, îşi ştergea mâinile cu o cârpă de bumbac şi semna ucazuri importante, dimineaţa la cinci se urca într-un copac unde avea o masă de scris şi scria până la opt, apoi mânca o jumătate de miel, mergea să inspecteze şantierul naval şi apoi se ducea să prezideze şedinţa Senatului şi mai descoperea şi un complot până la apusul soarelui, un om care ştia să călăfătuiască o corabie şi să conducă o luptă navală, cel care a tăiat bărbile cnejilor şi i-a pus să-şi facă palate în ceţosul oraş de la gurile Nevei, palate în mlaştină, tătucule, şi ei le-au făcut impunătoare şi bine clădite, nu vrem, dar trebuie să arătăm că suntem în stare. Încă un leagăn pentru tine, măicuţă Rusie, eu, Petru, ţi-l dăruiesc, slăvit fie numele tău. Da, se făcea o lume şi exilatul principe moldovean medita la ea, după cum altă dată văzuse începutul căderii unui imperiu. Dar ce vedem în gravura noastră? Corăbii de toate felurile puse pe tălpi de sanie, trase de cai, de câini, de boi, de porci. În corăbii, stăpânii ţării şi ai carnavalului, veşnicul carnaval rusesc; pe laturi, slujitorii. Doamne, cum trebuie să fi sunat trâmbiţele în iarna îngheţată! Fumul torţelor, oameni şi animale mişcându-se, strigând, râzând, respirând, votca şi berea ţâşnind din poloboacele mari, carnea friptă şi aburul verzei, clopotele pravoslavnice. Marinarii olandezi călare pe butiile goale. Prietenii ţarului.

Într-o astfel de navă pusă pe tălpi de lemn se afla şi sfetnicul de taină, principele savant Dimitrie. (Este însurat cu o cneaghină, are moşii şi titluri. „Am construit la capătul străzii Milionaia“, aminteşte arhitectul Rastrelli, „un palat pentru luminăţia sa domnul Valahiei, cneazul Moldovei, senator şi cavaler al Ordinului Sf. Andrei“.) Cineva care era de faţă scrie: „Defilează sănii în formă de corăbii, dintre care cea mai remarcabilă este a lui Dimitrie

Cantemir, un vas turcesc pe care, sub un baldachin, stă turceşte pe perne Dimitrie Cantemir, îmbrăcat în haine scumpe, orientale şi cu un uriaş turban pe cap“.

Marele păcălitor păcălit

Pentru Falstaff istoria este o farsă?

„El nu-i îngăduie istoriei să-l păcălească“, spune Jan Kott, „Falstaff îşi râde de ea“. S-ar părea, înţelegând astfel lucrurile, că Falstaff ştie, se detaşează cu uşurinţă, nu fără cinism, asistă, aş putea spune, la adăpostul pântecului său comic, la inutilitatea tragediei. Kott alege, pentru exemplificare, „două scene admirabile“ din *Henric al IV-lea*: „Cea dintâi ni-l înfăţişează pe Falstaff, de curând înălţat la gradul de căpitan de pedestraşi, ducându-şi oamenii la locul unde se strânge oştirea. N-a recrutat decât betegi, cerşetori şi biete haimanale în zdrenţe, deoarece toţi cei care aveau parale se puteau răscumpăra de la oaste. Tânărul principe priveşte îngrozit la ceata lui prăpădită. Dar Falstaff, netulburat, răspunde: «Lasă, lasă; sunt destul de buni pentru tăvăleală; carne de tun, carne de tun; pot şi ei să umple o groapă tot aşa de bine ca şi cei mai de ispravă ca dânşii; deh, frate dragă, oameni muritori, oameni muritori»“. Kott spune mai departe: „Cealaltă scenă ni-l arată pe Falstaff pe câmpul de luptă. El vorbeşte singur, în timp ce caută cu ochii un loc mai ferit unde să se ascundă: «Ce-i onoarea? O vorbă. Ce se află în vorba asta, onoare? Vânt. Grozavă socoteală! Cine este plin de onoare? Cel care a răposat miercuri. O simte el oare? Aş! O aude el oare? Aş! Atunci înseamnă că onoarea nu poate fi simţită. Da, morţii n-o simt. Au poate ea să vieţuiască alături de cei vii? Nu. Pentru ce? Defăimarea n-ar îngădui-o. Prin urmare, n-am ce face cu ea. Onoarea e aidoma cu un prapur la înmormântare. Şi cu asta mi-am încheiat crezul»“.

Falstaff ia totul în zeflemea, dar nu se uită niciodată pe sine. Leneş, poltron, mincinos, mâncău, beţiv, curvar, risipitor, lăudăros, tâlhar la drumul mare, potlogăriile lui au un tâlc ascuns: el se apără în felul acesta. Moraliştii de profesie, fie geniali, oneşti, pedanţi, naivi sau numai ipocriţi, chiar ei ştiu că, în fond, atâta timp cât eşti viu, încă ai o şansă. Nu o fi Falstaff o pildă de urmat, dar, oho, el există! Cel puţin în măsura în care există „opusul“ său. Pentru artist, Falstaff este o mină de aur. Să-i fi trecut prin cap lui Shakespeare să-l bată la fund, să-l moralizeze, să-l mustre în lungi scrisori? De unde! Îl „prinde“ pur şi simplu în carne şi oase. Îl aruncă între fălcile destinului. Îl lasă acolo... Aşadar Falstaff trebuie să existe, nici un compromis nu i se pare prea mare. Începe un război civil, o cruciadă, se pregăteşte o invazie, se caută soldaţi? Se petrece o schimbare? Foarte bine, în cazul acesta, trebuie să fii atent dincotro bate vântul. „Ei, ce-i, frate? întreabă Falstaff, aflându-se bineînţeles la hanul din Eastcheap, la masă. Aşa bate vântul? Trebuie s-o luăm cu toţii în pas de defilare?“ Întrebarea cuprinde şi răspunsul. Nu foamea îl înspăimântă pe Falstaff, ci frica de a nu se putea ghiftui. Mai adevărat decât toate adevărurile este pântecele. Pântecele trebuie să fie veşnic plin, enorm, mai greu, mai rotund, mai mare decât pământul pe care ne trecem prea repede. „Bardolph, nu-i aşa c-am slăbit al naibii de când cu ultima noastră ispravă? Nu-i aşa că m-am împuţinat? Nu-i aşa că m-am sfrijit? Zău, pielea îmi atârnă ca o rochie veche pe-o cucoană bătrână; m-am zbârcit ca un măr uscat. Haida-de, o să mă pocăiesc numaidecât, până ce nu mă topesc de tot. Vlăguit, n-o să mai am puterea să mă pocăiesc. Usca-m-aş ca o boabă de piper şi ca o gloabă de saca dacă n-am uitat cum arată o biserică pe dinăuntru; o biserică pe dinăuntru! Cârdăşia, cârdăşia păcătoasă, asta m-a prăpădit!“ Orice se poate întâmpla, numai burta să nu scadă, slănina să nu se subţie. Un jurământ solemn nu poate începe decât cu formula sacră: „Ca un ţâr s-ajung dacă...“.

Dar nu numai mâncarea îl îngraşă pe Falstaff. Râsul şi zeflemeaua îl fac, la fel, să crească în greutate. Îmi vine să cred că luptele sângeroase şi trădarea, orgoliul lui Hotspur, înţelepciunea timpurie a prinţului Hall s-au ivit din râsul lui Falstaff, într-atât de viu şi cuprinzător este acest râs.

„Stăpâne, e-n stare să te ducă cu zăhărelul şi să prefacă totul într-o glumă“, spune Poins. Adevărat şi bine spune Poins, dar glumele lui Falstaff, glume în toată puterea cuvântului (prin gratuitate în general şi groteşti după gustul epocii), păcălelile lui trăsnite, „plăceri minunate şi farse foarte cinstite“, cărora aproape întotdeauna le cade el însuşi victimă (şi deodată comedia se înceţoşează şi ceva urât şi trist, o spaimă nedesluşită, se strecoară în sala cu tavan de bârne şi mese grele de stejar, scaune de lemn îmbucate grosolan, dar trainic, căni de cositor pline cu bere neagră şi vin de Málaga, fete nepăsătoare şi rele de gură, odaia ciudată de la hanul „La Capul de Mistreţ“), toate acestea nu sunt numai glume, ci o stare de spirit, un mod de a fi.

Henric-Hall-Harry, prinţul care îşi cunoaşte puterea şi nu îşi iroseşte tinereţea, aşa cum crede tatăl său, regele, în tovărăşia lui Falstaff (chiolhanuri, furtişaguri şi ce mai femei, chiar hangiţa însăşi, onorabila Mrs. Quickly şi viitoare soţie onorabilă a viitorului hangiu onorabil Pistol, în prezent fără ocupaţie sau ocupându-se de punga altora), aşadar moştenitorul tronului se află la han împreună cu acei zurbagii şi potlogari mai tăioşi la limbă decât la spade, cu toate că sunt tâlhari în toată legea: Poins, Gadshill, Peto, Bardolph şi Marele Falstaff – „Jupân Slănină, Maţ Umflat Jack, Bătrânul sir John, Burdihan cu cap de lut, Zevzec cu tărtăcuţa cucuiată, Osânză râncedă“ –, stăpân absolut aici, la „Mistreţul“. Pelerinii ce se duceau spre Canterbury au fost prădaţi de Falstaff, care, la rândul lui, s-a lăsat prădat de prinţ; regele farsei, cel mai bun făcător de farse, păcălit ca un pui de vrabie. Singurul care înţelege adevărul este prinţul Hall: „Uşoară pradă! Iute-acum pe cai/ Aşa spăimaţi se răspândiră hoţii/ Că nici să se adune nu cutează;/ Chiar hoţii lor le par că-s poteraşi./ Hai, Ned, la drum. Asudă bine Falstaff/ Şi unde calcă gunoieşte locul./ *De nu veneam să facem haz, l-aş plânge*“ (s.m.). Cu toate acestea, prinţul nu-l iartă pe Falstaff. Va râde şi îşi va bate joc de fanfaronadele lui. Cum sunt însă aceste fanfaronade? O spune chiar prinţul: „Minciunile astea sunt leite cu părintele lor din care au purces: gogonate cât munţii...“, încât nu mai poate fi vorba de un mincinos oarecare. Nici nu este. Ascultaţi-l vorbind, după ce totul a

fost dat în vileag şi oricare altul ar fi trebuit să-şi plece cu mare ruşine capul în pământ şi să ceară iertare: „Pe sfântul Dumnezeu, v-am recunoscut de parc-aţi fi fost copiii mei. Dar ia să-mi spuneţi, meşterilor, puteam eu să ucid pe moştenitorul tronului? Să lovesc în prinţul cel adevărat? După cum foarte bine ştiţi, eu sunt viteaz ca Hercules, dar iată ce va să zică instinctul; leul nu se atinge niciodată de un prinţ adevărat. Instinctul e lucru mare... Am fost fricos din instinct. Şi toată viaţa am să mă mândresc şi de mine, şi de tine, Hall: de mine fiindcă sunt un leu viteaz şi de tine fiindcă eşti un prinţ adevărat. Dar, zău, măi băieţi, tare mă bucur că aveţi bănetul... Hangiţo, zăvorăşte uşile! Noaptea asta stai de strajă, rugăciunile lasă-le pe mine! Vitejilor, fraţilor, copiii mei, inimioare de aur, vouă vi se cuvin cele mai frumoase nume ale prieteniei. Să ne desfătăm! Hai să jucăm, aşa pe nepregătite, o comèdie!“.

Dar prinţul trebuie să se înfăţişeze tatălui său a doua zi în zori. Va da seamă. Războiul a împărţit ţara în două, iar răsculaţii în trei. În tabăra cealaltă se află invincibilul Hotspur. Ce bine ar fi, crede bătrânul rege, dacă acela, Hotspur, nepotul, i-ar fi moştenitor şi fiu, el, cununa virtuţii, iar nu destrăbălatul de Henric. Ce fiu! În loc să fie acum în fruntea oştirii, el petrece la cârciumă. Ce rege, ce ruşine! Astfel gândeşte bătrânul. Dar până dimineaţă, pentru fiu, se întinde o noapte veselă.

„*Falstaff*: Urât ai să mai fii dojenit mâine dimineaţă, când te vei înfăţişa lui taică-tu; zău, dacă mă iubeşti, ticluieşte-ţi de pe acum un răspuns.

Prinţul Henric: Vrei să te prefaci că eşti în locul tatei şi să mă cercetezi cum îmi duc viaţa?

Falstaff: Vrei să fac aşa? Primesc. Iată: jilţul de-aicea să-mi fie tron. Jungherul sceptru şi perna asta coroană.

Prinţul Henric: Tronul tău e un jilţ dulgheresc, în locul sceptrului de aur ţii un jungher de plumb şi coroana cea de preţ este o biată chelie!

Falstaff: Dacă flăcările harului nu s-au stins de tot în cugetul tău, să vezi că ai să fii tulburat. Dă-mi o cupă de vin ca să mi se roşească ochii ca

şi cum aş fi plâns, căci trebuie să vorbesc cu durere mare, precum regele Cambyse. (*Bea.*) (...)

Falstaff: (...) Harry, nu mă mir numai de locurile pre unde-ţi pierzi vremea, ci şi de felul cum îţi alegi tovărăşiile; căci dacă muşeţelul creşte cu atât mai des cu cât e mai rău călcat în picioare, în schimb, tinereţea se trece cu atât mai repede cu cât o risipeşti mai mult. Că tu eşti feciorul meu, mă bizui pe părerea mea şi pe vorbele maică-tii. Şi încă stau drept mărturie clipitul acela ticălos al ochiului, precum şi buza de jos care-ţi atârnă bleagă. Prin urmare, fiind os din osul meu, iată ce am a-ţi spune: pentru ce, dacă-mi eşti odraslă, faci să te arate oamenii cu degetul? Binecuvântatul soare de pe cer este oare un trântor în stare doar să ciugulească dude? Desigur că aşa întrebare nici nu se mai pune. Este cu putinţă ca un fiu al Engliterei să ajungă hoţ şi să fure pungi? Ei uite, întrebarea asta se pune! Se află pe lume un lucru despre care tu, Harry, ai auzit vorbindu-se şi pe care cei mai mulţi din ţara noastră îl numesc smoală. Iar smoala asta, aşa cum arată bătrânii cronicari, mânjeşte. La fel mânjeşte şi gaşca cu care te-ai înhăitat. Să ştii, Harry, că nu-ţi vorbesc din băutură, ci din lacrimi, nu de plăcere, ci de durere; nu numai cu cuvinte, ci şi cu amar. Şi totuşi am văzut că printre tovarăşii tăi se găseşte şi un bărbat plin de virtute pe care nu ştiu cum îl cheamă.

Prinţul Henric: Dar binevoieşte înălţimea ta să-mi spună cum arată omul acela?

Falstaff: Un bărbat măreţ la-nfăţişare, pe legea mea, şi trupeş, plăcut la chip, cu privirea deschisă şi cu statura mândră, un bărbat care cred că trebuie să bată spre cincizeci de ani, pe Sfânta Născătoare, poate chiar spre şaizeci. Mi-aduc aminte cum îl cheamă: îi zice Falstaff. M-aş înşela amarnic, fiule, dacă ar fi şi el un dezmăţat, deoarece i-am citit pe faţă vrednicia. Că dacă poţi cunoaşte pomul după roade, precum roadele după pom, apoi hotărât îţi spun că se află vrednicie multă în acest Falstaff. Alătură-te şi izgoneşte-i pe ceilalţi. Şi acum, ia să-mi spui, derbedeu afurisit, pe unde mi-ai umblat luna asta?

Prinţul Henric: Aşa vorbeşte regele? Ia treci la locul meu, am să-l înfăţişez eu pe tata.

Falstaff: Mă mazileşti? Dacă ai să te arăţi barem pe jumătate atât de încruntat şi de măreţ la vorbă şi la purtare ca mine, atunci îngădui să fiu spânzurat de călcâie ca un vătui sau ca un iepure la uşa unui neguţător de orătănii.

Prinţul Henric: Gata, m-am înscăunat.

Falstaff: Aşa, şi eu stau dincoace; voi, jupânilor, judecaţi.

Prinţul Henric: Ei, Harry, de unde-mi vii?

Falstaff: De la Eastcheap, luminăţia ta.

Prinţul Henric: Plângerile pe care le-am auzit despre tine sunt grele.

Falstaff: Stăpâne, mă jur pe Dumnezeu că-s toate mincinoase. Lasă, că dacă fac eu pe prinţul, o să vă prăpădiţi de râs.

Prinţul Henric: Te mai şi juri, copil nemernic? De-acum încolo să nu te mai uiţi în ochii mei. Târât eşti departe de mila Domnului. Te bântuie un diavol cu chipul şi asemănarea unui bătrân burtos; ai drept cârdaş o matahală omenească. Pentru ce te-ai înhăitat cu acest viespar de răutăţi, cu acest ciur al murdăriilor, acest burduf umflat de dropică, cu ditamai budana de poşircă, cu tolba asta de măruntaie, cu buhaiul ăsta fript umplut cu caltaboşi, cu acest năravbătrân, cu nelegiuirea asta căruntă, cu acest tată al potlogarilor, cu această deşertăciune împovărată de ani? La ce alta e bun decât să încerce vinurile şi să le bea? La ce se mai pricepe fără de numai să bucăţească un clapon şi să-l înfulece? La ce-i îndemânatic? Numai la viclenii. La ce-i viclean? Numai la pungăşii. Şi de pungăşit pungăşeşte pretutindeni. La ce e vrednic dumnealui? La nimic.

Falstaff: Aş dori ca măria ta să mă lumineze: despre cine vorbeşte măria ta?

Prinţul Henric: Despre Falstaff, acel nemernic şi păcătos care împinge tineretul la pierzanie, acel bătrân satan cu barba albă.

Falstaff: Pe acest bărbat, stăpâne, eu îl cunosc.

Prinţul Henric: Ştiu că-l cunoşti.

Falstaff: Vai mie, păi, dacă aş zice că-l ştiu cu mai multe metehne decât mine, ar fi să spun mai multe decât ştiu. Că e bătrân, temei de şi mai multă milă, mărturisesc perii lui albi. Însă, cu toată cinstea ce v-o datorez, tăgăduiesc din răsputeri precum c-ar fi un pezevenghi. Dacă vinul îndulcit este un păcat, apoi să-i miluiască Domnul Dumnezeu pe culpeşi! Dacă-i păcat să fii vârstnic şi petrecăreţ, atunci mai toţi bătrânii noştri hangii sunt osândiţi. Dacă tot ce e gras este lucru de scârbă, atunci rămâne numai să îndrăgim vacile cele costelive ale lui Faraon. Nu, bunul meu stăpân; alungă-l pe Peto, alungă-l pe Bardolph, alungă-l pe Poins, însă pe drăguţul de Jack Falstaff, pe bunul Jack Falstaff, pe credinciosul Jack Falstaff, pe viteazul Jack Falstaff, cu atât mai viteaz cu cât e şi bătrân, să nu-l alungi de lângă Harry al tău, să nu-l alungi de lângă Harry al tău. *Alungi o lume întreagă de-l alungi pe durduliul Jack.* (s.m.)

Prinţul Henric: Ba da, *îl voi alunga.*“ (s.m.)

Orice bun comentator ar scoate mai puţin de aici decât a scos Orson Welles în filmul său. Secvenţa mi s-a părut perfectă, şi mai târziu, când l-am citit pe Kott, m-am întrebat cum s-ar fi scris astăzi teatru dacă nu ar fi existat Shakespeare. Fără îndoială, o întrebare naivă. Dar încercaţi să găsiţi un răspuns. (La fel, îmi amintesc mereu secvenţa din *Hamlet* cu Lawrence Olivier: *...the play’s the thing/ Wherein I’ll catch the conscience of the king*, urlă danezul, dar mişcările lui sunt lent batjocoritoare, el ridică aproape suav braţele, *încet*, este îmbrăcat în negru, are faţa albă şi un colan alb, se ridică oare pe vârfuri? Apleacă uşor capul pe un umăr? O strâmbătură de măscărici? Şi astfel, într-un focar de lumină, se depărtează brusc, din ce în ce mai repede, râde, o sferă luminoasă ce dispare în întunericul desăvârşit, aşa cum vedem azi depărtându-se şi pierind în Cosmos o navă, mai bine zis, lumina ei înşelătoare.)

Dar să vedem unde ne duce „comèdia“ jucată de prinţul Hall şi de Falstaff. Puterea este desfiinţată şi batjocorită. Falstaff, regele caraghios de la „Capul de Mistreţ“, poate fi foarte bine regele adevărat. La fel de bun ca şi prinţul Henric. Dar Falstaff poate fi şi prinţul Henric. Regele însuşi s-ar simţi încurcat dacă ar trebui să dezlege lucrurile! Bătaia de joc trece zidurile

hanului, cuprinde palatul regal, regatul, marea şi, iată, lumea răsturnată pe care o va privi peste două veacuri Swift, dar nu cu ochii senini, reci, nepăsători ai înţeleptului, ci cu ură şi dezgust. Cum arată această lume? Suntem la Shrewsbury, 21 iunie 1403. Soarta bătăliei s-a decis prin moartea lui Hotspur. Prinţul Henric, petrecăreţul, a fost mai tare decât vărul său regal, neînvinsul cel plin de virtuţi. Obligat, ca om al prinţului, să ia parte la luptă, Falstaff se află acolo. El trage chiulul, bineînţeles. În tocul pistolului poartă o sticlă cu rachiu. Faima lui Hotspur îl înspăimântă, el se ascunde pe unde poate, dar gura îi merge: „Bine! Dacă Percy trăieşte, am să-l căsăpesc!“. Fără îndoială, Hotspur nu şi-ar pune mintea cu Falstaff, nu pe el îl caută, poate nici nu a auzit de el; chiar dacă l-ar cunoaşte, l-ar dispreţui adânc şi nu ar pierde prilejul de a-şi aminti de vărul său, Henric, un pierde-vară care se lasă corupt de un beţiv bătrân. Atacat de Douglas, Falstaff se preface mort. Lângă el zace, omorât de prinţul Henric în luptă dreaptă, viteazul Percy. Mascarada merge până acolo încât Falstaff îl înjunghie pe mort (paza bună trece primejdia rea!), fără să clipească încearcă să-l convingă pe însuşi Henric că el, Falstaff, l-a ucis pe marele Hotspur.

Oare în faţa istoriei Hotspur nu este şi el un caraghios şi jumătate ca şi Falstaff? Unde seamănă şi unde se despart cei doi? Iată-i întinşi pe câmpul însângerat, egali în faţa morţii, elogiaţi şi plânşi deopotrivă de bunul Harry. Şi, pe neaşteptate, Falstaff compromite tragicul şi, dincolo de orice idee morală sau politică, el se plimbă viu printre noi, nesfiindu-se să spună că nu-i place „onoarea rânjitoare de care se bucură în ceasul de faţă sir Walter Blunt. Lăsaţi-mi viaţa...“. Şi de ce nu ar fi la fel de adevărat acest punct de vedere ca şi oricare altul, într-o lume în care cei ce au puterea nu dau doi bani pe onoarea cuvântului dat? Să ne amintim de Lancaster, care îşi calcă pe loc făgăduiala făcută lui Hastings, lui Mowbray, Arhiepiscopului. Aceştia nu se pricep la păcăleli, aşa că vor muri. Dacă asta nu înseamnă nimic, atunci nici Falstaff nu înseamnă nimic!

Am vorbit până aici despre lucruri în general evidente, poate nu atât de importante în ele însele, dar apreciabile pentru ce vreau să spun. Porneam de la o afirmaţie a lui Jan Kott. (Mă întreb de ce Falstaff nu are măcar un

capitol în *Shakespeare, contemporanul nostru*?) Într-adevăr, Falstaff nu se lasă păcălit de istorie. El ar fi aşadar un om cu „simţul“ istoriei, deci şi al politicii. Un cinic, un fel de înţelept fără patrie (Vesela Anglie, totuşi?!), a cărui profesiune de credinţă este zeflemeaua...

Tot ce face şi spune Falstaff pare a ne încredinţa de asta[2]. Dar nu este aşa. Ne aflăm la Westminster Abbey. Noul rege, Henric al V-lea, învingătorul lui Hotspur şi tovarăşul de petreceri al lui Falstaff, a fost încoronat. În piaţa din faţa bisericii, bătrânul sir John. Este însoţit de un fel de suită. Tuturor le-a împărţit cu gura slujbe şi promisiuni: el este doar prietenul regelui de azi. Regele de ieri a murit. Azi este rege Hall. „Ura, trăiască Hall, regescul Hall!“, strigă Falstaff. Oho, ce chiolhanuri, ce destrăbălare, ce viaţă uşoară şi fără de griji ne aşteaptă! „Putem lua caii oricui, legile Angliei sunt în mâna mea. Ferice de cei care mi-au fost prieteni! Şi vai şi-amar de primul judecător al ţării.“ Aşa vorbeşte Falstaff. O, de-ar fi fost un înţelept, de-ar fi fost un bufon înţelept, un măscărici prevăzător, aşa cum toţi au crezut că este! Ar fi trebuit să fie încă din vremurile fericite de la han, când Henric, *jucându-se*, îl alungase, încă de atunci totul era hotărât; cu toate că acelaşi Henric îi mărturiseşte lui Poins: „Uite, vezi tu, gândurile mele umile se pun de-a lungul majestăţii mele“. De-ar fi fost un politician abil sau dacă ar fi avut măcar idee, cum se spune, despre politică! Atunci ar fi trebuit să aştepte cu umilinţă şi răbdător, departe de Eastcheap şi de Palat, mila regelui. Şi ar fi avut-o cu siguranţă (cel puţin, în „schema mea!). Dar, iată, Falstaff, potlogarul, este inabil, un naiv, un tip apolitic. Îmbătrânit în rele, cum l-am crezut şi cum într-adevăr îmbătrânise! Falstaff se adresează astfel regelui: „Flăcăule, te aibă-n pază Domnul“. Dar regele poartă acum coroană, şi nu o cratiţă de aramă din blidarul doamnei Quickly. Iar Falstaff habar nu are de politică. „*My lord*, vorbeşte cu acest zănatec“, spune regele către primul judecător. „Nu eşti în toate minţile? Nu ştii/ Cui îi vorbeşti?“, întreabă judecătorul. „Cui? Regelui! O, Zeus!/ O, suflete! Ţie-ţi vorbesc!“, se tânguie Falstaff. Iar regele spune: „Moşnege,/ Nu te cunosc. Te du la rugăciune!/ Nu-i prinde părul alb pe măscărici.“

Lucrurile nu se opresc aici. Se vădeşte că Falstaff, care nu avea nici o credinţă, crede cu adevărat în prietenia fostului principe. Cu alte cuvinte, Falstaff nu dă doi bani pe politică atunci când e vorba de ceva atât de înalt ca prietenia! În felul acesta, sentimentalul (!) Falstaff pierde tot. Ceea ce neînsemnatul, umilul, zgârcitul judecător de pace Shallow înţelege pe loc, ca un om cu simţul vremii şi al politicii ce se află, Falstaff nu înghite, cum ar spune chiar el undeva. Sir John Burtea continuă să creadă: „Nici n-o să însereze şi o să trimită după mine“. Asta se şi întâmplă; dar cei care vin după el nu sunt solii de pace ai regelui, ci primul judecător şi nişte ofiţeri: „Duceţi-l pe sir Falstaff la închisoare,/ Cu toţi ai lui“. Cum se pot interpreta ultimele cuvinte ale lui Falstaff: „Milord! Milord!“? Înţelegere? Blestem? Umilinţă? Renunţare?

Întorcându-mă la cartea lui Jan Kott, aflându-mă cuprins încă de farmecul şi puterea de înrâurire a lui Falstaff, îmi vine să cred că pur şi simplu bătrânul pezevenghi apolitic nu a încăput în această minunată carte politică, o carte despre cruzimea istoriei şi rolul politicii în viaţa oamenilor. Într-adevăr, Falstaff nu se lasă păcălit de istorie, nu se lasă el, dar istoria tot îl păcăleşte până la urmă! El râde, dar istoriei nu-i pasă. Kott spune: „Am admirat întotdeauna acuitatea cu care Shakespeare surprinde în piesele istorice clipa în care istoria îl împinge pe principele până atunci atotputernic pe o cărare fără ieşire. (...) Momentul în care Marele Mecanism se dovedeşte a fi mai puternic decât cel ce l-a pus în mişcare“. Perfect. Dar alături de abilul politician Richard, sau Henric, sau Eduard, victimă aceluiaşi joc va cădea şi apoliticul Falstaff. Cu toate acestea, el este oarecum deasupra; el ştie să râdă.

Shakespeare nu spune *istorie.* El spune *vreme.* „Că vremea, nu coroana ne-asupreşte.“ Dacă e adevărat că marele creator este cu adevărat mare când viziunea lui este imparţială, atunci poate Shakespeare este mai mare chiar decât Dumnezeu, care e părtinitor, cum se ştie, aflându-se întotdeauna de partea celor buni, implicat deci într-un fel?!... Shakespeare nu se *amestecă* niciodată. Cel mult trimite un mesager. Falstaff este un astfel de mesager. Mă întorc la o scenă despre care am vorbit aici în treacăt, scena morţii lui

Henry Percy, supranumit Hotspur, fiul contelui de Northumberland. Este moartea în sine. Cei doi se luptă, unul cade, totul se petrece, bineînţeles, în afara literaturii, a oricărei speculaţii, moartea este un *subiect* doar pentru un scriitor obişnuit. Hotspur, murind, spune vorbe omeneşti: „Nu mă doare moartea timpurie/ Cât numele şi faima ce-mi răpeşti...“ etc., prinţul Henric, învingător, îşi plânge fostul duşman, dar nu uită să adauge că aşa, şi nu altfel trebuie să fie, vorbe, vorbe frumoase şi înţelepte, dar vorbe. De unde atunci sentimentul morţii, orb, surd, omniprezent, ca şi când noi înşine am fi fost *acolo*? Iată, Hotspur a fost un om viu, plin de orgoliu şi de o mare energie, şi deodată, deodată nu mai este nimic. O indicaţie laconică de regie, între paranteze, asta e tot: „Hotspur este rănit şi cade“. Şi mai jos: „Moare“.

Iar pentru cealaltă faţă a morţii, pentru adevărul nostru pământean, îl avem pe Falstaff. Din nou o indicaţie de regie: „Îl atacă pe Falstaff, care cade prefăcându-se mort“.

Cum va muri în cele din urmă Falstaff? Cum a trăit: la un han, blestemând în felul lui vesel şi cerând femei şi vin. Nu-l vedem însă. Târziu, cei care l-au cunoscut îşi amintesc. Cândva, Falstaff spusese: „M-am născut pe la trei după-amiază, cu capul alb şi burta rotofeie“. Mult mai târziu, aflând de moartea lui Falstaff, Bardolph spune: „Ori pe unde-o fi, în rai sau iad, aş vrea să fiu cu el“. Hangiţa, singura care văzuse şi ştia, răspunde: „Ah, fireşte, nu e în iad. E în sânul lui Arthur, dacă a ajuns un om vreodată pe-acolo. A avut o moarte frumoasă şi s-a stins ca un copilaş abia botezat. Şi-a dat sufletul tocmai între douăsprezece şi unu, când marea se retrăgea...“.

2 Ceea ce am şi încercat să arăt până aici, pentru plăcerea mea mai întâi – cer iertare cititorului –, abuzând de citate; sunt sigur însă că nu puţini se vor lăsa convinşi că merită să-l auzi pe Falstaff vorbind!

Hidrotehnicianul
sau
Calea nestrăbătută

„Destul ne-am distrat, e timpul să dăm ascultare înţelepciunii, căci toate astea, şi străinătăţile, şi toată Europa voastră, nu sunt decât nişte fantezii, şi noi toţi în străinătate nu suntem decât o fantezie...“, spune generăleasa Epancina, de curând întoarsă la Petersburg după o lungă călătorie în Elveţia, unde destinul prinţului Mîşkin îşi urma netulburat calea.

Astfel îşi încheie Dostoievski cartea, câteva cuvinte obişnuite în care este închis ca într-o predică fundamentală licărul profetic al *Idiotului.* Este chiar aşa cum scria autorul însuşi (iritat omeneşte de ezitările criticii, oho, azi chestiunea „ezitării“ de atunci mi se pare, la un loc, ceva grotesc, hazliu, grav, o ciudăţenie cum ar fi saltul unui acrobat într-o sticlă fără să folosească pâlnia sau, lucru cu totul serios, un congres de demonologie! Fără îndoială, firesc şi, până la urmă, un spectacol al timpului *implacabil* – de notat: să nu mai foloseşti cuvântul ăsta, el este dat, aparţine pentru totdeauna altcuiva!), aşadar autorul: „Care dintre critici cunoaşte finalul *Idiotului*, de o vigoare fără precedent în literatură?“.

Dar să fie noapte, linişte, să vezi cum îngheaţă geamurile într-un decembrie uscat, să fii un zaraf al sufletului, paznicul cărţilor, singur să-ţi auzi pasul pe marea curbură a craniului.

Finalul *Idiotului* îmi aminteşte începutul nuvelei lui Platonov, *Stăvilarele de la Epifan.* Englezul William Perry, inginer de marină,

hidrotehnician, câştigă bani mulţi în slujba ţarului Petru, în avântul general care cuprindea împărăţia după tăierea bărbilor şi ridicarea Sankt-Petersburgului. Pentru trezirea uriaşului din somnul istoriei era nevoie de meşteri sprinteni din Apus. Ţarul îi punea la treabă, dar îi răsplătea regeşte. La 8 august 1708, William îi scrie fratelui său Bertram din Newcastle. Ascultă-mă, frăţioare, da, iubitul meu frate, apelative pe care tăcutul insular nu putea să le deprindă decât în depărtatul Voronej, unde construise o ecluză cu două trepte şi încă alte lucrări importante şi mâncase zdravăn prin casele de lemn ale pravoslavnicilor cu fete de măritat, uite, frăţioare, că ţarul are nevoie de oameni pricepuţi, aşa că vino şi tu aici, se face un canal între Oka şi Don, prin care se leagă trei mări: Baltica, Marea Neagră şi Caspica. Aşadar te sfătuiesc să vii, iubite frate, eu i-am promis ţarului şi apoi am cam obosit etc. Se simte în scrisoarea lui William neputinţa de a înţelege lumea în care trăise o vreme. Un burghez cumsecade, un bun meseriaş, destul de avut ca să poarte duminica o haină de postav scump şi ciorapi de mătase la încălţări cu catarame de argint. Un om care câştigă bine. Un om cu tabieturi, având o familie, o logodnică şi un cerc de prieteni, nu foarte tânăr, neînsurându-se însă până nu va fi câştigat o sumă frumuşică într-o lume nouă, nu?, aflată în plină dezvoltare. Neînţelegând nimic din sufletul acestei lumi fiindcă nu putea înţelege. „Scumpul meu frate Bertram, oare poţi să vezi, chiar şi numai în închipuire, locul din inima continentului asiatic în care se află fratele tău? Îmi dau seama că nu eşti în stare să înţelegi asta, fiindcă se ştie doar că te farmecă zgomotoasa Europă.“ Aşa începe scrisoarea. Nimic de înţeles pentru fraţii Perry. După cum, peste mulţi ani, o generăleasă Epancina se va întoarce acasă din cealaltă extremă continentală cu sentimentul unei lumi ostile, neînţelese.

Dar noaptea e lungă, să vedem ce se întâmplă mai departe în nuvela lui Platonov.

Bertram soseşte la Petersburg. E primăvară, dar în ţinutul nordic vântul suflă rece. Veghind în odăile lui curate şi pustii, uneori i se pare că se află acasă, la Newcastle. Însă „vântul, noaptea şi zăpada din stradă, frigul şi tăcerea din casă, toate-i arătau că locuinţa lui se găsea pe altă paralelă“.

Sigur, viaţa lui este făcută din întâmplări obişnuite, o logodnică, ambiţii, neîncredere, speranţe, tărie de caracter, şovăială etc. etc. Dar destinul nemilos îşi bate joc de întâmplările lui adevărate, dureroase sau vesele. Le-am şi uitat. El va fi numit maistru şi constructor-şef al tuturor stăvilarelor şi canalelor care trebuiau să lege Donul de Oka, având împuternicirile unui general. Are sub comanda lui cinci ingineri nemţi, zece conţopişti de la Pricazul administrativ şi întreg ţinutul Epifan, cu voievodul lui cu tot. Ţarul este darnic şi bun peste măsură, copilăros şi vesel cu cei care îl slujesc cu credinţă (şi pe care norocul îi ajută în îndeplinirea slujbei!), dar necruţător cu cei care nu-i pot duce la îndeplinire poruncile. Legile împărăţiei sunt aprige, toţi trebuie să se supună fără cârtire, cum s-ar putea altfel schimba lumea veche, care încă, sub înfăţişarea ei pravoslavnică, s-o mai fi închinând lui Perun?! (Înainte de a pleca la drum, lui Bertram i se aduce o scrisoare. „S-a auzit în uşă bătaia puternică şi poruncitoare a unei mâini de slujbaş. Aşa nu putea să bată decât un om trimis fie să aresteze, fie să vestească despre vreo milostivă hotărâre a turbatului ţar.“) Călătoria la Epifan este lungă şi anevoioasă. Drumul în stepă este ca o expediţie pe mare. Străinii sunt miraţi, înspăimântaţi, plini de încântare şi nelinişte. Încep lucrările. Localnicii nu rezistă ritmului, ameninţă cu răzmeriţa, fac jalbe la împărăţie, fug, mor, slujbaşii fură, ţarul îl schimbă pe voievod după ce pune să-l bată cu cnutul, introduce pedeapsa cu moartea şi dă un ultimatum şefului de lucrări cu puteri depline: „Dacă şi-n vara care vine o să dai greş cu stăvilarele şi canalele, să ştii că nu-i de glumă. N-o să-ţi meargă bine, chiar dacă eşti supus britanic“.

Pentru scurt timp, lucrurile se îndreaptă. Sau cel puţin aşa se pare. Canalele se sapă, stăvilarele se înalţă încet. Iarna, constructorii hibernează. Stau în casele de lemn ale localnicilor mai înstăriţi, zăpada îngroapă ţinutul, se bea şi se mănâncă mult, unul dintre nemţi se şi însoară. Bertram Perry devine Berden Ramzeici, da, aşa-i spune voievodul de la Epifan, dar nimic nu se schimbă în sufletul lui. Ciudat, voinţa, energia şi marea lui putere de muncă fac din când în când loc unei tristeţi nedesluşite, îndoială şi spaimă adâncă. Nostalgie şi spleen! Un cocteil prea dur pentru tânărul brit... Veştile

de acasă sunt mai bune decât la început, parcă un echilibru s-ar instala în destinul lui şi al logodnicei care se căieşte de necredinţa ei. Dar aşa se întâmplă! Înainte de a muri chiar, bolnavul are un moment de vigoare inexplicabilă, el se dă jos din pat, se mişcă, asta mai totdeauna, este vesel şi plin de speranţă etc., şi în aceeaşi zi, spre seară, moare, toţi spun ca întorşi de pe altă lume, ei, cei vii, nu el: totuşi, dimineaţă s-a simţit mai bine, s-a bărbierit... Cam în felul ăsta îşi arată colţii destinul englezului. Pare să fie bine. Când, deodată, el îşi dă seama că proiectele alcătuite la Petersburg de capete luminate, inginerul francez, generalul-maior Trousson, şi tehnicianul polonez, căpitanul Cickiewski, nu au fost de fapt experimentate în condiţiile terenului. Proiectul data din 1682, an bogat în ploi, ţinutul este însă uscat, secetos. Aşadar scripeţii şi stăvilarele vor funcţiona fără greş, dar albia canalului va fi uscată ca gura ciumatului. Nici un fir de apă. Străini îmbrăcaţi în uniforme de generali şi căpitani imperiali, mujici înspăimântaţi de muncile grele, slujbaşi hoţi şi leneşi, voievozi aspri, neînduplecaţi, şireţi, un ţar puternic, cu toţii vor de fapt acelaşi lucru, dar lucrul nu se leagă. O ultimă speranţă, descoperirea unui izvor ce ar fi putut alimenta un lac de acumulare, se risipeşte. Lovit de disperare şi furie, burghezul rece, echilibrat, lucid este treptat cuprins de o stare nouă, străină firii lui, o resemnare blândă, o dulce pierdere a voinţei. Peste încă un an, când înflori liliacul, „Calea fluvială de stat dintre Don şi Oka“ fu gata. „Pentru luarea în primire a stăvilarelor şi canalelor, ţarul a trimis un inginer francez, pe generalul Trousson, însoţit de o comisie alcătuită din trei amirali şi un inginer italian.“ Se înţelege, în albiile scobite apa nu se ridică nici cât să ţină o barcă. Comisia întocmeşte un proces-verbal, Bertram ştie că ar putea să se apere, proiectul nu era al lui (chiar Trousson îl concepuse!), dar renunţă. Rămâne la Epifan în aşteptarea hotărârii ţarului, face lungi plimbări prin stepă şi citeşte romane englezeşti. Şi într-o dimineaţă intră în casa lui voievodul Saltîkov, cel care în urmă cu câteva luni numai îi cădea în genunchi şi spunea: excelenţă, semnaţi condamnările astea la moarte pentru fugari, sunteţi mai mare peste noi aici. Saltîkov spune: „Cetăţene englez Berdan Ramzeici Perry, îţi vestesc voia prealuminatului ţar. Din

clipa asta nu mai eşti general, ci doar un civil, iar pe deasupra şi un criminal. Vei merge la judecata ţarului, la Moscova, pe picioare, sub pază. Pregăteşte-te de drum şi părăseşte clădirea statului!“.

Şi la capătul drumului, în temniţa din turnul Kremlinului, când, împăcat cu soarta, privea prin fereastra îngustă vesel şi nepăsător stelele cerului, iarăşi intră la el doi oameni, călăul şi diacul. „Bertram Ramsey Perry, a zis diacul citindu-i numele (acum fără cusur! – n.m.) de pe o hârtiuţă, din porunca preamăritului ţar ai fost osândit la moarte prin tăierea capului. Asta-i tot. S-a sfârşit cu tine! Fie ca sufletul tău să fie primit în împărăţia cerului! Oricum, eşti un om!“ Aceasta era judecata. Diacul iese. Rămâne călăul.

Osânditul este senin, împăcat, era o pedeapsă cunoscută, descăpăţânarea, poate chiar văzuse în ţara lui vreo câteva spectacole dintr-astea, nimic ieşit din comun, iată, acum, la sfârşit, era din nou în lumea lui, după ce atâta vreme se simţise străin! Fără pic de teamă îi cere călăului să-i arate toporul. Îţi vin eu de hac şi fără topor, tâlharule, spune călăul, scoate pantalonii. Da, şi acum înţelege cu adevărat străinul că el trebuie să plătească încercarea de a pătrunde într-o lume inaccesibilă lui chiar şi în moarte: „În creierul lui Perry a pătruns ca un ascuţiş năprasnic o bănuială cumplită, străină firii lui...“. Bertram trăi, duse până la capăt ceea ce fratele său William intuise într-o scrisoare prin care îl chema să câştige bani şi experienţă în ţinuturile din răsărit...

Noaptea e lungă, se apropie solstiţiul de iarnă. Platonov ne-a spus o poveste despre cruzime, istorie şi inocenţă. Mai mult decât atât, o parabolă despre vidul dintre punctele cardinale.

Un călugăr care trăia de mulţi ani singur, ultimul din schitul de piatră de la A.Z., în Muntele Ou, împărţea „Apusul şi Asfinţitul“ în „două cămări“, fiecare cât o „împărăţie de mare“. Între ele este „o uşă grea“. Iar cheia, mormăia moşneagul cu gura plină de afine din afinată, „s-au jucat cu ea nepoţii lui Mamona şi au rătăcit-o cu tot cu barcă în Marea Neagră, erau la pescuit de chefali, peştele ăsta e mai deştept decât omul“... Am terminat. Deschid fereastra, linişte, noapte, ger fără zăpadă, în cap încă aud pocnetele

bicelor pe care în toate zilele copiii le învârt deasupra capului, se vestesc frumoasele sărbători de iarnă. Mă gândesc: poate mai potrivit ar fi fost să scriu în noaptea asta despre Selma Lagerlöf şi povestirile ei de Crăciun.

Anul 1574
(după „Vremuri de bejenie“)
sau variaţie pe o temă din Sadoveanu

Aşadar tânărul Hamură se întoarce de la studii din Lehia. Ţara Leşească, adică Polonia, o ţară de la nord, un oraş din cronici: Liov, un loc unde învaţă fii de domn şi viitorii mitropoliţi. Universitate cu ziduri de piatră şi studenţi cu beretă, şi pelerină, şi spadă scurtă la şold, profesori pedanţi, virtuozi ai scolasticii, specialişti în demonologie *post-hoc*, *ergo propter-hoc*, dar şi în matematică şi astronomie. Vestitul armurier Zaluga, hangii şi tâlhari cu ochi veseli şi nepăsători, poeţi cu plete mătăsoase, gulerul lat şi fluturător cam jegos, fete palide şi subţiri, râsul lor ascuţit, bancherul evreu bogat şi umil, ce ciudăţenie, un cămătar şi un prinţ al aurului zornăitor, cavalerul fudul şi calic, terchea-berchea plin de ifose, sângele lui însă nu mai puţin albastru ca al lui Radziwill, de pildă, rabinul, episcopul, călugărul. Bufonul pe calul ducelui, ducele sub cal prăpădindu-se de râs, trecând prin piaţa zgomotoasă şi mirositoare, mercenari cu coifuri şi platoşe strigând, împungând cu vârful halebardei mulţimea clevetitoare, năbădăioasă, garda de arcaşi lituanieni, cu ochii lor pe jumătate închişi din cauza pândei neîntrerupte, castelanul şi haita lui de ogari smucindu-se din curele ca o turmă de animale sălbatice înhămată la o sanie prea grea şi maistrul de vânătoare cu şoimul pe mănuşa de fier. Palate zidite de meşteri italieni şi mănăstiri închise ca un cub de diamant. Spiritul este catolic, dar sufletul slav, latina este un lux, şi nu o nostalgie.

Iar tânărul Hamură se întoarce acasă. Celălalt nume al lui este Andrieş, ceva dulce, molatec, oarecum caraghios din Moldova. Mama lui este jupâneasa Mitrofana, tatăl – boierul Gligorcea, iubita – gingaşa Liliana. Nume dintr-un vodevil, închipuiţi-vă cum îşi spun unul altuia ce au de spus, cum se aşază la masă, cum pun la cale o cununie sau un drum la Suceava! Cu toate acestea, timpul este tulbure, nesigur. Provizorat, schimbări peste schimbări, invazii. Bietul om sub vremi, adevărul unei farse tragice. Şi această familie idilică, şi o logodnă romanţioasă sub cerul neîndurător. Un lucru măreţ şi ridicol. Nici vorbă să trăieşti, dar să supravieţuieşti, da, asta se poate...

Tinerelul student este însă un mânz nărăvaş. Abia l-au scos cu arcanul din ceair şi l-au trimis la Liov. „Când mi-a veni aşa om ales din ţară străină, în scurt timp ajunge în fruntea bucatelor...“, crede tatăl, boierul Gligorcea. Dolofanul din pastorală suferă? Nu s-ar putea spune. El se adaptează, înţelege, încruntat, încăpăţânat, ambiţios, având bineînţeles şi un dor. Se „descurcă“, este curios, stângaci, dar are mult farmec. El nu cutreieră dinadins hanurile, nu caută gâlceavă, pare tăcut şi *la locul lui* (măsura tuturor lucrurilor, după unii), el este chiar sfios, dar, ca şi cum l-ar fi avut sfătuitor pe Polonius, odată intrat în scandal, nu dă bir cu fugiţii, dimpotrivă, îşi face faima cu „pumnul strângând fierul“. Este destul de greu de crezut că tânărul nostru, cu tot suspinul lui pentru jupâniţa de la curţile din Drăgăşani, s-ar fi simţit chiar rău la Liov. Şi poate ar fi rămas acolo încă vreun an, doi, trei, după terminarea sau întreruperea studiilor, în ciuda temutului său tată. La urma urmei, cine îl poate opri pe un tânăr plin de avânt, cu mustăcioară şi spadă sprintenă să locuiască unde şi cât vrea, departe sau aproape? Nimeni, bineînţeles, nici chiar tatăl său îndurerat sau mânios!

Dar în Moldova s-au încurcat iar treburile. Ceva obscur şi patetic cum ar fi chemarea strămoşilor prin sânge sau creşterea ierbii sau naşterea unui sentiment, ceva greu de aflat îl fac pe tânărul student să se întoarcă în grabă acasă, fără a mai întreba sau aştepta? Este deci vorba despre un tânăr de încredere, cu toate că nu-şi prea îngrijeşte pletele şi pentru te miri ce îi sare

ţandăra şi scoate spada. În Moldova nu este linişte? Dar când a fost? Poate demult, la începutul poveştilor, când peste o ţară prin care curgeau râuri de miere şi lapte domnea Alexandru cel Bun. Pe atunci, o albină zbura înaintea omului cu plugul, oile se leneviseră sub greutatea lânii, câinii huzureau, hoţii erau încă negustori cinstiţi, iar când vecinul puternic şi trufaş avea nevoie de ajutor, poftim, trimiteam îndată o ceată de călăreţi şi îl scoteam din impas, iar el ne dădea în dar o Pocuţie! Da, aceste vremuri sunt uitate. Chiar Ştefan, neîntrecut gospodar şi războinic, el însuşi este numai o legendă, şi nici măcar un veac nu s-a scurs de la moartea lui. Cineva trebuie să ia mereu lucrurile de la capăt. Iată acum, de curând, s-a stins în chinuri Ioan-Vodă. Cumplit şi bun. El voia, ştia ceva, dar dacă nu ar fi plouat peste butoaiele cu pulbere, şi dacă nu ar fi fost trădat de boieri, şi dacă turcul nu ar fi avut hotar chiar la Dunăre...

Fără să se dea în vânt după politică, tânărul Hamură ştie una şi bună: dacă este primejdie, scoatem sabia, deh, un tânăr fără minte! Nimic sigur despre această primejdie, ea plutea în aer, era pretutindeni, iar un fiu al pământului ameninţat trebuia să o simtă, oriunde s-ar fi aflat el, şi să vină spre ea. Tânărul Hamură cunoscu sentimentul ciudat al patriei. Aşa că nici nu apucase el să intre bine pe pământul Moldovei, că „deodată, bătut de nelinişti, se simţise luat ca de un şuvoi, uitase de istorie, de matematică, şi de filozofie, şi de Cicerone, şi de Socrate, şi de Platon...“. La hanul lui Enea Căpriţă nu-l putea întâlni decât pe Costea Morocâne. Şcoala vieţii la el, nu glumă: „Patru limbi ştiu: şi turceşte, şi muscăleşte, şi leşeşte, şi greceşte... Şi oameni mulţi am văzut“.

Ca în multe poveşti în care călătorii poartă sabie şi se opresc pe la hanuri, hangiul ieşind înaintea lor, glasul lui strigând sluga şi sluga venind greoi, împiedicându-se în şorţul lung, scorţos şi ducând caii de dârlogi, amurgul roşietic (cum altfel?!) spre grajdurile din fundul curţii, copitele sunând pe lespezile de piatră, ca în alte poveşti de altădată, deci tânărul lipsit de experienţă, impulsiv, dar plin de merite sentimentale şi voind cu lăcomie să se instruiască, având, cum se spune, patima cunoaşterii (o pastă, un material, mă rog, extraordinar pentru pedagogi), acest tânăr se va lăsa cu

uşurinţă cucerit de asprimea, humorul, stoicismul bătrânului soldat: un om care a văzut lumea, a fost în exil şi în temniţă şi acum se întoarce în ţară, fiindcă nicăieri suferinţa nu este mai adevărată decât în propria ta patrie. Vorbe, ar spune Morocâne, dar, cu toate acestea, el există şi s-a întors.

Era şi timpul ca ucenicul să-şi întâlnească meşterul, doi cetăţeni ai stării de provizorat. Primejdia în ţară este „ca boala şi ca moartea“. După o pace şi o linişte scurte, în care puţini crezuseră, semnele timpului neliniştit sunt focurile pe dealuri. Dintre năvălitori, tătarii sunt cei mai cruzi şi tocmai ei vin acum. Se poate face ceva? Fără îndoială, există *bejenia*, retragerea în munţi, în păduri, unde, sub forma unei seminţe îngropate, în răbdare şi tăcere, se aşteaptă vremuri mai bune. Se ştie că apa trece şi pietrele rămân. Nu, astea nu sunt vorbe. Clopotele sunt scufundate în iaz, la întoarcere le ridicăm iar. Restul: bătrâni, copii, femei, avutul (atât cât trebuie pentru a rezista în muntele veşnic) strâns în câteva căruţe, nu multe animale, doar cele care mai târziu vor putea da naştere altora. Totul e gata, şi acum bătrânul pocneşte cu biciul lui lung peste convoiul în aşteptare şi totul se face un măr, să zicem, pe care bătrânul îl ascunde în cutele vestmântului său. Pe urmă el urcă în munte. El va locui într-o peşteră sau pe un platou, poate în scorbura unui copac. Când vremurile se vor linişti, el va coborî din nou lângă apa Moldovei. Va scoate mărul, va plesni cu biciul deasupra lui şi viaţa va reîncepe ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

Bejenia deci. Morocâne, el însuşi ştie asta. Dar el este un luptător. Cu energie şi devotament, într-o lume provincială şi naivă (poate nu înfricoşată de moarte, dar derutată de nesiguranţă), el organizează rezistenţa. Nu se teme, dar este prevăzător, cunoaşte preţul supravieţuirii. De aceea va rămâne viu. Tânărul Hamură va învăţa asta. Nepriceput şi candid, el va afla cu mirare şi va înţelege poate mai târziu că luptătorul, bătrânul său prieten de nădejde, a cărui viaţă este un şir de fapte dure, eroul este sătul de lupte, înfricoşat de singurătate, lipsit de iubire. El vrea linişte, cu toate că nici liniştea nu e totul, ba chiar nimic atunci când e impusă cu biciul.

Dar vine ziua, Morocâne glumeşte cu cei rămaşi întregi, pe urmă pleacă împreună cu tânărul Hamură. Doi călăreţi, supravieţuitori de

profesie. Ei închid şi deschid un ciclu.

Tescani

I

Ascult *Sonata a 3-a* pentru pian şi vioară de Enescu. Sunt la Tescani, după-amiază, sfârşit de vară. Luni, muzeul este închis. Plopii se clatină pe zare, veveriţa se opreşte o clipă pe treptele de piatră, nucile încă dospesc în coaja verde. Sunt singur, viu, atent, mărunt între atâtea Umbre. Ele ştiu, vai, ce a fost, eu nu ştiu ce va fi. Între *Rapsodii* şi *Oedip*, această sonată, un ax, un licăr genial. Scrisă „în caracter popular“ şi, cum adaugă autorul după primul portativ, „fără aservire la motiv“. Cafeaua se răceşte pe sticla unei vitrine. Vara trecută, pe o ploaie scurtă şi violentă, am văzut rădăcina curcubeului pâlpâind la temelia Merăriei, lângă Casa Mare, printre trunchiurile arborilor bătrâni. M-am apropiat. Nu era o iluzie. Am pipăit. Erau chiar ele, şapte culori, scara „rogvaiv“. Cum trăia Enescu la Tescani? Pot bănui acum. Era locul lui. Simt. Există locuri benefice. Artistului mare îi este dat să le întâlnească. Fac parte din el, sunt chiar el. Ah, câte nu ar fi făcut dacă..., se aude destul de des. Ei bine, acest *dacă* este inclus! Opera este ce se vede, nu ce ar fi putut fi. Este sau nu este! Sadoveanu povesteşte undeva, într-o pagină sublimă, cum, urmărind vânatul prin pădure, nimereşte într-un *loc.* O poiană miraculoasă. Caută a doua zi şi mai târziu locul, era o pădure pe care o ştia bine. Nu-l mai găseşte. Se înţelege. Nici nu se putea. Fusese de-ajuns. Şi îl întâlnise fiindcă *trebuia* să-l întâlnească. I se cuvenea. Cum a ajuns Enescu la Tescani? Printr-o întâmplare, fireşte, dar această întâmplare era „programată“, oho, aparţinea destinului său. Aici a scris el *Oedip* şi *Sonata*, care atât i-a tulburat pe Menuhin şi Hönegger... Ca

un mare înotător ieşit în larg şi hotărât să nu se mai întoarcă, pierdut în muzică, Enescu scria: „Sunt persecutat de scrupule, dar nu cunosc disperarea: sunt prea umil spre a-mi oferi luxul disperării. Lucrez în suferinţă şi bucurie...“. Poate era noapte. Vântul umfla perdeaua uşoară...

II

În mijlocul camerei „Enescu“, suspendată într-o raclă de sticlă, vioara *Bernardel*, ce fu oferită pentru magnificenţă lui Enescu de către Conservatorul din Paris în 24 iulie 1899, la absolvire. Domnul Bernardel era pe atunci lutierul Conservatorului. Toată lumea l-a uitat. Să ni-l închipuim o clipă ca pe un personaj din E.T.A. Hoffmann? De ce nu?... Cutia viorii, un sarcofag minuscul, tapisat cu pluş albastru... Obiecte neînsemnate plutind la întâmplare în spaţiul muzicii: bagheta de bambus, ochelarii cu ramă de baga, o agendă cât o jumătate de carte de joc, coperte negre, scrisul lui ferm, sentimental totodată, o linie continuă pornită pieziş, ameninţător, dar care nu se frânge în unghiuri ascuţite, şerpuieşte fără lene şi viclenie, tenace, dar nu lipsită de o anume moliciune. Imagini disparate, lumina toamnei. Sunete, ritmuri imaginare. Muzică?... Singura putere a artistului, copleşitoare, inegalabilă: să dea fără să ceară nimic, deşi totul i se cuvine. În chimia uriaşului său creier, ura să nu fie povară, ci doar un sertăraş, acolo, în scrinul hodorogit al memoriei şi pe care să nu-l „tragă“ (eventual) niciodată! Iată-l pe Enescu la Tescani în vara lui 1921, printre prieteni. Cântă Debussy şi Ravel, exersează teme din *Oedip*. Viitorul trimite semne misterioase pline de spaima şi bucuria creaţiei? În amurg, *Sadko* de Rimski-Korsakov, *Stenka Razin* şi *Primăvara* de Glazunov, la patru mâini, împreună cu Alfred Alessandrescu. Şi o scrisoare. „Iaşi, 1918. Către lt. Alfred Alessandrescu, str. Sărărie 153, sâmbătă. Scumpe prietene, mi se cere să fac muzică mâine, duminică, către orele 5, la cercul de convalescenţă al diviziei a patra (la 6-7 km de aici). Căpitanul Dumitru, însărcinat cu organizarea acestui lucru, îţi face două rugăminţi: mai întâi ca să ai bunăvoinţa de a cânta cu mine şi în al doilea rând ca să stărui pe lângă gazda d-tale să ne împrumute pianul său, care va fi transportat cu toate

onorurile cuvenite şi adus înapoi idem. Mai întâi e posibil? Dacă nu, voi scârţâi singur la vioară. Dacă da, voi fi fericit ca nişte sărmani convalescenţi să asculte ceva complet. Din toată inima, George Enescu...“ Tonul acestei scrisori (discretă, duioasă, banală, parcă scoasă dintr-un film sentimental de război) arată, nu?, că geniul este onest şi forma cea mai înaltă a prieteniei nu cunoaşte vanitate, interese, umori...

III

Urc prin livada piezişă. Casa cu Muzică nu se mai vede. Sfârşit de august, început de septembrie. Ceva puternic şi măreţ se retrage în sine. *Moderato cantabile.* Mirişte a întoarsă scânteiază pe zare de la ocru la cafeniu, în coaja plopului bate ciocănitoarea. Trunchiurile drepte ale pinilor, vag roşcate în verdele întunecat al cetinii. Licărul apei departe, prundul, pietre ca oase străvechi. Munţii sunt albaştri, violeţi, fumurii. O pădure e un bot de lup, alta o spinare de jder. Vulpea o fi dând târcoale coteţului din spatele grajdului; aşteaptă întunericul, rânjetul ei batjocoritor când atinge cu mustăţile fierul capcanei cu grijă ascunse de pădurar, ha-ha, amuşină şi copita măgarului care picoteşte la umbră, în priponul scurt. Turla albă, acoperişul de ţiglă roşie şi tablă zincată... Stogurile prevestesc iarna? Toamna se gudură lângă glezna mea?... Dar încă e peste tot vară. Uriaşă, maternă, greoaie, plină de zemuri, mirosuri, pofte. Fireşte, se aud tălăngi. Văd stâlpii de înaltă tensiune. Vacile fosforescente în lumina care scade pe măsură ce scriu. În aer „pluteşte“ tema sonatei?... Unde sunt timpii idilici? Dar au existat vreodată? Peisajul e absorbant, un vacuum teribil mă cere. Enescu a *ştiut* şi a *trăit* aici ceea ce eu acum abia ating cu simţirea. Livada pătrunde în pădure. Un ram al cireşului se pierde în întunericul silvestru, celălalt luceşte deasupra văii deschise. Impactul real, „obligatoriu“ e aici, într-adevăr, muzica?... Misterul rămâne de nepătruns. Banalitatea unei fraze. Necesitatea ei... Ce aventură extraordinară să te laşi în genunchi şi să contempli pământul pe care creşte iarba. Câtă eternitate în fiinţa ei obscură? Iarba tenace, răbdătoare, viaţa ei exemplară, schimnicia ei oarbă sau,

dimpotrivă, luxuria, firavă alcătuire, şcoala supravieţuirii, tristeţea, bucuria, ispita, *memento mori*...

IV

...Ochiul tău devine telescopic. Frunze arse, paie deshidratate, furnica, albina, fluturele, râma, gândacul, amar, dulce, acru, uscat, cleios, diafan, aspru, suav, umed, mirosurile ca o mie de iepuri turbaţi de frică, fugăriţi de marele ogar pe care nările mele îl trimit... Merii cât un stat de om. Un trunchi s-a despicat în două, nu lovit de trăsnet, dar doborât de greutatea fructelor. Carnea mărului e crudă încă, albă, dură, seacă. Coaja roşie, înşelătoare. Vă amintiţi? „Mai dă-ne două zile australe...“ Da, Rilke, robul Eurydicei, Rainer Maria cerând îngăduinţa unui final fericit... Alte frunze: late, înguste, ovale, prelungi, mărunte, palmate, păroase, perlate, mătăsoase, otrăvitoare, catifelate. A aştepta. A izbucni. A fi... O, nimic nu poate fi oprit să se ivească, din ce trebuie să se ivească. Atunci când e timpul. Mirosul clorului otrăvit, când vântul bate dinspre Oneşti. Livada văzută prin perdeaua lăstarilor din marginea pădurii: ca şi cum ai privi în adâncul apei limpezi. Şi ce vezi?! Nisipul, scoicile, pietrele şi între ele un obiect masiv, întunecat, ceva care fusese „închis“ şi acum se „desface“ încet, în timp ce apa se clatină ca un animal gigantic ce tresare în somn şi... ce iese la iveală?... Ce se vede?... Nu cumva corzile, scheletul unui pian cu coadă?... Tufe de spini. Sunt vanitoşi, îngălbeniţi de ciudă şi invidie. Feriga, Brusturele, Mierea Ursului, Ruşinea Ţigăncii. Un lemn uscat. Un măr putred. O prună coaptă şi plină de viermi. Găurile păianjenului. Şi însuşi păianjenul, solul cel veşnic, musafirul neaşteptat, băgăreţul nepoftit, paznicul tuturor veştilor, mofluz, taciturn, intrigant, mohorâtul ţesător, pândarul nemilos, se grăbeşte.. A pierit... Între amiază şi amurg. Incertitudine. Eternul început al „romanului“: la ora 5 d.a., în ultima zi a lui august, anul 1981, după o săptămână de ploi reci căzute la rândul lor în urma unei veri tropicale, un om urca dealul din spatele fostului conac de la Tescani, locul bine-cunoscut unde Enescu... Cum se numea bătrânul din *Ciuma* lui Camus?... O sondă pe colină. Femei încărcând un car cu fân. O

basma roşie, o fustă albastră. Dinţii furcii, în soarele mult scăzut... Şi acum să nu scrii. Să asculţi. Poate auzi sunetul prim...

Un dialog imaginar

E înainte de răsărit, încă întuneric. Spre miezul nopţii căzuse o ploaie neaşteptat de caldă după ninsoarea viscolită din ziua trecută, brusc urmată în amurg de un cer senin, spart de ghiuleaua soarelui roşu. Acum bate vântul în rafale scurte. Licăresc stele, se sting. Miroase a îngheţ?... Tânărul Ştefan iese din cortul tătăresc croit din piele de câine şi zdravăn legat în ţăruşi cu funii de cânepă. Un cort vechi, sărăcăcios, dar trainic. Fusese al unei mici căpetenii, un dar al unchiului său Vlaicu, deocamdată în Muntenia, sub protecţia lui Vlad Dracul, mai târziu pârcălab de Hotin şi Orhei, fratele doamnei Oltea, o întreagă poveste dintr-o duminică de iarnă când pâlcul de tătari răzleţit de hoardă pusese foc caselor Vlaicului şi acela izbutise în încăierare să-l taie în două pe djighit... Ştefan e scund şi subţire, pare chiar plăpând în întunericul licăritor. E atât de tânăr... Nechează un cal. Cântă un cocoş. Gâştele ţipă în lăstărişul de la malul apei. Da, şi vaietele unui păun. De unde, cum? Vântul mişcă, reuşeşte chiar să umfle ca pe o perdea de in cerga grea atârnată la intrarea în cort. Oşteanul se iveşte din pământ. E cu două capete mai înalt, lat, gros. Peste cămaşa de zale poartă un cojoc scurt. Are cizme nemţeşti înalte, moi. Apa şiruie în broboane mărunte pe curbura coifului ascuţit şi fără nici o podoabă. Ţine în mână o secure cu coada subţire şi tăişul foarte lat. Sabia zăngăne în curelele ei înguste bătute în ţinte de bronz. În sfârşit, se luminează de ziuă. De pe apa Siretului vine ceaţa. O turmă de bivoli uriaşi? Oşteanul tace. Capul plecat, securea în cumpănă. Sunt aici, Măria Ta, spune el. *Încă nu sunt domn*, spune tânărul Ştefan. Stau lângă Măria Ta, spune bătrânul oştean, de când

erai în leagăn. Chiar eu am cioplit leagănul. Tatăl Măriei Tale era Bogdan-Vodă. Bunicul Măriei Tale, o, Doamne, odihneşte-l în pace, binecuvântat, slăvit să-i fie numele, era Alexandru cel Bun, l-am slujit şi pe el în Moldova şi în Pocuţia, iar tu, Măria Ta, eşti Domnul Moldovei. *Încă nu sunt*, spune tânărul Ştefan. Îţi aminteşti locurile?... Oşteanul cade în genunchi. Dacă îmi amintesc locurile, Măria Ta, dacă ştiu unde plâng şi mă închin? O, Doamne, la Dolješti suntem, am lăsat în urmă vama Bacăului, acolo e Suceava, aici Romanul, dincolo Hârlăul, dacă îmi amintesc eu, Măria Ta, eu?!... Pământul ăsta, Mărite Doamne... *Încă* nu sunt Domn, spune tânărul Ştefan... E frig, Măria Ta, încă nu a înflorit prunul şi suntem în Joia Patimilor, nimic nu mai e ca altădată, vremea, lumea s-a răsturnat de tot, blestem... El îşi scoate cojocul şi îl pune pe umerii tânărului Ştefan. Un cojoc prea larg, prea lung. Prinţul zâmbeşte ciudat. Mă închin ţie, nu te îndoi, Ştefane, Măria Ta, ştii că am fost la Reuseni şi cu nimic nu l-am putut ajuta pe Măria Sa Bogdan, tatăl Măriei Tale, nemernicul de mine mai face umbră pământului, iar pe el l-au omorât sub ochii mei, o, Doamne, nu te îndoi, am visat ieri-noapte coroana cum se aşeza pe capul tău, Măria Ta, plutea singură şi se aşeza încet şi uşoară... Ascultă, spune tânărul Ştefan, tu să crezi în îndoiala mea. Arată-mi coroana visată de tine... unde-i?!... Eu am visat un dulău negru, lătra la mine... Măria Ta, spune oşteanul, dă poruncă să ne mişcăm cât e negura mare. Îl izbim pe ticălosul de Aron înainte de prânzul mic. Îi tăiem capul şi îl punem în suliţă, iar inima o împărţim în bucăţele şi o dăm ogarilor. Şi nu te îndoi, Măria Ta... Bine, spune tânărul Ştefan, poruncesc! Şi mai poruncesc: să credeţi în îndoiala mea, tu şi ai tăi s-o slujiţi cu credinţă!... Era 12 aprilie 1457, Săptămâna Mare. În aceeaşi zi, Petru Aron fu alungat cu uşurinţă peste graniţă. În aceeaşi zi, mitropolitul Teoctist, apropiat prieten al ucigaşului fugar, îl mirui domn pe tânărul Ştefan „la locul numit Direptate“.

Cine se teme de tineri?

Mi se pare mie sau cei care vin seamănă cu noi mai mult decât îşi închipuie ei şi chiar mai mult decât bănuim noi înşine? Nu-i mare lucru, în ce mă priveşte, mă plac din ce în ce mai rar. Oricât ne-am supăra pe vehemenţa lor (şi nici măcar nu prea se vede, nu prea se aude, este mai degrabă una dintre legendele cetăţii literelor, ei mai degrabă tac şi fac. Cât pot, e drept, şi pe unde pot), oricât i-am mustra, certa, afurisi, ei vin firesc şi nimic nu-i poate opri. Sunt oarecum patetic, dar asta se potriveşte parafrazei: daţi tinerilor ce este al lor. Îl şi aud pe cutare, rânjeşte: vrei să te pui bine cu ei... Ce prostie! Gândire seacă, strâmbă, măruntă. Dar ei continuă: ăştia (tinerii, dar ei se reped orbeşte spre 40 de ani, cei mai afirmaţi până acum, ba unii au şi trecut prăguleţul ăsta, şi ca să rămân la literatură: vă amintiţi câţi ani avea Julien Sorel? Douăzeci! Într-adevăr, în orbitoarea lui tinereţe, el a reuşit să cuprindă, fie şi numai cât ai clipi, o viaţă şi un destin, putea deci să moară, nu prea mai avea ce face, ar fi urmat o mare plictiseală), aşadar ăştia vor putere şi, dacă pun ei mâna, gata, nu există nimeni în afară de ei; nu vedeţi, cu ei începe lumea: nu recunosc nimic înaintea lor; vor chiar să rescrie istoria literară de ieri, de alaltăieri şi de la începuturi până în zilele noastre; vor posturi, funcţii, cărţi, călătorii; au o mentalitate sectantă, provincială în fond; un fel de dogmatism mai nou; sunt şcoliţi, ştiu limbi străine, sunt informaţi, nu-i bine; se plâng că nu publică, dar revistele sunt pline de ei şi planurile editoriale la fel; dau năvală în blugi pe scara de serviciu, ca să iasă în frac şi câte unul pe uşa din faţă; aşteaptă, ronţăie, sapă, îşi fac adepţi, au lideri, cenacluri; ferea, ferea,

sunt prea harnici; sunt prea leneşi; de-a dreptul grafomani; n-au mamă, n-au tată, se lasă manipulaţi ca să manipuleze la rândul lor, sunt băşcălioşi, aroganţi, cinici, ah, ludici, ba şi mai rău, ironici, nu, nu... Ce maşinărie de vorbe! De mult ar fi stăpânit ei piaţa mondială de carte, să fi lucrat numai cu jumătate din programul ăsta! Oricum, asta se şopteşte, se mârâie, se tuşeşte, se mai şi strigă, se glumeşte, se face mustrător cu degetul, *ba se dă şi cu parul, de ce să n-o spun, se poate citi.* Caragialeşte îmi scot batista, tamponez de formă o frunte uscată, sorb fără să fie nevoie o gură de apă cam clocită din paharul uitat de „antevorbitor“ pe pupitru, mă întorc şi zic: ce putere? De n-ar fi de râs, te-ar apuca plânsul, care *mafie*? De unde atâtea machiaverlâcuri, domnule? Printre aceşti oameni tineri care îmbătrânesc sub ochii noştri sunt scriitorii de mâine. Dar ei există încă de ieri, şi cei foarte buni, şi cei mijlocii, şi valoarea, şi impostura, curgere, trecere, surprizele, ratările, formă a vieţii şi ficţiunii, o mare fiinţă inteligentă care trăieşte, trăieşte, trăieşte. Când cei de vârsta mea intrau şi ei în literatură, se găseau, tot aşa, destui *lătrăi şi câte un solist dulău cu faimă* care dădeau cu tifla şi cu praştia care şi pe unde nimereau: că bem, că stăm în cârciumă, că facem datorii, că facem dragoste, că nu citim, că nu mergem la cinema, la culcare, la plimbare, că nu, că nu, că nu şi nu... zău, dar din toate cele câte ceva era adevărat, după cum adevărat este că, purtată pe braţe ca marii olimpici, beată tun, iar nu obosită de victorii, din aceeaşi cârciumă era scoasă şi bătrâna hienă moralistă care numai bătrână nu era. Oricum, nu aveam noi banii lui, să bem ce bea el. Să mai amintesc tradiţia interbelică, pe când se băteau munţii în capete? Dar cine nu ştie toate astea? Le amintesc fiindcă prea nejustificat de grav e tonul unora când îi judecă pe tineri. Ei nu au nevoie de dădăceală şi nici de îngăduinţă ipocrită, ci de înţelegere şi colegialitate. De ce trebuie privită disputa firească dintre generaţii doar ca un capitol din *Cărţile junglei*?! Dintotdeauna mi s-a părut că în literatură este nu numai loc pentru toţi cei chemaţi, dar ei se pot aşeza la mari distanţe unii de alţii, cam în felul fermelor din ţinuturile reci din Scandinavia. Pe de altă parte, străvechea teză „nihilistă“ că o nouă promoţie literară, ca să existe, trebuie să demoleze în întregime trecutul funcţionează

fără greş, spectacolul este reluat la intervale imprevizibile, ca şi cutremurele şi, la fel, inevitabil. Şi, se pare, necesar. Impostura nu ţine de vârsta impostorilor. Seismica mişcărilor literare, oricât de nedrept ar fi uneori preţul, separă valoarea, şefii de „curente“, dacă nu sunt şi mari talente, se duc la fund odată cu drojdia. Rămân cei pe care instinctul, inteligenţa, talentul îi călăuzesc în cele din urmă. Aceleaşi defecte şi calităţi le găsim în proporţii diferite mereu migratoare şi la tineri, şi la vârstnici. Violenţa sub orice mască este semnul slăbiciunii şi neputinţei. Cred că am reuşit să păstrez o fărâmă de candoare din vremea când credeam că tot ce zboară se mănâncă, pentru ca să repet că singurul răspuns ce contează la un atac nedrept (în lipsa spiritului polemic) se poate da numai în planul valorii; o poemă, o nuvelă, un roman. Asta în cazul când s-ar putea conta pe o critică literară onestă, dezinteresată, de întâmpinare, dar şi de direcţie. Şi s-ar putea, de ce nu...

Dar mi se pare că se trag prea multe şi nu numai dintr-o singură direcţie semnale de alarmă în legătură cu tinerii scriitori. Aşa cum ei perseverează, nu renunţă, se impun treptat (eu nu ştiu dacă „mai greu“ decât acum 25 de ani; tot un tânăr, medic cu hobbyul literaturii, îmi arăta o statistică făcută glumeţ pe colţul mesei: pe atunci, numărul autorilor tineri publicaţi pe metru pătrat era mult mai mic decât acum), generaţia de mijloc răspunde, îi ia în serios (lucrul cel mai important), îşi vede de drumul ei. Nu putem să-i discutăm pe tinerii scriitori în afara momentului literar, a stării literaturii în general. Ei nu sunt nişte fiinţe atât de fragile încât numai de tandreţe să aibă nevoie. Sunt flăcăi sau gospodari puşi pe treabă, robuşti, ţin ca şi noi la tăvăleală, cum ar veni. Respirăm acelaşi aer, suntem fiii aceleiaşi lumi. Oricât de strâns frontul lor, generaţie, în fine, ei rezistă mai ales prin cei câţiva care au şi dovedit-o. Îi ştim cu toţii. Ei au publicat la Cartea Românească. Vor mai publica. Am făcut-o şi o facem cu încredere şi mai ales luându-i în serios. Pe toţi cei care o merită şi, la rândul lor, privesc la fel de „serios“ lumea nu numai literară. Mă pot şi eu înşela, oho! Nu mai cred cu tăria de altădată că trebuie cu orice preţ dusă eroarea până la capăt, dacă există o cât de mică şansă să îndrepţi lucrurile. Debutul colectiv nu

spune într-adevăr mare lucru, ba chiar nimic. Ca editor însă, nu pot să mă fac că plouă, cum destui şi nu de toată mâna o fac. Ştiu ce se poate şi ce nu se poate deocamdată la editură. La un număr mai mic de locuri decât cel al candidaţilor selecţionaţi de juriul de debut, nu-ţi rămâne decât să-i alegi pe cei mai talentaţi dintre cei cu talent. Paranteză: la urma urmei, premiul întâi trebuie să se dea unui singur premiant, nu? La noi însă, încă din clasele primare, suntem obişnuiţi să vedem şi să nu ne mirăm că mai în fiecare clasă există mai mulţi laureaţi ai premiului întâi. În felul acesta, încă din copilărie, se poate crea o mentalitate deviată; premiul întâi nu există, de vreme ce cu uşurinţă pe podiumul îngust şi făcut pentru unul încap atâţia inşi. Paranteza s-a închis. Nu e de tot lipsită de legătură cu întregul. Normal ar fi să existe atâtea debuturi câţi debutanţi le merită. Într-un an pot fi doi, în celălalt zece. O tratare diferenţiată este echitabilă şi înlătură tensiuni de nimeni dorite. Antologiile sunt utile, dar după ce autorii antologaţi au confirmat. (Nu uit să reamintesc că destule debuturi primite cu elogii s-au dus pe apa sâmbetei.) Vezi vechea, redutabila antologie interbelică (de poezie) a lui Perpessicius şi mai noul volum *Desant.*

Încă o dată: nu cred că problema tinerilor scriitori trebuie tratată ca un lucru în sine. Este una între altele, face parte din întreg. Dacă un venerabil autor pomenit în manuale încă înainte de război îmi aduce un volum oarecare şi cu un zâmbet serafic se preface că nu ştie despre ce este vorba şi se arată oarecum mulţumit că va apărea peste o lună, dragă, ce mai scrii, vezi că băieţii ăştia tineri pot să mai aştepte, te rog, hai să zicem două, dar nu mai mult (şi aici zâmbetul lui împietreşte, surâsul e tânăr de tot, duios ameninţător şi spune, ca marii comici ai filmului mut, fără un cuvânt, că nu se lasă păcălit, că şi el a condus o asta şi o aia), dacă se întâmplă aşa, te întreb, cititorule, cam ce crezi că se poate face? Întrebarea e retorică, între atâtea zilnice confuzii, am învăţat câte ceva, reuşesc să le evit pe cele mai grave, dar întrebarea rămâne...

Să-i aşteptăm deci pe cei care vin. Ei sunt mereu pe drum, cel mai bun dintre ei poate acum se joacă sub masa dulgherului, nu are încă şapte ani, dar va merge la şcoală. Va ajunge, va ajunge, să avem tăria să-l primim cum

se cuvine şi şansa să-l vedem la timp. Imaginea ce îmi vine însă acum în minte este alta: bătrânul meşter nemulţumit, aproape atotştiutor, pisălog, copil genial la nouăzeci şi nouă de ani, sătul de toate, dar viu ca la început, şi ucenicul neascultător, candid şi neastâmpărat, inflexibil, plin de har şi lumină, o ciudată veselie în lăcomia lui de absolut, în hotărârea de a-şi părăsi maestrul, poate cu iubire şi admiraţie, dar pentru totdeauna. Seamănă leit unul cu altul, amurgul e martor.

1988

Tranzit[3]*

Ideea într-un fel juvenilă a prezenţei continue (în sensul de a scrie zilnic, dar şi a-ţi înfrâna vanitatea de a da totul la tipar, deşi există artişti care au harul să „transforme“ în artă tot ce ating. De revenit asupra acestui punct de vedere) a ajuns la mine într-o vreme când nu mai sunt chiar tânăr. Cum? Descoperind (în 1972!) *călătoria*, eu, un om atât de puţin călătorit. Povestea începe într-o zi de martie, când am fost întrebat (la telefon) dacă vreau să fac o călătorie în Vietnam. Dacă vreau?! Nu cumva era o farsă? Fusesem până atunci prin vreo două-trei capitale din apropierea Bucureştiului. Lumea era încă departe. Nu eram un călător. Nu aveam „stofă“ sau era prea târziu? Ascultam sau citeam poveştile altora despre ocolul pământului. Nu găseam fascinaţia în istoriile lor. Nimic nu mă îndemna la călătorie. Era şi altceva: prin instinct, pesemne prin moştenire de la (aproape) toţi ai mei care avuseseră când învăţa să nu se întindă mai mult decât li-era plapuma, în materie de călătorie, cel puţin, eram un fel de înţelept. Se înţelege, nu era numai asta şi nu numai lipsa mea de experienţă. Dincolo de fabula cu vulpea şi strugurii. Chiar şi atunci, în ziua când am fost sigur că voi pleca „departe“ şi mi-am zis în felul meu, care unora ar putea să li se pară uşuratic, cineva acolo sus mă iubeşte, da, chiar şi atunci, am privit cu îndoială acest drum, cu toate că el trecea peste Himalaya, iar localnicii te asigură că, dacă ai norocul ăsta, eşti apărat de rele până la sfârşitul zilelor tale. Deasupra Everestului încă mă bântuia îndoiala dacă sunt sau nu eu *acela*...

Dar am ajuns în acea ţară de la tropice şi am văzut şi eu cu ochii mei, aşa cum citeam pierdut între cuvinte altădată, că acolo noaptea vine odată cu apusul soarelui şi lungile amurguri liniştitoare din zona temperată nu se cunosc. Nu era însă de-ajuns. Pentru mine nu era ce trebuia. Acum, când scriu, este dimineaţă înainte de răsărit, toamna se simte în aerul pur, sufletul meu este senin şi împăcat. Ţara plină de fluvii şi munţi fumegoşi este departe. Dar nu descrierea călătoriei o fac aici şi nu mă preocupă în clipa asta formele ei sentimentale. Sensul abstract care face din călătorie o experienţă fundamentală unică şi te proiectează în destinul tău cu o mare putere. Afli despre tine lucruri pe care nu le bănuiai. Pentru mine, revelaţia, dacă despre asta e vorba, a avut loc sub forma unei erupţii de cuvinte scrise. Nu ştiu când a început anume, dacă pot să o leg de un moment, de o stare pe malul unui lac cu lotuşi, de umbra joncii pe apa leneşă, de altarul unei pagode, de gustul ananasului. Încă nu ştiu. Îmi descopeream o putere pe care până atunci o drămuisem cu grijă, nefiind sigur că îmi va ajunge, temându-mă de fiecare cuvânt, căutându-l cu teamă, aspirând spre inexistenta perfecţiune a formei. M-am pomenit scriind *mult*, umpleam foile dintr-un impuls nelămurit, cu o grabă neliniştitoare, seara sau dimineaţa, sub mugetul stins al ventilatorului, în umezeala fierbinte, înăbuşitoare, sudoarea răcindu-se pe ceafă şi umeri, mustind pe antebraţe. Scriam în scurtele popasuri sub soarele torid, când presiunea naturii formidabile (vegetaţie, nori, căldură, apă, munte) mă intimida şi îmi căutam refugiul în zonele interioare, adânci, unde eu însumi, un biet european care nu mai ştia decât să transpire, mai păstram ceva din vechea, indestructibila legătură cu viaţa originară. Scrisul meu furios era el însuşi natură, nu era un refugiu, era o re-descoperire, eu mă re-cunoşteam. Să scrii tot ce vezi şi auzi, totul fără nici o ordine, să te „exprimi“. Eram departe, eram eu însumi, eliberat, nu simţeam în nici un fel constrângerea hârtiei sau a subiectului. Nu mi se mai întâmplase! Poate demult, când am scris prima povestire nepublicată şi pierdută despre un ţăran care îşi ucide fratele. Ciudat, deşi scriam ce simţeam, aveam sentimentul tulbure că scriu în afara lumii în care mă aflam. Drumul prin junglă, drumul în tranzit, totul, dar într-o detaşare abia

acum înţeleasă: energia eliberatoare cu care scriam dezvăluia pentru mine sensul neaşteptatei călătorii, descopeream înăuntrul meu o lume la fel de nouă ca şi lumea prin care umblam. Călătoria exterioară devenea astfel un test pentru călătoria interioară. După cum Asia, aşa cum încercam eu s-o înţeleg, era, din punctul meu de vedere, un test pentru Europa aşa cum şi cât o cunoşteam din lecturi mai ales.

Acum, în dimineaţa când îmi fac primul „rond de noapte“ (după cum un mare beţivan spune într-o piesă celebră: azi-noapte m-am sculat la cinci dimineaţa), am aflat de ce nu-mi plac cărţile de călătorie şi de ce numai doi sunt călătorii pe care îi cred cu adevărat: Robinson Crusoe şi ajutorul de chirurg Gulliver. Din perspectiva călătoriei lor, ei îşi contemplă destinul. Trezindu-se pe insula pustie, Crusoe chiar spune: „Urcând cu greutate dealul, am ajuns pe coamă, de unde mi-am putut vedea soarta“. Şi Gulliver: „Cu toate că e greu pentru un om în amurgul vieţii să se dezbare de vechile obiceiuri, totuşi, nu-mi pierd nădejdea că odată şi odată voi putea sta în tovărăşia unui yahoo fără să-mi fie frică de dinţii şi ghearele lui“. Dar despre călătoria celor doi altă dată.

Adaug o întâmplare pe care o las să vorbească singură. După ce m-am întors de la Hanoi, prin Pekin, la Bacău, stăteam într-o zi caniculară într-un birou la o instituţie împreună cu doi oameni. Era foarte cald, perdelele lungi opreau lumina, nu şi fierbinţeala umedă, şi ăsta era un prilej ca să fii întrebat dacă şi pe *acolo* e tot aşa cald. Şi mai, am spus. Şueta s-a declarat. Cel care stătea la birou se arăta foarte curios. Cel din fotoliu somnola. Când să plec, primul spune: interesant! Şi către celălalt: tu n-ai deschis gura, ia zi-i, ţi-ar plăcea să faci aşa un drum? Sunt sedentar, a spus omul. Bine, dar dacă ar fi să alegi, încotro ai vrea să te duci? Iar omul din fotoliu: m-aş duce către Piatra-Neamţ, m-aş muta acolo, eu sunt de la munte şi nu-mi plac dealurile astea, mult praf, mai ales când am de făcut teren pe stânga Siretului.

*

Nu pot să dorm. Toamna este prea lungă. Ieri-dimineaţă a nins, a plouat, a fost soare, după-amiază un vânt de o putere neobişnuită a uscat totul. Privesc ceasul: trei ore după miezul nopţii, dimineaţa, cum s-ar spune. Dar lumina e încă la mari depărtări. Cântă cocoşul, semnale lungi, scurte. Unde poate trăi un cocoş între blocurile astea de beton?... Scot la întâmplare din raft *Jurnalul* lui Gide. „Aştept de prea multe ore ca fraza să se formeze mai întâi în mine, ca apoi s-o scriu. Cel mai bine ar fi s-o apuc de capătul care iese la iveală primul, de cap sau de picioare, fără să ştiu de îndată ce urmează; apoi să trag; restul iese de la sine.“ Are dreptate bătrânul aventurier! Iau de lângă maşina de scris unul dintre caietele mele din Vietnam. Eliberez un colţ de masă, trag scaunul aproape, transcriu:

Nu la Bombay, unde pătrundeam, european din dulcea zonă temperată, în noaptea vastă şi umedă a Indiei, aripa avionului acoperită de o rouă fosforescentă, şi călcam asfaltul încins sub privirea şi forfota mulţimii adunate sus, pe terasele de beton ale marelui aeroport, femeile înfăşurate în lungile straie colorate, bărbaţii ascunşi în haine albe, uşoare, largi, mereu un vameş şi un poliţist arătându-mi calea spre sala de tranzit, mâna lui uscată, tuciurie, mereu în faţa ochilor mei, nu la Bombay am simţit cu adevărat ochiul neadormit al Asiei, ci în Laos, pe aeroportul din Vientiane, în aburul torid al dimineţii. Exista un ventilator deasupra mea. Nu ajungea. Priveam prin fereastra largă aeroportul. Soldaţi mărunţi în uniforme „pătate“, armele atârnate de gât, mânecile cămăşii suflecate. Forduri late sub portalul scund, jos, băieţi voinici, albi, gâfâind de căldură în pantalonii lor strâmţi, cămăşile scoase pe deasupra şi descheiate, izbind portierele, o fată frumoasă, măslinie, rochie roşie foarte scurtă, se urcă lângă şoferul pitic, faţa ca o prună uscată, două jeepuri escortând un şef militar bătrân şi gras ce dispare în burta unui avion vechi (ceva de crap de baltă), cei din jeepuri salutând, elicele încep să se învârtească pe rând. Nu ţin minte culorile steagului care flutura nu mai ştiu pe ce. Dar fără îndoială ceva se petrecea în spatele meu, simţeam, m-am întors, am făcut câţiva paşi. Într-un unghi ascuns al încăperii am văzut un soldat cu pistolul-mitralieră ţinut de piept, mâinile pe pat şi ţeavă. Omul de la tranzit. Picioarele depărtate. Oasele braţelor subţiri,

pielea gălbuie, întunecată, ochii sub cască imobili. Se uita la mine, dar ăsta e un fel de a spune. Mă cerceta. Despica în felii obrazul meu, analiza culoarea, ochii, urechile, părul. Sentimentul neliniştitor că m-ar fi desfăcut piesă cu piesă, aşa cum un copil desface o jucărie mecanică. Şi m-ar sluji cu supunere şi devotament dacă i s-ar spune. Privirea lui era rece, ochi de entomolog, nu-mi plăcea, eram străin de ce se petrecea acolo, nu înţelegeam. Cruzime, indiferenţă, teamă, totul dominat de o curiozitate fără margini, depăşind cu mult fiinţa lui şi, ciudat, cu unele licăriri de veselie. O maimuţă înaltă de două palme, pe care am văzut-o altă dată într-un chioşc albastru pe malul oceanului la Ha Long, în Vietnam, mi-a dat cam în glumă, fireşte, jumătate din răspuns: şi eu, şi laoţianul înarmat de la Vientiane semănam destul de bine cu ea! Dar m-am surprins, la rândul meu, cercetându-l. Acum curiozitatea lucra asupra mea cu o putere fascinantă. Nu ştiu ce era în capul lui, dar eu ştiam ce vreau: căutam la el ceva care să ne apropie. Voiam să înţeleg. Era cald, o uşă s-a deschis în peretele din fund, au apărut doi oameni cu zâmbete largi, scunzi, uscaţi, mişcări repezite, un militar şi un civil, fruntea celui de-al doilea acoperită cu zeci de cute şerpuitoare. Avionul era gata de decolare. Mâinile întinse ale celor doi arătau pe unde trebuia să coborâm, de altfel, singura scară care ducea spre pista de zbor. Mai târziu, la Hanoi, am aflat că în Indochina există un proverb: cunoaşte Laosul şi vei cunoaşte Asia! Nu cunoşteam nimic, dar ceva se întâmplase. Eram la spitalul Bach Mai, lovit în timpul bombardamentelor din decembrie trecut (1972). Am văzut sala de operaţie cu plafonul prăbuşit, lampa lenticulară spartă atârna, se legăna într-o sârmă răsucită. Pe o sfoară întinsă între doi pereţi afumaţi, sfârtecaţi de explozii, se uscau câteva perechi de mănuşi de cauciuc. Am văzut amfiteatrul studenţilor. Surpat, rupt în două, o imagine în clipa asta mult mai aproape de sufletul meu decât ruina unui teatru antic, cu care seamănă oarecum. Ştiu: nu au legătură una cu alta, dar asta trece acum prin capul meu şi eu notez. Un compatriot care a trăit la Hanoi în timpul măcelului din decembrie trecut îmi spunea că în adăpostul subteran bine fortificat de la Clubul Internaţional (beton armat, culoar pentru atenuarea undei de şoc

etc.), la o jumătate de kilometru de locul unde se bombarda cu B-52, pantalonii fluturau în jurul gleznei din cauza suflului uriaş al bombei. Poate asta nu spune nimic, pantalonii flutură pe glezne şi când alergi după fluturi. Dar trebuia văzut spitalul, gropile bombelor pline cu apă murdară, scările prăbuşite, paturile răsucite de explozii. Am văzut şi nişte zidari. Stăteau pe vine şi beau ceai. Morţii îngraşă pământul pe malul Fluviului Roşu şi nimeni nu-i poate întoarce între vii. Există şi un monument în curtea spitalului, o tragică şi grotescă improvizaţie din fiare arse şi bucăţi de grindă de beton la care ajungi urcând câteva trepte, cimentul încă ud, sus o cupă de fontă pentru flacăra veşnică. În lumina umedă, toropitoare, am privit faţa omului care ne însoţea, un medic de la Bach Mai. Nu-mi mai puneam întrebări despre Asia. Nu mă grăbeam să-mi amintesc ce a spus Hegel despre confucianism şi despre omul asiat. Orice curiozitate antropologică mi se părea caraghioasă, lipsită de sens. Nu trebuia să mă întorc în Laos pentru a cunoaşte Asia. Nici nu mai voiam să cunosc Asia. Eram în faţa unui om pe care îl înţelegeam fără să mă întreb de ce îl înţeleg şi cum s-a întâmplat asta. Crima şi umbra morţii făcuseră loc unei înţelegeri dincolo de limbaj, prejudecăţi, de cultură, politică, istorie. Nu i-am vorbit, nu mi-a răspuns, ne-am strâns mâinile la plecare, mulţi străini veneau în zilele acelea să vadă Bach Mai-ul, el le arăta, le dădea explicaţii, cifre, nume, procente. Dar eu am găsit în el un punct de sprijin. Citisem prea multe cărţi despre Asia scrise de europeni care văd repede contrastele, deosebirile. Eu găsisem pentru mine o asemănare. Aveam un punct de plecare. Nu mi-am notat numele doctorului de la Bach Mai. El nu mă ţine minte, eram un străin la Hanoi, într-o zi din luna mai. Cu atât mai bine. În spatele unor geamuri pe jumătate deschise, am auzit nişte fete cântând. Trec bărbaţi străini pe lângă fereastra lor şi ele cântă, a spus cineva. Mai bine şi-ar vedea de bucătărie şi de îngrijirea răniţilor, a spus altcineva.

În aceeaşi zi am mers în piaţă la Hanoi. Puţini ar fi putut crede că războiul de treizeci de ani s-a terminat abia ieri. Mergi, călătorule, şi vezi acolo raiul legumelor. Verde întunecat, verde, alb, verde crud, verde viu şi spre veştejire, alb ca laptele, alb ca untul, alb ca floarea de magnolie.

Cafeniu, portocaliu, galben, negru. Roşu ca sângele, roşu ca soarele, roşu ca praful de cărămidă, roşu subţiat în apă. Mirosurile acestor culori. Castraveţi lungi cu noduri, ramuri şi cioate, cartofi cât oul de porumbel, ouă de raţă, ouă de Pasăre Phoenix. Seminţe, toate soiurile de seminţe în coşuri mici şi coşuri mari, femeile stând pe vine şi făcând mereu ceva cu mâinile, râsul lor larg. Scărpinându-se, căutându-şi în cap, scobindu-se în dinţi cu beţe lungi de bambus şi mereu râzând, este acesta un semn al păcii?... Salate verzi, vinete violacee din care n-aţi văzut şi n-aţi mâncat vreodată. Mango, papaia, ananas. Ochiul Dragonului. Conopida, hreanul, ardeiul, morcovul şi încă o sumedenie de rădăcini sfrijite sau trufaşe cu noduri, ţepi şi barbă lungă. Cine le cunoaşte numele? Nimeni n-a văzut aşa ceva! Nuca de cocos. Femeia şi copilul lucrând la nucile de cocos. Coajă lemnoasă, cafenie. Se taie capătul cu un ferăstrău scurt, se scoate un capac rotund. Se toarnă laptele transparent şi răcoros într-un vas deasupra căruia zboară roiuri de muşte mari. Se scoate copra cu un cuţit încovoiat, mâinile femeii şi ale copilului mişcându-se cu o mare îndemânare. Copra este coaja din interior, groasă de un deget şi mai bine, albă ca spuma laptelui împietrit, gustoasă, bună de mâncat singură sau cu turte subţiri din făină de orez cu susan, bună de uscat, de făcut o făină preţioasă pe care o duci cu jonca pe fluviu, o treci marea, o vinzi sau o foloseşti la ce se foloseşte. Copilul care curăţă copra s-a uitat la mine. Faţa lui smeadă, rasa accentuată în maxilarul superior, în tăietura ochilor, la nări. Zâmbetul lui. Şi iată, din nou, nu înţelegeam ceva... dar mergi, umblă, călătorule, şi nu uita piaţa din Hanoi, iar la piaţă, locul unde se vând legumele şi se scoate laptele din nuca de cocos, dincolo de bazar, după ce ai trecut de femeile care vând împletituri de bambus...

*

Am întâlnit la Hanoi un concetăţean care locuieşte de trei sau patru ani acolo. El se mira peste poate că localnicii nu strigă pisica pe numele lăsat ei de Dumnezeu, adică: pis, pis, pis, ci altfel: miau, miau! Omul acela nu are nume, el este un fel de european la Hanoi. Trăia europeneşte pe cât îi îngăduiau mijloacele, nu prea avea climatizor sau i se strica mai des ca la

alţii, mânca numai carne fiartă sau friptă, atenţie la legume şi fructe. Tropice, mari primejdii pentru burta noastră cea de toate zilele, nu-mi place, dom’ne, atenţie la apa cu care îţi speli dinţii! Nu părea chiar duşmănos la ce trăia, ci numai într-o mare, neîntreruptă neînţelegere. Tâmpit? Deloc. Inginer mecanic foarte apreciat, se pare, în aviaţie. Altfel, fudul, mândru nevoie mare că vine de la Bucureşti, dar eu sunt din Craiova, dom’ne, ehe, miezu’, şi nu coaja... Mango este un fruct gălbui, cu un sâmbure mare, lucios, incasabil. Gustul de mango nu seamănă cu nimic altceva, dar omul nostru din Hanoi spune: parcă ar fi o piersică ceva mai acrişoară, piersica e însă mult mai bună! Laptele de cocos este un fel de lapte de vacă în care ai pus multă apă, iar umbra cocotierului nu este atât de deasă ca umbra nucului. O suficienţă aşadar care îşi ajunge sieşi, nu suportă nici un comentariu.

În camera mea de la hotel Thong Nhat, ordonându-mi notele zilnice scrise cu ciudată furie şi speranţă, încercând să înţeleg ceea ce văd şi aud (o lume care de la început mi s-a părut familiară şi străină în acelaşi timp, eu pe aeroportul Gia Lam, distrus de bombardamentele din decembrie şi mirosind încă a var şi lemnărie crudă, alb în lumina tropicală fierbinte şi umedă, şi tot eu cu o clipă mai înainte în avionul care, vibrând încă pe pista de beton, se şi umpluse cu vameşi şi oameni ai legii zâmbitori şi atenţi într-un fel de pândă aparent binevoitoare şi după asta în jeepul care mă trecea peste Fluviul Roşu, podul de fier atins şi el de bombe, joncile pescăreşti despre care citisem, oho, încă de la unşpe ani, o întreagă literatură „colonială“, nemişcate pe apa densă şi mâloasă), scriind pentru mine, încercam să-i spun europeanului din Hanoi că fructul mango nu este o pară turtită, aşa cum pare văzut de departe, ci *altceva.* Neînţelegând, el nu era poate un caraghios şi infirmitatea lui mă îngrijora, oare eu înţelegeam? Scriind, voiam să mă salvez. Să notezi totul, să nu scapi nimic, fără nici o ordine, gesturi, vorbe, mirosuri, strada, interioarele, zidurile, să nu citeşti nimic din ce s-a scris bine sau rău despre ce scrii tu acum, să faci totul de la început. Ambiţie nemăsurată, lipsită de experienţă şi candoarea unui călător nepriceput. Serile la Cao Bang, în nordul mai puţin umed, şi la Thanh Hoa,

spre sud, în briza oceanului, mereu sudoarea răcindu-se pe umeri, mustind caldă pe antebraţe, la rădăcina părului. Sorbind ceaiul fierbinte, amar, liniştitor, vrând să crezi că te-ai adaptat climei umede şi calde în care, după o oră de mers, singurul contract cu universul rămâne epiderma ta: un fel de burete sătul. Nu te plângi de căldură, sunt lucruri şi mai rele pe lumea asta. Dar puterea sudorii tale ţi-ar fi rămas necunoscută fără această călătorie.

*

Cum arată jungla, cum arată o pagodă, ce este o joncă, despre maree, despre amurgul scurt după ce soarele roşu s-a stins în digul orezăriei, despre bivolii călăriţi de copii sub luna de fildeş, despre miraculosul arbore cocotier, despre bambus, ananas şi fructul numit Ochiul Dragonului s-a scris, dar trebuie să scrii şi tu. Un medic din Hanoi, un om scund şi trist care a îngrijit sute de răniţi în timpul bombardamentelor din decembrie şi, în halatul lui alb, a privit neputincios morţii, îmi controlează tensiunea arterială. Fără acest examen formal nu pot intra la piscina diplomaţilor, cum se numeşte aici bazinul în care se scaldă tot omul care vine de departe şi rămâne o vreme în oraş. Întind braţul, el mă priveşte atent, imobil, ochelari cu rame subţiri. Un ciudat sentiment de neputinţă, o ruşine ascunsă mă fac să vorbesc, durerea şi moartea încă stăpânesc oraşul, iar eu înot în bazinul de faianţă al diplomaţilor. Vorbesc. Vorbe. Ochii lui reci, impenetrabili. El zâmbeşte subţire, faţa osoasă, palidă, cunosc acest zâmbet, mă bate pe umăr: fiţi liniştit, puteţi înota fără grijă, dar cu atenţie, nu staţi foarte bine *avec la tension artérielle*... (O franţuzească după ureche, doar bătrânii o mai vorbesc ca în fosta altă patrie mamă, „gata, la Dien Bien Phu a început noua istorie“.)

Veneam din nord, de la Cao Bang. Serile sunt acolo plăcute, vântul liniştitor, orhideea mai subtilă, uneori, după ploaie, noaptea este neaşteptat de răcoroasă. Dar coboram spre Hanoi, şosea îngustă, şerpuitoare. Nişte oameni scot din prăpastie un camion prăbuşit. Unul sprijină cu un par de bambus braţul macaralei montate pe un Ford vechi. Unul dintre cablurile braţului scapă şi pendulează violent spre omul de dedesubt, gheara de oţel

de la capătul cablului trebuie să aibă vreo sută de kile. Omul se fereşte fără grabă, nu înainte ca teribilul pendul să-i fi dat de câteva ori ocol. Râde în gura mare şi ţopăie pe loc, nu fuge, se apără în glumă, mişcările lui seamănă cu ale unuia care s-ar băga sub o scamă de plop şi ar sufla mereu în ea pentru a o ţine în aer. Spectacolul prinde, fiindcă mulţimea din jur, localnici, soldaţi, copii râd, la fel, din toată inima. Ce se întâmplă cu moartea?

*

Să descoperi această lume numai cu puterea ta de înţelegere, pentru tine, să uiţi tot ce ai citit şi tot ce ţi s-a povestit. S-o compari numai cu ea însăşi, să cauţi apoi punctele de referinţă comune lumii din care vii. Să nu te grăbeşti, să nu dai sentinţe, fereşte-te de aforisme. Observă, evită comparaţia, caută esenţa. Şoferii care-şi aşteaptă şefii în faţa hotelului Thong Nhat (Reunificarea) nu stau de vorbă în maşini, rezemaţi de portieră sau răsturnaţi pe banchete. Ei se aşază pe vine pe marginea trotuarului, între automobilele care se coc în soare: talpa întreagă pe pământ, toată greutatea trupului sprijinită pe călcâie, genunchii scoşi în afară, braţele relaxate pe genunchi, cotul pe rotulă, palma în interior. Ia aminte, dacă ei stau aşa, fără îndoială se odihnesc cu adevărat, încearcă şi tu şi, dacă nu reuşeşti, nu te mira. Relaxează-te în felul tău.

*

Râsul, zâmbetul sunt aici forme complicate de comunicare sau dimpotrivă. Faţa rămâne imobilă, ochii atenţi, curioşi, pânditori. Firea oamenilor pare veselă, au umor divers colorat, de la galben la negru, şi gustul vădit al caricaturii şi spectacolului. Într-o după-amiază asist la o reprezentaţie cu muzică. Între cuplete satirice cântate cu acompaniament de instrumente populare, corzi şi fluiere, un scriitor îşi face, spre marea satisfacţie a publicului, critica propriei opere. Este un bun orator, mulţi dintre spectatori îi cunosc poemele, mi se spune, sau le află acum, prin intermediul acestei neobişnuite pentru noi relaţii cu publicul. Scriitorul este jovial, masiv, dezinvolt. Are succes! Autobatjocura câştigă auditoriul, scurt

delir vesel. A te mira de treaba asta nu înseamnă că ai descoperit mare lucru...

*

Femeile lucrând la şosele. Adolescenţii lucrând la refacerea digurilor. Soarele nemilos, feţele înfăşurate în prosoape şi graţioasele pălării conice pe deasupra. Mâinile în mănuşi grosolane, dar protectoare cărând piatra, întinzând asfaltul rece, înălţând spatele la trecerea străinilor, făcând semne strigând. Craterele bombelor pline cu apă mocirloasă sau uscate invadate de buruieni lemnoase. Toate podurile, centralele electrice şi cuptoarele în care cărămida se arde ca şi acum 1 000 de ani sunt distruse de-a valma. Mâna omului, unealta şi timpul care nu există. Soarele pe care-l simţi în creştet, în centrul bolţii de dimineaţă până seara, mereu acelaşi, foşnetul marilor frunze de bananieri, femeile legănându-se, mersul săltat mărunt sub cobiliţa de care atârnă poveri grele, muncă înceată şi răbdătoare. Tarabele improvizate sub un acoperiş de crengi de-a lungul drumului, unde bărbaţii beau ceai, fumează, vând şi cumpără. Pe şosea mai trec grele maşini de război, şenilele zguduind lumea, marile blindaje de oţel acoperite de praf şi noroi uscat, prelate peste remorci uriaşe, fumul albastru înăbuşitor plutind deasupra orezăriilor şi sus, la manşe, un omuleţ tânăr cu fălcile dure, cu ochi de copil, faţa smeadă, pielea întinsă ca pe tobă, netedă, lucioasă. A doua recoltă de orez. Mişcări moştenite, vechi de când omul cultivă orezul, din vremea când se petreceau legendele şi un dragon zbura de la Hanoi şi cobora în Golful Ha Long, pe când trăia neasemuita Mi-Chan şi o femeie împietrea aşteptându-şi cu credinţă bărbatul, încă de atunci mişcarea mâinilor şi a spatelui pregătind ogorul, făcându-l să rodească şi apoi tăind orezul şi uscându-l, vânturatul lui pe micile terase de piatră şi cărămidă arsă şi drumul până la aluaturile tradiţionale Banh Giay şi Banh Chung.

*

Peisajul halucinant deasupra junglei Cuc Phuong, valea nesfârşită din care ţâşnesc stânci megalitice fumurii, destrămându-se sub puterea soarelui, tu depărtându-te, lumina peste munţii mari şi mici, unde violacee, verdele

stins al ierbii, jungla rărindu-se pe povârnişurile abrupte până la un fel de iarbă săracă, buruienoasă, prăfuită, seva care musteşte în pădurea virgină nemaiajungând aici, soarele înghiţind lucrurile, izbind în casca ta colonială, stâncile iradiind lumina descompusă în cele şapte culori fundamentale, şerpi şi şopârle nevăzute, şi amintirea raiului de la Cuc Phuong, unde ai nimerit într-un nor de fluturi albi, ai ascultat glasul mare, cârtitor, plângăreţ, disperat şi caraghios, croncănitor şi plin de melancolie al păsării mici, ascunsă în abisul arborelui Vu Huong şi ai văzut zborul greoi şi tăcut al păsării mari printre liane şi ferigi uriaşe, iar într-un scaun de bambus ai ţinut în braţe un copil negricios şi blând, în umbra deasă a bananierului. Ramurile grele, frunzele gigantice, verdele închis, vâscos, nemişcarea ameninţătoare a pădurii virgine în amiaza limpede, toridă, polul opus al miezului nopţii, jungla urcând în pantă, sentimentul de apăsare adâncă şi primejdioasă, desime, adâncime, colcăială, forme primare, teribila germinaţie universală, violenţa ascunsă sub moleşeală şi lene.

*

Drumul spre ocean, de la Thanh Hoa, dimineaţa înainte de răsărit, împotriva brizei, pe drumul de cocotieri. Femei cu somnul încă în pleoape, în colţurile gurii, pedalând sau nemişcate pe portbagaj, o mână în poală, cealaltă strângând mijlocul bărbatului, el aplecat peste ghidon. Bătrânele care vând la marginea drumului nuci de cocos, ţigări, turte din făină de orez cu susan, ceai, mango, papaia, sirop, bomboane, alune. Şi oceanul dincolo de plaja largă, nisip mărunt, ud după reflux. Vase cu catarge de bambus aşteptând fluxul şi apoi ieşirea în larg. Ceaţa ridicându-se în stânga, cerul înalt şi vastitatea Pacificului lucrând asupra scoarţei tale. Trei jeepuri făcând un ocol larg pe plajă, dispărând în ceaţă. Mitralierele montate între scaune se rotesc încet, neîntrerupt, caută, aşteaptă, pândesc. Apa caldă, gălbuie (gurile fluviului în apropiere), soarele ivindu-se din stânga şi în aceeaşi clipă instalându-se deasupra creştetului tău, incandescent, atotcuprinzător, mirosul de iod, sarea, peştele. Crabii minusculi ascunşi în nisipul ud, ieşind la soare, urmele lor: boabe mărunte de nisip, curbe şi linii şerpuitoare.

Priveşti pescarii în apropierea ţărmului, legănaţi pe ape, pescuind pe un fel de cumpănă de bambus. Iată, lovită de valurile gălbui, jonca de lemn, catargul de bambus, ancora de lemn, vezi această barcă şi toate uneltele din ea, accesoriile de lemn cioplit, frânghiile, pânza ei ca o cochilie desfăşurată, ca o scoică, un evantai, frânghiile şi vei înţelege poate cântecul despre fata care îşi aşteaptă iubitul plecat pe mare.

La capătul plajei, după ce ai trecut de un izvor de apă dulce, limpede şi ai urcat treptele de piatră, sus, pe stâncă, suspendată deasupra apei veşnice, găseşti Pagoda Geniului Şchiop. Intri, slujba e în toi. Bonzul bătrân citeşte ideogramele pictate pe un sul de mătase zdrenţuită, un geamăt neîntrerupt, un scâncet murmurat. Câteva bătrâne pe rogojini înaintea altarului fumegător, mirosul de tămâie, palmele împreunate, capul mişcându-se în sus şi în jos, semn de supunere. Dar alături câţiva tineri privesc din altă lume ritualul, stau de vorbă pe vine sau rezemându-se spate în spate, ronţăie susan. Fiecare îşi vede de treaba lui, în pagodă nu ajunge soarele, e bine şi pentru unii, şi pentru alţii. Nu avem voie să intrăm în altarul din fund, vedem ofrandele: un pui gras, rumen, două străchini de orez, aluat pe o frunză de bananier, lumânările roşii arzând, un bonz mai tânăr împarte bătrânelor apă ritualică dintr-un urcior. Aşadar nimeni nu supără pe nimeni. Faţa impenetrabilă a lui Buddha în altar, lemn lăcuit, înţelepţii în jurul lui pe trepte ierarhice, linişte şi pace peste Pagoda Geniului-care-şi-a-pierdut-un-picior.

*

În amurg, la marginea orezăriei, o femeie spală un bivol. El a stat în nămol toată ziua. Ea îi spală cu grijă capul uriaş şi greoi, coarnele lăsate pe spate, grumazul, mişcările ei sunt tandre. Mama îşi spală în felul acesta copilul.

Pe digul îngust, un băiat sare pe spinarea altui bivol. De acolo, jos. În picioare pe spinarea animalului, călare, în patru labe, întins pe spate, pe burtă, sub burta lui, bătându-l cu pumnii în greabăn. Animalul nemişcat, culoarea stâncilor vinete în dimineaţa ceţoasă. De ce nu te mişti? Băiatul

smuceşte de funie. Funia este băgată într-o nară, bănuiesc, cu un cârlig, ca să ţină bine, să nu scape la te miri ce mişcare.

*

La Hanoi te naşti pe bicicletă. Bulevardul larg este invadat de biciclete, femei şi bărbaţi, tineri, de cele mai multe ori perechi, cel din spate, cea din spate pe portbagaj, ei pedalează fără grijă printre maşini. Claxoane stridente, nimeni nu se grăbeşte, dar nimeni nu încetineşte viteza, miliţianul cu cască colonială, în uniforma lui deschisă la culoare, fluieră, arată direcţia, se roteşte pe loc, femei cu paporniţe pline agăţate de capetele cobiliţei se strecoară cu uşurinţă, pătrund, îşi fac loc, un copil cu un peşte mare atârnat de capătul unei sfori trecute prin capacele urechii, cai mărunţi, înhămaţi la un soi de brişcă, două roţi de camion, cotigi trase sau împinse de oameni, ricşe vechi montate la bicicletă. Aerul freamătă, urlă, miroase. Linia tramvaiului, Lacul Restituirii Săbiei şi apoi strada. Viaţa curge aici în stradă. Bătrânele îşi desfac legumele, prepară mâncarea ce se vinde în porţii mici, orezul, pepenele, ceapa, usturoiul, castravetele, prăvăliile, micul negoţ, manufacturile. Mişcare neîntreruptă, vorbe. Strada şi vieţuitoarele ei. În peretele deschis la stradă, fereastra şi uşa sunt convenţii. Lucrul femeilor ghemuite care mereu toacă, taie mărunt, amestecă în vase mici, adânci, întotdeauna ceva puţin, lunecos sau limpede, ceva tulbure, vâscos, o mână învârteşte lingura într-un vas, cealaltă desface o legumă, se toarnă dintr-o oală într-alta, mişcări îndemânatice, repezi, mâncărurile lor sunt gustoase, variate, neaşteptate, totul este tocat mărunt, tăiat în felii subţiri, ornat, sosurile dulci şi picante, supele rivalizând cu cele chinezeşti. Limba lor este muzicală, tonuri înalte şi joase, murmurată, strada ţi-o face familiară, înţelegi ce vorbesc şi ce mănâncă oamenii dacă ştii să observi strada.

Familia mănâncă în odaia din spate, deschisă spre cea din faţă, mama îşi spală copilul, tatăl îşi bea ceaiul, nepoata îi caută în cap bunicii, sora lucrează la maşina de cusut, uşile deschise, marea fereastră de la stradă deschisă. Vecinul este prietenul nostru, nu? Meşterul fotograf, grav concentrat, în uşa larg deschisă lungeşte cu pensula sprâncenele unei fete cu

cască colonială, cel care pictează păuni pe bumbac lucrează alături, şi dincolo reparatorul de biciclete, şi apoi frizerul, şi cel care împleteşte papura, orezul, bambusul, rafia. Croitorul, croitoreasa, fierarul, lemnarul. Sandale de cauciuc, de lemn, de papură, tranzistoare, lacăte chinezeşti minuscule, chei, clanţe, lanţuri, rame, oale de noapte, ceramică, sfeşnice, dopuri de plută verde, farfurii, termosuri chinezeşti, foarfeci, şepci Fidel, pălării FNE, ţigarete, pipe, beţe pentru masă, lampioane de hârtie, minunate rogojini în culoarea paiului sau colorate, coşuri, pălăriile conice, sfoară, papuci, scaune mici de bambus pentru montat la spatele bicicletei, copilul care moţăie printre miile de biciclete dus de mama, de tata, de sora, de bunicul lui, sutienele de pânză, meşele de păr negru agăţate ca şi cozile unor cai de rasă, şapte, nouă, cincisprezece dongi, piepteni, andrele, gazorniţe, lămpi, dulciuri şi murături în borcane, lumea obiectelor făcute cu mâna, lucruri vii, mâinile omului, pâlpâitul lor fascinant ca şi mâna oricărei fiinţe vii. Tocmeala nu seamănă cu cea din Orientul ştiut aproape de noi. Eşti provocat discret, nu eşti tras de mânecă, dar nu eşti lăsat să pleci. Aveam într-o mână nişte fleacuri colorate şi împletite, iar cu cealaltă cumpărasem un coş de bambus şlefuit. Tandreţea, căldura cu care bătrâna care îmi vânduse coşul îmi ia lucrurile şi le leagă la un loc, le aşază în coş, mi-l dă. Mama şi un străin care ar putea fi fiul ei. Pentru asta nu sunt vorbe.

*

Frizerul este un personaj căutat. El se găseşte la fiecare colţ de stradă şi între colţuri, în prăvălia lui cu scaune fixe şi oglindă şi tot felul de unelte potrivite, sau pe stradă, oglinda agăţată de creanga copacului, scaunul pe care stă el, bărbierul, şi lădiţa pe care tot el îşi sprijină piciorul. Vine clientul. Meşterul sare în picioare, oferă scaunul. Scoate din lădiţă briciul şi pămătuful şi tot ce trebuie, cu o mişcare a palmei răsuceşte un capac şi îl face pe celălalt să se uite în oglindă. *Cat toc.* Taie păr. Mulţimea frizerilor este într-o ciudată relaţie, ca să zic aşa, cu desimea bărbilor, oarecum inexistente. Nu trebuie însă niciodată uitat părul de pe cap!

*

Femeile sunt frumoase. Au oase mici, mişcări graţioase, vitalitate ascunsă. Portul tradiţional: pantalonul negru, larg şi foşnitor, bluza albă, răscroită pe talie, părul negru, lung, vigoarea firului aspru despre care ce se ştie? Mai nimic. Pălărie conică din pai de orez legată sub bărbie cu panglică roşie, sau albă, sau neagră. Mersul lor are un farmec nedesluşit. Mişcarea braţelor din umeri, braţele balansate rar, pendul, coatele abia îndoindu-se, nimic rigid însă, spatele drept, picioarele mişcându-se din articulaţia cea mai înaltă. Astfel, genunchii înaintează fără grabă, uşor împinşi în afară, o undă relaxată din creştet în călcâie, neîntreruptă, semnul tăriei unor oase fragile.

*

Pe bacul care mă trecea fluviul am văzut o femeie tânără jumulind un papagal tăiat. Privea ceţurile care fumegau în catargele joncilor ancorate lângă pontonul de lemn, vorbea cu şoferul unui camion, el sprijinindu-se de portiera deschisă, apa gâlgâind pe podeaua de fier a bacului, şuvoiul de spumă în urma remorcherului şi ea jumulind meticulos pasărea, penele colorate, puf, aripă, acela abia tăiat uşor la gât, o incizie...

*

Scrie asta: ferigile uriaşe, arborii necunoscuţi, orhideea, magnolia şi giganticele buruieni otrăvitoare, cocotierul, bananul şi Vu Huong, toate acestea şi altele o mie cresc acolo şi numai acolo, dar dedesubtul lor şi dincolo de ele creşte iarba. Iarba este pretutindeni aceeaşi. În inima junglei şi în grădina mea din zona temperată. Aceeaşi iarbă eternă.

Scrie asta: la circul din Hanoi ai văzut trapezista, prestidigitatorul, îmblânzitorul de maimuţe, ai văzut clovnul şi ai ascultat alămurile, circul etern în care într-o duioşie caraghioasă îţi regăseşti copilăria.

Ţine minte: iarba şi circul.

*

Sunt omul de pe stradă. Plăcerea anonimatului nu este egalată decât de trufia de a fi primul. Dacă le ai pe amândouă, eşti un om care ai putea fi luat

în seamă. Dar, dacă mă gândesc bine, una fără alta nici nu înseamnă mare lucru. Bunăoară, scrii un roman de cinci sute de pagini. (Aşa ceva poate fi o pacoste pentru cititor chiar atunci când virtuţile autorului sunt rare.) Dar cinci sute de pagini înseamnă trufie, singurătate, asceză. Ei, dar după asta te îmbraci cu ce ai şi cobori în stradă. Nimeni nu te cunoaşte. Ce miracol să înaintezi necunoscut în mulţime, simţurile tale se fac pâlnii uriaşe. Primeşti, faci mari rezerve de energie. Pentru tine, care stai într-o odaie închisă între cărţi şi vrei să fii stăpânul unui nor în formă de cămilă, strada este o vacanţă a sufletului. Steinbeck făcu la bătrâneţe, după ce primise premiul Nobel, o lungă călătorie împreună cu câinele Charley prin patruzeci de state din America şi avu mulţumirea, pe care numai un bărbat din Monterey o poate gusta până la capăt, să nu-l cunoască nimeni. Cartea frumoasă pe care a scris-o după asta m-a făcut să înţeleg că bătrânul *pícaro* era un om care ştia să se bucure de viaţă. El era din specia de înţelepţi care, în loc să se retragă în pustiu, îşi cumpără o fermă, ceva animale, un tractor, două şi o puşcă. Şi era, înainte de orice, omul nostru de pe stradă.

*

În după-amiaza zilei de 31 mai eram la Pekin şi mă pregăteam să cobor în stradă, altfel spus, să văd oraşul. Cum, de unde să încep? Locuiam într-un mic spaţiu european înconjurat de un zid. De la început, zidul înalt, masiv îmi dădu un sentiment de siguranţă care se transformă într-o ciudată stare de odihnă binefăcătoare, când văzui că porţile largi erau mereu deschise, ziua şi noaptea. Zâmbetul ostaşului de la poartă era îndatoritor, plin de bunăvoinţă. În blocurile foarte îngrijit construite locuiau funcţionarii de la ambasade europene. Priveam de la fereastră perechea de englezi bălani venind de la tenis, izbind portiera Fordului, femeia ridicând un picior pe capotă şi examinându-şi îndelung laba îngustă a piciorului băgată în saboţi de plută, bărbatul golind portbagajul de sticle cu suc de ananas şi cutii de Tuborg. Situaţia mea de călător în tranzit îmi primejduia un program la alegere. Voiam să văd strada după ce, trăit pe meleagurile de la gurile Dunării, văzusem cu ochii mei că în magazinele şi restaurantele chinezeşti

nu se cunoaşte bacşişul. Mărturisesc uşoara mea nemulţumire, fiindcă ştiut este: plăcerea bacşişului o are, deopotrivă cu cel care primeşte, şi cel care dă!

În autobuz sunt zidit între zâmbete binevoitoare şi invitat, obligat apoi să stau jos în locul unei femei cu un copil în braţe. Protestez, dar sunt împins pe banchetă şi mama cu copilul ajută prin zâmbetul ei la instalarea mea. Jos, încă mai protestez, dar zâmbetele izbucnesc în râsete. Scot o gumă de mestecat, o întind copilului şi o primeşte mama, bunăvoinţă rece, dar mereu zâmbitoare, copilul nu întinde mâna, cuvinte, mişcări energice din cap, mama pune guma dulce în buzunarul bluzei de doc. În autobuzul supraaglomerat mi se face loc să cobor, un adevărat culoar, calc totuşi un bărbat pe picior şi el izbucneşte într-un hohot răsunător de râs.

În vidul marelui bulevard sunt singur. Ce se întâmplă? O căldură uscată îmi usucă cerul gurii, între umezeala tropicelor şi clima uscată de aici ce aş alege? Polenul deşertului pluteşte peste oraş şi, mi s-a spus, în lunile de vară, pentru a străbate strada trebuie să-ţi fereşti gura şi nasul cu un bandaj de tifon. Chinezii au plantat sute de hectare cu arbori şi vegetaţie măruntă de-a lungul marilor artere. Este incredibil, fiecare salcâm este udat zilnic, fiecare petic de iarbă creşte fiindcă i se spune să crească. Cum arată o plantă obligată să trăiască? Am văzut-o: era verde. Stăteam pe marginea trotuarului. Era o stradă foarte largă, *dincolo* era foarte departe. Să fi fost două sute de metri? Sau poate ceva cu neputinţă de controlat, de ştiut? Se numea Bulevardul Liniştii sau Al Păcii Cereşti? Era o piaţă, o intersecţie. Era ceva mult şi larg, vast, fără margini. Lumina amurgului cobora gălbuie, vitroasă, colţurile, muchiile lucrurilor căpătau o consistenţă aparte, un fel de luminescenţă ciudată, praful şi căldura uscată, mi-am spus. Vreau să traversez, dar cum voi face? Pot porni singur în această expediţie? Trec din când în când camioane, oameni pe bicicletă, câte o limuzină neagră. Departe, adânc în ceţosul amurg. Mirosul uleiului de soia. O bătrână tunsă băieţeşte, păr lucios, argintiu, labele picioarelor mici cât pumnii unui copil, se apropie, se depărtează, calcă ciudat, mărunt, se opreşte des, o siluetă graţioasă, contradictorie, fără vârstă. În spatele ei, un bătrân scund,

subţiratic, făcut din bucăţi mici şi, ai zice, gata să se desprindă una de alta, înfăşurat în halatul tradiţional şi cu o coadă lungă până la noadă, poartă ca pe un trofeu atunci câştigat un scaun de jucărie. Când femeia se opreşte din mersul ei fantomatic, bărbatul îi potriveşte în spate, aproape de călcâiele cât oul de prepeliţă vârâte în ciorapi albi, scăunelul de bambus. Ea se aşază fără nici un efort vizibil, cum se şi ridică după (am socotit în gând) mai puţin de două minute. Golul străzii mă ademeneşte. Să fie atât de mulţi? Nouă sute de milioane? Unde sunt? Fac primul pas, dar mă opresc pe bordură. De *dincolo*, într-o fugă măruntă, sub o uriaşă, nesfârşită ciripire veselă, apar copiii. Sunt frumoşi, tunşi, corect îmbrăcaţi, bluze albe, cravate roşii. Dar câţi sunt? Înaintează repede, în şiruri de câte zece, izvorăsc din cealaltă parte a străzii, ocupă întreaga lărgime uriaşă a străzii uriaşe, număr cam o mie în două minute, după care renunţ, privesc spectacolul, copiii, ce poate fi mai liniştitor, mai potrivit pentru un somn cu vise plăcute decât un cârd de copii veseli trecând strada?... Mi-a trebuit o întâmplare despre care încă n-am scris, pentru a-mi da seama de straniul (simţit mai târziu ca o imposibil de dovedit ameninţare) numitor comun dintre: zâmbetul gărzii de la poarta rezidenţei izolate şi din toate părţile închise unde locuiam; bunăvoinţa obligatorie a celor din autobuz; felul cum trecuse prin mine fără să mă vadă privirea celor doi supravieţuitori din fostul Imperiu; aerul de vacanţă al mulţimii de copii care traversa marele bulevard.

1972

3* Într-o primă şi foarte târzie călătorie în Asia, am trăit de-a lungul câtorva săptămâni starea ciudată de a fi mereu în tranzit, nici un reper fix, provizorat, ceva ca o alunecare de-a lungul unui nesfârşit tunel de sticlă plin cu toate formele vieţii, intangibile, văzute doar. Am vrut să scriu o carte intitulată chiar aşa: *Tranzit*. Am început-o. Nu a ieşit. Zace pe undeva. Includ aici câteva fragmente din fragmentele rubricii mele lunare de altădată.

O dimineaţă banală în America

În 1980 am locuit timp de o sută şapte zile la May Flower, în Iowa City, Iowa. May Flower este o hardughie masivă şi confortabilă, poate singura de felul acesta din orăşel. În general, aici se locuieşte în case „mici“ şi plăcut colorate, pierdute într-o vegetaţie aproape idilică, *go to the movie*...

M.F. este ciuruită în fagure de garsoniere duble deloc ieftine, dar nici foarte scumpe, confortabile, închiriate de studenţi şi, într-o mică măsură, de bătrâni pensionari singuri. Iowa City este o aşezare de 30 000 de locuitori şi o Universitate cu tot atâţia studenţi. Orăşelul stă înfipt ca într-o frigare pe firul unei ape mici, o gârlă pe care plutesc raţe şi gâşte domestice, Iowa River, un afluent al unui râu ceva mai mare, Des Moines, sau, dacă se varsă direct în Mississippi, nu departe de Cedar Rapids, o ramură „directă“ oricât de neînsemnată a marelui fluviu însă. Oricum, nimic nu te împiedică să-ţi închipui într-o noapte cu lună plină că auzi lentoarea apei mari şi leneş curgătoare şi din când în când îndemnul bătrânesc de pe puntea navei cu zbaturi, *mark-one, mark twain,* de la care îşi trage numele fostul pilot de vas Mark Twain.

Pe sub fereastra mea, la May Flower, somnola autostrada. Adevărata autostradă, cureluşa de asfalt, patroana drumurilor americane, una dintre acelea care taie, leagă, străbat continentul de la Atlantic la Pacific. Somnola? Uneori, de necrezut, zăcea într-adevăr, reptilă uriaşă, digestie. Alteori bubuia ca un tren blindat, personaj exotic în Primul Război Mondial, monstru astăzi de muzeu, părea pe atunci invulnerabil şi, în orice caz, anunţa frumoasele perspective ale industriei oricând gata să transforme

sabia în plug şi plugul iarăşi în sabie. Oho, vremurile aurite când o mitralieră Maxim desfăcută piesă cu piesă pe o pătură se putea cu uşurinţă remonta într-o maşină de cusut Singer. Domnul Maxim şi domnul Singer, doi burghezi onorabili, porniţi de jos de tot, de la micul comerţ ambulant, fireşte, isteţi, oneşti, ingenioşi, ştiind să îmbine riscul şi cumpătarea, modele de simţ practic şi loialitate în afaceri, copii reuşiţi ai timpului lor, pe când America era încă fată mare, bogată, ruşinoasă, energică, însă nu prea scoasă în lume, sălbăticuţă, pofticioasă, dar reţinută, capricioasă, curioasă, sentimentală, candidă, însă deloc naivă, o viitoare biată femeie rămasă singură, reuşind să o scoată totuşi la capăt, oricât de neînduplecată i-ar fi soarta, happy-end în cele din urmă, un fel de Scarlett O’Hara...

Autostrada ţâşnea uneori sub privirile mele, ca urma unei rachete trimise la dracu-n praznic.

Dincolo de benzile de asfalt, până la gârlă, era o luncă plină de iarbă grasă şi sălcii bătrâne. Peste pod începea campusul, o lume care îşi ajunge sieşi, un fel de staţie orbitală unde se experimentează mentalităţi şi poate noi tipuri de civilizaţie. Un experiment care se ia foarte în serios. O Americă mică de tot într-o Americă mare de tot.

Există atâtea Americi câte poveşti (demne de luat în seamă!) despre America. Primul om care mi-a vorbit pe pământul american a fost un negru spătos, cămaşă cu mâneci scurte, ecusoane, chipiu, centură şi restul, un vameş de pe aeroportul Kennedy, care a deschis gura şi m-a întrebat dacă am arme, droguri, valută, alcool. Să mori de râs, încap toate într-un buzunar? m-am gândit, dar asta mai târziu, după ce am înţeles exact. Spunea alcool într-o limbă marţiană (iar eu învăţasem engleza pe partea nevăzută a lunii), înghiţea consoanele, făcea din vocale nişte bile de rulmenţi rostogolite pe fundul unei cratiţe care pluteşte în tangaj într-un bazin cu valuri. Mă uit la el încurcat, încerc să pricep, stinghereală de elev care nu ştie lecţia, mă încreţesc ca o stafidă. Negrul zâmbeşte destul de amabil şi, plictisit, repetă. Cineva şopteşte cuvintele clar, şcolăreşte în urechea mea, accent franţuzesc antipatic, o, nu, să mori de râs, nici arme, nici, ha, ha, valută, nici restul. Sunt relaxat, vesel chiar, un fel de jubilaţie

adolescentină de cel mai prost gust cu putinţă. Repet chiar accentul negrului, urechea mea funcţionează acum perfect. Mă pomenesc rânjindu-mi singur, ca în oglindă, murmur pentru mine: ce zici de asta, nene Iancule... Gând năstruşnic, nevinovata mea sminteală încă din liceu căpătată: să-l întreb ce şi cum, din când în când, pe nenea Iancu, să-l ascult, ba chiar, măgărie fără seamăn, să-l şi contrazic. Negrul nu mai zâmbeşte, se încruntă, nu cumva îmi bat joc de el? Când înveţi, cum spuneam, o limbă pe partea nevăzută a lunii, treci prin stadiul semicretin când poţi emite cu un bun accent chiar destule fraze convenţionale şi nu numai, dar nu-ţi înţelegi mai deloc interlocutorul. Cam aşa stăteam eu cu engleza mea. Eram întru câtva ca micul Gulliver în Brobdingnag, cam pe vremea când primul lui stăpân, fermierul, l-a pus într-o cutie ca să-l arate mulţimii prin târguri, înainte ca regina să-l ia la curte şi să-l facă favoritul ei. Dar nu aveam chef să cuget, ca fostul ajutor de chirurg în lanul de grâu, gata să fie doborât de uriaşii cosaşi, că nimic nu e mai mare sau mai mic decât prin comparaţie, astfel liliputanii putând să întâlnească făpturi mult mai mici decât ei, şi cei din Brobdingnag cu mult mai mari etc... Nu mă gândeam decât să răzbesc (dar cum?) prin babilonul aeroportului (giganterie computerizată) până la Pariam, de unde trebuia să iau avionul pentru Chicago. Funcţiona, din câte am, un singur motor, e drept, de vreo două mii de cai-putere: curiozitatea. O singură ispită: să casc gura. Şi să scot creion, hârtie, să notez, să scriu şi să descriu totul. Tot ce simţurile mele iau în primire.

Primul meu ghid în America a fost instinctul. În adolescenţă îmi plăcea să spun că instinctele mele sunt inteligente. Cred că citisem asta undeva. Dar eram în stare de o ispravă nemaipomenită. Eram cu talpa în *block-starter*. Începea cursa. Trebuie să existe şi o Americă a mea! Totul acum, când cazanul dă în clocot... Ceea ce gândeam şi simţeam atunci este congruent cu ce simt şi văd acum la masa de scris. Îmi trece prin minte că în clipa asta încep sau ratez cartea despre America. Am oroare de „ghiduri“, iar cărţile pe care le-am citit despre o lume care mă interesează şi o gândeam ca pe o poveste scrisă le uit. Mai ales pe cele care mi-au plăcut. Totul zace în adânc, mereu mai jos, de şapte ani. Nu recitesc caietele de

atunci, nu văd nici pliante, nici fotografii, nici un fel de „document“, nici o hartă, nici un obiect, nu apelez la o imagine anume, nu mă urmăreşte nici un simbol, nici o metaforă, nici o alegorie. Sunt în vasul care fierbe, sunt chiar fierberea. America celor 107 zile există în mine, eu încerc să exist în ea. Încă o dată aşadar: când piloţii încep manevrele pentru aterizare pe Kennedy uiţi tot ce ştii despre America (ceva se poate ţine totuşi minte: *Simfonia a IX-a* de Dvořák; Gershwin: *Un american la Paris*). Încerci să crezi că te dai jos din tren la Slobozia sau la Baia Mare. Plonjezi apoi în Lumea Nouă. Ca un paraşutist care îşi deschide paraşuta la câteva zeci de metri deasupra solului, ca un înotător ce ar sări de la etajul 10 într-o cadă de baie plină cu frişcă, da, ca un schior de pe o trambulină fixată pe un Cumulus. Ca von Karajan tânăr care ar descifra la prima vedere, cu sala plină, orchestra sufocată de teamă şi bucurie, o partitură inedită, abia scoasă dintr-o ladă veche de voiaj, un Bach de zile mari, cine ar fi putut crede că mai există aşa ceva... Să te laşi dus, să nu exişti, pentru ca să încerci apoi să gândeşti puterea de a te opune, să revii în cele din urmă la tine însuţi. Condiţia primă am lăsat-o la urmă: să nu ştii limba! Să iei totul de la capăt *acolo.* Dacă eşti tobă de carte, dacă ştii totul despre America (nu e nimic de râs, există incredibil de mulţi în situaţia asta), va fi bine, foarte bine, vei lăsa o impresie de neuitat, va fi o călătorie cât se poate de plăcută. Dar nu vei afla nimic nou, iar de va fi să scrii ceva, vei mima pe cutare... Îţi mai dau o cheie: numai trei zile de-ar fi să stai, întoarce-te în copilărie, cât mai adânc, mai departe acolo, dacă poţi, fă chiar o baie în Marea Amniotică. Pe urmă pui la bătaie toate cele cinci simţuri deodată. Dacă îl ai pe al şaselea, cu atât mai bine. Fiindcă trebuie să „înţelegi“ lucruri pe care nici ei nu le înţeleg. Neavând timp să aibă imaginaţie, americanii o „transformă“ (un proces poate asemănător celui prin care albina face polenul să treacă în miere) în realitate. Astfel spus, în loc să-şi piardă vremea cu imposibilul, ei aruncă în aer limita posibilului. Din loc în loc, din când în când, America este o altă planetă. Din toate punctele de vedere. Există oameni care trăiesc în secolul al XIX-lea şi alţii care s-au şi plictisit de secolul XXI. America trăieşte simultan nenumărate vieţi, fără să epuizeze vreuna.

Simultaneismul este forţa şi slăbiciunea Americii. Toate există în acelaşi timp şi cam în viziunea lui Santayana. Santayana a spus: „Totul în natură e liric în esenţa sa ideală, tragic în destinul său şi comic în existenţa sa“.

Ziua şi noaptea, binele şi răul, cruzimea şi candoarea, sublimul şi mizeria, prostia fără de margini şi geniul pierdut în mulţime, nebunia la orice pas şi prudenţa unde nu te aştepţi etc. etc., punctele cardinale chiar există separat şi simultan, toate patru într-un vârf de ac... Când Dumnezeu a făcut (atât de târziu!) America, el a folosit metoda lui James Joyce. I-a ieşit un roman extraordinar, al cărui subiect nu poate fi povestit. O carte inimitabilă, cu un milion de imitatori, greu de judecat în valoare absolută, dar care îşi înghite cititorul precum chitul pe Iona.

Până acum nici un cuvânt scris despre America. Şi pe neaşteptate stau la o fereastră în May Flower şi privesc America. E o dimineaţă liniştită de toamnă. Nu e chiar Indian Summer. Dar sunt zile încă lungi, calde, senine, aurii. *O, My Lord*, câţi draci în ciubote roşii îmi joacă acum în vârful creionului. Îi las să ţopăie. Nu vreau să folosesc maşina de scris când revăd America. Scriu numai cu creionul sau cu peniţa bătrânească, toc de lemn, cerneală chinezească, un albastru fumuriu. Cândva, în altă fereastră, la Winesburg, în Ohio, un om privea lumea şi scria o carte. Cred că se numea Sherwood Anderson. În tinereţe fusese un bărbat frumos, cu ochi albaştri şi, mai târziu, în salonul Gertrudei Stein, la Paris, în anii turbaţi de după Primul Război Mondial, o făcea pe amfitrioană, chiar la ea acasă, să mai lase câte ceva din ifosele ei intelectuale, nu-i aşa, domnule Francis Macomber, treceaţi uneori, mult mai tânăr decât Anderson, pe acolo cu toate că poveştile dumneavoastră de vânătoare, fie şi din Africa, încă misterioasă, încă exotică, nu stârneau totdeauna acelaşi interes, nu-i aşa?!... Bătrâna doamnă ştia să pună zăbala în gura invitaţilor ei, să strângă frâul, conducea salonul ei (literar şi monden) ca pe un docar pe şleaul din mijlocul plantaţiei? Nu tocmai. Semăna mai degrabă cu George Sand, o variantă G.S. căreia soarta nu-i oferise şansa unui Chopin?... Dar asta e o poveste mai degrabă „europeană“. Dacă nu cumva mă înşel şi e una mai

americănească decât multe „consacrate“: fiindcă ce altceva „urmăreşte“ femeia cu jupoane de oţel şi cizme de călărie atunci când îl închide pe palidul artist în cuşcă, decât eficienţă, productivitate mereu crescută, datoria lui de bărbat genial şi slab de înger este să nu lenevească, să nu doarmă, să stoarcă din fiinţa lui vlăguită până şi ultima picătură de muzică şi ecoul acesteia până la stingere.

Linişte pe autostradă. Întredeschid fereastra cu ramă metalică. Mirosul gârlei, al ierbii care se încăpăţânează să rămână verde şi deasă. Încă nu a dat bruma. Încă e rouă, scăzută mult, dar cu atât mai preţios licărul ei matinal. Ceea ce în vară era abundenţă şi trufie a sublimat acum într-o nobleţe visătoare. Efemerul e gata să devină un concept, mereu mai scurta respiraţie vegetală, o filozofie. Mă trezisem mahmur, după o noapte albă, mă doborâse spre dimineaţă Defoe, cu *Jurnalul* lui din anul ciumei, recitit naiba ştie de ce tocmai atunci. Aşa se întâmplase. Nu am să înşir acum câte alte „motive“, cel puţin la fel de plăcute ca lectura, te pot duce la mahmureală. Uite, gândesc ca acasă, unde dorm, ditamai elefantul, într-un hamac din pânză de păianjen, cum susţine poetul, şi mă legăn când cu capul spre răsărit şi picioarele în apus, când cu creştetul la apus şi tălpile aşa de moale şi plăcut înfipte în ochiurile plasei amândouă, cum ai turti deodată faţa de geam ca să vezi mai bine, ca şi cum ar fi desenate de Pucă în prim-plan, spre răsărit. Asemenea gânduri îţi pot trece prin cap la Tescani, la Casa cu Muzică, în livada fostului conac, dar la Iowa? Mă înviorez de-a binelea.

Murmur un „cânticel“, un suspin din grădina de la „Iunion“, când cu comedia lui Ionescu de-şi ieşi din fire jupân Dumitrache când o văzu întâiaşi dată pentru prima oară bagabontul pe Ziţa şi se înamora scârţa-scârţa-pe-hârtie-coate-goale-papugiul de ea şi fu confusie mare... Eu dacă sunt în America şi îl simt pe nenea Iancu lângă mine, America îmi cade la picioare, îl am pe Rockefeller la degetul mic şi toate tertipurile care l-au înşurubat pe Kissinger să-l facă mat pe Talleyrand mi se par mai puţin nevinovate decât cartea din mânecă la o partidă de şeptic în trenul de navetişti de la Dealu Ocna la Valea Sării... Vecinul şi prietenul meu Wang Meng îşi face plimbarea de dimineaţă. Ştiu că este abia trecut de şapte.

Wang Meng a traversat lunca, a ajuns la malul gârlei, aruncă o piatră în apă. Când va reveni pe autostradă va fi ora opt. Desfac un suc de rodii şi mandarine. Foarte acidulat, când e rece, gâdilă plăcut maţele şi le face să râdă. Cred că voi avea o zi bună. Seara, după ora comună de engleză, îi voi vorbi lui Wang Meng despre Caragiale. Îl cunosc bine pe W.M., mă bucur de pe acum de veselia lui senină, candidă, inteligentă. Să rămâi aşa după ce ai trecut prin experienţele lui e o performanţă ieşită din comun. (Şaptesprezece ani de exil la câteva mii de kilometri de Pekin, într-un ţinut unde se supravieţuieşte prin selecţie naturală.) De învăţat, de ţinut minte asta... Nu mă grăbesc. Bărbieritul, duşul.

Înghit o felioară de somon, carne roşie, rece, abia trecută printr-un fum cu mirodenii, se topeşte în cerul gurii. Rumeg o felie de pâine neagră suedeză, untul întins într-un strat foarte subţire, nişte vaci aproape uriaşe, spălate şi ţesălate, grave şi fudule ca nişte primadone, le-am văzut la o fermă din apropiere, duse la muls într-o mulgătorie S.F., altă dată despre asta, adaug un cub de Fontanella, o brânză italiană mult apropiată de fostul nostru „burduf“ strămoşesc. Din cutia cerată îmi torn un pahar mare de lapte, beau cam un galon la două zile, ţinta mea nemărturisită până acum era să pun mâna pe o diplomă de Papă-Lapte, care se acordă cam pe sprânceană şi nu totdeauna pe merit. S-ar putea să cobor să înot o oră, după 10, piscina e de obicei liberă. După-amiază sunt două ore de seminar, l-am pregătit aseară.

Dar ceva se întâmplă jos, în autostradă. Mă uit la ceas. Nouă fără câteva minute. Ar fi trebuit să-mi dau seama, din bucătărie, în timp ce mâncam pe fugă, l-am auzit pe Wang Meng în camera lui, se aşeza la masa de scris. Zilnic, două ore. Ce scrii acum, Wang Meng? Zâmbetul lui, răspunsul: o poveste despre un om şi un cal... Bunul Wang Meng, minunat prieten, o poveste despre un om şi un cal! Răspunsul lui, el singur, e o poveste...

Dar acum văd. Se lucrează la autostradă. Deocamdată, spaţiul cu gazon şi arbuşti mari şi stufoşi, linia despărţitoare, este defrişat. Cum? În doi timpi şi trei mişcări. Un agregat este în acelaşi timp excavator, macara (foarte

specială, cu braţe telescopice mobile, cârlige şi lanţuri), sfredel, târnăcop şi încă vreo câteva altele, totul băgat într-o caroserie al dracului de lustruită şi fistichie, un galben otrăvit, inscripţiile în oliv şi negru, maşinuţă de colecţie, monstru înzestrat cu inteligenţa cretină a roboţilor. Îmi aprind o ţigară. Pe colţul mesei, lângă micul Panasonic alb în faţa căruia pierd cel puţin două ore din douăzeci şi patru, *Nexus* de Henry Miller. Greu (pentru mine!) descifrat cu dicţionarul. (Cred că am putea face ceva pentru Henry Miller la o editură bucureşteană, mi-am zis, şi n-a râs nimeni.) În loc să sar în bazin şi să înot măcar o jumătate de oră, eu zac la fereastră, nu mă pot desprinde, privesc. Aşadar: pe o distanţă de vreo două sute de metri, în mijlocul autostrăzii, stufoşii plini de ramuri grele, arbuşti încă plini de sevă şi frunză în îngăduitoarea vară indiană, sunt cu blândeţe smulşi din locul lor.

Rădăcinile, oricât de adânci şi stufoase, stau ca în nişte ciubere uriaşe, în pământul tăiat în jurul lor în forme grele de piramidă retezată. Tăiat cu briciul parcă pe toate feţele, pământul nu se desprinde, îl văd negru, compact luciu stins de rocă tare, nu de pământ reavăn. Macaraua apucă, leagă, ridică, aşază totul în două basculante la timp venite, repede făcându-se nevăzute. Ţigara mi s-a stins, fumată numai o treime... Aprind alta. Pe un segment de cam trei sute de metri, circulaţia se mută deocamdată pe o singură parte a autostrăzii. La capete au apărut semnalizatoare, lămpi pulsatorii care în plină zi lucrează ca oglinzile mişcate ritmic în bătaia soarelui. Cinci bărbaţi în haine de lucru (unul cu plete mari ca nişte fuioare de cânepă prinse cu o panglică roşie care taie fruntea şi se leagă la spate, altul chel şi păros pe braţe, barbă neagră de anahoret, toţi în salopetele lui Levi Strauss & Comp., pline de buzunare şi fermoare, doi sunt mai scunzi, unul pare chiar firav, dar iute, agil, celălalt, bine legat, cam greoi, restul sunt pe acelaşi calapod, nişte huidume zdravene spre doi metri) se mişcă în zigzaguri scurte şi precise.

La marginea luncii, pe taluzul lat şi înalt, văd acum alte complicate vehicule, mari şi mici, pe roţi sau şenile. Băieţii ăştia să le fi adus? Când? Ele sunt acolo. Flăcăii se apucă să le manevreze pe rând. Se vede bine: fiecare ştie să-şi facă treaba şi, când este nevoie, pe rând, treburile celorlalţi.

Folosind maşinile cu un fel de uşurinţă şi bizară relaxare, rapid totodată, mişcări sever supravegheate, absolut „economice“, ca într-un concurs cronometrat, cei cinci reuşesc până la 12.30 fix să aducă în fază semifinală, vreau să spun până la turnarea asfaltului, o bucată de şosea pe două benzi, cam de două sute de metri lungime, o „cale de acces“ între cele două sensuri ale autostrăzii. Tăietura piezişă, rece, fără cusur. Două sute de metri de şosea făcută după tipic, de la măsurătorile cu teodolitul şi ruleta până la săpătura adâncă, turnarea şi nivelarea straturilor succesive de pietriş, nisip şi restul. Băieţii sărind dintr-o maşină într-alta, punând mâna pe lopată şi hârleţ (mânuind cu nădejde clasicele unelte, când e cazul!), egali în îndemânare şi atenţie, trunchiul aplecat peste manetă sau volan, răsucindu-se în scaunele de pilotaj, ieşind pe jumătate afară din cabină, umblând la motor şi pornindu-l atunci când drăcia se opri pe neaşteptate, da, s-a întâmplat şi aşa ceva... La 12.30 deci, agregatele au fost aliniate pe taluz. Băieţii au dispărut. Pe autostradă se circula numai pe o parte, în ambele sensuri. Lămpile avertizoare funcţionau neîntrerupt. Un automobilist a depăşit spaţiul marcat pe asfalt cu câteva zeci de metri înaintea primei lămpi, intra pe sensul interzis, când s-a declanşat brusc o sirenă, urlet isteric, te scotea din minţi, n-am mai văzut o maşină oprind în forţă şi demarând cu spatele într-o viteză asemănătoare.

Apare o camionetă, un fel de utilitară cu ladă de fier şi cabină confortabilă, şoselele sunt pline de maşini din astea în America. Coboară leneş un tip, cămaşă cu mânecă scurtă, pălărie deschisă la culoare, borul nici tare, nici moale, nici larg, nici îngust, ceva între sombrero şi gambetă. Ochelari cu lentile foarte groase, îmi dau seama chiar dacă nu sunt prea aproape de el, când răsuceşte capul, soarele bate în lentilele lui ca într-un telescop. Am amorţit. Iau coatele de pe pervaz, schimb greutatea de pe un picior pe altul. Scaunul ar fi prea scund pentru postul meu de observaţie, dacă aş avea un binoclu, totuşi... Îmi îndoi spatele şi mă arcuiesc, mă „întind“ în felul mâţelor trezite din somn. Tipul parchează pe taluz, lângă agregate, cam prăfuite acum, pământ, transpiraţie, aş zice, adormite, s-ar părea, sau poate rumegă în tăcere cu ochii închişi şi eu nu le văd prea bine

din fereastra mea de la May Flower. Omul îşi scoate ochelarii, îşi freacă ochii copilăreşte, cu pumnul strâns, îi pune din nou pe şaua nasului parcă prea bătrâneşte, fixând braţele pe după urechi. Poate mi se pare. Sunt obosit. Merge de-a lungul căii de acces. Pas rar, ritmic, concentrat, priveşte ca şi cum caută sau ar fi pierdut ceva. Se întoarce în acelaşi fel pe cealaltă margine. Dă o raită în jurul agregatelor. Loveşte cu călcâiul în pneurile uriaşe, pune mâna pe şenilele pline de pământ încă umed, roşcat, gălbui, negru. Scoate un blocnotes din buzunarul de la piept şi notează ceva cu un pix care luceşte intermitent în lumină. Prin geamul întredeschis simţi miros de fum ţigănesc şi flori de tei? Nasul care umblă prin univers cu nările larg deschise se mai înşală şi el. Sună telefonul. Nu răspund.

Cum bănuiam, pauza de masă. Exact peste o oră, băieţii erau din nou pe cai. Acum mirosea a ciorbă de asfalt, vedeam de sus cum clocoteşte în lungul container deschis şi toate fazele de lucru pe un agregat care seamănă mai degrabă cu un trenuleţ din Disneyland, până ce asfaltul este întins şi nivelat. Nu era încă 5 (cinci) după-amiază, când totul era gata. Nu o improvizaţie, ci o pistă de aterizare. Asfaltul uscat, neted lucea stins în soarele mult coborât peste Dubuque. Marcajele albe, linia continuă, săgeţile indicatoare din capete, unde instalaţiile cu celulă fotoelectrică interzic încă accesul. Am numărat mucurile din scrumiera de alpaca: douăsprezece. Mai mult decât de obicei. Renunţasem la seminar. Aprinsesem prima ţigară la 9, odată cu băieţii de jos, pot spune că în ziua aceea am lucrat la firma pentru care lucrau şi ei. Îmi cântau broaştele în burtă, dar nu mi-era foame.

Să-mi amintesc: i-am văzut vorbind între ei pe când îşi făceau treaba? Poate, nu sunt sigur... Să fi fluierat vreunul în dorul lelii, pe când schimba calul? Dar de ce să fluiere... Doi fac o plimbare de la un agregat la altul pe noul drum. Schimbă câteva vorbe, se despart. Acum se privesc din capetele opuse ale pistei. Nu par să urmărească ceva anume. Rămân aşa câteva clipe. Unul îşi aprinde o ţigară. În grupul de trei, pe marginea taluzului, unul goleşte o cutie cu bere, altul striveşte ţigara sub talpă. Se urcă apoi în agregatele lor, pleacă în caravană, pluteşte în urma lor aburul albastru

degajat de puternicele motoare diesel. Un corb mare se opreşte scurt timp pe panoul indicator care interzice în zonă accesul pe partea de autostradă dinspre Iowa River. Se ciuguleşte domestic sub aripă, o găină neagră înainte de culcare pe stinghia ei din coteţ. Reapare tipul cu camioneta. Parchează pe taluzul pustiu. Şi-a schimbat cămaşa, peste un tricou alb poartă o jachetă de Amana, negru pe albastru. Aceeaşi pălărie. Se opreşte la capătul căii de acces. Desprinde din cureaua lui lată, de lângă un mănunchi de chei care fulgeră dur, ca ţeava unei puşti în spatele unui geam în amurg, o ruletă. Se lasă pe vine, face fel de fel de măsurători, le notează în carneţelul îngust, scoarţe verzi de plastic, şi în acelaşi timp pare că le confruntă cu alte date mai demult scrise acolo.

Scrie, răsfoieşte, compară, o mişcare continuă. Precizia, rapiditatea, indiferenţa cu care un bătrân casier numără bancnotele. Măsurătorile continuă de-a lungul şi, din loc în loc, de-a latul drumului. Paşi rari, tălpile rulează cu atenţie pe asfaltul curat, pălăria pe ceafă, fruntea încruntată. Fandează, face săritura mingii, genuflexiuni, alergare pe loc. Le face cu atâta conştiinciozitate, încât poţi crede că doctorul l-a trimis: dacă nu faci asta, mori. Iată şi o sumă de mişcări de-a dreptul misterioase, ca şi cum şi-ar lua „avânt“ să lunece pe gheaţă. În mai multe locuri, aşezat pe vine, pipăie, netezeşte asfaltul cu palma desfăcută, îl ciocăneşte cu degetul îndoit. Un antreprenor, fără îndoială, dar ce instanţă reprezintă el? În cele din urmă, ochelaristul se urcă la volanul camionetei. Demarează cu încetinitorul, manevră cu spatele, ezitare, stângăcie de începător. Opreşte la un capăt al drumului de acces. Coboară, ia panoul de baraj, îl pune în lada camionetei. Parcurge încet drumul până la capătul opus, opreşte, coboară, ia panoul, îl aşază în maşină. Nu deschide portiera, se răzgândeşte. Urcă în lada camionetei, culcă grijuliu panourile, mută o cutie mare de carton dintr-un colţ în altul. Execută o „întoarcere pe loc“ ca la o demonstraţie de cel mai bun elev al şcolii auto. Parcurge în viteza întâi banda opusă. După care, cascadorie curată, film de groază, reface drumul în trombă, scrâşnete de frâne, motorul turbează, aşa se fac testările prin supralicitare la bancul de lucru, totul e acum disproporţionat, mă gândesc, nu prea are haz, la un

motor de Formula 1 montat pe un Trabant... Aştept să văd rabla sărind în aer şi omul catapultat poate în direcţia ferestrei mele, aş încerca să prind pălăria. Nimic. Antreprenorul e acum în picioare, la un capăt al drumului de acces, maşina (întreagă, panourile la locul lor) pe dreapta. Omul mai priveşte o dată drumul, îşi scoate ochelarii, îi abureşte îndelung cu gura făcută pungă şi îi şterge cu o pielicică de căprioară scoasă ca o batistă din buzunarul de la piept. Pleacă. Nu chiar la prima cheie, motorul strănută de câteva ori. Pistoanele pocnesc sec, caroseria zornăie ca acoperişul magaziei pe care cade grindina. Se îndreaptă nu spre *down-town*, de unde, se pare, venise, ci în direcţie opusă, spre Cedar Rapids.

Primele maşini pătrund pe drumul de acces, simultan, din ambele sensuri. Este abia trecut de ora 6 (şase).

Povestea începe aşadar la 9 dimineaţa şi se termină la 6 seara. Mă biciuie un scurt episod dintr-un documentar american de şase ore despre America: o execuţie pe scaunul electric filmată pe ascuns, „direct“, în 1938. Totul începe în celula condamnatului, dimineaţa la ora 6 fix, şi se termină pe scaunul electric la 9 fix. Imagini care te pot persecuta tot restul vieţii revin ca dintr-o experienţă „personală“. De neînchipuit. Înainte de orice, precizia, exactitatea, eficienţa unei demonstraţii care întrece tot ce ar putea fi numit, după un vechi clişeu, „nemţesc“ sau „japonez“. Mâna care împinge maneta de contact (într-o încăpere alăturată celei unde condamnatul este fixat pe scaunul electric) mi s-a părut mai înspăimântătoare decât a drăguţului de călău de altădată, meseriaş cât de cât onest, ridică toporul şi loveşte... Pe drumul de acces s-a circulat numai zece zile, cât au durat lucrările la reţeaua de canalizare, în care scop şi fusese construit, în ziua a unsprezecea, de la 9 dimineaţa până la 3 după-amiaza, calea de acces a dispărut, arbuştii, gazonul şi-au luat locul pe autostradă. Aceiaşi cinci oameni, mai puţine agregate, pauza de masă, numai o jumătate de oră. Nici o urmă. Ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

Nu văd eu bine sau nenea Iancu rânjeşte? Nu ţi-a plăcut, domnule, sau ce? Aş, spune el, mult de tot, dar asta-i altă căciulă. Şi îmi povesteşte vechea anecdotă cu lordul care comandă la o cunoscută şi foarte scumpă

cofetărie un călăreţ de ciocolată. Câteva zile la rând cere să i se adauge mereu alte amănunte, în fine, e mulţumit, cofetarul îl întreabă în ce fel să facă ambalajul şi lordul spune: nu e nevoie, îl mănânc aici... Nu prea se leagă, zic. Nici nu trebuie, murmură el. Zâmbet în loc de rânjet?

1988

Elefant

Cineva rupe o foaie din calendar şi citeşte cu glas tare un text despre elefanţi. Iată, într-adevăr, o prezenţă agreabilă. Suntem prieteni din copilărie. Portretul cunoscut: uriaş, greoi, puternic, suflet de aur. N-o fi atât de înţelept ca ursul Baloo, învăţătorul lui Mowgly, dar compensează prin nesfârşita lui bunătate şi candoare. Parcă îl vezi cum se dă în leagăn într-o plasă de păianjen. Un mare timid. E în stare de isprăvi eroice, cu condiţia să nu-l lauzi prea tare, nici să-l obligi la vreun interviu. Urechile mişcându-se ca nişte mari calcani în acvariu sunt pline de haz. Trompa îi dă un aer prietenos. Fildeşii aduc a unelte domestice, n-au nimic din fioroşenia, să zicem, a colţilor de mistreţ, nu, nici pe departe... E neîndemânatic, calcă în străchini? Bine, dar asta e de-a dreptul înduioşător. Ochii? Abia se văd, e ruşinos şi emotiv. Întoarsă pe dos, blândeţea lui devine furie oarbă dezlănţuită. Pielea lui groasă nu-i nici pe departe un semn de mitocănie. Dacă umblă fără ştirea alor casei în frigider, îl recunoşti cu uşurinţă după urmele pe care le lasă în unt. În benzile desenate, când eram copil, se numea Jumbo. Există şi elefanţi albi. Foarte rari, este plicticos pentru ei, care au simţul umorului extrem de fin, să fie numai pentru atât zeificaţi. Sunt poate cele mai de preţ vehicule pentru mărfuri şi pasageri. Cară cu uşurinţă vagoane pline şi nu consumă nici un litru de benzină. Dacă Hannibal ar fi avut şi un dram de noroc, ar fi trebuit să împartă cu ei gloria cuceririi Romei. Pe vremuri, în Siam, erau dresaţi să execute unele pedepse capitale. Condamnatul punea capul pe butuc şi blândul animal i-l strivea. Dintr-o singură lovitură sau lent, după cum suna sentinţa. Nici o altă specie nu

cunoaşte decenţa de a muri cu adevărat în singurătate. Cum se ştie, atunci când simte că i-a venit vremea, el se retrage în locuri aproape imposibil de aflat (din nefericire, nu întru totul inaccesibile) şi moare... Dar în foaia de calendar ce scrie? Despre cum sunt ei vânaţi de pigmei, „cei mai iscusiţi vânători de elefanţi“. Ei folosesc numai arcul, săgeata, suliţa şi cuţitul. Mărunţei de tot, cu burticică şi muşchişori aţoşi, ei se strecoară sub elefant şi îi bagă suliţa otrăvită în burtă. Pentru ca uriaşul să nu-i simtă, piticii se ung cu excrementele lui. Simplu, dar ţie, vânătoraşule cu pană la pălărie, care tragi în iepuri şi fazani, ţi-ar fi trecut asta prin cap?... Aşadar uriaşul Jumbo şi omuleţul „batua, bakawa, efe, aka“ fac un cuplu pe care numai mama Junglă îl poate înţelege. Cel care citeşte, un copil mare ca şi mine, se opreşte, muşcă zâmbind un braţ al ochelarilor şi întreabă: cu cine ţii, cu Jumbo sau cu mititelu’? Cu nimeni, amice... Dar tu?

Spectacol

E trecut de miezul nopţii. Acum două ore m-am întors de la spectacol. *Richard al III-lea*, cinci ore de teatru cu două scurte pauze. Oare la fel se juca în vesela Londră pe vremea când autorul trăia şi scria pentru *Globe Theatre*?... Se poartă în ultima vreme, mai peste tot un Shakespeare „integral“ sau aproape. Regizorul „mare“ sau „mic“ lasă pe scândura scenei totul, nu taie nimic, nici o replică, nici o silabă. Anul trecut s-a putut vedea şi la noi la TV serialul BBC, spectacole „medii“, dar de un profesionalism indiscutabil. De altfel, se pare, nu s-a avut în vedere decât expunerea lineară a textului, păstrarea cu sfinţenie a fiecărei scene, întru totul o tratare didactică, dar având meritul, într-adevăr, de a şcoli spectatorul cel mai neavizat şi, mai mult, de a-i aminti celuilalt, hai să-i spunem spectatorul instruit, că a fost la şcoală şi bine a făcut... Spectacolul de la Teatrul Mic propune, şi este, o variantă „competitivă“ *Richard al III-lea*. Ce fac eu acum în noaptea prea caldă de mai nu este nici pe departe, şi nu vrea să fie o „cronică“. Sunt doar gânduri, stări, emoţii neconsumate încă, imediat după spectacol. Acest Richard este ticălosul perfect. Este ticăloşia în sine. Ea cuprinde într-o armonie înfricoşătoare crima, ipocrizia, minciuna, delaţiunea, sperjurul. Protagonistul, „echipa“, regizorul, spectatorii în cele din urmă dispar cu toţii în tromba acestei demonstraţii duse nu fără rigoare până la capăt. Mi s-a părut la un moment dat că totul se petrece la jumătatea drumului între ce ştim din varianta celebră a lui Lawrence Olivier (filmul) şi aceea făcută prin anii ’60 de Woszcerowicz la Varşovia şi povestită de Kott în *Shakespeare, contemporanul nostru.* Dar nu. Nicăieri pe scenă nu

ţin minte să fi văzut pusă în evidenţă mai cu stăruinţă puterea răului într-o lume care şi-a pierdut măsura, convenţiile, umanitatea. Nici o lumină. Însuşi catharsisul mult aşteptat întârzie. „Invenţia“ asta grecească să-şi fi diminuat sau chiar schimbat sensul acum, spre sfârşit de mileniu? Răul cuprinde treptat lumea, o posedă în cele din urmă. Un fel de senzualitate ambiguă bântuie toată sinistra aventură a regelui şchiop şi cocoşat. Forţa posesivă este instrumentul puterii. Richard posedă aproape în acelaşi fel oamenii (bărbaţi, femei), ideile, obiectele. Pe Buckingham îl înghesuie şi îi smulge devotamentul, îl supune în acelaşi loc unde o sedusese pe Lady Anne. În sfârşit, tronul este de-a dreptul violat, cu o infinită tandreţe, dacă se poate spune aşa... Marea performanţă e atinsă în spectacol atunci când „se joacă“ ipocrizia. O adiere întunecată trece dincolo de rampă. Surprins, te pomeneşti că „simplifici“; oare ţi s-ar putea întâmpla chiar „ţie“ aşa ceva? Prietenul căruia îi ceri sprijin şi el ţi-l făgăduieşte cu dragoste, în urma ta, după ce a închis uşa, spune cuiva la telefon: beleşte-l chiar în dimineaţa asta?!... Dar, în cele din urmă, mistreţul e înjunghiat. Vestitul urlet „un cal, un cal, regatul meu pentru un cal“, Iordache (foarte personal, anvergură) îl spune la Teatrul Mic în şoaptă. În locul lui Richard vine Richmond. Un ochelarist nătărău şi cam filfizon. Va ierta, chipurile, pe toată lumea. Va folosi drept slugi apropiate pe aceiaşi doi ucigaşi „oficiali“, oamenii fostului rege... În timp ce scriu, aud hlizeala bufonului nevăzut al tuturor întâmplărilor: istoria se repetă, ha, ha, ha, în locul cruntului ticălos vine un prost cu ştaif...

Ieşi în fosta stradă Sărindar după spectacol, aproape de miezul nopţii. Umbra uriaşului Will acoperă o clipă Palatul Telefoanelor, dispare. Te întrebi: oare nu mai există oameni „buni“? În noaptea asta, nu prea. Să aşteptăm dimineaţa. Şi, fireşte, altă piesă...

Vita brevis?

La 87 de ani, Segovia cântă patru ore pe zi şi dă peste patruzeci de concerte pe an. L-am văzut mai demult la TV, într-o după-amiază de duminică. Mi-am amintit de Casals, de Rubinstein. Artistul moare tânăr? Viziune „romantică“, în orice caz fragmentară. Viaţa îl cere pe artist puternic, rezistent mai ales. Arta îi ia locul fără milă. Ce să facă bietul om, n-are încotro, trebuie să trăiască mult! „Nu râde“, spune un vers de Bacovia, „citeşte-nainte“... Istoria artei este mai „plină“ decât s-ar crede de mari longevivi. Sadoveanu, Tolstoi, Picasso, Arghezi, Stravinski, Thomas Mann, Goethe. La 98 de ani, Tiţian lucra ca la 30. Iar Hokusai scria: „Abia la şaptezeci şi trei de ani am înţeles oarecum structura adevăratei naturi a animalelor, ierburilor, copacilor, păsărilor, peştilor şi insectelor. Prin urmare, la vârsta de optzeci de ani voi mai face încă unele progrese, iar la nouăzeci voi pătrunde taina lucrurilor. La o sută de ani voi ajunge desigur la un stadiu minunat, iar când voi avea o sută zece ani, tot ce voi face, chiar şi un punct sau o linie, va fi viu. Îi rog pe cei care vor trăi atât de mult cât mine să vadă dacă mă voi ţine de cuvânt...“. Mă uit la acest Segovia. Corp unic cu chitara, o singură fiinţă. Ca şi acei călăreţi care în vechime apăreau în negura câmpiei, una cu caii lor. Ochelari cu rame groase, haină albă, moale, craniul puternic, pleşuv. Aerul unui bunic mofluz? Când zâmbeşte, se mai schimbă câte ceva. La Granada, meşterii lucrează chitarele în stradă, la vedere, croiesc şi ascultă îndelung cu urechea gingaşele folii lemnoase. Sub întunecatele arcuri maure de piatră sprijinite pe coloane subţiri, se clatină apa în dulci bazine de marmură. Uliţele medievale înguste, între

ziduri albe. Sudul spaniol, „uscat“, lumina orbitoare ca în insulele greceşti. Nu e sudul asiat, umed, colcăitor, vegetativ. Sudul mediteranean este „raţional“, deşi plin de pasiune şi imprevizibil. Tropicele, cu abundenţa lor instinctivă, sunt departe, străine. Trec femei drapate în negru, abia dacă se zăreşte urma tivului unei dantele, uscăţive, înalte, ovalul perfect al feţei, coc greu şi mari verigi în urechi. Columbe ciugulind printre dalele tocite. Mozart şi Bach la Granada? Da, dar numai chitara îi poate face pe deplin „înţeleşi“ aici... Când eram foarte tânăr, m-am întrebat: este oare aptă chitara pentru muzică? Nu credeam. Un instrument care doar acompaniază, atât. Dar exersam la chitară încă din zori. Trecea câte o slujnicuţă. Mă întreba: aşa devreme?!... Segovia vorbeşte. Engleza lui în vârful limbii, cu totul altfel decât cea vorbită de sud-americani. Capul nemişcat, expresie concentrată, fixă, un aer mineral. Faţă de mâinile mobile, suple, tinere. Un fluid special animă degetele acestui om bătrân pe corzile chitarei. Oare nu acelaşi care străbătea tălpile bătrânului cantor de la Lipsca pe când manevrau pedalele orgii, Johann Sebastian Bach?... Aşa ne spune iubita, credincioasa lui Ana Magdalena: în timp ce cânta, „partea de sus“ rămânea într-o încremenire „de bazalt“... Sub mâna lui Segovia, chitara se amplifică enorm, corzile ei firave pot suplini o orchestră. A trebuit să inventez un nou repertoriu. Asta a fost cel mai greu. Bach, Scarlatti, Rameau... şi „ceilalţi“. Sunt surprins de miracolul voinţei mele. Dar cred că şi norocul m-a ajutat. Viaţa mea a fost o linie... dar o linie ascendentă... Segovia vorbind, mâinile lui, şansa unei vieţi lungi, destinul, Granada, perseverenţa?... Desluşesc totuşi ceva din această prezenţă a muzicii. Să te cunoşti pe tine însuţi. De altfel, primul dintre sfaturile lui Polonius către Laerte, înainte ca tânărul ageamiu să plece la Wittenberg, la studii şi chiolhanuri. Să ajungi să simţi ce şi cât poţi. Să rişti totul, fie şi pe o chitară! Şi atunci vei avea timp!...

Descrierea freziei

Am cumpărat de la florăria din Piaţa Amzei şapte frezii. Erau ceva mai cărnoase decât de obicei, asta le dezavantaja. Nu erau nici foarte proaspete. Nu aveam însă de ales. De fapt, nici nu le-am dat prea mare atenţie. Există o anume rutină a cumpărării florilor, nu? Şi apoi, „explicate“ doar prin emoţii pasagere, florile îşi pierd profundele semnificaţii şi orice analogie devine ridicolă. Inefabilul o dă, ca să spun aşa, pe kitsch, capătă crustă, poate fi luat în mână şi pus pe noptieră lângă peştele de sticlă. Tragice şi duioase totodată, anemonele lui Luchian sunt „gândite“ cu sufletul adânc sfâşiat, şi nu picurate din glande... Dar, fiindcă e vremea freziilor şi fiindcă mai totul facem în graba lui *n-ai încotro*, am dus florile acasă şi le-am pus într-un vas cu apă. Le-am uitat. Dimineaţa însă, în locul presupuselor triste abandonate, freziile înviaseră cu o vitalitate incredibilă. Palpitau în lumina încă tulbure din zori. Era un spectacol nou, neaşteptat pentru mine. Descopeream o stare, un sentiment, o mică lume ignorată. Această floare la care nu mă gândisem şi care putea cel mult să-mi sugereze fragilitate, discreţie, candoare se arăta de data asta animată de o teribilă forţă hormonală. Tija altfel subţiratică, firavă, pal-verzuie părea străbătută de o electricitate secretă. O vagă, imprevizibilă răsucire spre vârf căpăta un timbru metalic, confirma tăria ascunsă. Strania alcătuire asimetrică a freziei te duce cu gândul la un sfeşnic cu un singur braţ pe care sunt înfipte mai multe surse de lumină. Petalele sunt adunate în cupe înalte, cu gura strâmtă. Albul abia atins de galben sau risipindu-se într-un fum violaceu... Pudoarea freziei este „provocatoare“? Atitudinea ei nu e deloc ipocrită. Feminitatea

ascunsă este atât de puternică, încât, instinctiv, ea se apără cu tenacitate. În adânc există mult polen, concentrat într-un gălbenuş ca un ochi veşnic deschis şi la pândă. Mirosul freziei este suav, dar, odată inhalat, pătrunde până în creier. Eu nu-l simt decât rareori. Când vine vremea freziilor, pot umbla bezmetic după el fără să-l aflu, chiar de aş nimeri într-o grădină unde numai ele cresc. Dar, între celelalte flori, ce „exprimă“ de fapt frezia? Ea nu are nobleţea gravă a trandafirului; nici resemnarea senină, capabilă de mari sacrificii şi intense trăiri, misterul absolut al crizantemei; nici animalitatea, pofta agresivă a calei; nu exhibă, fireşte, vanitatea cam de fătălău a bujorului; nu e nici crinul snob, nici laleaua totodată trufaşă şi timidă, dar bună de prăsilă, nici garoafa sănătoasă, frumuşică, ba chiar frumoasă, cam mărginită, însă onestă... Frezia? Nu ştiu, îmi scapă. Cochetează, joacă? Se înţelege! Dar aproape deloc din abilitate şi interes. Este jocul pur pe care natura lucrurilor îl hotărăşte. Fiinţe alese care mai degrabă sunt jucate decât joacă...

Formula plumbului

Între poeţii noştri mari, Bacovia este singurul pe care poezia l-a trăit până la capăt. El e unul dintre acele „cazuri“ în care poezia alege. Ea deci l-a ales pe Bacovia. A ştiut el cu adevărat în cele din urmă? Greu de spus. Un poet englez care l-a tradus pe Bacovia îmi vorbea cu emoţie despre întâlnirea lui cu această poezie, numită de el „paralizantă“, şi cum, luni de zile, cuprins de o ciudată apatie, purtând cu el pretutindeni textul englez gata pentru tipar, nu a reuşit să mai scrie nici un vers original. Între timp, cartea a şi apărut. Efortul e considerabil, dar retroversiunea suferindă. Ceva nu se potriveşte aici. Poveste lungă...

Bacovia s-a născut şi a trăit o mare parte a vieţii la Bacău. Azi mi se pare zadarnic a repeta că în „târgu-nvăluit de sărăcie“ el nu a fost înţeles. Nu. Mai bine zis, nimeni nu l-a luat în serios. Unii cred că asta a folosit poeziei sale. Dar sigur este că lui însuşi i-a făcut mult rău. În adolescenţă a fost un bun gimnast, în ciuda înfăţişării firave. Făcea patinaj („ninge mereu pe-un trist patinoar“), înota, cum spune doamna Bacovia, „cu o siguranţă deplină“. Cânta la vioară şi cei apropiaţi spuneau că uneori era chiar vesel şi comunicativ. Nu fiindcă nu ar fi iubit şcoala a scris el „liceu, cimitir al tinereţii mele“, ci din neputinţa de a face altceva decât poezie. Mai sunt şi astăzi belferi care nu înţeleg acest lucru. Bacovia se conformă în cele din urmă, fiindcă obţinu totuşi un titlu universitar. Ce-i drept, nu-i folosi la nimic. Mentalitate de provincial: tăcut, emotiv, iremediabil onest, discret până la dispariţie. Slăbiciunea lui este aparentă. Dacă nu cumva un mijloc de apărare. Viaţa lui lungă este un semn al vitalităţii. Se mişca încet? Îi

tremura mâna? Stătea îndelung nemişcat la fereastră în reverie şi absenţă? Poate. Dar era viu cu adevărat şi orice a scris el are acea vitalitate specifică derivată din personalitatea stilului. Şi când scrie „Cuprins de o furtună/ Pierdut, să dispar/ Prin codrii Bacăului“, în 1905, şi „Aud materia plângând“, în 1915, şi „Privesc savant/ Cu inima beată/ De iubire“, în 1946, şi „Un aforism celebru/ Te face să trăieşti“, în 1956, peste tot este Bacovia, aşa cum o ereditate puternică transmite mai multor generaţii trăsături comune izbitoare. O foarte rară consecvenţă a stilului face din firavul Bacovia un maratonist. Este o eroare să crezi, cum s-a spus, că Bacovia este mare în *Plumb* şi mediocru în rest. Chiar şi un scurt răvaş în care se plânge „pentru nişte bani“ are tensiunea specifică poeziei. Adevărul este că poezia lui Bacovia, inimitabilă (bacovianismul însă poate deveni o boală literară ca oricare alta), se refuză analizei convenţionale. El scoate poezia dintre cuvinte şi imagistica la îndemână şi o îndreaptă spre cuvântul pur. Altfel spus, o întoarce la origini. Cu cele mai simple mijloace, într-un limbaj de toate zilele, Bacovia face să se audă în sufletele noastre scâncetul monoton al Universului. Pornind de la un banal motiv intimist, el atinge moduri de exprimare eliptice, în care realitatea cotidiană capătă un sens cosmic: „Eu nu mă mai duc azi acasă/ Potop e-napoi şi-nainte/ Te uită cum ninge decembre/ Nu râde, citeşte-nainte“. Când scrii aşa, ce importanţă mai au curentele literare, cabotineria, recuzita personală şi restul?

Luna palidă după ploaie

Am revăzut la cinematecă filmul japonez vechi de vreo treizeci de ani *Povestirile lunii palide după ploaie.* Atâta frumuseţe se cuprinde numai în acest titlu extras din vechi legende nipone, încât el poate fi gândit, contemplat în sine. Precum conturul visător de o tandră cruzime al muntelui Fuji-yama care domină multe dintre stampele lui Hokusai, „bătrânul nebun după desen“. Din eresuri, basme, fantasmagorii se scrie un eseu riguros despre avatarurile vieţii artistului. Dar şi un poem de dragoste în formele ei „opuse“, domestică şi infernală. Sunt vremuri grele. Samuraii se războiesc neîncetat. Drumurile pe apă şi pe uscat sunt nesigure. Soldaţii din slujba prinţilor rivali ucid, pun foc, jefuiesc. Tâlharii bântuie în cete flămânde şi lacome. Violul este cea mai nevinovată dintre distracţii. Cei mulţi şi slabi se refugiază în munte până trece urgia, reiau apoi totul de la început. Dar şi violenţa reîncepe. Haos, frică, derută. În tot acest timp, artistul lucrează. El nu ştie că are geniu. Nici nu-i trece prin cap că pământul se sprijină pe umerii lui. Nu! El frământă caolinul, face oale, cum s-ar spune, le arde şi se grăbeşte să le vândă, să câştige bani, e lacom de bani, chiar iubirii pentru sfânta lui familie îi ia locul pofta de câştig. Aşadar încă nu ştie nimic. În jurul lui, lumea sălbatică. Şi un prieten naiv şi cam greu de cap, vânător de glorie deşartă... În sfârşit, va afla, dar cu ce preţ, o, Doamne, Dumnezeule, după ce va pierde totul. Dar *va şti* în cele din urmă cine este. Va ajunge la sine însuşi, îşi va cunoaşte puterea, da, arta lui este primul martor, singurul pe care viitorul îl va lua în seamă, restul fiind pulbere, trufia, ca şi mărirea... Nimeni nu-i va mai putea face nimic. Nu se va mai teme de nimic. Mulţi

vor trebui să ţină seama de puterea lui misterioasă care nu face însă rău nimănui. Calm, senin pentru totdeauna de aici înainte, artistul în atelierul său va continua să modeleze pământul alb şi să-l ardă în cuptorul de lut. Stăpân anonim al vremii lui. Şi singurătatea fără margini a învingătorului...

Anonimus

Toată lumea a văzut la TV serialul încheiat acum trei săptămâni, *Pasăre de pradă*. Un film de sâmbătă seara şi nimic mai mult. Există acolo însă o idee care depăşeşte cu mult cadrul povestirii. O idee îndeajuns de puternică pentru a susţine, ca un sistem de grinzi şi coloane, o construcţie masivă, un roman ce ar putea fi extraordinar. Nu discut filmul. E „bine făcut“, nici vorbă, protagonistul, unul gras, greoi, o celebritate de altfel (numele îmi scapă în clipa când scriu şi nici nu-l caut în dicţionar sau în memorie, nu e important pentru digresiunea mea), e un mare actor. În poveste, el e un funcţionar conştiincios, o piesă anonimă în monstruosul angrenaj financiar. Ideea iese din gura lui în clipa când, smuls de la locul său şi intrat fără voie între roţile dinţate ale mecanismului, nu mai poate ieşi, nici nu mai vrea şi, din perspectiva lui „n-am încotro“, ia totul pe cont propriu. Şi spune cam aşa, dar fără încrâncenare, sărmanul, fără, aş spune, temperament, cu o hotărâre însă plecată direct din bun-simţ: nu subestimaţi omul mărunt nimerit într-o situaţie-limită... Iată ideea! Nevăzuta energie potenţială. Ce se ascunde în umilul anonim? Până unde poate merge puterea lui odată declanşată! Foarte departe. Chiar dincolo de unde reuşesc s-o ducă eroii de profesie, mereu curajoşi, simpatici în fond, iubiţi de spectator pe bună dreptate... Aşadar funcţionăraşul reuşeşte în cele din urmă să deruteze colosul. Să-l oprească. Să-l pună pe gânduri, ba chiar să-l şi înfricoşeze puţin. Frica de o clipă a lui Goliat, atunci când îşi dă seama că mărunţelul caraghios David, în loc să o ia la fugă, îşi pregăteşte praştia, o învârte deasupra capului... Singur, neştiind măcar să tragă cu pistolul, la care şi

renunţă cu un fel de silă şi neputinţă, poliţia însăşi ridicând din umeri, făcându-se că plouă, umilul slujbaş iese viu în cele din urmă, împreună cu consoarta, dintr-un morman de cadavre. Crezi că am scăpat într-adevăr de ei? întreabă ea îngrijorată. Pentru scurt timp, spune el, vreo doi-trei ani, până vor reuşi să anihileze probele de calculator, până atunci nu ne pot face nimic. Cum, şopteşte îngrozită femeia, să trăim în teroarea asta? Cum o să rezistăm? Iar el răspunde, zâmbetul lui bun, resemnat, candid, nu lipsit de umorul specific: te vei obişnui, draga mea, totul ţi se va părea la fel de comun ca şi achitarea notelor de plată la curentul electric. Acesta este finalul, eşuarea de fapt într-un compromis tragic, nu lipsit de măreţie. Curajul de a nu renunţa, de a duce totul la capăt, fie şi terorizat de o continuă ameninţare. Tăria de caracter poate îngenunchea o clipă oarba putere? Din când în când, iată... Fiara este şi ea vulnerabilă. Cu cât tinde spre absolut, se pare, puterile ei scad în adânc. Sentiment oricum reconfortant.

Alecsandri

I

Încă din copilărie mă urmăresc versuri răzleţe, strofe din *Pastelurile* lui Alecsandri. Mult mai târziu, când l-am descoperit pe Bacovia, mi s-a părut că teama de umed şi frig, sila de apa iniţială şi totodată atracţia ei de aici ar putea veni. (Ambii se nasc la Bacău, un orăşel lacustru...) Numai că Alecsandri se retrage la conac, focurile se aprind în sobe, uşi, ferestre, lungile cerdacuri cu geamlâc se închid bine de tot şi stăpânul, într-un adânc fotoliu, poate privi lumea prin pleoapele întredeschise, cu mulţumire şi aproape divină lene, adică „Aşa-n singurătate, pe când afară ninge,/ Gândirea mea se primbla pe mândri curcubei,/ Pân’ ce se stinge focul şi lampa-n glob se stinge/ Şi saltă căţeluşu-mi de pe genunchii mei“... Pe când Bacovia „rătăceşte fără odihnă în universul lacustru, spaimele lui nu au limite, cauze, explicaţii“... Ceea ce-i apropie totuşi este o anume teamă, o respingere de fapt a naturii, ceva oricum „foarte“ citadin, programatic într-un fel la Bacovia, ascuns la Alecsandri într-un fals operetistic decor bucolic. Dar în *Pasteluri* autorul Chiriţei obţine în tot o frescă a anotimpurilor cum nu avem alta în literatura noastră şi care, în ciuda multor clişee convenţionale, văzută de la distanţa potrivită, nu dă o rezultantă numaidecât „idilică“, observaţie grăbită, de mult preluată de şcoală, turnată în betonul armat al programei analitice, devenită, fireşte, prejudecată... Ceea ce face prima dată la noi Alecsandri în *Pasteluri* este o nerăbdătoare, dar autentică incursiune în „componenta“ domestică a fiinţei umane. Iar aici idilismul este cea mai activă enzimă. Omul, oricât de aspru şi experimentat, poartă în

el o chemare spre linişte, spre banala, dar atât de sigura viaţă „domestică“. După cum cel mai sentimental, neajutorat, umil arhivar nu numai că „visează“, dar are în el teribila chemare spre primejdie şi „infernal“. Chiar dacă, aşa cum se întâmplă de cele mai multe ori, această „parte“ din el îi este lui însuşi inaccesibilă, moare şi nu are habar de ea... Dar Alecsandri? A ajuns el la rădăcina comună a acestor două stări contradictorii fundamentale? Cum se ştie, a fost un mare călător. Să-i fi trecut vreodată prin cap că frenezia cu care voiajează este briza unei puteri întunecate, insesizabile? Şi că, privind (fireşte, idilic!) lunca de la Mirceşti, el de fapt prospectează „necunoscutul“?... Se poate spune că, nesolicitat cu destulă putere nici într-o parte, nici într-alta, nici plonjând orbeşte în aventură, nici pierdut în aproape sublimul ridicol „casnic“, cel tratat încă din timpul vieţii ca un clasic împovărat de glorii stă de fapt pe loc, nemişcat, într-o zonă a calmelor unde totul este posibil, dar nu se întâmplă nimic?... În orice caz, *Pastelurile* continuă să mă emoţioneze. Ca şi în copilărie, ca şi în adolescenţă, ca şi în tinereţe. Dar nu ca atunci, precum o colecţie de acuarele, ci ca o mare pânză în pastă densă. Tema ar putea fi anotimpurile. Subiectul: umorile unui temperament capricios şi mai ales nu prea „vesel“. Astenia stă la pândă...

II

Un tânăr bonjurist, scăpat cu fuga după „încercarea de răscoală din ziua de 28 martie 1848, care avu în Iaşi o nereuşire atât de tristă, graţie unor şefi buni de gură...“, se opreşte la conac „în munţii Hangului“, la un oarecare prinţ C. Pricina pentru care tânărul Vali este mai cu înverşunare decât alţii vânat de autorităţi stă mai cu seamă în propria sa închipuire, fireşte. El e poet. Uşoară manie a persecuţiei, trecătoare cu vârsta? Putem ghici cu destulă uşurinţă că de aici va ieşi fără doar şi poate o frumoasă carieră în societate şi politică. Până atunci însă, tânărul, încurajat de prinţul C., caută să-i înflăcăreze pe cei „vro două sute de români înarmaţi cu topoare, cu lănci, cu coase, cu puşti“ adunaţi la conac. Vorbirea lui înflăcărată cheamă din viitor un discurs al lui Caţavencu? Oricum, este încă vremea bunelor

intenţii. Să nu uităm că şi înaintaşii lui Agamiţă Dandanache au fost paşoptişti. Ţăranii nu înţeleg nimic. Ba chiar se bucură, şi o spun cu candoare, că Vodă a tras o chelfăneală boierilor răzvrătiţi. Foarte bine a făcut! „Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor.“ Tânărul orator pare a înţelege vidul dintre el şi auditoriu. Iată însă că vin veşti rele de pretutindeni. Stăpânirea va lua cu asalt conacul. Se discută cu însufleţire un plan de apărare, un contraatac chiar. Se propun soluţii care de care mai fistichii. Tonul, fără deosebire, grav. Este, în cele din urmă, acceptată în unanimitate ideea unui fost ienicer, Mehmed-aga, negustor de cherestea, aflat printre oaspeţi: retragerea la schitul Hangu, ripostă de acolo etc. Care retragere se şi efectuează cu tot dichisul, „un lung şir de călеşte cu dame elegante, de brişte cu servitori, de care cu merinde, de ţărani pe jos şi de câţiva călăreţi care precedau cortegiul...“. În noaptea dinaintea plecării, Vali are un vis de epocă, se deşteaptă şi improvizează un sonet pentru doamnele adunate în balcon sub lună plină: „Din nenorocire, el nu se gândi a-l pune pe hârtie şi a doua zi îl uită“. Odată ajunşi la Hangu, strategul turc organizează nemţeşte totul. Veştile curg, mereu „din izvor sigur“, din ce în ce mai îngrijorătoare. Se vădesc şi semne rele. Amurgul pare prevestitor de moarte. Cucuvelele strigă dintre ruine. Un câine urlă dincolo de ziduri. Un leah, aflat şi el acolo, se împuşcă din nebăgare de seamă în chilia lui. Ţăranii înarmaţi nu prea iau în serios îngrijorarea boierilor. Ei găsesc glume potrivite pentru negrele presimţiri domnişoreşti. E noaptea Învierii. Toată lumea se adună în biserică. Spre sfârşitul slujbei se iscă zvonul că duşmanul e pe-aproape. Vali împarte praful de puşcă aflat într-o ladă neagră. Într-o dulce iresponsabilitate, nici el, nici plăieşii care îşi primesc tainul la lumina lumânărilor ţinute în mână deasupra lăzii de pulbere nu-şi dau seama că totul ar fi putut sări într-o clipă în aer. Turcul le atrage atenţia, dar după ce se consumase totul. Din nou, împuşcături. Se trimit mesageri care nu se mai întorc. Vali face o inspecţie în zona avangărzii. Nu găseşte pe nimeni. Au fugit laşii? O, nu, plăieşii se trăseseră ceva mai încolo, în desişul pădurii, fostul ienicer îi plasase în chiar clarul de lună şi „de-ar fi venit duşmanul, el ne-ar fi luat la ochi ca pe nişte raţe de baltă“... Dialog cu ostaşii improvizaţi,

încurajări reciproce, fireşte, glume bărbăteşti. Larma creşte. Împuşcături aproape de tot. Vin. Toţi, cu sufletul la gură. Turcul trage iataganul. În fond, e singurul „profesionist“ de acolo... „Deodată, vro zece împuşcături vuiră între copaci, urmate de răcnete sălbatice şi pe loc se ivi, pe marginea rediului... un cupeu înhămat cu opt poştalioni şi înconjurat de un pâlc de călăreţi! Era o cumnată a prinţului C. Acea damă venea de la Piatra şi, negăsind pe nimeni la curtea de la Hangu, ea luase pe lângă trăsură plăieşii postaţi la capra podului de la Răpciune şi toţi aceşti oameni împreună cu călăreţii trimişi de la schit, vrând să celebreze serbarea Învierii, chiuiră şi împuşcară tot drumul...“

Povestirea lui Alecsandri se numeşte „Un episod din anul 1848“. Ea prefigurează una dintre capodoperele lui Caragiale, bineînţeles, *Conu Leonida faţă cu reacţiunea.*

Constelaţia Proştilor

Cândva, în urmă cu mulţi ani, am vrut să scriu un scenariu de film după *Proştii* de Rebreanu. Un film de o oră. Ritmuri lente, dialog minim. Îmi lipsea ideea, eram însă de-a dreptul sufocat de prima lectură a acestui text scris înainte de 1910, pe vremea când Rebreanu încă învăţa româneşte. Am încercat să comunic în scris această primă impresie. Nu ieşea nimic. Filmul, credeam, ar putea spune ceva. Cred şi acum. Dar nici scenariul nu a mers. Nu sunt sigur că am renunţat la el... Mă atrăgea mai ales o anume, greu de nuanţat, atmosferă „nordică“. Nordul ceţos, unde mai sunt păduri şi neguri, nu cel polar, cu frig veşnic şi lumină orbitoare. Mă înşel oare? Asprimea are un fel de neutralitate descurajantă, ca un sânge care se răceşte, în ciuda prea multor adjective. „Localisme“, o limbă misterioasă, „bojdicăită“, cum spune chiar tânărul fost sublocotenent de curând demisionat de la honvezi, Liviu Rebreanu. Patetismul e reţinut, furia ascunsă te îngheaţă. „Sudul“ e departe, cel uscat, mediteranean, văros şi, nu mai vorbesc, celălalt, tropical, cu umezeala fierbinte, culorile, gâfâitul lui.

Dar totul începe cu noaptea-n cap, când se scoală ţăranii. Ziua e încă la o sută, la o mie de poşte. De fapt, eu credeam în filmul meu nefăcut că începe chiar cu o zi înainte, pe la prânz, când febra călătoriei cu trenul până la Salva îl făcuse pe bărbat să încurce ieslea calului cu ieslea vacii şi să uite o clipă ciutura lângă jgheabul vitelor, în loc să o aşeze, ca de obicei, pe ghizdul fântânii. Mai era ceva: îl chemaseră la primărie pentru miercuri de dimineaţă, înainte de a deschide domnul notar cancelaria, care... Bătrânul Nicolae Tabără zâmbeşte. Nu-l vede nimeni. Poate să vie şi notăriţa, şi

mama notarului, şi protopopul. Ce-o fi s-o vedea. Până atunci, mâine dimineaţă călătorim *cu trenul* la Salva. Patru ceasuri bune de mers pe jos dacă ai pasul zdravăn, pe când cu trenul abia de apuci să-ţi aprinzi luleaua. Şi asta e puţin zis. Toată drăcia de fier cu foc şi apă fiartă înăuntru, roţile, fumul, şuieratul, puterea nemaipomenită cu care aleargă şi nu se răstoarnă de pe şinele şerpuite şi licăritoare... La ce bun să te miri? Era bine şi *înainte* de tren. E bine şi *acum.* Totuşi, pe cât de greoi, pe atât de sprinten. Nici un animal de curte, ba chiar nici o jivină nu l-ar putea întrece. Cu toate că, pe o distanţă scurtă, iepurele, ogarul sau lupul i-ar putea-o lua înainte. Şi apoi cum stau mecanicul şi fochistul în cuşca lor de fier deschisă pe laturi, cum arde focul în cuptorul pe roţi, cum îi bate vântul şi nici nu le pasă...

Aşa gândeşte tatăl, Niculae Tabără? Poate. Dar fiul? În capul lui nu se poate pătrunde. În suflet nici atât. Mama îl priveşte uneori cu palma la gură, tatăl îl mai suduie, când nu-l atinge cu sete şi nădejde. Unde dă părintele, carnea prinde suflet. Deşi nu se poate conta prea mult pe flăcăii ăştia. O, asta nu-i trece prin cap bătrânului ţăran. Încă nu, şi poate nici până la adânci bătrâneţi! Cum, peste mulţi ani, nu-i va trece nici bătrânului Moromete prin minte că fiii lui, nătărăii stăpâniţi de el cu parul şi vorba scurtă, vor risipi fără milă şi înţelegere agoniseala şi toate speranţele lui. Până ce singur va vedea şi va auzi. Dar mai este până atunci. Un gol. Altă lume... Feciorul Tabără merge cu îndrăzneala foarte departe. El cutează să se apropie de uşa sălii de aşteptare şi să pună mâna pe clanţă. Să o încerce. Nu o fi deschisă?... Cam mult însă. Oboseşti de atâta îndrăzneală. Brusc, începi să semeni iarăşi cu tatăl tău. Te întorci deci la el. Şi, în loc să te aşezi pe banca goală de lângă uşă, la fel de nepăsător şi sigur de tine ca mai înainte când ţineai cu orice preţ să intri în sala de aşteptare încuiată, istovit acum, te ghemuieşti alături, jos, pe dalele murdare, iar lângă tine vine şi bătrânul. Traista a aşezat-o pe colţul băncii. Teama şi neputinţa îi apropie acum pe cei doi mai mult ca oricând, „se aşezau mai bine pe lespede şi gemeau năbuşit, în răstimpuri, parc-ar fi fost strânşi în curele“.

Atunci când pleca de acasă să-şi caute norocul în ţară (fiindcă „pentru români soarele la Bucureşti răsare“, nu?), parcă tânărului Liviu i se spusese:

să ajungi cât Coşbuc de mare. Lui? Sau celuilalt tânăr, Titus Herdelea?... Încă o noapte, dar stelele se sting. Numai Constelaţia Proştilor rămâne de veghe. O cruntă poveste ţărănească. Cei doi, tatăl şi fiul, s-ar fi cuvenit să fie acum la „pologul din livadă“, care numaidecât trebuie cosit. O bună parte din viaţa lor se roteşte lent, fără sfârşit, în jurul acestui petic de iarbă. Stăpâna noastră, a tuturor. Tot de la iarbă să fi învăţat alde Tabără supunerea şi răbdarea, tăcerea, eternitatea lor echivocă? Filozofia ierbii? Ceva cam sentimental, naiv, în doi peri?

Apare o babă. Oare n-am întârziat, oameni buni? „Oameni buni“! De unde vine apelativul ăsta? De când? Este foarte vechi, din vremea când răul era alungat printr-o formulă magică, sau e mai nou, de pe când omul a devenit, drăguţul de el, blând ca mielul şi n-ai cum să-l chemi altfel decât om bun?! Baba uscată, gârbovă, îngrijorată îşi mai vine în fire: de mult umblă singură în pustie şi acum Dumnezeu s-a îndurat şi a trimis în calea ei doi oameni. Viaţa ei, cum poate să zacă timp îndelungat nevinovatul tras în ţeapă nici mort, nici viu şi nici atunci nereuşind să înţeleagă mare lucru, zace în această replică: „Apoi ce să faci? Cată să ne sfărâmăm şi să ne izbim dacă vrem să trăim în pârdalnica asta de lume... Aşa... Ce să facem?“. Şi într-altă replică, viaţa celorlalţi: „Iartă, domnule, iartă-ne şi nu ne năpăstui (...) Că noi suntem proşti, păcatele noastre... Pesemne aşa ne-a lăsat Dumnezeu, proşti şi necăjiţi şi nepricepuţi, păcatele noastre... Da’ dumneavoastră trebuie să fiţi mai iertători, că sunteţi oameni învăţaţi şi...“. Umilinţă, batjocură, faimoasa disimulare ţărănească? Şi cine sunt domnii cei luminaţi? Hamalul, şeful gării, personajul „bine îmbrăcat“ către care se ploconeşte vardistul, vardistul însuşi, conducătorul? Oare nu or fi şi ei niscai ţărani deghizaţi?

Dar se petrece o schimbare mult mai importantă decât venirea zilei. Apar mai-marii gării. Tirani absoluţi. Înaintea tuturor, hamalul. El este trufaş, negru în cerul gurii, mârâie şi înjură. Ce boala căutaţi voi la gară, n-aveţi altă treabă, nu vă daţi seama ce răspundere am eu când descui acum uşa de la sala de aşteptare...

Oho, dar asta nu e nimic. Sala se umple de lume, fel de fel de oameni, târgoveţi, lumpen, dar mai ales ţărani. Cu toţii, ca şi cum nu ar mai exista nimic altceva de făcut pe pământul ăsta, vor să meargă cu trenul. Aşa că trebuie să apară însuşi şeful gării. El ştie totul despre călători, trenuri, călătorii. Nimic nu-l sperie, nimic nu-l scoate din ale lui, nimic, nimic... Un micuţ dumnezeu somnoros, trezit „mai devreme cu cinci minute“, un stăpân plin de hachiţe. Se plimbă printre călători ca un general înainte de luptă, înfăşurat într-o largă manta. Dar vardistul? Mişel, slugarnic, brutal. Trenul intră în gară. O arătare infernală, un mesager al unui viitor întunecat, pentru ţărani, în orice caz, sumbru, o gură de iad. Aseară, trenul ţi se părea un lucru de minune, ceva care te poate băga în sperieţi, fără îndoială, dar te şi încântă. Pe când acum, numai teamă şi neîncredere. Ce poţi spune despre acest *conducător* care sare din tren prea sigur de el, nu poate fi înfruntat nici cu privirea, cine s-ar putea măsura cu el când strigă „Năsăud... două minute“ şi apoi când urlă şi râde, glumeşte, desigur: „Mai la vale, proştilor, mai la vale-s vagoanele pentru boi!“... Mai sunt încă destule de îndurat. Răbdare, umilinţă, supunere. Până când? Se iveşte şi o rază de lumină. Tremurătoare, firavă. Cei doi, tatăl şi fiul, capătă cu chiu, cu vai bilete. Trenul însă nu aşteaptă. Mi-e greaţă de voi, proştilor, luaţi-le, tot nu vă sunt de nici un folos. Într-adevăr... Trenul s-a pus în mişcare. Baba se văicăreşte pe peron, bătrânul încearcă să se agaţe de scara unui vagon în ferestrele căruia vede ţărani, urmaşul, ţăranul cel tânăr, nici nu a apucat să se mişte. Ce cauţi tu aicea, prostule, zbiară conducătorul, cară-te, sculaţi-vă mai devreme, puturoşilor, aşa vă trebuie dacă nu veniţi la timp la gară, n-o să v-aştepte trenul pe voi... Aşa este, trenul prinde viteză, el este maşina viitorului, înghite timp şi spaţiu, o fi chiar viitorul în carne şi oase de fier, numai ură, gheare şi colţi? Altă dată să veniţi când trebuie. Un brânci doar îi dă ţăranului bătrân vaşnicul om al viitorului şi acela se rostogoleşte pe scară, acolo e locul lui, ghemuit pe lespedea de piatră, plin de sânge. Ce mai poate spune prostul? Atât: „Nu v-ajute Dumnezeu sfântul!“. Cui să nu-i ajute oare Cel de Sus? Ca mai înainte de apariţia trenului, ca întotdeauna, de când sunt ţărani pe pământ, cei trei, tatăl, feciorul şi baba, o iau pe jos spre

locul unde aveau ei de mers. Basmul se încheie. Răsare soarele. Care este, de neînchipuit, „biruitor“. A cui biruinţă?

Ce se întâmplă în această „schiţă“? Mai nimic. De ce am repovestit-o în alt registru? Este plină de clişeele prozei „realiste“, multă sociologie, tezism evident? Un dogmatic ar putea găsi aici rădăcinile *Răscoalei*? Un psihanalist pe ale *Ciulendrei*? Un ludic ar extrage o anecdotă? Un belfer ar comenta-o ca pe o moralioară, iar un amator de paradoxuri ca pe o parabolă în care mizeria şi absurdul sunt în fond puncte maxime de rezistenţă existenţială?

Dincolo de toate aceste posibile interpretări rămâne pentru mine şocul repetat la fiecare lectură a acestui text, aş zice, ratat „literar“. Atunci? Povestea există în sine. Depăşeşte literatura. O mişcare a unei lumi, resorturile ei ascunse, gratuitatea ei. Povestea eternă a suferinţei? Nu numai. Cu tot realismul ei plat, cu tot excesul sociologic şi aderenţa sentimentală a autorului la subiect, misterul rămâne de nepătruns. Nu-mi ajunge nici locul comun că opera, în partea ei de durată, este inanalizabilă? Rămân mai departe în contemplarea acestei Constelaţii a Proştilor.

Albina

Zumzetul albinei este vară şi linişte. Deasupra lanului de floarea-soarelui, de pildă, lucrarea albinei întrece cu mult spor orice alt mijloc de polenizare. Aici, chimia rămâne în urmă. Zborul albinei este inteligent. Viaţa ei în stup se deosebeşte fundamental de aceea a furnicilor în muşuroi. Viaţa în stup dezvoltă „practic“ ideea de utopie, de necrezut, posibilă. Pe când furnicarul este un exemplu de lagăr bine organizat. Călinescu scrie într-o „cronică a mizantropului“ despre, dacă îmi amintesc bine, instinctul gregar al furnicilor. Lăcomia cu care furnica adună şi depozitează, furia cu care ea năvăleşte peste tot îl indignează pe magistru şi, chiar dacă gesticulaţia poate fi comică, semnificaţiile duc departe. Astfel văzute lucrurile, parcă ţi s-ar cam face milă de bietul greier din fabulă. Dar şi lui, cântat i-a trebuit, cântat are!... E greu însă, dacă nu imposibil, să dai peste cap „mitul“ albinei. Gândiţi-vă! Oricum ai întoarce-o, dai de bine. Se pare că albinuţa asta este din seria „onestă“, care adică nu se bate cu picioruşul în piept, fie că trage la şaibă, fie că are un Nobel, acolo, pentru progresul omenirii, fireşte. Există „seria“ asta. Din fericire. Răspândită aproape la întâmplare printre noi, cei orgolioşi şi plini de patimi.. Citesc despre o întâmplare cu albine, ceva plin de haz. Un apicultor american, mirându-se peste măsură de cât de ascultătoare şi disciplinată e albina care bâzâie la floarea noastră, *Apis mellifica Carpatica*, mai să creadă că a fost dus într-un loc special amenajat cu insecte dresate. Hait! A mers şi la o stupină, cum a cerut, şi, specialist fiind, a văzut omul că albina asta aşa e ea, cuminte şi ascultătoare. Ba chiar şi harnică. Nu mai ştiu dacă a vrut s-o şi cumpere,

după un vechi obicei. Oricum, albinuţa zumzăie, lucrează înainte de zor, polenizează, face miere, deretică prin stup, mereu ascultătoare, *mellifica Carpatica nostra*, drăguţa de ea.

Animal

Din copilărie, îmi spune prietenul meu, nu am amintire mai duioasă decât aceea unde apare câinele-lup uriaş al unui vecin. În zilele când nu mă vedea, acest animal mare şi puternic venea în uşa casei noastre şi stăpânul, care îl preţuia până la greutatea lui în aur, nu-l putea urni cu nici un chip până nu apăream eu sau, şi aici orice explicaţie se înceţoşează, mama mea, acea femeie de neuitat, singura ce mângâindu-l pe capul greu şi prelung ca o ghiulea, dar străpuns de ochi foarte omeneşti şi vorbindu-i în şoaptă, îl putea lua de acolo. El nu o urma pentru bunătatea ei de nemăsurat, ci fiindcă simţea în ea un mesager al meu. Altfel de ce nu şi-ar fi ascultat stăpânul?... Fiind eu bolnav câteva zile, lupul stătea îndelung dimineţile lângă patul meu. Dar seara se întorcea la stăpânul său, cu toate încercările acestuia, unite cu ale mamei, de a-l face, cum îi rugasem eu cu lacrimi preacurate, să rămână şi peste noapte. Reiese aşadar că, înainte de a fi un sentimental, câinele este un animal cu o mare tărie de caracter... Fără să fiu prea iubitor de animale (pe unele, şi nu dintre cele mai mari şi mai fioroase, chiar le detest), înţeleg şi simt povestea prietenului meu.

Într-o după-amiază de vară eram pe trotuar, la o încrucişare de străzi. Asfaltul era foarte curat, plouase toată dimineaţa, frunzele unui platan care umbrea colţul străzii erau atât de vii, încât, cuprins de nelinişte şi bucurie, m-am oprit să le privesc. Picături de apă licăreau încă în verdele fabulos. Am simţit pe neaşteptate că se petrece ceva. Nu sus, unde mă uitam cu lăcomie. M-am învârtit de câteva ori în acelaşi loc. Pe lângă mine trecu un om cu un câine, un boxer roşcat, încă un pui cu burta suptă şi piept de

columbă, muşchii prelungi şi continuu străbătuţi de un freamăt uşor erau turnaţi într-o aramă elastică, de un meşter din alte timpuri... Câte sute de câini de tot felul văzusem până atunci? Se deosebeau între ei? Sigur, câinii nu mă interesau... Stăteam nemişcat. Omul şi câinele traversau. Dispărură după turnul masiv al Casei de Apă. Nu-mi puteam desprinde picioarele din asfalt, după cum nu reuşeam să-mi scot din cap gândul, cu totul neobişnuit pentru mine, obsesiv, nu mi se mai întâmplase, nu avusesem câini şi nici patima lor: *câinele ăsta trebuie să fie al meu.* Am alergat după ei. I-am ajuns târziu într-o staţie de autobuz. Câte tertipuri retorice n-am folosit ca să-l conving pe omul acela să-mi vândă câinele. Licitam cu mine însumi, cu o fervoare de neînţeles care pe el îl înverşuna, iar pe mine mă împingea spre un fel de paroxism caraghios, penibil. Câinele nu era de vânzare. Oho, dar eu nu voiam să ştiu, trebuia să fie al meu... Nu a fost. Nu l-am mai văzut, deşi am încercat de nenumărate ori, o poveste complicată. Dar starea aceea nouă, atracţia (din ce adâncuri iscată?) pe care animalul o exercita asupra mea, a rămas de neuitat. Ca şi expresia neînchipuit de blândă, aproape îndurerată a unui cap de fiară cu fălci pătrate şi urechi scurte şi ascuţite ca nişte semne ale vicleniei sau ale inteligenţei.

Fandacsia

Era în seara de Lăsata Secului, anul 1880. Afară frig, umezeală. Nişte nori afurisiţi toată ziua cercaseră a o da când pe burniţă, când pe ninsoare, ba şi pe câte un petic de cer senin. Fără să se aleagă nimic. Un fel de chişleag, nici aşa şi nici pe dincolo. Naiba ştie cum se făcuse, coana Efimiţa încă de cu noapte se trezi cu un junghi pe partea dreaptă, aia de o avea mai sănătoasă, fiindcă pe stânga, din tinereţe, mereu o chinuia ba o înţepătură fără pricină, ba o blândă cu mâncărimi nebuneşti, ba o moliciune ce îi da sudori reci peste tot... Alături, Leonida. Dormea adânc. Când e odihnit, nu sforăie. Al patrulea bărbat şi cel mai bun din câţi avusese, doi îngropase la Sfânta Vineri, primul fiind o hahaleră, încât ea, necoaptă şi gingaşă cum era, pusese totuşi stavilă inimii şi, cu lacrimi printre suspine (căci el era mlădiu, galeş la ochi, manierat peste poate şi cu un ce fără-ndoială de te topeai văzându-l cum coboară din birjă la poartă), singură spusese gata, s-a isprăvit, să nu te mai văz. Poate că mai trăia şi acum... Ca de obicei venită să facă focul, slujnica o găsise înfofolită gata de ducă, în „antretul“ rece, cu faţa lipită de geamlâcul aburit. Uf, cocoană, spurcată vreme, ce te-a apucat de vă-mbrăcaşi cu noaptea-n cap de preumblare, că se-ntoarseră iarna rău dă tot... Chiar aşa, Safto, nu ştiu, bine ziseşi, că doar mă sculai c-o slăbiciune... Ziua trecu aşa cum ai trece cu trenul printr-un lung tunel, nu vezi nimic, nu-ţi aminteşti nimic. Deh! Veni seara, şi conu Leonida povesti, cum se ştie, despre „revuluţie“ etc. şi dictă marelui scrib nevăzut un capitol din istoria secretă a Italiei, anume acela în care Papa, ce mai, „de colea până colea, tura-vura, c-o fi tunsă, c-o fi rasă, l-a pus pe Galibardi de i-a botezat

un copil...“. Urmă noaptea de pomină, dimineaţa, spaima de „reacţiune“, finalul de farsă. Nimeni nu ştie însă că, după ce aprinse lampa şi puse calabalâcul adunat în mijlocul odăii la locul lui, după ce Safta plecă la piaţă şi la băcănie şi conu Leonida ieşi spre prânz prin târg, coana Efimiţa se pomeni şezând pe marginea patului, înţepenită într-un gând ciudat, care întâi veni glumeţ şi zbanghiu, cum intra pe uşă demult primul ei bărbat, fluşturaticul, risipitorul amorez, şi pe urmă o biciui fără milă coada necuratului, nu alta, şi o aruncă într-o neagră îngrijorare şi apoi într-o spaimă lentă din care numai la două săptămâni i se trase moartea. Gândul că adică de ce, cum se făcuse de uitaseră ei, Leonida, mă rog, e bărbat, dar ea *cum de uitase că era Lăsata Secului*? Dar nimănui nu mărturisi ea gândul ăsta. Moartea ei rămase „învăluită“ în mister. Fără îndoială, dacă bătrânul Leonida ar fi ştiut, mulţumirea lui ar fi întrecut cu mult tristeţea. Fiindcă teoria lui s-ar fi „verificat“ încă o dată: „Omul, bunăoară, de par egzamplu, dintr-un nu-ştiu-ce ori ceva, cum e nevricos, de curiozitate, intră la o idee; a intrat la o idee? Fandacsia e gata. Ei, după aia, din fandacsie cade în ipohondrie. Pe urmă, fireşte, şi nimica mişcă...“.

Destin

Într-un secol în care istoria în Ţările Române pare să o ia razna pentru multă vreme, al XVII-lea, destinul, s-ar spune shakespearean, al lui Miron Costin este exemplar. Haos, mişcare dezordonată, corupţie, sărăcie, lipsă de criterii şi măsură, arbitrar, iată vremurile în care marele cronicar este un reper fix, o valoare constantă. Nimic nu i-a rămas străin în această lume. A trăit direct, imediat, fără prejudecăţi. El trebuia să vadă de aproape totul. „Den cinci simţiri ce are omu, anume: vederea, auzirea, mirosirea, gustul şi pipăitul, mai adevărat decât toate simţurile este vederea...“ Cărturar, oştean, diplomat, sfetnic de taină, darul cel mai de seamă al lui Miron Costin a fost acela de a vedea lumea ca un scriitor, ca un romancier. În mare parte, observă Călinescu, cronica lui este un „adevărat roman“. Nu cred că greşesc când spun că autorul *Letopiseţului* este primul scriitor român la care se poate vorbi despre ceea ce numim azi conştiinţă profesională. Tăria lui stă în operă, care nu a fost niciodată trădată. Trufia aristocratică nu se desparte la el de iubirea de ţară. Deşi în scurt timp a cunoscut toate treptele măririi, fiind cu mare grijă atent mereu la starea lui şi a familiei, la bogăţie, putere şi bun renume, la relaţii întinse şi cât mai sigure, Miron logofătul nu a pus niciodată interesele lui deasupra celor ale ţării. A schimbat unsprezece domnii, a trăit plăcerea puterii, ca şi deznădejdea exilului. S-a supus domnului, oricât de rău ar fi fost acela, fără îndoială în ideea medievală că monarhul era necesar şi intangibil, dar şi în speranţa niciodată pierdută că până şi un smintit ca Gheorghe Duca putea fi împiedicat să facă mai rău decât făcea, ba putea fi chiar „îndreptat“. Deşartă încercare, tristă iluzie, dar

nu e oare candoarea semnul talentului?... Fiindcă tot el scria: „Fericiţi sunt acei domni cărora ţările lor slujesc cu dragoste, nu din frică“. Şi iarăşi el: „Eu voi da samă de ale mele câte scriu“. Marele lui curaj de a sta tot timpul în calea torentului. Nu se teme de domn, nu se umileşte, nu-şi ia cuvântul înapoi. Nu se teme de marele vizir, îi spune franc gândul, acela îl priveşte cu simpatie şi admiraţie. Nu se teme de hoţii de drumul mare, se pune în fruntea poterei şi îi trece prin ascuţişul paloşului. Nu se teme de hârtia albă... Cum luneca şuierătoare pana lui pe hârtie în timp ce lumânarea pâlpâia în sfeşnicul de argint şi crivăţul lovea în obloanele de stejar, pe când în vatra largă de cărămidă placată cu un brâu de faianţă olandeză, pe tăcute, robul ţigan sufla în tăciunii uriaşi stinşi spre miezul nopţii şi lumina focului umplea din nou odaia scundă cu viaţa ei jucăuşă, trecătoare?... Nu a avut timp să-şi ducă opera până la capăt. Ar fi o erezie prea mondenă, un gând frivol dacă s-ar spune că ar fi trebuit să renunţe la politică şi să nu facă altceva decât să scrie? Poate i-ar fi trecut şi lui prin cap una ca asta în cele din urmă... Dar într-o noapte din decembrie 1691, pe când Miron Costin veghea la sicriul doamnei sale tocmai atunci moartă la conacul din Barboşi, lângă Roman, şi se gândea la apropiata nuntă a „coconului“ său Pătraşcu cu Safta, fiica domnitorului în slujba căruia fără bucurie, dar cu credinţă se afla însuşi Miron logofătul, acum doar staroste de Putna, a apărut în prag Macri, „vătaful de isprăvnicei“, trimis de bătrânul analfabet, viitorul plănuit socru, de altfel, bun oştean şi domn nu de tot rău, dar beţiv, duios senil, nefăcut de fapt pentru domnie, Constantin Cantemir (pe care ilustrul Dimitrie, fiul lui, îl disculpă mai târziu, slăbiciune uşor de înţeles, dar de neiertat, într-o carte unde vorbeşte zadarnic şi despre căinţele târzii ale moşneagului), micuţul vătaf aşadar, sluga ticăloasă şi plină de zel, cu poruncă să taie capul prea luminat al cărturarului. Ceea ce Macri şi făcu, în grabă mare. Astfel, victoria lui Miron Costin (58 de ani, peste mai bine de trei secole, Rebreanu şi mai târziu Preda muriră şi ei în prag de 60) a fost deplină. El reuşi să-şi păstreze măreţia tragică într-o vreme când grotescul, disperarea şi scârba păreau să stăpânească lumea.

1985, la 350 de ani de la naşterea lui Miron Costin

Lionardo

Nimeni decât Vasari nu scrie mai cu iubire despre Leonardo da Vinci, mai simplu, profund, naiv, în sfârşit, mai „adevărat“. Când el spune *Lionardo,* urechii mele-i sună mai aparte, apropiat, duios, familiar. Accesibil. Îl pot chiar eu chema şoptit: Lionardo... Scopul scuză mijloacele, iată conceptul de „rezistenţă“ al epocii lui Lionardo. (Machiavelli, în ţinută princiară, aşezându-se la masa de scris, grav, împietrit, necruţător...) I s-a aservit el? Nu! Scopul lui nu a fost nici arta în sine, nici viaţa în sine. „Scopul“ lui a fost să realizeze firescul. Să „omologheze“ natura. Să rămână senin. Dar nu indiferent. Nici supus umorilor şi violenţei. Pe deplin liber în libertatea minţii şi spiritului, adânc uman în negura sufletului şi astfel stăpân sieşi. Prin urmare, stăpân al bieţilor lui stăpâni. Sărmanul artist!... El nu ştie să urască. Nu are timp să ştie dacă e urât de alţii. El dă, împarte tuturor darul său. Nu se teme de nimic, vreau adică să spun că nu e rău la pagubă, oho, deloc! Nu ţine neapărat să placă la toată lumea. El lucrează pentru binele şi folosul tuturor. Dar nu toţi văd, ştiu, au nevoie de el. Fireşte. Ia cine vrea. Cine poate. Cine merită. Să-l obligi pe cutare să-i placă opera ta? Unde s-a văzut asta?! Iar dacă se mai vede, atunci să râdem sau, dacă e cazul, să privim cu seriozitate şi să stârpim tirania plăcerii de a fi singurul slujbaş al „adevărului“. Aşa ceva nu există... Lionardo! Un meşteşugar, îndemânatic peste închipuire, clar şi neobişnuit de puternic. „Numai cu mâna dreaptă putea să îndoaie o limbă de clopot sau o potcoavă, ca şi cum ar fi făcute din plumb...“ Un om cu o mână perfectă. Asta înainte de orice. Zece degete de o mare inteligenţă. Un cap de filozof. Inima unui

copil trăsnit. Geniul, susţine nu ştiu cine, ar trebui să aibă „ceva“ paranoid... Ei bine, Lionardo nu are! E un om „normal“. Are păcate, slăbiciuni şi e plin de bun-simţ. Cu puţintică răbdare, dacă parcurgi măcar o sută din cele şapte mii de pagini de însemnări, vezi asta. Şi totuşi a fost „cel mai mare“! Nimeni în aceeaşi măsură ca el nu a cuprins spiritul unei epoci, ridicându-se totodată deasupra ei. Luând-o în palmă şi privind-o cu milă şi înţelegere, precum Hamlet tigva măscăriciului Yorick... Lionardo a trăit la curţile despoţilor. Şi ce despoţi! Tiranozaurii încoronaţi sau nu de după minunata Renaştere italiană şi până în zilele noastre, vii sau personaje de romane au strămoşi demni şi în multe privinţe neîntrecuţi într-un Ezzelino da Romano, care şi el s-a bucurat de viaţă cu mult înaintea drăguţului de Cezar Borgia... Lionardo a făcut pentru ei sisteme de irigaţie, arme de asalt nemaivăzute, jocuri de artificii şi dihănii mecanice pentru desfătarea lor şi a oaspeţilor la fabuloasele sindrofii. A trăit la curţile ducale şi regeşti, dar nu a fost niciodată curtean. Nu a avut stăpâni, ci protectori. Tăria lui de caracter a depăşit bunul plac şi orice capricii ale tiranului... A făcut arhitectură, urbanistică (în sensul de azi al noţiunii), aviatică *in stadu nascendi*, ţesătorie (maşina de ţesut cu fuse automate), fortificaţii, balistică, astronomie (de reţinut: nu l-a atras alchimia...), matematică (este întâiul care a scris, de necrezut atunci: „Nici o cercetare omenească nu se poate numi ştiinţă adevărată dacă nu trece prin demonstraţiile matematice“). Taine nota pe la 1865: „Nu e maşină pe care să n-o fi inventat“. A făcut şi descoperiri uluitoare: în mecanică, optică, hidraulică, botanică. A proiectat chiar şi o „cască pentru pescuitorii de perle“. Dar, mai presus de orice, Lionardo a fost artist. Paradoxalii tirani ai Renaşterii italiene, cruzi, lacomi, leneşi, orbiţi de putere, trufaşi, rafinaţi, sângeroşi, au simţul istoriei: ei protejează artele şi artiştii fiindcă simt, chiar când nu ştiu, că artistul include şi mai ales „transmite’’ epoca. Martor, judecător, spectator-actor-regizor, copil al patriei sale, cetăţean al universului... Lionardo a fost un om al prezentului şi al celui mai depărtat viitor. Viitorul a fost jocul lui preferat. Nu a umplut un muzeu de tablouri. Nu s-a grăbit. Timpul nu-l „speria“. Dimpotrivă! Timpul îl asculta ca un câine credincios. Timpul este chiar câinele lui Lionardo.

Dus în lesă. Puterea şi delicateţea maestrului îl umanizează. Lionardo nu a făcut literatură. Într-un sonet cam greoi, a notat: „Dar nici ceea ce poate, să nu dorească totdeauna omul/ Adesea lucruri ce par dulci se prefac în amare/ Eu am plâns având ceea ce îmi dorisem...“.

Am scris acest text în noaptea de 15 aprilie, la cinci sute treizeci de ani de la naşterea sa.

Breviar

1967-1988

Există câte unul care, în loc să vorbească desluşit despre cutare lucru, face cu ochiul, îşi mişcă în fel şi chip obrazul, tuşeşte (zice un admirator: cu mii de înţelesuri), se scarpină după ureche, la ceafă, se trage de nas, scoate limba sau îşi umflă cu ajutorul ei pe dinăuntru o falcă, scânceşte sau oftează, îşi strâmbă gura precum Donald Răţoiul când e înfuriat, îndoaie, răsuceşte braţele, plescăie din buze, fluieră (fireşte, tot cu mii de înţelesuri, triluri subtile înlocuind eventuale serbede speculaţii intelectualiste!), se leagănă, saltă uşor de pe un picior pe altul, împinge gâtul înainte, mijeşte ochii şi duce arătătorul la buze, un rânjet amical este brusc înlocuit cu o încruntătură, retrage capul între umeri, fruntea se pliază în cute ondulate în timp ce policarul arată insistent în sus, împinge spre tavan sau spre cerul înstelat, se lasă pe vine şi râde tăcut, pe când ambele mâini îţi atrag atenţia că se petrece ceva „dedesubt“, a căzut sau va cădea cineva, ceva... Te uiţi la el, îl urmăreşti cu încordare. Vede că nu înţelegi şi vrea să te ajute. Este totul. Din nou, ochii, urechile, mobilitatea extraordinară a obrazului, coatele, umerii, genunchii se mişcă, bat aerul, plescăitul, dulcea fluierătură etc. etc... Dar ce naiba, nici acum n-ai înţeles?! Răbdarea lui n-are margini. Aşa că va relua, de data asta în limbajul nostru articulat, cel de toate zilele. O face numai pentru tine. Uite, începe el... Şi, zâmbind, încropeşte un fel de parabolă, piperează cu un banc şi încheie cu o amintire din satul lui. Ei, ce zici? Cum, tot n-ai priceput?! Atunci chiar că eşti bătut în cap, de pomană

ne ştim din copilărie... În timp ce te retragi umilit spre bârlogul tău, întâlneşti un amic comun. Îi spui totul, te descarci. Oh, zice acela, nu-ţi face probleme, aşa-i el, deştept foc, ştii ce voia de fapt să-ţi spună? Nu. Amicul pune palma la gură şi începe să-ţi şoptească la ureche. De unde ştii? îl întrebi în cele din urmă. Abia acum vine sentinţa: mă, dar tu eşti prost de tot...

*

Eram într-un oraş, la Suceava sau la Iaşi, nu-mi amintesc. Mi-am luat o cameră la hotel, am reuşit, în fine, şi am coborât apoi la restaurant să mănânc. Spre miezul nopţii, am urcat, eram obosit, voiam să dorm. În cameră era cald, confortul provizoriu al unei nopţi într-un hotel, perdelele, mocheta, lămpile, pătura peste cearşaful curat, dar nu al tău, pătura de rezervă făcută sul la capătul patului etc., toate astea mi se păreau mai familiare decât alteori, nu mă mai speriau cu perspectiva unei nopţi nedormite, eram mulţumit. M-am dezbrăcat fără grabă şi am intrat în baie, după ce, în timp ce deschideam uşa băii, am apăsat pe comutator. Uşa era deschisă acum. Sus, deasupra chiuvetei, pâlpâia încă tubul de neon, lumina se anunţa prin impulsuri neclare. Cine ştie la ce mă gândeam, *n-am văzut* încăperea, eram în faţa chiuvetei, dădeam drumul la apă. Am luat săpunul în mână, mi-am simţit nu ştiu cum faţa ridată, ochii obosiţi, i-am ridicat să văd, parcă ceva mi se răsucea încet în rădăcina unui dinte. Şi am întâlnit deodată, foarte aproape de mine, un zid cenuşiu, orb, întunecat. Un sentiment de spaimă nelămurită, de neputinţă, izolare, încercuire, amintindu-mi un vis: o mare primejdie vine nu ştii de unde, vrei să fugi şi tălpile nu ţi se desprind de pe ce stai (dar se poate povesti un vis, ce este sub tălpile tale când visezi, pământ, văzduh, apă?). Apa năvălea în chiuvetă cu un fel de energie voioasă. Mă întorceam încet dintr-o lume străină, unde fusesem aruncat într-o fracţiune de secundă. Eram viu în lumea reală, înconjurat de obiecte familiare, mâncasem bine, voiam să dorm, ba nu, să-mi spăl dinţii, mâinile. Oarecum ruşinat, fluieram ceva vesel şi-mi frecam

mâinile cu săpun, oho, ce fusese asta? Mai nimic, căzuse oglinda, fusese spartă, furată etc., or să pună ei alta la loc. Voi încerca să dorm.

*

Televizorul meu care nu face imagine până nu lovesc de câteva ori cu muchia palmei în cutie. Elisabeth Schwarzkopf. Nimeni nu mai ştie astăzi să cânte lieduri, ea este singura. După ce ea nu va mai cânta, va trebui să renunţăm la cântecelul ăsta învechit. Dar, iarăşi, altceva vreau să spun! O acompania la pian un bătrânel scund, gras, o faţă de mops blând. Cântă împreună, mai bine zis, el este în preajma ei de vreo treizeci-patruzeci de ani, nu ştiu. Nici numele lui nu l-am reţinut, fiindcă, da, el este mereu în umbră şi nu-l ţinem minte decât pe cel din primul loc. Fără îndoială, bătrânul este un bun, un strălucit pianist. Dar este acolo, în umbră. Ce am văzut însă la el? Faţa lui era caldă, prietenoasă şi plină de iubire. Nu era servitorul, nu era cabotinul veleitar şi complexat, dispreţuitor şi plin de invidie, nu era ratatul cinic ce ar fi putut la fel de bine să cânte într-o cârciumă, la fel de absent ca şi lângă o mare artistă. El era prietenul devotat ce răspundea unei prietenii devotate. Era al doilea, dar, iată, *întrecerea* dispăruse. Poate în tinereţe a fost şi el un mare ambiţios. Cum a ajuns aici? Nu ştiu. I-am văzut faţa însă în timp ce mâinile lui erau umbra Elisabethei Schwarzkopf. Nu mi s-a părut deloc că este vorba despre un om care a pierdut. Nu semăna deloc cu instrumentiştii din nu ştiu care cunoscută orchestră. Am văzut destui, bătrâni sau tineri, chipuri boeme sau aspre, mulţi, mulţi dintre ei neputând să ascundă adânca nemulţumire, tristeţea, disperarea atunci când solistul primeşte aplauzele. Le-am văzut de foarte aproape faţa, da, spuneau liniile obrazului, şi eu aş fi putut face asta şi chiar mai bine. Dar bătrânul pianist lângă strălucitoarea bătrână Schwarzkopf era altceva.

*

Am văzut zilele trecute, într-o odaie îngustă cu câteva scaune, două filme, unul despre Chagall, celălalt despre Bernard Buffet. Filme color scurte, făcute cu o rară ştiinţă a amănuntului, pentru biblioteci şi muzee.

Dar ar trebui văzute de toată lumea. Mă întreb în treacăt de ce nu se fac şi la noi asemenea filme. (Altă dată am văzut, din aceeaşi serie, o peliculă despre cum se pregăteşte un vernisaj. Nu e deloc ce vă închipuiţi. Erau acolo secvenţe care păreau scoase din Antonioni sau Fellini.)

Buffet picta cu disperare şi dispreţ. Furia lui era rece, îndemânarea nemaipomenită. Mâna sigură a unui chirurg. În *Columbo* s-au mai văzut nişte oameni subţiri care îşi pun mănuşile şi omoară un prieten tot aşa cum un computer scoate o fişă. Ei, da, mâna acestui Buffet avea o detaşare fascinantă. Fuma, şi atunci faţa lui osoasă era suptă în adânc, revenea apoi, te puteai gândi la o lumină care se aprinde şi se stinge în întuneric. Totul era voinţă şi acţiune. El a început prin a reproduce *exact* ceea ce se afla pe colţul mesei din dreapta (un cap jupuit de viţel, cuţitul înfipt în creştet, o sticlă şi un pahar pe jumătate pline cu vin roşu, totul aşezat pe o pânză albă, în falduri). Treptat, cu o repeziciune calculată, fără nici o mişcare de prisos, realitatea era pulverizată. O lume fără suflet se năştea sub ochii mei. Un mineral lăptos, vineţiu, poate adus de pe altă planetă, tiparul unor forme cândva vii. Terminând, pictorul s-a semnat, de data asta liniştit, nu epuizat, la fel de rece în linişte ca şi în furie. Litere mici, distincte, o caligrafie naivă. Îşi sprijinea încheietura pe coada unei pensule, cum fac cei care scriu firme. Ce se întâmpla? Nu cumva domnul Buffet îşi cam bătea joc de mine?

Dar a venit Chagall. El vorbea. Stătea într-un scaun. Un bătrân foarte viu şi destul de înţelept ca să pară şiret şi familiar. Dar nu asta era important. Din gesturile şi vorbele lui fireşti, puterea vieţii ţâşnea cu o biruinţă fără echivoc. Era ca şi cum aş fi trăit în preajma lui de când lumea, un vecin, un unchi. Nu ascundea nimic, era bucuria pură, mult deasupra răului cotidian, a plictiselii mărunte. Invidia, neputinţa, lăcomia nu pieriseră, fireşte, din lume, dar ce caraghioase şi neînsemnate mi se păreau acum, dominate, strivite de puterea vieţii. Era un triumf. Înţelegeam: nu numai că semăna cu arta lui, dar era chiar sufletul şi spiritul ei. Mirii plutind nu în eter, ci în aerul obişnuit de deasupra noastră, lăutarul bărbos, măgarii bestiali şi tandri, casele mirifice, lumina zilei şi a nopţii, tot ce reuşisem să văd până atunci din Chagall era cuprins în faţa mobilă şi expresivă a

bătrânelului de pe ecran. O faţă cu trăsăturile adânc pronunţate, aproape o mască de carnaval. Am văzut altă dată la o expoziţie paleta lui. Era ca o sămânţă din care izbucnise totul. Iată cum se leagă lucrurile. A început să picteze. Era cum ştiusem că o să fie. El însufleţeşte golul înspăimântător. Să nu-ţi fie frică. Iată un mesaj al artei, şi nu cel din urmă.

*

Mă uit pe fereastră. Soare, cald. În curtea vecină, funcţionarii au ieşit ca şopârlele şi gărgăriţele şi se desfată la soare, sub zidul alb. Unul are în mână un creion, altul un dosar. O femeie în flanea roşie trage din ţigară cu ochii închişi, capul uşor dat pe spate, rezemată de uşa cenuşie. Sunt oameni cu nervii tari, când plouă se bucură, când dă soarele se bucură, când ninge nu mai vorbesc. Ştiu să ia din viaţă ce-i mai bun. Astă-noapte a fost un frig de-au îngheţat ouăle corbului, am avut şi eu vreo două pe balcon, praf s-a ales de ele. Muguri, iarbă, zăpadă, apă de ploaie. N-am prea trimis anul ăsta, dar am primit câteva ilustrate în care ninge frumos. Case mici, acoperite cu mari căciuli idilice de frişcă, brazi albi, copii în cojoace şi căciuli ţuguiate, gurile rotunde, buhaiul şi bicele, troiene, ceva între desenele lui Disney şi ilustraţiile de altădată din *digest*-urile lui Bucur Ciobanul. Adevărul este că substanţa inconsistentă şi amăgitoare, praful ăsta de zahăr rece, fulgii, zăpada care într-o singură noapte poate schimba faţa lumii fără să se tragă un foc de puşcă, da, zăpada cântată altădată de poeţi nu prea ne mai face bucurii. În loc să mi se ridice sub fereastră şi s-o văd zidită într-un om înalt şi gros cu o cratiţă spartă pe cap, zăpada se scurge în rigolă prin noiembrie, sau vine în martie şi acoperă casele, sau cade la tropice, sau o vezi numai în vis. Dar, la urma urmei, de când e lumea ne tot întrebăm unde sunt zăpezile de altădată! Unde sunt zăpezile de acum, te mai întrebi din când în când...

Strada fără zăpadă iarna este la fel de tristă, neliniştitoare, ambiguă ca şi câmpul. Sunt un om de patru anotimpuri, două sau chiar trei nu-mi ajung. Farsa pe care intemperiile ne-o joacă de o bună bucată de vreme nu prea este luată în serios. Doar n-o să ne pierdem cu firea dacă în mijlocul Africii

mai trage câte o ninsoare, la Polul Sud se face o căldură de numai minus trei grade şi nici dacă am face Revelionul la iarbă verde şi puţină plajă la Bobotează. Ajunge câte un articolaş la gazetă la rubrica de curiozităţi, uite, domnule, ce chestie, păi sigur, cu atâtea zboruri şi mai ştiu eu ce experienţe de tot felul, te crede tăticu', dă-mi un loz de trei lei... Dar există o stare a sufletului pe care aerul străzii de iarnă o influenţează şi o stăpâneşte în felul ciudat în care luna lucrează asupra mării. Fără îndoială, umorile omului din zona temperată sunt în mare măsură dependente de succesiunea anotimpurilor. Există un loc, o încrucişare de străzi care altuia nu-i spune nimic, dar mie îmi pare foarte însemnat. În unele zile de iarnă adevărată, altfel spus, obişnuită, zăpada se aşază acolo în dune de o formă imprevizibilă şi vântul bate în aşa fel încât o mare linişte mă cuprinde.

Iată, însă, scriu despre zăpadă ca despre pierderea unui sentiment şi îmi amintesc o frumoasă zi de iarnă, neuitată prin felul în care ningea pe stradă, la Botoşani. Zăpada făcea din calmul oraş cu case şi grădini bătrâne un loc după care sufletul meu răbdător se dă în vânt, aş spune, dacă aş fi cu zece ani mai tânăr. Ieşisem noaptea dintr-o casă şi văzusem strada încremenită sub zăpadă, balcoanele scunde şi largi, faţadele tăcute deasupra pragurilor mici de piatră, obloane, dar acum sunt departe de sentimentul de atunci, era ceva între un decor de western şi un amănunt literar sadovenian, lucruri foarte depărtate între ele, şi când am ajuns în faţa teatrului, vântul a început să spulbere zăpada, o ridica în trâmbe furioase, în mijlocul orăşelului săpa un gol paradoxal în care ar fi putut încăpea o metropolă. Înţelegeam, greu de explicat acum, că succesiunea anotimpurilor şi autonomia fiecăruia în circuitul lor veşnic sunt un adevăr mai viu decât accidentele meteorologice întâmplătoare. Ai uneori nevoie de argumente de felul ăsta pentru ca spiritul tău problematic, de biet om al viitorului să rămână calm! A doua zi a nins liniştit şi multă vreme am mers pe străzi şi am privit în curţile adânci, printre trunchiurile groase ale copacilor, casele cu cerdac şi coloane albe, subţiri. Ce lume, ce lume, am spus cam exaltat, într-o casă ca asta ar trebui să bei un ceai cu Elvira Madigan, tu la un capăt al mesei, ea la celălalt. Cine? a întrebat cineva. Eh, o fată dintr-o poveste suedeză, am spus, şi chiar

aşa, cine era această Madigan? Un gând, un suflet uşor şi un licăr ca atunci când învârteşti linguriţa în cana cu ceai? Un concert de Mozart. Un nume ales la întâmplare, din joacă, Madigan, îmi place, şi tu iubeşti muzica, Elvira Madigan?

Dar acum cobor în stradă. Ninge, veselie mare, ne dăm de-a dura. Trotuarele sunt albe, dar în mijlocul străzii, de sub roţile maşinilor, sare o mâzgă murdară. Ridic ochii în cerul opac. Ninge într-adevăr. S-ar putea să mai ţină vreo două ceasuri. În rest, noroiul...

*

La Bacău se află un Bacovia de bronz semnat de Constantin Popovici. Nu există nicăieri ceva asemănător. Sau nu ştiu eu. Este Bacovia aşa cum era viu, aspru în melancolia lui, niciodată plângoci, sarcastic şi neîngăduitor în fond, neputându-se însă exprima decât în scâncet, ciudata lui vitalitate fiind asemănătoare acelor piloni pe care se sprijină casele lacustre: un mucilagiu întunecat (necontenita mişcare a apei şi vietăţile ei nevăzute), în aparenţă bolnăvicios, protejează de fapt trunchiul al cărui lemn este veşnic şi aşteaptă doar împrejurarea să dea muguri. Este spiritul lui Bacovia, de o consecvenţă rar întâlnită. Consecvenţă fiindcă tot ce a scris Bacovia, de la marile poeme până la cuvintele aşternute în grabă pe hârtie înainte de moarte, este atât de supus viziunii sale, încât afirmaţia că o poemă ar fi mai „slabă“ decât alta mi se pare azi gratuită.

Bronzul lui Popovici se află în mijlocul oraşului. Treci pe acolo în fiecare zi. Te uiţi, vezi. Cine e? Aşa era Bacovia? Ssst, dacă l-au pus acolo înseamnă că el este! Intri în magazin, vii de la slujbă, te duci la cinematograf, dai o fugă la farmacie, intri la frizer, umbli, te mişti fără încetare. Vrei, nu vrei, treci pe lângă statuia asta ciudată. La început te-ai cam mirat, e drept, nu eşti *specialist*, şi apoi bronzul ăsta ca o lavă încremenită nu are nici veston, nici o haină mai ca lumea, nasturi nu vezi, guler, cravată, nimic. Te-ai obişnuit însă, de atunci sunt patru ani. Tot aşa cum bravii tăi părinţi s-au obişnuit cu gândul că firavul şi caraghiosul profesor suplinitor de desen şi amploiat la primărie, Vasiliu şi nu mai ştiu

cum, nu e altul decât Bacovia. Bine, se poate, dar cum o să fie poet mare slăbănogul pe care îl vedem în fiecare zi printre noi, pe stradă, uite-l colo, la masa din fund...

Tocmai mă gândeam la lucrurile astea ştiute, când văd deodată nişte copii mai măricei, zece-doisprezece ani, tot învârtindu-se în jurul statuii, râzând şi aruncând cu pietricele în bietul om de bronz. Vântul purta o frunză uscată pe marele soclu alb, scund de câteva palme şi întins ca o tipsie, pătat de noroiul iernii. Ce faceţi aici, copii? i-am întrebat părinteşte. Ne jucăm, au răspuns ei. Aha, foarte frumos, jucaţi-vă, dar ştiţi voi cine-i *ăsta*? Încă n-am învăţat, a răspuns unul mai răsărit. Am ales un ton didactic, sever şi înţelegător. Cât m-am priceput mai bine. Copii, aici stă marele poet care în oraşul vostru etc. etc... Mă ascultau. Erau atenţi, peste măsură de cuminţi, copiii din povestioarele acelea pentru copii.

Mergeam pe stradă după asta, eram mulţumit, aproape vesel şi într-un fel emoţionat ca tot omul care crede că şi-a făcut datoria. Mă opreşte un cunoscut, îl văd că râde şi văd şi alţi trecători că întorc capul şi râd. Ce se întâmplă? Nimic, spune amicul, a glumit nu ştiu cine cu tine şi ia te uită! Răsucesc şi eu cât pot capul, mă învârt cum se învârteşte câinele în jurul cozii şi văd: la spate, prinsă cu un bold de gaica paltonului, atârna o codiţă de hârtie colorată. Deh, mi-am spus, poţi să te superi pe un copil?!...

*

Cu mulţi ani în urmă, într-o cofetărie din Târgu Ocna, pe atunci întru totul „oraş patriarhal“, până unde flăcările galbene şi verzi şi otrăvite ale uzinelor chimice de la Oneşti abia dacă licăreau noaptea într-o margine a cerului, dar nici atât, înzăpezit fiind de un viscol ce prăpădise împrejurimile, însă izolase neatinsă decât de o ninsoare calmă şi plină de farmecul uitat al vechilor colinde „căldarea“ pe fundul căreia vieţuia târgul, am petrecut ceasuri de neuitat cu un fost coleg de şcoală, inginer strălucit, după ce fusese unul dintre capetele de aur ale liceului, picat ca şi mine cu treburi în orăşel şi ţinut acolo de năprasnica iarnă.

Interminabilă tacla de zile şi nopţi! Pentru mine, prietene, spuse el între altele, o poezie adevărată trebuie să aibă cel puţin un punct de sprijin. Adică? am întrebat. Adică, zise el, aminteşte-ţi cum Arhimede a cerut un singur punct de sprijin pentru a rostogoli pământul de pe vârful dealului unde geoidul stătea nemişcat pe vremea aceea. O singură trimitere în lumea pe care o cunosc cu simţurile mele, o simplă zvâcnire a realului, şi atunci pot plonja fără teamă în spaţiul oricât de necunoscut al imaginarului. Dar să existe „punctul“ ăsta... Minunat, „tehnocratule“, am strigat, ai reuşit să exprimi mai clar, mai înalt decât mulţi belferi în umanioare un punct de vedere despre condiţia artei. Ai dreptate, aşa este. Dar ia spune-mi, continui să crezi că, aşa cum ai zis ieri, Coloana Infinită poate fi trasă la strung mai bine chiar decât a fost concepută de artist? Bineînţeles, prietene, îmi întoarse el vorba, nu ne putem înţelege în fiecare zi. Ce am spus ieri rămâne spus...

*

La Bacău, o viaţă de om, Bacovia a trăit într-o casă ca un vagon. Casa asta (ca şi oraşul de atunci) închide în ea licărul insesizabil din care se iscă poezia. Un semn al ordinii în haos, asta cauţi când te învârteşti printre obiectele desperecheate. Mintea merge înapoi cu o conştiinciozitate de elev premiant, caută începutul. Dacă se poate, chiar înainte de aminoacizi. „Ca Edgar Poe, mă reîntorc spre casă.“ Poetul aprindea lampa în odaia lui, fum, privea tavanul, răsturnat pe patul din tuburi subţiri de alamă? „Odaia mea mă înspăimântă/ Aici n-ar sta nici o iubită“, scria el asta şi apoi fumând se plimba prin odăi? Era frig sau ardea un foc mare în sobă? Când străbaţi orăşelul de la Abator la Câmpul Poştei şi apoi pe linia ferată până la Depou şi înapoi peste podul de piatră din bariera Mărgineni, da, atunci lumea poate fi nemărginită, te înfricoşează, dar în casă totul scade, se micşorează şi ironia îţi vine în ajutor, aproape ca un dulău credincios. „În faţa ta sunt cel mai laş/ Imensitate, veşnicie/ Iubesc o fată din oraş/ Învaţă-mă filozofie.“

Asta este sau ar trebui să fie casa. Eu asta caut. Atmosfera degajă acum nostalgie şi un anume calm domestic. Prin anii ’50, treceam în fiecare zi, în

drum spre şcoală, pe lângă casa asta. Ridicată deasupra străzii şi gardului scund, ca pe un taluz, curtea îngustă se pierdea adânc într-un fel de întunecime care putea fi o grădină. Se înţelege, nu ştiam cine şi cât a stat acolo, iar despre Bacovia aflasem câte ceva în şcoală când cu parodiile lui Topârceanu. Casa era plină de chiriaşi care o împărţiseră după nevoi, mai tăiaseră câte o uşă în zidul gros, mai astupaseră o fereastră, ba un burlan de tablă prin oblon, ba o scăriţă improvizată din două cioate şi trei scânduri. În fiecare zi, o femeie întindea rufe pe frânghie.

Am primit invitaţia *Tribunei* (scrie ceva despre Bacovia) cu o lacomă, aş spune, bucurie, trezită pe neaşteptate, ascunsă. Am să trec încet, mi-am spus, prin lungul coridor dintre uşile date de perete şi am să fac un inventar, am să descriu toate, dar toate obiectele de acolo, lemn, alamă, fier, sticlă, scaunele, mesele, patul, pianul, lămpile, oglinzile, cărţile, portretele şi apoi culorile, mirosul, lumina, umbrele şi sunetele, totul, fiindcă eu cred într-adevăr că totul se poate scrie. Şi astfel, mi-am spus, o să mă apropii de înţelegerea acestui vers: „Ninge secular, tăcere, pare a fi bine“. Apropierea lui Bacovia fără prejudecăţi de lucrurile cele mai simple, de obiectele familiare degajă, ca într-o fuziune nucleară, o nemaipomenită energie poetică. Într-un fel asemănător, mi-am spus, dintr-o inventariere sufocantă poate vei face să se arate o clipă ca un abur naşterea poeziei. Dar, ca într-o veche poveste orientală, pe care mi-am amintit-o în timp ce scriam repede şi căutam să nu pierd nici un amănunt, nici un gând, pe măsura descrierii lor, lucrurile se închideau tot mai mult în sinea lor, nu se lăsau pătrunse. Îmi erau străine mie, bine, dar nici lui nu-i aparţineau? Neînţelegând, am renunţat la ele. Voi reveni aici, mi-am spus. Trebuie să observ îndelung şi cu mai multă răbdare aceste obiecte. În cele din urmă le voi supune. „Când voi fi liniştit, voi scrie un vers.“ Deocamdată ceva îmi scapă. În loc de alt comentariu final, transcriu scurta fişă autobiografică a poetului, scrisă de el însuşi pentru cine ştie ce trebuinţă în 1950, foaia de hârtie aflându-se într-o vitrină de sticlă la casa memorială:

„Autobiografie. Gh. Vasiliu Bacovia. Născut în anul 1881, luna septembrie, 4, fiu al lui Dumitru Vasiliu, de profesiune comerciant, şi al

Zoiei Vasiliu, ocupaţiunea casnică, ambii decedaţi în oraşul Bacău. Am fost opt copii, din care am rămas cinci. Trei fraţi şi două surori, eşiţi la pensie. Ca studii am terminat facultatea de drept şi am fost mai tot timpul slujbaş, în provincie şi în capitală. M-am căsătorit în anul 1928 şi am un singur fiu, numit Gabriel Vasiliu Bacovia, în vârstă de 19 ani. Soţia mea, Agata Vasiliu Bacovia, născută Grigorescu, profesoară şi scriitoare pensionară.

Pe lângă cunoştinţele juridice, am scris literatură la diferite reviste şi edituri. Anul 1950“.

*

Când îl gândesc pe Ovidiu am nouă ani. Vârsta cu care începe aventura bărbatului în lume. Atunci viaţa este cu totul de partea lui, moartea nu există. Bipedul inteligent de nouă ani ştie tot. Cu timpul, formidabila înzestrare iniţială se diminuează considerabil. Dacă destinul şi întâmplarea şi norocul îţi îngăduie să traversezi nisipurile mişcătoare dintre 80 şi 90 de ani, cred unii, s-ar putea să ai parte de întâmplări ieşite din comun, să recapeţi câte ceva din ce părea pierdut în copilărie, ba chiar mai mult, să-l întâlneşti, între atâţia inşi ascunşi în tine, pe cel mai reuşit dintre ei. Un tip important între feluriţii pământeni muritori, Knut Hamsun, ar fi putut depune mărturie. După vămile prin care cu sau fără voia lui a trecut, după ce l-au condamnat la moarte, dar i-au schimbat pedeapsa în surghiun-singurătate-sărăcie-uitare. El însă nu a mai vrut să trăiască. Dar a refuzat să moară până nu şi-a văzut tipărită cartea în care zadarnic şi în folosul nimănui încerca să se motiveze pe sine.

Dar ce zic eu nouă ani! Eram de la primul lustru de viaţă fraţi de cruce. Pe atunci, Genaru nu exista. El era Ovidiu, dar i se spunea Vidi. Eu eram Gheorghe, dar acasă mă alintau „italieneşte“, Gigi. El mă numeşte (ca mai toţi dintre prietenii mei de demult) Bălăiţă. Uneori (cum pe vremuri în mahalaua noastră, unde cei mai înstăriţi mimau, chipurile boiereşte, fel de fel de chestii, după părerea lor „de lume bună“), Jorj...

Drumul lung al prieteniei (nu lipsite de multe din câte omeneşte se leagă şi dezleagă) începe la Bacău, la grădiniţa din strada Băncii, colţ cu

Neagoe-Vodă, lângă grajdurile primăriei şi la o aruncătură de băţ de casa familiei Vasiliu, astăzi Muzeul Bacovia. În holul care mi se părea foarte larg şi înalt, pe un perete gălbui şi pe la poale atacat de igrasie era atârnată, într-o ramă groasă şi pătată de muşte, o reproducere de mari dimensiuni după vreo stampă veche. Mucius Scaevola, cu palma deschisă în tipsia cu jăratic. Chipul lui senin şi netulburat de spaima morţii, feţele răvăşite de ură şi admiraţie ale inamicilor din jurul lui. Auzeai cum sfârâie carnea pe cărbunii aprinşi, miroseai arsura grozavă, îţi dădeau lacrimile şi nu-ţi mai luai nici în somn gândul de la curajul şi dârzenia strămoşului. Fiindcă noi, cei de pe Manutanţei, Regina Maria, Ardealului, Bradului, Costache Negri ş.c.l., eram urmaşii Romei. Buna doamnă P., educatoarea noastră. Scundă, blândă, mama răniţilor. Cel puţin o dată pe săptămână relua povestea lui Mucius Scaevola. De fiecare dată mult îmbunătăţită, în cele din urmă, altceva. Istoria Romei, de la gemenii de sub lupoaică la Columna lui Traian şi Dacia Felix şi mai departe până în zilele noastre de atunci când, în sfârşit, fraţii italieni cunoşteau gloria binemeritată. Tocmai deveniseră stăpânii Africii, cu capitala la Addis Abeba. Ne punea cu dulci cuvinte să desenăm, cum puteţi voi, dragi copii, poveştile ei din care nu înţelegeam nimic. Gândul nostru era, fireşte, cu totul şi cu totul la Circul Klutzki, care tocmai se instala în medeanul vecin.

De la grădiniţa de copii din Bacău la Institutul de Cultură Fizică din Bucureşti nu fu decât un pas. Şi de atunci până astăzi încă unul. Un licăr, cât ai clipi, o amăgire. În care „un gol istoric se întinde, pe-aceleaşi locuri mă găsesc şi simt cum de atâta ploaie piloţii grei se prăbuşesc“. Într-o strofă din Bacovia stă viaţa noastră, prietene... Lumea întoarsă pe dos. Provizoratul sub toate formele. Gluma care poate ucide, râsul care nu mai vindecă. Războiul. Cortina de Fier. Utopia comunistă. Emoţiile sufocă sentimentele. Grotescul spurcă tragedia. Comicul eşuează în bâşcălie. Farsă, comedie neagră. Resturi din ce şi cum trăiseră părinţii noştri, nimic din ce gândeam şi am fi vrut să ni se întâmple. Imposibila alegere de sine, şcoala supravieţuirii. A-ţi asuma în scris şi în tot ce faci viaţa trăită de tine. A nu te motiva prin sechele şi alibiuri. A avea rezistenţa paznicului de far, care la

103 ani încă urcă scara din turn şi schimbă feştila lămpii, şi a nu te lăsa păcălit de confuzia şi fandoselile unei intelighenţii snoabe şi conformiste.

*

Am văzut de curând o poză. Mai mulţi literaţi şi, între ei, Ovidiu. Ca întotdeauna, silindu-se să nu fie văzut din faţă. Existând în fel şi chip, dar pe nebăgate de seamă! Un provincial de elită. Plăcându-i să fie numit (şi purtându-se ca atare) un anonim ilustru. Nu ne-am întâlnit de vreo trei ani. În ultima vreme vorbim îndelung la telefon. Ca pe vremuri, în drumul de la şcoală spre casă, lângă para uriaşă de piatră în care era înfipt stâlpul de iluminaţie publică, în punctul fix de unde Valea lui Ifrim cobora în pantă leneşă până la Pârâul Negel. Ca în nopţile albe de mai târziu, la Macul Roşu, la Bistriţa sau în Ureche la Bunicul. Ca în nesfârşita şuetă (niciodată fără ţintă) din redacţie. Revista *Ateneu* a fost o foarte specială aventură intelectuală şi nu numai. O teribilă iluzie. Un adevărat safari „într-o grădină publică tăcută“. Dacă n-ai fost acolo, n-ai de unde şti. Iar dacă o scoţi din context, o croşetezi după ureche sau o ciuguleşti din jurnalul intim uitat de careva într-un sertar, iese o istorioară oarecare, cu nişte bieţi literaţi din provincie. Cum de fapt şi eram. Doar că miza mare a celor foarte buni desparte apele şi dă fiecăruia ce i se cuvine. Ovidiu este între cei care mai au de primit. Poetul în stare să bată covoarele şi să alerge sâmbăta la piaţă după cumpărături. Domestica şi poezia. A făcut de toate cele. Şi încă face. Le lasă pe rând, reia un calendar ocult. A scris romane şi a compus piese de teatru. Riscând aşadar (ca un zburător la trapez, fără plasă) încercarea ficţiunii şi scândura nesigură a scenei sub lumina reflectoarelor. Încă din copilărie avea o manualitate extraordinară. Putea fura oul de sub cloşcă fără ca pasărea, în neobosita ei veghe deasupra cuibarului, să-l simtă în vreun fel. Sunt şi acum blând invidios pentru cum reuşea mişcându-şi cu iuţeală şi precizie degetele să prindă într-un nod complicat cârligul în struna undiţei. Putea sparge în cioburi mici cu dinţii un pahar şi tot în dinţi reuşea să facă fărâme o lamă de ras, fără să sângereze nimic din cele aşa de gingaşe cărnuri moi din gură. Pasionat de istorie şi antropologie, după cum în

adolescenţă fusese interesat de chimie. Harnic peste măsură. Când nu scrie, se retrage în atelierul supradotat cu toate utilităţile şi pictează minunate icoane pe sticlă sau cu îndemânarea lui drăcească produce tot felul de obiecte fanteziste (metal, plastic, lemn, os, piele şi ce s-o mai găsi pe acolo), podoabe de o admirabilă, neaşteptată frumuseţe. Plăcerea cu care lucrează întrece mult interesul comercial (care funcţionează, fireşte). Şi în tot acest timp, Ovidiu numai la poezie gândeşte. Talentaţi sunt mulţi. Dar Ovidiu este îngăduit, se pare. În taina lucrurilor. În tot ce face, chiar şi atunci când deseori mimează sau doar se joacă, există o naturaleţe aş zice mozartiană. (Nu ştiu să-l preocupe muzica, dar demonul îmi şopteşte parşiv la ureche că, de-ar pune Ovidiu mâna pe vioară şi arcuş, ar scoate-o la capăt fără cusur lăutăreşte la prima încercare.)

Poezia. Când şi cum i-a venit? Amândoi ne-am copt târziu. În ce mă priveşte, nu numai în literatură. Cred însă că mi-aş putea aminti o dimineaţă de duminică, dormitorul cu patruzeci de paturi din fosta cazarmă a Gărzii Regale (unde era căminul băieţilor de la ICF, astăzi Sala Palatului) şi Ovidiu, cu o carte de poezii sub pernă. (Autorul? Astăzi, greu de crezut. Cred că era Coşbuc...) Nu mică mi-a fost mirarea! Trudeam pe vremea aia să i-o iau înainte la nişte „aparate“ de gimnastică. Era mai bun decât mine. Pe paşaportul lui pentru viitor (naiba ştie unde îl păstrează, poate în căptuşeala vreunei şepci nu tocmai arătoase cu care îşi acoperă chelia când iese cu treburi sau la bazinul de înot), sub fotografia cât un timbru tăcută „la minut“ în grădina publică pe când avea nouă ani, scrie cu tuş chinezesc şi peniţă Klaps: „Poet“. Poezie. Din cap sau din bibliotecă, din domestica la vedere şi infernalia cu grijă ascunsă. Imprevizibilă, jucăuşă, gravă. Sarcasmul lipseşte, prea timida ironie nu îl îngăduie. Provincia, un fals lamento, un răsfăţ, o alintătură de pe partea femeiască a fostului sportiv Bibire. De fapt, leagănul poeziei lui, pierderea şi câştigul, locul poetului Genaru. Mereu artist. Meşteşugar atunci când trebuie. Balans acrobatic, pase de magician. Întru câtva asemănătoare acelora cu care, demult, într-un tren de navetişti, a făcut să adoarmă ţeapănă, ca şi când ar fi murit, o curcă vineţie, în poala unei ţărănci bătrâne. Cine mi-o mai cumpără-n halu’ ista,

maică? Eu, mătuşă, zise poetul, dar întâi s-o trezesc, chestia asta durează mai mult. Curca era vie, sănătoasă, caldă. Doar că dormea tun. Şi ar fi dormit pesemne până la adânci bătrâneţe, de nu ar fi fost mâncată, bine friptă chiar în noaptea aceea la hanul Nanei Maria din coasta Mănăstirii Neamţului.

*

Am hoinărit pe trenuri
Am moţăit prin cantoane cu solzi de aur
Şi ascuns în viermuiala farurilor
mulţi credeau c-am murit dar eu mi-am pus ferigi
la pălărie...
Mult mi-a plăcut să fluier a pagubă
s-o şterg de acasă prin canioanele suferinţelor omeneşti
şi am băut şampanie din cizme
şi m-am pudrat cu prafuri înşelătoare de zbor
solidar cu faptele fizice şi metafizice
am testat anotimpurile
ca fierul roşu pe ceafa unui taur
bucuros de a preface cuvântul în vârstă...
şi furios am rupt de pe ziduri ferparele
ce anunţau moartea Artei
această bătrânică
zbârcită şi longevivă care chiar mâine joi
împlineşte vreo cinci mii de ani
şi sunt invitat la onomastică
fără să-i cunosc
ţinutul oraşul strada şi numărul.

*

Fiindcă orăşelul (Huşi) e aşezat între dealuri, linia ferată, ca să nu urce şi să tot coboare, trece prin via omului şi pe sub livadă. Străzile, străduţele curg ca nişte jgheaburi în pantă şi numai bine şi la locul lui şuvoiul de vin ar

putea să gâlgâie printre pietre. Te duce mintea, călătorule, numai o trăsnaie ca asta nu s-a întâmplat încă în paşnicul nostru orăşel. Unde te crezi, vorba prietenului meu, poetul, în Paradis? Şi nici acolo, lapte, da, şi miere, dar vin nici pomeneală... Oenologul spune: să intrăm în laborator. În laborator? Laboratorul vinului ar trebui să fie un poloboc sau un pahar de cleştar. Am văzut destule pivniţe şi crame pe unde am umblat şi tot felul de butoaie, unele rostogolindu-se într-o hărmălaie caraghioasă, gură mare, altele încremenite între butuci zdraveni, pline să plesnească, omul căţărându-se pe scară până la vrană, de jos îl vezi mic cât un şoarece, şi când vrana se deschide, numai aburul şi miresmele fac din el un om fericit şi vesel. Unde stătuse butoiul lui Diogene înainte de a fi casa unui filozof? Într-o cramă, fireşte. În laborator sunt sticle pline, pahare, planşe şi cărţi despre vin. O viţă uscată şi toată istoria ei se întinde pe un perete. Fiecare vin se bea în paharul lui, care are o formă şi o culoare anume. Vai de cel ce greşeşte aici. Pedeapsa este cumplită: să bea şapte săptămâni la rând „vin selecţionat“ cumpărat de la Alimentara.

Vinul se toarnă în pahar. Gâlgâitul lent din gura sticlei nu este trecut între poruncile sacre ale degustării, dar fără îndoială trebuie să însemne şi el ceva. Vinul a ajuns în pahar. Paharul se ridică încet în lumină. Ochiul omului urmăreşte clătinătura uleioasă. Raza intră în pahar. Asta înseamnă culoare. Încet, duci paharul spre nările deschise, acum ochii se închid pe jumătate. Prin nări, mireasma pătrunde sus, o fi acolo vreun platou pustiu, unde mirosul este mai tare decât omul. Şi acum guşti. Răstorni cu grijă paharul, nu mult, nu-ţi umpli gura, nu dai drumul pe gât. Îl „plimbi“. Da, îl faci să ocolească gura în marele întuneric de acolo şi, cum ai plesni dintr-un bici, în cele din urmă, îl arunci cu limba în bolta care aşteaptă. Ca o explozie în adâncul mării, gustul vinului cuprinde fiinţa ta. Până acum au fost simţurile: culoare, miros, gust. Şi acum un gând trebuie să le cuprindă pe toate, să le dea un sens. În experienţele lor temerare, oenologii numesc această ultimă şi cea mai subtilă parte a încercării *armonie.* Unde or fi găsit oenologii cuvântul ăsta minunat? Gustul în sine ridică probleme dintre cele mai delicate. Puterea limbii şi a bolţii nu este deloc democratică! Astfel,

amarul, acrul, săratul (în proporţii diferite, într-o ierarhie obscură) au, fiecare în parte, o mult mai mare cuprindere decât dulcele. Oenologul ar fi adică un fel de supraputere care toată viaţa nu ar face altceva decât să supravegheze politica subtilă a gurii lui...

Îmi amintesc fotografia din *Istoria* lui Călinescu: nu mai ştiu cine şi Păstorel Teodoreanu într-o cramă, poloboacele, vinul, inspecţie oenologică sau aşa ceva, explică bietul Ioanide dedesubt...

*

Muntele vrăjit. Muntele magic. Un munte ocult, care produce starea de vrajă, magie, fascinaţie, anihilare a voinţei, expansiune a imaginaţiei. Thomas Mann construieşte, ca şi marii autori din secolul trecut, prin „personaj“. Dar simte şi înţelege că între timp s-a petrecut ceva, poate o schimbare fundamentală. Marile construcţii romaneşti de acum o sută de ani nu-şi mai găsesc solul potrivit? Thoman Mann este în bună măsură un om al secolului al XIX-lea. Ca şi Joyce, de altfel. Dar germanul educat în spiritul muzicii şi metafizicii (voind cu lăcomie, dar nu mai puţin metodic, a parcurge toate experienţele, de la Wilhelm Meister până la Faust şi Zarathustra, mereu suspendat între domestic şi infernal şi reuşind cu o mare tărie de caracter şi folosind fără îndoială şansa unei vieţi îndelungate să ducă la capăt un program, nu eu, buna doamnă K. o spune, oho, şi în ce fel, diabolic prin rigoare şi constanţă), germanul nu se putea rupe de tradiţie, nu se putea desprinde de trecut cu atâta violenţă şi aventură precum irlandezul încăpăţânat şi mai erudit decât toţi pedanţii Sorbonei, şi în stare să-şi asume un risc pe măsura oricăruia dintre puţinii cu adevărat pionieri ai spiritului uman (tot Mme K.)... În fotoliul de orchestră, Thomas Mann, ţinută de gală, înconjurat de fii şi nepoţi, nimbul marii păci familiale, şi pe scenă nava celtică a lui Joyce, bubuind de vitalitatea barbară a expediţionarilor care, înainte chiar de a se desprinde de ţărmul stâncos, au şi renunţat la trecutul cunoscut şi trăiesc deja chiuind în viitorul despre care nu ştiu nimic, dar le promite totul. Ce spectacol!...

Dar, simţind primejdia şi fiind apt să-i schimbe semnul în favoarea sa, bătrânul Mann (i se poate spune aşa bătrânului, prudentului magistru, precum el îl numeşte pe Fontane, redescoperit şi purtat în triumf după ce ani îndelungaţi fusese uitat) reuşi să aparţină deopotrivă cu strălucire ambelor lumi pe care pragul lui 1900 le desparte. Astfel, construcţia *Muntelui vrăjit*, minuţioasă, exactă, contrapunctică, sprijinindu-se pe coloane (personaje) „solide“ ca Settembrini, Naphta, doctor Behrens, Ioachim şi în general tot ce mişcă şi moare la Breghof în Davos-Platz, este raţional, echilibrat, zidit cu rigoare şi abnegaţie. Şi iată, apare (oho, nu pe neaşteptate!) Mynheer Peeperkorn (al cărui prim mesager încă de la începutul cărţii este imponderabila Clavdia Chauchat, însoţindu-l în cele din urmă), element dizolvant, fabulos, proteic, nicăieri fixat. În lumea bine clădită, chiar până aproape de ultimele capitole promiţând a rămâne inexpugnabilă, se iveşte cu farmecul lui absolut şi primejdios acest olandez nebun, care aduce o pradă prea uşoară pentru sine, dar de neatins pentru restul bărbaţilor de pretutindeni, nu?! Chiar pe Clavdia. *Das Ewig-Weibliche*... Da, acest bătrân puternic şi dominând viaţa şi moartea cu ciudatul lui magnetism risipeşte pe negândite minuţioasa, grava construcţie. Iar Hans Castorp însuşi, cu abulia, nehotărârea şi „norocul“ lui, este un rezultat inteligent şi plauzibil, convingător şi de neuitat al acestor forţe contrarii: realitatea dură a lumii şi farmecul imprevizibil al imaginaţiei. Este felul ironic al lui Thomas Mann de a se detaşa de propriile obsesii, de a nu se mai înspăimânta de ele, este puntea subtilă pe care urmaşul patricienilor hanseatici trece spre noi, cei mult mai tineri, dar atât de departe de gloria lui. Demiurgul amuzându-se de propria lui creaţie? Nu e tocmai exact spus, dar încercând să-i afle limitele şi să-şi depăşească orgoliul, da. Şi, la urma urmei, odihnindu-se în propriul lui râs ca într-un hamac ce se leagănă uşor deasupra abisului.

*

Heisenberg ţine foarte aproape de sine un portret al lui Einstein: bătrânul scoate o limbă de un cot şi închide un ochi. Einstein! Consecvent cu sine până la sfârşit, de vreme ce spune despre propriile lui descoperiri

geniale (şi asta când de mult era pus alături de Newton): culmea ar fi ca toate astea să fie adevărate!

Heinsenberg scrie: „Asemenea lui Leonardo sau lui Beethoven în artă, Einstein a trăit la o răscruce de vremi în ştiinţele naturii: lucrările lui sunt prima expresie a acestei cotituri, de aici rezultând şi impresia că el însuşi ar fi determinat cotitura ai cărei martori am fost în prima jumătate a secolului nostru“.

Suntem astăzi la o asemenea răscruce în arte şi litere? Dacă este aşa, atunci un talent puternic sprijinit pe o minte clară şi deopotrivă pe fantezie nelimitată şi însoţit de un caracter integru ar putea folosi experienţa de până acum a romanului drept premisă pentru o formă revoluţionară, un *alt* roman care să-l cuprindă şi să-l depăşească pe cel de până acum? Făcând „din dificultăţile existente punctul nodal“, cum spune Werner Heisenberg, al noii ipoteze?

*

Între cele şapte arte, filmul pare mai „adecvat“ amurgului de mileniu. Palida lumină crepusculară mult iubită de romantici (care nu cunoşteau „viteza“ ca formă posibilă a existenţei) îi vine de minune. Cum ar privi oare Byron şi Peciorin, într-o sală de cinematograf din Calea Moşilor, să zicem, *Farmecul discret al burgheziei* (Buñuel) ori *Stan şi Bran – studenţi la Oxford*?... Ar înţelege ei că, înainte de orice, este vorba despre o succesiune rapidă de imagini, viteză adică? Viteza. Maladie care începe odată cu roata, dar abia în zorii veacului XX îşi arată colţii. Cam în acelaşi timp cu invenţia fraţilor Lumière. Ce mai bâţâială şi alergătură, vă amintiţi? Strada aglomerată văzută de sus părea o pâlnie uriaşă în care se precipită milioane de mărunţi parkinsoni drăgălaşi... Şi cum dădea năvală de pe pânză în sala înspăimântată impetuoasa locomotivă Pacific, urmată de lungul tren, cortegiul lui de abur, şi cum claxonau printre şirurile de scaune cupeurile lui Ford, ca nişte dricuri de lux cu patru, opt şi şaisprezece cilindri? E drept, filmul aducea pe vremea aceea cu un adolescent oarecum oligofren. Dar ştia să meargă repede. Era de-ajuns. Era de fapt un simptom al viitoarei maladii

universale, viteza şi patima de viteză. Dar încă nu ataca direct. Nu simţeai decât că e comod, distracţie ieftină la îndemâna tuturor. Ca să citeşti *Adulter şi crimă*, roman foileton de două mii cinci sute de pagini, îţi trebuie timp. Filmul îl vezi în numai două ore. Cei mai „subţiri“ îl refuză. Fiindcă nu este artă? Aş, din teama nedesluşită de ce va fi. Cu gusturi sigure şi fără prejudecăţi, „mulţimea“ îl acceptă fără rezerve. Mulţimea ştie ce vrea. Are simţul viitorului. E veşnic tânără şi mai ales fără penibile frâne „intelectualiste“... Dar pe măsură ce filmul devine „artă“, secolul prinde viteză, nu-i aşa? Spaţiul se „micşorează“. Timpul se „comprimă“. Viteza „compensează“. Energia aberantă pe care o dezvoltă fisiunea nucleară este de fapt nebunească dezlănţuire a electronilor... Dar cancerul? Nu este tot furie şi dezordine, proliferarea monstruoasă a celulei, viteză deci? Războaie care mai demult ţineau o sută de ani ajung să se consume în câteva zile. Şi să tragă în schimb după ele o pace precară, nelimitată, de fapt, ameninţată în fiecare clipă. O grabă universală ne mână din urmă, ne biciuie, competiţie continuă, mai repede, mereu mai repede... Te gândeşti cu o ciudată nostalgie şi într-un fel lipsit de speranţă la un concurs de cine ajunge mai târziu? Şi la o poveste „pe dos“. Alt film! Am fost bolnavi de viteză? Au pierit atâţia dintre noi? Ei bine, au mai şi rămas! Ca după marea ciumă. Ca după Hiroshima. Am fost noi, copiii, disperaţi ai vitezei? A trecut. Spre anul 2000, oho, viteza se va îmbolnăvi de noi. Ce-o să mai râdem. A venit şi rândul nostru! Va fi ca în povestea cu pisica turbată care şi-a muşcat stăpânul şi a căzut moartă pe loc, în timp ce el îşi privea nedumerit mâna, urma rotundă şi delicată a muşcăturii, ca o coroniţă de lauri pe capul de premiant al lui Tom Degeţel. Şi va fi, în sfârşit, linişte...

Am scris pe nerăsuflate un posibil comentariu la un film despre marele galop spre trecătoarea îngustă a anului 2000. Am văzut la TV un filmuleţ straşnic, într-o serie „documentară“, prezentat de Peter Ustinov, imagini din viitor etc. Un italian, Luigi Colani, proiectează obiecte, forme cu totul noi care să ne smulgă din artificial şi să ne îndrepte măcar cu gândul, dacă nu cu sufletul, spre maica natură. Minunate lucruri, mână de aur, mustăciosul Colani are şi ceva de clovn, de alchimist, de pilot de Formula 1, de vedetă

de cinema, de mic savant şi de, se înţelege, artist boem, fără slujbă, în căutare de subiecte! Ca şi Leonardo, el priveşte natura şi apoi nu face altceva decât să „copie“ totul, îndreptând, adăugând „ici-colo“ câte o linie. De la pahare şi vase de bucătărie la caroserii de automobil, şalupe, vapoare, biciclete, avioane. Colani şi echipa lui de designeri, într-un castel din secolul al XVII-lea, căutând forme care se opun prin ele însele fricii şi disperării. Utopie? Să-l credem pe Colani. Să-l recitim pe Leonardo. Să încercăm un pact cu natura. Sau măcar un pariu. De ce nu...

*

Dacă ideea „momentului prielnic“ (Heisenberg despre Einstein) nu este lipsită de interes, ea poate ilustra şi „devenirea“ romanului. Forţele contradictorii acumulate, lent desfăşurate polarizează deodată într-o minte îndrăzneaţă. Această minte dominând un talent impetuos şi hotărât să-şi urmeze propria cale va reuşi să facă întoarcerea la izvoare printr-un fel de arc voltaic deosebit de cutezător şi primejdios, asimilând (în felul proceselor naturale fundamentale) întreaga experienţă a romanului de până la el. Voltaism în care realitatea, în straturile ei dense şi în continuă mişcare, şi cultura să ducă nu numaidecât la un nou rezultat, ci la *altceva.* Acest altceva nu e într-adevăr nimic nou, crede Blanchot, este, simplu de tot, *marele* roman!

Această încercare presupune umilinţă şi puterea de a te pierde o vreme, cu întreaga ta personalitate, în mulţimea anonimă. Să uiţi tot ce ai învăţat pentru a rămâne tu însuţi şi a te exprima, în sfârşit. Este o încercare întru câtva socratică: ştiu că nu ştiu nimic... Dar asta după ce ai învăţat totul!

Aşadar încearcă toate experienţele, dedică-te întregului, lasă-te „influenţat“ de toţi autorii care te atrag, trăieşte cât mai divers, nu uita să te instruieşti, să faci gimnastică, filozofie, matematică, dragoste. În cele din urmă, vei găsi propriul tău drum, propria „substanţă“, după ce ai trecut prin marile filtre, prin ciur şi dârmon, prin toate sitele. Aici trebuie răbdare, perseverenţă şi multă încredere în propriile puteri. Altfel cum?! Altfel vei scrie febril, insatisfăcut, vei sta în umbră, orbit de lumina altora, şi nu vei

ajunge nicăieri. Te vei adăuga lungului şir de autori buni, grăbiţi (sau lenţi prin migală şi pedanterie) şi la curent cu ultimele tehnici şi metode, iar în articole foarte subtile vei comenta orice în vagi teoreole, mereu informat şi nici măcar cu o jumătate de pas în urma modei. Vei fi mereu mai mulţumit, adică mai grav, ţeapăn, sentenţios şi în cele din urmă uitat, după ce ai fost timp îndelungat o speranţă...

*

Cam pe vremea când aveam doi ani, Mircea Eliade scria un articol de 125 de rânduri despre „destinul romanului românesc“. Speculativă, imprevizibilă, intens scânteietoare în paradoxuri, eseistica tânărului Eliade se citeşte azi cu un interes mai deloc diminuat. Stilul direct, clar, îndrăzneţ, niciodată afectat, inteligenţa fertilizând textul ca unul dintre acele sisteme de irigaţie care fac să apară grădini miraculoase în deşert, epitetul ales fără greş, sugestia mereu ispititoarei măsuri în nebunie, erudiţia ca o stare organică, firească deci şi cu totul lipsită de pedanterie, până şi hârtia gălbuie, scorojită azi, pe care se citesc aceste texte, totul duce cu gândul la o conştiinţă cu orice preţ dedicată profesiunii scrisului.

Romanul este aşadar în primul rând o carte în care trăiesc oameni. Chiar şi numai un singur om *viu* face să existe un roman. Exemplele pe care le dă sunt greu de contrazis: Goriot, Emma Bovary, Julien Sorel, Karenina, Raskolnikov. Romanul românesc, care s-ar afla, la vremea când se scrie articolul, „într-o uluitoare şi revoluţionară depăşire de sine“, nu ar fi dat încă personajele-mituri care să-l impună universalităţii. Exact! Dar azi? Temă pentru acasă: Cincizeci de ani în căutarea unui personaj... Cu toate că, la o repede ochire, cum se spunea altădată, personajul-mit pare a fi astăzi lichidat. Numai în aparenţă. Marile construcţii romaneşti îl păstrează. Îl „desfac“, da, îl descompun, vagoane întregi de şuruburi şi rotiţe, dar asta pentru a-l cunoaşte mai bine şi a-l face eventual cetăţean al universului. Numai pentru a regăsi întregul în operă, pentru *totalitatea* operei cumpăra Leonardo pe ascuns cadavre şi le diseca la lumina fumegoasă a unei masalale îmbibate cu răşină.

*

În dimineaţa asta sunt odihnit, am mintea limpede şi sufletul liniştit, cu toate că n-am închis un ochi. Există armonie, există spaţii nestrăbătute, putere, răbdare, voinţă. Am recitit astă-noapte *Afinităţile elective*. La publicarea cărţii, Goethe împlinea şaizeci de ani. Omul începea să îmbătrânească, artistul era tânăr, Wilhelm Meister încă nu apăruse. Nicăieri ca în *Afinităţi* (cred eu în dimineaţa asta) nu există atâta instabilitate în ordinea bine cunoscută şi însuşită, devenită lege: mister în lucrurile simple şi convenţionale, nebunie în calm, şovăială în hotărârea celor tari. Rareori conştiinţa şi întreaga ei schelărie raţională, pasiunea şi fermitatea caracterului au primit mai abile lovituri în uimitorul lor „sistem“ de formare şi fixare a personalităţii şi relaţiilor. Când a jucat simetria o mai reuşită farsă demiurgului?

Dar aici nu „personajul“ se „reţine“, ci mai ales mişcarea vieţii, destinul făcându-şi loc printre întâmplările mărunte, anulând conflictul, impunând imprevizibilul acolo unde totul părea dinainte hotărât. Tendinţa părţilor spre întreg, ca şi imaginea întregului în fiecare dintre părţi, chimia secretă a formării cuplurilor. Viaţa speciei în bucuria înaltă a spiritului, acolo unde este lumină şi frig şi de unde se vede cel mai bine umbra ei tragică, semn al mişcării eterne, adică al conştiinţei universale a omului, umbra credincioasă pe care el o poartă cu sine pe pământ, pământul însuşi sfidând cu umbra lui conică eterul, atâta timp cât e luminat de soare. Omul, aşadar, numai o parte din *tot*, numele lui l-ai uitat, reţii doar cuprinderea lui în marele sistem al armoniei iluzorii...

*

Am strecurat scara printre crengile pomului. Verdele frunzei, mai întunecat în amurg. Jos, pământul era încă fierbinte. Netulburat, strugurele se umflă şi se îndulceşte fără grabă, în timp ce frunza viei îmbătrâneşte. Cireşele s-au dus de mult, vişina dospeşte în alcooluri. Merele se coc, cele timpurii s-au scuturat. Nucile sunt verzi şi amare. Zarzărul de mult e doar un cântecel de mahala. Iarba dă năvală. Nu invoc măreţia ierbii, nu-i fac

elogiul, oricum îi suntem hărăziţi, oricine am fi. Spun doar: iarba... Şi cu toată talpa calc fără prejudecăţi abundenţa ei, la fel de amăgitoare aici ca şi în grădina raiului. Călcaţi iarba! Nu vă sfiiţi, va creşte la loc, umilă şi orgolioasă... Încerc scara. Se poate conta pe ea. Un fluture luceşte stins, pâlpâie, dispare. O furnică urcă încet pe lemnul uscat, dens, gălbui, se opreşte într-un nod cafeniu care păstrează încă urme de răşină. Se întoarce, găseşte degetul meu inelar, pipăie veriga de aur. Dacă ar ridica acum un cap uriaş cu coamă şi ar scoate un răget?!... Escaladez rar, măsurat, grijuliu, o mână, un picior. Când învăţam să urc o scară, tot aşa făceam. Când? Oho, pe când făcea plopul pere şi răchita micşunele... Sunt oarecum sus. Aer umed, fierbinte, abia mişcat în falduri leneşe. Amurgul e o adâncă ispită, degajă muzică. Noaptea pare a fi la mari depărtări. În jurul capului meu, piersici aurii, mari, grele. Atinse de o boare roşie. Curbura perfectă emană arome. Acoperită cu un polen mereu mişcător. Viaţa palpită acolo, începe. O nebănuită emoţie te cuprinde când întinzi mâna printre crengile piersicului şi apuci. Au carnea rece şi dulce... Acasă, în cămară, printre sticle şi borcane, pe un raft lângă o lămâie uscată şi o pungă de fasole de anul trecut, am înşirat şapte piersici colosale. Dimineaţa erau moi, ceva mai pale. Spre amiază, tumefiate, mult scăzute, atraseră sau chiar dădură naştere unei muşiţe agitate. Până seara, putreziră de tot. Curăţai locul. Făcui... Dar aţi observat? Textul de azi, un gând despre luna lui Cuptor, începe la perfectul compus. E un „timp“ lent, mai leneş, mai adânc, mai potrivit pentru miezul verii, fireşte. Brusc, o mişcare altfel imprevizibilă a aerului, un frig neaşteptat de o clipă, avalanşa lichidă dintr-un nor rupt deasupra oraşului îmi cer să închei printr-un perfect simplu, mai ager, provizoriu, dar eficient. Cum se şi „văzu“ ceva mai sus...

*

Un sfert de oră l-am revăzut într-o duminică după-amiază la TV pe Ionel Perlea. Sala Ateneului. Mi se pare, ultimul drum pe care l-a făcut în ţară. Bătrân, dar mai mult decât asta: obosit peste măsură. Stins. Faţa suptă, emaciată, osul frunţii transparent, tâmplele scobite cu o daltă în care s-a

lovit cu violenţă, fără milă, o singură mână, stânga. Şi nici ea nu porunceşte. Se mişcă lent, cu un fel de abandon, blândeţe fără voie, aproape lipsită de voinţă, aproape la întâmplare. Aşa să fie?... Ce se petrece atunci cu orchestra? Fiindcă ea ascultă. Se supune... Să mai privim... Gura lui este suferindă, căzută în adânc. Mustaţa oarecum cazonă, aspră, accentuează căderea. Aerul este ciudat, al lui Bacovia dintr-un portret ultim. Ochii, da, există multă căldură, iradiere, dar nu e de ajuns pentru forţa extraordinară cu care e condusă orchestra. Unde se ascunde ea? Fireşte, în fiinţa firavă şi în stingerea bătrânului Perlea. Dar... Nici pasiunea dominatoare, orgolioasă a lui Karajan. Nici delicateţea tăioasă, prea rece a lui Celibidache. Nici precizia „chirurgicală“ de răsăritean perfect adaptat profesionalismului americănesc a lui Zubin Mehta... Atunci? L-am privit curios întâi, cu atenţie brusc accentuată, un sentiment de urgenţă, febră în creştere. Într-adevăr, un bătrân care se stinge sub ochii tăi? Nu... Zidul de sunete creşte fără cusur. Ordine impecabilă. Bătrânelul abia încreţind fruntea, o mimică abia ondulând, ca faţa unei ape adânci, neclintite, atinsă de o frunză în cădere, de umbra păsării în zbor. O clipă am avut viziunea unui mare mutilat căruia i-au rămas numai ochii, reuşind însă prin aceste tunele profunde să transmită mesaje fundamentale. Am înţeles că suferinţa era de data asta „mesagerul“. Ce este boala? Ce este moartea? Iată, sunt praguri, limite ce pot fi „depăşite“ şi prin seninătatea suferinţei. Bătrânul care atât de inspirat, nevăzut parcă, stăpânea fără nici un efort orchestra era însăşi muzica. Ajunsese aici după ce pierduse tot. La atâţia ani după moartea lui, după ce nu l-am văzut niciodată viu, într-o după-amiază pustie de duminică, atunci când se pare, cum spunea Bacovia, că „orice speranţă e pierdută“, iată, dintr-o banală imagine televizată, am reuşit să gândesc încă o dată puterea muzicii. Ca şi destinul, sub care oameni şi zei sunt egali, ea-i stăpâneşte deopotrivă pe cei care o concep, o fac, o ascultă.

*

Un caiet deschis. Scoarţe negre, tăiate la colţuri. Veşnicia ronţăie răbdătoare. Cei doi paznici credincioşi ai timpului: şoarecele şi păianjenul.

De altfel, poetul i-a vorbit mai totdeauna colegial, de bine. Hârtie îngălbenită. Deshidratată. Frunze uscate. Dune nesfârşite de nisip. Setea cea mare. Ştampila ovală, Academia Română, msse, fila 4. Tuş roşu... Încerc să înţeleg. În loc de asta, emoţii vagi. Precum sabia Excalibur, în memorie un vers îmi retează capul: „Braţ molatec ca gândirea unui împărat poet“... Un ochean prin care se vede un imperiu în declin, împăratul pierdut în visări şi planuri deşarte nemaiputând stăpâni nici istoria şi nici poezia, fascinat de arte, neînţelegându-le şi de aceea considerându-se pe sine, cu o tristeţe despotică, ultimul artist, singurul. Câţi tirani n-au pierit în ispita poeziei! Pe de altă parte, o întreagă estetică răsăriteană somnolează aici: „braţ molatec ca gândirea unui împărat poet“... Fumegă nirvane, pier concepte...

Totuşi, mâna *lui.* Tocul de lemn. Peniţa foarte subţine, cerneală neagră. Pe fila din stânga, scriere nervoasă, rapidă urgenţa gândirii, urletul din care naşte poezia. Pe fila din dreapta, mâna e mai odihnită. Mintea alege, spiritul arde rece. Peniţă rondă, plăcerea rescrierii, caligrafie, ochiul măsoară ironic, sever. Şirurile curg pieziş, în sus. Era într-o stare bună. Poate era dimineaţă... Mai desluşesc ceva: lucrul neîntrerupt, bucuria scrisului, nenumărate faze intermediare, chiar după ce mâna a îngheţat, scrisul continuă, aşa cum unghiile şi părul continuă să mai crească o vreme, după moarte...

*

Ediţia princeps din *Viaţa lui Mihai Eminescu*. Pagina de titlu. Un scris de necrezut cuminte, cursiv, ascultător, supus: „Lui Pompiliu Constantinescu, cu toată afecţiunea şi cu admiraţie pentru că nu turbură contemplaţia critică prin economii neliterare... G. Călinescu, 14-VI-1932“. Peniţă de oţel înfiptă într-un toc de şcolar, cerneală neagră decolorată.

*

Fani Tardini în *Maria Tudor.* Carton gros, o sepia cu grijă executată, bineînţeles, în atelierul domnului Goldstein din Bacău. Decorul sumar nu e deloc regal, măsuţa rotundă cu picior, paravanul de carton. Doamna Tardini e scundă, segmente scurte, voinică, bine strânsă în corset. Perucă zulusă, un

milion de cârlionţi. Dantele, catifea, mătăsuri. O mână ţine lunga trenă, cealaltă te ameninţă cu un deget cam cârnăcioros. Cap, faţă, expresie de menajeră de casă mare, dintre cele care ţin în sertarul lor toate cheile şi îşi pot face oricând în odaia lor de la mansardă un leagăn din bretelele stăpânului. Dar adolescentul Eminescu o iubea pe ea cu înfocare. Signora Fani Tardini...

*

Altă fotografie: terasa unei berării. Împrejurul mesei (acoperită cu o pânză colorată), o doamnă şi câţiva domni. Domnul George Coşbuc, doamna dr. Vaida, domnul dr. D. Ciută, domnul dr. Vaida şi, în prim-plan, dreapta, domnul Ion Luca Caragiale. Există şi un scaun gol. Pălării tari, costume cu vestă, bună dispoziţie măsurată cu rigla şi compasul. Doamna poartă o pălărie ca o grea mitră episcopală. Domnii seamănă între ei, copiii lumii lor. Oho, dar nu şi domnul Caragiale. El şade răsturnat în scaun, picior peste picior, dar asta se întâmplă pe aproape de glezne şi numai pentru ca restul să se simtă cât mai relaxat. Pălăria uşor pe ceafă. Mustaţă bine răsucită. Colţul batistei albe în buzunăraşul de sus, stânga. O mână în buzunarul pantalonului, cealaltă sprijinită leneş de colţul mesei. Degetele fine şi nepăsătoare. Vestă închisă până sub gulerul cămăşii. Ai zice că nenea Iancu se odihneşte... Aş!... El stă la pândă. Se preface că se uită la noi. Dar nu ne vrea. Dincolo de aparenta nepăsare jovială, o nepătrunsă tristeţe, nelinişte peste măsură, adâncă părere de rău că nu poate face nimic pentru nimeni...

*

Adevărata casă de la Ipoteşti: tabloul lui Gheaţă.

*

Grigorescu: *Ţărancă torcând, Care la drum pe înserat, Marginea câmpului*... Nimic idilic. Doar o teribilă voinţă (poftă?) de a vedea binele şi frumosul acolo unde de obicei e întuneric şi umezeală. Fiindcă are geniu, reuşeşte deseori. O viziune anterioară Invaziilor.

*

O presă pentru legătorie: un minunat obiect (fontă? bronz?) de altădată...

(note dintr-o expoziţie, 1989)

*

Li Mingqiang. Nu am fost în sală. L-am aşteptat pe lentila televizorului în odaia întunecată. Cine nu-l ştie, cine nu a auzit de el?... Nu l-am mai ascultat până acum. Nu l-am văzut. Doar o fotografie veche (1958?), siluetă imponderabilă, o umbră abia înclinată pe claviatura pianului. Lunga tăcere plină de şoapte lăsată peste numele lui. O absenţă care devenise neant? Pe urmă, uitarea, nu? Alte piane, alte mâini... Şi iată-l pe scenă, lângă pianul deschis. Nu e înalt. Haina bine-cunoscută închisă până sub bărbie, mulţi nasturi. Şi nu mai este tânăr. O, nu mai este de mult tânăr. Dar este el. Zâmbet încrustat în oasele feţei, ceva de nepătruns. Prim-plan al mâinilor: se mişcă şi arată „altfel“. Continuă să „funcţioneze“ după ce au fost zdrobite cu capacul pianului? Din ce rarefiate şi reci zone ale suferinţei vine mesajul cu totul nou al acestui artist? Cum cânta el în tinereţe? Cine îşi aduce aminte? Trebuie să existe un disc... Este extraordinar, n-am mai auzit aşa ceva. Mozart întrupându-se din suferinţă şi asceză. Într-o tristeţe aparte, profund străină firii lui. Ajungând totuşi până la noi Mozart cel senin. Bucuria există, muzica eliberată de orice constrângeri, firească şi pură luând chipul destinului, peste oameni şi zei deopotrivă... Înţeleg în sfârşit liniştea desăvârşită a lui Wang Meng? Soarta nu l-a scutit nici pe el de grele încercări. Cu toate acestea, povestirile lui sunt biruinţe ale spiritului senin. Tot aşa cum cântă Li Mingqiang. Cu Wang Meng împărţeam un apartament cât o cutie de chibrituri, bursieri întârziaţi în fagurele de beton de la May Flower în Iowa City. L-am întrebat: Wang Meng, cum ai putut să nu scrii atâţia ani, exilat în propria ţară la mii de kilometri de casa ta, şaptesprezece ani, uitat, silit să dispari, şi acum nuvelele tale se „nasc“ totuşi firesc, sunt simple şi profunde... şi... şi... spune-mi, cum reuşeşti? S-a uitat la mine. Ochelari cu multe dioptrii. Tăcea, dar nu-mi ascundea nimic. Era el însuşi,

Wang Meng, minunatul meu prieten. Da, aşa cântă Li Mingqiang. Iată-l cum ştie să treacă de la Mozart la Chopin. Ascultaţi încă o dată... Totuşi, Wang Meng, am spus, romanul avatarurilor tale trebuie să-l scrii. Atunci a început să râdă în hohote. M-a îmbrăţişat, *a, ia, ia, balaita, balaita, my friend,* acum scriu o nuvelă despre un om şi un cal, ha, ha...

*

În ziua de 24 mai 1703, fără îndoială în zori, ţarul Petru, de pe duneta fregatei uşoare cu care de câteva zile cerceta ţărmurile Nevei, făcu semn cârmaciului să acosteze. Cât vedeai cu ochii, în mari goluri de ceaţă luminescentă, mlaştini, dune, păduri. Aruncară ancora. Ţarul sări primul în barca smolită chiar de el cu câteva zile în urmă... Trecuse ca de obicei pe la şantierul naval, în inspecţia de fiecare dimineaţă. Cei doi lucrători care se ocupau de barcă (unul cu barba şi mustăţile rase, celălalt, lăţos ca un anahoret, purtând peste rubaşca de cânepă un surtuc scurt şi peticit de croială olandeză) nu-i plăcuseră. Erau neîndemânatici. Îi alungase lovindu-i cu vârful cizmei de safian în fundurile late şi aruncând după ei o rindea nemţească nou-nouţă, cuţit strălucitor din cel mai dur oţel, cum încă, la dracu', în noile lui oţelării, nu se putea obţine. După ce alergaseră câţiva paşi, mujicii căzuseră în genunchi într-o băltoacă verzuie care prinsese pojghiţă de gheaţă în timpul nopţii, era încă frig pe ţărmul Balticii. Dar ţarul nu le mai dăduse atenţie (de altfel, vătaful se apropia în fugă cu cnutul în mână) şi, lepădându-şi scurta de jder cu nasturi de argint, se apucase temeinic de lucru la barcă. A mea să fie, spusese. Era o barcă lungă, neagră, suplă şi masivă totodată. Semăna cu un rechin uriaş... Dar acum ţarul ajunse la ţărm. Urcă malul nu foarte înalt, pământul moale, amorţit peste noapte se desfunda sub călcătura grea a împăratului. Sus, vântul turbat fu cât pe ce să-i smulgă pălăria pescărească din piele de căprioară, cu borul mult răsucit deasupra frunţii. Faţa i se schimonosi, spaima moştenită din copilărie, când streliţii răsculaţi îl siliseră să asiste la măcelărirea neamului mamei lui, aceiaşi streliţi pe care el, la rândul lui, îi tăie cu miile, în mai multe rânduri, mai târziu, pe unii îi trase în ţeapă şi încă vii puse de îi înfăşurară în cojoace

şi aşa îi înşirară pe mese improvizate din butuci de brad, era iarnă grea şi de ce să moară ei prea repede îngheţaţi, să-i lăsăm să sufere la căldură până îşi dau duhul, iar noi să petrecem, i-am dibuit la timp, aşa le trebuie... Apoi râse, înjură cu bunătate vântul din nord, marele lui prieten. Şi spuse: aici ridicaţi *casa mea*. A treia zi, 26 mai, casa era gata. Lucrase şi el, fireşte, deloc în glumă. Era în zilele cele mai grele ale domniei lui. Era singur într-un imperiu fără margini, care nu-i înţelegea geniul, i se supunea doar din teamă. Europa nu mai conta pe el. Era după înfrângerea şi fuga ruşinoasă de la Narva. Cu toate acestea, opera trebuia dusă până la capăt... În fine, lucrurile astea sunt cunoscute, documentele, şcoala, literatura. Caietele lui de însemnări sunt, se poate spune, oglinda geniului care construieşte şi nu distruge. În ciuda furiei, eşecurilor, nebuniei lui. Semnul sufletului său adânc, strania duioşie a acestui om crud şi neiertător se vede mai bine ca oriunde în casa de lemn de pe cheiul Nevei. Casa de bârne, căsuţa, *domic Petra*. Ea are 11,95 m lungime, 5,35 m lăţime, 5,78 m înălţime. Un acoperiş de şindrilă în patru ape şi trei încăperi foarte mici...

*

Pentru mine, *Balşoi Teatr* este, înainte de orice, o întâlnire cu literatura. Cu atât mai mult în seara când merg să văd *Suflete moarte*, după Gogol, muzică stranie, spectacol remarcabil. Mai mult decât pentru muzică, şi pasionat de autorul *Revizorului*, curios peste măsură de un Cicikov care cântă, m-am dus mai degrabă să testez încă o posibilă ipostază a „gogolianismului“. Ciudat. Ceea ce se aude, muzica, se conţine de fapt în substanţa cărţii, compozitorul venit peste aproape o sută cincizeci de ani nu a făcut altceva decât să o extragă printr-un procedeu aproape chimic. Scena uriaşă e împărţită în două, pe orizontală. Există „sus“ şi „jos“. Linia despărţitoare este chiar scoarţa pământului. Deasupra se întinde spaţiul fără margini al împărăţiei. Nori fumegoşi, vagi coline, stepa, cupola unei biserici, case răzleţe, un han, cumpăna fântânii. Dintr-o parte într-alta, o mişcare lentă, nesfârşită, se leagănă „brişca pe arcuri, nu prea mare, dar destul de arătoasă“ a lui Cicikov. Pe capră stă pehlivanul de vizitiu, Selivan.

Stăpânul doar se bănuieşte sub prelată. E cu gândul la negoţul lui cu suflete moarte. Vizitiul îşi spune aria monotonă, un ecou al tristelor, zguduitoarelor coruri străvechi... Asta se vede „deasupra“. Fiindcă totul se întâmplă de fapt „dedesubt“, în infernul cotidian. Acolo îl cunoaştem pe Cicikov. Şi, prin el, pe ceilalţi, Nozdriov, preabuna Korobocika, de neînchipuit hrăpăreţul Pliuşkin, butucănosul Sobakevici şi restul. Treptat, ceea ce pare doar burlesc, jucăuş capătă accente groteşti, tragicomice, disperate... Dar am intrat în sală ca un prizonier al literaturii. Autori şi personaje ilustre au trecut prin lojile, prin şirurile de balcoane aurite suprapuse. Ca şi noi acum, au privit scena animată. Mişcarea ce duce lornionul la ochi este şi a noastră când folosim binoclul minuscul, cam jegos, împrumutat pe câteva copeici la garderobă. Ca şi noi acum, în antracte, fumau, vorbeau despre teatru, muzică, politică şi starea vremii, ronţăiau micile tartine cu icre roşii, beau şampanie. În jurul nostru, printre sutele de turişti străini (tineri şi foarte tineri) care umplu sala, se consumă un nevăzut, continuu muzeu al literaturii. Nataşa Rostova nu este oare acolo, în penumbra lojii din stânga? Nici Pierre Bezuhov, nici prinţul Bolkonski? Nici frumosul, nepăsătorul Kuraghin, strâns în tunica lui de husar, jos, în stal, fulgerând-o cu lăcomie şi indiferenţă pe tânăra contesă?...

*

Casa lui Tolstoi la Moscova. Nu am văzut Iasnaia Poliana, „adevărata“ lui casă. Dar simt că în oraş Lev Nikolaevici a trăit ca şi în casa strămoşilor săi. Viaţa lui de familie nu a fost deloc „simplă“. (Dar, în fond, nici o viaţă de familie nu e tocmai simplă! Cel puţin asta era părerea doamnei Frida Krawitz, vecina verişoarei mele de la Fălticeni şi pentru care nu există pe lumea asta decât un singur „roman bun“, *Anna Karenina*...) El a trăit însă în mijlocul familiei sale ca un patriarh. A fost într-adevăr capul familiei, aşezată în jurul lui ca în legendele biblice. Cu toate răzvrătirile fiilor şi întregul cortegiu de întâmplări tragice, comice, penibile, înălţătoare... Se simte aici tihna altor vremuri, acel sâmbure de lumină fără de care lumea de mult s-ar fi destrămat ca o eşarfă putredă... Pe dinafară, e o veche casă

rusească de lemn. Vopsită în roşu cărămiziu, obloanele un fel de verde, o căscioară, acolo, cu un cat şi o palmă de grădină. Interiorul este însă mult mai mare! Aproape un mic palat rustic. Odăi multe, scări, unghere, coridoare. Dar, în afara unui mare salon unde se primeau oaspeţii, celelalte încăperi sunt mici, familiare, au simplitatea plină de nobleţe despre care ne vorbesc vechile cronici, întâlnită deopotrivă în casele ţăranilor liberi şi ale vechilor boieri de ţară. S-a scris destulă literatură slabă pe această idee rezistentă în sine... Ar urma descrierea lucrurilor. Ispită mare. Nu e loc aici. Doar enumerarea câtorva. Sobele imense ce par să cuprindă în trunchiul lor masiv placat cu faianţă albă şi cuptorul ţărănesc, raiul domestic al poveştilor. Fiecare în aşa fel clădită, încât poate încălzi mai multe încăperi în acelaşi timp. Sunt calde şi dătătoare de dulci reverii. Par a ieşi din visul unei prea lungi nopţi de iarnă. Casa întreagă poate uneori să pară doar un pretext pentru aceste minunate, străvechi invenţii casnice... Bicicleta bătrânului. Fixată într-un cadru metalic, pe podeaua de lemn din micul oficiu, lângă odaia de lucru. Un obicei solid, mult fier. Forma este mult asemănătoare cu cea de azi. Într-o vreme, bătrânul o folosea zilnic. Cine poate aprecia distanţa de la Lev Nikolaevici pe bicicletă la aproape optzeci de ani şi tânărul Tolstoi strunindu-şi furios şi cam în silă armăsarul într-o dimineaţă după chef mare şi faliment la cărţi, în garnizoana din Caucaz?... Şi masa de lucru, cu micul ei parapet împrejmuitor sprijinit pe mosorele lucrate la strung, masa care se vede şi în portretul faimos pictat de Ghe în 1884... Aşadar aici a scris el *Moartea lui Ivan Ilici*. Contele Lev Nikolaevici stând la masa asta şi scriind cu tocul care acum stă pe stelajul lui, povestea morţii ce se cuibăreşte parcă din întâmplare în om şi încet-încet îl ia cu ea. Moartea însăşi, dacă şi-ar ţine un jurnal, nu ar reuşi să scrie mai bine despre tot ce i se întâmplă ei, drăguţa de ea, în exerciţiul funcţiunii...

*

Ceva nu-mi place în filmele SF. Nu răzbate în ele cu adevărat nimic din nebunia lumilor echivalente. Cât înţeleg din Einstein şi Heisenberg în lectură „directă“ înseamnă nemăsurat mai mult decât îmi poate sugera

cutare film sau roman de anticipaţie. Mă zguduie, mă întunecă ideea relativ recentă că singura planetă locuibilă şi locuită este Pământul, iar omul – singurul capriciu de acest fel în Univers...

Preluate de literaţi sau cineaşti, marile speculaţii teoretice devin nişte povestioare ridicole sau macabre. În nici un fel convingătoare. Lumile propuse, fiinţele care le populează sunt descurajant de asemănătoare nouă. Parcă anihilată de o forţă ascunsă, fantezia secătuieşte considerabil când abordează subiectul în chestiune. Bariere imposibil de trecut par a se ivi brusc. Oricât de costisitor filmul, „miza“ rămâne mică. Interesul pentru problematica „extraterestră“ îmi este astfel mult diminuat. Creşte în schimb convingerea că mult mai important este ce se întâmplă pe pământ decât ce s-ar putea petrece „dincolo“, în marile spaţii. Nu reuşesc să aud muzica sferelor? O, dacă ar exista într-adevăr şi „vina“ ar fi numai a mea... Aş urla cu bucurie şi umilinţă sub bolta înstelată: *mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa*...

Iată acest atlantoid. Băiat frumos, subţirel, sportiv. În afara pieliţei de plastic abia vizibile între degete şi a branhiilor despre care ni se povesteşte, el nu e altceva decât un bun înotător. Deşi înaintarea lui în abisul lichid pare a fi chiar a unui animal de apă. În acelaşi timp, mişcarea chinuit zvâcnită nu mi se pare a arăta o prea bună adaptare. Cu toate că e, cred, în „schema“ delfinului. Se pare că se semnalează în Univers misterioase formaţiuni galactice de tipul materiei cenuşii. Creiere, galaxii inteligente, geniale, atotştiutoare... Există forme cosmice (astre?) de o densitate inimaginabilă, „găuri negre“. Se dă exemplu, pentru a înţelege noţiunea, un corp de *masa* Soarelui concentrat într-un *spaţiu* de mărimea unei portocale. Ei, până unde ne ţin puterile?... Fără îndoială, există şi în om surse de energie nebănuite. Puterea lui de a le elibera este însă mult limitată. Problema ar fi deci a depăşirii limitelor, de altfel, mereu altele... Ca un sceptic ageamiu ce sunt, în materie de SF, pot spune că mie îmi ajunge Jules Verne. Mi se pare nedepăşit până azi. Ceea ce nu mă împiedică să deschid televizorul şi să privesc în continuare *Omul din Atlantis*...

*

Sadoveanu. Nimic din ce i-a fost dat să trăiască nu a lăsat netrăit. El a fost un om al timpurilor sale. Bucuria lui de a fi viu este nemăsurată. A avut geniu, viaţă lungă, glorie. Opera lui e întinsă cât un imperiu în care soarele nu apune niciodată. Povestea curge din el ca Izvorul Tămăduirii. Lumea nu este pentru el „zgomot şi furie“. El a îmblânzit fiara. Făptura lui uriaşă, pelerina scurtă, câinele, peştele mare atârnat în cârlig, puşca de vânătoare şi pălăria cu gardina lată pe capul lui tăiat în bazalt. În literatura română este fără egal în multe privinţe. Dar experienţa lui este „rece“, altfel spus, o „lume“ inaccesibilă, nu putem „învăţa“ nimic de la el. Putem doar să ne bucurăm că există. Fără el nu se poate. Este, cred, cel mai „universal“ artist român, fiind în cel mai înalt înţeles estetic „naţional“. Nu este cunoscut în lume, dar, oho, opera lui are timp să aştepte. Oricât. Este unul dintre cei nu mulţi, şi care din fericire nu prea ştiu unii de alţii, pe care se sprijină biata noastră şandrama pământeană. Sadoveanu trebuie citit negreşit de la un capăt la altul. Cu atenţie, răbdare, evlavie. După ce ai trecut de patruzeci de ani, după ce ai străbătut o bună parte a bibliotecii. Există un mai viclean savant al limbii?... În copilărie şi adolescenţă l-am citit cum m-am priceput, tânăr fiind, am vrut să scriu ca el, l-am uitat apoi, l-am ignorat, nu-mi trebuia. L-am descoperit mai târziu, ciudat, nu cu un sentiment de vinovăţie, ci cu unul de triumf. Bine că este, că se poate, că e de neclintit...

La câţiva ani după moartea lui, la Vovidenie, în casa ferecată înainte de a fi prefăcută în muzeu, lucruri de-ale lui încă neatinse de alţii umpleau odăile. Un călugăr fără vârstă, blând, tăcut, umil a scos lacătul de la uşă. Unelte de pescuit, haine, mobile desperecheate, cărţi şi o ceaşcă de cafea cu zaţul pe fund îngheţat ca chihlimbarul. Lângă un sfeşnic de alamă, o pană de gâscă tăiată pentru scris, picurată cu ceară. Înnsera. Călugărul a aprins o lampă cu petrol... Un fotoliu imens, în umbră. Pot înnopta aici? am întrebat tăcuta-mi călăuză. Nu, veni răspunsul. Şi am simţit cum o mână de fier, nebănuită sub rasa murdară, mă împinge spre uşă.

*

Dimitrie Cantemir. Iată-l ca într-o carte de joc, Rigă dublă, sus principe creştin, jos bei al nimănui, pentru jocul nostru de noapte să îngrămădim la un loc în sacul ăsta peruca inelată occidentală, turbanul oriental, şalul, plăcile de oţel ale armurii, mantia de samur, cartea cu scoarţe de piele ferecate în argint, chiar sceptrul... Să legăm sacul la gură, să-l săltăm pe umăr şi la drum! Până la moară mai e cale lungă, oho... Tatăl lui era analfabet, dar Domnul Moldovei, de fapt un om cumsecade, fost oştean, mercenar, într-un anumit fel însă un instrument aproape perfect al vremii lui, între altele, îi „datorăm“ tăierea lui Miron Costin. Fiul său, Dimitrie, fu una dintre minţile luminate ale Europei. Destul de bine, nu-i aşa, pentru un intelectual la prima generaţie! Când tatăl lui muri, Dimitrie avea 20 de ani. Mai tânăr cu un an decât Julien Sorel! E de presupus, cu toată tragerea de inimă pentru învăţătură, că semnele geniului nu se arătaseră încă. Instinctele însă, fără îndoială, tăiau ca săbiile de Damasc: copilul făcuse un stagiu de ostatic, trei ani la Constantinopol. Partida Ruseteştilor îl puse în grabă domn, folosindu-se de un agă imperial tocmai atunci picat la Iaşi. E limpede. Ca un preludiu al apologiei pe care o va face mai târziu tatălui său în *Vita Constantini...*, mult prea tânărul stăpân ordonă funeralii nemaivăzute. Slujiră „între alte feţe însemnate“ şi patru patriarhi greci aflaţi tot în trecere prin Capitală. După Xenopol, atât înscăunarea, cât şi înmormântarea sunt spectacole ale disperării şi caraghioslâcului fără de margini în care ajunsese ţara. Domni numai o lună. Timp de 17 ani, la Constantinopol şi aiurea, beizadeaua Dumitraşcu deveni marele Cantemir. Savant, artist, filozof, podoaba curţilor împărăteşti, neobişnuit poliglot, un om pentru muzică şi istorie, prietenul celor mai iluştri diplomaţi de la Poartă, romancier într-o vreme când romanul nu era o distracţie chiar pentru toată lumea... Înălţat prin spirit acolo unde nici un rege, oricât de puternic, nu poate ajunge, Cantemir primi din nou tronul. După atâţia ani. Sfârşitul se cunoaşte. Misterul rămâne de nepătruns. Gloria sfetnicului de taină al lui Petru cel Mare nu fu domnia, ci opera lui scrisă.

*

Mai mult decât un autor original, bizar, faimos etc., Urmuz este o stare universal umană. Urmuz nu face „literatură“. Nici măcar ciorne geniale ce ar prevesti opera, cum credea un comentator prin anii ’30. Urmuz este unul dintre acei vizionari „de sacrificiu“, al căror rol fundamental se consumă într-o clipă, ei pier în propria lor combustie. A presimţit ceva important. În aceeaşi măsură, un nou fel de a scrie şi un vechi fel, dintotdeauna, de a exista. Rostirea lui are un caracter oracular. Evenimentele, ca şi banalul vor confirma. Urmuz este şi nu este un scriitor. Multă vreme nu publică nimic, dar îşi povesteşte „trăsnăile“ de nenumărate ori în cercul de prieteni. În acelaşi timp, scrie Arghezi, care l-a debutat la *Bilete de papagal*, înainte de a se vedea tipărit, petrecea o săptămână de coşmar, avea mania virgulei, amuşina cuvântul, articulaţia frazei... Marea lui pasiune nu era literatura, ci muzica. Cu înzestrarea lui rară, nu putea să nu simtă că muzica poate totul. Nu-l interesează scrisul ca o profesie în sine, cu întregul cortegiu de vanităţi, satisfacţii, succese, eşecuri şi restul. El trăieşte o experienţă tragicomică, reuşeşte să sugereze (concentreze?) în numai patruzeci de pagini incredibile, inimitabile adevărate bombe nucleare cu explozie întârziată, după care nu ezită să-şi ducă încercarea până la capăt. Înspăimântătoare consecvenţă. Abia unele personaje de roman dacă şi-o asumă. În viaţă, e ceva mai complicat. Dar, iată, se poate! Câte un incoruptibil se mai găseşte!... Recitit acum, în amurg de mileniu, Urmuz câştigă în valoare, asemenea acelor scrieri fragmentare străvechi, nedescifrate încă, zgâriate pe cioburi de cărămidă arsă şi care pot ascunde adevăruri fundamentale sau pot rămâne încă un mileniu nedezlegate...

*

Ieşit din hambarul unde probează la banc motoare de avion şi fumând nu departe de pistele de beton, la marginea câmpului unde cartoful dă în floare, mecanicul se plânge de prea multă linişte. Pe când, intrat, de pildă, în hala unde se ştanţează caroseriile pentru Dacia, savantul care lucrează într-un laborator perfect izolat fonic va tânji după ea. Precum eu, îmi spune un bun prieten, mă mistui după micul univers domestic ce, cu milioanele lui

de infernale dulci sonorităţi, îmi înghite multe după-amiezi la masa de scris... Adică?... Mă ştii în criză de timp şi mai bine ca tine nimeni nu poate înţelege asta, continuă el. Aşa că, atunci când am rămas singur în casă două săptămâni, ai mei reuşind să plece într-o de mult dorită şi meritată vacanţă, mi-am zis că voi recupera în zilele astea înzecit la munca mea migăloasă. Dar, dintr-odată, în casa goală, ceva a început să nu fie în regulă. Un dulap trosneşte din senin, seamănă cu un om smuls din somn de un vis rău. Din rafturile cu cărţi se desprind umbre ciudate... Ştii cum e: mergi pur şi simplu, nu te gândeşti la asta, dar când un picior se îmbolnăveşte, *simţi* că îl ai! Pofta mea de lucru a încetat brusc. Cum aşa, amice, i-o întorc eu, carevasăzică e bine când e rău şi nu e bine când e bine? Te nastratineşti, spune el, ştii doar că nu despre asta e vorba. Ţi-am descris doar o stare, mai puţin chiar, un sentiment. Nu poţi fi niciodată liber de mediul tău. Dacă nu ţi-l asumi, cu toate riscurile, dispari. Dacă nu, mult mai rău, vegetezi în mediocritate. În mijlocul familiei lui numeroase, gălăgie, tuse măgărească, angarale casnice de lot felul, plus slujba la principe (aşadar din chingile celei mai banale existenţe, nu?), Bach şi-a încheiat opera cu *Arta fugii*. Dar el a scris şi o *Cantată a cafelei*, în care ne spune cu zâmbetul celui mai cumsecade meseriaş: am dus o viaţă onestă, credeţi-mă! Da, Johann Sebastian Bach, chiar el, strănepotul morarului Veit Bach din Wechmar, care de asemenea făcea muzică: aşezat pe o cioată de frasin sau stând cu pipa scurtă în gură pe pragul de piatră, în timp ce moara măcina, el ciupea corzile unei chitare mici...

*

După ce am văzut *Câteva zile din viaţa lui Oblomov* nu m-am repezit la raftul cu cărţi, nu am reluat romanul lui Goncearov. Filmul lui Nikita Mihalkov îşi ajunge sieşi. Mai mult, un alt roman, plecând de la el, s-ar putea scrie, un alt Oblomov. O actualitate năucitoare, aş spune, extrasă din fondul etern al unei opere clasice.

Filmul lui Nikita Mihalkov este un „studiu“ despre sufletul Rusiei vechi, *maminka*, *maminka*, *maminka*, strigă copilul Oblomov şi se pierde în

stepa ondulată, în ceţurile imperiului, *maminka*, murmură bărbatul Oblomov, el zace în pat, toropit de o lene predestinată, adânc tulburat în acelaşi timp de întrebări fundamentale. Apare Stolz. El trage perdelele, face ordine, călătoreşte, vine din depărtatul, mercantilul Occident, îl obligă pe Oblomov să se mişte. Dar Stolz nu „compensează“ nimic. Nu este un răspuns la întrebările lui Oblomov. Nu este prietenul absolut în care totdeauna zace un rival. Sau, mai bine zis, este şi nu este ceea ce pare a fi. Fiindcă Oblomov şi Stolz sunt de fapt un singur om. Omul în două ipostaze contradictorii. O parte a fiinţei trăieşte cu sentimentul, cu conştiinţa zădărniciei, cealaltă este însuşi principiul acţiunii, mişcarea, energia. Simultan, ei se atrag şi se resping. Nu pot unul fără altul. Există o femeie care intuieşte totul. Îi vrea deci pe amândoi, dar în acelaşi timp *ştie* că nu e cu putinţă. Olga Sergheevna va rata, fireşte. Există şi un „fals“ *raisonneur*, bietul Alexeev, totodată un fals „idiot“ care asistă neputincios, cu iubire, milă, admiraţie la această implacabilă ruptură tragică petrecută într-un mediu ce pare a refuza tragedia, dar este capabil să îndure o suferinţă uriaşă, de neînţeles în afara lui. Ca şi în *Siberiada*, unde capacitatea de a suferi absoarbe întreg universul cunoscut, un fel de *black hole*, un viciu cosmic.

Câteva zile din viaţa lui Obomov are şi o încărcătură epică extraordinară. O „poveste“ cinematografică fără cusur. Aş putea să-l „rescriu“, să descriu, să comentez totul în amănunt, numai pentru plăcerea de a retrăi imagini de neuitat. Bucuria mea cea mare este să-mi placă o carte, un film, o sonată, un desen şi să pot exprima (mai ales în scris, fiindcă oral sunt precipitat, pierd de obicei esenţialul) această minimă stare de graţie. Spiritul meu critic include, nu respinge. Altfel spus, nu mă interesează decât ce asimilez organic pentru a-mi formula la rândul meu propriile idei, ceea ce provoacă puterea mea de creaţie, atâta câtă este... Aşadar nu se repară scara de la cerdacul conacului? Nu! Nu se va repara niciodată. De ce să se repare? Stăpâni şi slugi, deopotrivă cuprinşi de somnul care îi adună într-un destin comun. Plicticoase, nesfârşite după-amiezi de vară. Nu se mai întunecă. Aşteptăm iarna. Atunci, mai toată ziua e întuneric. Povestim, bem ceai, dormim. Focul arde în sobe, iar în pilota cât

carul de fân umplută cu puf de gâscă e de o mie de ori mai bine decât în sânul lui Avraam. Despărţirea lui Stolz de tatăl lui. Răceala nemţească şi mila rusească. Teribilă secvenţă, ea însăşi o întreagă poveste de iarnă... Dar apariţiile valetului Zahar? Dar baia cu aburi? Dar prânzul de noapte, pe furiş, cei doi prieteni şi bătrânul servitor? Dar despărţirea celor trei, Oblomov, Stolz, Olga Sergheevna, în amurgul de iarnă şi Zahar aducând uriaşa plăcintă cu ciuperci, mâncaţi, cine o să vă mai facă, la Berlin sau la Paris, în blestemata străinătate, o plăcintă ca asta?...

*

Dunărea dulce pătrunde în marea sărată cu o furie lentă, repede schimbată într-o calmă candoare. Un final de roman clasic. Fabuloasă, mirifică etc., Delta pare la un moment dat doar risipă de ape, pierdere, somnolenţă, oboseală. Static. Şi iată că apa curgătoare îşi regăseşte misterioasa energie care o face să se mişte. De la Sulina, pe măsură ce înaintăm spre mare şi lumea cunoscută a Deltei dispare treptat sub ape, văd cum ceea ce păruse renunţare este de fapt voinţă. O vrajă destrămase în cele din urmă fluviul într-un paradis iluzoriu, luându-i astfel puterea? Ceea ce se mişcă şi înaintează stătea, se învârtea pe loc, zăcea? Verbele nu mai lucrau? Substantivele putrezeau în baltă printre nuferi, lebede şi în pungile uriaşe de sub ciocul pelicanilor?... Stau la prova. Pilotina taie ca un laser apa. Nici o eroare nu e posibilă... Un gând din copilărie, când îl citeam pe Jules Verne şi eram cu totul de partea celor „buni“. Farul de la Sulina, primul, turnul nostalgic de lângă vechea, frumoasa, trista clădire a „Comisiei Dunării“, a rămas mult în urmă. Celălalt far, mai nou, tocmai trece pe lângă noi. Al treilea far, ultimul, îl am în faţă. Acum când scriu sunt incapabil să-mi amintesc cum arată. Un licăr alb-cenuşiu. Se pierde în sus. Creste înspumate se sparg pe puntea îngustă. E încă Dunăre? E Marea Neagră?... Strâng cu amândouă mâinile corzile de oţel. Lumină filtrată, soare de noiembrie. Frig. Vântul loveşte cu cnutul. Apa e verzuie, tulbure, cenuşie, când aproape limpede, când plină de mâl. Încă o senzaţie din copilărie, când, după multă trudă şi lacrimi, am reuşit să mă ţin pe spinarea unui cal în

galop şi să-mi placă, să simt că stăpânesc animalul: astfel tai valurile adânci, călare pe locul cel mai înalt al punţii din faţă... Dar acum apa e liniştită. Îngustele grinduri s-au depărtat? Am şi trecut „pragul“? Încerc să simt cât mai mult. Deschid maxim robinetele... Teribilă chemare a spaţiului, beţie de orizont, un vacuum care mă cere... Dar farul şi-a schimbat poziţia. Acum se depărtează. În urmă cu o clipă se apropia. Dreapta, stânga? Ne întoarcem? Răsucesc capul. Văd faţa pilotului. Cap tăiat în piatră. Este un personaj din Joseph Conrad. Dar care?...

*

...Dar, mai mult chiar decât pentru arta lui, eu îl iubesc pe Picasso pentru „natura“ lui, care include toate experienţele şi nu respinge nimic. Nu vă lăsaţi înşelaţi de aparenţe. Picasso nu neagă. El afirmă. Bach, Mozart, Thomas Mann, Brâncuşi nu au făcut altfel. Seninătatea, bucuria ludică nu eludează suferinţa, gravitatea, „întunericul“ de orice fel. Numai că nu fac din „ele“ măsura tuturor lucrurilor. Dacă ar exista cu adevărat această „măsură“... Şi dacă, mereu alta şi mereu supralicitată, nu s-ar transforma şi retransforma în dogmă... Când se iveşte o natură ca Picasso, lumea, oricât de obosită, întrevede o speranţă nouă. Brassaï are dreptate când observă că o „comandă“ de culori a lui Picasso este o poemă în toată legea. Într-adevăr, tot ce „atinge“ el devine liber, capătă libertate deplină, ritm, tinde spre forma sublimă a spiritului, arta, nu-i aşa? Transcriu deci lista de culori pe care Picasso o dădu într-o zi obişnuită furnizorului său, aşa cum a scris-o el, într-un fel de versuri scurte, subliniate de lungi linii subţiri:

Alb permanent
de argint
Albastru ceruleum
de cobalt
de Prusia
Galben cadmiu citron (deschis)
de stronţiu
Lac de garantă bitum

albastru şi brun
violet albastru
Negru de fildeş
Ocru galben şi roşu
Ultramarin deschis şi închis
Roşu persan
Siena natural şi ars
Verde de cadmiu deschis şi închis
Verde smarald
Ivoriu deschis şi închis
Veronese
Violet de cobalt deschis şi închis.

*

Specksynder sau omul care aruncă cel mai bine harponul – note de lectură la Moby Dick. Există un soi de „specialist“ mult zelos (de obicei, tobă de carte, lipsit însă de har), care „ştie“ tot, prin urmare caută a explica totul. Plicticoasă, penibilă chestie. El seamănă cu o bătrână bigotă care, ascultând predica părintelui Mapple, ar vrea să desluşească sensul creştin al parabolei lui Iona în felul în care un preot al marinarilor o tălmăceşte unor marinari. Un spirit dominat de măsură şi bun-simţ ca E.M. Forster face o observaţie fundamentală (vorbind despre „profetismul“ lui Melville şi înţelegând prin asta în primul rând „un anumit ton al vocii“): „Predica n-are nimic de-a face cu creştinismul. Ea cere suferinţă sau loialitate fără speranţa unei recompense“.

Tot aşa cum ai vrea să „explici“ ura lui Claggart împotriva lui Billy Budd. Voi vorbi poate altă dată despre darul suprem al lui Melville de a sugera imposibilul, abisul, necunoscutul – locuri la care nimeni nu poate ajunge – prin amănunte concrete, comune, la îndemâna oricui. Melville observă violenţa, *tonalitatea urii*, cum se zice azi, *condiţia* ei. Sigur, sunt, se pot găsi, s-au şi găsit repere imediate care să stimuleze comentariul asupra relaţiei dintre imaculare şi abjecţie, dintre nepăsarea sublimă a

inocenţei şi agresivitatea ascunsă cu perfidie a răului. Melville însuşi le găseşte, nu în cine ştie ce împrejurări neobişnuite, ci în adâncul fiinţei celor doi, Billy şi Claggart. Dar atât cât se poate. Destinul hotărăşte în cele din urmă. Nu ne lipseşte îndrăzneala de a pătrunde în zonele obscure. Nu avem însă putinţa s-o facem. Asta nu înseamnă că ameninţarea lor nu rămâne la fel de mare. Melville este dintre cei puţini aleşi care pot să ne avertizeze. El spune: „A născoci în legătură cu viaţa particulară a lui Claggart o poveste în care să fie amestecat şi Billy Budd, fără ca acesta să aibă habar – bunăoară o poveste romantică, din care să reiasă că maistrul instructor l-ar fi cunoscut pe tânărul matelot înainte de a-l întâlni la bordul vasului de război –, iată un lucru oarecum lesnicios şi capabil să arunce o lumină mai mult sau mai puţin interesantă asupra enigmei cazului în chestiune. În realitate însă nu poate fi vorba de aşa ceva. Şi totuşi, cauza reală, singura care poate fi invocată aici, implică, prin însuşi realismul ei, tot atâta *mister* ca oricare dintre ficţiunile lui Radcliffe...“.

Cine poate înţelege de unde vine puterea? Fiindcă darul de a transmite marile adevăruri nu este legat numaidecât de convenţia aleasă. Vreau să spun că există scriitori care, făcând ei înşişi după chipul şi asemănarea lor o lume, şi nu numai scriind cărţi la întâmplare, această „lume“ se va afla oriunde mâna şi duhul lor creator s-au întâlnit. Aceştia nu mai scriu deci nuvele şi romane care pot fi aşa şi aşa, trecute în antologii, înregistrate în manualele şcolare. Ei sunt mesagerii „marelui adevăr“, care uneori poate lua forma unor romane şi nuvele. Aceşti scriitori nu pot fi supuşi măsurii comune. Critica, în cazul lor, ar trebui să capete exclusiv scopul descoperirii „mesajului“. Cred că la acest fel de scriitori şi la critica lor se referea T.S. Eliot când vorbea despre confuzia „răspândită astăzi“ dintre explicaţie şi înţelegere.

Capitolul XXXII din *Moby Dick* este intitulat „Specksynder“. Un specksynder era un ofiţer de bord al cărui rol pe o balenieră, în timpul vânătorii, era la fel de mare cu al căpitanului: el era şeful harponierilor. Asta în vremurile de aur ale vânătorii de balene, ne spune Melville, fiindcă acum un specksynder este un subaltern oarecare. Fapt cu totul banal şi care,

aparent, nu ar putea interesa decât cel mult pe cutare care ar scoate un studiu sau aşa ceva despre istoricul vânătorii balenelor cu harponul, să zicem. Mai departe, în acelaşi scurt capitol, citim: „Marea deosebire între ofiţer şi matelot pe mare este următoarea: primul trăieşte la pupa, celălalt la prora“. Şi ce-i cu asta? va întreba cineva. Iată ce este: în cosmogonia melvilleană, un vas care pluteşte pe mare, cu marinari, tunuri, harpoane, pânze, cu căpitanul şi ofiţerii lui, nu este altceva decât lumea cu oamenii, stăpânii, sclavii, constrângerea, cruzimea, devotamentul, binele şi răul, neîncrederea. Este ciudat cât de artificial şi naiv ar putea să pară totul, ce convenţional şi conformist ar fi putut fi Melville! Un rebus simplu pentru orele libere. Dar Melville nu este un făcător de enigme. El este creatorul unei lumi în care putem pătrunde numai după ce ne-am conformat legilor ei. După cum nu putem locui în ţara Yoknapatawpha înainte de a ne supune unicului ei rege-fără-strămoşi-şi-urmaşi Faulkner. Să-mi fie iertată cadenţa ultimei fraze. Dar se poate oare păstra întotdeauna măsura?! (Dacă nu greşesc, Faulkner spune undeva că citeşte în fiecare an, între alte câteva cărţi, *Moby Dick.* Paradoxal, şi am vrut să mă feresc de acest cuvânt, puterea lui Faulkner stă în credinţă, după cum a lui Melville vine din neîncredere. Dar neîncredere nu înseamnă lipsa credinţei, înseamnă căutarea credinţei. Amândoi sunt foarte puternici. Mă întreb dacă Melville l-ar fi citit pe Faulkner cu acelaşi devotament. Nu încerc să observ aici, pe larg, deosebirile şi apropierile dintre doi scriitori ca Melville şi Faulkner. Dar Melville a fost înainte.)

Tristeţea solemnă cu care Melville ne împărtăşeşte amurgul specksynderului mă face să simt nestatornicia lucrurilor omeneşti; fiindcă un harponier de elită nu este mai puţin util pe balenieră dacă hamacul său atârnă la prora sau se leagănă la pupa (cu toate acestea, ceva s-a schimbat); şi în acelaşi timp, în faţa chitului, el este la fel de neputincios ca însuşi Ahab.

Când Melville îmi spune că ofiţerul trăieşte la pupa, iar matrozul la prora, eu, cetăţean de o clipă al lumii lui Melville, sunt prevenit: bagă de seamă, nimic din ceea ce se vede nu-i doar atât. Gândeşte-te la câte viclenii

apropie şi dezbină oamenii de pe punţile unei nave. Iată, doi oameni, doi marinari, mă rog, legaţi de familiile lor, aflate departe, *pe uscat*, în altă lume, fie şi într-un oraş biblic din Noua Anglie; deci fiecare prin prietenii şi apoi prin cunoscuţii lui de *acolo*, prin sângele lui, mai ales, trăgând după el o parte a lumii uscatului, o *altă* lume, vie, dar şi una nesfârşită, a strămoşilor. Între aceşti doi oameni împovăraţi şi care trăiesc pe mare se naşte un sistem de relaţii „imediate“, în care este implicată fără voie întreaga, nesfârşita desime a vieţii ştiute şi neştiute a fiecăruia. Şi apoi ce se întâmplă între ei şi restul echipajului, să spunem aşa celorlalţi. Dar ei se deosebesc nu numai prin naştere şi destin, o scară ierarhică socială îi împarte nemilos iarăşi şi iarăşi. Sunt matrozii, şi apoi gradele inferioare, şi apoi gradele superioare, şi sus, sus de tot, căpitanul, stăpânul atotputernic, singurul. Cine ar fi în stare să declare că într-o singură viaţă ai putea să scrii totul măcar despre oamenii care locuiesc pe punţile inferioare? Gândiţi-vă la pădurile Canadei, la cerul în care se amestecă frunzişul lor şi la pământul cutreierat de rădăcinile lor şi veţi avea poate un început de luminare. „Marea deosebire între ofiţer şi matelot“, ne spune Melville. Legile lumii sale sunt neînduplecate, un îndepărtat spirit calvin le domină.

Despre neîncredere. S-a spus: *Moby Dick* este capodopera, *Billy Budd* – cheia operei lui Melville. Este un fel de a ajunge la înţelegerea cărţilor Marelui Harponier. (Fiindcă Melville este şi un specksynder, omul mai important pe balenieră decât însuşi căpitanul – dacă asta se poate închipui.)

Priviţi, sunteţi „oameni de uscat“, sunteţi „mulţimea care stă acolo cu ochii pierduţi în nemărginirea apelor“... Melville scrie *Billy Budd* înainte de a muri. În aprilie 1891 scrie *Billy în cătuşe*, balada, adică tot ce a mai rămas pe lumea asta din neprihănitul, imaculatul Baby Budd – finalul nuvelei. În septembrie acelaşi an, Melville moare. Era uitat de mai bine de douăzeci de ani. Nuvela se tipăreşte abia în 1924, la Londra. De aici înainte începe parada specialiştilor! Ca în alte cazuri asemănătoare, ei au început prin a arăta cum l-au „descoperit“ pe Melville, cât de mare scriitor este şi cum specialiştii din vremea lui nu au înţeles asta. Îmi dau seama că, în ciuda părerii mele despre ei, aceşti specialişti sunt totuşi foarte utili. Eu sunt

ridicol. Dar nu pot să nu-mi amintesc de Stubb, al doilea secund de pe Pequod, înfulecându-şi cina din carne de balenă în timp ce rechinii înconjurau flămânzi baleniera: „Privind atent peste parapet, puteai să-i vezi şi să-i auzi cum se zvârcoleau în apele negre şi posomorâte, întorcându-se pe spate ca să taie din balenă bucăţi mari şi rotunde, de mărimea unui cap de om“.

Cu adevărat, *Billy Budd* „aruncă o lumină asupra restului operei“ (Forster). Ea se aseamănă din acest punct de vedere cu *Ursul* lui Faulkner. *Billy Budd*, această „povestire văzută din interior“, este cartea neîncrederii, după cum *Ursul* (Faulkner) este cartea credinţei. (Drumul băiatului McCaslin spre lumea celor mari şi drumul vânătorilor spre ursul moş Ben şi drumul lui McCaslin spre Moş Ben: drumuri ale încrederii, tăria de a nu renunţa. Nu o credinţă oarecare, religioasă sau de altă natură, „subordonată“ unui scop anume, ci credinţa ca un principiu vital al actului uman.)

Billy Budd este victima inocenţei sale. (Poate prea mult, şi mereu în acelaşi fel, s-a discutat despre ambiguitatea relaţiei Bine-Rău la Melville şi personificarea ei în cuplul Budd-Claggart, acesta din urmă fiind o altă ipostază a lui Ahab; primul care a gândit astfel a avut însă fără îndoială dreptate.) Dar lumea în care se mişcă Billy este o lume a neîncrederii: „Orice marinar e obişnuit să execute ordinele fără să le discute; viaţa lui pe bordul unei corăbii este orânduită din exterior; marinarul nu cunoaşte promiscuitatea în relaţiile cu ceilalţi oameni – relaţii libere, întemeiate pe egalitate, cel puţin la suprafaţă, care te învaţă curând că, dacă nu manifeşti o neîncredere pe atât de adâncă pe cât de frumoase sunt aparenţele, rişti s-o păţeşti rău“. Iar Billy Budd este un om al acestei lumi. Fără voia lui, şi a noastră, el va acţiona şi va gândi, atât cât o va face, în virtutea lumii căreia îi aparţine. Cu toate că „era lipsit cu desăvârşire de acea cunoaştere instinctivă a răului care, la oamenii răi sau nu îndeajuns de buni din fire, precedă experienţa“... Billy Budd este şi el un om al neîncrederii.

1990-1994

Tare sunt singur, Doamne, şi pieziş

A fost odată un om. Numele lui era Arghezi. Într-o zi, în livadă, el se întâlni cu Dumnezeu. Arghezi tocmai curăţa de omizi merii şi cireşii. Aceste mici dihănii păroase umpluseră în vara aceea pământul. Iar un pribeag orb, care, nevoind cu nici un preţ să intre în casă, petrecuse noaptea în şură, unde îşi spălase mâinile şi faţa, mâncase şi se rugase apoi noaptea întreagă, prevestise grindină mare şi lăcuste. Omule, spuse Dumnezeu, am venit! Nu sunt vrednic, Doamne, spuse pământeanul cel scund şi voinic. Plecându-şi capul, el îşi păstră umerii drepţi, descolăci de pe un braţ mâneca lungă a cămăşii, cu care îşi şterse sudoarea ce şiroia pe frunte şi la ceafă. Eu te-am ales pe tine, omule, spuse Dumnezeu. Nu mă încumet, Doamne, spuse Arghezi. N-ai încotro, omule, te-am ales fiindcă mare este credinţa ta şi o porţi fără trufie. Arghezi căzu în genunchi. Deşi Dumnezeu se afla acolo în faţa lui şi arăta ca un ţăran bătrân şi ostenit de drum lung, omul îşi repezi capul pe spate şi urlă, orbit de lumina care despică brusc norii negri şi negura plină de lacrimi: iartă-mă, Doamne, dar mă îndoiesc fără odihnă în toate zilele şi nopţile vieţii mele... Îndoiala ta, omule, vine din credinţa ta, şi această îndoială eu o iubesc, spuse Atotştiutorul. Este o îndoială bună. Omul se ridică de la pământ, unde cutremurat se aruncase. O albină grea de polen, în drum spre stupul din fundul grădinii, se opri pe umărul lui Arghezi. El o privi o clipă şi albina se grăbi spre urdinişul ca o gură de peşteră. Suntem vecini, omule, şi trebuie să trăim în bună înţelegere, zâmbi Cel de Sus. Veni câinele şi se lipi de glezna omului, dar acesta îl alungă cu o

şoaptă. Eu nu vreau slugi umile şi nici ostaşi cu simbrie, spuse gânditor Atoateziditorul. Şi se lăsă din văzduh pe încheietura mâinii omului nu şoimul de vânătoare, ci un guguştiuc stropit cu alb şi vioriu. Nici nu apucă Arghezi să-i facă semn şi pasărea îşi luă zborul. Dumnezeu porunci: Te-am ales, omule, şi am venit să-ţi spun că eşti ales. Nu te risipi.

15 aprilie 1994

*

Bogza este astăzi un clasic în viaţă.

Pe sub sprâncenele de anahoret, venerabilul academician priveşte veşnic tânăr şi neadormit, o privire pe care nu am văzut-o la nimeni altul, lance şi scut totodată. Nu ridică prea des viziera. Când aude vorba „maestre“, Bogza se zbârleşte arghezian, dar zâmbetul în care o dizolvă este mai degrabă copilăreşte răutăcios decât chimic otrăvitor. Altfel spus, aruncată în paharul cu apă limpede, pastila dispare instantaneu, fără micul spectacol efervescent.

Când eram foarte tânăr, publicasem trei schiţe şi mă bătea gândul să mă las de scris, Bogza a apărut pe neaşteptate în casa noastră, la Albala, un târg care nu există, şi a zis: ai foarte mult talent. A luat-o de umeri pe nevastă-mea, o junǎ copilă, şi a dus-o la fereastră, afară era întuneric beznă, pană de curent, pe masă ardeau nişte lumânări. El a întrebat-o: odaia asta are lumină destulă? Fereastra dă spre răsărit sau spre apus? A adăugat: vezi, te rog, ai grijă... Mă gândesc de atunci la el cu o nestinsă emoţie filială, despre care nu i-am vorbit niciodată până acum.

Bogza trăieşte dintotdeauna ca un om liber, curios la tot ce se întâmplă, tentat de tot ce omeneşte nu este străin, prudent ca un paznic de far a cărui singură grijă este ca lămpile să ardă şi oglinzile rotitoare să nu se aburească. Credinţa lui în importanţa vieţii (a viului) este mai puternică decât spaima în faţa morţii. Are duşmani statornici şi prieteni adevăraţi, semnul tăriei de caracter. Este unul dintre marii titulari de la Theatrum Mundi. Pe când noi duceam tava sau răcneam cine ştie ce, o voce din mulţime, el juca Hamlet şi Raskolnikov.

Şi-a asumat vremurile, a scăpat viu şi nevătămat şi neticăloşit. *Ecce Homo*. Nu şobolanul care ronţăie sub podele şi iese la lumină doar când casa arde sau năvăleşte apa. Un erou al timpului său, spune Lermontov, copilul timpului, spune Hamsun.

Cu pălăria lui uriaşă, Bogza trece prin lanul de grâu precum Gulliver în Liliput. Oase mari, masiv, dar nu atletic. Încet în mişcare, dar rezistent şi îndemânatic. Poartă vara şi iarna ciorapi de lână, dar trece înot nu numai lacul Herăstrău şi Dunărea, ci şi Gangele. Un om al vieţii care l-a trăit, oho, cum a vrut ea, dar şi el a călărit-o cât a putut. Binele şi Răul sunt caii albi şi negri care trag la rădvanul timpului. Din când în când, pe capra înaltă se nimereşte un om care poate ţine zdravăn hăţurile până la o sută de ani şi chiar mai bine. Socratic, Bogza s-a plimbărisit printre toate bogăţiile lumii şi, precum acela care nevinovat bău cucuta, a spus: câte lucruri care nu-mi trebuie... L-a interesat îndeaproape soarta umiliţilor şi obidiţilor şi prea puţin dramele celor bogaţi.

Singura lui avere este o pendulă uriaşă, un mecanism aproape la fel de perfecţionat ca şi o făptură vie, un mic Taj Mahal pe lângă care Big Ben nu valorează mai mult decât un ceas de buzunar fie şi cu capace de argint. Tic-tacul acestei jucării magice instalate la etajul 6 într-un apartament cât o cutie de carton, pe Ştirbei Vodă, peste drum de fostul palat regal trimite necontenit mesaje în cosmos şi întreţine un halou de sunete suave în jurul încercatului oraş Bucureşti. Cine are urechi de auzit să audă.

(text apărut în ARC*, cu câteva zile înaintea morţii lui Bogza)*

*

Tânărul Preda este bântuit de stafii. La optsprezece ani, el vine la Bucureşti. Micuţul normalist miop şi plin de o nebănuită viaţă tainică. Şcoala? Poate să aştepte! Citim tot. Adică tot ce ne cade în mână. Cum se întâmplă cu mulţi dintre cei săraci şi înzestraţi, unii, oho, chiar şi cu geniu. Autodidactul îşi poartă marele talent ca pe un viciu despre care încă nu ştie nimic. Ronţăie drogul cu plăcere, dar şi cu indiferenţă, sunt nişte bombonele şi dacă au, acolo, un gust ciudat, o fi de la niscai mirodenii, n-

are a face, oricât de mare lumea asta, nu este cum să nu încapă ea în traista unui ţăran de la câmpie... Fraza lui teribilă de mai târziu, „Un ţăran când vine la Bucureşti caută tot ţărani“, spusă de altul, atunci l-ar fi făcut oare pe tânărul Preda să necheze ca un armăsar ce râde? Fiindcă el, chiar de i-o fi căutat, nu de ţărani a dat în Capitală, ci de orăşeni sadea, şi încă persoane de tot subţiri, exemplare de rasă. S-au adulmecat unii pe alţii. Instinctul lui a funcţionat de la început fără greş, în felul minunat, dar de neînţeles în care auzul muzical perfect al unui copil genial poate pune în dificultate o armată de valeţi ai muzicii. Da, instinctul lui (artistic) era al unui mare animal de pradă, puternic şi vulnerabil în acelaşi timp, mult mai bătrân decât omul. *Viaţa ca o pradă.* Lecturi pe apucate, oricât de dense, sărăcie, război, haos. Dar artistul cel tânăr nu se pierde cu firea. Ar fi de scris o carte despre asta. Reperele lui sunt dintotdeauna stele fixe. Tolstoi, Stendhal, Kafka, Sadoveanu (*casus belli*, îl iubeşte cu ură sau îl urăşte cu iubire), Caragiale, Dostoievski, Camus, Faulkner, Proust. Abia ieşit din adolescenţă, devorează *Dialogurile* lui Platon, dar nu se lasă digerat de Nietzsche. Prudenţa lui ţărănească? Abisul care îl cheamă şi pentru care natura lui pare făcută şi mirajul unei minţi sănătoase, pofta de lumină şi raţiune, teama de demonul care îl locuia şi terapia prin raţional? Oricât de complicat, complex, contradictoriu, înainte de orice, artist. Am recitit o noapte întreagă *Întâlnirea din pământuri.* Îmi place chiar „obiectul“, un exemplar din ediţia a doua, 1948, format mic, sărăcăcios, hârtie gălbuie, de împachetat, coperta dintr-un carton din care se fac şi cutiile pentru pantofi. Cartea se încheie cu o scurtă nuvelă, un crochiu în cărbune scos dintr-o singură linie, mână foarte sigură, un episod moromeţian. Se numeşte *Dimineaţă de iarnă*. Motto din Swift. Nu la întâmplare, tânărul bântuit de „duhuri nevăzute despre care se povesteşte iarna prin case“ alege sau se lasă ales de marea ironie, de sarcasmul ucigaş al irlandezului, şi acela un popă cercetat de demoni.

O povestire se numeşte „La câmp“. Doi ciobani violează o fată într-o porumbişte verde. Aici, totul este cruzime şi răceală, aproape fără nici o legătură cu „zolismul“ de atâtea ori invocat de comentatori şi cap de

acuzare imediat după debut. Inventarul realist este un pretext, o păcăleală de maestru. Cu sau fără voia tânărului autor. Instinctiv, el elaborează povestirea pură. Aceea la care, asta e, un autor oricât de şcolit, dar numai atât, nu ajunge niciodată. Tânărul Preda scrie aşadar o poveste ce ar fi plăcut fără rezerve celui care acum vreo trei sute de ani scria cam aşa: când văd pe treptele bisericii o bătrână cerşetoare în zdrenţe şi plină de bube purulente, eu spun: ce oroare. Dimpotrivă, când privesc portretul ei făcut de maestru, spun: ce minune... Iată un fel de a vorbi despre vidul de nestrăbătut dintre realitate şi ficţiune, care mie îmi ajunge. De n-ar fi caniculă în timp ce scriu, aş adăuga că o asemenea observaţie face cât un mic tratat de estetică. Dar capodopera debutantului Preda este „Colina“. Nu se poate povesti. Este o relatare despre răul care mereu ne dă târcoale. Un conspect al fricii şi spaimei universale.

Nu l-am cunoscut pe Preda. Am schimbat de două sau trei ori cuvinte la întâmplare. Nu şi prima oară, când l-am întâlnit la Bacău, în anul 1970. Nu-i înţelegeam atunci teama de sine însuşi, mă răvăşise lectura câtorva povestiri, de ce ocoleşte el demonul, de ce nu îndrăzneşte să meargă până la capăt în bezna ce îi fusese dată, precum lui Columb oceanul? L-am întrebat direct, brutal, nemulţumit. A încercat să-mi răspundă spontan, o „ţărănie“ abilă, un ocoliş. Nu i-a ieşit. S-a posomorât, m-a privit mai puţin decât o clipă cu furie, cu interes, cu o bizară, neaşteptată simpatie, totul stins brusc în numai două cuvinte. Nu ştiu, a zis. Ca şi cum ar fi dispărut într-un nor.

*

Secretul lui Kundera stă în demontarea „mecanismului“. Arta lui vine din discreţie şi inteligenţă. Kundera are mână de ceasornicar şi ochi de entomolog. Piesă cu piesă, mecanismul este desfăcut pe o pătură în faţa noastră, axe, bucşe, roţi dinţate, omul în angrenaj, bucată cu bucată, uneori, brusc, trucurile magicianului, iuţeală de mână şi nebăgare de seamă, dar şi un diavol nevăzut, joben, vestă colorată, bărbuţă, baghetă subţire de argint, totul este montat la un loc fără grabă, dar în timpul cel mai scurt, cortina, spectacolul s-a terminat. Inteligenţă şi amar umor, o lehamite prea bine

cunoscută şi la noi, face parte dintre bunurile comune experienţei tragicomice de după război, ca la noi la nimeni, dar lasă, că nici cu voi nu mi-e ruşine, suntem o familie unită, fratele cel mare din Răsărit veghează, o şesime din mapamond, vom învinge... Kundera nu supralicitează niciodată politicul şi eroticul, altfel mereu prezente, liant şi substanţă, în fiecare pagină, în frază chiar. Filtre subtile, ştiinţa dozajului învăţată parcă într-unul dintre atelierele magice din Mala Strana. În acelaşi timp, s-ar putea spune, totul vine din bună-creştere.

Din anii ’70, Kundera trăieşte în Franţa. Exilul nu l-a făcut nici mai bun, nici mai rău. Natura lui de artist l-a ferit de excese! Mult talent şi un dram de noroc. A scris foarte bine, cu toate riscurile, în patrie, unde a cântat la trompetă, a condus o revistă, a fost profesor de estetică, scrie bine şi în Franţa. Între alte documente protestatare, a semnat cele 2 000 de cuvinte, unul dintre manifestele importante ale disidenţei din Est şi care conţine în germene aproape toate textele protestatare apărute ulterior, până azi, în această parte a lumii. După Primăvara de la Praga, Kundera a ales exilul fiindcă a avut cu cine şi pentru ce să o facă. Cel puţin aşa se vede de la Bucureşti. Sau numai eu cred aşa?! A dat cu tifla ideologiei de orice esenţă sau nuanţă. Nu vă grăbiţi să surâdeţi: Kundera ştie să dea filozofic cu tifla. Şi-a urmat numai şi numai drumul lui de artist. A ştiut să colaboreze cu destinul său. Fireşte, înainte de orice, talentul l-a făcut cunoscut. Unii spun că este cel mai bun dintre scriitorii (pur şi simplu) emigraţi din Est. Nu ştiu. Eu cred că acest Kundera este un scriitor pentru toate punctele cardinale.

Nuvela mai de tinereţe *Falsul autostop* este o probă de laborator a domnului profesor Milan Kundera, doctor în ştiinţele oculte-magice-filozofice-şi-nu-numai-atât ale literaturii. Cei doi tineri îşi joacă „dublul“, o tentaţie mărită microscopic în toate registrele: existenţial, politic, erotic etc. Omul intim şi lumea în care trăieşte (am trăit-o şi noi, vai, pe pielea noastră şi câte încă mai avem de tras) se compun şi se descompun din amănunte cu semnificaţie finală arborescentă. Neputinţa şi tragismul plutesc în derizoriu şi grotesc, chiar şi aşa, ca nuferii pe pânza subţire de apă care acoperă mlaştina. Nici un cuvânt mai mult. Ştim să-l citim şi să-l înţelegem pe

Kundera cel puţin la fel de bine ca ai lui, cehii, slovacii şi tot neamul lor, ca şi al nostru, otrăvit de istorie şi politică.

Marocco

Arta Popescu este o ţară a nimănui, unde poezia călătoreşte pe blat, altfel spus, studenţeşte, cu tramvaiul.

Autorul era o făptură inocentă, din greşeală nimerită pe la noi. Îmi dau acum seama, avea boiul îngerului anonim care traversează tăcut şi doar pentru o clipă, mesager important, capodopera lui Kieslowski, serialul TV *Decalog.*

Prin anii ’80 târzii, prietenul meu de atunci şi de acum, Mircea Martin, mi-a lăsat la Cartea Românească nişte dactilograme într-un dosar de carton moale. Iacătă încă un cenaclist ambiţios, mi-am şoptit pe loc în barbă, dom’ profesor ţine la onoarea lui de magistru care îşi protejează până în pânzele albe ucenicii de la Universitas. Cred că era sfârşit de săptămână. Ce îmi veni, luai hârţoaga acasă, într-un pachet strâns la repezeală de pe masă, plicuri mari şi grele, inutile adrese, ziare, reviste şi un etui din nu ştiu ce lemn preţios african, în care sunau sec beţigaşele ascuţite la capete ale jocului numit marocco, veche distracţie de interior, acasă şi la cafenea, uitat astăzi mai peste tot în lume, nu şi în Maghreb, se pare, poveşti de altădată, Casablanca, Tobruk, filme, romane pentru un sezon, comunism, nazism, războiul mondial, Humphrey Bogart, politică, spionaj, Rommel, Ingrid Bergman, Montgomery, legenda care înghite istoria, fantasme, ficţiune... Era un dar neaşteptat din partea unui poet tunisian întâlnit într-o vară la Lahti, un tip simpatic, deştept, scurtă, dar remarcabilă carieră în Franţa, o noapte de pomină la o saună cu ambe sexe pe malul lacului, la Solstiţiu, în ţara Suomi. Nimic nu mai ştiu despre tunisianul plin de har şi cu un nebun

umor, din când în când însă joc de unul singur marocco. Mă pasiona în copilărie, primisem la un Crăciun cutiuţa cu beţişoare de lemn colorate, o pierdusem în refugiul din august 1944. Darul tunisianului, splendid obiect de colecţie, fildeş cu inserturi de lapislazuli armat pe axe invizibile de titanium, era însoţit de un răvaş amical pe care şi astăzi îmi dau silinţa să-l înţeleg până la capăt: pentru felul în care ai evocat copilăria ca pe un joc de marocco, te asigur, ceva pe cât de simplu, pe atât de misterios...

Fără îndoială, uitasem nişte amănunte. Fusese doar o şuetă. Nu era nimic de făcut. Copilăria este adevărata mea patrie. Fildeşul licărea stins lângă poemele tânărului student, pe masă. Aşa că m-am pomenit citind *Arta Popescu*! Neatent, cu gândul în altă parte, atras fără să-mi dau seama de lectură, cuprins din toate părţile apoi. Făceam paşi prin casă, citeam cu glas tare şi mă bucuram, în sfârşit, de unul care vine singur şi cu lumina numai a lui.

Martin apăru într-o zi cu el la Cartea Românească. Chipul lui din ziua aceea nu mi-l amintesc. Doar o anume atitudine. Atent, nici timid, nici agresiv. Nici debutant, nici consacrat. Reţin însă o imagine a lui de prin anii ’90. Demisolul de la Societatea de Radio, „casieria“, acolo încasezi colaborarea. Intri fără ca poliţistul să te legitimeze, ieşi cel mai adesea convins că ar fi trebuit să primeşti mai mult!

Coboram treptele cu gândul numai la ale mele. Erau zile, vorba filozofului chinez, *interesante*, întâlneam peste tot oameni care nu mai erau deloc ceea ce crezusem eu până atunci despre ei. Mai mult, descopeream nu numai în celălalt, dar şi în mine însumi personaje absolut necunoscute. Nu se vedea corabia scufundându-se, mai degrabă tăia valurile cu toate pânzele sus, dar se urla şoptit: scapă cine poate! Vidul se umpluse cu incredibile făpturi bipede, întru totul asemănătoare fiinţelor inteligente. O încărcătură epică neobişnuită.

Dar mi-am auzit numele strigat cu simpatie şi un fel de neluată până atunci în seamă admiraţie. Era un tânăr cu părul strâns la spate într-o coamă deasă (purta sau nu barbă?), părea obosit, ceva puhav, nu foarte sănătos. Dar capul, desenul feţei, ochii spuneau totul senin şi calm, nu ascundeau nimic.

Îl cunoşteam oare? Mai important mi se părea însă că întâlnesc un om căruia i-aş putea vorbi deschis. Oho, dar pe unde îmi rătăcea mintea... Sigur că da, era Popescu. Cristian Popescu. *Arta Popescu*! La o repede ochire, părea altul decât acela pe care mi-l prezentase Martin. Ca şi cum s-ar fi scurs foarte mulţi ani. Dar îngerul ascuns în el mi l-a apropiat într-o clipă. Era însoţit de doi inşi. I-a expediat prietenos. Ieşirăm împreună. Conversaţie, mai nimic despre poezie, cafea la una dintre „terasele“ care semănau leit cu vechile „bufete“ săteşti. O zi de neuitat, în vremuri tulburi. Bineînţeles, am pus la cale o partidă de marocco. A auzit, cunoaşte el oare jocul ăsta? Nu, dar ce bine sună şi ce noroc să întâlneşti oameni ca tunisianul ăla aiurit, aveţi dreptate, cred că este chiar aşa, simplitate şi mister. Abia aştept, poate săptămâna viitoare?

Curând, el muri.

Despre câte ocoluri făcui atunci ca să-l pot publica la Cartea Românească (1988), cum am şi spart uşa care rămânea închisă oricât de răbdător bătusem în ea, despre bucuria cu care deschisei în sfârşit cartea tipărită, cerneala abia uscată şi restul, despre farsa tragică pe care deseori ludic am jucat-o nu eu am să vorbesc acum. Alţii. Când se vor trezi din somn. Dacă. Eu oricum sunt în altă parte.

*

Virgil Duda gândeşte o carte amară şi lucidă. O sută de pagini scrise la capătul puterilor, dintr-o suflare, de fapt, un lung strigăt înăbuşit de suferinţă, disperare şi nostalgie. Teamă şi eliberare în acelaşi timp, la umbra zidului plin de lacrimi?

Autorul a emigrat spre sfârşitul anului 1988 în Israel. Cartea este scrisă de-a lungul câtorva luni din 1989. Când se va cunoaşte în sfârşit istoria acestui an, va fi praznic mare pe mapamond. Cartea lui Duda este un document extraordinar al stării pe loc, al desprinderii fără voie de matcă, al rătăcirii de sine şi al speranţei târzii. A fost începută ca un exerciţiu de adaptare, un fel de terapie autoprescrisă. Se vede încă o dată caracterul paradoxal al memoriei. Fixezi până la paroxism prin scris nu numai ca să

rămână, dar şi pentru a uita. Dacă funcţionează nonstop, memoria o ia razna, turbează. Să nu uiţi nimic, oho, dacă se poate, dar să nu faci din asta un viciu. Ecuaţia este: Timpul = Memorie + Uitare. Cui mă contrazice astăzi îi dau întâlnire peste trei sute de ani şi sunt (aproape) sigur că voi câştiga pariul! Duda vrea să se vindece de răul care l-a făcut să părăsească ţara natală şi vrea să înţeleagă ceva din chemarea ancestrală? Un scriitor există, înainte de orice, în limba în care scrie. Un prizonier de bunăvoie, o captivitate pe care numai talentul o acceptă. Cu sau fără voia lui, autorul *Anchetatorului apatic* se face apărătorul acestui punct de vedere. Printre atâtea griji ale instalării într-o lume de fapt necunoscută, la 50 de ani, el scrie febril, tensionat, furios, înduioşat, plictisit, nostalgic, detaşat, atent, indiferent, implicat. Cu toate acestea, textul este surprinzător de coerent, bine articulat, suplu. Scepticismul şi orgoliul sunt inteligent temperate de simţul umorului. Memorialistul pătimaş este mai totdeauna salvat la timp de romancierul „obiectiv“. Ironia nu se lasă sedusă de sarcasmul mereu la pândă. Spuneam „document“ fiindcă Duda, cu un desăvârşit profesionalism, ştie să aprecieze vânătoreşte distanţa, să rămână onest şi hotărât în atitudini şi convingeri. Realitatea limbii şi pământului natal face din evreul problematic un artist român nu mai puţin bântuit de obsesii existenţiale şi care se revendică mai ales din Caragiale. Nici prin cap nu mi-ar fi trecut să plec, scrie el, şi îl crezi. El aparţine culturii române, singur o spune, şi nu printre rânduri. Scriu despre el, îl simt aproape, îmi pare rău că a plecat, dar implicarea lui în alt spaţiu spiritual este şi în folosul literaturii române. Instantanee, radiografii sociale, politice, psihologice remarcabile, excelent fişier de personaje, intuiţii fine şi observaţii pătrunzătoare, toate acestea fac din documentarul-Duda o carte de literatură. Ea rezistă în sine aşa cum este, dar conţine şi sâmburele epic al unui vast roman. Poate va fi scris.

*

Într-o noapte rece, fără lună, dar înstelată din octombrie 1980, aşezat turceşte pe o pernă de piele scorojită, cu vreo sută de ani în urmă verde ca fisticul, adusă din grajdul ruinat, o trăsură ca un dric de lux pentru copii

milionari, încă sub praful gros, în lumina puternică a lanternei, se putea ghici luciul nestins al spiţelor lăcuite în roşu, cu capul limpede şi foarte uşor în picioare, deşi nu dusesem nici măcar în glumă paharul la ureche, iar casa era plină cu oameni de nădejde într-ale băuturii, făpturi de ambe sexe, dacă n-ar fi să numesc decât doi, prietena polonezului R., proaspăt sosită de la Cracovia cu veşti aiuritoare despre *Solidarno~ć* care abia începuse să dea în clocot, şi olandezul K., un fel de crai de ghindă îmbrăcat ca un paj nebun după muzica Vântului de Miazăzi şi care nu pleca niciodată de oriunde ar fi fost invitat fără să ia cu el sub haină sau în văzul amfitrionului ultima sticlă de whisky, începută sau nu, neputând uita spaima fericită a lui P.J., care tocmai terminase de tradus în engleză un *delectus* din Bacovia şi umbla buimac, sedus de febra magică, spunea el, a acestui poet necunoscut, nu mai pot să scriu nimic după ce am dat de ăsta, adăuga cu zâmbetul lui uneori stingherit de licean prins cu mâţa-n sac, *I can't...*, rezemat de muchea unui preafrumos scrin de nuc ciuruit de cari, dar, fir-ar să fie, încă rezistent în felul unui butuc de măcelărie, deasupra mea legănându-se o plasă de păianjen greoaie ca un năvod ud, purtat aşadar pe valul acestei fraze lungi (mă amuza s-o inventez şi să o uit pe loc, pentru a putea fi scrisă mai târziu) şi ademenit de mireasma vagă a florii de glicină, o amintire din Faulkner devenită brusc realitate, am ascultat-o pe Donna citindu-şi poeziile. Donna era prietena unui tânăr din Hong Kong, coreean după tată, mama rusoaică din Siberia, putred de bogat, student din plăcere şi curiozitate, preocupat mai ales de gândul cum să-şi păcălească tatăl fără să-l supere de tot. Avea un cap de fildeş lucrat cu dalta cea mai fină, dar nişte mâini ca două hârleţe, nemuncite, însă ţepene, aproape uriaşe, dure. El voia să rămână cât mai mult timp la Iowa City, lângă Donna. Se iubeau şi poate din cauza asta se băteau aproape zilnic, după care îşi jurau să plece chiar în dimineaţa următoare la Las Vegas, unde există un papagal venit tocmai de la izvoarele Amazonului şi care, înţolit într-un frac multicolor, te căsătoreşte în zece minute şi te divorţează după trei ore. Tânărul din Hong Kong închiriase paragina unde hălăduiam, la jumătatea distanţei între Cedar Rapids şi Iowa

City, să aibă Donna un loc în care să-şi poată citi din când în când poeziile. Invitaţii unei singure nopţi ar merita un capitol lung în cartea despre Iowa.

Poeziile Donnei erau frumoase, dar nu mă interesau. Am ieşit afară. Frigul şi stelele, cocenii încă netăiaţi pe un segment îngust şi lung care pleca precum o rază din coasta fermei, chiar de sub stănoaga cailor de un veac nefolosită. O pală de vânt intră pe neaşteptate în lanul de porumb uscat, era o mică armată de tablă, infanterişti de tablă ruginită mărşăluind noaptea pe landă. E o tâmpită, spuse olandezul apărut fără veste în umbra mea. Era treaz, răguşit, posomorât. Când năvălisem în casă, pe înserate, fusese vesel, nepăsător, agreabil, aproape beat, ţinea în dinţi o sticlă de Bourbon fără dop, pe jumătate plină. Nu-ţi plac poeziile? am întrebat. Ba da. Foarte mult. Dar nu se mai scrie aşa de zece ani... Oho, dar asta mă interesa. Nu înţeleg, am mârâit, „scrisul“ este atemporal, am râs, când există, am adăugat cu o nepermisă suficienţă, mai bine zis, într-o tonalitate necontrolată, ce înseamnă nu se mai scrie aşa? Eşti şi tu un tâmpit, spuse olandezul, râgâi, iartă-mă, spuse, râgâi şi mai lung, oftă, îşi şterse ţărăneşte gura cu mâneca hainei de catifea vişinie, e simplu, prietene, nu se mai scrie aşa. Brusc, o rupse la fugă prin lanul întunecat de porumb. Din casă se auzeau râsete, hărmălaie, muzică...

*

Fostul ajutor de chirurg moţăia pe o bancă sub salcia pletoasă din Grădina Publică.

Nu pot dormi din cauza arşiţei, spuse profesorul Tomşa. Nici noaptea, nici la siestă. Când are de gând să plouă, domnule? Se aşează la celălalt capăt al băncii. Şipci de lemn vopsite în verde, montate pe un schelet de fontă. Băncile din locurile publice. Grele. Nu le poţi urni dacă ai vrea să le muţi acolo unde umbra e mai deasă.

Ce citiţi? întrebă fostul ajutor de chirurg. Era încă tânăr? Îmbătrânise şi el? Nu se putea desluşi nimic în făptura lui mereu aceeaşi. Lipsise mulţi ani din oraş. Nu mai lucra de mult la Spitalul Invalizilor. Era instalat în trei odăi

din casa boierească a Ilioaiei pe Dealul Manutanţei. Nu se ocupa deocamdată cu nimic, trăia ca un rentier cu venituri mijlocii.

Într-adevăr, profesorul avea sub braţ o carte. Am şi uitat de ea, spuse el. Nu ţin minte o vacanţă mai plicticoasă ca asta. Iar la Amara n-am întâlnit nici una dintre vechile cunoştinţe, ha, ha, de ambe sexe. Burlăcia devine, hotărât lucru, din ce în ce mai greu de suportat. Cu toate astea...

Se aplecă, tocurile pantofilor cu bombeuri pătrate, bine lustruite scrâşniră în pietrişul mărunt, bâjbâia orbeşte cu mâna sub bancă, rupt de mijloc, nedezlipindu-şi fundul de bancă, celălalt sări sprinten de la locul lui, din apatia de până atunci, era alt om, un adevărat sportsman, unul dintre aceia care se văd pozaţi în revista *Cinema*, flanea fantezistă, mânecile suflecate, râde cu o gură ca un singur os mare şi lucitor de fildeş, un campion. O fotografie ovală, în sepia, montată între capete de femei tinere, sprâncenele smulse cu penseta, părul încreţit cu drotul, dedesubt scrie: o vedetă sportivă şi admiratoarele tale, da, ăsta era fostul ajutor de chirurg. Cel puţin azi, pe vipia asta...

Cartea este acum pe genunchii profesorului, adunaţi unul lângă altul ca două capete de animale înspăimântate, în timp ce labele, mult depărtate, continuă să scurme pietrişul. Pe când ochii rătăcesc prin chioşcul verde, gol acum, fanfara regimentului de artilerie îşi va relua programul săptămânal abia spre sfârşitul verii, capelmaistrul Vameşu Ionel s-a însurat de curând cu fata unui podgorean din Huşi, a căpătat o permisie specială, se pare că însuşi generalul Racoviţă a îngăduit, el apreciază mult calităţile înnăscute de muzician ale plutonierului Vameşu, are de gând să-l trimită la studii pe banii regimentului, cu condiţia... Profesorul adună impresii, imagini, idei pentru un fel de cartea cărţilor la care lucrează în mare taină şi va fi o capodoperă. Acest ajutor de chirurg! Un om interesant. Nimeni nu-i spune altfel. Mitoman, petrecăreţ, priceput la toate şi la nimic.

Toată lumea apelează la el, de la te miri ce până la, ehe... De notat neapărat asta. În chioşc, pe împletitura de bârne vopsite ca şi băncile, în verde, s-a aşezat o pisică mare, neagră, luceşte...

Dar ce faceţi, domnule ajutor de chirurg?

Cu gândul la cartea lui care va primi neîndoielnic premiul Nobel, greu este să scrie prima frază, monumentală, se înţelege, impresionantă, ea va da tonul cărţii, dar trebuie să fie totodată şi de o simplitate biblică, nu este de conceput peste, să zicem, şaizeci de cuvinte, dar ele trebuie să aibă o încărcătură cu mult mai mare decât pachebotul Queen Mary, orişicât, netezindu-şi dintr-un vechi obicei cu palma umedă părul pe tâmpla dreaptă, profesorul se lasă mult pe spătarul ondulat al băncii. Capul întors spre vecinul din partea opusă.

Acela citea. Citind, se ridică şi porni, paşi rari, dese opriri, pe aleea de pietriş. Nemişcat, profesorul privea în urma lui. Nu-l strigă. Nu se duse după el. Nu-i ceru cartea înapoi. Peste o vreme, la lumina lămpii cu petrol, în odaia închiriată în casa văduvei unui impiegat de mişcare, grădină mare, neîngrijită, dar cu atât mai atrăgătoare, arbori bătrâni, buruieni cât un stat de om, iarbă înaltă şi deasă, mulţi pomi fructiferi între tufe încâlcite de liliac şi mătrăgună, glicina şi regina-nopţii năpădind de jur împrejur casa scundă, dar întinsă, coloane de zid văruite în alb la intrare, mult adus din spate deasupra mesei de bucătărie, profesorul scria în *Jurnalul* său: „Azi, 13 iulie 1935, se face un an şi o lună de la o întâmplare bizară ce am trăit în Grădina Publică din oraşul Albala, în ţinutul Muntelui Ou, unde locuiesc şi în prezent. Fostul ajutor de chirurg, personajul despre care deseori pomenesc în jurnal şi căruia îi rezerv cel puţin o sută de pagini în cartea mea absolută, mi-a luat pur şi simplu din mână şi fără să ştiu ce vrea un roman ce-l purtam cu mine atunci, şi anume *Saga lui Gösta Berling* de Selma Lagerlöf. A început pe loc s-o citească într-un fel de transă. A plecat citind, ca un somnambul. Cuprins şi eu de un fel de paralizie care-mi plăcea, deşi îmi da fiori de groază, l-am lăsat în plata Domnului. Nu ştiu pentru ce. Eram sigur că-l întâlnesc a doua zi în acelaşi loc. N-a mai venit. L-am căutat peste o săptămână acasă la el. Stă cu chirie ca şi mine, dar o casă mai bună, mai arătoasă, mai scumpă. Ca să fiu sincer, nu mă interesează; dar din ce şi-o permite oare? Mi s-a spus că este plecat din oraş pentru nu se ştie câtă vreme. N-a apărut nici până azi, când dezvolt nota scrisă atunci telegrafic în jurnalul meu. Straniu este ce se întâmplă cu mine. Citesc de atunci încoace

numai Selma Lagerlöf. Nu ştiu ce să cred. Am împrumutat de pe unde am putut, am cumpărat tot ce am găsit scris de ea. Mă încredinţez acestui jurnal şi spun că nu-mi place cum scrie. Este foarte demodată. Mie îmi plac modernii. Această bătrână malefică (fiindcă nu pot să cred, acum toţi spun despre ea că este o mesageră a binelui şi iubirii, mie de ce mi se întâmplă pe dos şi mă tem?) scrie ca o învăţătoare născută cu părul alb, pentru adulţi despre care ea crede că au rămas copii. Îmi pierd minţile. Elogiile ce i se aduc de vreo cincizeci de ani întrec măsura, ţin de o gândire ancilară trasă la indigo. Eu sunt un adult evoluat. Am fost un copil aproape minune. Sunt un adult raţional, sceptic, ambiţios. Nu pot permite aşa ceva. În cartea mea mai mare decât toate celelalte va fi şi un copil. El nu va putea citi nimic din poveştile pentru abecedar ale bătrânicii de la Morbacka. În cartea mea, cărţile ei vor sta pe ultimul raft, unde nici cârpa de praf nu va ajunge vreodată. Cu toate astea, deşi fiecare zi înseamnă pentru mine cel puţin o pagină din cartea mea nemuritoare pe care abia o gândesc (dar, odată prima frază găsită, va curge ca Amazonul), mi-aş da un an din viaţă să pot scrie o povestire ca *Banii domnului Arne*, singura ce ar putea fi reţinută, dacă nu s-ar bate şi aici câmpii cu tot felul de fantome şi presimţiri. (Hm, când voi transcrie jurnalul, cred că voi renunţa la fraza asta.) Ca să nu mă înşel, o citesc cu creionul în mână. Sunt sătul de atâtea nopţi albe. Am muncit mult, aşa că pot fi crezut pe cuvânt: este iremediabil demodată şi bântuită de demoni. Sunt încredinţat că această Selma Lagerlöf, acolo la conacul ei din Morbacka, lângă graniţa cu Norvegia, face vrăji. Altfel nu se explică. Este foarte bătrână şi trăieşte la ferma ei, unde s-a şi născut şi pe care a răscumpărat-o, ştiu eu, cu bani ca şi cei furaţi de piraţii scoţieni pastorului Arne. Conacul de la Morbacka. Sunt sigur că din cauza ei nu-mi iese mie prima frază, aceea care va trimite cartea mea direct pe tronul de aur al literaturii universale. Orice ar fi, trebuie să aflu. Am convins-o pe mătuşa mea să-mi împrumute nişte bani. M-am înscris pentru o excursie în Scandinavia, sunt nişte reduceri de preţuri la toamnă, mătuşii i-am spus altă poveste. Trebuie să dezleg vraja care îmi ţine cartea pe loc. Vrăjitoarea asta bătrână care trece drept regina îngerilor. Totul i se trage de la gheaţă şi

ceţuri. Simt asta cu instinctul meu de la Gurile Dunării. Dacă există atâta lumină, pace şi credinţă în scrierile ei, de ce nu mă dezleagă şi pe mine? Voi ajunge la Morbacka pe înserat. Voi rămâne în pădure până spre miezul nopţii. Poate îl găsesc şi pe fostul ajutor de chirurg. L-o fi pus coropişniţa bătrână la treabă pe moşia ei, sapă cartofii, mulge vacile, seceră secara, pipăie găinile de ouă, ba l-o fi trimiţând şi cu bobocii de gâscă pe islaz. Aşa cum îl călărea diavolul pe Gösta Berling, pastorul...

*

Miron Kiropol trăieşte la Paris din anul 1969. El este unul dintre acei puţini care nu aleg, ci sunt aleşi. Exilul l-a ales pe el încă din tinereţe. După cum poezia l-a ales de la naştere. Suferinţa ce naşte în el poezia este în aşa măsură soarta lui, încât pare desprinsă de viaţa care îl poartă în lume.

Exilat dintotdeauna într-un trup care nu-i aparţine. Ceea ce îl face sieşi suspect. Bacovia defineşte într-un vers mult mai bine această bizară sursă de poezie. Discreţia cu care şi-a trăit aici tinereţea, liniştea neobişnuită în care se mişcă dincolo, precum în deşert un călător nebun după spaţiu, această putere de a exista singur este teribilă şi, înainte de orice, semnul nobleţei născute, şi nu făcute. Efortul artistului spre anonimat este considerabil superior celui pentru succes. Şi mai bine răsplătit în cele din urmă. Oricât de târziu. Când s-a odihnit, în ziua a şaptea, după ce făcuse numai în glumă lumea în primele şase, bunul Dumnezeu s-a gândit aşa: pentru artist nu e niciodată prea târziu.

În România, Kiropol a publicat trei cărţi de poezie, în Franţa alte trei şi două de proză. Şi aici, şi acolo, atunci şi acum, el scrie despre Iubire şi Divinitate. Aici era privit cu neîncredere şi o binevoitoare, oarecum colegială batjocură. De ce? Dumnezeu nu există, iar Eros este un personagiu frivol şi mai ales în stare de primejdioase metamorfoze. Trebuie să fim cu ochii în patru... Pe când dincolo, între un râu de lapte şi altul de miere, nimic nou sub soare... Dar poetul este mai tare decât moartea. El poate, neştiut de nimeni, să păzească ani în şir o sală de muzeu, îmbrăcat într-o uniformă caraghioasă, de ofiţer care nu există. Şi, în tot acest timp,

transfigurată de iubire şi devotată acestui anonim, poezia îl învaţă lecţia timpului, ea, care prea deseori cochetează cu cei mediocri, abili şi perseverenţi, iar când sunt şi norocoşi, chiar şi pierde câteva nopţi cu ei.

Nu l-am cunoscut în tinereţe pe Kiropol. Ne-am întâlnit de câteva ori, aveam buni prieteni comuni, eu locuiam în provincie, poate am coborât împreună într-o seară scara de piatră din vechea casă boierească de pe Ana Ipătescu, unde *Gazeta literară*, mama de fată mare a *României literare* de mai târziu, ocupa nişte odăi mari, golaşe, inospitaliere. Am ştiut de atunci, fără s-o spun cuiva, că acest Miron Kiropol este condamnat la poezie, ales fără să fie întrebat, aşa cum Domnul K. este chemat într-o zi la tribunal. Fragmentele de jurnal confirmă. O proză tensionată, expresivă, eliberată de orice complexe şi vegheată în acelaşi timp de bun-simţ. Lucru rar. Tragicul este temperat de inteligenţă şi detaşare. Observaţiei crude, tăieturii nemiloase îi urmează lacrima şi îndoiala. Cele mai convingătoare „jurnale“ sunt acelea în care autorul reuşeşte să scrie despre sine ca şi cum ar fi vorba despre altcineva. Să substituie aşadar persoana întâi (peste măsură de vanitoasă) celei de a treia (aşa de răbdătoare şi onestă). Pentru a reuşi să rămâi, în fine, tu însuţi. Poetul Kiropol reuşeşte. Un român, şi el, la Paris. Singur în marea singurătate. Senin asumându-şi poezia ca pe o „vină tragică“.

*

Îl citez pe Caragiale în cele mai neaşteptate împrejurări, cu amară satisfacţie, cu delicii masochiste. Ne-a observat aşa de bine, încât mă îngrozesc de plăcere. Mă tulbur, şi din râs o dau pe plâns.

Ăsta era nenea Iancu: „Văz enorm şi simţ monstruos“. Aşa este. Cu cât îl reciteşti, cu atât mai mult şi până la panică se vede şi se simte gluma lui. Fiindcă mai toţi crezură când îl auziră că iarăşi glumeşte. Nici vorbă. Dar pentru că are geniu, nu se lasă înghiţit de propriile umori, nici otrăvit de sarcasm. El găseşte mai întotdeauna tonul potrivit. El numeşte răul râzând. Râsul lui Caragiale nu batjocoreşte. Nu este nici pe departe un râs îngăduitor. Nu cruţă nimic. Ochiul unui entomolog şi mâna marelui chirurg.

Dar, înainte de orice, este un râs inteligent. Râsul lui Caragiale este o formă a stilului.

Actualitatea lui este neîntreruptă. Nu mă tem să spun că la români Caragiale va fi actual şi în secolul XXI. El ne arată păcatele noastre de toate zilele fără să invoce la tot pasul, patetic, lugubru, ameninţător, păcatul originar. Fără să se declare director de conştiinţe, el îţi bagă adânc mâna în gură, pătrunde glumeţ, tâlhăreşte, te apucă pe dinăuntru de coadă şi te întoarce pe dos. Cam ca pe o mănuşă. Fără chiar să-ţi dai seama, aşadar este şi un bun anestezist. Poţi pentru ca să spui că nenea Iancu nu ignoră omul, dar pe el îl interesează mai degrabă oamenii. În loc să facă filozofia clistirului, adică un fel de spălare a sufletelor cu irigatorul, el descrie (fireşte, cum ştie el să o facă) moravurile. Lecţia este cu mult mai aspră şi folositoare şi mai ales în spiritul locului. Pe care, oricât de snob ai fi, nu-l poţi ignora.

Nimeni ca Iancu Luca Caragiale nu ne-a arătat goliciunea şi neruşinarea. Dar a făcut-o *sine ira et studio* şi fără să dispreţuiască lumea din care el însuşi venea. Dispreţuia însă şi el câte ceva pe ici, pe colo, şi anume prin părţile esenţiale, între altele, snobismul elitist. Fiind un spirit de elită, Caragiale şi-a bătut joc de elitismul mai totdeauna ca efect al mediocrităţii. Adevărata elită nu produce elitism, ci doar valori. Sau există pur şi simplu în sine. După cum adevăraţii boieri nu sunt blazonarzi. Mania blazonului o are ciocoiul şcolit sau numai fandosit, atunci când nu e vorba de trufaşul bastard sau visătorele şi rece ucigaş copil de slugă.

Încât şi astăzi mediocritatea din toate vânturile ne învaţă cum că ar trebui să fim circumspecţi cu Caragiale, spirit neconstructiv şi aşa mai departe. Mofturi. De fapt, românului (în ciuda spiritului său critic nonstop, dar mai degrabă epidermic şi salonard) nu-i prea place să-şi recunoască defectele. Stare la care este periodic împins sistematic (de către o extremă, în timp ce opozanta îl culpabilizează fanatic şi l-ar mâna de s-ar putea cu biciul pe drumul Canossei) din pricini pe care eu nu le-am înţeles niciodată până la capăt. Numai cei puternici sunt capabili să-şi recunoască slăbiciunile. Primul care a vorbit tranşant despre ele este Dimitrie Cantemir

în *Descriptio Moldaviae*. Dar cine îl mai citeşte astăzi pe Cantemir? Şi câţi ştiau să citească pe vremea când a apărut cartea domnitorului cărturar? În orice caz, actualitatea lui Caragiale este mai expresivă ca oricând.

Să nu ne temem însă de Caragiale. Dar se teme cineva? De ce ţi-e frică nu scapi! Să nu ne temem de nenea Iancu, înainte de orice, fiindcă el nu numai că ne măguleşte la tot pasul că suntem deştepţi şi isteţi, dar ne călăuzeşte pe calea mult mai grea a inteligenţei. Suntem inteligenţi, rânjeşte simpatic fostul păgubos concesionar al restaurantului gării din Ploieşti, dar de ce nu profităm noi mai mult de harul ăsta care ni s-a dat? Un ce profit în vremuri grele, fiindcă uşoare nu ţin minte să fi avut...

1992

*

În ziua când împlini treizeci de ani, Zeno urcă în podul casei părinteşti să caute, printre hârţoagele îngrămădite acolo timp de trei generaţii, un maculator pe care îl folosise în cursul inferior de liceu.

Zeno era profesor de istorie. În urmă cu câteva săptămâni se întâlnise, după o îndelungată despărţire, cu cel mai bun prieten din copilărie, doctorul Vlad M. Făcură o noapte albă, plină de muzică şi demoni jucăuşi. Acela îşi aminti de o scurtă poemă licenţioasă scrisă de Zeno în timpul unei ore de chimie. Erau trei catrene despre Psyche şi Amor, chicotea doctorul scărpinându-se cu un deget strecurat printre nasturii cămăşii, porcoase oarecum, naive şi pline de o cruzime neîngăduită, dar deloc triviale, zău aşa. Da, spuse Zeno, brusc pe gânduri, faţa golită de sânge. Nu cumva scrii poezii? glumi foarte serios doctorul Vlad M. Nu, spuse Zeno, a fost singura pe care am scris-o vreodată. Şi repetă cuvintele bunului său prieten: naive şi pline de cruzime, dar deloc triviale...

Răscolind în fel şi chip podul, Zeno nu găsi maculatorul. Dădu însă în fundul unei lăzi, sub nişte boarfe pulverizate de insecte, peste o pungă de pânză groasă cauciucată, neatinsă de şoareci sau molii. Înăuntru, un obiect mic şi greu înfăşurat în cârpe şi bine uns cu vaselină cine ştie când, unsoarea începea să semene cu o răşină neagră, pe cale de solidificare. Era

un pistol. Mda, surâse liniştit Zeno, cam seamănă a parodie. Părea o rugină. Scos însă dintre cârpe şi curăţat, arăta ca un obiect de preţ, avea luciri ascunse şi un straniu magnetism atunci când îl ţineai în palmă. Încărcătorul de şase gloanţe era neatins în patul placat cu fildeş şi care se mula în mâna omului ca şi cum ar fi crescut acolo. Nu, îşi spuse Zeno, ar fi caraghios, frivol, destinul e ceva mult mai serios, nu face operetă, nu le potriveşte chiar aşa... Aruncă obiectul în fântâna de mult părăsită din fundul grădinii. Avu ceva de lucru până reuşi să dea la o parte un colţ din plasa de sârmă de sub capacul de lemn care acoperea ghizdul ruinat.

Peste trei zile, doctorul Vlad M. veni să-şi ia rămas-bun. Pleca într-o nouă călătorie. Va dura trei ani şi va fi ultima. Mă las de marină, spuse, şi îmi deschid un cabinet poate chiar în oraşul ăsta.

Se îmbrăţişară. Ajuns la uşă, mâna pe clanţa de bronz, doctorul se întoarse pentru încă un semn de rămas-bun. Zeno trase în el scurt, rapid, ca la talere: trei gloanţe, unul în cap, altul în inimă, celălalt în testicule. Smulsese din panoplia de deasupra scrinului negru carabina unchiului Maximilian, pasionat vânător, autorul câtorva trofee europene, între ele ursul de la Piatra Arsă, în 1938, exemplar pentru care însuşi lordul Aldwinkle oferise o sumă fabuloasă.

Zeno era unul dintre cei mai respectaţi şi iubiţi cetăţeni din oraş. Purtare exemplară, viaţă de familie model, perspective profesionale deloc comune, el fiind autorul unor studii de istorie medievală bine primite la universităţi din Europa şi Statele Unite. Fiica lui cea mare fusese un copil-minune, făcea muzică de la patru ani, de curând obţinuse maxima la un important concurs de violonistică la Lausanne.

Zeno fu supus unui riguros examen medical, o comisie internaţională de psihiatri şi criminalişti. Fu găsit perfect sănătos. De ce aţi făcut asta? fu întrebat în cele din urmă. Mă pregătesc de mult, spuse el liniştit. De când? Cred că încă din vremea când învăţam să înot în Marea Amniotică, zâmbi el. Pasiunea mea este genetica, nu istoria. Deşi sunt un amator, există în sertarele mele câteva caiete cu observaţii fundamentale. Urâţi viaţa? O, nu, dimpotrivă! Mă mâhneşte însă peste măsură precaritatea ei. Eu testez

punctele de rezistenţă. Sigur, experienţa cu Vlad a fost naivă şi de o cruzime neîngăduită, dar, vă asigur, deloc trivială. Se pare că centrii vitali de rutină sunt o mare păcăleală. Cineva ne duce mereu de nas. Sunt nevoit să reiau experienţa pe mine însumi...

*

Un om avea un câine pe care îl creştea de mic, de la ţâţa căţelei. S-ar putea scrie cu peniţă subţire, cu litere mici şi în rânduri dese o carte de o mie de pagini despre devotamentul acestui câine faţă de stăpânul său. La rândul lui, omul îl iubea în aşa fel încât se temea nu numai să o spună, dar să şi gândească această iubire.

Omul şi câinele ieşeau în fiecare zi, rătăceau prin pădurea de la marginea oraşului, stăteau pe malul lacului. Într-o după- -amiază de toamnă, când din comedia naturii nu se putea reţine decât un licăr opalin, la capătul lungului ponton de piatră, de multă vreme nefolosit, lângă bârnele de stejar care putrezeau în chingile lor de fier ruginit şi unde altădată se încolăceau funiile bărcilor pescăreşti, se ivi un om. Era un necunoscut. El se apropie cu paşi mari de omul cu câinele. Acela tocmai încerca să-şi amintească dacă îl mai văzuse cândva pe străin. Câinele, nemişcat lângă glezna lui, părea preocupat numai de măruntele creste uleioase ale valurilor stârnite de vântul neaşteptat.

Străinul se opri lângă cei doi şi spuse: ăsta e câinele meu.

Stăpânul câinelui râse. O pasăre nevăzută ţipă răguşit deasupra apei.

Câine, spuse cel ivit de nicăieri, vino la mine.

Câinele se desprinse de lângă glezna stăpânului şi, supus, tremurând de emoţie, se apropie de omul necunoscut, îl mirosi îndelung, îi linse mâna şi i se aşeză, căutându-şi cu tandreţe locul şi foindu-se copilăreşte, pe laba piciorului încălţat într-un fel de papuc de piele moale, vineţie.

Câine, spuse cel care se ştia stăpânul şi prietenul lui, câine, şopti el încă o dată...

Dar câinele se aşeză mai bine pe laba nou-venitului, îşi răsuci capul şi îl privi astfel: albul ochilor, irisurile lui întunecate pline de o nesfârşită

umilinţă şi duioşie.

Să mergem, câine, spuse noul stăpân.

Dar eu ce mă fac? urlă fostul stăpân. Urlet? Abia un murmur se auzi.

Vei găsi un alt câine, spuse străinul.

*

Am visat că stau pe malul mării. Un om mi-a făcut semn să urc în barca lui. Era unul dintre cunoscuţii mei, poate un prieten apropiat. Nu-mi amintesc care. Abia răsărise soarele, marea era neobişnuit de calmă. Nu ştiam că ai o barcă, i-am spus. El a râs. Eu eram bucuros şi senin. Omul a început să vâslească. Am ajuns în larg, ţărmul de mult nu se mai vedea. Soarele era acum la trei suliţe deasupra capului. Marea clipocea stins, abia de se legăna, o mare fără valuri. Oare nu ar trebui să ne întoarcem? Nu pari convins că trebuie, a râs barcagiul. Ai dreptate, am spus. O umbră jucăuşă apăru pe faţa apei, chiar sub clonţul bărcii, în partea unde stăteam eu. Celălalt nu mai vâslea. M-am aplecat spre umbra cu forme repede şi leneş schimbătoare, barca se răsuci scurt, eram acum în apă şi pluteam fără efort, era plăcut. Aşteaptă, am strigat, urc într-o clipă. Barcagiul stătea gânditor cu ochii în soare. Începu deodată să vâslească. Se depărta grabnic, parcă supt de un vacuum. Soarele era deasupra creştetului meu. Încotro era ţărmul? Fără îndoială în direcţia în care se pierdea barca. Într-acolo trebuia să mă îndrept. Dacă nu cumva era o nouă înşelătorie. De altfel, barca dispăru curând în lumina orbitoare. Eu sunt Berbec, zodie de foc, teama de apă este în natura mea. Dar nu ai încotro, mi-am spus. M-am trezit în timp ce înotam. Candela pâlpâia.

Câinele în lesă
fals memorial
2004

„Urăsc eterna dispoziţie de a spune adevărul, adevărul din obişnuinţă, adevărul din datorie. Ar trebui ca adevărul să fie ca o formă care, odată ce a purificat aerul, să treacă. Adevărul trebuie să lovească precum trăsnetul, altfel nu are nici un efect. Cine-l cunoaşte, să se teamă de el. Adevărul nu trebuie să ajungă niciodată câinele omului, şi e vai de cel care îl fluieră ca să vină. Să nu duci niciodată adevărul în lesă, să nu-l porţi în gură. Să nu-l hrăneşti, să nu-l măsori; să-l laşi ca să crească în teribila lui pace.
Însuşi Dumnezeu a intrat în raporturi prea intime cu adevărul şi din *această pricină* s-a sufocat.“

(1942)

„Să trăieşti astfel, de parcă ai avea timp nelimitat înaintea ta. Să stabileşti întâlniri cu oamenii, de azi într-o sută de ani.“

(1946)

„De când am descoperit mersul unui ghepard, m-a cuprins această beţie a mersului. Tot ceea ce este trupeşte frumos intuieşti întâi la animale. Dacă n-ar exista animalele, nimeni n-ar mai fi frumos.“

(1956)

„Nu există nimic mai hidos decât instinctele. Respectul prietenos cu care oamenii îşi privesc reciproc instinctele, respectul cu care le îngrijesc şi le cultivă, admirându-le

din adâncul inimii, aminteşte de loialitatea de care dă dovadă o asociaţie de răufăcători. Tot ceea ce majoritatea oamenilor face cu plăcere în majoritatea cazurilor este omenesc, iar puţini ceilalţi, care sunt câteodată altfel, sunt de fapt neoameni. Sunt temuţi ori dispreţuiţi cei ce vor să fie mai buni, căci din ce altceva ar putea izvorî purtarea lor, dacă nu dintr-o lipsă! Aceia însă care îşi cască mereu gura cu lăcomie ori care o au deja plină, aceia sunt cei buni. Ah, cum te mai poate scârbi această similitudine recunoscută a instinctelor! Ele constituie baza şi ele sunt ţelul, nimic nu le poate înfrânge, căci ele sunt în acelaşi timp şi ceea ce este puternic. Oare nu a fost mai bine atunci când omul se ruşina de ele? Nu era oare mai bine să te prefaci mai curând decât să te împăunezi pe faţă cu josnicia ta? Instinctele sunt astăzi recunoscute drept zei şi cine încearcă să se apere de ele trece drept un hulitor al religiei; cine le spune instinctelor pe nume a realizat ceva; cine vrea însă mai mult decât ele este nebun. Îmi place să fiu nebun.“

(1946)

Elias Canetti

„Ai văzut vreodată cum se potcoveşte un cal?“

Nicolae Prelipceanu: *Ce este cu numele acesta al tău*?

George Bălăiţă: Numele?

N.P.: *Bălăiţă*!

G.B.: Numele tatălui meu. Nu sună bine?

N.P.: *Nu trebuie să sune. Am glumit.*

G.B.: Cum aşa, pierdem vremea glumind?!

N.P.: *În sfârşit, un subiect serios. Până unde crezi că poate ajunge gluma*?

G.B.: O întrebare gravă. Nu ştiu până unde poate ajunge, dar cred că foarte departe! Cine nu ştie că o glumă poate declanşa dezastre morale? După cum un lucru neluat cum trebuie în seamă, făcut în glumă, cum se spune, poate compromite hotărâri grave şi convingeri de o viaţă. Unii cred că se poate trăi mai uşor dacă ai simţul umorului. Poate, nu sunt convins. Sigur este că nu-l au prea mulţi. Se pare, de altfel, că a fost „descoperit“ destul de târziu (simţul umorului!) şi că are o alură oarecum democratică, în sensul că te poate feri de superstiţiile civilizaţiei şi, cu o putere care este numai a spiritului (şi exclude violenţa), scoate în evidenţă ridicolul tabuului. Oricum, cei vechi, pe care îi iubim şi la care ne întoarcem mereu, îl aveau într-o măsură mult mai mică. Există autori celebri la care abia dacă se simte.

Dar a avea simţul umorului nu înseamnă a lua în glumă lucrurile serioase, ci doar un mijloc de a încerca să vezi cât de serioasă este această seriozitate! Adică nu-i vorba cumva de o glumă? Şi dacă este, pot afla

măcar, dacă nu ştiu unde ajunge, încotro se îndreaptă. Câte unul mai crede că, având un asemenea dar (simţul umorului), eşti un fel de şarlatan, te descurci mai uşor, înşeli, îţi baţi joc. O confuzie, se înţelege. Există, pe de altă parte, un fel de a înţelege gluma prin zeflemea, altfel spus, băşcălie. Urât cuvânt, urâtă treabă. Să-l laşi pe om să-ţi povestească necazurile lui, să clatini îndurerat şi înţelegător din cap şi când el, plin de încredere, este sigur că a găsit un prieten, să-i pui coarne cu două degete, să scoţi limba la el, să te tăvăleşti de râs şi să-l scuipi, iar din toată nenorocirea lui să scoţi un calambur. Auzi numai cum sună: băşcălie, ca o turmă de porci gonită de başbuzuci cu harapnicele. Hotărât lucru, trebuie să înţelegem că băieţii băşcălioşi împing gluma cam prea departe!

Întrebarea ta a venit însă pe neaşteptate şi mi se pare cu atât mai ciudată cu cât într-un roman al meu gata de tipar (de predat la editură[4]*) această întrebare animă, ca să spun aşa, destinul unui erou cu multe defecte.

Ciudat, într-adevăr, şi eu, care n-am tipărit de patru ani o carte…

N.P.: *Dar ai scris una…*

G.B.: Mai multe, dar nu despre asta e vorba. Este vorba că într-un fel ascuns, cu sau fără voia ta, m-ai făcut să vorbesc despre o carte pe care am scris-o şi despre care nu mai pot sau nu mai trebuie să vorbesc. Mai mult însă n-ai să scoţi de la mine. Scrisul m-a făcut superstiţios. Însă voiam să spun că, după ce nu tipăreşti o vreme nici o carte, uiţi gustul acestei încercări şi capeţi în schimb altul: el începe cu plăcerea de a plonja în profunzimea scrierilor tale, singur, nesupărat de nimeni, caraghios, dar nu lipsit de îndrăzneală. Este temerar să apari în faţa lumii, dar este la fel să aştepţi.

N.P.: *Ce să aştepţi*?

G.B.: Să aştepţi ca scrierile tale să-ţi redea, în singurătate şi linişte, ţie însuţi, înaintea altora, sensurile şi adânca putere a sufletului pe care le-ai pus în ele. Adică să nu te grăbeşti. Am oroare de grabă şi improvizaţie.

N.P.: *Şi cât trebuie să aştepţi*?

G.B.: Prea multe vrei să ştii! Nu ştiu cât trebuie. Ştiu că aşteptarea îndelungă este la fel de primejdioasă ca şi graba. Dar sigur vei găsi măsura

lucrurilor, dacă munca ta este într-adevăr onestă şi eşti sigur că, orice s-ar întâmpla, vei duce totul până la capăt.

N.P.: *Într-atât de patetic şi grav*?!

G.B.: Ce mai, sunt un caraghios şi jumătate. Dar, prietene, după cum ştii, eu fac literatură. De felul meu sunt destul de greoi, adică mă mişc încet, nu ştiu să vorbesc în adunările publice, privesc cu uimire şi încântare cât de sprinten ies vorbele din gura câte unuia. Văd cum se rostogoleşte un bulgăraş de zăpadă şi din nimic se face ditamai namila. Se poate trăi şi aşa, fără îndoială, dar nu se poate face literatură, cred eu, şi convingerile mele naive şi lipsite de îngăduinţă duc într-acolo că literatura mare (cum ne place nouă să spunem) este în substanţa ei ceva masiv şi ameninţător, aşa cum era lumea la începuturile ei. Subtilitatea, rafinamentul vin pe urmă, nu numaidecât semne de amurg, dar emanaţii ale aceleiaşi substanţe eterne. Esenţa nu este subtilă, pot spune eu, şi cu asta îmi duc eroarea până la capăt! Nu cred într-o literatură care să-şi ajungă sieşi. Eu cred că literatura poate schimba ceva, şi atunci aş putea chiar crede că literatura este speranţa lumii. Alte lucruri nu le ştiu, dar pe ăsta îl ştiu: literatura trebuie să fie ceva care să dăinuie. Şi mai cred în valoarea morală a literaturii, cred în puterea sentimentală a poeziei şi în forţa epică a prozei. Nu ţi se pare demodat? Dar nu-ţi dau timp să-mi răspunzi, fiindcă vreau să termin ce am început: aşadar sunt copleşit de misiunea mea (că nu publici patru ani o carte sau dai trei cărţi într-un an, iată lucruri neimportante, amănunte de bucătărie, şi este pierdere de vreme să vezi de câte ori a fost pomenit la gazetă numele cutărui confrate, câte cărţi are etc.), cred în marile datorii ale scriitorului şi în puterea de rezistenţă a operei. Nu ştiu unde voi ajunge eu însumi, dar ştiu că numai asta trebuie să fac. Destinul meu mă înspăimântă. Eu am descoperit literatura mai târziu decât mulţi dintre confraţii de vârsta mea. Mie nu-mi este îngăduit să spun că la treisprezece sau la şaisprezece ani ştiam că am să fiu scriitor. Dar aici îmi este scăparea: convins fiind că trebuie să-mi scriu cărţile şi numai asta, sunt sigur în acelaşi timp că pe lume există lucruri la fel de importante! Asta mă relaxează, mă face să simt din când în când odihna, atunci sunt un fel de înţelept caraghios, cu

pantaloni scurţi şi pălărie de paie, cu picioare subţiri şi ochelari cu lentile groase, alergând cu plasa după fluturi pe un câmp luminat. Chiar aşa! Şi mai pot să-ţi spun că privesc fascinat la o pereche de mâini care pot fi atât de îndemânatice încât să scoată un lucru pe care îl pipăi şi îl vezi şi ţi se pare perfect. Odată am văzut un om cu şorţ de piele, într-un atelier scund, luminat doar de cărbunii din vatra înaltă spre care suflau foalele de culoarea nisipului, şi omul bătea cu ciocanul un disc de aramă şi sub loviturile lui discul se modifica, forme noi apăreau şi lua naştere acolo lângă mine o lume nouă pe care puteam s-o ating. Ai văzut vreodată cum se potcoveşte un cal, cum stă calul lângă stâlpul afumat de la gura fierăriei, mirosul cărbunelui şi verdele întunecat al pădurii şi cum calul şi omul care întăreşte cu o bucată de fier piciorul animalului fac o singură fiinţă? Un lemnar bătrân potrivea capetele a două grinzi, dar o făcea în aşa fel încât din cele două bucăţi de lemn se ivea ceva nou, povestea este însă cum lucra omul bătrân cu mâinile lui. Vreau să înţelegi bine. Nu zic că aceşti oameni fac din mine, fiinţă gânditoare, un om mai bun şi mai curajos. Cu toate că e cu putinţă. Eu însă sunt un mare catâr şi cred că la cârciumă lemnarul cel îndemânatic îmi poate da oricând cu tesla în cap dacă nu-i sunt cumva pe plac. Dar lucrul lui, care este departe de artă, îmi arată într-un fel calea desăvârşirii.

N.P.: *Spune-mi, crezi într-o diferenţă foarte clară, şi foarte exactă, şi foarte… între generaţiile de scriitori*?

G.B.: Scriitorii se deosebesc între ei prin talent, şi nu prin vârstă. Romane, nuvele, poeme etc. scriu şi cei tineri, şi cei bătrâni. Important este cât sunt de importante aceste scrieri.

Sigur, lumea nu trebuie să-şi închipuie că relaţiile între scriitori sunt idilice. Există o încordare firească a acestei munci obositoare, există mari diferenţe de personalitate, nemulţumiri profesionale care duc uneori la ciocniri spectaculoase. Marele public cunoaşte doar efecte, ca să zic aşa, pirotehnice ale acestor întâlniri *colegiale.* Dar, la urma urmei, asta face farmecul intrării în arenă. Nu trebuie să ne facem iluzii: niciodată tinerii n-or să se înţeleagă foarte bine cu bătrânii. Sunt lumi diferite. Datoria tinerilor

ar fi să-i respecte pe bătrâni, iar a bătrânilor să-i înţeleagă pe tineri. Reciproca este obligatorie, în rest, ne scriem cărţile. Atâta vreme cât literatura nu este trădată, scriitorii se pot certa între ei mult şi bine. Cei buni vor şti întotdeauna să se găsească şi, dincolo de umori şi păreri personale, vor face front comun în apărarea literaturii adevărate. Interesul comun, altfel spus, ţelul nostru, este literatura lumii, pe care noi înşine o trăim. Este vorba despre a apăra interesele acestei literaturi, despre a o feri de impostură, de idilism şi de întunecare.

N.P.: *Eşti un om obişnuit*?

G.B.: Iată, în sfârşit, o întrebare odihnitoare! Sigur că sunt un om obişnuit: lucrez, dorm, mănânc, beau etc. etc. Ca şi ceilalţi.

N.P.: *Ai complexul provinciei*? *Da sau nu*?

G.B.: Nu, bătrâne! Oare tu nu ştii că provincia e lumea? Roma, „vechea Romă“, singura, nu mai există. Am mai scris undeva că firea mea de moldovean greoi şi serios vădeşte o puternică înclinaţie oltenească spre glumă. Asta vrea să spună că aşa trăiesc eu în provincie. Câte un amic vine pe la mine, la Bacău, se uită de jur împrejur şi mă întreabă: cum trăieşti tu aici? Mi se pare ciudat: ca şi cum el, la Bucureşti, ar trăi altfel! Uite, mai zilele trecute, stăteam de vorbă cu un prieten şi vorbeam şi noi ca tot omul despre putere! Nu reuşeam să-l conving că adevărata putere este aceea din adâncul omului şi care îl face pe om să supravieţuiască, să dăinuie, cum spune un mare scriitor din veacul nostru. Fiindcă puternic este numai ceea ce nu se pierde niciodată, ceea ce rămâne. Puternic este acela, am spus eu, care poate să schimbe destine; cel care ştie că poate să facă asta, dar nu o face. Bine, a strigat prietenul meu, dar acesta este artistul, tu, sărmane, vorbeşti despre puterea artei, iar eu vorbeam despre altceva. Este singura putere cu care artistul se arată a fi puternic, am spus.

Vezi aşadar ce gânduri trec prin capul meu de provincial! Dar caţără-te pe stâlpul cel mai înalt şi priveşte marile energii ale provinciei. Ele stau multă vreme ascunse, dispar, se scurg în pământul provinciei aşa cum forţa colosală a trăsnetului se scurge prin firul neînsemnat de aramă în pământul de la temelia casei. Dar când izbucneşte din provincia anonimă marea,

unica putere, atunci spectacolul merită într-adevăr banii! Provincia este sublimă şi caraghioasă, şi eu sunt un provincial sadea.

N.P.: *Aici, în* Ateneul *tău, se face în ultimul timp foarte mult teatru, se scrie adică dramaturgie. Cum de n-ai fost atins şi tu de această briză*?

G.B.: Îmi place să intru în teatru, la puţină vreme după spectacol, când marile reflectoare s-au stins şi numai o rază de lumină pătrunde pe undeva, în timp ce sala tăcută şi scena goală păstrează încă mirosul vieţii. Atunci stau într-un scaun, simţurile mele devin vaste şi primejdioase. Ceva misterios şi familiar totodată pătrunde în mine. Nu e fascinaţia teatrului despre care se vorbeşte atât. O provocare mult mai profundă, perfidă şi atrăgătoare. Sunt sigur că voi scrie teatru, dar mi-e frică de marile spaţii goale dintre replici. Lipsit de satisfacţia epicului, mă simt neputincios şi sărac.

(*Tribuna*, nr. 1, 4 ianuarie 1973)

4* *Lumea în două zile* (apărut peste doi ani, în 1975).

O anchetă

Redacţia: *De ce avem roman*? *Ce fel de roman avem*? *Ce a câştigat, ce a pierdut romanul în ultimul deceniu*?

George Bălăiţă: De ce romanul? Fiindcă este iluzia cea mai cuprinzătoare. Genul cel mai popular (toată lumea citeşte romane). Tentaţia cea mai ispititoare în cariera unui scriitor. Cehov şi-a dorit toată viaţa, cu pasiune, cu încrâncenare, să scrie un roman. Unul singur. Nu l-a scris. Există între hârtiile lui o încercare ratată. Nu era o glumă. Era obsesie, chemare. De ce avea nevoie de un roman, el, care abia de îşi găseşte un adversar, doi pe măsură în proza „scurtă“ universală? … De asemenea, romanul este, în ciuda greutăţii lui specifice foarte mari, uşor de fabricat, de imitat, de comercializat. Impostura proliferează în roman mai dihai decât în artele plastice. Citiţi doar buletinele de carte ale marilor edituri din lume (noi nu prea scoatem aşa ceva) pe timp de o jumătate de an, de pildă. Veţi vedea cum stau la un loc monştrii sacri şi caracuda. Nu-şi zâmbesc. Dar nici nu-şi dau cu bâta în cap. Coexistă. Ei ştiu că într-un fel sau altul sunt produsul aceleiaşi maşini publicitare. Nicăieri, niciodată, niciunde „minciuna“ nu s-a încrucişat, confruntat, confundat cu „adevărul“ atât de firesc ca în roman. Romanul este însăşi viaţa. Când nu e chiar mai reuşit.

La noi se practică de sârg un fel de roman ambiţios în premise, cam emfatic şi deseori prea comun în realizări. Nu prea se vede meseriaşul onest, adică cel care întreţine un climat şi favorizează ivirea marilor energii. Mi se pare că stăm mult mai bine cu declaraţiile despre roman decât cu

romanul însuşi. S-ar părea că există mai mulţi mari romancieri decât mari romane. Cui foloseşte dacă ne lăudăm între noi tot timpul?

Curenţi subtili poartă vorba că s-ar fi câştigat mult în tehnica romanului şi mai puţin în problematică. S-ar încerca, mai mult, un fel de saturaţie vag „decadentă“, cum se întâmplă după ce s-a spus totul, ar urma o perioadă de dulce şi meritată oboseală, după care o nouă explozie! Aşa să fie? Nu-mi prea vine să cred. S-a lansat mai demult formula „obsedantului deceniu“. S-au scris câteva romane bune despre acei ani. S-a şi supralicitat. Se vorbeşte despre actualitate în termeni uneori confuzi. Există vreun deceniu „inactual“? S-au epuizat întrebările pentru anii ’60? Nu există subiect epuizat. Păstrez proporţiile. I s-ar fi putut reproşa în epocă lui Balzac că e inactual fiindcă scria despre lucruri petrecute cu 30-50 de ani în urmă? Dar Rebreanu, Camil Petrescu, Sadoveanu, Preda? Fiecare a luat actualitatea pe cont propriu, în spiritul, şi nu în fazele ei trecătoare. Nu e de ajuns să scriu în primele fraze ale romanului că ne aflăm în anul 1982.

Cred că ne aflăm cu romanul într-o oarecare acalmie, din care se vor alege mai curând sau mai târziu direcţii noi. Romancieri „bătrâni“ nu prea avem. Generaţia „de mijloc“ a dat câteva romane importante, timpul va mai discerne, fireşte, dar ea cam stă nejustificat, s-a oprit. „Tinerii“? Aici sunt mari speranţe, câţiva sunt foarte buni, restul perseverenţi, şcoliţi, mult mai atenţi la meserie decât vârstnicii la vremea lor. De văzut. Şansa dintotdeauna a literaturii a fost profesionalizarea autorilor, ruperea de ocazional.

Pierderea şi câştigul nu pot fi socotite decât împreună. Romanul românesc din ultimul deceniu şi de când există a pierdut enorm prin dispariţia unui romancier ca Marin Preda. Câştigul nu poate veni decât dintr-o compensaţie pe care timpul şi destinul o vor scoate la lumină.

R.: *Ce este* (*poate fi*) *politic într-un roman*: *obiectul sau spiritul său*? *Ce şanse are „romanul politic“*?

G.B.: Şi una, şi alta. Răspunsul se află chiar în întrebare. În acest caz, contează raportul dintre „spirit“ şi „obiect“, proporţiile. E ca un proces chimic. Confuzia vine din nediferenţierea (din interes de grup, ton la un

moment dat al pieţei literare, câtă este, din ignoranţă ş.a.) la timp a termenilor. Singurul dintre romancierii noştri de primă mărime din deceniul trecut care a făcut roman politic cu program a fost regretatul Ivasiuc. Mare pierdere şi el. Da, acela nu a confundat niciodată termenii, noţiunile, semnificaţiile. Fiindcă nu poţi continua la nesfârşit în definiţii vagi, formule ambigue, oricât de ispititoare sau comode ar putea să pară o vreme. Există confuzii pe termen lung. Sunt la fel de primejdioase pentru viaţă ca şi pentru artă. Romanul politic este o formulă de roman ca oricare alta. În nici un caz tabu. Nu toate romanele sunt politice. A prelua o idee cu caracter polemic la vremea ei, stoarsă îndeajuns până acum (realismul fără ţărmuri) şi a o aplica, să zicem, la caracterul politic al romanului încât, odată pus şablonul, să reiasă clar că *Patul lui Procust*, de exemplu, este un roman politic înseamnă a rătăci printre cuvinte şi atât. O găselniţă de tipul celei de mai sus poate deveni un fel de alibi al pocăiţilor, altă cheie universală, altă dogmă.

Şansa romanului politic este să surprindă politicul, cum se sugerează în întrebare, în spirit şi obiect, şi nu doar să descrie eventual medii politice. Şansa lui creşte în măsura în care intră în competiţie reală cu celelalte tipuri de roman.

R.: *Ce convenţii romaneşti credeţi că sunt la putere şi care este atitudinea dumneavoastră faţă de ele*? *Care sunt limitele şi libertăţile romanului actual*? *Dar ale romancierului*?

G.B.: Există atâtea romane bune câţi romancieri buni. Limitele şi libertatea romanului sunt cele pe care talentul sau numai tupeul romancierului le impun. Un om de talent poate rata, fireşte, mai ales atunci când, în loc să se profesionalizeze, să înveţe pur şi simplu meseria cuvântului (chiar dacă e ocupat cu altceva, are un „servici“, cum avem aproape toţi), continuă să lucreze după ureche şi eventual să fie un bun orator. Talentul nu poate fi înlocuit cu nimic şi cel mai puţin cu bunele intenţii. Susţine cineva că talentul nu ar mai fi atât de important, ci o anume „atitudine“ într-o anume „polemică“ ar pune în evidenţă „caracterul“ şi restul?… Nu înţeleg. Un scriitor este sau nu numai dacă are talent. Darul

ăsta include şi atitudinea lui în faţa oricărei împrejurări, depăşeşte conjuncturile, asimilează civismul, datoria morală. Toate acestea se găsesc – sau trebuie să fie – în literatura autorului, în cărţile lui, în romanul pe care-l publică. Altfel, totul nu e decât sofistică. S-ar putea inventa peste noapte un romancier numai pentru vehemenţa tonului cu care el ar discuta o chestiune mai mult sau mai puţin la ordinea zilei.

Convenţii, procedee, tehnici… Dacă nu sunt supuse unei viziuni proprii, dacă rămân în sine, nu mă interesează. Singura „convenţie“ etern durabilă pentru roman este „povestirea“. Să ştii să povesteşti, construind ceva, depăşind povestea, sublimând-o într-un concept. Dar mereu povestind. Fără asta nu se poate. Ambiţia poate muta munţii din loc, dar nu poate scrie un roman. Ideile singure (chiar când există) nu fac un roman. Eu cred în creaţie. Romanul (literatura, în general) se scrie în linişte. Liniştea înseamnă aici o „stare“ propice creaţiei şi ea include munca pe brânci, necazurile „mărunte“ ale existenţei, nemulţumirile mari ca şi clipa cea bună. Scriitorul adevărat ar trebui să ştie să renunţe la tot (oricât de important) ce nu-i asigură această specială linişte. Ea ţine de el în primul rând, dar şi de cei din jur: familie, societate. Ca să pot scrie, am nevoie de această linişte care include deci totul: ce-mi place, ce nu-mi place, realitatea şi aparenţele, viaţa şi ameninţarea continuă a morţii. Eu nu am nevoie de criză, nici de furie ca să pot scrie. Viaţa este o poveste plină de urlet şi furie spusă de un nebun? Shakespeare o spune convingător. Dar tot din literatura lui înţelegem că arta nu este doar „jurnalul“ acestui nebun. Ea încearcă să pună ordine în haos. Are autoritatea să o facă. Prin iubire şi, în aceeaşi măsură, prin opusul acesteia, „indiferenţa olimpiană“ prin care te desprinzi de lucruri şi le priveşti rece, imparţial. Dacă îmi aduc bine aminte, Nietzsche formulează astfel: „Există mereu un dram de nebunie în dragoste, dar totdeauna o picătură de raţiune în nebunie“…

R.: *În ce raport se află romanul românesc de azi cu tendinţele cele mai pronunţate ale romanului universal*?

G.B.: Se traduce mai puţin decât altădată. Nu ştiu de ce, nu e bine. Nu traduci din snobism, ci ca să faci un schimb real de valori. Nu sincronism

cu orice preţ, ci punerea în valoare a propriei personalităţi în raport cu străinătatea. Informarea se cam face pe cont propriu, când ştii limbi străine şi faci rost de cărţi, citeşti. Ştim cu toate acestea o mulţime de lucruri şi nu suntem mai „răi“ decât alţii. Totul e să reuşim să ajungem la o concurenţă loială cu alte literaturi. „Adversarul“ are avantaje mari, controlează piaţa de carte etc. Nu-l ignora, convinge-l că eşti mai bun, obligă-l să te accepte ş.a.m.d… Dar să mă întorc la întrebare. Influenţa romanului sud-american continuă. Cred că în restul lumii s-a mai diminuat. Lor le-a trebuit multă vreme până au prins piaţa europeană. S-au impus „în grup“. Se pare că altfel e greu. Trist. Fiindcă singur îţi scrii cartea. Şi singur ar trebui să răzbaţi. Mă încăpăţânez să cred că este totuşi *marea* cale. Da sau nu. Şcoala sud-americană pare oricum cam obosită. Dar s-a impus, lucrează inerţia, interesele, publicitatea. Manierismul este totuşi evident chiar şi la cei mai buni dintre ei…

America de Sud? Sigur că da! Dar luaţi numai cele trei mari volume de epică populară românească tipărite cu mulţi ani în urmă. Lăsaţi la o parte basmele care circulă, imensul material din biblioteci. Numai cele trei cărţi de „epică folclorică“. Răsfoiţi-le. Conţin tendinţe, nuclee, structuri de o putere extraordinară, magicul, fantasticul, absurdul, toate noţiunile cu care operează literatura „modernă“ se găsesc aici în forme originare, care îşi ajung lor însele, dar niciodată îndeajuns cercetate de noi. De ce?

R.: *În 1946, G. Călinescu cerea romancierilor să modereze lirismul, să diminueze sociologia şi istoria din roman şi să se îndrepte spre „psihologie şi umanitate canonică“. Cum priviţi azi aceste opinii*?

G.B.: Nu-mi dau prea bine seama care ar fi acum raportul dintre cele trei „componente“, altfel obligatorii în roman. Dozajul lor e important, el dă ritmul, reliefează formele. Oricum, lirismul pare să se fi diminuat considerabil. Dacă sociologia (ştiinţa, cercetarea ca atare) ar pune suficiente date la dispoziţia romancierului, acesta n-ar mai fi nevoit să o facă el, şi nu totdeauna cu destulă pricepere, în roman. El face deseori în acest fel o muncă necalificată, şi asta se vede. Amatorism…

Altfel zis, astăzi, lirismul ar trebui să aibă în roman un caracter freatic, istoria unul vizionar, sociologia pe acela de catalizator al relaţiilor.

(*Viaţa Românească*, *Caiete critice*, nr. 1-2, 1983)

„Cubul este *gândit.*
Sfera e ivită din neant“

Tania Radu: *În ce loc vă plasaţi „moralmente“ în literatura română şi în ce loc „esteticeşte“*? *Cu alte cuvinte, care este relaţia dintre opţiunile fundamentale ale scriitorului – ce trimit la constantele culturii româneşti – şi contextul propriu-zis, delimitat istoric, în care v-aţi început opera*?

George Bălăiţă: Operă? Hm! Termenul circulă în exces, mai cu seamă când opera este sublimă, dar lipseşte cu desăvârşire, cum zicea nenea Iancu. Hai să spunem cărţi, carte. Sună mai operant! Nu e vorba despre modestie (ce minciună gogonată) sau despre obrăznicie (asta reuşeşte pe deplin numai câtorva aleşi). Opoziţia de termeni aparţine lui Arghezi, patronul sarcasmului românesc din toate timpurile, şi numai un mare poet îşi poate asuma un atare patronaj. Dar, în general, ar fi bine dacă am trata cu mai puţină uşurinţă cuvintele. Loc comun? Desigur! Dar să fi uitat chiar toată lumea că la început a fost Cuvântul? Nu există capcană mai perfidă, cuşcă mai aurită, grădină mai înmiresmată, hamac mai odihnitor…

Oare numai imaterialitatea lui (aparentă) îl „discreditează“?! Un fost geambaş, om în vârstă de o neobişnuită forţă fizică, a ieşit din spital după o hepatită dură, cu recomandarea să nici nu gândească un an de zile măcar la lucruri grase. Cu zâmbetul lui de om puternic, abia ajuns acasă, a înghiţit pe nemestecate o bucată groasă de slănină bine afumată, chiar el tăiase porcul cu câteva luni înainte. A murit peste trei zile. Tot zâmbind, când prin toropeala dinaintea morţii i-a auzit pe cei din jur că de la slănină i se trage. Prostii, cum îşi închipuiau ei asta, când el, la viaţa lui, mâncase vreo câteva

chintale de slană?!… Tot aşa cu băieţii care nu dau doi bani pe vorbe şi le scot zi şi noapte pe gură, pe nas, pe oriunde. Ei cred că nu li se poate întâmpla nimic… Dar când cutare grafoman vorbeşte cu gura plină numai despre „opera“ lui, când geniile neînţelese apar la tot pasul şi tratează cancerul cu nuieluşa de alun, e bine să-ţi drămuieşti vorbele. Şi să-ţi păstrezi totuşi simţul umorului, care, culmea, tocmai în locurile lui de baştină începe să fie subapreciat, dacă nu chiar hulit. Chiar despre Caragiale se şopteşte că bine ar fi fost să apară ceva mai târziu sau deloc, fiindcă râsul lui risipeşte, în loc să consolideze. Cunoaşteţi această şturlubatică teză? Ce prostie, dacă nu o formă a demagogiei… Caragiale, cu luciditatea lui drăcească, spirit înalt care nu-şi găseşte odihnă decât în muzică, trăind în aparenţă uşuratic tocmai pentru a se apăra pe cât cu putinţă de viziunile lui devoratoare, iată, şi peste aproape o sută de ani mai întâmpină rezistenţa mediocrităţii şi a prostiei marţiale.

Dar… De obicei, când autorul este exclusiv produsul criticii, el are de la început operă. Dacă vine mai greu, dacă nu e în centrul intereselor sau dacă pur şi simplu e un tip antipatic, deşi bun autor, dacă, dacă…, atunci el s-ar putea să n-aibă operă decât foarte târziu sau după moarte, când noul val critic va descoperi, în fine, această nedreptate pe care o va numi cu indignare tinerească „strigătoare la cer“.

Dar… Când am început să scriu, nu aveam nici un „program“. Există fericiţi care ştiu încă din leagăn că vor fi scriitori. Alţii debutează spectaculos, liceeni fiind, ei fac singuri de la un capăt la altul o revistă sau scriu romane. Nu-mi găsesc nici un antecedent de acest fel. Citeam pe brânci tot ce-mi cădea în mână. Am învăţat cu uşurinţă să citesc, înainte de a merge la şcoală. Nu-i cine ştie ce ispravă, se întâmpla atunci multora, iar azi citesc toţi de pe la cinci ani, încât s-ar putea să le treacă năzdrăvanilor prin cap să intre direct în ciclul doi, de ce nu… În adolescenţă şi după, făceam cu multă convingere un sport dificil, citeam mereu pe rupte, „din plăcere şi fără vreun scop anume“. În tot cazul, nu mă gândeam că voi face literatură. Mai degrabă, s-ar putea spune, eram sigur că nu voi face. Prin anii ’53-’55, studenţii sau candidaţii pe termen nelimitat la studenţie se

întâlneau serile la „borcan“, asta „vizavi de ceasul de la Universitate“, pe colţ, în apropierea fostului circ Krateyl şi a ringului de dans Răcaru, rămăşiţă doar cu numele a vestitului local de altădată, o lume pierdută pentru totdeauna, foarte epică… Acolo am avut o dispută numai verbală cu un tânăr ceva mai în vârstă decât mine, eu împlinisem nouăsprezece. Cititorul din mine, naiv şi fără prejudecăţi, a fost pus la grea încercare. Tânărul necunoscut, destul de înalt, tricou negru, pe gât, faţa suptă, ochelari, părul des, ondulat, lung, pieptănat peste cap, era student la Şcoala de Literatură. Există o asemenea şcoală? am întrebat. Eram doar mirat, nu şi „ironic“, cum a spus el printre dinţi, socotind mirarea mea ca pe o măgărie fără seamăn, ce ar trebui pedepsită drastic. A dezvoltat apoi o teorie a tipicului care desfiinţează particularul, personajul principal, ficţiunea. Lumea nu mai are nevoie de o literatură problematică, ci doar de o cheie universală pentru dezlegarea chestiunilor curente de orice fel, pe care viaţa le pune. Crezi că prinţul Bolkonski, şi Anna Karenina, şi Julien Sorel or să dispară? am întrebat. Bineînţeles, a răspuns el, ce mai spun azi aceşti trântori? Şi a râs: exact ce ne spune şi nedumerirea ta apolitică! Brusc, grupul de cinci-şase câţi eram lângă „borcanul“ miliţianului s-a destrămat şi am rămas singur în faţă cu zâmbetul tânărului literat, siguranţa lui şi luciul lentilelor… Între timp, m-am lăsat de sport şi am dat-o pe o boemă plină de folos, când student mai cu, mai fără frecvenţă, când slujbaş, când ziler, cea mai plăcută îndeletnicire fiind, ca şi acum, de altfel (ca şi pe vremea cronicarului!), cititul cărţilor. Era nebunie: vechile biblioteci, mai mari sau mai mici, erau zăvorâte, sigilate, arse. Noile biblioteci se umpleau de o literatură fără noimă, dar şi de ediţii complete şi ieftine din marii clasici universali. Funcţionau anticariate, dar mai ales anticari, bărbaţi şi femei în vârstă, personaje pitoreşti sau de-a dreptul misterioase, care făceau rost de orice carte ai fi vrut, bani să ai, şi nici măcar foarte mulţi. Orice carte, în orice limbă! Trăiau Sadoveanu, Arghezi, Călinescu, Ion Barbu, Tudor Vianu, Bacovia, Camil Petrescu. Ieşeau la iveală cu strălucire Preda şi Barbu. Şi totul într-o lume care se dădea peste cap de două-trei ori pe zi. Cometa Labiş trecuse. Generaţia lui urca încet…

Încă făceam sport. Dar fără convingere. Nu mai voiam să fiu campion. Treceam de la un lucru la altul. Sunt incapabil să-mi amintesc o zi din vremea aceea, de dimineaţa până seara. Dar într-o astfel de zi am dat de un maculator numai pe jumătate folosit în ultima clasă de liceu. Spre sfârşit, pe vreo câteva pagini, scrisă cu creionul, o poveste despre un ţăran care îşi omoară fratele. O scrisesem chiar eu? Era scrisul meu. Dar când? Am recitit-o de mai multe ori, am şi schimbat unele virgule şi m-am mirat: ce naiba am cu virgulele astea? Erau propoziţiuni mai degrabă scurte. N-am citit-o nimănui. Am uitat pur şi simplu de ea o vreme. Pe urmă n-am mai găsit maculatorul. Între timp, m-am pomenit scriind povestiri.

În unele se pot descifra cu uşurinţă „toate poncifele vremii“. Altele rezistă. Destul de puţine. În orice caz, primele povestiri n-au fost scrise ca să fie publicate cu orice preţ. Nici vorbă. Scriam despre ţărani fiindcă îi cunoşteam. Dar într-un fel aparte. Eram orăşean, băiat de orăşeni veniţi din ţărani! Bunica dinspre tată, care a trăit până la adânci bătrâneţi, era ţărancă get-beget, muncind însă din greu, „orăşeneşte“, trăind ţărăneşte într-o casă cu chirie la marginea oraşului. Iar între nouă şi doisprezece ani am trăit şi am învăţat carte la neamurile mamei, în munţii Buzăului, unde a-nţărcat dracul copiii, pe Bâsca în sus. Ce lume, şi cu câtă bucurie şi sfială stă încă în mine, n-am vrut să-i dau drumul sau nu i-a venit timpul. Fiindcă îi citisem, îi citeam cu atenţie şi îi simţeam afini pe scandinavi, pe americani, pe clasicii ruşi, îmi era familiar nu atât „ţăranul“, cât omul în datele lui iniţiale, structură în esenţă „rurală“. E complicat, n-am nici chef, nici loc pentru nuanţe aici. La noi era moda „prozei ţărăneşti“, pe de altă parte. Forţele timpului te lucrează până şi pe căile sângelui. Oricum, toate erorile şi confuziile din primele povestiri îmi aparţin în exclusivitate! Nu aveam un program estetic „personal“; mişcarea literară a timpului, ea însăşi nu avea unul clar. Ceea ce se teoretiza era în general fals. „Moralmente“ eram un om al timpului meu. Am vrut să fiu mereu un om al timpului, să epuizez toate experienţele cu putinţă. Am înţeles destul de târziu că, dacă literatura nu ia naştere organic (şi cu specificul ei care omologhează realitatea, dar e *altceva*) din experienţa trăită total, asimilată, şi nu înghiţită în silă, şansele

ei scad considerabil… „Esteticeşte“ nu prea ştiam ce vreau. Dar aveam instincte bune.

T.R.: *Când a început şi când s-a încheiat (*dacă *s-a încheiat) în cazul dumneavoastră ceea ce se numeşte „criza căutării propriei identităţi“*?

G.B.: *Călătoria* şi *Conversând despre Ionescu*, cărţi de povestiri apărute la douăzeci şi nouă şi respectiv la treizeci şi unu de ani, au fost scrise între douăzeci şi doi şi douăzeci şi cinci de ani. După care multă vreme n-am mai scris literatură. Cu o excepţie. O săptămână din primăvara lui 1966, când am scris o trăsnaie de vreo sută de pagini apărută sub titlul *Întâmplări din noaptea soarelui de lapte*, o glumă, o săptămână de tumbe, ceva de neuitat, totul scos din priză! Nu simţeam nici un „moment“ de criză. Nu epuizasem nimic. Dimpotrivă, mi se părea că n-am început nimic. Eram senin. Mi-am terminat studiile întrerupte. Lucram, în sfârşit, la o revistă „literară“, *Ateneu*, la Bacău. Deveneam un bun gospodar? Călătoream prin ţară. Până la 33 de ani n-am trecut frontiera. Eram şi am rămas un provincial. Marile rezerve în provincie se află, nu în metropolă. Scriam articole. Nu ţineam jurnal. Notam unele lucruri pe bucăţi de hârtie, pe care le rătăceam apoi. Într-o bună zi, mă opresc la o moară veche de apă, sub munte, la marginea unei păduri de tei. Morarul era bătrân, ţeapăn, osos şi sur. Vorbea puţin şi avea ochi limpezi şi foarte reci, apropiaţi de rădăcina nasului. Teii erau în floare, toată pădurea. Cum stăteam întins pe o laviţă îngustă şi înaltă şi priveam tavanul de bârne afumate de care atârnau, lângă peretele opus, un bici împletit şi o foarfecă uriaşă pentru tuns oile, mi-am amintit brusc tavanul văruit din casa bunicii mele. Îl privisem deseori în adolescenţă din patul lat, moale şi adânc. Era curat, dar peste măsură de coşcovit, nenumărate straturi succesive de var, zeci de ani la rând. Erau acolo toate formele de relief posibile. Gata să adorm atunci, în casa bunicii (mi-am amintit în casa morarului, după atâţia ani, eram trecut bine de treizeci), mi-am spus: mare plictiseală şi oboseală *pentru un scriitor* să descrie tot ce vede în tavanul acesta, şi n-are încotro, el trebuie s-o facă, puah… Chiar aşa! Am sărit de pe laviţă, am găsit hârtie şi creion şi am umplut câteva pagini cu „descrierea“ odăii morarului. Era un fel de desen

hiperrealist, de care eram foarte mândru. Nu lipsea nimic, iar detaliile aveau o fosforescenţă care mă ameţea… Dar în pragul uşii l-am văzut pe morar. Rânjea?… Acasă, am recitit cele trei cărţi publicate până atunci, uitate de mine şi de toată lumea!… În destul de scurt timp am scris fără întrerupere, noapte de noapte, câteva mii de pagini. Din care am coagulat apoi, într-un an şi jumătate, *Lumea în două zile*. A rămas atâta „material“, încât şi mai repede, aproape în grabă, am extras primele părţi din *Ucenicul neascultător* din aproximativ aceeaşi lume, dar altă problematică, alt tip de construcţie, alte ritmuri, sintaxa chiar îşi modifică articulaţiile, îşi schimbă accentele. Mă preocupă autonomia părţilor într-un sistem unitar, organicitatea structurilor, ca şi perfidia cu care jocul suprafeţelor poate sugera volumul acolo unde domneşte un gol perfect. Căile firescului sunt cele mai sigure… „Propria identitate“? Cred că sunt în ea, dar departe de a-i cunoaşte limitele.

T.R.: *Proza dumneavoastră este expresia luxuriantă a unei extraordinare febrilităţi stilistice. Este „pofta de joc“ artistic echivalentă cu „pofta de adevăr“*?

G.B.: Pofta de joc a artistului este pofta de adevăr. „Jocul“ este un *mijloc* prin care mintea artistului se exprimă, aşadar o formă specifică. Jocul nu este *scop în sine*. Când este aşa, rezultă joaca, băşcălia, nepăsarea. Între altele, în *Lumea în două zile* încerc un răspuns la întrebarea cumplită: până unde se poate glumi?

Adevărul aşteaptă să fie luat în primire. Adevărul este ursul infernal din nuvela lui Faulkner. Adevărul este în Balena Albă din tragica viziune a lui Melville. Adevărul e setea oarbă de pământ din sufletul lui Ion şi nevoia de iubire din fiinţa *Celui mai iubit dintre pământeni*. Adevărul nu se lasă cu uşurinţă vânat. Este o fiară care se opune cu îndârjire. Lăsaţi o clipă literatura şi gândiţi-vă la aventura fiecărei zile trăite. Se lasă adevărul mângâiat în creştet, dă din coadă, se gudură supus[5]*?… Dar scriitorul (cel născut, iar nu făcut) are o armă sigură: talentul său. Cu ajutorul talentului, scriitorul reuşeşte să supună (spună) adevărul. Numai aşa. Voinţa poate clinti munţii, dar nu reuşeşte să scrie un roman. Publicitatea, oricât de abilă, scrisă sau orală, poate fabrica un scriitor, dar numai pentru un sezon.

Talentul include conştiinţa şi caracterul. Când nu este aşa, e vorba de un impostor. Sau un demagog. Există babe care fac gimnastică şi moşnegi încă tineri care predică teoria lipsei cu necesitate a talentului. Talentul ar fi o slăbiciune care te împiedică să spui adevărul. Care trebuie rostit în stare pură, sobru, sumbru şi fără talent… Trecându-se, cu bună ştiinţă de altfel, peste un loc comun: adevărul literaturii este literatura adevărată. Parafrazându-l pe Apostol (fericit interpretat în finalul unui roman celebru la noi): dacă într-un roman literatură nu e, nimic nu e…

T.R.: *Vă este recunoscută veneraţia pentru Bacovia.* (*În paranteză fie spus*: *un poet al hipersensibilităţii, care place enorm tocmai marilor purtători de energie.*) *Cât este coeficient de nostalgie locală aici – v-aţi născut în Bacău – şi cât este afinitate de profunzime*? *Pentru că, cel puţin, aparenţele prozei dumneavoastră infirmă o atare legătură de substanţă.*

G.B.: Va trebui cândva să mi-l explic pe Bacovia într-o carte. Cred. Am aflat destul de târziu de el. La liceu, pe vremea aceea, ca şi despre Arghezi numai din parodiile lui Topârceanu.

Nu cunosc un alt autor la care „peisajul“, amănuntul concret, banal, nesemnificativ în aparenţă, măruntele obiecte domestice să provoace o mai mare energie creatoare. În monotonia bacoviană se ascunde o paradoxală viteză de reacţie. În ciuda măştilor „moderniste“, lirismul lui este de esenţă eminesciană, obţinut însă prin mijloace, aş zice, opuse: număr redus de cuvinte, linii naive, pete de culoare crudă, un rafinament fără scop, ca al copiilor sau primitivilor. „Imensitate, veşnicie,/ Tu, haos, care toate-aduni.../ În golul tău e nebunie –/ Şi tu ne faci pe toţi nebuni.// În faţa ta sunt cel mai laş.../ Imensitate, veşnicie,/ Iubesc o fată din oraş./ Învaţă-mă filozofie…“ Faţă de uzina de cuvinte Arghezi, micul atelier în aer liber al lui Bacovia poate pune în discuţie o mulţime de prejudecăţi academice.

T.R.: *I-a fost cumva teamă* Ucenicului neascultător *de* Lumea în două zile?

G.B.: *Lumea în două zile* este un roman închis. Ermetismul lui este de natura cubului. (Nu a sferei. Sfera e antipatică. Prea dă iluzia perfecţiunii. Şi este imprevizibilă. Este în exclusivitate un produs al mecanicii cosmice.

Pe când cubul este o invenţie a minţii. Cubul este *gândit.* Sfera e ivită din neant. Şi, la urma urmei, are pielea prea întinsă!) *Ucenicul neascultător* este un roman deschis. Tendinţa lui este piramida. Văzută „egiptean“, ca un ansamblu de cuburi. Deocamdată, în construcţie.

T.R.: *Cu ce vă simţiţi dator faţă de opera dumneavoastră*?

G.B.: Risipesc prea mult timp în afara cărţilor mele. Sunt în urmă cel puţin cu două. Criza de timp nu e o condiţie tocmai ideală de lucru, dar te pune în starea de „n-ai încotro“. Asta stimulează, oricum! Sigur, literatura nu se face numai duminica. Este una dintre cele mai grele profesiuni. Dar… Ideea mea de scriitor (artist) este a unui profesionist desăvârşit, care nu scrie tot timpul! Sunt încă atâtea lucruri de făcut în lumea vie, străbătută de gândul morţii. Niciodată nu va şti ce trage mai mult în balanţă: „viaţa“ sau „opera“ lui. El trebuie să se identifice cu cât mai mulţi pentru a rămâne el însuşi. Cărţile îl cer cu totul. Îl vor robul lor. El însă nu se vinde nici chiar lor… Între această idee şi ce cred că pot să fiu eu însumi, exist cu câştigul şi pierderea mea. Senin, pe cât cu putinţă. Nu mai sunt chiar aşa de convins ca în tinereţe că prozei îi stă mult mai bine persoana a III-a decât persoana I. Dar o prefer în continuare pe a III-a. Deşi cealaltă e mai insistentă decât pe vremuri.

T.R.: *Dacă despre imaginea pe care o are asupra lumii scriitorul George Bălăiţă ştim fiecare, mai mult sau mai puţin, din cărţile sale, nu ştim cum se vede lumea din biroul dumneavoastră de la editură, din biroul lui Marin Preda.*

G.B.: Marin Preda este un mare scriitor. A fost un caracter puternic. Viaţa lui a fost dedicată literaturii. El este un reper de moralitate profesională pentru mulţi dintre noi. Prestigiul lui a însemnat aproape totul pentru bunul mers al editurii, contează şi acum mult. Este o şansă nu lipsită de primejdii să-i urmezi la editură, loc râvnit de mulţi, şi nu numai de-acum…

Dar din biroul care a fost al lui Marin Preda eu trebuie să văd „lumea“ cu ochii mei. Şi o văd.

T.R.: *S-a vorbit adeseori despre curaj în literatură. Se poate vorbi – şi în ce termeni – despre curaj în munca de conducere editorială*?

G.B.: Există directori de profesie. Am cunoscut pe vremuri un asemenea om. Era directorul unui teatru de provincie. Şcoală puţină. Multă experienţă de viaţă. Totul despre teatru. Se născuse în culise. Rareori un mai abil şi eficient manager. A murit. Eu nu sunt, fireşte, director de profesie. Sunt doar scriitor, cum râînjeam noi în tinereţe: un biet artist! Curajul? A rămâne eu însumi. Soluţia? Încă o dată, calea fără echivoc a onestităţii şi corectitudinii profesionale. Editura stă deschisă tuturor scriitorilor – toate generaţiile, toate tendinţele literare. Editura nu-mi aparţine mie şi cu atât mai puţin vreunui „grup“ literar.

Ideea literaturii ca element activ în plan politic şi social este de mult o necesitate înţeleasă. Cele mai bune cărţi pe care le avem până acum vin din asimilarea acestei atitudini, nu din eludarea ei. A fi actual în spiritul literaturii, şi nu obligatoriu în „tematică“ sau „subiect“. Marii clasici sunt indiscutabil actuali prin problematica general umană, dar şi prin sondajul timpului trăit de ei şi care astăzi încă trezeşte interesul. Fiindcă opera (şi acum o spun cu toată gura!) e singurul drum de acces între efemer şi eternitate, atât cât putem gândi eternitatea. Sigur, nu este recomandabil pentru un editor să impună colaboratorilor teme, idei, subiecte. Dar este de datoria lui să atragă atenţia asupra fluctuaţiilor la un moment dat pe piaţa literară, câtă este ea la noi. Într-o eventuală sinteză a romanului românesc postbelic vom găsi destule spaţii goale, denivelări, aglomerări nejustificate. Se ajunge acolo că, la un moment dat, toată lumea scrie numai despre unul şi acelaşi lucru, care, după semne obscure, se schimbă din când în când, dar tot aşa, în coloană. Sau mi se pare mie?… Probleme gingaşe, de ce să nu le spunem pe nume?…

T.R.: *La ce întrebări nu aţi aflat încă nici un răspuns*?

G.B.: La cele care privesc anul 2000. Deşi pare atât de aproape, drăguţul de sfârşit de mileniu nu-mi spune nimic. N-am nici o idee despre el. Ca şi când n-ar face parte din viitor. Ca şi cum ar fi mult în urmă. Şi când te gândeşti câte pariuri se pun în contul lui. Am un prieten, fost coleg

de şcoală, plin de păcate şi virtuţi, falstaffian în felul lui, care, spune el, pune la mezat toate vieţile lui trecute şi viitoare, numai să bea un şpriţ la Revelionul lui 2000. Dacă sunt şi eu la masa aceea, vă invit, veniţi cu familia, cu prietenii şi cu familiile lor. Voi face la fel. Va fi o petrecere de pomină. Plăteşte prietenul meu, avocat de geniu, cu o clientelă nu tocmai pe măsură, din banii lui albi adunaţi pentru zile negre…

T.R.: *Dumneavoastră veţi împlini la anul cu adevărat 50 de ani*? *Şi chiar credeţi că au trecut 20 de ani de la* Călătoria?

G.B.: Au trecut numai zece. Eu am o întârziere de zece ani în „dezvoltarea mea generală“! Trec în planul personal de perspectivă pentru următorii zece ani deci o carte cu un titlu original: *După douăzeci de ani*. Păstraţi însă, vă rog, discreţie absolută. Nu trebuie să afle nimeni.

Dar ascultaţi ce spune Hokusai, la *75 de ani*, în legătură cu vârstele artistului: „Abia la şaptezeci şi trei de ani am înţeles oarecum structura adevăratei naturi a animalelor, ierburilor, copacilor, păsărilor, peştilor şi insectelor. Prin urmare, la vârsta de optzeci de ani voi mai face încă unele progrese, iar la nouăzeci voi pătrunde taina lucrurilor. La o sută de ani voi ajunge desigur la un stadiu minunat, iar când voi avea o sută zece ani, tot ce voi face, chiar şi un punct sau o linie, va fi viu. Îi rog pe cei care vor trăi atât de mult cât mine să vadă dacă mă voi ţine de cuvânt“...

(*Flacăra*, nr. 40, 5 octombrie 1984)

5* Trebuie să fiu crezut pe cuvânt: habar nu aveam în 1984 de *Provincia omului*, cartea lui Canetti, apărută în 1973 la München şi tradusă în 1985 în româneşte. Şi din care am extras pasajul (de forţa unui text biblic) din motto.

„Povestea prăbuşirii cetăţii comuniste“

C. Stănescu: *De ce traduceţi*? *Aveţi o „biografie“ de traducător*?

George Bălăiţă: Nu am o biografie de traducător. Ca unul care citesc de când mă ştiu, am avut de la început nostalgia cărţilor necitite. Când era vorba despre un autor care îmi plăcea. Mai târziu, ambiţia stăpânului absolut al bibliotecii mi s-a părut deşartă. Ambiţiosul, cu atât mai mult marele ambiţios, este o formă nereuşită a tăriei de caracter. M-am ferit de el. Nu se poate citi totul. Se poate atâta cât poţi tu. Adică foarte puţin. Dacă ajungi să ştii şi chiar să înţelegi asta, ai şansa să poţi mult.

Orice traducere este imposibilă. Este de ajuns să-l citeşti pe Steiner ca să vezi că nu e nimic de făcut. Steiner este poliglotul perfect, un cavaler rătăcitor în lumea fără de margini a limbii, după prăbuşirea primului zgârie-nori din istoria omenirii, Turnul Babel. Una dintre cărţile lui fundamentale se numeşte chiar aşa: *After Babel.* Nu intru în amănunte. Realul este de nepătruns şi nu oferă soluţii. Realitatea e însă mult mai simplă. Aşa se explică supravieţuirea ca specie şi rezistenţa prin civilizaţie şi cultură. De altfel, realul este întru câtva accesibil unei minorităţi din care artistul face neapărat parte. Majoritatea nu are cum fi umilită de acest privilegiu natural, ea este oricum matca, născătoarea (ca şi devoratoarea) oricărei elite. Chiar dacă acest fel de a gândi se potriveşte mai degrabă mării şi stâncii, dacă marea şi stânca ar gândi, cât enorm câştig ar fi să nu ni se pară monstruos sau numai retoric. Aşadar, fiindcă realul ne acordă şansa realităţii, putem citi în româneşte pe Tolstoi, Balzac, Dostoievski, Goethe, Shakespeare, Cervantes, Faulkner. Şi restul, de la Rilke şi Mallarmé până la *Aventurile*

submarinului Dox, care se vând în Piaţa Romană calchiate după ediţiile antebelice de gang, deocamdată pe lei, vei da însă curând, iubite cetitorule, şi vreo câţiva dolari ca să ceteşti ba una, ba alta din vestita colecţie „Femei celebre“, de ce nu? Dar mai ales putem citi Biblia. Este minunat şi înspăimântător, fiindcă ai un prilej să-ţi dai seama de vidul dintre ce se poate şi ce nu se poate. Este la fel de adevărat că Celibidache are dreptate când spune că muzica nu poate fi ascultată decât direct de la sursă, aparatura Hi-Fi, oricât de sofisticată, malformând totul şi stricând gustul, pe cât de evident că civilizaţia scrisă este una a deformării prin traducere.

În ce mă priveşte, biblioteca o cercetez cum pot. Totdeauna cu o plăcere egală muncii de ocnaş pe care mie mi-o ia cititul. M-au impresionat în tinereţe aşa de mult *Nasul* şi *Mantaua* (Gogol), încât le-am tradus pentru mărunta nebunie a lucrătorului de noapte ce sunt, dibuind pe ruseşte ca orbul drumul Brăilei (imbecil leneş, puteam fără efort profita de introducerea limbii ruse cu anasâna în şcoală, pe vremea mea, şapte ani la rând, o puteam şi mai uşor învăţa cântând, anticorpii însă mă lucrau, mă lucrau, dar ceva tot a rămas, aşa că…). Fără să le arăt nimănui, ca nişte predici în pustiu. Tot numai pentru mine însumi am tradus din Kavafis şi Rilke, prin engleză şi franceză, încă există caietele, am să le ard. Folosind bune traduceri, mai ales franţuzeşti, am încercat poezia chineză, japoneză, vietnameză.

C.S.: Cevengur *este un roman întârziat. Cum vă explicaţi această întârziere*?

G.B.: Vremurile şi fatalitatea destinului, cum zice Şeherezada, „explică“ aceste întârzieri, ca şi scârboşenia politicii şi istoriei. Platonov a fost o natură fragilă, un inadaptabil, onest, furios, amestec de delicateţe şi brutalitate, creierul prea aproape de inimă, parcă într-o aceeaşi încăpere întunecată, spirit contradictoriu, imprevizibil, unul dintre acei puţini în lume autodidacţi genialoizi care n-au eşuat în propriile complexe, un vizionar sarcastic, milos ca un sfânt, crud ca un copil fericit. A prins timpuri grele. Mediul firesc al bietului om, cel puţin după izgonirea din Eden, este naturalul, normalitatea cea mai plicticoasă cu putinţă. Din nefericire? Cum

ar fi arătat în altă lume mărturia lui? Să amintesc ideea lui Noica despre experienţa prizonieratului, care ar facilita calea filozofului spre absolut? Nu. Eu nu cred că omul poate fi cunoscut şi poate cunoaşte numai în situaţii-limită. Omul nu se cade a fi împins pe tărâmul diavolului. „Şi nu ne duce pe noi în ispită…“ între atâţia profeţi mincinoşi, alesul se iveşte rar însă şi, se pare, atunci când trebuie. Dar când trebuie cu adevărat? Cine ştie? Cine trimite? Cine inspiră? Dumnezeu, fireşte, dar prea cu uşurinţă îl invocăm acum în gura mare şi în scrisul lătăreţ, după ce l-am tăcut ori l-am hulit atâta vreme. Mai mult, l-am uitat, totdeauna însă spunând: ne-a uitat. Neiertată vanitate, chiar dacă şi incoruptibilului Iov i s-a întâmplat. Iov. Iată suferinţa şi răbdarea lui Platonov. Nu un martir, un profesionist al credinţei, a cărui viaţă nu contează, a cărui operă este moartea sa, sacrificiul, sanctificarea în folosul mulţimii anonime neascultătoare etc… Platonov este, dimpotrivă, un om al viului, al vieţii, al scrisului care cuprinde viaţa şi moartea. S-ar fi cuvenit să trăiască liber, să călătorească, să scrie ce vrea, să lenevească, să urle de atâta rău şi bine ş.a.m.d. Vremurile i-au stat împotrivă. Fiindcă era cel mai bun, nu i s-a dat nimic, dar i s-a luat totul. El a trăit la Cevengur, cetatea utopiei leniniste, adevărata lume roşie. El a înţeles de la început totul, a văzut minciuna şi păcăleala, acolo unde cei mai mulţi dintre cevengurani vedeau frumosul, binele, adevărul. Asta nu i se putea ierta. Stalin personal l-a condamnat la moarte lentă. De ce nu l-a înlăturat scurt, ca pe atâţia alţii? Siguranţa puterii nezdruncinate îi dădea posibilitatea despotului să se bucure de suferinţa continuă a celui ce nu va putea, viu fiind, să-şi vadă opera publicată? (Se putea bănui că scrie, şi chiar trebuia să o facă, hărţuit, fireşte, hăituit.) Fostul seminarist ura valoarea, elita, inteligenţa. Marii tirani sângeroşi sunt oameni-kitsch. Utopiile lor la fel. Aşa că Platonov a fost lăsat să-şi trăiască nenorocirile, urmărit însă nu de ochiul lui Dumnezeu, ci de acela sângeriu al unei făpturi pământeşti care se credea egal lui Dumnezeu. Dar cine poate pătrunde în mintea tiranului? Există acolo, fără îndoială, şi un loc unde frica a săpat o râpă adâncă: ar fi de scotocit în întuneric, dar cine îndrăzneşte?

Cevengur este povestea construirii şi prăbuşirii cetăţii ideale comuniste, în care omul nou trebuie să se lepede de tabuuri învechite, cum ar fi proprietatea privată, familia, şcoala, instituţiile politice, culturale, morale, să renunţe la bolile lumii vechi, de pildă, inteligenţa şi spiritul religios. Bunăoară, dacă munca generează exploatare, noi nu trebuie, fireşte, să mai muncim. Această lume nouă se naşte din sângele celei vechi, cum ne învaţă revoluţia, adică într-o noapte bolşevicii ucid toată suflarea din *Cevengur* şi încep o viaţă nouă. Colectivismul absolut al acestei lumi în care individul este în întregime anulat nu are ca model, să zicem, muşuroiul de furnici sau stupul de albine, ci doar propria ei absolută decrepitudine, mizeria, promiscuitatea. Dar aceşti ruşi suferinzi nu sunt nişte criminali politici sau de drept comun. Ei înşişi goliţi gogolian de fiinţă, insubstanţiali, sunt produsul unei ideologii absurde, vrăjmaşe omului, stegarii şi victimele supuse acestei ideologii, noua lor religie. Hibrizi ciudaţi, făpturi în care numai emoţiile lucrează, creierul a dispărut sau e pe cale de dispariţie. Oameni cu toate acestea. Obosiţi peste măsură, flămânzi, umbre bântuite fără întrerupere de bine şi rău, de aduceri aminte, de vagi speranţe în viitorul comunist. Vor pieri în neant, de unde s-au şi ivit. Nu din vina lor. Va rămâne totuşi dintre ei cel mai viciat de lăcomie şi ură, unul dintre produsele specifice ale revoluţiilor din toate timpurile: descurcăreţul cinic, selecţia naturală în jungla cea mai înaintată din lume.

Cevengur: o lume pe care Platonov o construieşte din iubire şi tocmai de aceea o condamnă la moarte.

C.S.: *Să credem că o specială afinitate cu universul carnavalesc din* Cevengur *v-a determinat să luptaţi cu această carte*? *Este aceasta o formă de rezistenţă*?

G.B.: Ruşii au alt tip de rezistenţă morală şi altă priză la suferinţă decât noi. Noi ratăm suferinţa deseori în schimbul unei lucidităţi poate mai puţin filozofice, dar de o mare intensitate existenţială, altfel spus, noi ştim să trăim efemerul mai colorat decât alţii ispita eternităţii. În loc să facem din asta o viziune despre lume, o risipim indolent în băşcălie şi zeflemea. Culpabilizaţi excesiv şi masochist, atunci când istoria o îngăduie şi cu

viclenia ei provocatoare scoate la iveală personalităţi accentuate, fanatici analfabeţi sau, dimpotrivă, spirite alese şi cu mari rafineţuri intelectuale, şi astfel, din apatie şi kief, cădem în extrema cealaltă, violenţă, sânge, se iscă un soi de filozofie ad-hoc a clistirului, naţiunea sau măcar o bună parte a ei ar trebui să înghită purgative cu şoricioaică şi cine scapă devine chiar de a doua zi un om nou. Asta când se întâmplă. Dar de obicei glumim. Cu blândeţe, întreb din nou, cum întrebam în 1975 şi reluam în 1985: *până unde se poate glumi*? Ruşii au cultul suferinţei şi, cel puţin egal, curajul nebun de a coborî în zonele abisale singuri, neînsoţiţi, cu mâinile goale, legaţi doar cu o frânghie de mijloc şi clătinând în mână un felinar mereu gata să se stingă. De aici a ieşit o literatură incomparabilă, dar şi utopia pusă în practică, precum se ştie, Marx preluat de Lenin şi desăvârşit de Stalin, blestematul drum de la teorie la practică. Că i-a costat enorm pe ruşi? Aveau şi de unde şi, la urma urmei, nu ei au inventat oare lumea asta? Încercând să ne apărăm, noi am făcut-o, în felul nostru, şi mai rea. Se înţelege de ce ruşii au un Platonov, şi noi nu? De plătit însă plătim şi noi cu vârf şi îndesat. N-au ieşit până acum marile, nici măcar micile cărţi scrise pe întuneric. Poate nici nu sunt. Avem în schimb câteva romane remarcabile, cu nimic sub ce s-a scris în acelaşi timp în lume, apărute în ciuda cenzurii şi a unor baraje kafkiene iarăşi numai la noi posibile. Timpul cu a lui măsură îmi va da dreptate. După ce inevitabila vânătoare de vrăjitoare va trece. Se şi aud, deocamdată răzleţe, în marea pădure europeană urletele hăitaşilor. Cu dulceaţă în urechile slugilor sună cornul de vânătoare al Babei de Fier. Va trece, cum a mai trecut. Este un timp pentru toate, cum s-a scris. Scara valorilor este una singură, şi noaptea, şi ziua. Ea nu poate fi mutată, cum crede grăjdarul, din gura podului la cuşca hulubăriei.

Cum au putut să apară aceste romane, poezia, cărţile importante, câte sunt? Este o poveste lungă, întortocheată, paradoxală. Este povestea universului concentraţionar în specificul lui naţional. Ea trebuie scrisă întâi în întregime, nu poate fi decât după aceea rezumată în fel şi chip.

C.S.: *În 1968 apărea* Fro *la Editura pentru Literatură Universală. Cum vă explicaţi neatenţia cu care a fost primit*?

G.B.: *Fro* a ieşit pe piaţă în vara lui 1968. Tot ce era rusesc în vara aia avea gustul invaziei în Cehoslovacia. Îmi amintesc un milion de amănunte, de la călătoria pe care am făcut-o în mai, acelaşi an, la Praga şi Brno până la dimineaţa de la Mamaia, în august, când am scris cu degetul pe crusta de praf de pe parbrizul unei maşini nemţeşti în noaptea precedentă sosită şi parcată în faţa hotelului: *Russland pfui*!… Era în dimineaţa când aflam despre invazie. La ce voltaj emotiv am semnat protestul nostru solidar într-un nesfârşit şir de nume pe un caiet purtat pe faleză de turişti cehi, feţe plânse, ochi aspri, mâini tremurânde, tot atunci veniţi, alungaţi după ce fuseseră bătuţi crunt de bulgari în frumoasele staţiuni de la Nisipurile de Aur… Este o „explicaţie“. Poate nu cea mai importantă. Am intrat în librărie, la Bacău, era toamna târziu, frumoasa vară politică din România lui 1968 fusese o iluzie, nu simţeam tragicul, trăiam caraghioslâcul, eram unul dintre micii actori fără voie ai marii farse. Am răsfoit cartea. *Fro.* Nu-mi spunea nimic. Mi-a plăcut un titlu: *Baba de fier* (alta decât parizianca prin adopţie pe care am numit-o eu mai sus!). Era o povestire scurtă. Am citit-o pe loc. În aparenţă, nimic deosebit, un copil întreabă, dar mă tulburase peste măsură, mult mai neliniştitoare decât minunatele proze americane de aceeaşi factură, la modă cu vreo zece-douăzeci de ani înainte, ajunse târziu la noi şi semnate de mari autori. *Cine era acest Platonov*? Acasă am citit *Stăvilarele de la Epifan.* O traducere corectă. Bine, dar autorul avea geniu. Nu încăpea îndoială. Sub pretextul unei întâmplări din timpul lui Petru cel Mare, viaţa noastră cea de toate zilele, absurdă, implacabilă, străluminată cu toate acestea de minunea neîntreruptă a firii. Şi în ţesătură, cu discreţia marelui artist, ameninţătoare şi insolubilă, întrebarea veche de când lumea: *Orient sau Occident*? Cu toată ceaţa deasă de coastă prin care orice traducere navighează greu, cu motoarele reduse şi sirenele deschise, am văzut ca prin ocheanul din poveste lumea acestui autor. Peste puţin timp am scris eseul atât de bine interpretat de Ion Ianoşi în prefaţa de la *Cevengur.* L-am publicat. Nu l-a remarcat nimeni. L-am retipărit într-o carte, în 1983[6]*.

C.S.: *Motivul central al romanului* Cevengur *este „drumul“ care nu duce nicăieri. Ce înseamnă în romanul tradus de dumneavoastră această cale*?

G.B.: Este calea fără întoarcere a experienţei totalitare, dar şi viaţa omului aruncat în lume, viaţă pe care un sistem cât mai firesc de relaţii o poate ameliora considerabil, dar al cărei destin nu poate fi schimbat. Marea păcăleală, farsa universală pe care bieţii oameni, mulţimea, prostimea, poporul, omul, această făptură bizară, sortită de la naştere tragicului, dar căreia îi este dat să sfârşească în halucinaţie comică şi derizorie, fiindcă viaţa e tragică, iar moartea o neagră comedie, noi aşadar şi viaţa care atât ne place şi avem destule motive să ne placă, oho! Noi aşadar, cei ce trăim caraghioasele potemkiniade ale existenţei într-un mod tragic de care nici măcar nu avem cunoştinţă. Calea noastră cea de toate zilele. Marele cazan în care fierbem cu toţii. Ne deosebim doar prin aceea că unii recunosc, iar alţii nu.

Am lucrat multe luni, câteva ore zilnic, împreună cu Janina Ianoşi, pe textul ei brut, la care trăsese singură ca la galere. Reuşisem să înscriu romanul în planul de apariţii la Cartea Românească pentru 1989 încă din 1987, planurile editoriale se făceau coşmaresc, cu doi ani înainte, de la titlu (cu neputinţă de schimbat după ce a fost scris la „carul mare“ şi înaintat la Consiliul Culturii), autor, subiect, tematică şi tot dichisul. Ştiam că nu are nici o şansă, dar nu voiam să renunţ. Cum făcusem de atâtea ori (cu consecinţe dintre cele mai neaşteptate, de neînţeles pentru cine nu cunoaşte regula absurdului), am trimis la Consiliul Culturii un referat aiurea, în care era vorba despre cu totul altceva, bineînţeles, o poveste oarecum romantică şi revoluţionară din vremea economiei de război în Uniunea Sovietică. Mizam pe noroc ca şi pe antipatia de ultimă oră a oficialităţii faţă de fratele mai mare din Răsărit. Era iarăşi un pariu cu mine însumi, trebuia să-l duc până la capăt, habar n-aveam cum se va sfârşi, dar dacă m-aş fi tot întrebat aşa, n-ar fi ieşit nici jumătate din cele peste 1 500 de titluri câte am tipărit ca editor în nouă ani la Cartea Românească. Trebuie să spun că sunt autorii cei mai buni pe care îi avem, câţi sunt, cred că nu lipseşte nici unul, cărţi cu

care critica românească şi-a făcut un nume, autorii o carieră, cititorii o parte bună din bibliotecă, şi anume partea din care nu prea au azi ce arunca, başca peretele n-a rămas gol.

Este şi asta o poveste tragicomică, despre care însă nu vorbesc aici şi nu acum. Este timp. Dacă va fi. Dacă nu, nu… Janina Ianoşi are o mare experienţă de traducător, este inteligentă şi tenace, am asigurat-o că ne vom descurca. *A te descurca*: iată un verb scârbavnic, de care mi-e silă. Suntem prea buni prieteni ca să nu-mi fi dat seama că e la capătul puterilor şi, după ce am citit cu creionul în mână varianta ei şi am lucrat singur vreo treisprezece pagini pentru *România literară*, mi-am tras sufletul şi i-am spus unei frezii uscate cine ştie de când căzute pe un raft, între cărţi: imposibil, acest Platonov care atâta m-a tulburat la prima vedere este într-adevăr intraductibil. Repetam de fapt vorbele unei prietene născute şi trăite la Moscova, şi nu oriunde, ci chiar în Arbat. Ea mă gratulase amical pentru eseul despre Platonov şi, în cea mai nobilă şi trist zâmbitoare tradiţie a *nicevo*-ului, adăugase: Platonov e mare, dar şi în ruseşte e neînchipuit de greu să-l citeşti, nu înţeleg cum l-a putut traduce cineva. De dragul Janinei însă şi fiindcă trebuia neapărat să văd până unde se poate pătrunde în lumea acestui mare obscur, m-am înhămat la treabă. De nenumărate ori am vrut să renunţ. Era o luptă cu îngerul. Coboram în gura unui vulcan în erupţie. Dădeam cu fruntea într-un zid de piatră. Săpam o fântână în deşert. Şi, dintr-odată, epifania. Lumină orbitoare. Şi din nou întuneric. Trebuie să-i fiu încă o dată acum recunoscător Janinei fiindcă mi-a prilejuit întâlnirea asta şi m-a răbdat, luând încă o dată şi de la capăt totul, credincioasă tuturor hachiţelor şi furiilor mele. Şi Anei Barbu, redactor de carte, care a citit şi originalul rus şi ne-a făcut utile observaţii pe textul ultim. Şi dacă vom scoate o altă ediţie, va trebui iarăşi să luăm totul de la prima frază, care şi-aşa mi-a dat multă bătaie de cap. A fost pentru mine o experienţă cu totul nouă. Eram deci un intermediar care cu umilinţă şi pricepere trebuia să respecte litera şi spiritul cărţii. Dar eram şi un actor care îl joacă pe Platonov, în timp ce acela îşi scrie romanul. Eram un meşteşugar ieşit din minţi, care caută în plumb taina aurului. Şi nu era de-ajuns actorul. Trebuia

să fiu un mare actor, dintre aceia care, rămânând constant ei înşişi, reuşesc de fiecare dată să fie altceva. Să fi izbutit cât de cât?

În fine, pătrunderea în altă limbă este o călătorie în spaţiu, într-o altă galaxie, voiaj în care îţi dai seama mai bine ca oricând că substanţa primă a literaturii nu este viaţa, ci limba. Care include obişnuitul şi face posibil transcendentul. Viaţa se traduce cu uşurinţă, limba rămâne misterioasă.

Pentru mine, experienţa *Cevengur* are şi alt sens. Actorul despre care vorbeam pare deocamdată blocat într-un singur rol. Viziunile sumbre despre viaţă şi lume ale nefericitului copil al utopiei trăite rămân în plan secund. Recitesc şi mă recunosc cu spaimă, după cum pe el îl simt în sângele meu care gândeşte. Nu-mi place. În orice caz, n-am de gând să mă las dat pe mâna călăului, precum englezul pedepsit de ţarul Petru. Un străin înghiţit de o lume care îi rămâne străină şi căreia nu i se poate opune. Ce fac cu Platonov? Cum scap de el? Simplu! Cum ţi s-a mai întâmplat în lumea mare şi necunoscută a bibliotecii. Ţi-l asumi. Cam în felul în care romanii asimilau zeii seminţiilor pe rând cucerite, lumi barbare, credeau ei, în răsfăţul cărora în cele din urmă s-au rătăcit? De văzut…

C.S.: *Romanul începe şi sfârşeşte cu morţi. El este o utopie. Ce legătură poate fi între moarte şi utopie*?

G.B.: Utopia este o limită a fanteziei. Pusă în lucru, ea capătă brusc un caracter malign. Altfel spus, o carte cu happy-end care devine în practică un mecanism totalitar. Cred că cel puţin vreo sută, două de ani de aici înainte nici n-ar trebui măcar pomenită vorba asta. Lumea e sătulă de utopie şi de îngerii ei optimişti.

(*Adevărul literar şi artistic*, februarie 1991)

6* Reluat în *Gulliver în Ţara Nimănui*, în 1994.

„Între omul care vorbeşte şi omul care scrie este un gol de netrecut“

C. Stănescu: *Vă place succesul, domnule Bălăiţă*?

George Bălăiţă: Da, domnule Stănescu, chiar mult. Dar nu dau doi bani pe el. E drept, nici nu l-am avut vreodată cu adevărat. Aşa că vulpea şi strugurii, cine ştie…

C.S.: *Dar pariurile*?

G.B.: Le-am cam pierdut. Singura consolare ar fi că au avut aproape totdeauna miză mare.

C.S.: *În* Lumea în două zile *Antipa pariază pe vieţile unor oameni.*

G.B.: Da. Care şi mor. Numai că Antipa este cel care pierde cu adevărat.

C.S.: *Vă place să fiţi omul zilei*?

G.B.: Dar nu sunt omul zilei!

C.S.: *Dar v-ar plăcea*?

G.B.: Sunt Berbec. Nu o dată am forţat limitele şi mi-a plăcut. Dar am făcut-o absolut gratuit. În acest fel primejdios de a trăi am găsit iluzia libertăţii. Sau mi s-a părut. Cam de câte ori obţii ce vrei ţi se pare că eşti un om liber. Ferrante Palla! O plăcută înşelăciune de sine în tinereţe, inutile păreri de rău mai târziu.

C.S.: *Cum aţi trăit*?

G.B.: Mai degrabă singur. Biografia mea este monotonă şi în fond banală, dar intensitatea cu care eşti în stare să consumi banalul poate echivala într-o zi (dacă ai noroc!) emoţiile unei călătorii de 80 de zile în

jurul lumii. Nu mă număr printre fericiţii care încă din leagăn au ştiut că vor fi scriitori. În leagăn am făcut pipi şi m-am jucat cu tot felul de fleacuri ieftine şi colorate. M-am pomenit scriind. Abia trecusem de douăzeci de ani. Când îmi amintesc cât de naiv şi sărac eram şi departe de lume, mă apucă un fel de duioşie caraghioasă şi o disperare fără margini.

C.S.: *Vorbiţi ca despre altcineva*!

G.B.: Exact! Punct ochit, punct lovit. Dar tot de la literatură mi se trage. Când citesc nu prea am încredere în persoana întâi. Este de obicei prea vanitoasă, perfidă, megalomană. Mă irită începuturile de frază de felul: „Ca să fiu sincer, eu…“. Multe dintre memoriile şi jurnalele publicate peste tot în lume literaturizează excesiv. Memoria are nevoie de filtre speciale, prea puţini le au. Când nu e vorba de oameni cu o priză specială la realitate. Fără să fie scriitori, ei sunt *martori* de neînlocuit. Englezul Samuel Pepys, în secolul al XVII-lea. Sau românul Ion Ioanid, în a doua jumătate a veacului XX.

C.S.: *Şi atunci*?

G.B.: Când scriu, contez mai degrabă pe persoana a treia. E mai onestă, îmi dă mai multă libertate de mişcare, imaginaţia mea lucrează mai bine cu *el* sau *ea*, *ei* decât cu *eu*! Fireşte, eu exist, şi fără mine nu se poate! În ce mă priveşte, e poate mai complicat, la mine realitatea se confundă cu ficţiunea, sunt într-amândouă odată… „Tehnic“ vorbind, folosesc deseori monologul, dar el vine *din afară.* Mie nu mi se întâmplă nimic, totul se întâmplă altora.

C.S.: *Nu prea înţeleg.…*

G.B.: Nici eu! Trebuie citit *ce scriu.* Poate acolo să se înţeleagă ceva. Ambiţia mea este să obţin o frază cu o greutate specifică mai mare decât cel mai dur element din tabloul lui Mendeleev.

C.S.: *Ar fi o performanţă.*

G.B.: În orice caz, o tendinţă. În tinereţe mă bântuia gândul iresponsabil că talentul meu este mai puternic decât mine. Şi nu numai că merită totul, dar nici nu se poate altfel! Tot ce există nu era decât un pretext pentru imaginaţia mea.

C.S.: *Stavroghin*?

G.B.: Oarecum. Deşi furia lui rece şi prea „demonstrativă“ îmi este de tot străină. Acum mi-a trecut. Dar era un joc minunat.

C.S.: *El continuă*?

G.B.: Cu totul altfel.

C.S.: *Dar aţi publicat relativ puţin.*

G.B.: Chiar foarte puţin. Scriu în fiecare zi. Există mii, mii de pagini. Din când în când, „scot“ din magma aceasta o poveste mai lungă sau mai scurtă. Între douăzeci şi douăzeci şi patru de ani am scris, fără vreun scop anume, cincizeci de povestiri şi nuvele. Din care am publicat mai târziu, în ’64, ’67, vreo douăzeci şi cinci prin reviste şi în primele două cărţi. Scrisul fără sens şi fără scop, curgerea continuă pe hârtie a cernelii, urma grafitului (îmi place mult creionul) mă tulbură, mă încântă. Este un haos captivant. Ordinea care urmează e cam plicticoasă. Cu toate că geometria mă atrage, îmi dă linişte, îmi sugerează în cel mai înalt grad raţionalul.

C.S.: *Povestirile publicate, pe care le amintiţi, nu par deloc fără scop şi fără sens. Dimpotrivă. Nu lipsesc nici poncifele timpului…*

G.B.: Vinovata mea nepăsare. Şi încredinţarea că poţi călări timpul, dacă dai grăjdarului ce i se cuvine. Timpul însă m-a călărit el pe mine. Există pe urmă la mine pofta, urgenţa trăirii imediate, a experienţei duse până la capăt. Şi, într-adevăr, timpul care ţi-a fost dat nu l-ai ales tu, trebuie trăit. Că poate ieşi pe dos? Riscul celui care nu abandonează. Trebuie să ştii să pierzi.

Nici nu mai ştiu cine mi-a dus primele povestiri la o revistă literară. M-au căutat. E bine, dar ar trebui să schimbi pe ici, pe colo. E păcat să nu te afirmi.

C.S.: *Rămâne ceva din primele povestiri publicate*?

G.B.: Rămâne ideea că un tânăr talentat şi sărac nu s-a temut să ia taurul de coarne. Chiar dacă a făcut-o ca somnambulul care habar nu are că merge pe creasta acoperişului.

C.S.: *Eu aş alege vreo câteva pentru o eventuală antologie.*

G.B.: O faci pe barba dumitale!

C.S.: *Cât de brutală a fost intervenţia cenzurii*? *Fiindcă există destulă substanţă în aceste naraţiuni. Până când o intervenţie aparent formală o bagă într-un clişeu.*

G.B.: Unde şi rămâne, asta e. Iei un şoricel alb, umbli la creieraşul lui sau pe la şira spinării, mai nimic, nişte oscioare îmbârligate, nu? Şoricelul se vindecă repede, pare neschimbat, frumuşel, jucăuş, blăniţă albă şi strălucitoare ca tivul de la mantia împărătesei. Numai că, în loc să se mişte normal pe picioruşele lui, şoarecele operat se deplasează numai în zigzag sau se învârte în jurul cozii, dihania dracului, ce-o fi păţit… A fost tragicomedia unor tineri înzestraţi. S-a dus totul pe apa sâmbetei. Da, există între povestirile publicate atunci, într-adevăr, şi eu cred, câteva bune *chiar şi aşa* până azi. Mişună acolo o umanitate secătuită, derutată, dar nu lipsită de candoare şi care încearcă în lumea răsturnată pe dos să-şi regăsească identitatea, să nu crape de singurătate, să nu se lase înghiţită de neant. De cele mai multe ori, un copil transmite „mesajul“. Era şi o modă a timpului ajunsă la noi, ca de obicei, pe ocolite, cu întârziere, dar şi un mod de a trece fără să te arzi prin „metoda“ realismului socialist, cum face fiara dresată la circ atunci când i se arată un cerc cu perimetrul cuprins de flăcări. Realitatea socială în povestirile astea ale mele era mai mult un pretext, politicul lipseşte.

C.S.: *Credeţi*?

G.B.: Acum nu mai cred. Dar după ce le-am lăsat să apară cum au vrut ei. Ai o povestire cu ţărani. Satul şi ce se mai întâmplă pe acolo, se poate să nu bagi un activist? Nu e cazul, fiindcă… Păi el există, dragă tovarăşe, unde te trezeşti, păi, dacă e în fiecare sat, trebuie să fie şi în istoria asta a dumitale, doar nu eşti rupt de realitate, păi… (Dacă l-ai fi văzut pe omul care îţi vorbea astfel, nu se putea să nu te umfle râsul. Cum să-l iei în serios?! Nici măcar nu striga, te ruga frumos. Era un biet om nedus la şcoală, nici la biserică, nici ţăran, nici orăşean. Viclenia lui era însă cu mult mai eficientă decât nepăsarea ta.) Bagă-l, şoptea unul mai răsărit şi care îţi voia binele, el nu fusese ţapinar sau fochist, era învăţător sau agent veterinar, nu lucra, ca primul, „la partid“, era la „secţia de învăţământ“, la

Sfatul Popular. Amândoi erau acum activişti. Şi nu obligatoriu lichele. Ăştia doi erau chiar oameni cumsecade. Vechiul regim a avut abilitatea să-l folosească până la stoarcere pe „omul cumsecade“. Păi, l-am ales (vorba vine!) secretar pe Mielulescu fiindcă-i om cumsecade, spuneau cei de la institut-întreprindere-cooperativă. Oamenii cumsecade au ieşit cei mai păcăliţi. Printre ei migrau secăturile, carieriştii, lepădăturile de tot felul, în mulţimea cumsecădenilor nu te mai recunoaşte nimeni, dă-i înainte… Mă rog, ăsta era genul de cenzură „locală“, la raion, la ziarul regional. Provincia. O parte, o mică parte din ea, nici măcar un deget şi nici măcar policarul… Dar cenzura, adevăraţii cenzori erau la Bucureşti, capitala marilor elanuri. Marii profesionişti, cei şcoliţi, călătoriţi, poligloţi, fanatici sau numai fanatizaţi, internaţionalişti, câteva petale uscate, dar cu atât mai preţioase din vechea gardă kominternistă. Alt tip de intervenţie, alt limbaj şi, important, încă păstrarea aparenţelor… Teoreticienii, aşii propagandei roşii, nu chiar marii bonzi, doar discipolii lor. Şi discipolii acestora din urmă, cu care de fapt începe cariera „partida naţională“… Câtă literatură este aici! Ce literatură ne aşteaptă! Şi nimic nu o poate înlocui. Eu cred că ficţiunea este singurul mod de a face suportabilă lumea omului. Sigur, nu te apuci de citit romane în loc să mergi, când trebuie, la şcoală. Dar, oricât de şcolit ai fi, vei înţelege mai puţin, să zicem, lumea „americană“ de azi, dacă n-ai citit romanele lui Faulkner. Omul este un animal care citeşte. El caută *povestea*, fiindcă acolo se află chiar pe sine, ghemuit ca în uterul matern. Prea puţini se gândesc la asta şi poate, citindu-mă acum, vor zâmbi cu oarece batjocură şi cu acelaşi deget cu care se scobesc în nas vor arăta spre ce am scris, adică spre mine: bate câmpii. Şi s-ar putea să aibă dreptate. Şi dacă tot am spus-o, să mai adaug una: îmi place câteodată să tai şi frunză la câini. Mai ales în aprilie, când amăgirile se ţin de codoşlâcuri şi te ademenesc în fel şi chip, ca de pildă cu aceste murmure: treci şi pe la noi, Crai de Ghindă, şi spune o poveste.

C.S.: *Iarăşi îmi „scăpaţi“. Iarăşi vorbeşte „altul“*…

G.B.: Poate… Mă relaxez. Uşurătatea conversaţiei îmi face bine. Nu poţi să fii tot timpul grav. Nu sunt tot timpul scriitor, spune Cioran. Crezi,

domnule Stănescu, că ne va arăta cineva destul interes încât să merite să muncim noi acum?

C.S.: *Glumiţi, domnule Bălăiţă*! *Până unde se poate glumi*?

G.B.: Nu ştiu. E o întrebare cât o lovitură de stat, domnule Stănescu. E simplă, pare la îndemână. Când mi s-a arătat mie, acum vreo douăzeci de ani, putea chiar să pară glumeaţă. Eram la cârciumă cu amicii. A devenit problematică abia după ce am scris-o. După ce am construit în jurul ei o carte. Astăzi mi se pare mai actuală ca oricând.

În fine… între omul care vorbeşte şi omul care scrie este un gol de netrecut. Eu sunt amândoi. Mă preocupă mai ales caracterul abstract al lucrurilor, poate de asta muzica mă atrage mai presus de orice, deşi nu ştiu să fac altceva decât literatură. Mi-am dat seama foarte târziu de natura mea secretă, altfel spus, de partea misterioasă, aceea care produce idei şi imagini. M-a ajutat să nu dispar demult, intuiţia că viul…

C.S.: *Viaţa.*…

G.B.: Nu viaţa, ci cu mult mai mult: ce este viu. *Ce este viu* aşadar este mai important decât ce moare. În acest sens, sinuciderea mi se pare derizorie. Este imoral să nu rezişti. Credinţă pe care o plătesc din tinereţe. Părul alb şi insomnia sunt doar măslina din buza ţoiului cu rachiu! Nu-mi plac măslinele şi nici rachiul ocazional sau obligatoriu. O spun doar ca un ucenic *şi* al lui Caragiale. M-am lăsat dus de val convins că răul nu mă poate atinge. Când am scris *Lumea în două zile*, n-am prea ştiut ce să fac. Acum ştiu: nu sunt mai puţin vulnerabil decât tipul de acolo, Antipa. Nici el nu voia să creadă. A murit fără s-o ştie. Rămâne de văzut ce-i de făcut cu ce mi-a mai rămas. Există atingeri miraculoase, respingeri, compensaţii între destinul cărţii, al celui care a scris-o, şi al celui ce o citeşte.

C.S.: *Vă consideraţi un mare scriitor*?

G.B.: Mă consider un scriitor adevărat. Un bun profesionist. Un rob al cuvântului scris. Un stăpân al himerelor mele, care, la rândul lor, mă digeră lent şi mă elimină de fiecare dată într-o stare jalnică. Scriitor mare? Ce gogoaşă cenaclistă, retorică de articolaş aranjat!

Când m-a găsit ea pe mine, literatura mi s-a părut o *cale*. Nu mă interesau banii, obiectele, ţoalele, e greu de crezut, dar nici călătoriile. Scrisul şi cititul, atât. Îţi dai seama că nu ţin o lecţie de „modestie“. Nu sunt modest deloc. Vorba lui Arhgezi: nu sunt obraznic! Dar aşa s-a întâmplat cu mine. Nu sfătuiesc pe nimeni să facă la fel. Sunt un exemplu nepotrivit pentru vremurile noi? Se poate. Eu însă nu vreau să mai aud nici de vremuri noi, nici de oameni noi şi cu atât mai puţin de *omul nou*. Măcar vreo sută de ani de aici încolo. După care mai vedeam. Nu aveam nici un complex şi nici nu uram lumea „bogată“ de aiurea, dolarul sau mai ştiu eu ce. Eu citeam *Scurta şi fericita viaţă a lui Francis Macomber*, şi *Harul pământului*, şi *Suflete moarte* în timp ce în jurul meu urlau trompetele, băteau tobele, fluturau steagurile roşii. Clasa muncitoare mergea în paradis. Infernul aştepta ultimele rămăşiţe ale monstruoasei coaliţii. Pe marile şantiere se punea la cale armonia universală. Metoda realismului socialist în artă murise, trăiască socialismul multilateral dezvoltat! Trai, nineacă! Era o lume, un spectacol nu mai puţin colorat decât al tranziţiei de acum.

Oricât de zeloşi fabricanţii de alibiuri şi vânzătorii de indulgenţe, oricâte versuri furioase ar produce indignarea dirijată, contribuabilii (la noi şi în tot Estul) se împart în două mari categorii: cei care au fiert în Marele Cazan şi cei care nu recunosc. Sigur, diferit, după tăria oaselor şi altele, în timp ce Marele Bucătar învârtea cu lingura şi gusta din când în când. Mai mult, în cazanul de acasă au fiert şi români de pretutindeni. A se vedea, citite pe dos, reacţiile lor în diferite împrejurări, atunci şi acum. Şcoala urii comuniste seamănă în multe privinţe cu şcoala urii postcomuniste. Maculatura cultului personalităţii este caraghioasă, grotescă, dezgustătoare în cele din urmă şi nu-mi pot ierta că am semnat şi eu acolo (despre cei ce au lucrat cu spor la „promovarea“ ei, dar nu semnează şi acum sunt purtătorii de cuvânt ai noilor vremuri noi, numai bine). Sigur, nimeni nu credea în prostiile acelea. Dar asta nu schimbă nimic, ruşinea rămâne şi nimic nu o justifică.

Dar când văd azi oameni pe care îi cunosc bine de tot cărora nu le-a scăpat nimic din ce vechiul regim oferea, vile, case „la ţară“, apartamente

deloc comune, burse, călătorii peste ţări şi mări, premii ş.a. ş.a., când i-am ştiut sub protecţii mai mult sau mai puţin înalte şi îi aud acum vorbind sau scriind, arhangheli pedepsitori, moralişti fără pată, priviţi cu admiraţie, teamă şi respect de mulţimea îmbrobodiţilor, când văd insolenţa, agresivitatea, ipocrizia, dispreţul, aroganţa lor, când văd că ştabul care manipula propaganda pentru colectivizarea agriculturii cainã azi soarta ţăranului român, atunci eu ce fac, domnule? mă întreba zilele trecute un bătrânel, pe vremuri persoană importantă, astăzi plimbăreţ prin oraş, dar mai ales pe malul Herăstrăului. Domnule, i-am spus, nu înţelegi că fac şi ei parte, ca şi mine, ca şi dumneata, din spectacol? Sigur că nu înţeleg, mi-a spus… Ochi rece, tăios, neiertător. A adăugat: mi-am stricat gura de pomană, te-am citit, le-am zis atunci şi tovarăşilor, să ştii, n-ai avut niciodată nimic de spus, eşti un mişţocar fără simţul tragicului… S-a întors milităreşte pe călcâie, s-a dus.

C.S.: *Tipul este un personaj, un „om viu“, o improvizaţie ad-hoc*?

G.B.: Toate la un loc. Ca şi tânărul arhitect cu care m-am conversat din plictiseală în sala de aşteptare, la dentist. Poate e un arhitect bun acest tânăr, nu ştiu, părea informat, în orice caz. Mi-a spus: nu-mi vorbiţi de valorile din trecut, în socialism nu există nici o valoare, sunt nişte căcaturi. N-a existat nimic bun, vă asigur, am studiat serios chestiunea. M-am uitat la el: studiase serios chestiunea, nu aveam cum să-l contrazic. Oricum, dăduse un test fără cusur că, aşa tânăr şi arătos, a fiert şi el în cazan, lângă bătrânul activist pensionar şi lângă părinţii lui, cine or fi fost ei. Şi lângă mine. Misterele iadului? Paradisul este strict delimitat. Lumină, urci, urci şi deodată poc, dai cu capul de tavan. Există un tavan, tavanul raiului, alb, mereu proaspăt văruit. Iadul însă nu e podit, nici măcar cu bune intenţii. Cobori şi iar cobori, nu atingi niciodată fundul. Talpa Iadului se leagănă într-un hamac.

C.S.: *În ce relaţie sunteţi cu cititorii*?

G.B.: Rece, dar şi emotivă. Rece fiindcă nu-mi place să linguşesc în nici un fel cititorul, mai degrabă îl pun în dificultate. Şi sunt emoţionat de fiecare dată când aflu, când ştiu că sunt citit. Dintotdeauna am fost mişcat şi

nedumerit când am ştiut că poveştile mele pot fi citite şi că eu, chiar eu sunt acela care le-a scris.

C.S.: *Cum vedeţi viitorul*?

G.B.: Nu există viitor. Există numai ziua de mâine. Într-atât de confuză este starea generală şi peste tot prezentă criza de autoritate. Există totuşi viitorul biblic, cel de 40 de ani, cât timp şi-a plimbat Moise poporul prin deşert, ca să moară de moarte bună (în cazul când chiar şi atunci n-or mai fi fost ajutaţi unii) mai ales inadaptabilii de vârstă mijlocie, dar de-a valma la urma urmei, noi ştim de la Ivan Turbincă, moartea şturlubatică nu alege, într-un an pădure tânără, într-altul uscături, altă dată lăstari etc.

Dar, paradoxal sau nu, altfel nu e cu putinţă, trebuie să ne asumăm răul ca să-l putem depăşi. Aproape tot ce se întâmplă acum anormal este normal să fie aşa. Căile firescului sunt labirintice. Numai minciuna ţinteşte de-a dreptul şi de aceea este prea deseori confundată cu adevărul. Şi, nu o dată, ca să ajungi la adevăr, trebuie să minţi de multe ori netulburat. Bibliografie câtă vrei.

C.S.: *Stânga sau dreapta*? *Ce credeţi*?

G.B.: Cred ce văd azi la noi. Între aroganţa dreptei şi suficienţa stângii nu există un centru stabil. Centrul se mişcă, ţopăie, dispare şi apare ca o geamandură smulsă de vânt şi dusă aiurea, în apele nimănui.

C.S.: *Faceţi teoria conversaţiei „uşoare“ şi băgaţi în luptă artileria grea*!

G.B.: Tradiţia Junimii: anecdota primează! Şi o replică dintr-un vodevil: uşoară, dar nu uşuratică! Despre lucrurile grave, importante, complicate eu nu pot vorbi decât în şoaptă. Şoaptă! E un fel de a spune. Partea mea de vână ţărănească mă îndeamnă la prudenţă. Sunt credincios, dar superstiţia e peste tot prezentă: răul nu se cere numit, exorcizat etc. Nici aşa! Dar nici să-l clamezi zilnic. Istericii şi politizanţii. Şi sforarii din spatele uşilor închise sau deschise. Cunosc un om care ştie bine Biblia. Dar în loc să vadă lumina divină, el a înţeles din Cartea Cărţilor doar răul care bântuie lumea omului. Treaba lui! Eu i-am spus-o demult. Mi-am câştigat un duşman statornic. Pot şi eu să urlu, temperamental, chiar mi se potriveşte

mai bine, oho! Dar mi se pare, înainte de orice, lipsit de gust. Unul care vorbeşte, am, n-am treabă, numai despre „lucruri fundamentale“ (iată, abia ieşită din gură, formula devine suspectă) este după părerea mea, domnule Stănescu, sau un demagog înrăit şi făţarnic, sau prost de-a binelea (fie şi cu doxă, există prostul licenţiat, care poate băga în cofă o aulă universitară plină ochi cu lume bună).

Şi apoi, dincolo de ce te învaţă şcoala şi ce se confirmă sau rămâne după experienţa personală, ce este fundamental şi ce nu? Iedul este fundamental pentru lup, dar şi lupul pentru ied. Diferenţa e minimă, constă în cine pe cine mănâncă. Soldatul Švejk raporta cu supunere: una e să calci cu cizmele în căcat şi alta e să ai căcatul în cizme… Pentru copilul alungat de sărăcie, fundamental era să nu moară de foame. Când el, după ce a tot urcat scara ierarhică la partid, sus, cât mai sus, pe când juca fotbal cu pui fripţi la o casă de vânătoare din judeţ, alte chestii erau fundamentale, nu? Dar fiica stăpânului abia venită în vacanţă din Elveţia, luată de milă (şi cu frică) în casă de fostul grăjdar după ce conacul a fost devastat şi biblioteca arsă în curte şi ea se angajează în fabrică şi face şcoala profesională şi pe urmă se face destul de repede colonel şi umblă cu misiune prin lume şi acum, la urma urmei, de ce nu, îşi cere înapoi proprietăţile, via, pădurea, casele, cum se descurcă dară dulcea copilă cu lucrurile fundamentale? Dar cei pentru care sistemul lor propriu de valori a rămas acelaşi, ori prin câte vămi au trecut, orice au avut de îndurat şi orice crez politic, moral, istoric ar fi urmat, şi care acum, în amurgul vieţii lor, se întreabă: la ce bun? Dar *ceilalţi*, mulţimea nesfârşită, milioanele de anonimi cu viaţă particulară de nimeni luată în seamă? Poate Dumnezeu s-a jucat cu noi precum meşterul Gepetto cu Pinocchio…

Dar cred că mi-ar ieşi mult mai bine, onorabile, o povestire despre noi doi conversând decât ce înşir aici. De multe ori, când fac altceva decât literatură, mă simt caraghios şi inutil. Un cascador bătrân care nu vrea să părăsească platoul de filmare.

C.S.: *Domnule Bălăiţă, recitesc cu plăcere sporită ediţia „postrevoluţionară“ a* Lumii în două zile*, „cartea de maturitate“, cum*

scria Lucian Raicu, un critic foarte comprehensiv cu tipul dumneavoastră de proză: *critică şi sarcastică, distanţată de fapte, construind în ritm de „epopee“ ironică destinul – mărirea şi decăderea*! *– lui Antipa, cu cele două înfăţişări, domestică şi demonică, ale lui. Înainte de alte întrebări, trebuie să vă mărturisesc însă că acum, la recitire, multă vreme n-am putut trece peste prima frază a romanului*: *„Schimbarea petrecută cu câteva zile în urmă căpătă în dimineaţa de 21 decembrie o intensitate neobişnuită. Peste ţinutul acoperit cu mari zăpezi...“ etc. Sigur, sigur, o deschidere ironică, parafrază la „Marchiza ieşi la ora 5“, deci, „textualism“ ş.c.l. Dar de ce tocmai 21 decembrie, domnule Bălăiţă*? *Făcea romanul, în 1975, „profeţii“*? *Este, în general, scriitorul un profet*? *Şi dacă i se şi împlinesc profeţiile, nu-şi pierde oare cartea lui acea actualitate „eternă“ a adevăratei literaturi*? *Am avut noi, în perioada comunistă, exclusiv o literatură „actualistă“, care acum s-a perimat*?

G.B.: A apărut într-adevăr ediţia BPT, la Editura Minerva. Raicu şi Manolescu observau de la început, cu inteligenţă şi simpatie, *tonul* cărţii, registrele ei multiple, ambiguitatea salvatoare. Am reuşit atunci să înşel vigilenţa oficială. Ironia este vehiculul care transportă aici tragicul. Travestit şi el deseori în grotesc. A fost să iasă, partea norocoasă a aventurii. Fiindcă sistemul comunist suspectează şi în cele din urmă condamnă ironia. Râsul şi chiar surâsul înfurie oficialitatea, cu toate că moş Marx recomandase că trebuie să te desparţi de trecut râzând.

Prima ediţie a *Lumii…* a apărut în 1975, vara. În iarna următoare, întâmplător sau nu, am cunoscut un om despre care nu vreau să dau nici un amănunt. El mi-a spus, după câteva ore de conversaţie obişnuită, cu multă lume şi destul alcool şi unde nimeni nu era interesat de literatură: domnule, cartea asta a dumitale, despre care nu prea ştiu ce să spun, este ca şi chitul lui Iona, nu te superi, te înghite cu tot cu barcă şi poţi trăi în burta lui mult şi bine, fără să ai habar de asta… Era o vorbire oarecum obscură, nu i-am dat nici o semnificaţie, omul putea fi un solitar glumeţ şi cinic. Nu l-am mai întâlnit de atunci. Chiar zilele trecute însă, o cunoştinţă comună, martor

zâmbitor la şueta de atunci, mi l-a amintit. Nu ştia nici el dacă mai trăieşte, dacă a murit.

Cartea asta s-a depărtat de tot de mine. Există pur şi simplu. Nu pot să spun dacă e „bună“, dacă îmi „place“ sau mă „nemulţumeşte“. Îmi amintesc cu bucurie temătoare cum scriam douăsprezece ore pe zi într-o casă cu cerdac adânc, la o maică de la mănăstirea Agapia. Câte frâne până să apară. Totul era lunecos şi ambiguu, lipsit de speranţă, până când într-o zi am văzut-o în librărie. Era pe vremea când încă nu se desfiinţase cenzura. Funcţionau criterii de fier. Încă oficiau profesioniştii unei singure credinţe. Trăiţi la Moscova sau numai şcoliţi acolo. Pe de altă parte, tipul autohton se adapta surprinzător, grila stalinistă funcţiona fără greş. Totul ar trebui aşadar să fie simplu, transparent, incoruptibil. O fi fost, la început. Dar orice societate închisă, tiranică, ermetică are un caracter ocult. Care înfricoşează, domină şi seduce. Iar în cele din urmă cuprinde totul şi nu mai poate fi stăpânit nici de cei mai iniţiaţi dintre preoţi. O vreme, se păstrează aparenţele. Se instalează alianţe absurde, de neînţeles, paradoxale, complicităţi vinovate, relaţii aberante. Şi tocmai acest rău care tinde spre absolut dă putinţa valorii să se producă, să reziste, să existe. Inteligenţa prohibită în colectiv se exersează individual în condiţiile unei selecţii naturale de o mare cruzime. Sigur că această elită este *marcată*, cheltuieşte inutil o parte importantă din energia ei, dar banca aurului cenuşiu nu este de tot golită. Până când?… Este de neînţeles în cele din urmă câte lucruri durabile s-au păstrat şi acum se distrug, cu sau fără ştiinţă, sub ochii noştri neputincioşi, indiferenţi, plini de lehamite şi silă. S-au câştigat în robie. Se pierd în libertate. E de râs? E de plâns? În marasmul deceniului nouă, mai ales în ultimii ani, când totul era pe ducă, dar neaşteptat de mulţi se „descurcau“ (verbul blestemat, *a se descurca/descurcare*, ne-a ţinut pe loc şi ne-a salvat de la moarte), după ce am văzut la cinema *Planeta maimuţelor*, am glumit negru, amicii au preluat-o, a circulat: dacă se întâmplă într-adevăr o catastrofă geologică, ultimii supravieţuitori pământeni nu vor fi perechea de maimuţe, ci o pereche de români.

Vorbeam însă de regula jocului, criterii şi aparenţe. Când Puiu (în bancurile politice, unul dintre numele „conspirative“ ale „marelui conducător“, The Big!) a desfiinţat cenzura (Doamne, ce pupături i s-au tras la Conferinţa Scriitorilor de atunci, anul cutremurului, 1977, ce veselie, ce armonie, ce consens), cu viclenia lui ascunsă, a ştiut că împuşcă mai mulţi iepuri odată. Ca şi atunci când a slăbit laţul, imediat după preluarea puterii, cei câţiva ani buni, între 1965 şi 1971, dar ce s-a câştigat atunci, în ciuda opresiunii crescânde de după 1972, s-a păstrat, oricât de adânc, şi a însemnat mult în lunga, tăcuta luptă secretă a anticorpilor. Cred că i-a părut rău şi măcar vreo trei găuri la curea le-a făcut şi din cauza asta. Nu se poate să nu-l fi cuprins furia şi chiar mâhnirea că, uite, poporul n-a înţeles generozitatea lui. Dar cu „desfiinţarea“ cenzurii s-a renunţat oficial la bruma de reguli ştiute. Fabrica de fum şi ceaţă şi-a mărit considerabil producţia. Când cenzorul oficial a încetat să existe, fiecare autor a devenit propriul său cenzor. De o mie de ori mai rău. Şi ce lume am trăit, şi ce viaţă am dus dacă nu aveam niciodată de ales decât între rău şi mai rău. Şi ne mirăm că acum oamenii se sfâşie între ei…

Aşadar *Lumea în două zile* a ajuns la Direcţia Presei. Există şi până atunci un episod, poate altă dată. Cenzorul de la instituţia asta a citit-o. Mi s-a povestit mai târziu. N-a dat editurii, ca de obicei, un răspuns imediat. A lăsat-o în sertar. Într-un fel de neînţeles, eu însumi nu mă mai gândeam la ea. „Vino iar în sân, nepăsare tristă…“ Am o mare capacitate de a uita. Asta nu are nici o legătură cu memoria mea. În zgârie-norul din mintea mea, la ultimul nivel, într-o nişă de sticlă, există un anonim care notează tot şi-mi arată din când în când fişele, un adevărat funcţionar de altădată, conştiincios, umil, lipsit de ambiţii şi pentru care timpul nu contează.

În fine, Cineva s-a dus deci la cenzor. Cenzorul îi fusese, naiba ştie, student, discipol, ucenic, îl admira, cum se spune, nu-i putea refuza nimic. Acel Cineva era o mică legendă. El căzuse de mult din vârful piramidei, era Nimeni. Prestigiul lui, enorm altădată, funcţiona încă obscur în sferele puterii. Lasă, că era inteligent şi instruit, e drept, simţul umorului îl ferise oarecum de fanatism, dar accentuase mult cinismul lui funciar. Cinism bine

dozat altfel, spectaculos şi, în orice caz, nu criminal ca la proştii care doar îl mimează. Trebuie spus că cenzorul, fără să fie o lumină, era şi el un profesionist, nu un ciobănaş de la Cântarea României. Deşi frumoasele vremuri ale internaţionalismului proletar erau de mult apuse şi se instala temeinic „epoca de aur“. Cineva l-a întrebat pe cenzor de ce nu citeşte cartea *aia*. Am citit-o. Şi? N-am înţeles nimic. Păi, atunci de ce nu i-ai dat drumul? După ce au chicotit oleacă amândoi, s-au distrat, Cineva a spus: uite, te rog eu, mai citeşte-o o dată. De ce? Am şi eu curiozităţile mele. După a doua lectură, răspunsul a venit neschimbat: n-am înţeles nimic. Bine, a zis Cineva, dar are greşeli ideologice? Cenzorul rămâne pe gânduri, îşi termină de băut cafeaua şi spune: cred că trebuie să mai citesc o dată. Ultimul lui răspuns a fost: n-are, domnule, erori flagrante, dar, ca la orice tâmpenie estetică fără cap şi coadă, i-aş putea găsi. Am înţeles, spuse Cineva, eşti un as. Şi dacă mă asculţi îi dai drumul imediat. Faci bine. Mâine, a spus cenzorul, acum s-a făcut de 4 şi văd că s-a uscat şi tuşiera asta, am învoit-o pe secretară de la prânz, are o cununie. Dar după trei zile încă nu dăduse drumul cărţii. Cineva a spus: eşti sigur că n-ai înţeles nimic? De asta sunt sigur, spuse cenzorul. Păi, atunci e simplu, înseamnă că n-are nici greşeli ideologice. De data asta, cenzorul a pus ştampila, cartea s-a întors la editură, a mai stat cât a stat iarăşi acolo, dar în cele din urmă a ajuns în tipografie şi în librărie. Reacţia oficială a fost dură, dar subterană. Dar de aici începe literatura, numai într-un roman pot povesti ce s-a întâmplat şi cum; mecanismul absurdului, moara gigantică a nimicului, în germene abia, există în ce şi cât am publicat din *Ucenicul neascultător.* Va urma. Atâta doar că, peste doi ani, o revistă săptămânală care făcea ordine în viaţa culturală a Capitalei a publicat un serial de cinci numere (literă mică, bătută, o „broşură“ în toată regula) în care *Lumea în două zile* este socotită o carte profund nocivă, duşmănoasă politicii de partid şi statului socialist, iar autorul un lup în piele de oaie, un inamic primejdios al regimului de care îşi bate joc etc. etc.

Câţiva ani după l-am cunoscut pe bătrânul Cineva. Era spre optzeci, dar încă „ţeapăn“. Nu voia să emigreze, nici măcar să călătorească, deşi rude

apropiate şi prieteni îl chemau din trei continente. Mi-a spus: cartea dumitale m-a intrigat. Gusturile mele literare sunt cu totul altele. Nu mă întreba cum am ajuns să citesc manuscrisul. M-a şocat printr-un lucru pe care nu sunt sigur că l-ai premeditat. Este o parabolă antipartinică, dură, coerentă. Cifrul însă e bine ascuns. Vinovăţia aproape imposibil de demonstrat, nu însă şi în lumea noastră, în care toţi suntem vinovaţi, putem fi oricând luaţi ca din oală şi trebuie să dovedim contrariul. Dar numai dacă vor *ei*. Ochiul meu de patriarh al vânătorilor de greşeli ideologice şi devieri de la linia partidului, exersat în condiţii deosebit de grele interne şi internaţionale, înainte şi după 23 august, nu se înşală. Nu mă întrerupe şi nu protesta. Nu juca nici frica, nici aroganţa, nici candoarea. Te-am citit. Spune ce scrii, ca să-ţi spun cine eşti. Nu am de gând să te torn. Dimpotrivă, te-am apărat. Sunt batjocorite în cartea asta destule clişee ale utopiei comuniste falimentare. Am codul, l-am descifrat pe vreo câteva pagini dactilografiate. Nu ştiu dacă ţi le voi da vreodată. Altora sigur nu. Pe „vremea mea“, dacă aveam în mână manuscrisul, te băgam la puşcărie cel puţin 10 ani. Nu vorbi nimic nici celor mai apropiaţi şi iubiţi de dumneata… Cartea asta, am spus eu, nu are nici un mesaj politic. Vă înşelaţi. Aţi citit-o într-o grilă neconvenabilă. Miza ei este jocul absurd al întâmplării. Oamenii se lasă duşi de aparenţe. Natura umană este ambiguă. Banalul truchează tragicul şi face suportabilă existenţa. Erosul este manipulat de sexualitate. Omul, cu cât este mai înzestrat, chiar până la geniu, cu atât este mai vulnerabil. Fanatismul este egal în consecinţe cu absenteismul. Păcălitorul va fi în cele din urmă păcălit, oricât de abil şi experimentat este el. Ce naiba, e un roman pur şi simplu. O poveste, nimic altceva. E drept, am ales o situaţie-limită, într-un cadru social cunoscut… Improvizam la repezeală, făceam valuri, dar el nu mă asculta. Călătorea în maşina timpului. Dar s-a întors repede. Inteligent, rece, uscat, din uşă, înainte de a ieşi: merită să povesteşti asta într-o zi. Fie că mai trăiesc, fie că îţi las sau nu mărturie scrisă. Fii sigur, merită: proştii nu te vor crede, vor pune câinii pe dumneata. Prilejul li se va părea încă o dată potrivit ca să te dea în gât. Speculaţiile lor vor fi de cel mai prost gust, violente în orice caz, indiferent de sosul ideologic. Sigur,

este posibilă şi altă variantă, tăcerea, nu exişti, şi la o adică, fără zarvă, îţi tăiem capul. Crede-mă, dacă nu ţi-e frică, fă-o! Nu uita, va fi amuzant…

Îmi pare rău, domnule Stănescu, m-am lungit peste măsură, dar trebuia să scap într-o zi de povestea asta. Citezi prima frază, da, totul începe în 21 decembrie şi este vorba de o răsturnare spectaculoasă a lumii, parabola introduce în joc meteorologia. Nu ştiu ce să răspund. La începutul anului 1990, un tânăr amic mi-a adus un ziar, îl am, în care o studentă este întrebată ce făcea în dimineaţa zilei de 21 decembrie 1989. Ea răspunde: citeam un roman, *Lumea în două zile.*

Eu nu pot comenta întâmplarea asta.

Nu, scriitorul nu este, „în general“, un profet, există „cazuri“, dar ele intră în ordinea firii. Din punctul meu de vedere, scriitorul este un artist. Prin natura lui, artistul este opus profetului. Opoziţie de felul (dar nu acelaşi lucru) aceleia dintre feminin şi masculin. Ţinând seama că eu nu ignor „teoria“ că bărbatul şi femeia vin fiecare din altă maimuţă!

C.S.: *Scribul – un personaj şi un „narator“ pe care îl utilizaţi şi teoretizaţi*! *– în* Ucenicul neascultător. *În* Lumea în două zile *este judecătorul Viziru, cel care, „reconstituind“ destinul lui Antipa, spune despre sine*: *„Nu apucă un nenorocit ca mine să vadă schimbările esenţiale care se pregătesc încet“. Şi totuşi a apucat*! *Două chestiuni, cum ar zice Moromete, rezultă de aici*: *poziţia „scribului“ în lumea reală şi în lumea cărţii, pe de o parte, şi semnificaţia „modestiei“, cu care ni se înfăţişează el, pe de altă parte. A fost „scribul“ un personaj subordonat şi umil în lumea de ieri, aidoma celui din antichitatea faraonică*? *În al doilea rând, această „modestie“ – „un nenorocit ca mine“, zice Viziru*! *– nu este cumva un alibi pentru laşitatea intelectualului, un mod de a-i face iertată lipsa de curaj, non-intervenţionismul*?

G.B.: *Scribul* este la mine cel care scrie. Cel care scrie lumea. Hai să zicem purtătorul de cuvânt al realităţii. Dar şi al realului. Dar şi al iraţionalului. El include şi stăpânul, şi sclavul. El mi-a ieşit în cale în *Ucenicul neascultător*, dar a existat nenumit din clipa când m-am pomenit scriind. Izolarea în care lumea noastră a trăit mie mi-a fost de mare folos.

Pentru artist, pentru savant, *izolarea* de restul lumii a fost unul dintre blestemele cumplite în vechiul regim. Mulţi oameni talentaţi au dispărut lăutăreşte, nevoiţi să cânte după ureche, *amatorismul* ne-a distrus meseriile, a pus în dificultate nu numai meşteşugul artistului, dar şi arta lui. Povestioara copilului isteţ care în satul lui din munţi, unde se trăia ca în urmă cu câteva secole, a inventat în 1950 bicicleta. A primit pentru asta şi un premiu naţional şi a fost adus în capitală, unde a absolvit nu Politehnica, ci Zootehnia, pentru a putea fi de folos în continuare celor din comuna lui, profilaţi pe dezvoltarea şeptelului.

Şi cu toate astea s-a scris, s-a făcut muzică, matematică, medicină, poezie. Europeană, competitivă, universală. Copii supradotaţi care câştigau şi câştigă anual olimpiadele şcolare internaţionale. Şi cu toate astea, printre imaginile TV cele mai răspândite despre România este şi aceea a handicapatului psihic, care seamănă cu un păianjen şi se leagănă întruna în patul lui zăbrelit. Complot universal? Aiurea! Interese, fără îndoială, din afară şi dinăuntru, dar totul s-ar putea ameliora şi pe urmă vindeca, schimba etc., dacă… Dacă ce? Dacă s-ar mai termina cu explicaţiile, şi cu politichia, şi cu zadarnicele fraze pe care şi eu le-am repetat acum şi, simplu de tot, bogaţii şi săracii s-ar apuca de muncit. Fiindcă la noi, atenţie, asta e, incredibil, nu muncesc nici milionarii, nici calicii. Ce fel de oameni suntem noi?

Nu, nu cred că intelectualul este mai laş decât analfabetul. Este mai lucid şi mai vulnerabil. A continua să ne judecăm prin optica „luptei de clasă“ (conflict real, de la începutul lumii, dar între altele) şi în general prin teoria „claselor“ este plicticos şi ineficient. Confuzia vine de acolo că mulţi intelectuali (frustraţi, nebăgaţi în seamă în vechiul regim, dar ei tot atunci s-au format, au învăţat tot ce ştiu, copii ai istoriei contemporane, nu?!) se bagă exact acolo unde se pricep mai puţin. Şi atunci sigur că noii ideologi multicolorat dezvoltaţi profită.

C.S.: *Reţin o formulă dintr-un eseu apărut în urmă cu doi ani. Cam aşa*: *„prea mare înghesuială pe Drumul Damascului“. Vreţi să comentaţi*?

G.B.: Nu cred că este nevoie. Am făcut-o atunci, în revista *ARC*, cred. Pe Drumul Damascului s-a întâmplat o minune. Acolo a fost un ales, unul singur, Dumnezeu l-a numit şi l-a trimis în lumea mare. Vocile care clamează acum Drumul Damascului aici, la gurile Dunării, sunt în primul rând ale colectivului de muncitori, tehnicieni, ingineri, specialişti, oameni de ştiinţă, arte şi meserii, care lucrează la Fabrica de Alibiuri şi Circumstanţe Atenuante Import Export S.R.L., fostă Combinatul de Transformare a Omului Vechi într-un Om Nou. În loc să prospecteze viitorul sau măcar să amelioreze prezentul, aceşti luptători se ocupă cu ajustarea trecutului. Spectacol continuu, dar şi-a mai pierdut parcă în ultimul timp din măreţie. Am stat de vorbă cu un american, un tânăr curios la „tot ce mişcă-n ţara asta, râul, ramul“. Da, spectacolul îl găsea fascinant. Vorba lui: *terrific*! Vezi, i-am spus, şi noi îl avem gratis. Este o înlesnire, fiindcă suntem săraci. La voi, dacă s-ar pune un spectacol ca ăsta pe Broadway, nici Soros n-ar avea bani să-şi cumpere bilet. A surâs gânditor şi abia peste vreo zece minute, cam ardeleneşte, a început să râdă în hohote, *yes, OK, OK, terrific…* Descurajantă şi în cele din urmă ucigaşă în izolare este starea amăgitoare că eşti cel mai bun, că îţi ajungi ţie însuţi, că n-ai adversari, că restul lumii este o tâmpenie şi toţi străinii nişte canibali. Se pierde simţul măsurii şi te rătăceşti pentru totdeauna. Nu poţi fi cu adevărat cetăţean al universului dacă n-ai propria ta patrie sau, şi mai rău, dacă o renegi. Dar dacă, de voie sau de nevoie, rămâi prizonierul ţării tale, trebuie să te mulţumeşti cu condiţia de animal exotic. Şi asta în cel mai fericit caz. Mie îmi place lupul singuratic, şi pot fi fratele lui, dar nu al fiarei care rătăceşte flămândă pe landă între mlaştină şi liziera de salcâmi, ci al aceluia care, în megalopolis, trăieşte singur şi numai pentru arta lui.

C.S.: *Eu nu cred că „nihilismul“ tinerei generaţii, exprimat adesea în pamflete ţipătoare, are scopul de a „distruge“ reputaţiile constituite*: *acest „nihilism“ este mai degrabă expresia unei fireşti nevoi de afirmare decât a „dispreţului“ pentru cei dinaintea lor, consideraţi uneori, ce-i drept, cu o suficienţă înduioşătoare, ca, de exemplu, aceea a lui Florin Iaru spunând că D.R. Popescu n-a fost tocmai „un scriitor rău“ şi altele de acest fel.*

Apropo de acest poet care şi-a făcut o mică legendă din disidenţa sa în „hruba literară“ de la Cartea Românească: *eraţi directorul editurii şi chiar membru în CC, dacă nu mă înşel*: *le-aţi dat voie să facă „disidenţă“ în acea hrubă şi în librăria Cărţii Româneşti*? *Ce aveţi de spus despre asta*?

G.B.: Este prea devreme să-mi amintesc „perioada mea C.R.“. Este un loc pe care îl uit cu iubire. Nu l-am vrut, există martori, şi nu numai dintre cei oarecum apropiaţi. Dimpotrivă, împrejurările au făcut să nu mai pot da înapoi. Partea de aventură intelectuală, câtă a fost, mi-a plăcut chiar mult. Cea administrativă mi-a dat un plus de experienţă, era surprinzător să constat că într-un domeniu care-mi fusese complet străin puteam găsi brusc soluţii. Monotone, deşi pline de neprevăzut, aproape ca o călătorie în Mato Grosso, au fost nenumăratele contacte umane, sute de oameni, mii de întâlniri în mii de zile. S-ar putea spune, în vechiul regim, toată lumea scria! Lumea de pe lume. Toate „segmentele“ sociale, toate vârstele, de ambe sexe (chiar preşcolari cărora părinţi paranoici le fabricau poezii, povestiri, e aici deopotrivă o formă de veleitarism şi de plictiseală specifică „sistemului“), credincioşi şi atei, nelipsind nici una dintre marile religii ale lumii, şcoliţi, diplomaţi, autodidacţi, semianalfabeţi, clerici, militari, poliţişti, cele mai neaşteptate profesii, dar şi cele obişnuite, multă funcţionărime. Singuri sau plini de relaţii. Smiorcăieli, trafic de influenţă, rugăminţi, reclamaţii, turnătorii, de la adolescenţi geniali la octogenari ghinionişti. Ce de linguşeli, temenele, dedicaţii…

Sigur, am vorbit de „corp-ansamblu“. Amănunte de culoare locală mai puţin cunoscute când e vorba despre o editură şi mai ales una cum a fost Cartea Românească. Ce a însemnat Cartea Românească pentru scriitorii români şi pentru viaţa culturală a ţării în otrăvitul deceniu nouă se cam ştie. Nu eu am să vorbesc despre asta. Şi nici nu văd de ce s-o fac. Cel puţin acum. N-au fost relaţii idilice, dar bunul-simţ a avut mai totdeauna ultimul cuvânt. Numai aşa, ca o poveste TV matinală de duminică pentru copii şi bunici: când am apărut eu în casa boierească bântuită de stafii din Nuferilor colţ cu Cazzavillan, am găsit acolo, ca în romanele de capă şi spadă, stăpâni vajnici în mici feude bine întărite, aşteptând prinţul slab pe care să-l supună

sau pe cel puternic pe care să-l alunge. Ambiţii nemăsurate, dar şi competenţă profesională. Asta a salvat aparenţele şi în cele din urmă editura. Mi-am făcut câţiva, puţini, prieteni statornici şi destui duşmani pe viaţă, asta nu e rău, am contat întotdeauna pe inamici, ura lor păstrează o anume tensiune existenţială care stimulează spiritul, te îndeamnă la lucru! Lăsând povestea la o parte, n-a fost să fie aşa. Nici eu nu eram venit cu ploaia din ajun. Romanul de capă şi spadă s-a transformat într-un roman postmodernist! Nu numai că dădea bine, dar era şi un pas spre America (unde tocmai se terminase cu postmodernismul). Problema cu intrarea în Europa nu se punea încă.

Tot efortul meu la C.R. a fost, în împrejurări nefireşti, să păstrez pe cât cu putinţă firescul. N-am să trag sforăitura cu, de pildă, mi-am făcut datoria etc. Am încercat doar să fiu eu însumi. În ce mă priveşte, efortul e minim. Păstrez din tinereţe, când am făcut sport de performanţă, obişnuinţa fair-play-ului. Îmi place ca mod de viaţă. La noi nu se prea poartă. Moft englezesc, noi încă de la paş'opt suntem francofili. Aşa că am luat-o pe cont propriu. Recomandarea oficială, spusă din vârful buzelor şi cu degetul arătător în sus când am venit eu acolo, cerea „curăţenie generală". N-am luat purgativul. Eu aveam o carte în mânecă. Eram „supleant". Asta cu „ceceul" a fost farsa cea mai sinistră ce mi s-a jucat vreodată. Firea mea păcătoasă, un biet artist(!), m-a ajutat. *Sui-generis*! Ce trebuia să mă îngrijoreze mă amuza. Până la sarcasm, când vedeam în ochii multora cu care mă întâlneam în „sala plenarelor", actualul loc sacru unde combate Senatul, când citeam în irisurile lor o anume iritare prepuelnică: ce naiba caută ăsta aici? Sigur, ştiau ei mai bine decât mine, procentele obligatorii, calculul ideologic, categoriile sociale, formalismul draconic etc. Totuşi, ăsta ce caută aici?… Întâmplarea făcuse să nimeresc în interiorul mecanismului pe care voiam, trebuia să-l cunosc. Mulţumeam glumeţ întâmplării. Numai că, pe măsură ce mă tot răsuceam, învârteam, lunecam şi mă rostogoleam printre pârghii, roţi dinţate, curele de transmisie, înţelegeam din ce în ce mai puţin. Până când…

Dar la editură, adică *celorlalţi* le-a folosit. Funcţiona o superstiţie: dacă ăstuia nu-i pasă de *noi* (instituţiile, organismele, secţiile, comisiile, comitetele cu care aveam de-a face ca editor şi faţă de care artistul era un rahat, conta „supleantul“, cunoşteam prea bine lumea în care mă aventurasem, aşa că nu aveam de ce, Doamne fereşte, să mă simt jignit“, aceste „foruri“ aşadar, unde existau şi oameni devotaţi ideii de cultură, însă nu puteau face mare lucru nici ei), dacă ăsta nu se teme, înseamnă că are pe cineva. Aveam pe dracu’! Aveam tăria mea de caracter şi convingerea că literatura bună poate însemna în vremuri grele o oarecare rezervă de energie. Şi mai erau propriile lor superstiţii, teama lor. La care nu eram de tot imun, bolile timpului, cei care nu se cred atinşi deloc ar trebui să-şi repete mai des analizele. Şi apoi, eram, rămâneam copilul farsei ce mi se făcuse. Am profitat de toate astea şi am tipărit cărţile scriitorilor români. Puterea, puternicii zilei? I-am salutat din mers cu şedinţele lor cu tot. Dacă îmi dau singur palme o fac şi pentru că, măcar la cele din ultimul an, nu ar fi trebuit să particip. Pentru nici un alibi, jur. Pentru mine. Atât. Nu de teamă n-am făcut-o, ci din inerţie şi nepăsare, în cele din urmă vinovate.

C.S.: *Aţi crezut*?

G.B.: În ce?

C.S.: *În ideologia comunistă, în principiile de bază ale dezvoltării socialismului şi celelalte*?

G.B.: Nu se punea problema, cred eu, la cei din leatul meu. Există fără îndoială *cazuri*, dar atât. Şi mai ales mimetice. Dar nu vreau să folosesc persoana întâi plural, strecurată în tinereţea mea până şi în ceaiul recruţilor dimineaţa, în loc de bromură. N-am luat niciodată îndoctrinarea, la orice nivel, în serios. Am socotit-o o formalitate, un bun al cezarului în schimbul căruia puteam să-mi văd de literatură. A fost însă mult mai complicat decât crezusem. Speranţa comunistă a pălit odată cu moartea lui Lenin şi s-a stins împreună cu ultimii lui discipoli şi „tovarăşi de luptă“, prea puţini dintre ei morţi de moarte bună. Vechea gardă, da, oamenii au crezut necondiţionat. Şi unii dintre cei care după război au pus cu chiu cu vai căruţa pe roate şi s-au apucat de biciuit caii. Până i-au omorât. „Domnule Bălăiţă, nu mor caii

când vrea câinii“, îmi sufla la ureche chior de beat un om din vechea administraţie a Uniunii Scriitorilor. Ei, uite, la noi au murit. Cu toate că la TIBCO, anul ăsta, tot ce-am văzut mai atrăgător şi mai nobil erau armăsarii din crescătoriile care au supravieţuit, dar şi cei înhămaţi la droşcă în umbra platanilor, proprietarii fiind nişte bănăţeni oacheşi. Minunate animale, parcă nici n-a fost colectivizare, ca şi cum ar mai fi rămas ţărani, ca şi cum ar mai putea fi vorba de semnele bune din pluguşoare…

Mi-am dus încercarea până la capăt. Tăcerea mea îndelungată ca autor şi cărţile *celorlalţi* tipărite din ce în ce mai greu la Cartea Românească au însemnat de fapt iluzia normalităţii. Trebuie să spun: eram aproape singur. În ultimii ani, când şi cărţile mediocre deveneau problematice (risipă de timp şi energie ca să-i convingi că romanul „ăsta“ poate să apară. Greu. După ce apărea, urma partea a doua a procesului: cum a putut să apară o *asemenea* carte? Şi dă-i), de multe ori, am peripatetizat pe străzi, în amurg, cu prieteni de încredere. Puţini! Vreau să plec de la C.R., nu se mai poate, Georgică, tu trebuie să stai acolo, ce ne facem fără tine. Sigur, nu numai de asta n-am plecat, că am fost animalul lor de sacrificiu şi restul. Nici vorbă… Atunci? Voiam să văd *până unde se poate glumi*? Experimentam pariul tragic-comic din *Lumea.*…?

Şi acum, o drăcovenie, nici veselă, dar nici disperată: în fiecare an, cele mai multe premii literare le luau cărţile apărute la Cartea Românească, unde eram director, nu? La Europa Liberă, aceste cărţi şi autorii lor erau elogiaţi. În acelaşi timp, directorul era judecat ca un despot aspru, vândut regimului ş.a.m.d. În timp ce la E.P.L. erau cu toţii vânduţi adevărului, singurii lui preoţi. Nu fierbeau şi ei în cazanul carpatin despre care tocmai vorbirăm?! Încă o amintire, îngăduie, te rog, metaforeaua, ca o floare carnivoră în extaz. Dacă te-ai nimerit acolo, nu poţi să nu asişti la spectacol.

C.S.: *Şi tinerii scriitori*? *Sunt cuprinşi în întrebare.*…

G.B.: N-am uitat. Mi s-a părut firesc să fiu alături de generaţia optzeci. Cei mai mulţi dintre ei mi-au fost apropiaţi şi contez şi acum, bineînţeles, pe loialitatea şi mai ales pe talentul lor. *Desant*, antologia lor de proză

apărută la C.R. în 1983, a fost un eveniment. Este una dintre bucuriile mele de atunci.

„Hruba literară“? Ea a început să funcţioneze cu adevărat la subsol, după ce i-am poftit afară, în două sau trei rânduri, din peştera mea de la suprafaţă pe cei câţiva gradaţi fără uniformă care au venit pe rând să-mi explice că „jos“ se petrec lucruri necurate. E drept, se cam înfunda chiuveta cu zaţ de cafea şi nu prea se clăteau paharele după votcă… Iar cafeneaua literară cu o singură masă, în librăria din curtea editurii, unde stăpânea Mircea Nedelciu, era un fel de cort al făgăduinţei.

Dacă D.R. Popescu nu este tocmai „un scriitor rău“, atunci şi Florin Iaru este un „băiat bun“. D.R. Popescu este un mare scriitor. Iară Iaru, ca orice „tânăr inteligent, intransigent şi patriot“, poartă în traista de soldat bastonul de mareşal. Conflictul cel mai pronunţat la noi în momentul de faţă cred că este acela între tineri şi vârstnici. În toate mediile, ascuns sau declarat, în familie, în societate. Ce pot spune? Că „bătrânii“ sunt obosiţi peste măsură şi „tinerii“ n-au chef să se implice? Truism: tinereţea şi bătrâneţea artistului sunt relative. Rimbaud s-a lăsat de poezie la douăzeci de ani. La nouăzeci şi nouă de ani Tiţian picta ca la treizeci. A murit de ciumă. Ghinion.

C.S.: *Numiţi o carte în care specificul naţional e bine pus în evidenţă.*

G.B.: *Ciocoii vechi şi noi.* Nicolae Filimon. Ciocoismul este un vechi păcat autohton. Prin anii ’50, când adevăraţii stăpâni, buni, răi, cum erau, au dispărut, s-au stins nu numai adevăraţii slujitori, o lume, dar şi ţăranii, talpa Ţării Româneşti şi totodată patul germinativ al societăţii până chiar la al Doilea Război Mondial. Iar odată cu burghezia, mare şi mijlocie, s-au prăpădit şi meseriaşii, micii negustori, stratul vital al tinerelor noastre oraşe. S-a răspândit cu grăbire un hibrid, rădăcinile în vremea lui Filimon, dar şi mai înainte: ciocoiul. Intermediarul hrăpăreţ, nemilos, mitocan. Clasa conducătoare din vechiul regim comunist n-a reuşit să se ridice mai sus de condiţia ciocoiului. Şi, cum *stăpânii* nu mai erau, *ciocoii* au devenit stăpâni. Arendaşul atotputernic. Statul era marele stăpân fantomatic. În deceniul nouă, singurul stăpân era de fapt cel mai mare arendaş, ciocoiul nr. 1. Nimic

mai mult. Şi arendaşi din ce în ce mai mici şi mai lacomi. Boală deocamdată fără leac. O lume absurdă, un vid în care trăiesc totuşi oameni şi valoarea se naşte din nimic. Chiar dacă nimeni nu o bagă în seamă. Te întreb încă o dată: înţelegi ceva? Eu nu. Eu trăiesc numai spectacolul.

C.S.: *Ce preţuiţi cel mai mult la un om*?

G.B.: Inteligenţa.

C.S.: *Şi talentul*?

G.B.: Inteligenţa talentului.

C.S.: *Domnule Bălăiţă, presupuneţi că cititorii noştri vor crede că am dialogat într-adevăr*?

G.B.: Poate nici nu existăm cu adevărat, domnule Stănescu. Condiţia literaturii este să fie verosimilă, convingătoare, nu „crezută“. „Iară noi, noi epigonii“, ce ştim să facem? Literatură! Chiar şi acum.

(*Adevărul literar şi artistic*, august 1993)

„Pentru nechemaţi, Dumnezeu e totdeauna în altă parte“

Vasile Petre Fati: *Ce reacţie aţi avut când a trebuit să preluaţi biroul lui Marin Preda*? *Dar când l-aţi părăsit*?

George Bălăiţă: Am schimbat locul mesei de lucru. Ar fi trebuit, altfel, să stau cu spatele în fereastră. Nu mi-a plăcut cum cade lumina. Unde mai pui că era locul pe unde vântul din Bărăgan, care bântuie fără încetare Bucureştii, pătrundea în casă cu cea mai mare uşurinţă…

Domnule Fati, eu sunt pentru spiritul Junimii. Iar acolo, ştii şi dumneata, anecdota primează!

Este o întrebare ce mi s-a pus de prea multe ori. Chiar din seara zilei când am venit acolo. După ce am încercat zadarnic să ocolesc casa aceea din Cazzavillan. În ultima vreme, văd că se pune şi altora. Am citit la gazetă. Apare Nimeni şi îl întreabă pe Cutare, trecut şi el pe acolo în anii aceia. Cum v-aţi simţit etc. după ş.a.m.d., iar acela răspunde. Şi încă foarte serios. Ca şi cum ar fi tras lângă mine în acelaşi ham sau chiar singurel, eu fiind cu gâştele pe islaz. Amuzant, orice s-ar spune. Provincialism sadea, istorie instantaneu deformată de legendă.

Românul are o mentalitate oarecum provincială, agravată în ultima jumătate de veac de izolare, suspiciune, frică. De aici, complexele, vanitatea, modestia ipocrită, delirul de grandoare. Ar trebui să ne luăm inima-n dinţi şi să călătorim de-adevăratelea peste mări şi ţări. Nu suntem „călători“, deşi am avut dintotdeauna o mare. Suntem mai degrabă sedentari, se pare că nici talanga din vremurile transhumanţei nu ne mai

cheamă. Poate de aici şi teama de schimbare. Din peste 8 000 de proverbe adunate într-o antologie din B.P.T. (1966), unul singur se referă la călătorie şi călători şi de asemenea *numai unul* la „schimbare“; el sună astfel: „Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor“… Las la o parte fandoseala cu străinătatea care pute, orice ar fi! (Vezi scrisoarea faimoasă a lui Caragiale către Zarifopol despre Delavrancea la Paris şi Berlin.) Să plecăm aşadar, şi să ne întoarcem, şi să scriem şi noi un *Gulliver în Ţara Nimănui*, sau alt *Robinson Crusoe*, sau *Aventurile marinarului Opincă*. De ce nu? Am fi mai deschişi. Să ne lăudăm şi cu experienţele de peste ţări şi mări, nu numai cu tradiţionala ospitalitate. Pe noi, străinătatea, înainte de orice, ne miră. Fără să ne inhibe, e drept, lucru admirabil, dar ceţos. Noi încă vedem străinătatea cu starea de spirit a lui Dinicu Golescu sau Sadoveanu, aceştia scriind, de altfel, două cărţi de neuitat despre ce au văzut ei în Austria, Italia, Elveţia pe la 1827 şi în Olanda prin 1930. Mă tem că şi această digresiune intră în simptomatica „provincialitei“!

Preda se bucura în epocă de un prestigiu enorm. Moartea lui neaşteptată a derutat, a înspăimântat. Eu cred că a fost un avertisment, un semn pe care nimeni nu l-a luat cum trebuie în seamă. S-ar fi putut ca viaţa „obştei“ scriitorilor să fi arătat altfel dacă el ar fi trăit.

Dar un răspuns amplu la întrebarea asta l-am dat în *Adevărul literar şi artistic*, trei numere consecutive, din august 1993. Nu am deocamdată nimic de adăugat. Curioşii, dacă sunt, trebuie să ostenească la colecţie.

Am părăsit editura cu gândul că las în loc un om potrivit. Nefiind eu, trebuie s-o spun acum, chiar străin de această alegere! Prea era cu poftă rea poftită de fameni şi tâlhari în codrul literelor, prea bine cunoscuţi de mine ca să nu-mi pese de ce se întâmplă în urma mea.

Mai bine de nouă ani, prin încâlcită complicitate, prin compromisuri şi mărunte laşităţi, prin onestitate, simţul umorului, ceva noroc şi o nepăsare funciară care nu m-a legat niciodată orbeşte de nimeni şi de nimic şi încă altele, am reuşit, eu zic, performanţa să împiedic balaurul să înghită şi Cartea Românească. De câte ori a încercat, i-am rămas în gât, a fost nevoit

să ne scuipe afară. Cine nu ştie despre ce este vorba să nu se amestece, iar cine se face că nu ştie să se ducă dracului!

V.P.F.: *Ce vă puteţi reproşa la un examen sever, după anii de dictatură*?

G.B.: Multe. În orice caz, tot ce mi-aş reproşa la anii mei, când ştiu câte ceva despre mine (foarte puţin), oriunde şi oricând aş fi trăit: egoismul, o anume amorală desprindere de realitate în „favoarea“ imaginaţiei, candoarea ca formă oarecum cretină a sincerităţii, sarcasmul pe neaşteptate deviat în cinism, ba chiar, în unele momente – cum scrie Veta – dintre cele mai fericite ale vieţii mele, chiar şi farmecul personal.

Dumneata spui „după anii de dictatură“. Păi, domnule, se întâmplă că în anii ăştia s-au trecut chiar vieţile noastre… Las demagogilor de profesie să dezvolte în fel şi chip aceste puncte de suspensie. Convoacă-i la masa regelui Arthur. Îi găseşti cu uşurinţă în lumea cea mai bună (pe care o avem).

Eu nu înţeleg penitenţa ca pe un spectacol în aer liber pe stadion. Nu-mi place această farsă totdeauna montată ca o „tragedie optimistă“. Dacă nu se petrece în tăcere şi singurătate, căinţa este sau o disimulare a unei vinovăţii mult mai grave decât aceea mărturisită, sau făţărnicie. Repet încă o dată ce am scris în urmă cu trei ani: prea mare înghesuială pe Drumul Damascului. Pentru nechemaţi, Dumnezeu e totdeauna în altă parte.

V.P.F.: *Numai din cauza limbii scriitorii români nu pot avea succes în Occident*?

G.B.: Nu ştiu.

V.P.F.: *Periplul american* (*Iowa City*) *a modificat ceva din felul dumneavoastră de a fi*?

G.B.: Dă-mi voie să anticipez publicitatea (şi aşa imposibil de plătit) la o eventuală carte viitoare despre America „mea“! Transcriu un scurt fragment apărut mai demult: „America celor 107 zile există în mine, eu încerc să exist în ea. Încă o dată aşadar: când piloţii încep manevrele pentru aterizare pe Kennedy uiţi tot ce ştii despre America (ceva se poate ţine totuşi minte: *Simfonia a IX-a* de Dvořák; Gershwin: *Un american la Paris*). Încerci să crezi că te dai jos din tren la Slobozia sau la Baia Mare. Plonjezi

apoi în Lumea Nouă. Ca un paraşutist care îşi deschide paraşuta la câteva zeci de metri deasupra solului, ca un înotător ce ar sări de la etajul 10 într-o cadă de baie plină cu frişcă, da, ca un schior de pe o trambulină fixată pe un Cumulus. Ca von Karajan tânăr care ar descifra la prima vedere, cu sala plină, orchestra sufocată de teamă şi bucurie, o partitură inedită, abia scoasă dintr-o ladă veche de voiaj, un Bach de zile mari, cine ar fi putut crede că mai există aşa ceva... Să te laşi dus, să nu exişti, pentru ca să încerci apoi să gândeşti puterea de a te opune, să revii în cele din urmă la tine însuţi. Condiţia primă am lăsat-o la urmă: să nu ştii limba! Să iei totul de la capăt *acolo.* Dacă eşti tobă de carte, dacă ştii totul despre America (nu e nimic de râs, există incredibil de mulţi în situaţia asta), va fi bine, foarte bine, vei lăsa o impresie de neuitat, va fi o călătorie cât se poate de plăcută. Dar nu vei afla nimic nou, iar de va fi să scrii ceva, vei mima pe cutare... Îţi mai dau o cheie: numai trei zile de-ar fi să stai, întoarce-te în copilărie, cât mai adânc, mai departe acolo, dacă poţi, fă chiar o baie în Marea Amniotică. Pe urmă pui la bătaie toate cele cinci simţuri deodată. Dacă îl ai pe al şaselea, cu atât mai bine. Fiindcă trebuie să «înţelegi» lucruri pe care nici ei nu le înţeleg. Neavând timp să aibă imaginaţie, americanii o «transformă» (un proces poate asemănător celui prin care albina face polenul să treacă în miere) în realitate. Astfel spus, în loc să-şi piardă vremea cu imposibilul, ei aruncă în aer limita posibilului. Din loc în loc, din când în când, America este o altă planetă. Din toate punctele de vedere. Există oameni care trăiesc în secolul al XIX-lea şi alţii care s-au şi plictisit de secolul XXI. America trăieşte simultan nenumărate vieţi, fără să epuizeze vreuna.

Simultaneismul este forţa şi slăbiciunea Americii. Toate există în acelaşi timp şi cam în viziunea lui Santayana. Santayana a spus: «Totul în natură e liric în esenţa sa ideală, tragic în destinul său şi comic în existenţa sa».

Ziua şi noaptea, binele şi răul, cruzimea şi candoarea, sublimul şi mizeria, prostia fără de margini şi geniul pierdut în mulţime, nebunia la orice pas şi prudenţa unde nu te aştepţi etc. etc., punctele cardinale chiar există separat şi simultan, toate patru într-un vârf de ac... Când Dumnezeu a

făcut (atât de târziu!) America, el a folosit metoda lui James Joyce. I-a ieşit un roman extraordinar, al cărui subiect nu poate fi povestit. O carte inimitabilă, cu un milion de imitatori, greu de judecat în valoare absolută, dar care îşi înghite cititorul precum chitul pe Iona“.

V.P.F.: *În ce măsură evenimentele din decembrie v-au marcat*?

G.B.: Teribil. Dar nu pot povesti asta decât într-un roman, o „proză“, în fine. Eu aparţin în aceeaşi măsură realităţii şi fanteziei, mintea mea numai aşa filtrează, altfel nu pot scrie. Ascult pe câte unul care crede, sau numai o spune, în gingaşul stil realist-socialist, dar de pe partea nevăzută a lunii, că „azi“, nu-i aşa, realitatea e „mai puternică decât orice imaginaţie“, prostii dintr-astea. N-ai decât să le spui.

Dar dacă tot pozezi cu spatele la raftul de cărţi, ai putea să le şi citeşti.

Am să intru odată călare în sufletul meu şi am să scriu ce se întâmpla acolo pe la începutul anului 1990.

V.P.F.: *Dacă Bernard Pivot ar declara că* Lumea în două zile *este o capodoperă, cum aţi reacţiona*?

G.B.: Ca un provincial sadea: în sfârşit, aş spune, trebuia să se întâmple în cele din urmă, ce naiba…

V.P.F.: *Scriitorii sunt pe cale de dispariţie în momentul de faţă sau este o metaforă*?

G.B.: Vorbeşti ca despre dinozauri. Cum să dispară? Sigur că nu! Dar am intrat în iarna literaturii noastre. *Hibernatus*! Va veni însă şi izbăvitorul April.

Fatalmente, supravieţuitorii de profesie nu sunt totdeauna şi „cei mai buni“. Dar să aşteptăm cărţile. Sunt mai importante decât autorii. Dacă cititorul te ignoră, n-ai decât să-i faci la fel. Acum chiar că trebuie să scrii. Şi se va vedea dacă mai ai sau nu ceva de spus. Sunt zile grele. Cine nu merge până la capăt pierde. Nu-mi pasă de cărţile pe care nu le-am scris până acum. Mă nelinişteşte doar timpul care trece din ce în ce mai repede.

V.P.F.: *Ce personaj politic, credibil, ar putea să vă intereseze*?

G.B.: Figuri marcante în viaţa politică astăzi la noi îmi par a fi Ion Iliescu şi Nicolae Manolescu. Ordinea este alfabetică.

Se deosebesc radical din mai toate punctele de vedere. Manolescu poate juca totul pe o carte şi, dacă pierde, nu e dintre romanticii care îşi trag un glonte în cap pe terasa cazinoului; dimpotrivă, are tenacitatea să o ia de la capăt. Iliescu se plimbă printre mesele de joc, agreabil, comunicativ, dezinteresat, ai zice că nu e de-al casei, dar îi place atmosfera, ca să afli dimineaţa că e chiar proprietarul localului… Au reflexe bune şi, oricât s-ar suspecta reciproc, ştiu să folosească la timp sistemul de frâne. (Cu toate că nu au practica volanului; domnul Iliescu a avut dintotdeauna un şofer, iar prietenul meu Manolescu – cred că îl mai pot numi aşa, cu toate că nu ne-am văzut de vreo doi ani, şi atunci întâmplător, în Piaţa Amzei –, deşi are de mult carnet de conducere auto, nu cred să-l fi folosit vreodată, n-a avut de când îl ştiu telefon şi automobil, acum însă o fi având şi el şoferul lui.) Cei doi lideri s-au exersat în politică în locuri diferite, dar într-o lume comună: primul la Partidul Comunist Român, al doilea în viaţa literară românească, unde a fost mai bine de un sfert de veac necontestat director de opinie, micul papă al cronicii literare, dar şi al majorităţii juriilor care acordau premiile Uniunii Scriitorilor. (Pentru cine nu ştie, Consiliul acestei Uniuni a fost poate singurul loc unde, după anii ’80, dar şi înainte, se vorbea normal, încât trimişii oficiali se luau cu mâinile de cap.) La noi, deocamdată, politicienii se califică la locul de muncă. Un om politic născut, iar nu făcut ca domnul Iliescu are prea puţini sfetnici potriviţi, dar pe care parcă prea atent îi ascultă. Presupunând că Nicolae Manolescu are consilieri buni, nu prea cred că îi ascultă. Afectiv, Manolescu este rece şi calculat; Ion Iliescu, sentimental, fără să-şi piardă cumpătul. La drept vorbind, Iliescu este simpatic, Manolescu neaşteptat de crispat uneori. Ambii însă trec de la mulţumitor la excelent „testele“ (publice) esenţiale. Ceea ce îi face apţi pentru „la vârf“ este, în ciuda a tot ce li se poate reproşa, adaptarea rapidă la situaţie. Sunt cei mai buni pentru tranziţie din câţi avem azi. Ei vin însă dintr-o lume care se duce, dacă nu s-a şi dus, şi vor trebui să ştie s-o cedeze la timp celor tineri. Aş fi curios să-i văd schimbând locurile. Deocamdată, Ion Iliescu e bun „la putere“, Nicolae Manolescu la „opoziţie“. Nu l-am votat, dar aş putea conta mai mult pe el decât unii dintre aliaţii lui. Politica!

Oricâte intervenţii pripite sau nepotrivite ar fi avut până acum preşedintele Iliescu, prezenţa lui „acolo“ a fost benefică. Aşa cred eu. Şi apoi, prea îl înjură constant şi dirijat cei care o fac, prea multă ură şi băşcălie, un bun naţional de preţ se consumă zilnic pentru discreditarea lui, încât să nu fie bun, demn adică de invidia şi furia adversarilor. De care începe cu avânt să se bucure şi Manolescu. Nu e un semn rău! Roagă-te lui Dumnezeu să ai duşmani statornici, şi vei găsi şi un prieten de nădejde.

V.P.F.: *Credeţi că rolul scriitorilor va fi supralicitat, ca pe vremea totalitarismului*?

G.B.: Cine să-l mai „supraliciteze“? Tot ce s-a pierdut este un bun câştigat! În fine, se poate muri pe cont propriu. Artistul (ca şi ţăranul, dar oare numai ei?) învaţă să-şi fie propriul stăpân, se obişnuieşte cu riscul, îşi asumă nebunia. În sfârşit, singur! Ce bine şi ce rău, ce negură… Scriitorul „din Est“ are şansa unor experienţe-limită, aur pentru literatură, şi ghinionul că a fost brusc aruncat într-o lume care nu-l vrea.

V.P.F.: *Există vreo explicaţie a reţinerii dumneavoastră de a nu deveni o figură de prim-plan politic*?

G.B.: Am prea puţină încredere în politică şi istorie. Este un fel de refuz organic, ceva ca o alergie. Sau poate o intoxicaţie. Micul meu trecut politic este dezamăgitor pentru mine, îmi vine uneori să sparg oglinda cu capul, deşi nu-mi pot reproşa vreo măgărie anume, nu există fapte de întuneric. O spun cu mâhnire de ostaş bătrân, şi nu altfel. Mi-e silă de masochismul de ocazie, de fabricanţii de alibiuri, de vehemenţa convertiţilor peste noapte, de curvele de ambe sexe care fac steag de luptă din rufe murdare. Şi îmi ajunge acum că pot să scriu asta. Fiul meu, plecat de acasă în dimineaţa zilei de 21 decembrie 1989, a apărut în uşă după miezul nopţii. Era îngheţat şi ud leoarcă, prinsese în plină figură jetul din tunul de apă la Intercontinental. Am venit să mă schimb, dă-mi ceva de mâncare şi mă întorc. Avea atunci 19 ani. Maică-sa i-a luat genunchii în braţe, rămâi până dimineaţa, i-a spus plină de lacrimi, numai pe tine te am. Măcar să pleci pe lumină. El a râs. Rareori l-am văzut aşa luminat: mamă,

tată, voi nu ştiţi ce înseamnă să ieşi în stradă şi să strigi liber ce vrei. M-am retras într-un colţ întunecat al casei şi am zăcut acolo până în zori.

(*Azi*, 18 aprilie 1994)

„Fără harul de a gândi pe cont propriu lumi imaginare, care includ, dar depăşesc cotidianul, te duci numai la vale, nu urci nicăieri“

Ion Simuţ: *Stimate domnule George Bălăiţă, aţi schimbat Bacăul pentru Bucureşti, revista* Ateneu *pentru Editura Cartea Românească. A trecut multă vreme de atunci. Când s-a întâmplat asta şi ce schimbări s-au petrecut în biografia dumneavoastră interioară*?

George Bălăiţă: Am venit la Bucureşti ca să schimb locul. Nu din plictiseală. Plictiseala e o bună sursă de literatură, dar eu nu am reuşit să învăţ niciodată cum trebuie moftul ăsta. La Bacău era bine. Nu chiar ca la ocnă, vorba năpăstuitului Ion! Şi nenea Iancu, ce i-o fi venit să scrie *Năpasta.* Nu i-a ieşit bine! La Bacău aveam casă, familie, prieteni şi, înainte de orice, o parte din copilărie. Copilăria este patria mea, mai mult decât tinereţea, cum s-a spus. La nouă ani am trăit o experienţă aparent banală, pentru mine însă o aventură de neuitat. Eu m-am copt târziu. Mă tem că şi acum există părţi crude! Amuzant, primejdios, ridicol, bun pentru literatură!

Schematic, am o biografie leneşă, nespectaculoasă. Din fericire, exist dincolo de schemă. Cred că am fost menit pentru *acţiune.* Un virus o fi parazitat însă prognoza ursitoarelor! Am vrut să plec din liceu la o şcoală de marină. N-am fost admis. Chestie de „dosar“, prin anii ’50, selecţia se făcea de la clasa muncitoare în jos. Fusesem noi destul de săraci, dar nu chiar clasă muncitoare. Aceeaşi grilă mi s-a aplicat şi în ultima clasă de liceu, când reuşisem cu brio la preselecţia pentru „comerţ exterior“. Voiam să

călătoresc, să mă mişc. Dacă aş fi trăit în alte timpuri, aş fi putut să fac negustorie. Dar nu la tejghea. Pe mare, în deşert, pe drumuri lungi. Să am corăbii sau să mă legăn între cocoaşele cămilei, în fruntea caravanei, în Sahara sau pe Drumul Mătăsii. Sunt sigur că mi-ar fi ieşit. Şi poate aş fi scris un „jurnal“, deloc literatură, deloc artisterie, aşa, cam ca domnul Samuel Pepys. M-aţi fi citit cu siguranţă astăzi, domnule Simuţ!

N-a fost să fie. Aşa că în adolescenţă am dat năvală orbeşte în sport. Unde am fost bun şi chiar foarte bun. De călătorit, mai târziu. Şi nu la alegere. Altcineva dădea cu zarul pentru mine. Nu am nici un răspuns pentru cei care scot voluntar sau involuntar din context. Trecusem de treizeci de ani când am pus prima oară piciorul în altă ţară. În Bulgaria, bineînţeles, excursie colectivă cu autobuzul, Uniunea Scriitorilor, vreo patruzeci de autori din toate generaţiile… Mi-ar fi plăcut să fac de mai multe ori înconjurul lumii, să rămân în unele locuri atât cât să scriu o nuvelă. Un gând foarte târziu. În nopţile cu lună plină sunt convins că niciodată nu e prea târziu.

Aşadar să schimb locul. Am vrut întâi la Iaşi. Iaşiul era şi el o poveste din copilărie. Dar pentru tipi care îşi băgau nasul în literatură şi nu erau „de acolo“ sau strecuraţi cumva pe nesimţite, Iaşiul era un oraş închis. N-am suferit! Mai târziu am vrut la Timişoara şi la Sibiu. Mai ales la Sibiu. Fraţii Grimm. Nibelungii. Werther. Bach. Kleist. Ceţosul farmec german. Fusesem la şcoală, dar gândeam ca un autodidact. Era poate şi o sechelă din adolescenţă, într-o vară, la Sighişoara (tabără de gimnastică) mă înamorasem lulea de o liceană de acolo, într-o zi mi-a trimis o fotografie pe spatele căreia scria: „Te voi iubii la infinit“… Cu toate că eram un bun gimnast, al doilea *i* a scăzut considerabil febra iubirii ce mă bântuise. „În faţa ta sunt cel mai laş.../ Imensitate, veşnicie,/ Iubesc o fată din oraş./ Învaţă-mă filozofie...“ Vă mai îndoiţi că Bacovia este cel mai bun dintre noi? Dar îmi plăceau casele în burgul transilvan, străzile, zidurile, acoperişurile cu lucarne în formă de ochi. Gândeam cu înfiorare vrăjitoriile ce s-ar fi putut petrece în casele alea săseşti, fiecare o mică cetate. Nimic. Să spun că oamenii şi vremurile nu m-au îngăduit? Mi-ar fi greu să mă

recunosc în propoziţiunea asta cam emfatică. Deşi nu-mi displace până la capăt. Îmi amintesc (iarăşi!) copilăria, şi anume zilele când, pe malul pârâului Negel, la Bacău, îl jucam costumat ad-hoc pe regele Arthur, asta înainte de a fi, tot pe acolo, Arsène Lupin – gentleman – apaş. Băgam spaima în adversar. Luam jocul foarte în serios. Cam ca Breban azi, când vorbeşte despre roman.

De ce n-am schimbat locul mai târziu, la Roma sau la New York? Unde chiar că puteam să rămân, în vremea aceea eram un animal de lux, căpătam urgent azil politic etc… Ce tâmpenii spun… Şi ce vremuri cumplite am trăit, dacă poţi fi mereu judecat numai în situaţii-limită. Cel mai greu păcat al comunismului este că a împărţit lumea în două ca niciodată crunt până atunci şi a făcut să se işte în om tot ce este abject, meschin, întunecat, răul absolut. Şi asta în numele adevărului, dreptăţii, binelui absolut. Se vede mai bine ca oricând asta, din ce trăim acum. Trecut de 60 de ani, mă simt neîncetat dator să mă întreb şi să răspund şi să nu găsesc ce caut…

În tinereţea mea, Bucureştiul mi se părea un oraş misterios şi plin de capcane sentimentale. L-am iubit. Mai ales în vremea unei lungi boeme studenţeşti. Casele nu semănau între ele, străzile vechi se încâlceau ca drumurile în bazar, arterele mai noi, tăiate în perioada „cubistă“ interbelică, se amestecau, ca şi azi, de altfel, acolo unde au mai rămas, cu tot ce începuse în jurul anului 1900 să însemne „micul Paris“. Prea puţine încă, noile blocuri destinate mai ales „omului nou“ nu erau de luat în seamă. Păreau nişte cămine de ucenici, parcă un nou tip de case de raport. O dezordine urbanistică excesiv pitorească, involuntar „artistă“, grădinile bătrâneşti, întinse, adânci, bântuite de neaşteptate închipuiri, un tânăr provincial, studentul rătăcitor, scuarurile brusc ivite ca luminişurile în pădure oriunde ai fi bătut caldarâmul cu piciorul, vechile cartiere, ca şi marile bulevarde umbrite de castani şi tei uriaşi, Cişmigiul, „Şoseaua“, Lipscanii, Calea Victoriei, lacurile, tramvaiul, căruţa, camionul, Cheiul Dâmboviţei sub năvala sălciilor şi întunecat de stuf şi buruiană cât un stat de om, te aplecai peste parapet şi ţi se umpleau nările cu tot felul de mirosuri vegetale şi animale, întorceai capul şi dădeai de parfumuri vechi,

haine tocite, dar încă elegante, chipuri felurite, o lume care se retrăgea prudent în hibernare şi alta care mima că se naşte, cum să te ţii de carte în iarmarocul ăsta?! Un epic enorm, un extraordinar roman nescris în care circulau personaje de mult intrate în literatură, intuiam, trăiam intens, febril, încăpăţânat, dar habar n-aveam ce se petrece cu mine, încă nu ştiam că *voi scrie.* Stocam informaţii. Mă păstram întreg ca un animal prins şi conservat între gheţuri. Pot spune că de pe atunci am ales Bucureştii! Nicăieri în lume, în nici unul dintre marile oraşe pe care le-am văzut, nici în oricare altă aşezare pe mapamond (n-au fost prea multe, dar s-a întâmplat să fiu pe acolo) n-am dat cu ochii de atâtea case în care mi-ar fi plăcut să locuiesc precum în Satul lui Bucur. Am venit aşadar la Bucureşti târziu. Dar *ca acasă*, mi s-a părut chiar *locul* meu. În 1978, Macovescu (ţinea mult la mine, iată un personaj dintre cele mai interesante ale timpului, cam ţeapăn, sec, dar vertical şi de caracter) mi-a spus: de ce stai la Bacău? Vino la Bucureşti, o să ai timp să scrii, eşti chiar în iadul nostru, ai nevoie pentru literatura dumitale. Aşa credea el! Ce şansă, au spus unii. Mă întreb acum: chiar a fost şansa care îmi trebuia? A fost simplu, eram membru în „biroul“ Uniunii, era liber un post de secretar acolo. Un an am stat fără casă, schimbam gazdele, era o mare pierdere de vreme. Eram amic cu toată lumea şi cu nimeni. Nu izbuteam să comunic. Aveam un bun prieten, nebăgat în toate chestiile astea, bineînţeles. Lupul singuratic e un caz rar şi un personaj romantic, în tinereţe mi s-a părut şi mie că aş putea fi unul. Aveam datele, exişti, dacă aşa eşti, dar nu vorbeşti despre asta. În anii din urmă însă, persoanele intrate în vârsta a treia, printre ei chiar şi un ghiuj, care se ţine bine, e drept, se dau drept animalul ăsta, fac teoria cazului, n-au avut un guru, singuri şi-au croit drumul, liberi ca pasărea cerului, nu se bagă, dar participă şi altele. Încât există deja o haită de lupi singuratici! Dacă am zis-o cândva despre mine vorba asta, o iau înapoi. Nu intru în haita lor. Cum n-am fost, de altfel, niciodată nicăieri, în afara firii mele păcătoase, natura mea prea puţin cunoscută mie însumi ca să-i fi fost vreodată credincios până la capăt…

Mă bucuram în Consiliul Uniunii de o mare simpatie şi autoritate. La început! Dar mie nu-mi trebuia chestia asta. Nopţile scriam pe rupte, fără să vreau să ajung undeva, doar să scot din mine, să mă limpezesc. S-a văzut îndată că nu sunt „luptătorul“ pe care vreuna din tabere să fi putut conta. În rest, comedia primului meu deceniu bucureştean se găseşte în acele mii de pagini pe care le filtrez acum.

În biografia mea interioară, cum spuneţi, nu s-a petrecut nimic special. Atâta doar că în tipul foarte emotiv care sunt am descoperit un altul mai rece, capabil, spre marea mea mirare nici până astăzi stinsă, să comunice pe multe registre.

I.S.: *Aţi fost o vreme, înainte de ’89, director la Editura Cartea Românească, după Marin Preda. V-aţi ocupat apoi, după ’89, în cadrul Fundaţiei Culturale Române, de revistele* Arc *şi* Creanga de aur. *Acum activaţi la Uniunea Scriitorilor, în sectorul drepturilor de autor de la Fondul Literar*. *Vorbiţi-ne, vă rog frumos, despre aceste experienţe.*

G.B.: Câte ceva de vrea să afle cititorul din aventura mea la Cartea Românească va trebui musai să citească cele două interviuri (lungi!) din 1993 şi 1994, republicate într-o *Addenda*, în *Gulliver în Ţara Nimănui* (1994)[7]*. A le lua de la capăt, cu oricâte alte amănunte, mi-ar da sentimentul penibil că iarăşi şi iarăşi îmi rescriu autobiografia. Exerciţiu prea des repetat în vechiul regim comunist ca să nu-mi fie lehamite.

La Fundaţia Culturală Română am făcut timp de şapte ani un magazin literar trimestrial, *Arc*, şi un supliment în limbi străine, *Creanga de aur.* Pentru mine, *Arc* a fost o experienţă importantă. Trag nădejde că întru câtva şi pentru viaţa culturală a anilor 1992-1997. Contez pe vreun tânăr arhivar onest care să o descopere peste mulţi ani… Parcă îl văd cum se ceartă cu şeful lui!

Cred că *Arc*-ul şi-a definit programul şi direcţia după primele trei numere. Am scos doar douăzeci şi patru. „Obiectul“ arată ca o carte format A4 de la 170 până spre 300 de pagini divers ilustrate, poate cam preţios uneori pusă în pagină. Cu un secretar general de redacţie *sans peur et sans reproche*, Aurora Fabritius, şi cu un grafician de calibrul lui Mircea

Dumitrescu (el, nu de la început şi nici până la final, persoană dificilă, artist remarcabil, bun prieten), cu o redacţie, cum ar zice Arghezi, pentru furnici, când un redactor, când doi, dar mai ales nici unul, cu colaboratori de cursă lungă, în general din elita profesiei lor, *Arc* a fost o publicaţie specială, în orice caz atipică. Este de ajuns, pentru curioşi o spun şi pentru cei care nu o cunosc, să se vadă sumarul. Mai în glumă, mai în serios, l-am gândit ca pe o maşinărie cu geometrie variabilă. Ceea ce mi-a îngăduit o mare libertate de mişcare şi un ton moderat. Şi, pe cât cu putinţă, „echidistanţa“. Pe care mulţi o invocă, mai mulţi o înjură şi nimeni nu îşi bate capul să fie acolo! În fine, nu ştiu dacă vă amintiţi proverbul, tot ţiganul îşi laudă ciocanul! Nu sunt eu acela. Mi-a plăcut, am scrisoarea, părerea unei doamne (nu o cunosc personal, locuieşte în provincie): „Dragă domnule Bălăiţă, cumpăr cu plăcere revista dumneavoastră. Este ca o carte cu surprize“… Oho! Mai bine nu se putea. Mai demult, la Paris, la unul dintre faimoasele „saloane de toamnă“, o altă doamnă a spus despre Catedrala din Rouen: vai, e minunată, parcă e o îngheţată care se topeşte… Cred că e cea mai suculentă definiţie a impresionismului francez! Şi mai cred că *Arc* a apărut când trebuie şi a încetat să apară la timp! Este felul meu de a răspunde neruşinării cu care a fost tratată la vremea ei chestiunea. Şi asta după un *gentleman agreement* pe care l-am avut la început cu numărul unu de la F.C.R. E drept, numărul doi nu intrase încă în pâine. Nici nu vreau să le pomenesc numele[8]*. Ca experienţă de viaţă, a fost interesant. Ca niciodată am simţit pe pielea mea ce înseamnă să fii dispreţuit, înşelat, batjocorit. Mi-a prins foarte bine.

Parantează: de ce am scos *Arc*-ul? Mi s-a părut la un moment dat că „revistele culturale“ încep să semene prea mult între ele şi să pună în circulaţie cam aceiaşi zece-douăzeci de autori (unii dintre ei au fost şi „ai mei“ la *Arc*!), plus o clientelă mai greu de cuantificat (ce cuvânt!), cam aceleaşi teme, idei, obsesii. Plecaţi voi, să venim noi! Nu-i aşa că sună bine, convingător, democratic? Şi mai cum? Între timp, s-a văzut că între *noi* şi *voi* nu e chiar o prăpastie de netrecut! Cred că trebuie să se mai scurgă vreo treizeci de ani. Numai atât?… Furie doctrinară, intoleranţă. Câţiva buni profesori de ură. Continuă să-şi păstreze statutul, dar, chipurile, mai nuanţat.

Aiurea! Nu e nici o nuanţă. Doar că „lumea“ a obosit să-i mai asculte până la capăt. Amfiteatrul nu mai e plin. Doar băncile din faţă sunt încă ocupate… Lua aşadar naştere un nou limbaj rigid. De presa culturală vorbesc acum. Numitorul comun este un cocteil de resentimente, frustrări, abuzuri. Am încercat să fac altceva. Să rămân doar la plăcerea de a gândi liber, dincolo de „urlet şi furie“, în afara oricăror sechele. Am căutat să evit toată ritualistica de spălare publică a păcatelor, la noi, până la urmă, şi asta un caraghioslâc şi o mistificare. Pedagogia urii va avea fără doar şi poate capitole separate într-o istorie a sfârşitului de mileniu. Istorie cu tot atâtea variante câţi autori importanţi sau numai în stare să te ducă de nas se vor ivi. Aşa cum, de altfel, se scrie istoria.

Las la o parte *Creanga de aur.* Unele numere s-au vândut foarte bine. Mai ales în străinătate. Acela despre avangarda românească, tipărit în franceză, a făcut o bună impresie la Paris. Cel despre Muzeul Ţăranului Român (în engleză) a fost o carte de vizită cu autoritate asupra experţilor americani, care au preluat spectacolul de folclor românesc programat vara asta la Washington. Şi *Arc*, şi *Creanga de aur* au încetat să apară. Ele au fost boicotate din interiorul Fundaţiei. Şi într-o manieră inadmisibilă… Spune-i asta unui român. El va surâde sau va rânji şi va zice: bineînţeles! Povesteşte-o unui străin. El va spune: nu înţeleg.

Fondul Literar se ocupă exclusiv de domeniul drepturilor de autor. Suntem pe un drum bun, reuşim să fim credibili în relaţiile noastre internaţionale, dar din loc în loc dibuim încă în jungla pieţei româneşti[9]*.

I.S.: *Poate trăi şi scrie un prozator retras din viaţa literară*? *Cu ce efecte*? *Cu ce sentimente*?

G.B.: Nu sunt retras din viaţa literară. Sunt pe cale să ating limita maximă: anonimatul. Este o experienţă pe care numai vârsta şi experienţa te pot face să o înţelegi.

Pentru mine, literatura e un mod de a fi. Realitatea e un punct de plecare, dar atât, pentru ficţiunile mele. Eu cred în forţa suavă a imaginaţiei. Fără creativitate, fără harul de a gândi „pe cont propriu“ lumi imaginare, care includ, dar depăşesc enorm cotidianul, te duci numai la vale, nu urci

nicăieri. Semnalul de alarmă dat în urmă cu mai bine de o sută de ani – o literatură nu se face din traducţiuni – poate fi reluat în parafrază acum, ceva mai caragialeşte, *of course*, de pildă, o literatură din „jurnale“, „memorii“ şi impresii notate în fugă sau oricât de savant ieri şi asezonate cu schepsis azi carevasăzică nu le are!

Până una-alta, eu scriu. Mă lepăd de aroganţa persoanei întâi singular, mă feresc de ipocrizia persoanei a doua plural.

Ca şi cum mie nu mi se întâmplă nimic şi totul se întâmplă celorlalţi. Am în mine ceva de debutant, nădăjduiesc, bine temperat! Unul care nu se grăbeşte. Unul care scrie ceva fără început şi sfârşit. Cine ştie, poate fac parte dintr-o *scriere* absolută, poate sunt un ucenic al Scribului. Scriu tot timpul, dar nu sunt grafoman. Public foarte puţin. Mai degrabă din instinct decât dintr-un „program“. De mai bine de patruzeci de ani, de când mi-am dat seama că nu pot trăi altfel decât scriind (deseori bântuit de gândul că ar trebui să mă las), vreo treizeci i-am petrecut prefăcându-mă că nu este aşa… Că scriitorul, artistul, mă rog, este plin de datorii sociale, politice, partinice etc. etc. Silindu-mă de fapt să ascund ce aveam mai bun, să ocolesc aiurea pentru ca să mă regăsesc în ce scriu. Obosit de moarte deseori, îmi ajunge! Mă bucur uneori mai mult de cărţile nescrise decât de cele publicate sau în manuscris.

Aşa că îmi îngădui acum să scriu pentru mine. Cu atât mai bine dacă „ceilalţi“ vor găsi un mesaj pentru ei acolo. Am mult de lucru, slavă Domnului. Nu mă plâng! Nu-mi detest tinereţea, îmi asum tot ce am trăit. Am trăit intens şi am de gând s-o fac şi de acum înainte, atâta timp cât îmi va fi dat. Nu pot lua în serios politichia şi nici una dintre micile strategii că, vezi Doamne, stai mereu în faţă să nu te uite lumea. Care lume? Cine îşi închipuie că nu exişti numai fiindcă nu vrea el şi gâfăie la truda asta e un idiot. Sigur, conspiraţia tăcerii poate da rezultate remarcabile. Ca şi calomnia, şi chiar peste. Fac parte din spectacol. Sunt în stare să pălăvrăgesc ore în şir, cu alţi plăvani ca mine, despre scenarii, scenarită, supraputerea financiară, complotul universal, mafia galactică, noua ordine mondială, buricul pământului e la Întorsura Buzăului şi prima variantă a

Odiseii a fost scrisă în limba dacă etc. etc. Dar cum poţi lua în serios o partidă de table jucată de taximetrişti la masa scoasă pe trotuar, bere caldă, gaze de eşapament, cartofi prăjiţi râncezi, pe terasa de la intersecţia cutare? Pentru mine, „intersecţia“ asta e un muzeu al timpului care stă pe loc, le ai pe toate: tramvai, troleibuz, microbuz, basculantă, autocar, tomberoanele de gunoi pe două roţi, poliţia călare, „maşina mică“ (toate mărcile, rable sau nou-nouţe, regina neîncoronată a drumurilor fiind încă fără uzurpatori Dacia), căruţa ţiganului care colectează fier vechi şi haine uzate, căruciorul paraliticului, cisterna pompierului, preotul însoţit de dascălul cu servietă şi căldăruşă (merg la vreo sfeştanie sau maslu), biciclistul, generaţiile succesive de pietoni adunate nu ştiu cum naiba în acelaşi şuvoi, şi nu prin exemplarele cele mai reuşite, iată şi o echipă de la ProTV care face un sondaj de opinie, iar pe bordura trotuarului un grup de tineri însoţiţi de o doamnă în vârstă oferă prezervative şi pliante cu reguli de igienă sexuală… Nu-mi pot îngădui decât să descriu lumea asta. Să o povestesc, restul îmi scapă. Sau se află subliminal în povestirea mea.

I.S.: *Consideraţi publicistica o supapă necesară pentru un prozator, pentru oricare scriitor*? *E un mod de a păstra legătura cu actualitatea*? *Trebuie să fie racordat prozatorul la prezent*? *Sunt mai multe întrebări pe o singură lungime de undă…*

G.B.: Dintotdeauna mi-a plăcut viaţa la gazetă. Nu şi vremurile deloc potrivite când am trecut eu pe acolo. Dar pe astea nu le alegi. Eşti aruncat în lume fără voia ta, nu-ţi alegi neamul, ţara, părinţii. Banal? Oho, mai e vorbă! Dar la fel de adevărat ca firul de iarbă şi ca moartea. Hannah Arendt vorbeşte despre „banalitatea răului“. Gogol te convinge că „banalul“ este chiar infernul. Să trăieşti, dar *nu oricum*? Cinicii cred că asta e o întrebare dintr-o notă de subsol, la o lucrare de doctorat. Viaţa este mult mai grea. Cei mai iluştri marxişti au trăit în Occident. Acolo unde marxismul a fost numai teorie. Norocul lor! Noi, aici la noi, ştim că utopiile trebuie să rămână în raftul bibliotecii. Aici, la Porţile Orientului, s-au ştiut dintotdeauna multe. Prea puţine le-am folosit cum trebuie. Lasă că n-am ştiut niciodată să le vindem. Nu ţinem la preţ! Am putea fi consultaţi, şi pe bani grei, ori de câte

ori ar veni vorba despre cum *nu* trebuie înţeleasă istoria. Dar şi despre taina supravieţuirii. La Judecata de Apoi vom fi nişte martori speciali! Nu poţi depune mărturie decât pe ce ai trăit tu însuţi. Sigur, lacom să trăieşti cât mai mult (omeneşte, omeneşte), totul dacă s-ar putea (şi nu se poate!), poţi pierde prilejul mărturisirii. Iată riscul, ghinionul, fatalitatea destinului, cum zice Şeherezada.

Aşadar aruncat, căzut, lăsat *acolo…* Cum naiba să nu te apuce lehamitea? În cele din urmă, dacă nu dispari când încă eşti fraged, tocmai *limita* te face să nu renunţi. Să continui. Orice ar fi. În rest, vedem *pe urmă.* Este ca şi cum te-ai întoarce din moarte. Cine n-ar vrea asta? Să povestească apoi cum este *dincolo,* cum a fost etc. Banal? Sigur că da! Dar este imoral să nu rezişti. Am spus-o încă din 1990. Cei care mi-au reproşat atunci „amoralitatea“ îmi susură acum la ureche (să aud numai eu!): ai avut dreptate…

În ce mă priveşte, „publicistica“ mea tot literatură este! Mai mult sau mai puţin inspirată. Racordarea la prezent? Legătura cu realitatea? Dumneavoastră aţi spus-o! După patruzeci de ani pe şantierul socialismului multilateral dezvoltat, viitorul de aur al României, nu-ţi mai vine să declari nici un „angajament“. Mă duce gândul la tatăl meu. Era comis-voiajor, anonimul „funcţionar comercial“, vă daţi seama, avea gena capitalismului în bagajul lui biologic! Când se sătura de mers, se retrăgea o vreme „la raft“. După război s-a terminat şi cu capitalismul, şi cu voiajele lui cu „mostre“. Parcă-i văd valiza mică „de piele“, ţinea la meseria şi autoritatea lui de furnică de elită, era socotit un as printre cunoscători, „stofele“ erau specialitatea lui. Grele încercări în viaţă, încă din copilărie. În loc să-l înrăiască, îl înseninaseră. Perdant de profesie. Candid, onest, naiv, dibuind toate chichiţele negustoreşti, dar, comicăriile negre, ale destinului, deloc înzestrat cu simţ practic. Îşi privea eşecul cu mirare şi curiozitate. Suflet de artist! Salvat în cele mai dificile situaţii de simţul umorului. Pe care îl risipea cu nepăsare, cu un soi de voluptate, ca unii moştenitori care îşi toacă averea la cărţi. Întâlnindu-se într-o zi cu un bun amic de-al meu, şi acela un mare risipitor de sine şi care îi reproşa convenţional şi cu gândul în altă

parte că nu s-au văzut de mult, tata îi răspunse cu un zâmbet celest: iartă-mă, dragul meu, n-avem ce face, eu în cârciumă nu prea intru, matale la biserică nu prea vii… L-am chemat să coboare o clipă între noi doar ca să se înţeleagă mai bine marea lui nemulţumire, altfel bine ascunsă, niciodată trimisă direct. Bine, spunea el, foarte bine, scrie-ţi cărţile tale. Dacă le poţi scrie, *cu ăştia*, cum vrei tu. Nu mă bag. Dar nu mai scrie la ziar. Aici chiar că n-o să te lase decât cu ce le trebuie lor. Brusc, zâmbetul lui aparent bonom, dar nu lipsit de îngăduinţă făcea loc măştii lui Buster Keaton (rămăsese pentru toată viaţa fanul lui Malek). Teatral, adăuga: şi asta nu-ţi trebuie ţie, crede-mă… El ar fi vrut să fiu medic sau avocat. Meseria asta a ta este pentru vremuri normale. Iar dacă nu scrii *Pe aripile vântului*, sau *Cartea de la San Michele*, sau, ehe, *Un port la răsărit* (era încântat, mândru de prietenia mea cu Radu Tudoran, nu-i venea să creadă! Şi fiindcă veni vorba: iată un scriitor important complet ignorat la vremea lui de critica literară, foarte citit, enorm succes, aproape uitat astăzi, la numai câţiva ani de la moarte), ehe, mârâia el încă o dată, e greu s-o scoţi la capăt, ascultă ce-ţi spun eu… Făcea nişte puncte de suspensie cât pietrele de moară. Târziu, după ce s-a stins, am descoperit un caiet unde păstra tăieturi din revistele şi gazetele în care eram pomenit. De la cronici, recenzii etc. la note de câteva rânduri. Unde se informa? Cine i le cumpăra? Multe îmi scăpaseră chiar mie! Tatăl meu, o poveste de milioane…

I.S.: *Vă consideraţi, în mod fundamental, originar, povestitor, nuvelist sau romancier*? *Există o rivalitate sau o complementaritate între aceste disponibilităţi narative*?

G.B.: Eu nu cred în genurile literare. Ele există, sunt necesare, au autoritate, întreţin setea de învăţătură şi o mulţime de prejudecăţi. La şcoală nu se poate fără ele. În capetele diletanţilor funcţionează ca nişte reflexe condiţionate. Marele avantaj însă, dacă n-ai fost la şcoală, este că nu cunoşti îndoiala. Nimeni ca tine. Praf şi pulbere în trecut şi nimic în viitor. Eşti cel mai bun. Te-ai născut fericit. Mai ales dacă de mic ai avut norocul să ţi se bage în cap că eşti genial. Şi tot aşa etc.

Numai romancierul. Numai poetul. Numai povestitorul. Numai eseistul, mai ales ăsta. Nimic fără eseu, pare a fi azi sloganul culturii scrise. O veche remarcă (sarcastică?) făcută de Camil Petrescu. Tip de gândire sectantă, la noi după ureche, prin alte părţi strict doctrinar, academic, „serios“. Noroc că acolo societatea funcţionează, nu există modelul unic. Dialectica este o „teorie“, şi nu o sechelă a marxismului practicant, iar metafizica nu e un ritual de pocăinţă, după ce atâta vreme a fost un păcat de moarte. Eşti liber să crezi ce vrei şi să obţii ce poţi. Este modelul aşa de râvnit la noi, purtat din gură-n gură, dar de nimeni urmat măcar până la colţul străzii. Acolo mania unanimităţii e tratată ca un guturai. La noi încă e o nostalgie. Când nu e chiar omul! Îl auzi când deschide gura, fie că e un precupeţ din Piaţa Amzei, fie un înalt demnitar.

Mie îmi ajunge o propoziţie din Santayana. O reamintesc ori de câte ori am prilejul. Santayana a spus: „Totul în natură e liric în esenţa sa ideală, tragic în destinul său şi comic în existenţa sa“. Ca filozof, Santayana mă interesează prea puţin sau chiar deloc. Dar când am dat de fraza asta am simţit cum pe loc mi se încarcă bateriile. Cred că aşa arată lumea văzută de artist. Pentru mine, arăta aşa dintotdeauna, numai că nu ştiusem până atunci!

I.S.: *După ’89 aţi apărut numai cu reeditări. Greşesc*? Lumea în două zile *a reapărut de două ori. În cartea de publicistică* Gulliver în Ţara Nimănui, *apărută la Editura Cartea Românească, din 1994, cea mai mare parte a textelor provin din perioada anterioară anului ’89. Traversaţi o criză de creaţie sau numai un interval de amânare a publicării unor texte pregătite ori în curs de finisare*?

G.B.: *Lumea în două zile* este la a cincea ediţie de curând, la Gramar, colecţia „100 + 1“. Îmi place mult ediţia asta. Este şi prima oară când am recitit cu atenţie cartea. Am mai făcut-o o singură dată, când a ieşit la B.P.T., în 1993, dar o lectură în diagonală, sastisită şi pe sărite. Acum însă da! Am citit-o străin şi rece. Ceva m-a pus pe gânduri. Dar nu-mi dau seama ce. După lectură. Ceva ca un vis încâlcit, straniu, apăsător, ar putea fi

important, dar nu reuşeşti să-ţi aduci aminte nimic. Eşti sigur că a fost, dar nu ştii ce.

Gulliver în Ţara Nimănui e o carte nouă. Am făcut o selecţie din publicistica mea între 1964 şi 1994. Treizeci de ani. Este de fapt un exerciţiu de consecvenţă a stilului. Nimic altceva. Nu contează „cantitatea“, deşi jumătate din texte sunt scrise după 1989. Este o carte nouă fiindcă niciodată până la textele mai noi nu încercasem să ies din găoace. Nu chiar ca strămoşul Adam, gol şi fără să-mi fie ruşine! Eh, nu sunt chiar în pielea goală în cartea asta, lumea nu e chiar Grădina Edenului, anotimpurile şi-au schimbat cursul, iar eu sunt un păcătos, port blană de lup, nişte sandale, ba chiar, pe viscol, căciulă, izmene şi cămeşoi de cânepă. Dar orişicât! Cartea trecu nebăgată în seamă de copiii timpului, unul, de pildă, scrise vreo şase rânduri şi cam aşa: credeţi că Bălăiţă a scris o carte nouă? Aş! Este o culegere de articole vechi… Chiar aşa crede el? Să-i fie de bine şi în anul 2000 să atingă 200 de kile!

Nu mă simt în criză de creaţie. Lucrez după ritmul meu biologic. Nu simt duşmănia timpului. Sau încă o pot răbda?

I.S.: *Ce se întâmplă cu continuarea promisă la* Ucenicul neascultător? *După o secvenţă politică, ar fi trebuit să urmeze o secvenţă intimă, erotică în biografia protagonistului…*

G.B.: *Ucenicul neascultător* este o teză, şi nu un titlu. I-am dat drumul atunci prea în grabă. Cartea este gândită ca o piramidă. Piramida e un ansamblu de cuburi. Cele cinci sute de pagini publicate sunt numai o „probă de laborator“, opt din cele douăzeci şi şapte ale piramidei mele. Este scrisă în mare parte, mii de pagini. Dar încă arată ca un şvaiţer. Am gândit-o în tinereţe ca pe o giganterie ce ar fi trebuit să-şi sfideze propria condiţie: cantitatea. Era un gând neclar, astăzi mi se pare amuzant. Cantitatea în artă nu-mi spune, ca şi altă- dată, nimic. Revăd proiectul de atunci şi mă crucesc. Un amestec imposibil de aroganţă, candoare, cinism, curiozitate, egoism, nepăsare, poftă de viaţă, de viu, interesat de boală şi moarte, o erotică de tipul apelor freatice, un iresponsabil şi primejdios transfer al sentimentelor în emoţii, în fine, un cazan uriaş în care totul, toate fierb

laolaltă. Când Marele Furuncul s-a spart, şuvoaiele de puroi au dat năvală peste lume. Curg şi acum, put, acoperă. N-am să-mi torn la nesfârşit cenuşă în cap. Încerc în cartea asta să descifrez, măcar în parte, taina care m-a făcut să rezist şi despre care habar nu aveam că există. Încă o dată despre credinţa mea în ficţiune: când am aflat în adolescenţă (de la Engels sau de la Marx?!) că Balzac este mai important decât toate tratatele de economie politică, m-am lecuit pe veci de marxism (despre care oricum nu ştiam mare lucru) şi l-am citit numai pe Balzac! Poate am să public câteva segmente (cuburi!) separat. Dacă voi găsi un editor cu bani, îndrăzneală şi bun-gust, aş vrea să apară într-un singur volum care să nu depăşească 2 500 de pagini, textul cules pe două coloane, litere mărunte.

I.S.: *Am iniţiat în 1998 în revista* Familia *un colocviu despre criza romanului românesc postdecembrist. Credeţi că această criză e reală sau inventată*? *Una de profunzime sau una aparentă*? *Una de durată sau una episodică*?

G.B.: Autorii sunt în criză. Artele au timp! Nevricoşi, *genus irritabilis*, autorii dau bice. De cele mai multe ori biciuiesc ploaia şi vântul, precum regele persan puse de bătură ostaşii marea cu lanţurile. *Orbitor* de Mircea Cărtărescu este un semn că „romanul“ nu este în criză. Cărtărescu reuşeşte o performanţă remarcabilă. Viziunile lui amniotice (mergi până acolo încât să bănuieşti că autorul încă nu s-a născut, pluteşte în Marea Amniotică) prospectează ficţiuni terifiante şi delicate totodată, clipuri cu efecte speciale abia testate în cine ştie ce laboratoare secrete. Destui dintre cronicarii de ieri care mai ţin afişul azi, când scriu despre el, nu folosesc „instrumentele“ potrivite, nu le au sau pur şi simplu nu-i interesează, o scaldă, mai toţi lăudându-l însă. Chestiunea generaţiilor succesive! La Roma veche nu era altfel…

I.S.: *Nu sunteţi implicat în viaţa literară. De la distanţă, cu o anumită detaşare, îi vedeţi metehnele*? *Vă afectează, vă lasă indiferent*?

G.B.: Viaţa literară este o parte a vieţii de toate zilele. Doctorii, actorii, arhitecţii, pictorii se arată cu degetul şi se porcăiesc între ei mai dihai decât

scriitorii. La doctori, dacă e s-o spunem p-a dreaptă (expresie valahă), se poate lăsa cu moarte de om. La artişti nu moare nimeni! Trai, nineacă…

Credeţi că nu sunt „implicat“ în viaţa literară? Văleu, ce demoni călăresc sau mă calcă în copite. Altfel cum?! Vameşii şi fariseii vor da mereu cu gura, clienţii lor, mai dintr-o bucată, pot folosi şi bâta. Lumea literară se împărţea până nu demult în două. Oho, ca toată lumea! De la o vreme încoace se împarte în nouă. Până la nouăzeci şi nouă mai este. Nu foarte mult.

Şi fiindcă veni vorba despre viaţa literară. Valeriu Cristea a fost omul cel mai curat pe care l-am cunoscut. Avea caracter şi talent. *Maxima moralia*. Nu există aşa ceva, depun cu lacrimă de sânge mărturie. Nu-i plăcea singurătatea. Cred că cei mai mulţi nu i-au înţeles mesajul. Încât a fost silit să rămână singur. Valeriu a fost un om fără păcate, trebuie inventată altă rugă pentru odihna lui. Iubea oamenii. Nu a urât pe nimeni niciodată. Nu a avut opţiuni politice. Alegerea lui a fost dintotdeauna morală, etică, spirituală. Câţi ştiu că Valeriu nu a fost, spre deosebire de cei mai mulţi dintre noi, „membru de partid“? Natura lui cristalină şi fragilă nu a suportat ipocrizia, laşitatea, demagogia vânătorilor de situaţii. El nu putea să înţeleagă cum mulţi dintre cei ce s-au bucurat în vechiul regim comunist de protecţii înalte şi de felurite mari şi mici privilegii, tocmai ei sunt astăzi martirii rezistenţei anticomuniste, marii suferinzi ş.c.l. Părându-i-se, sărmanul, că poate găsi înţelegere de cealaltă parte, unde se mimau apolitismul şi iertarea păcatelor. Unii l-au folosit, ceilalţi l-au bătut cu pietre. Între ei aflându-se chiar prieteni de-o viaţă.

Valeriu muri de inimă rea şi de pustiu. Mult timp va trebui să treacă pentru ca să pot spune ce am văzut şi am înţeles în capela de la cimitirul Bellu, în timpul slujbei de adio. Şi va trebui să treacă şi mai multă vreme ca să pot eu însumi scrie despre ce şi cum s-a scris la scurt timp de la moartea lui. Atât deocamdată despre viaţa literară.

I.S.: *Vă consideraţi mai aproape de Cehov sau de Gogol*?

G.B.: Sunt gogolian până în măduva oaselor! Sufăr de sindromul Gogol. Cehov îmi ameliorează din când în când suferinţa asta…

I.S.: *Dacă ar fi să riscaţi o genealogie în cadrul prozei româneşti, în ce linie v-aţi înscrie*? *Care vă sunt afinii în literatura actuală*? *Cine ar putea fi continuatorii*? *Pe ce variantă narativă mizaţi în viitorul prozei româneşti*? *Sunt întrebări diferit orientate istoric, dar înspicate estetic…*

G.B.: Nu ştiu!

(*Familia*, mai 1999)

7* Reluate, fireşte, şi în acest context.

8* Acum, la reluare, da: Buzura şi Firan! Ea a ştiut să spele putina la timp. Felul în care de curând a fost el alungat de acolo nu mi-a plăcut.

9* După 1996, odată cu apariţia Legii 8 (cu referire la proprietatea intelectuală etc.), vechiul Fond Literar, rămas fără obiect, s-a dizolvat; în locul lui funcţionează azi COPYRO, Societatea de Gestiune Colectivă a Drepturilor de Autor.

„Copilul e vrăjitor şi filozof“

Ştefan Agopian: *Stimate domnule George Bălăiţă, aţi împlinit de curând 67 de ani. Vă mai aduceţi aminte de vremea când eraţi copil, aşadar, la Bacău*; *tatăl funcţionar comercial, mama casnică*?

George Bălăiţă: Şa-se-zeci-şi-şap-te? N-am ştiut!

Şt.A.: *Aveţi altă variantă*?

G.B.: Pe la 30 de ani am trecut printr-un tunel neluminat. Eram moale. Mi-am făcut fel de fel de analize. Stăteam bine cu calciul, cu zahărul, cu băşica etc., ba chiar, vorba lui Nichita, şi cu *nerfii*! Nichita Stănescu, prieten târziu, îmi pare rău că nu am fost mai aproape de el, când ne-am cunoscut mai bine şi eram în stare să ne înţelegem complicat şi până departe, era ultimul lui an, tot eu am rămas cel rece. Firea mea păcătoasă, nepăsarea mea bruscă de celălalt, ruptura şi rămânerea de unul singur. Altfel nu pot.

Am cunoscut în copilărie, în munţii de la Gura Teghii, un lup bătrân şi şchiop, fost staroste peste toate haitele, de la Tainiţa şi până la Poalele Penteleului… Îşi pierduse puterile şi autoritatea, dar i se îngăduise să bântuie de unul singur teritoriile de vânătoare din ţinut. Vezi, puterile lui ascunse şi care îl făcuseră temut ca nimeni altul printre vieţuitoarele pădurii se păstraseră. Era acum un rege fără ţară, dar nu un proscris. Eu însă l-am *simţit* din prima clipă, după ce mă băgase în sperieţi apariţia lui bruscă între ferigi şi brusturi, nemişcat lângă trunchiurile arse de brad (tabăra cărbunarilor), de unde se vedeau licărind peste branişte carierele de piatră albă.

Tocmai citisem *Cărţile junglei*. Am ghicit atunci că Moş Kipling cunoaşte taina începutului de lume. Unul dintre cei puţini aleşi. Am ghicit. Copilul e vrăjitor şi filozof, aşa că i-am povestit fostului staroste al tuturor lupilor din ţinut ce şi cum a fost cu Mowgli şi cu familia de lupi din peşteră. Asculta. A spus: stăpâne, cere-mi orice şi fac ce pot. Învoieşte-te şi ai încredere. Te pot învăţa multe. „Stăpâne!“ Încă nu-mi spusese nimeni aşa. Aveam 9 ani. Citisem multe cărţi şi, eram convins, toate poveştile din lume. Stăpâne! Îmi plăcea…

Şt.A.: *Domnule Bălăiţă, vă atrag atenţia că bateţi câmpii*!

G.B.: Bineînţeles! Dar în folosul tineretului. Fac operă de caritate.

Şt.A.: *Aşa da, înţeleg*! *Să fim generoşi*!

G.B.: Ne stă şi bine. După câte fac şi ei pentru noi, că nu ne tratează niciodată cu refuz, doar cu iubire şi respect!

Şt.A.: *Sigur, aveţi dreptate*!

G.B.: Aşadar analizele făcute de domnişoarele de la Spitalul Judeţean din Bacău erau, slavă Domnului, bune. Nici analizat de amici la cârciumă, sau la vânătoare, sau la bibliotecă, nici la „serviciul de cadre“, mirosit, jumulit, cenătuit după obiceiul pământului, periodic, nici pe colo, nici pe dincolo, cum s-ar spune, nu ieşeam rău. Aveam un dosar bunicel, atâta cât îmi trebuia, credeam eu, să nu fiu dat afară din redacţie şi nici să mă cheme cadristul să-mi rescriu săptămânal autobiografia. Dosarele bunicele erau şi ele de mai multe feluri. Al meu era aşa: părinţi fără avere, dar nici calici de tot. Dar nici clasă muncitoare! Şi nici intelectuali căpoşi în care să n-ai atâtica încredere, Lenin, hm, avea dreptate… Fără rude în străinătate. Evitam cu oarece risc (până la pierderea slujbei) să trec în autobiografie două nume: un văr care făcuse şapte ani de puşcărie politică, elev în ultima clasă de liceu (1948), l-au luat de pomană, participase la o agapă între colegi, unde careva cântase *Deşteaptă-te, române*! Al doilea de care m-am făcut că plouă era un unchi prin alianţă. Nevasta lui era soră cu tata. Făcuse zece ani de temniţă grea. Criminal de război. Sună dur. Dar ce fel de criminal de război? Nu făcuse în viaţa lui nici un an de armată, nici măcar stagiul militar. Era, cum se spune azi, un foarte prosper om de afaceri. În

timpul războiului a investit bani într-o afacere în Crimeea. Politica românească de anvergură! Pierdusem noi Ardealul de Nord, dar eram stăpâni la Marea de Azov! Farsa n-ar fi fost aşa de reuşită dacă lipsea scena asta.

Şt.A.: *Spuneaţi că la 30 de ani…*

G.B.: Aibi puţintică răbdare! Da, pluteam în derivă. Mă şi bătea gândul să mă las de literatură. Dar de scris scriam. Fără tragere de inimă, continuu însă, un soi de virilitate fără libido. Am extras între timp de acolo secvenţe masive pentru *Lumea în două zile*. Nu citeam foile scrise, adunate cu sutele, cu miile. Coceam pe ascuns o boală grea, şi anume foamea de scris. Hârtia nu era o problemă, aveam prieteni la Letea, căpătam topuri grele de hârtie bună. Foloseam şi straifuri de la ziarul local, astăzi aceste foi scrise cu creionul sau stiloul şi în care descopăr lucruri surprinzătoare au căpătat culoarea pâinii de secară.

M-am deşteptat după 35 de ani, nu ştiu cum şi când. Mi s-au întărit oasele, s-a asprit carnea, s-a întins pielea. Domnişoarele de la laborator erau îngrijorate. De ce nu mai daţi pe la noi? Analizele ar trebui repetate. Şefa lor scria poezii. Gata, am zis. Vai, au zis ele. Pe la 50 am început să prind coajă, să-mi simt rădăcinile, să exist în fel şi chip. Mi-am amintit atunci că, la 20 de ani, eram dat în Paşte, vorba lui Mateiu, moşierul cu de-a sila de la Fundulea. Provincial sadea, student boboc, amor la prima vedere pentru oraşul ciobanului Bucur. Mi-a mai trecut. Bucureştiul de atunci (1953) era încă foarte interbelic, cel puţin ca faună şi peisaj urbanistic. Priveam lumea aceea, nouă pentru mine, cu toate simţurile larg deschise, nu dădeam nimic în schimb. Mintea era a unui băiat cuminte, în stare însă de toate trăsnăile! Stăteam la cămin, dar aveam şi gazde trecătoare în mai tot oraşul. Şi în Dămăroaia, şi în Manu Cavafu, şi pe cheiul Dâmboviţei, o casă ca un tren de marfă, pe lângă palatul Ipsilanti, şi în Cotroceni, într-o veche casă boierească, pe Dealul Fonteriei, se ruina lent, năpădită de iederă şi de buruieni sălbăticite înalte de un stat de om, în adâncul hardughiei păstrându-se însă câteva încăperi pline de visătorie şi de lucruri de preţ.

Aşa că am reevaluat viaţa mea de până atunci. Ce mi se păruse o năzărire era chiar adevărat. Aveam o întârziere generală de zece ani! Crezi sau nu, aşa stau lucrurile! Este varianta mea. Un deceniu. Nu e cine ştie ce. Pentru mine, timpul nu înseamnă bani. În loc să trec la pierderi decada asta, eu am bifat-o la câştig. În timp ce mă las bătut de gândul ăsta, îl văd rânjind pe diavolul mărunţel care îmi umblă printre cărţi, pe masă, îşi sprijină cotul de toarta ceştii de cafea, din nebăgare de seamă, bastonaşul cu măciulie loveşte urechea de porţelan, aud un sunet ambiguu, nici lemn, nici metal. Tipul seamănă leit cu Johnnie Walker, zvelt, spilcuit, ţanţoş, giuben, jiletcă roşie, cizme negre de lac. Ionel Plimbăreţu' în persoană.

Cer în treacăt şi părerea unui personaj cu care deseori intru în vorbă, fostul ajutor de chirurg. Nu scot nimic de la el. E apatic, confuz. Mă uit, zice, la televizor. Nu înţeleg nimic. N-ai putea să mă scoţi dracului din cărţile tale? Zece ani ai spus? De ce nu douăzeci?!… Dispare. Îi trec cu vederea măgăria. Am nevoie de el în scrierile mele.

Şt.A.: *Domnule Bălăiţă, glumiţi. Ce-s alea personaje care ies din carte, conversează, dispar*?! *Trucuri vechi. Nu vi se par demodate*? *Secolul trecut sau chiar al XIX-lea*?

G.B.: Poate. Şi ce e rău în asta?! În secolul al XIX-lea s-au scris cele mai importante nuvele şi romane de până azi. Secolul XX e unul experimental. Marile idei, în literatură, dar şi în fizică sau politică, vin din statornicul şi plicticosul secol al XIX-lea.

Dar ăsta e un alt subiect. L-am puricat nu demult în altă parte.

Oricum ar suna, eu numai aşa exist. Nu trebuie numaidecât să câştig pariul. Contează miza. Şi e foarte mare. Dacă ar fi fost altfel, eram altceva, altcineva. Făceam sigur avere. Chiar şi în vechiul regim.

Şt.A.: *Scriaţi undeva, nu mai ştiu unde, că adolescentul Bălăiţă nu a existat şi copilăria ocupă cele mai scumpe locuri din sală, inclusiv lojile.*

G.B.: Bine zis. Am spus într-adevăr asta, dar mai puţin expresiv decât ai făcut-o dumneata acum.

Spre final de pubertate, cum ar veni, am fost intens preocupat de sport. În glumă la început, repede apoi atras de performanţă şi poate de ideea de

campion. Gimnastica! Într-un an chiar am fost campion şcolar la două aparate, bară fixă şi cal cu mânere. Vedeam prima oară tuburile cu neon în plafonul noii săli de gimnastică din Floreasca. Duşumele elastice, din şipcă îngustă şi lungă de lemn, vopsită în verde mat (ca postavul de pe mesele de biliard), atmosfera de concurs naţional, totul era aşa deosebit de bătrâna sală de gimnastică de la liceul (fost „Ferdinand“, acum, iarăşi, „Ferdinand“!) din Bacău…

Premiantul din clasele elementare a rămas în cataloagele de atunci. Învăţam nu doar să trec clasa, dar nu pentru locul întâi. Locul întâi pentru mine se mutase în altă parte. Am scăpat în felul ăsta şi de adolescenţă, cu încurcăturile ei cu tot. Adolescenţa mea este o mlaştină întinsă peste care am trecut fără grabă, în zbor razant. Simţeam doar din când în când emanaţiile sulfuroase şi auzeam bolboroseala din adâncuri. Sala de gimnastică este un mare consumator de energie juvenilă. Dacă vrei să obţii ceva, trebuie să dai tot. Antrenamente, vizite medicale obositoare, concursuri severe. Fără ţigări şi alcool. Nu prea des, mă masturbam conştiincios şi fără fantezie. În ciuda sfaturilor oarecum părinteşti ale dirigintelui, o namilă răguşită de tutun şi plină până la sprâncene de şpriţuri şi ţuici, purta iarna căciulă uriaşă de astrahan şi vara panama gălbuie. Fustangiu fără noroc şi epigramist. Profesor de geografie. Bă, dacă te faci singur, te ia dracu’ devreme, te tâmpeşti şi crapi la balamuc. Auzi tu, când te apucă de-ţi miroase a pestelcă, ia-o la sănătoasa şi freacă-te peste tot locul cu un prosop ud. Fetele au apărut destul de târziu, dar au luat rapid situaţiunea sub control. Singurul loc unde îmi funcţiona mintea era biblioteca. Nu o aveam acasă, dar am avut noroc de un prieten al tatălui meu, doctorul M.W., şi de un profesor care avea acces la biblioteca liceului, pe atunci sechestrată în beci, sub lacăte.

Şt.A.: *Nu exista o bibliotecă publică*?

G.B.: Ba da! Gemea de cea mai nouă literatură sovietică şi traduceri de ultimă oră din ţările, ca şi noi, negociate creştineşte la Ialta. Aici era şi o parte bună: aveam parte de traduceri relativ integrale din Gogol, Tolstoi, Dostoievski, Cehov. Alfa şi Omega prozei de după ei, din mai toate

culturile. S-a întâmplat vara trecută, într-un loc foarte departe, şi eu singur acolo, să recitesc ceva din Cehov. Era un volum apărut prin anii ’70, nuvele şi schiţe, vreo patru sute de pagini. Mi-am dat seama, cu un foarte complicat sentiment de datornic care îşi tot amână creditorul, că l-am folosit fără milă în prozele mele scurte pe blândul, cinicul, misteriosul Antoşa Cehonte. Omul-fără-splină. Anton Pavlovici Cehov.

Citeam mult. Înainte de orice, din plăcerea cititului. Aveam cu mine o carte şi la antrenamente. Citeam în pauze. Aş putea spune că la mine scrisul a venit ca un viciu al cititului. Se pare că există scriitori fericiţi care au scris mai multe cărţi decât au citit.

Şt.A.: *Vă întoarceţi la copilul Bălăiţă*?

G.B.: Chiar acum stai de vorbă cu el.

În copilărie am trăit cam tot ce se poate trăi. Pacea. Războiul. Foametea. Inundaţiile. Cutremurul. Frica, sub cele mai neaşteptate forme. Când tremurai în şanţul îngust, acoperit cu scânduri şi un strat subţire de pământ, în timpul bombardamentelor, ziua sau noaptea. Să ai opt ani şi să te prefaci curajos, între adulţi înghesuiţi unii într-alţii, bolborosind rugăciuni şi făcându-şi cruci strâmbe şi repezi, licărul unei lanterne, sau un felinar, sau o lumânare, şi apoi, sus, la lumina zilei, după încetarea alarmei, înjurând de toţi sfinţii şi Dumnezeii. Fuga din calea ruşilor, chiar în august 1944, părăsirea casei cu tot ce era în ea şi fuga în munţi, cu un cufăr de lemn şi o valiză de carton, mereu lângă poala mamei, mirosea a leşie şi levănţică. Moartea mamei apoi şi tăria de caracter a tatălui. Am cunoscut de timpuriu cea mai senină iubire părintească şi singurătatea cea mai aspră. Ceva important: la început de tot, am avut norocul să cunosc lumea povestită de bunica din partea tatălui meu. Bunica cea plină de har şi dăruită cu toate cele. Era Grădina Raiului. Ştia şi toaca-n cer. Vorbea fiecărui animal din curte pe limba lui. A trăit până la adânci bătrâneţi. A muncit cu braţele şi a crescut singură cinci copii, într-un foc care a mistuit un cartier întreg la Bacău, în timpul Primului Război Mondial, a pierdut tot ce adunase până atunci. Îi părea rău numai după pergamentul din piele de berbec, actul de răzăşie primit de un strămoş de la Petru Rareş. Răzăşia fusese de mult

pierdută. Bunicii ei încă se mai judecaseră pentru ea. Totul era risipit în ceaţă. Pielicica însă, spunea bunica, n-ar fi trebuit să ardă. Când avea de spus un adevăr crud, nu ezita să o facă. Dar trebuia să înţelegi codul. Eu înţelegeam. Tot aşa cum primeam iubirea ei mare, fără să mă fi mângâiat vreodată cu vorbe dulci. Rareori, mâna pe creştet. Era credincioasă, dar nu prea mergea la biserică. În Biblie, semnul de carte stătea mai ales între filele Vechiului Testament. Citea cărţi poliţiste şi vechile romane populare în fascicule. Dar cele mai de seamă cărţi scrise vreodată (apăsa pe *vreodată*) erau *Contele de Monte-Cristo* şi *Fraţii Karamazov.* Se puteau negocia încă vreo câteva titluri, neapărat *Gösta Berling* (Selma Lagerlöf) şi romane de Blasco Ibáñez şi Sienkiewicz!

Şt.A.: *Făcea poate şi politică bunica dumneavoastră*?

G.B.: Bineînţeles! Era regalistă cu trup şi suflet. După abdicarea regelui, a ţinut post negru o săptămână. Domnia calicilor, spunea, n-are cum să ţină, trebuie să ştiţi asta, ce naiba, doar mergeţi la şcoală. Dar după arestarea vărului meu, ca şi mama (care se prăpădise între timp), de câte ori ieşeam din casă, făcea spre noi semnul lui Harpocrate. Îi plăcea să asculte radioul, dar acceptase să i se instaleze lumina electrică numai de dragul mezinului ei. Dormea cu lampa mică aprinsă, de mult, s-a trezit în toiul nopţii pe întuneric cu o fiară păroasă care voia să o sugrume şi să-i ia sufletul şi să-l închidă într-un mărgăritar cât oul de gâscă. Dacă te durea capul sau priveai cruciş, bunica îţi descânta cu cărbuni stinşi în apă neîncepută şi îţi lua durerea cu mâna şi nu te mai uitai cu un ochi la făină şi cu altul la slănină.

Orice întâmplare povestită de ea, fie şi o discuţie cu măcelarul sau băcanul, căpăta o viaţă aparte, o mică lume autonomă, magie şi realitate. Natura ei avea puterea asta, dar dacă ar auzi ce am spus eu acum despre ea, ar zice: cum şi dumneata făcuşi mai la început, dragă domnule Agopian, că bat câmpii şi că femeia aceea nu există. Atât acum despre copilăria mea.

Şt.A.: *Între anii 1953 şi 1955 aţi fost student la Institutul de Cultură Fizică şi Sport, pe care nu l-aţi terminat. De ce*?

G.B.: N-am mai avut chef! Dar mai e până acolo! Da, cred că voiam să fiu campion. Primul meu antrenor îmi băgase în cap că am cu ce. A venit de la Cluj la Bacău prin 1950. Un tip scund, solid, blonziu. Vesel şi comunicativ. Profesorii noştri de educaţie fizică îl priveau ca pe un amator. Erau dascăli buni, dar lent otrăviţi de mediu, habar nu aveau de performanţă şi restul. De la Szabo am aflat ceva foarte important: înainte de a perfecţiona un exerciţiu, trebuie să înveţi să cazi. În aşa fel încât să nu-ţi rupi gâtul.

Şt.A.: *Cred că v-a prins bine chestia asta*!

G.B.: Foarte bine!

Şt.A.: *Asta înseamnă a învăţa să ştii să pierzi.*

G.B.: Exact. Dacă nu ştie să piardă, învingătorul nu ia nimic. În sala de gimnastică am simţit plăcerea întrecerii, bucuria de a fi primul, răbdarea să ajungi sus. Tot acolo am aflat că nu sunt invidios. Am destule păcate mari şi mici, dar pe ăsta nu! Nu am făcut niciodată din plăcerea competiţiei un *modus vivendi*. Consumam rapid victoria parţială, trăiam prezentul performant, viitorul nu exista mai deloc. M-am pomenit în ultimul an de liceu corigent la matematică şi chimie şi deloc pregătit pentru mai departe. Nu mi se-ntâmplase asta niciodată, nici măcar o corigenţă trimestrială n-am avut. Era dramă! Tata era Dunăre de supărat. M-am pus cu burta pe carte, trei ore de somn pe noapte, n-am ieşit din casă vreo trei săptămâni.

Am trecut corigenţele *con brio*, ba chiar am avut satisfacţia, nu mă pot abţine să nu spun, că profu de matematică, un tip distrat şi foarte bine intelectual, s-a uitat la mine aburit, cu gândul, fireşte, în altă parte şi mi-a spus: de ce dracu’ te-am lăsat eu pe tine?!

Dacă nu mergeam la facultate, mă luau în armată. Trei ani. Nu! Am dat la ICF.

Fără cheful cu care frecventasem până atunci sportul. Cu atât mai mult cu cât, confuz încă, dar începând parcă să înţeleg că nu eram interesat numaidecât de o carieră sportivă.

Şt.A.: *Dar ce carieră vă interesa*?

G.B.: Nici una! Eram doar student în anul I la ICF. Căminul „băieţilor“ era în fosta clădire a Gărzii Regale, acolo unde e acum Sala Palatului. Mica grădină exotică dintre ziduri, careul pavat cu gresie, sălile mari, pentru oştenii din gardă, unde bobocii icefişti dormeau câte vreo treizeci la un loc. Garsonierele cochete de la etaj, unde locuiseră ofiţerii, biblioteca, sălile de duşuri. Totul era sobru, masiv, rezistent, curat, suprafeţe mate sau strălucitoare, firidele, ferestrele, coridoarele, holurile, povestea regilor României şi a scurtei lor domnii. Oricât de importantă, mai degrabă legendă decât istorie. Nu că am avea noi sânge de republicani, că doar nu ne născurăm toţi la Ploieşti. Inexplicabilul, ca toate câte privesc oamenii şi aceste ţinuturi carpatine şi dunărene, Bulevardul Migraţiilor, o realitate mereu contrazisă de experienţe paradoxale.

Primele luni au trecut repede. Am fost selecţionat într-un lot de pregătire intensivă etc., trăgeam tare, dar nu numai punctajul la sfârşit de săptămână conta, ci şi tupeul, vârâtul în faţă. Pe astea nu le am. Când sunt acolo, este din întâmplare sau, scurt şi fără fandoseală, mi se cuvine. Nu sunt un timid. Dar sunt foarte emotiv. Dintotdeauna, problema mea a fost adrenalina. A şi rămas!

În decembrie am făcut o hepatită. Uşoară, dar galbenă! Trei luni de vacanţă.

Bunica m-a pus pe picioare. M-am întors la şcoală după viscolul teribil de la sfârşitul iernii lui 1954. Pe Lipscani, zăpada astupa complet spaţiul dintre clădiri, urca spre ultimele etaje, ajungea şi până sub acoperiş. La sfârşitul lunii mai, în Cişmigiu se mai puteau vedea movile mari de zăpadă murdară, cristalizată, mergeam în maieu şi pantaloni scurţi, dar soarele nu avea nici o putere asupra acestei *zăpezi* mineralizate. Mă simţeam bine, eram refăcut, dar îmi trecuse pofta de făcut muşchi şi restul. Vedeam sala de gimnastică ca într-o oglindă ruginită. Saltelele îmi puţeau a sudoare, praful de magneziu mi se părea otrăvit, cei de acolo ostili. Am şi trecut printr-o până acum nevindecată mâhnire în legătură cu mârşăvia ce mi-o făcu un foarte apropiat prieten, şi azi îl simt ca pe fratele meu slab şi îl iubesc, dar nu-i pot ierta laşitatea. Am început în silă anul al doilea. Prin octombrie am

renunţat la ICF. S-a întâmplat. Minune mare, dar am reuşit să înşel vigilenţa armatei populare şi am ţinut-o într-o boemă câţiva ani. Nu avem loc şi timp acum pentru povestea asta.

Şt.A.: *Ajunge lipsa de chef, cum spuneţi, ca să renunţi la un proiect pe termen lung, la ceva ce ar fi trebuit să ţină o viaţă*?

G.B.: La mine da! Exista însă şi un motiv mai adânc. Mai ales după pauza din iarnă, mi-am dat seama că alţii sunt mult mai buni şi chiar născuţi pentru cariera asta. Eu nu!

Şt.A.: *Nu era cumva literatura*?

G.B.: Încă nu! Experienţa de ICF cuprinde o observaţie importantă pentru mine. În mediul de acolo, între sportivii de la vârf, poate funcţiona, mai corect decât în alte părţi, fair-play-ul. Adevărata viaţă sportivă, rigoarea cu care eşti obligat să-ţi controlezi trupul ajută şi minţii. Timpul strict trăit atunci m-a făcut să înţeleg că elitele nu aparţin doar unor segmente, categorii profesionale, intelectuale, de sânge şi aşa mai departe. Truismul că sportivii sunt bătuţi în cap vine din mintea prostului sau a celui cu sumbre frustrări. Mai mult, elitele nu sunt conjuncturale. Există un nivel unde oamenii aleşi din arte, ştiinţe, politică, sport etc., de-a lungul istoriei, sunt egali. Există un club privat unde Einstein poate juca şah cu Milon din Crotona (câştigătorul mai multor olimpiade din secolul al III-lea), Gogol îi poate poza lui Picasso, iar dacă, uitându-se pe pânză, vede că seamănă cu un fier de călcat, îi poate da ibericului cu autograf manuscrisul povestirii intitulate *Nasul*!

Şt.A.: *Sportivul a fost apoi, pe rând, desenator tehnic, profesor suplinitor, instructor metodist, dar şi scriitor. Aţi debutat în proză în 1960, în revista* Luceafărul, *şi cu o carte de povestiri*, Călătoria, *în 1964. Ce era în capul unui „sportiv“ care a luat stiloul în mână*?

G.B.: Toate ocupaţiile astea ocazionale făceau parte chiar şi ele, până la un punct, din viaţa trăită voltaic şi la întâmplare câţiva ani buni. Am fost, pe rând, candidat de profesie la examenele de „admitere la facultate“. Am dat pe rând la Medicină, Agronomie, Istorie. La Drept (Ştiinţe Juridice se numea pe atunci!) am scos o medie imediat sub ultimul admis. Ca urmare,

am fost repartizat, împreună cu alţi vreo douăzeci din urma mea, la „Maxim Gorki“, Institutul de Limbă şi Literatură Rusă. Nu m-am dus. Simt uneori că am fost un tâmpit, că am ratat foarte noi şi interesante experienţe. Refuzul avea totuşi o motivaţie nemărturisită. Limba rusă, băgată cu sila ani de zile în noi la şcoală, la radio, peste tot, era respinsă tacit, învăţam cât să îl păcălim pe profesorul de rusă. Încă o dată tâmpit. Era o confuzie (dar cine să ne spună ce şi cum?!), mentalităţi forţate şi mai târziu amendate de istorie, strâmbăciuni care urâţesc sufletul şi scad puterile.

Aşa trăiam, aşa gândeam, aşa mă apăram. Am dat admitere şi la Chimie Alimentară. Am reuşit! Facultatea s-a mutat chiar în toamna aia la Galaţi. Am rezistat până în iarnă. Nu îmi plăceau nici oraşul, nici analiza matematică, nici profesorii, mulţi dintre ei „vărsaţi“ de pe la şcolile medii locale. Mă atrăgea laboratorul de chimie, dar nu a fost de-ajuns. Iubeam o fată din Bacău… „În faţa ta sunt cel mai laş/ Imensitate, veşnicie/ Iubesc o fată din oraş/ Învaţă-mă filozofie.“ În iarna aceea însă nu ştiam nimic despre Bacovia. Aflasem despre el în şcoală, doar din parodiile lui Topârceanu şi din povestirile bunicii. Ea ştia că este vorba de un ins cu totul şters, scria poezii care nu se pot „ţine minte“, încât nu punea nici un preţ pe umbra tenebroasă şi ridicolă care pierdea nopţile în crâşma Moriţoaiei, lângă Podul Paloşanu… Dar, adăuga cu un ton potrivit, nu ştiai dacă mimează sau este chiar interesată de opinia contrară: unii spun că e un om de seamă.

Aşadar m-am întors la Bacău. Singurul om din familie care mai avea încredere în mine era bunica. Marele nemulţumit era tatăl meu. Fostul comis-voiajor lucra acum în comerţul de stat. Învăţase meserie în Bucureştiul interbelic, muncise pe brânci şi fără odihnă de la 11 ani, băiat de prăvălie, viaţă nemiloasă, hamalâc. Nu-i avea în el nici pe Spiridon, nici pe Chiriac. Aşa că s-a făcut calfă pe cinstea lui şi a rămas sărac. În breaslă, avea faimă de expert în stofe! Patronul conta pe el până în pânzele albe, nu plătea cât ar fi meritat treaba asta, dar nici nu-l lăsa de izbelişte. Lumea negustorilor evrei pe care am cunoscut-o în copilărie avea ceva foarte „american“. Tata era un adversar tăcut al tuturor chestiilor colectiviste,

socialiste etc. Îmbiat deseori, nu s-a înscris niciodată în partid. Nu era un om puternic, dar compensa prin visătorie. De dragul lui m-am hotărât să obţin o diplomă universitară. M-am înscris la Iaşi. Cursurile fără frecvenţă. Mult depreciatele, şi de multe ori nu pe nedrept, fefeuri! Dar eu le-am făcut fără chiulangeală şi pile. Lingvistica m-a interesat mult. De-aş fi ales cursurile „la zi“ (nu mai aveam cum, îmi luasem slujbă, trebuia să trăiesc, eram familist), în lingvistică mi-aş fi dat licenţa. Eram un student adevărat, chiar dacă întârziat.

Iaşiul din sesiunile de examene, primăvara şi vara, a fost şi o cetate a mea.

Şt.A.: *Nimic despre scriitor, cum s-a întâmplat*?

G.B.: Nu sunt în stare să povestesc nimic despre asta. Am mai fost întrebat, am încercat să răspund, n-a ieşit nimic. Singura şcoală pentru scris este cititul.

Ce era în capul fostului sportiv? Fel de fel de poveşti în germinaţie. Le-am scris pe nerăsuflate. Le-am lăsat să zacă. Nici nu mai ştiu cine a adus vreo câteva la *Luceafărul.* Erau subiecte libere, pe motivele copilăriei şi ale unei lumi arhaice care se trezeşte din somn. Intrasem în joc, trebuia să rămân, ştiam în sfârşit ce am de făcut. Şi nu aveam de gând să renunţ. Cu orice preţ. Îndoiala ce mă bântuia deseori, că n-am să pot scrie niciodată povestea pe care o vreau, venea din credinţa că sunt cel mai bun. Stare oarecum imbecilă, dar tonică pentru debutant.

Şt.A.: *Aţi fost tenace, răbdător, aţi avut şi noroc…*

G.B.: Poate! Am fost obligat să învăţ să rezist. Cei mai buni dintre noi, rog să mi se tolereze fraza asta orgolioasă şi antipatică, ne-am trăit la maxim timpul dat, pe care nimeni nu şi-l poate alege, ne-am asumat până la capăt riscul de a fi deştepţi şi talentaţi. De ce n-aş spune-o?!

Şt.A.: *Unii se plâng că intervenţiile brutale ale cenzurii i-au descurajat, încât au renunţat să mai publice şi s-au retras în sertare.*

G.B.: Numai că din sertare nu s-a scos până acum nimic durabil. Cei despre care vorbeşti au şi nu au dreptate. Eu o spun fără milă, fiindcă deseori aşa mi se vorbeşte şi mie: nu cred că aveau mare lucru de spus.

Atunci au strigat „nu“. A fost şi ăsta un risc, fără îndoială. Dar ei făceau politică, nu literatură. Vehemenţa lor, oricât de sinceră, nu avea nimic cu arta literară, cu mult mai riscantă decât pamfletul politic. Adevărul literaturii este altul decât adevărul gol-goluţ. Care, chiar atunci când există, nu funcţionează. Un roman ca *Suflete moarte* a fost făcut, la vremea lui, pulbere de cenzura ţarului Nicolae I. Este astăzi mai săracă decât ar fi putut să fie cartea lui Gogol? Poate, dar e destul de bogată ca să ne înghită pe toţi fără să lăsăm urme. Am luat un termen de comparaţie foarte de sus. Termenii de comparaţie minori nu au de ce să mă intereseze, imposibilul s-a instalat după, chipurile, desfiinţarea cenzurii. O perfidie de doi lei, cu consecinţe de miliarde. Au fost scoşi (până şi aici!) profesioniştii din joc şi bietul autor a trebuit să îşi aplice sieşi cenzura, urmărit îndeaproape de funcţionari ancilari, zeloşi, speriaţi, vânau cuvinte, nu mai ştiau ce caută, redeau tot, vai şi-amar!

Şt.A.: *Următoarele cărţi publicate*, Conversând despre Ionescu *(1966) şi* Întâmplări din noaptea soarelui de lapte *(1968), nu anunţau un mare prozator. Erau, vorba lui Nicolae Manolescu, „exerciţii de digitaţie literară“. Între timp, aţi fost numit redactor, apoi redactor-şef adjunct la revista* Ateneu *din Bacău şi aţi terminat Facultatea de Filologie* (*1967*) *din Iaşi. Eraţi un student întârziat, care lucra la o revistă de cultură, şi un scriitor provincial care nu anunţa că va sări vreodată în barca celebrităţilor. Eraţi un ambiţios*?

G.B.: Cred că am anticipat mare parte din răspuns. Nu eram un ambiţios. Ambiţiile sunt combustii trecătoare. Acceptam, pentru publicare, să mi se asezoneze, după tipic, povestirea, în speranţa că o voi putea relua în carte, în forma iniţială. Căutam alte căi pentru ca viitoarea povestire să treacă mai uşor, fără să piardă nimic. Compromisul se umfla după principiul bulgărelui de zăpadă. Enormă pierdere de energie. Ca de altfel în industrie şi economie. Sistemul era energofag. Strategiile contra naturii lucrau nonstop.

Şt.A.: *Atunci*?

G.B.: Atunci am folosit registrul ludic. Se potrivea întru câtva şi firii mele. Partea mea uşuratică mi-a înlesnit multe. Ştiam să beau, să spun bancuri şi să mă opresc la timp.

Revista *Ateneu* de la Bacău a ieşit în vara lui 1964. Apariţia ei poate fi socotită un moment a ceea ce s-a numit „dezgheţ“. Ceva-ceva era, fiindcă în redacţie, din peste o duzină de inşi, numai doi erau membri de partid. În urmă cu câţiva ani, vai de mine şi de mine, vorba bătrânei dactilografe care mitralia la un Remington străvechi, nu te puteai gândi la aşa ceva. Am intrat în PCR în 1967, habar n-aveam de statut, istoria partidului, principii organizatorice şi ce mai era. Era o chestie de procentaje, statistici mai mult sau mai puţin secrete, muncitori, ţărani, intelectuali, femei, atâţia tineri, atâţia vârstnici. Eu n-am întâlnit, între cei din leatul meu cel puţin, pe cineva care să creadă o iotă din aiureala asta ideologică. Aş putea pe loc schiţa un scenariu cu o sută de episoade (în registre diferite, grotesc, realist, magic, pitoresc, horror) despre mentalităţi, comportamente, amestec de cinste, viclenie, bune intenţii, minciună, şmecherie, teamă, lumea hibridă de atunci, provizoratul, speranţa unor zile mai bune, acceptarea resemnată a celor trăite fatalmente de azi pe mâine.

Am apucat vreo doi fanatici bătrâni, pensionari, câţiva alţii, vârstnici care credeau în religia comunistă, unii dintre ei de bună-credinţă. Las la o parte oportunişti, descurcăreţii de multe feluri. Cei interesaţi de cariera politică erau încă tineri, se şcoleau la cursuri de partid mai lungi sau mai scurte, proveneau mai ales din ţărani care abia apucaseră să lucreze vreo câteva luni în uzină sau pe tractor şi fuseseră recrutaţi pentru şcolile de partid. Puteau fi asemănaţi unii cu călugării analfabeţi din schiturile singuratice, care învăţau pe de rost versete din Evanghelie.

Prin anii 1970-1971, revista *Ateneu* căpătase, după multe ezitări, marcă şi direcţie. Era, cum se spune, competitivă în plan naţional. Între timp, devenisem redactor-şef adjunct. Chestia cu dosarul bunicel. Serviciile de cadre nu mai lucrau aşa dur.

Răul a revenit după Tezele din iulie, în 1971. Mai era şi aceea că aveam oarecum un mai bun statut profesional decât alţii. Şi oarece farmec

personal! Contează!

Nu m-a interesat niciodată, dar niciodată, cariera administrativă. Am intrat în jocul întâmplării, nu am spus nu, dar nici da! Mi-a plăcut să fac pluta pe creasta valului. Sunt un înotător destul de bun, dar nu-mi place apa… Cum se poate descrie o împrejurare când capeţi un lucru important, râvnit cu poftă şi furie de alţii, dar care ţie nu îţi trebuie, nu-l vrei, dar l-ai luat, e al tău? Te întrebi mai târziu: ai fi putut spune nu? Sigur că da! Atunci? Trăieşte şi ai să vezi!

Şt.A.: *Şi deodată, bomba literară numită* Lumea în două zile. *Un roman masiv, pe care atât criticii, cât şi cititorii l-au considerat din primul moment o capodoperă. Iată ce scria Nicolae Manolescu în 1975 despre acest roman în* România literară: *„George Bălăiţă publică un extraordinar roman, substanţial, modern, ironic şi totodată plin de poezie, de un realism minuţios, abundent, întors însă în marea viziune fantastică“. Ca prozator, m-ar interesa amănunte din „laboratorul de creaţie“ al acestei cărţi cu adevărat surprinzătoare.*

G.B.: Nimic nou despre *Lumea în două zile.* Vreau să o uit. Dragă domnule Agopian, de ce să mă ascund după deget? Eu contez pe viitorul îndepărtat al acestei cărţi. Trecutul ei nu este întru totul semnificativ.

Am recitit de curând o filipică publicată în 1977 (la doi ani de la prima ediţie) în revista *Săptămâna*, cinci numere la rând este socotită o carte: umflată de critica partizană, minoră, dar profund duşmănoasă sistemului, de-a dreptul nocivă pentru statul nostru socialist şi cea mai bună dintre lumile posibile. Adevărul este că junele care mă ataca atunci în *Săptămâna* are dreptate. Cartea este scrisă în mai multe registre. Între altele, propune o viziune grotescă a sistemului, un caraghioslâc, o păcăleală istorică. Este un program declarat în chiar cuprinsul cărţii. Nici unul dintre criticii care au scris, de altfel, admirabil şi adecvat nu îndrăzneşte să aducă, lăudându-mă, acest elogiu! O face însă acela care mă înjură! Aferim! Cartea asta are o istorie mai specială şi nu vreau să mă irosesc acum în documentaristică. Face obiectul unei ficţiuni, care şi există în ciornă.

Şt.A.: Lumea în două zile *v-a schimbat total destinul. În 1979 aţi fost numit secretar al Uniunii Scriitorilor, un post important în epocă. Cum a primit băcăoanul deja celebru Bucureştiul*?

G.B.: Ei, da! *Lumea în două zile* este sursa de aur a patimilor mele politice! Cartea asta m-a situat mai sus în ierarhia literară a timpului. Aveam o anume autoritate profesională. (La alegerile din 1977 am fost ales în Consiliul US şi apoi în birou, cu un număr impresionant de voturi, printre primii. Cum, de altfel, s-a întâmplat şi în mai 1990!) Dactilograma a stat vreo doi ani prin edituri şi la cenzură. Am avut noroc că cenzura încă nu se desfiinţase! Bătrânul profesionist a pus grila. N-a găsit ce căuta. Restul nu-l interesa. Vezi, eu nu am scris-o ca pe un manifest politic. Era pur şi simplu un roman! O ficţiune absolută, o vastă construcţie epică. Nu am urmărit nimic altceva decât să storc tot ce puteam din povestea inventată de mine. Un roman. Tribulaţiile naturii umane la un moment dat. Caractere. Situaţii, descrierea lumii vii, mereu sub ameninţarea morţii. Ceva care se consumă în sine şi din nimic se face la loc. Înviere şi viaţă veşnică, din ce mereu se naşte şi moare. Omul şi circumstanţele lui (Ortega y Gasset). Nimic altceva nu voiam. Dar în povestea mea era mai mult. Împiedicată să apară şi tenace vânată după apariţie. Nu i s-a putut face nimic, aşa că în cele din urmă a fost acceptată. Undeva a decis un ins cinic, deştept, veleitar şi extrem de ambiţios. Am datele! Cartea a apărut vara. În toamnă, la o adunare cu toată suflarea culturală din ţinut, prim-secretarul a supus-o oprobriului public, după ce mă recomandase ca pe o prezenţă remarcabilă în judeţul nostru! Urmarea? În pauza de la prânz s-a vândut fulger ultima sută de exemplare, expusă de librar fără nădejde că va scăpa de ea, în holul Casei de Cultură. Crezi că m-am dus fuga la tribună să-mi fac, cum cereau uzanţele, autocritica? Aş! Am plecat la cârciumă, urmat de câţiva culturnici din judeţ, onoraţi că au printre ei un VIP (!), auzi, să-l critice, şi în ce hal, prim-secretarul, ehe, şi de unde vine indicaţia asta etc… M-au răsfăţat cu vinul cel mai bun, m-au invitat să vin pe rând prin orăşelele şi comunele lor, la chiolhan şi cinste mare. Asta era lumea noastră, o parte doar din ea, domnule Agopian, la vremea despre care vorbesc eu acum.

Şt.A.: *Din ce în ce mai greu de înţeles.*

G.B.: Sigur că da! Dacă s-a putut vreodată înţelege ceva. Dar trebuie povestită. Nu m-am urcat eu la tribună să-mi cer iertare, dar nici nu m-a chemat nimeni. De aş fi fost ăla care tremură şi pupă-n cur, urcam singur acolo, lăcrimam şi restul. Sigur, lumea asta vinovată de complicităţi laşe, de teamă şi ipocrizie era din când în când zguduită de campanii dure, cu sancţiuni aspre, căderi din scaune înalte. De mi s-ar fi întâmplat şi mie, aş fi intrat şi eu oare, după 1989, în corul celor prigoniţi de autorităţile comuniste? Hm! Nu ştiu… Din câte mă cunosc, cred că nu. Dar când te împing din spate prietenii…

Că „am fost numit“ secretar al Uniunii Scriitorilor? E un fel de a spune. Mi s-a mai pus întrebarea asta. Repet, voiam de mult să plec din Bacău. Nimic altceva. La Bacău era pace şi linişte, dar eu voiam doar să mă mut în altă parte. Nici un fel de malversaţiuni, carevasăzică nu le are! Dar era vacant locul de secretar al Uniunii. Macovescu s-a bucurat când a auzit că mă interesează. Încă din vară mă ispitise, n-aş vrea să mă mut la Bucureşti? Mă mai gândesc, am răspuns atunci. Puteam şi primi postul, eram membru în Biroul de Conducere, ales de breaslă şi acceptat de „organe“. *Lumea în două zile* şi dosarul curăţel! Fără îndoială, scaunul era pândit de meseriaşi nărăviţi la conducere şi unşi cu toate alifiile. Abil şi experimentat, Mac, bătrânul vulpoi, s-a gândit că un băiat bun şi talentat din provincie este cea mai bună alegere. Nu eram foarte bucuros, chestia asta cu „secretarul“ nu mi se potrivea deloc, dar mi-am zis că schimb la vreo revistă, tot a Uniunii Scriitorilor, mi-ar fi convenit *Viaţa Românească*, trai, nineacă, şi timp de scris. N-a fost să fie. Dar la Bucureşti nu m-a adus nimeni. Am venit singur şi fără pile. În vremurile acelea, fireşte, pe căile de atunci, dar la lumină, nu la întuneric.

Într-un interviu publicat, mi se pare, în *Luceafărul* cu câţiva ani în urmă, Bujor Nedelcovici mă bălăcăreşte urât de tot, Bălăiţă, zice el, a fost adus la Bucureşti etc. etc., să facă adică ordine şi să ţină linia partidului. Asta o făcea el la Asociaţia Scriitorilor, unde era secretar, funcţie de conducere, orişicât, avea şi el clienţii lui… A fost adus! Ca şi cum şeful de

gară din Lunca Vacii şi rapsod popular i-ar fi spus responsabilului de la bufetul comunal: ştim noi cine l-a dus pe Nedelcovici la Paris! Supărarea lui vine de acolo că nu i-am publicat mai târziu, director fiind la Cartea Românească, un roman scos de el din mantaua lui Orwell. Cartea era scrisă după o reţetă, cum spuneam mai la deal, „fix“ să nu poată fi tipărită în România, să sfârâie un mic scandal politic, după care urma o mare carieră la Paris. Mă rog, la nevoie, ca de la Banul Ghica! De aş fi avut pe ce mă bate, cum am făcut-o şi cu alţi autori încă în viaţă şi unii în plină glorie, n-aş fi ezitat, dar de data asta prea era totul cusut cu aţă albă! Chiar şi aşa, demersul meu a fost în favoarea autorului. Până unde am putut. Şi, chiar dacă sună ca în Caragiale, există martori!

Acest B.N. deţine un record în literele autohtone: scrierile lui au cele mai mari procente de umor involuntar din toată istoria literaturii române, de la origini şi până în prezent. Ajunge să-i citeşti *Jurnalul*, număr de număr publicat în *Luceafărul* şi, mai nou, în *Convorbiri literare*. Eu sunt masochist, decupez articolul cu foarfeca şi îl păstrez.

Şt.A.: *Cariera dumneavoastră administrativă nu s-a oprit însă la funcţia de secretar al Uniunii Scriitorilor. În 1980, în primăvară, a murit Marin Preda şi locul de director al Editurii Cartea Românească a rămas liber. Îmi aduc aminte că pentru respectivul scaun s-au bătut scriitori importanţi. Decizia o lua Partidul şi nu cred că respectivul Partid vă citise vreo carte. Totuşi, Partidul v-a preferat pe dumneavoastră. De ce*?

G.B.: Fireşte, fiindcă eram membru supleant în CC! Preda fusese, plin însă, numai în MAN. Preferat acolo fiindcă eram dincolo! Cerc vicios! Bătălia s-a dat în Consiliul Uniunii, dar decizia se lua în altă parte. În Consiliu au fost într-adevăr lupte seculare care au durat o zi întreagă! Eu fusesem numit la C.R. cu delegaţie din partea Uniunii, îndată după moartea lui Preda. Iarăşi, şireteniile lui Mac, locul era mult mai râvnit decât fusese acela de secretar, la urma urmei, un biet funcţionar. La Consiliu a ieşit Marin Sorescu. Cu vreo trei zile înainte, în curtea editurii, un om de acolo spăla un Opel. Ce faci, Puiule, întreabă careva, a cui e maşina asta? A lui dom’ Sorescu. Păi… Păi, vine director aicea. Eu tocmai coboram scările.

Acela îndreaptă jetul de apă sub maşină şi strigă: să trăiţi, dom’ director! E nevoie de vreun comentariu?

Şt.A.: *No comment*!

G.B.: Marin Sorescu s-a scos cu câteva voturi înaintea mea. După câte se mişculaseră acolo, ar fi trebuit să fiu cu o fugă de cal în urma lui. Încă aveam destule simpatii. Acelaşi clişeu: băiatul bun, culmea, chiar şi talentat, de la Bacău, ce o fi căutând el totuşi la Bucureşti? Funcţionau fără greş interese de grup. Cei care se pot bucura şi înţelege singurătatea celui care aleargă singur sunt destui. Prea puţini dintre ei însă la adunarea din Sala Oglinzilor. Aş fi vrut să mă pot retrage discret, cum de altfel şi venisem. Nu se mai putea. Pe de altă parte, descopeream în mine încă un necunoscut, un străin în stare să se bucure de putere, fără să o vrea numaidecât. Asta ar însemna că ar putea fi şi mai mulţi? Să-i vedem. Să-i scoatem la iveală. Să-i aşteptăm!

Şt.A.: *Era o tradiţie ca în CC al PCR să fie şi câţiva scriitori. Scriitori care dovediseră clar că Partidul le e mamă şi tată. Eugen Barbu servea naţional-comunismul, Breban era iubit de Popescu Dumnezeu, care, la rândul său, era o parte din creierul lui Ceauşescu, Titus Popovici făcea filmele pe care le ştim şi nu se abătea de la indicaţiile Conducătorului. După cum vedeţi, m-am rezumat numai la prozatori. Deci, ca să ajungi în CC al PCR, trebuia să fii un soldat credincios, să ai pile şi să te agreeze cei doi*: *Nicolae şi Elena. Dumneavoastră cum aţi ajuns tocmai acolo*?

G.B.: Domnule Agopian, te fură un scenariu de tip radio-şanţ, e drept, pe vremea aceea, singurul post de radio în care se putea avea cât de cât încredere. Nu era sau încetase să mai fie o tradiţie. Era un joc politic, altădată bine pus la punct, acum mişcat la întâmplare. Or fi fost şi vremuri când CC al PCR funcţiona tovărăşeşte, ca un colectiv *sans peur et sans reproche*, demnitatea aleşilor poporului ş.c.l. Deşi nu prea cred. S-a spus de mult: structurile partidelor comuniste au funcţionat (mai ales după luarea puterii) pe sistem mafiot: interese de grup, şantaj, clientelă, poruncă şi supunere, clanul, cupola. Adevărata putere se concentra până la urmă în mâinile unui singur om.

Nu ştiu alţii cum sunt, dar când am ajuns eu pe nepusă masă acolo, Ceauşescu era de mult stăpân absolut. Familia şi clienţii apropiaţi erau produsul unor practici şi mentalităţi ciocoieşti pe de o parte, mahalageşti pe de alta, dar nu mahalaua pitorească şi curăţică, pe unde trece tramvaiul şi bei apă de la cişmeaua din poartă. Al cui soldat credincios, prietene? Ce pile? Şi cum să te cunoască cei doi? Şi de ce?

Această instituţie aşa de temută, chiar şi astăzi invocată ca un sediu al demonilor atotputernici, nici nu exista. Era un *mixtum compositum* imposibil. Când le văd moacele de ambe sexe, şi eu printre ele, nu de-al lor, dar *acolo* cu toate consecinţele, asumate, nu sunt omul care dă bir cu fugiţii şi nici nu am de ce să-mi torn cenuşă în cap, îmi amintesc doar gesturi şi vorbe, teoria mea despre supravieţuire şi supravieţuitorul de profesie se cere mult îmbunătăţită. Nu găsesc niciodată tonul potrivit când vorbesc despre asta. Cu atât mai greu când încerc să scriu. De asta şi tot amân publicarea unei proze pe tema asta. Sunt mereu mai dispus să cred că tonul ludic este mai potrivit decât altele. Fiindcă totul a fost o farsă. Sinistră. Cu un teribil impact. Toţi sunt în acelaşi timp actori, regizori, spectatori, balamucul universal. Spectacol fără egal. Tragicul dispare în grotesc, comicul e în travesti, drama este un clovn care scoate limba şi flatulează. Clasicii marxişti sunt în general oameni inteligenţi şi teoretic convingător motivaţi. Dar marxismul live este o experienţă-limită, împotriva naturii. Dacă, aşa cum predică reverendul M., comunismul este opera diavolului, atunci trimisul lui Scaraoţchi în România este un diavol de iarmaroc. De altfel, şi titlul unui lung capitol din *Ucenicul neascultător*, cât am tipărit până acum.

În CC-ul cunoscut de mine erau, fără îndoială, oameni capabili, aşi, unii, în meseria lor, conducători de mari unităţi industriale sau agricole, medici, profesori, artişti. Nu mai amintesc caracuda. Luaţi în parte, puteai alege. Dar laolaltă făceau (făceam!) o adunătură jalnică de umbre fără stăpân, o pastă fără creier.

Cum am ajuns eu acolo? S-a întâmplat să fie! Era sfârşit de vară în Bucureşti, anul 1979. Încă nu aveam casă. Mac ridica din umeri. Audienţe pe la primărie. Mă bătea gândul să mă întorc la Bacău. Era un gând acru.

Stăteam cu chirie în Bucureşti. Pierdeam timpul, nu mai aveam chef de boemă. Se pregătea nu mai ştiu care congres al partidului. Formal, se aplica schema lui *de-jos-în-sus*, organizaţiile de bază făceau propuneri etc. Uniunea trebuia să-şi aibă şi ea aleşii. Se cerea încă un tovarăş scriitor pentru forul suprem. Se făcuseră, după tipic, trei propuneri. Chiuleam de la şedinţe, motivam (dacă eram întrebat) cu familia din provincie! Aflu de la Fulga, vicepreşedintele perpetuu al Uniunii, om cu o bună imagine în breaslă, general în retragere, Divizia „Tudor Vladimirescu“, altfel persoană extrem de complicată, ins foarte interesant, aflu deci că sunt „propuşi“ trei scriitori: Constantin Chiriţă, Ion Hobana şi George Bălăiţă. Am râs. Fugi de-aicea, îţi trebuie stagiu în partid, trecut politic, dosar beton armat, şi nu un dosărel bunicel, acolo… Fulga tăcu, îşi aprinse o ţigară cu chiştocul încă nestins al celei tocmai fumate. Scria toată ziua la lumina lămpii de birou în caietele cu hârtie gălbuie din dotarea Iancu, avea un scris cu litere ţepene, bine rotunjite, folosea pixuri româneşti cu pastă prea fluidă, un violet închis, mirosea naiba ştie de ce a borhot. Nu m-am dus la şedinţă. Nicidecum demonstrativ, pesemne uitasem. De altfel, recomandarea mea, am văzut-o pe urmă, era făcută din câteva fraze convenţionale, celelalte două erau lungi şi elogioase fişe biobibliografice. Peste nişte zile, eram la Bacău, acasă, sfârşit de săptămână, sună telefonul. Nici una, nici două, era chiar tovarăşul Pană, primarul Capitalei. La care până atunci, deşi îl căutasem cu lumânarea de multe ori (casă, repartiţia promisă etc.), nu reuşisem să ajung. Ce faci, domnule, spune (uşor agitat, dar prietenos, era un tip histrionic, deştept, simpatic, bun orator, inimă candrie. La origine, muncitor adevărat, onest, necorupt, se pare, de putere precum cei mai mulţi de pe palierul lui, mult prea zeloşi administratori ai sistemului. Iluzia şi ispita puterii însemnau în vechiul regim cu totul altceva decât oricând în istorie), te caut de nebun (deodată familiar, complice), trebuie să te prezint la *comisie*. Al dracului să fiu dacă am întrebat despre ce comisie este vorba. Marţi, zic, mâine am o urgenţă de familie aici. Brusc furios: tovarăşu’ Bălăiţă, mâine dimineaţă, la prima oră, iei avionul, dacă nu mai au locuri, îţi

fac eu rost acum, pun să sune la Bacău, gata, vine maşina să te ia de la Băneasa, pui cravată şi costum, nu mai discutăm, salut!

Şedinţe succesive, rutina, nici o întrebare (*comisia* era de fapt un protocol, o întâlnire formală, cu gândul aiurea, scurtă conversaţie stereotipă), nimic mai special. Congresul apoi, mulţimea de oameni, scandări, aplauze nesfârşite, pârâuri de transpiraţie iute, tonele de carne umană vie, sutele de capete rotunde, alăturate ca pietroaiele pe prund după ce trece viitura.

De necrezut, la sfârşit, totul mi se părea amuzant, ba chiar îmi plăcuse. Dar asta chiar înseamnă ceva? Pâlpâia în mine cetăţeanul! Zeci şi zeci de telefoane.

Felicitări. Cei mai apropiaţi prieteni păreau bucuroşi, încântaţi. La Europa Liberă, însăşi Mama Răniţilor, ocrotitoarea limbii şi literaturii române, de la Paris anunţa: în sfârşit, au intrat în Comitetul Central şi scriitori adevăraţi… Chiar aşa, domnule Agopian. Mă apucă şi acum râsul când îmi amintesc feţele căzute, maxilarele strâmbate de suferinţă ale unor confraţi de mult devotaţi trup şi suflet, ostaşi într-adevăr credincioşi ai partidului, se uitau la mine şi nu puteau admite: ce caută ăsta aici?! Cel care chiar nu înţelegea nimic eram eu însumi!

Şt.A.: *Cum era în CC*? *Eraţi simpli figuranţi care aprobau ideile genial-aberante ale Conducătorului unic şi după aceea trăgeaţi foloasele care decurgeau din funcţia ocupată*?

G.B.: Figuraţie, da. Penibilă. Era însă o convenţie acceptată. Lumea se miră că medicul legist îşi ia gustarea de dimineaţă lângă hoitul despicat, după cum căcănarii care-şi schimbă slujba nu mai simt multă vreme gustul mâncării decât lângă closetul desfundat. Dar să nu dramatizăm, vorba unei doamne, fostă consilier prezidenţial.

Este pierdere de vreme să înţelegi cum de s-a putut ajunge aici. Pentru mine nu e de înţeles. Dar este de povestit, de scris până la ultima consecinţă.

Cartea Românească? Am vorbit destul despre asta în alte împrejurări. O mai fac o dată şi gata! N-am vrut C.R. Deloc! Câţiva apropiaţi o ştiu. Dar,

dacă am ajuns acolo, am luat-o în serios. Asta e tot! Ca „supleant“, am reuşit să tipăresc autori buni şi foarte buni, altfel fără nici o şansă de publicare. Mă lăsau în pace, poate cu gândul că o să-mi rup gâtul. Nu s-a rupt!

Cât despre „foloase“, nu ştiu dacă se bagă bine de seamă, dar eu abia acum le trag!

Şt.A.: *Aveţi vreun regret că aţi acceptat asemenea „onoruri“*?

G.B.: Regretele se cântă numai în romanţe. Mi-a fost deseori ruşine şi silă. Lasă, că e omeneşte şi chiar bine să-ţi fie din când în când ruşine. Creşte şansa mântuirii! Să nu-l crezi pe cel care declară senin că lui nu are de ce să-i fie ruşine de nimic în toată viaţa. Dacă nu e făţarnic, atunci confirmă teza că omul e un animal greşit.

Şt.A.: *Aţi condus Editura Cartea Românească până în 1989 şi, din câte ştiu eu, aţi condus-o onorabil, în condiţiile aberante create de Partid. La un moment dat, s-a creat un mic scandal la editură. Doamna Georgeta Dimisianu, un redactor foarte bătăios, a fost mutată disciplinar la altă editură. A fost pusă, mai bine zis, pe linie moartă. Se zvonea pe atunci că însuşi Marin Preda a încercat să scape de doamna Dimisianu şi n-a reuşit. Aţi reuşit însă dumneavoastră, ajutat de Dumitru Radu Popescu, preşedintele Uniunii Scriitorilor, şi el membru al CC al PCR. Care au fost dedesubturile acestei „afaceri“ care a transformat-o pe doamna Dimisianu într-o eroină*?

G.B.: Prietena mea din tinereţe şi redactor la primele mele două cărţi de proză scurtă, Georgeta Dimisianu, este inteligentă, rea de gură, bun editor. Mi-a făcut zile fripte, dacă mă pici cu ceară fierbinte, nu ştiu de ce, dar nu aş fi dat-o afară niciodată din editură. Cu toate hachiţele ei, era unul dintre motoarele instituţiei. Cum de a ajuns să fie scoasă peste capul meu nu ştiu. Ea a fost întotdeauna un om cu relaţii, capabilă să atace şi să pareze. Temperamental, cred, poate fi oricând personajul „ce-şi face omul cu mâna lui nu-i face nimeni“! A fost foarte multă vreme furioasă pe mine şi m-a vorbit pe la toate uşile, de se stârnea Crivăţul în Bărăgan vara, în luna lui Cuptor. Lasă că şi eu am tocat-o mărunt ori de câte ori mi-a picat bine. Nu a

avut dreptate. Şi nici eu. Îmi pare şi acum rău că nu am reuşit să o apăr până la capăt. Acum suntem din nou prieteni.

Şt.A.: *În 1990, în primăvară, noul Consiliu al Uniunii Scriitorilor a hotărât să vă destituie din funcţia de director al Cărţii Româneşti. Cu toate că nu erau multe lucruri care să vă fie reproşate, aţi fost destituit. A contat faptul că aţi fost nomenclaturist şi că nu v-aţi dat demisia la un moment dat, cu toate că toţi ştiam că o demisie din asemenea funcţii însemna moartea socială a respectivului. O făcuse totuşi Nicolae Breban la începutul anilor ’70. Era Nicolae Breban mai curajos, mai al dracului, mai talentat*?

G.B.: Informaţie de tot greşită! Nu numai că nu m-a destituit, dar în şedinţa de pomină din seara de 21 decembrie 1989, atunci când mi-am dat demisia, Consiliul mi-a cerut ferm să rămân la conducerea Editurii. S-a produs în zilele următoare o mică mişcare iacobină în editură, dar fără consecinţe. Dinescu personal, ceva mai târziu, m-a întrebat între patru ochi dacă nu vreau să preiau din nou editura. Nu, am spus, aventura mea la Cartea Românească s-a încheiat. Tinerii grupaţi în lotul lui Nedelciu, prin gura lui şi nu numai, m-au rugat să rămân acolo. Nu.

Demisia mea înainte de 1989? Un subiect interesant, dar pentru altă dată. Între altele, asta ar fi însemnat îngroparea de vie a editurii. Nu puteam îngădui asta, mă implicasem în toată povestea, eram dator. Gândeam altfel decât Breban şi de cum, probabil, crezi dumneata, domnule Agopian, acum când mă întrebi.

Şt.A.: *În lumea literară, imediat ce aveai puţin succes, erai bănuit că eşti fie securist, fie rudă cu cineva sus-pus, ginerele cuiva, finul, în fine, fie evreu. Am păţit-o şi eu. Dumneavoastră eraţi în epocă prieten cu Paul Georgescu, despre care toţi jurau că e evreu, şi cu Norman Manea, care chiar era. Din cauza acestor prietenii, dar şi a succesului pe care îl aveaţi* (*mai eraţi şi moldovean şi, nu-i aşa, ştim noi, Moldova e plină de evrei*), *s-a lansat zvonul că aţi fi evreu. Care-i adevărul, de fapt*?

G.B.: Mama mea s-a născut la Gura Teghii. Se numea Constandina Popa. Tatăl ei a murit în Primul Război Mondial. Mama ei, tot atunci, de

tifos. A rămas singură, slugă de nouă ani, la nişte neamuri hapsâne. Un frate ce avu mai mare păţi la fel. Din coteţul găinilor, unde o trimitea să doarmă unchiul cel rău, a scos-o o familie de evrei săraci din Buzău. Ei s-au mutat la Bacău şi au crescut-o pe mama ca pe copilul lor, laolaltă cu ceilalţi. Slugă fusese numai la unchiul ei de sânge, în munţii de la Gura Teghii. Mama mea vorbea curent germana şi idiomul idiş. Prin natura profesiei lui, tata a lucrat mai ales cu evreii. Când se necăjea uneori pe tata, bunica se încrunta. Uită-te la el, spunea, parcă-i E.A. Altă dată, bucuroasă de cine ştie ce, arăta cu capul spre tata şi spunea la fel, dar cu alt ton: uită-te la el, curat E.A. Acest E.A. era un brutar evreu, în copilărie l-am cunoscut şi eu. A emigrat după război în America de Sud. Într-o zi, bunica s-a hotărât să moară. Când a scăzut de tot şi faţa ei a căpătat culoarea opalului, bunica mi-a dat o fotografie veche, un cartonaş în sepia, ea tânără lângă un bărbat chipeş, la fel. Era E.A. Ţine-o numai pentru tine, mi-a spus. S-a întors cu faţa la perete şi n-a mai vrut să vorbească. Iar eu am tăcut până acum. M-au atras întotdeauna spiritul şi viaţa evreiască. Mulţi prieteni ai mei din copilărie erau evrei.

Dar povestea bunicii, cea a tatălui meu şi cea a fotografiei în sepia nu sunt singurele amănunte neclare din biografia mea. Chiar data naşterii nu e sigură, 17 sau 15 aprilie. O poveste de familie. Nimic sigur. Hazardul este un fel de umbră a mea. O adevărată telenovelă! Destinul alege kitschul. Destinului îi plac telenovelele.

Şt.A.: *Sunteţi de mai mult timp directorul fostului Fond Literar, transformat în COPYRO. Ce înseamnă şi ce face acest COPYRO*?

G.B.: COPYRO este o societate de gestiune colectivă a drepturilor de autor. Asta înseamnă protecţia cărţii, numai după apariţia ei.

Membrii COPYRO nu sunt numai literaţi. Ei aparţin tuturor categoriilor de autori, istorie, filozofie, medicină, matematică, agronomie, fizică etc. Apariţia COPYRO înseamnă aliniere la legislaţia europeană în domeniu. COPYRO funcţionează în virtutea Legii nr. 8/1996, abilitată fiind în acest sens de Oficiul Român pentru Drepturi de Autor (ORDA).

Şt.A.: *După romanul* Lumea în două zile *aţi publicat în 1977 un alt roman,* Ucenicul neascultător. *Un roman ambiţios, dar aşezat sub* Lumea… *Ce aţi publicat după aceea nu a sărit peste capodopera din 1975. Ce se întâmplă, a murit marele prozator George Bălăiţă*?

G.B.: La întrebarea asta, dragă domnule Agopian, răspund cu o povestioară. Mi-a spus-o demult un călugăr tânăr, la casa lui Sadoveanu de la Vovidenie. Puberul Iisus mergea deseori singur la Templu. Acolo se făcea ascultat cu nelinişte şi mirare. Într-o zi, dintr-un cuib aflat sub o grindă, căzu un pui de rândunică. Un preot îl ascunse repede în palmele făcute scoică, se opri lângă micul Iisus şi îl întrebă: pasărea asta din palmele mele este vie sau este moartă? Copilul răspunse: dacă spun că e vie, o vei înăbuşi în mâinile tale şi o vei arăta moartă. Dacă spun că e moartă, vei deschide palmele tale şi mi-o vei arăta vie.

(*Ziua literară*, iunie 2002)

„Un mare scriitor este doar acela în stare să impună, înainte de orice, ficţiuni convingătoare“

Carmen Chehaian: *Am fost invitaţi în NATO, integrarea din 2007 în UE nu mai pare de domeniul utopiei. Şi totuşi, cu voce mai înaltă sau în surdină, se vorbeşte pe mai departe de crizele de tot felul menite să încetinească drumul spre mai bine. Să fie acestea false probleme astăzi, la treisprezece ani de la Revoluţie*? *Şi în ce măsură, reale sau imaginare, pot deveni ele subiecte bune de exploatat pentru scriitorul român*?

George Bălăiţă: Criză, crize… Stare de fapt. Dar vorba este la noi folosită abuziv. Amatoristic. Trece de la unul la altul, un cuvinţel bun la toate, ca în povestea ţărănească (de la bunica citire), căscatul din om în om! În ciuda optimiştilor de profesie, în mileniul trei s-a intrat printr-o criză globală, mondializată. Dar, la urma urmei, crizele întreţin mersul înainte. Chiar când te aruncă înapoi! Trăim fără doar şi poate o „perioadă de trecere“ nepermis de lungă şi din ce în ce mai greu de suportat. Adevărat, a fost o „ruptură“ istorică în ’89. Dar anul 1989 nu a fost doar un an românesc şi nici numai european. A fost unul universal. O ruptură care a marcat existenţial, filozofic şi în toate sensurile viaţa oamenilor, dar şi a „omului“ pentru foarte mult timp de aici înainte. Filozofii, politicienii, politologii, militarii, economiştii, sociologii nu mai vorbesc, astrologii explică, analizează, combat adânc. Pentru a linişti spiritele sau numai pentru a se asculta vorbind. S-au scris în numai un deceniu rafturi întregi de cărţi, s-au umplut gigantice depozite pe internet, chestiunea fierbe în continuare şi din când în când manometrele fac explozie cu cazan cu tot. Fiindcă, în

ciuda prezentului digital şi a unui viitor opac, povestea se petrece, ca şi în vremurile biblice, într-un cazan care fierbe, fierbe, clocoteşte, dă afară…

Se instalează limbaje de fier peste care nu se poate trece. Cum greşeşti pasul (nu că ai fi împotrivă, vai de mine şi de mine, dar în marşul cel lung mai oboseşti, ţi se face foame şi te gândeşti la o raţă cu portocale sau la un pui cu mujdei şi dai cu bombeul în călcâiul celui din faţă), hait, te şi plesneşte paznicul corectitudinii politice. Oameni inteligenţi şi lucizi o spun şi o scriu de mult. Nu-i ascultă nimeni. Trăim un delir ideologic. Nu la noi, pe aici e ceaţă şi negură (lasă, că noi suntem obişnuiţi, o ducem!), ci pe mapamond. Vreau să spun, acolo unde se fac cărţile! Eu o zic detaşat, nu îngrijorat. Sunt deja truisme. Trag nădejde să nu fac din neurasteniile mele, câte sunt, un manifest literar! „Aşa e lumea, n-ai ce-i face…“ Ştii cine a spus-o? Prinţul Hamlet. Fireşte, într-un moment de criză! Ruptura a fost firească şi necesară.

Comunismul trăit pe viu s-a dovedit un mod de viaţă împotriva naturii. Capitalismul sălbatic de la sfârşitul secolului al XIX-lea, dar şi de mai târziu s-a aşezat în ceva care asigură omului de rând, masei anonime, mulţimii fără nume, un standing onorabil, relativ întins. În timp ce distanţa dintre săraci şi bogaţi creşte considerabil. Asta însă nu pare a supăra pe nimeni. Mica burghezie, sistem solid articulat, structuri, straturi, nuanţe etc., nu se mai numeşte aşa. Se numeşte *clasa de mijloc*. Ar putea începe de aici o altfel de lume? Nu ştiu! Şi nici nu este o prioritate pentru mine. Abia apuc să descriu ce trăiesc, ce se trăieşte. Elementar vorbind, ruptura din 1989 a spart sistemul bazat pe „doi termeni“ (mondial şi care funcţiona, oricât de complicat ş.c.l.), a depăşit în forţă scenariile marilor puteri, dar şi socoteala micilor arendaşi ai puterii („din Est“), a modificat aranjamentele clientelare de peste tot, ce mai, cât ai clipi, lumea s-a dat peste cap. Sistemul de referinţă s-a pulverizat. A dispărut al doilea termen. Aşa încât nu mai poţi construi nici o ipoteză până la capăt. S-a speculat mult şi bine – rareori inteligent, cu abilităţuri profesioniste până la urmă – „ruptura“ asta. Curat *pulp fiction*! Important pentru scriitor, în regimul ăsta de înaltă tensiune, este să rămână el însuşi. Să nu se amăgească nici cu „politicul“, nici cu

„apoliticul“! Caracterul îl poate ajuta să reziste în orice condiţii. Dacă îl are! Numai talentul nu ajunge. Imaginaţia îi înlesneşte calea spre lumea lui proprie. Realul îi motivează ficţiunile. Din punctul meu de vedre, un mare scriitor este doar acela în stare să impună înainte de orice ficţiuni convingătoare. Literatura de frontieră, la mare trecere astăzi în lume, este în general marfă de contrabandă. Viaţa pe graniţă! Riscul „ficţionistului“ este enorm. Pariul nu-l câştigi, dar contează miza… Au trecut, incredibil, treisprezece ani şi aparent s-ar zice că mergem spre nicăieri. Dar nu este adevărat!

C.C.: *Bun, ce este, în fapt, dincolo de… aparenţă*?

G.B.: Realitatea cea de toate zilele. Care arată că şansa este deocamdată de partea celor din plan secund. Este raiul frustraţilor de orice natură. În general, al mediocrităţii, care câştigă de cele mai multe ori lupta cu inteligenţa. Pentru că mediocritatea este perseverentă, tenace (chiar dacă nu întotdeauna imbecilă), justificându-şi astfel propriile neputinţe. Pe scurt, trăim un timp al alibiurilor. Şi al sechelelor morale. Asta mă indispune mai mult decât orice: există oameni care nu sunt în stare să-şi asume timpul trăit pe cont propriu. Oricât am fi striviţi de colectivitate, până la urmă, fiecare îşi trăieşte timpul (care îi este dat) pe cont propriu. Dar nu! Ei nu au această minimă onestitate. Ei dau mereu vina pe oricine altcineva. Pe societate, pe sistem, pe prieteni, pe duşmani. Doar pentru a scăpa cu fuga din faţa propriei conştiinţe. Şi sunt din toate părţile. De la cei mai deştepţi până la ultimii tâmpiţi! Aceeaşi suficienţă, rea-credinţă, intoleranţă…

C.C.: *Nu le acorzi circumstanţe atenuante*? *Poate sunt, încă şi azi, prinşi în capcana unei copleşitoare confuzii*?!

G.B.: Nu văd de ce aş face-o pe vânzătorul de indulgenţe. Nici nu aş avea cum. Nici îndrăzneala, nici şmecheria. Indulgenţe au vândut pe vremuri doar popii cei mari de la Roma. Şi nu mai este de mult o afacere bună! Sunt sigur că acela care cu adevărat are ceva de spus nu se va rătăci în, hai să-i zic, labirintul confuziei. Cred în mersul spre mai bine al lucrurilor. Indiferent cât de mult timp trebuie să treacă până atunci. Deseori este invocată legenda (istoria?) întoarcerii evreilor din Egipt. Moise şi

poporul ales trebuiau să străbată deşertul vreme de patruzeci de ani. De ce? Ca să moară cei ce aveau încă în ei blestemul robiei, exilului, nostalgiile tinereţii, bătrânii problematici ş.a.m.d. E o poveste teribilă. Un roman modern. Eu sunt convins că Biblia este dintotdeauna şi pentru totdeauna cel mai modern roman care s-a scris vreodată. Textul gigant cu care începe arta prozei. Cu atât mai mult cu cât autorul nu este numit. (Oricât de savante comentariile care presupun mai mulţi autori, eu cred că marea carte ajunsă până la noi poartă pecetea unei singure minţi geniale.) Nu suferă aşadar cartea asta de vanitatea autorului. Ce întâmplare fericită! Opera pură, neatinsă de vanitatea autorului ei. Oricine ar fi acela, el este vanitos şi problematic. Gloria maximă este anonimatul.

Şi ce final teribil are povestea lui Moise. Nici măcar nu a ajuns să vadă Pământul Făgăduinţei. Dar i-a dus pe toţi până acolo. E o poveste care ni se potriveşte. Nu numai nouă. Lumea întreagă este în momentul de faţă în tranziţie. Până şi ce s-a întâmplat la New York în 11 septembrie 2001 – şi unde tragicul s-a amestecat mai apăsat ca niciodată cu grotescul – face parte din această trecere. Tot aşa, dezintegrarea navetei Columbia deasupra Texasului. Dumnezeu să binecuvânteze America! Avem cu toţii nevoie de binecuvântarea sa… Acestei lungi călătorii noi îi spunem *tranziţie*. Un termen deja obosit. Şi obositor.

C.C.: *Până la urmă, este sau nu este un timp benefic pentru scriitor*?

G.B.: Este, desigur, o provocare extraordinară pentru scriitor. Şi unde este încercare mai grea decât în scris?!

C.C.: *În ceea ce-l priveşte pe scriitorul George Bălăiţă, cât din această provocare şi-a găsit cuvântul, verbul potrivit*?

G.B.: În anii din urmă am scris mult, dar am publicat foarte puţin. Aproape deloc. M-am cantonat mai degrabă în jurnalism. (Unde, de fapt, mă ocup atât cât pot de arta prozei. Articleria mea este o formă mai mult sau mai puţin fericită a prozei mele.) Destui scriitori fac astăzi gazetărie. Răspunsul cel mai bun – sau, mă rog, bine gândit-ipocrit – l-ar putea da fiecare în parte. Unii mai oneşti poate şi-au dat seama că, făcând gazetărie, se exprimă mai potrivit cu înzestrarea lor. Sau pur şi simplu că nu pot face

deocamdată altceva. Restul? Fiecare pe limba lui! Astăzi, gazetăria poate fi o cale. Ţintele diferă. Scrisul anunţă până la un punct şi un soi de refulare. O doamnă povestea astă-vară, noaptea, pe o terasă la Neptun despre „orgasmul gastronomic“. În sensul că gospodinele cu vocaţie pun multă pasiune în arta culinară. Cumva, cred că onorabila doamnă are dreptate. Chestiunea fiind (şi) de ordin pasional, există, desigur, un transfer de emoţii ce poate duce măcar cu gândul până acolo. Pe de altă parte, s-a făcut de mult observaţia că omul se află în situaţii groteşti mai degrabă când mănâncă decât atunci când face dragoste. Aşa că ar trebui să se ferească de ochii lumii nu numai în alcov, dar şi în sufragerie. Gata cu restaurantele cu rumegătura în comun etc.! În orice caz, e o speculaţie deşteaptă! Dacă ai spirit de observaţie şi eşti atent la cum mănâncă oamenii în diverse locuri, constaţi că este un accent bine pus. Un punct de vedere de care este interesant să ţii seamă.

C.C.: *Care este tipul de roman cu cel mai mare impact asupra cititorului de astăzi*?

G.B.: Nu ştiu, chiar nu ştiu ce tip de roman mai aşteaptă publicul. Părerea mea este, vai, că publicul este mult mai departe azi decât altădată de roman. În ce mă priveşte, eu nu scriu neapărat pentru un public anume. Gândesc scrisul ca pe ceva rezistent în sine. Dacă el poate interesa şi pe altcineva, cu atât mai bine. Dacă nu, înseamnă că am ales o cale greşită. Că am pierdut pariul. Dar cel puţin încerc! Am însă nevoie de un cititor profesionist. Cooperant. Şi de un editor care să rişte pentru „un elitist împuţit şi reacţionar, dar simpatic“, cum m-a numit amical, la cafenea, un fost combatant din vechea gardă!

C.C.: *Un cititor talentat*? *Poate şi pentru a naviga prin toate meandrele şi dedesubturile scriiturii este nevoie, în general, de talent*?!

G.B.: Da! De ce nu? Sigur că şi pentru asta e nevoie de talent. Cunosc oameni care au citit de pomană un milion de cărţi. Şi oameni care, având „filtre“ bune, au citit „puţin“, dar cărţile esenţiale. Singurele care te pot duce în locurile unde altfel nu ai putea pătrunde.

C.C.: *Cu politica cum te împaci*? *Doar mai este încă de bonton să cochetezi niţel, pentru a fi în graţii*?

G.B.: O, nu! Nu am, şi pace, vocaţia politicii!

C.C.: *Ce ţi-ar trebui în plus pentru a combate de la tribună*?

G.B.: Altă fire decât a mea! O definiţie posibilă a politicii ar putea fi „arta păstrării aparenţelor“. Numai că în prima şi la a doua mea tinereţe nu se făcea politică. Se mima. *Amatorismul* şi *arta mimării* sunt emblematice pentru viaţa în comunism. Dar nu vând acum nimic, dragă Carmen! Păstrez subiectul pentru ficţiune… Ne refugiam în alt tip de gândire decât cea politică. Chit că se credea ieri, ca şi azi, că, vrei sau nu, tot ce faci e politică. Ştim prea bine cum s-a consumat politica în varii situaţii, în trecutul recent comunist şi după. Instinctiv, m-am ferit cât am putut. Involuntar mai degrabă am făcut-o şi eu? Poate! Numai că nu mi-a ieşit! Despre accidentele mele politice am vorbit pe larg, dar încă nu destul, în altă parte. Este scris. Ajunge! Deocamdată… Iar sistemul meu de frâne funcţionează, slavă Domnului, în continuare! Oricum, din spectacolul politic pe care îl vedem noi de treisprezece ani încoace nu se înţelege nimic bun. Pe de altă parte, nici nu poate fi altfel. Încă se trăieşte intens prin alibiuri şi sechele morale. O spun încă o dată. O scriu din anii ’90. În fine, atunci era inevitabil. Dar astăzi? Rămâne credinţa mea în mersul natural al lucrurilor.

(*Tomis*, februarie 2003)

„Ficţiunea te apropie de adevărul necesar“

Florin Lăzărescu: *Aş vrea să începem cu fascinaţia dumneavoastră pentru lume. Aţi spus la un moment dat*: *„Trăiesc pentru a privi lumea“*.

George Bălăiţă: Nu chiar numai pentru asta! Dar e important ce văd, ce filtrez cu cele cinci simţuri, mai ales însă cu al şaselea. Şi mi se pare uneori că pot face rost şi de un al şaptelea simţ.

F.L.: *Aţi traversat istoria literaturii române. Cum vi se pare literatura de astăzi*? *Cine o domină*? *Cine face concurenţa*?

G.B.: N-am privit niciodată efortul meu profesional ca pe o probă de concurs. Pe de altă parte, cui nu-i place să fie cel mai bun? Mai mult, cine nu crede că este cel mai bun? Sâmburele care poartă în el în aceeaşi măsură câştigul şi pierderea. Vreau să cred că am avut întotdeauna suficient control încât să privesc chestiunea cu oarecare distanţă, cu umor chiar. Eu văd lumea literară ca pe un ţinut vast, cu numeroase forme de relief. Este destul loc pentru toţi cei ce îndrăznesc să se aşeze acolo. Mari distanţe între unul şi altul. Aşa cum sunt fermele în ţinuturile scandinave. Sau, la noi, în Apuseni, sau pe Obcine şi Bârgaie, curţi largi cât cuprinde ochiul, nu comunici cu vecinul decât o dată la câţiva ani.

F.L.: *Şi totuşi, curţile nu-s peste tot chiar aşa de mari. Vecinii se mai întâlnesc la gard şi nu de puţine ori se ceartă. Care ar fi motivaţia*?

G.B.: Ei... (dacă te gândeşti, înainte de orice, la „inteligenţia“, generaţii, artişti, politicieni, eternitate imposibilă, orgolii, vanitate, interese) cearta este foarte veche. De când e lumea. De la Homer! În vechea Romă nu se gândea altfel. Se certau la terme, pe stradă, în forum, la senat, la

bibliotecă etc., se certau în cele mai alese cercuri. Este până la urmă obişnuită cearta între bătrâni şi tineri. Cât se poate de firesc. Deseori, cât se poate de urât. Amintiţi-vă (voi, mai nou veniţii, citiţi!) de războiul de idei din anii ’30 la noi. De *Nu*-ul lui Ionescu. De *Poemul invectivă* al lui Bogza. Astăzi privim lucrul ăsta ca pe un spectacol. Ne amuză poate limbajul colorat, starea conflictuală nu o dată derizorie, sarcasmul, forţa pamfletară. Când mi se pare că felul ăsta de relaţie este prea greu de suportat, mă întorc acasă, iau din raft *Povestea unui poloboc* şi citesc. Nemiloasa satiră a lui Swift n-a pierdut aproape nimic din puterile ei. O lectură făcătoare de minuni, energizantă.

F.L.: *Există un conflict între „tineri“ şi „bătrâni“*?

G.B.: Fără îndoială. Tocmai spuneam că da! Miza este însă mică. „Tinerii“ demolează la întâmplare, „bătrânii“ se justifică la nesfârşit. Nici încăierare pe viaţă şi pe moarte, nici dispută cordială. Este ceva inconsistent, moale, penibile semierecţii, mai rele chiar decât impotenţa.

Rea-credinţă, orgolii, resentiment, vanitate. Multă, multă vanitate. Există în lumea literelor un soi de nou-veniţi, nici măcar tineri, autori de frontieră, farseuri de mare clasă, în stare să mimeze convingător orice fel de spectacol, de la tragedie la telenovelă. Maeştri în efecte speciale, ei ştiu să se pună actoriceşte, cu un histrionism extraordinar, în evidenţă. Şi asta place. Omul de succes este mult mai bine cotat decât omul de valoare.

F.L.: *Putem vorbi despre o breaslă a scriitorilor*?

G.B.: Putem vorbi despre profesionişti. Există o asociaţie care se numeşte chiar aşa. Nu ştiu în ce măsură se justifică. Există şi o Uniune a Scriitorilor care, desigur, aparţine unei lumi pe terminate, dacă nu chiar gata, dar care are în opinia mea încă destule motive să existe. Şi dacă o iei numai ca pe un sindicat în stare să motiveze şi să apere în orice instanţă drepturile autorilor. Eu sunt membru al Uniunii Scriitorilor de foarte multă vreme. Această instituţie nu este o fosilă comunistă. Felul în care se încearcă demolarea ei foloseşte, voluntar sau involuntar, tactici bolşevice, de mult exersate în războaiele ideologice. Etc.

F.L.: *Şi nu vă deranjează faptul că sunt foarte mulţi veleitari în această asociaţie, că sunt oameni care se dau scriitori pe seama girului dumneavoastră*?

G.B.: Nu mă deranjează pentru că nu pot să iau în serios această chestiune. Oricât de puţini am fi într-o „altă“ asociaţie, tot nu suntem egali. Truism necesar: suntem din fericire diferiţi.

F.L.: *Un veleitar poate fi mult mai activ, mai la vedere, decât dumneavoastră. Ieşind în faţă poate lăsa impresia că „Domnule, cam aşa arată un scriitor“. Stabileşte o „marcă“*.

G.B.: Marca mea o dau cărţile mele. În rest, viaţa e complicată. Caraghioasă. Grea. Imprevizibilă. Mişcată de conflicte care nu duc nicăieri, care te consumă foarte mult. Însă eu cred că şi în peşteră, când se adunau seara în jurul focului, după ce se împărţea carnea pe criteriul celui mai puternic, se găsea unul care se apuca să povestească. Povestitorul rămânea flămând, pentru că era aşa de înamorat de povestea lui, încât nu mai avea timp să mănânce. Dar se găseau totdeauna încă doi-trei inşi interesaţi de povestea lui. Eu cred că ficţiunea te apropie de adevărul care îţi trebuie. Altfel zis, necesar. Fiindcă „adevărul absolut“ este o boală mai rea decât SIDA.

F.L.: *Mai e nevoie de poveste*? *Foarte mulţi vorbesc acum de o reîntoarcere la poveste.*

G.B.: E un gând foarte bun. Cei care pun la îndoială importanţa, primatul povestirii, al ficţiunii au umplut piaţa cu jurnale asezonate, cu false memorii... Este de fapt o frustraterie care naşte monştri.

F.L.: *Nu vi se pare că, în cazul unora dintre scriitori, memoriile lor prezintă lumea de dinainte de ’89 altfel decât a fost în realitate*?

G.B.: Bineînţeles! Şi este deprimant. Ştii foarte bine cum a trăit acela şi cum se dă el acum. Există persoane care s-au bucurat de toate privilegiile, de toate înlesnirile, călătorii, burse etc. şi care au devenit feroci revoluţionari postdecembrişti. Oameni care practică un cult al memoriei şi un cult al moralei foarte asemănător cultului personalităţii. Oameni care nu-şi asumă ceea ce-au făcut. Scot din context. „Citează“ trunchiat sau din

memorie. Sunt oameni instruiţi, inteligenţi, care ştiu cum să te facă să-i crezi şi care practică acest fel de a fi. Nu-şi asumă propria viaţă cu toate ale ei şi astăzi, după cincisprezece ani, continuă să susţină un fel de memorie „nonstop“. Memoria continuă şi uitarea continuă sunt în cele din urmă cancerigene. Oricum, nicăieri nu se minte mai dulce ca în memorii şi jurnale. Omul, cu cât e mai puţin instruit, cu atât mai mult este interesat de realitatea imediată, epidermică. „După un fapt real...“ Păi dacă scrii că „e după o întâmplare adevărată“, te cumpără de zece ori mai mulţi inşi decât dacă este ceva care doar ţi-a trecut prin minte. Iar memorialistul sau jurnalistul chiar a trăit, nu bate câmpii!

F.L.: *Ce oameni v-au influenţat scrisul*?

G.B.: Îmi pare rău s-o spun – eu am trăit în provincie, la Bacău –, dar nu mă simt dator nimănui. Am fost foarte singur, deşi sunt un om comunicativ, o natură deschisă când nu am toate uşile ferecate sau nu nimeresc cheile. N-am avut şansa să întâlnesc în tinereţe, atunci când trebuia, modele vii, apropiate. N-am avut norocul acestei relaţii maestru-ucenic.

F.L.: *Atunci ce cărţi v-au influenţat*?

G.B.: Multe. Toate cărţile pe care le-am citit. Un autor la care mă întorc mereu este Elias Canetti, nu atât cu *Orbirea*, cât acela din *Masă şi putere*, un eseu, dar şi o proză extraordinară. Un studiu asupra naturii umane. De ce poţi fi interesat mai mult decât de natura umană? În ce mă priveşte, recunosc că numai asta mă interesează. Iar în rest, politica, istoria şi orice altceva numai în măsura în care face atingere cu natura umană. Asta este *Masă şi putere*. Un studiu fără egal despre natura umană... M-a întrebat cineva ce părere am despre postmodernism. Ce părere să am? *Ismele* vin şi trec, sunt produse de laborator.

F.L.: *Cum v-aţi raportat la postmodernism atunci când a apărut ca fenomen*?

G.B.: La noi, postmodernismul a fost un risc nu de tot asumat, preluat cu întârziere, pe care gruparea optzecistă îl supralicitează. Există şi o carte, foarte bine scrisă de altfel, a lui Mircea Cărtărescu, *Postmodernismul*

românesc, unde apare o demonstraţie dusă spre perfecţiune despre cât de convingătoare poate fi o dogmă. În cartea asta, autorul este dogmaticul perfect. E o performanţă! Postmodernismul românesc există mai mult în cartea lui Cărtărescu decât realitatea. Din leatul meu, ca să zic aşa, sunt prinse două nume: Breban şi cu mine. Suntem puşi într-o relaţie. Scurt şi gata. Doi gândaci conservaţi într-un bulgăre de chihlimbar. Interesant!

F.L.: *Astăzi, scriitorii tineri au fost etichetaţi „pornografi“. Cum îi priveau atunci „bătrânii“ pe tinerii optzecişti*?

G.B.: Iniţial, a fost o atmosferă ostilă. Dar au ştiut să profite de această ostilitate şi tocmai asta i-a băgat în faţă. Ei au avut profesori foarte buni şi foarte influenţi. Dac-ar fi să fie numai Manolescu pentru poezie, cu Cenaclul lui de Luni, şi dac-ar fi să fie Crohmălniceanu, cu cenaclul lui pentru proză. Crohmălniceanu, de altfel, semnează prefaţa la *Desant*, cartea lor de debut şi chiar un prag în devenirea lor. Îmi place să spun că eram atunci director la Editura Cartea Românească, unde a apărut volumul. Unii optzecişti îmi erau foarte apropiaţi, Cărtărescu, de pildă, dar mai ales Mircea Nedelciu, unul dintre cei mai talentaţi prozatori. Păcat că s-a stins. Era un om cu lipici. Avea şi taina asta să adune oamenii în jurul lui. Lucra la librăria Cărţii Româneşti, era acolo şi o masă în jurul căreia improvizase o minusculă cafenea literară. Eu am ţinut mult să apară *Desant*-ul. Am de la autori un cadou foarte frumos. Cineva din cercul lor era artist plastic. Şi mi-a lucrat el o carte de sticlă pe care scrie *Desant* şi numele meu. Bineînţeles că o ţin în raftul cu cărţi. Când a ieşit a doua ediţie din *Desant* (acum doi ani, cred), îngrijită de Ioan Bogdan Lefter, dublată de un sos critic, consistent, hrănitor, aş zice, nu a apărut nici un cuvânt despre mine. Nici măcar o notă de subsol. Nu mă mir. Nu mă supără. Natura mea mă ajută să înţeleg lucrul ăsta şi să nu-l comentez mai mult decât am făcut-o. Constat o realitate pe care o ştiam de mult. În rest, fiecare pe barba lui.

F.L.: *Haideţi să vedem acum, retrospectiv, care sunt punctele în care simţiţi că s-a schimbat viaţa dumneavoastră.*

G.B.: E o foarte bună întrebare şi chiar aş avea ce povesti. Nu acum însă. Punctul meu de referinţă maximă este copilăria, nu adolescenţa. Ştiţi

câtă literatură, mai ales mediocră, a produs adolescenţa. Peste tot în lume, nu numai la noi. Eu nu am avut destul talent ca să tratez acneea juvenilă: făceam sport, gimnastică, şi făceam din ce în ce mai bine...

F.L.: *Când aţi început*? *Toţi copiii bat mingea. Cum aţi ajuns la gimnastică masculină*?

G.B.: Pe la paisprezece ani. Se făceau nişte cercuri de gimnastică în ţară şi unul dintre ele era la Bacău. A venit un tip aşa mărunţel de la Cluj, m-a văzut la orele de educaţie fizică şi mi-a spus că sunt bun de gimnastică. Şi asta a făcut ca pentru mine adolescenţa – cu toate problemele ei întunecate – aproape să nu existe... Cred că cea mai importantă aventură a vieţii mele este o întâmplare din copilărie, de la nouă ani. Asta însemna vara lui 1944. Tata era concentrat în război, eram cu mama acasă, la Bacău. Spaima venirii ruşilor cuprinsese întreg oraşul. Atunci mama s-a gândit să ne refugiem în munţii Buzăului, la rudele ei de pe Bâsca Mare, la Gura Teghii. Şi acolo am făcut casele a III-a şi a IV-a primare. Acolo am cunoscut o lume care trăia în matriarhat. Şi simt lumina orbitoare, modul în care am trăit această schimbare. Sunt amintiri, emoţii, teribile descoperiri care m-au marcat pentru tot restul vieţii. Acolo mi s-a arătat *taina.* Şi care m-a însoţit mereu. Adevărata mea umbră. În două-trei săptămâni vorbeam ca ei, munteneşte, cu *pă*-urile lor. Exista acolo o creastă numită chiar aşa, „Pă munte“. Când o auzeam pe mama spunând „Pi munti“, aveam o mare mirare. Mi se părea o străină. Iar eu devenisem peste noapte stăpânul unei lumi magice. Moara, piua, muntele, stâna, năvala apelor, pădurea incendiată, datinile, nemţii, ruşii, românii fugind unii de alţii prin trecători etc. Vorbeam cu copiii, la şcoală. M-au învăţat oina. În schimb, eu i-am învăţat fotbal. Mi-aduc aminte acum şi o chestie care are hazul ei – nu-i prea luminoasă. Aveam acolo rude bogate şi rude sărace. Stăteam, fireşte, la rudele bogate. Şi în fiecare dimineaţă când mergeam la şcoală, aveam un coleg care venea de pe valea unui pârâu din susul pădurii şi-l găseam în poarta casei, cu traista lui de cărţi agăţată de gât. Îmi lua ghiozdanul – unul jerpelit, din carton presat – aproape cu forţa. Nu spunea nimic. Mergea după mine, chiar puţin în urmă, şi îmi căra ghiozdanul. Nu dorea nimic. Doamna

învăţătoare a băgat de seamă şi m-a certat în faţa clasei. N-am înţeles de ce. Fiindcă acela a continuat să-mi care ghiozdanul, e drept, numai până în dreptul bisericii, trei paşi înainte de şcoală. Mi-l înapoia ca pe o relicvă, cu capul plecat. Eu nu comentez. E doar o întâmplare. Şi uite c-o spun acum, nici n-am scris-o nicăieri, niciodată până acum. Însă experienţa aceea de a trăi acolo – de la impactul lingvistic până la modul de a gândi – vreme de trei ani a fost fantastică.

F.L.: *Apoi aţi revenit la sport. Cum aţi ajuns la „sportul“ numit scris*?

G.B.: Citeam foarte mult. Am citit de la cinci ani, chiar înainte să scriu, încât în clasa I mă plictiseam la semnele obligatorii, bastonaşe, cerculeţe, ca să ajung la alfabet. Am citit Ispirescu. Mai târziu, prin clasa I, l-am citit pe Creangă.

F.L.: *Şi prima compunere, vreo poveste scrisă nu vă amintiţi*?

G.B.: Nu, nimic memorabil. Prin liceu cred c-am fost de câteva ori la cenaclul şcolii. Am încercat să scriu o povestire, dar a fost dur criticată de un profesor. Cred că acolo am auzit pentru prima dată cuvântul „partid“. Un profesor încruntat mi-a spus că schiţa aia nu are „caracter partinic“. Habar n-aveam ce înseamnă chestia asta, bineînţeles. Şi nu m-am mai dus niciodată la cenaclu... Apoi, după mai mulţi ani, m-am pomenit că scriu nişte povestiri. Una dintre ele – continui să cred că era ceva foarte important – relua mitul lui Cain şi Abel. Ei bine, nu ştiu cum s-a rătăcit povestea aia.

F.L.: *Aţi vrut s-o publicaţi*?

G.B.: Nici măcar. N-am mai găsit-o. Nici nu mai ştiu cum am numit-o. Dacă i-am dat un titlu... Poate de asta îmi place să cred că era cea mai bună poveste a mea. Pe urmă am scris nişte povestiri nu de tot lipsite de poncifele timpului. În mare parte, fără îndoială, rezistente. Oricum, încă de pe atunci, şcolăreşte vorbind, am înţeles un lucru esenţial: că a scrie se reduce la a fi conştient dacă ai sau nu ceva de spus. Poţi să comentezi oricât ai vrea, oricât de doct, de expresiv, de abil în vorbire ai fi, trebuie să ai ceva de spus. Ai sau n-ai, asta-i totul. Şi când am început să-mi dau seama că eu chiar am ceva de spus, mi-a venit foarte greu să o fac. Pentru prima dată m-am găsit

cu adevărat în romanul *Lumea în două zile.* O să fac cândva o antologie din vechile mele povestiri, dar asta nu e încă o prioritate. Însă vreau acum să-ntreb, fiindcă tot stăm de vorbă. Pe atunci mergeai cu povestirea la un redactor şi acela îţi spunea că trebuie s-o situezi în realitatea imediată, să adaugi adică un anume personaj de la ţară. Cunoşteam viaţa de acolo, eram atras de această umanitate arhaică rurală. Ca să poţi să apari, trebuia s-o situezi într-o realitate imediată. Erai nevoit aşadar să introduci un personaj din „realitatea imediată“. De care habar n-aveai. Îţi era antipatic. Dar necesar, ca să apară. Domnule Lăzărescu, matale ce crezi, dacă o poveste există în sine şi adaugi în context un personaj de recuzită, îl poţi scoate la o nouă ediţie, ai dreptul? Rămâne povestirea otrăvită, poluată pentru totdeauna? Sau se întâmplă ca în stup: a intrat şobolanul, albinele l-au izolat într-un strat de ceară şi, atunci când îi vine vremea, stuparul îl scoate de acolo şi stupul îşi vede de ale lui? *Bref*, arunci povestirea sau nu?

F.L.: *Nu e neapărat nevoie s-o arunci. Eu, de exemplu, citeam pe nerăsuflate literatură tezistă rusă. Nu mă interesa că personajele sunt comsomoliste. Dacă erau vii, eram atras de ele. Sincer, în copilărie nici nu mă interesa cine-a scris cartea. Doar povestea.*

G.B.: Prin urmare, poţi să scoţi acel personaj pe care tu l-ai pus acolo forţat de împrejurări? Sau povestea rămâne ca o mâncare în care ai scăpat prea multă sare şi rămâne aşa? Sau începe lecţia de educaţie politică şi calambur, etic-estetic, Est-etic ş.c.l.?

F.L.: *E-o-ntrebare retorică. Ceea ce mă miră pe mine legat de regimul comunist – atât cât am apucat să-l cunosc – nu e cum a funcţionat cenzura, ci autocenzura, pe care mulţi încă o mai practică din reflex şi astăzi.*

G.B.: Cenzura şi autocenzura sunt surori siameze. Desfiinţarea cenzurii a fost o şmecherie a lui Ceauşescu. A anunţat-o chiar el, la Conferinţa Naţională a Scriitorilor din 1977. Cu vicleniile lui ţărăneşti, marele vechil (căci asta a fost, nu un stăpân adevărat, bizar însă, *vechilul nimănui*, un personaj absolut gogolian) a ştiut cum şi pe cine duce de nas. A fost mai degrabă o cruntă bătaie de joc. Pavel Dan (mare prozator, mort de timpuriu, ar fi o izbândă dacă editorii l-ar lua în seamă) descrie într-o formidabilă

nuvelă „aspra batjocoră ţărănească“. În întunericul care creştea de pe atunci în mintea cârmaciului, cred că despre asta era vorba.

Primii care au intrat în panică, înaintea chiar a autorilor, au fost editorii, redactorii din edituri, cei de pe la reviste, funcţionarii din Consiliul Culturii, responsabili şi până atunci „cu cartea“. A fost un fel de circ al fricii. Până s-a ajuns la aberaţiile din deceniul nouă. Până atunci, cenzura ca instituţie funcţionase strict profesional. Existau cenzori de profesie. Unii chiar deştepţi (pe lângă destui tâmpiţi). Pentru *Lumea în două zile*, de pildă, am avut noroc de un profesionist. După ce cartea se plimbase vreo doi ani prin edituri. Amân subiectul! Altă dată... Cenzorul, aşadar, a aplicat grila care i s-a părut lui potrivită. Chestii politice la vedere nu se arătau. Aşa că a aplicat ştampila „bun de tipar“. Sigur, povestea e mai întortocheată. Am rezumat-o într-un interviu mai demult. Ceauşescu însă, sunt sigur, ştia că păcăleala lui bagă pe toată lumea în căcat. Chestia făcea, de altfel, parte din strategia sistemului.

F.L.: *L-aţi cunoscut*?

G.B.: L-am întâlnit de două ori, dar nu pot spune că l-am cunoscut. O dată, foarte oficial, cu conducerea Uniunii Scriitorilor, nici nu mai ştiu ce se omagia. Reţin doar imaginea jovială a cuplului Ceauşescu. Există şi o fotografie, publicată cu plăcere vara trecută de un fel de confrate. A doua oară, la faimoasa întrunire de la Neptun.

F.L.: *Cum a fost întâlnirea cu dictatorul în carne şi oase*? *Ce impresie v-a lăsat omul*?

G.B.: La Neptun s-a vărsat în vara aia un autocar plin cu scriitori. Lume multă, lume bună, lume amestecată. Conducerea Uniunii şi fel de fel de invitaţi. De la bătrânul pensionar Beniuc şi greii timpului, Preda, Barbu, Bogza, Jebeleanu, Fulga, Titus Popovici, Domokos Géza etc. etc., şi până la cel mai talentat dintre tinerii poeţi, imprevizibilul Mircea Dinescu. Singurul de altfel care l-a făcut pe posomorâtul crispat Ceauşescu să râdă! Dat în paşte, cum e, cu naturaleţea, cu hazul lui care dizolvă pe loc drojdia cea mai otrăvită într-o băutură acrişoară, acidulată, potabilă, Dinescu l-a făcut pe Ceauşescu să râdă în hohote. Ca la semnal, toată adunarea am făcut la fel.

Hohoteam cu toţii, mai ceva decât se aude înregistrat pe bandă râsul colectiv la serialul *Seinfeld*! Au urmat apoi intervenţiile serioase, grave, socialist-responsabile, ce mai... Atunci l-am văzut pe Ceauşescu de-aproape. Avea în mână un fel de stilou mai special. Părea un Mont Blanc „de comandă“. Era de fapt o imitaţie făcută la *Flaro*, Sibiu. Bănuiesc că îl folosea din patriotism şi pentru a încuraja produsele autohtone. Avea în faţă un caiet deschis. Fără să ridice ochii, ascultând, plimba peniţa aia pe hârtie, o mişcare chinuită, aşa cum se învârteşte bezmetic pe masă o insectă după ce a fost înţepată cu un ac. Te mai puteai gândi la unul care loveşte aiurea cu săpăliga într-o brazdă. Când vorbitorul tăcea, se făcea un moment de linişte mare şi atunci se auzea un fel de scrâşnet, metal pe metal.

F.L.: *O tăcere foarte zgomotoasă.*

G.B.: Da. Atunci m-am gândit că nu se poate ajunge cu omul ăsta la nici o înţelegere, în nici un fel, niciodată. Aşa am intuit eu atunci. Dar am tăcut mâlc. Era în spiritul vremii. Exist cu toate ale mele şi în locul şi timpul ce mi s-au dat. Pe cât cu putinţă, pe cont propriu. Sunt un martor pe care se poate conta. Şi pot fi încă un actor de succes! Cu toate că nu mi-a dat prin cap niciodată în juneţe să dau examen şi la IATC!

F.L.: *Din ce-aţi trăit ca să vă permiteţi să scrieţi*?

G.B.: Eu am fost multă vreme student de profesie şi aveam slujbe ocazionale. Aveam îndemânare la desen – doamna învăţătoare îmi spunea că o să ajung un mare pictor. Făceam şi desen tehnic. Fel de fel de slujbe din astea trecătoare. Am fost şi funcţionar în cooperaţia de consum, profesor suplinitor de educaţie fizică şi de desen. Am trebăluit apoi vreo trei ani pe la Casa de Creaţie din Bacău şi pe urmă, încă vreo treisprezece, tot în târgul lacustru de pe Bistriţa, la revista *Ateneu*. Am trăit foarte omeneşte în lumea nu de mine aleasă. Apoi, după ce m-am mutat la Bucureşti, am lucrat la Uniunea Scriitorilor, apoi am fost director la Cartea Românească, dar am fost într-un fel obligat să-l iau. În aprilie ’90 s-au făcut alegeri la Uniune. Dinescu, preşedintele fără drept de apel de atunci, m-a sunat şi mi-a spus: „Bătrâne, eu cred că n-ai să pleci de la Cartea Românească“. Dar eu îmi

trăisem aventura de acolo şi am plecat. Asta e povestea. De-aici încolo ar urma altă poveste, alt capitol, altă carte.

(*Suplimentul de cultură*, martie 2005)

„Plăcerea scrisului mă diabolizează!“

Valorile stabile ale literaturii române nu se măsoară în rapide şi ameţitoare vârtejuri de voci care aclamă; ele înseamnă autori şi cărţi pe care timpul le aşază unde trebuie cu propria îngăduire şi cu ochiul critic al lectorului avizat. George Bălăiţă este o asemenea valoare în literatura română. Scrisul lui a putut de-a lungul a patru decenii să rămână de neclintit într-o ierarhie a valorii şi nu a suferit mutaţii sau cine ştie ce forme de epuizare. Febril şi autentic, rafinat şi în acelaşi timp frust, jucându-se ameţitor cu limbajul, „gustând“ tragicul cu mobilitatea şi seninătatea celui care pune la cale „ceva“, viu până-n unghii, jucător înnăscut al şansei până la capăt, natură scriitoricească lucid-voluptuoasă, George Bălăiţă, după cum el însuşi spune, „scrie de o viaţă aceeaşi carte“. *Lumea în două zile* (1975), extraordinarul său roman, despre a cărui virtuozitate stilistică, imaginativă s-a vorbit deseori, a rămas de la prima ediţie şi până la cea de-a şaptea o carte pe care nu ai de ce să o ştergi de praful bibliotecii, pentru că ea poate fi citită şi recitită (când ţi se face dor de ea), fără pericolul de-a o lăsa din mână. Asta nu înseamnă că autorul trăieşte în trecut, stimulat de succesul unui roman, spun, memorabil. George Bălăiţă rămâne în continuare un scriitor care „nelinişteşte“ prin capacitatea lui de a stăpâni lumea pe care o (re)inventează pe diverse paliere, cu pasiunea unui explorator.

Iolanda Malamen: *George Bălăiţă, care este cea mai frumoasă parte a unei zile*?

George Bălăiţă: Cea mai frumoasă parte a unei zile este noaptea. Pentru că eu sunt noctambul de o viaţă, sigur că mă împac mai puţin bine cu

noaptea decât înainte, decât atunci când eram mai tânăr. Nu mai pot să o folosesc la maxim, dar nici nu pot s-o dorm. Fără să fiu numaidecât insomniac. Rămân totuşi un copil al lunii pline. Ziua reuşesc însă să fac faţă stresului care oricum ţi se întâmplă, chiar dacă nu cotidian. Dimineaţa trebuie să fie de fapt partea bună a zilei mele, dincolo de gluma cu care am început, pentru că sunt născut dimineaţa şi sunt Berbec şi ar trebui să-mi fie dimineaţa foarte bine: câteodată îmi este. Acum am o nevralgie rebelă, care îmi chinuie falca de jos şi aş vrea ca măcar conversaţia noastră din dimineaţa asta (pe care o amânăm de mult, din vina mea, fireşte) să fie foarte relaxată şi, chiar dacă nu suntem la cafenea, să aibă aerul de cafenea.

Nimic mai plăcut, nimic mai relaxant pentru mine. Îmi plac mult cafenelele, au mister, poţi conversa, poţi citi presa...

E un loc pe care autorii îl foloseau mai ales dimineaţa. Altă dată!

I.M.: *Tu nu eşti novice în privinţa dialogului, ai răspuns acestui gen de provocare de multe ori, aşa că am ales cu bucurie „să trăncănim“ prieteneşte, „clienţi“ ai unei dimineţi de sfârşit de mai.*

G.B.: Pentru mine cel puţin există întotdeauna plăcerea conversaţiei.

I.M.: *Ca personaj al dialogului, spune-mi, ce rost îi găseşti*? *Te-am atras în plasa dialogului şi acum te întreb la ce e bun. Sunt cam ticăloasă.*

G.B.: Rămâi până la capăt! Nu-l găsesc, cum să spun, întotdeauna potrivit. Interviul, ca gen publicistic, dacă vrei, este ceva plicticos, inutil şi, ca să zic aşa, de serviciu. Loc comun: excepţiile confirmă etc.!

I.M.: *O să-i „plictisim“ preţ de o pagină pe cititori.*

G.B.: Am reuşit să adun într-o carte, *Câinele în lesă*, care a apărut anul trecut, opt din nu foarte multele interviuri pe care le-am dat de-a lungul timpului.

I.M.: *Totuşi, recunoaşte, ai fost mai „vorbăreţ“ ca alţi scriitori.*

G.B.: Era o vreme când, socotit fiind un „animal de lux“, eram solicitat de fel de fel de curioşi de ambe sexe care voiau interviuri.

I.M.: *Ce bine că nu puneam întrebări atunci, m-ai fi trecut şi pe mine la „fel de fel“*!

G.B.: Am acasă un dosar gros cu întrebări la care nu am răspuns. Acum mi s-a părut că a venit vremea să spun câte ceva despre mine, deşi nu-mi place să vorbesc despre mine. Eu mă găsesc mai ales în cărţile mele despre alţii. Eu sunt un ficţionist, până la limită. Cred că ficţiunea este cea care poate da un sens literaturii, mă ţin de ea cât pot. Câteodată sunt de-a dreptul prăduit de „cursul real al lucrurilor“, fără de care imaginaţia o ia razna, se rătăceşte. Deseori (dacă nu întotdeauna) sunt prins între ficţiunile mele şi realitatea mea. Dar asta e o chestiune extrem de intimă, despre care nu am chef să nuanţez acum. De unde am plecat?

I.M.: *De la necesitatea dialogului.*

G.B.: Mi s-a părut aşadar că trebuie. Viaţa este inundată de mode. Este o modă a jurnalului, a „dialogului“ sub toate formele, care de fapt, de cele mai multe ori, nu ascunde nimic, a memoriilor înainte de termen etc... Mă feresc, nu am jurnal. Am mii de pagini scrise, multe dintre ele (cred) inutile, dar e un fel de a-mi întreţine tonusul. Am adunat deci opt interviuri, două dinainte de ’89 şi şase de după.

I.M.: *Inspirat titlu*: Câinele în lesă!

G.B.: L-am luat după o expresie a lui Canetti, autor extraordinar şi care pentru mine este un punct fix. Există în carte chiar un motto din Canetti, foarte lung, de o pagină şi jumătate, şi punctul de pornire pentru acest titlu. Am adăugat acestor interviuri un appendix, vreo opt-nouă proze care, de fapt, situează contextul. Ideea secretă a cărţii este un *par-lui-même*. Chiar am crezut că trebuie să spun despre mine unele lucruri şi, atâta cât a fost de lungă prăjina de foraj, am pătruns cât am putut în mine pe calea asta. Sigur că se poate şi altfel, dar deocamdată ţin la cartea asta, nu a ajuns pe piaţă decât în foarte puţine exemplare, dar este, există, s-a vândut. Au fost numai 200 de exemplare, cred că s-au difuzat numai în Bucureşti. Am gânduri bune vizavi de ea şi, mă rog, mă fixează într-un punct. Oricum, cei care vor să înţeleagă de ce mă înjură cu atâta patimă răii şi proştii trebuie musai să o citească.

Vezi ce „ironie a sorţii“? Cărţi care s-ar cumpăra, ar fi citite, pentru că, nu-i aşa, e libertate editorială, apar într-un fel de „samizdat“, nu le găsesc

decât o mână de cititori şi nu se difuzează decât în Bucureşti şi de regulă la o librărie, două. Şi scriitorul ajunge să se mulţumească şi cu asta.

I.M.: *Mai ai pe spaţiul tău de lucru cărţi care aşteaptă editarea*?

G.B.: Eu scriu tot timpul aceeaşi carte care ia diferite forme. Una dintre ele este *Câinele în lesă*. Alta a fost *Lumea în două zile*. Alta a fost începutul unei giganterii, pe care chiar am de gând să o termin şi care s-a numit *Ucenicul neascultător*. Nădăjduiesc ca în toamna asta să reiau, să public o parte importantă dintre cele scrise până acum. Cartea nu este numai imaginată, ci e scrisă în întregime, e vorba doar despre montaj şi, fireşte, când montezi, inventezi mereu, adaugi. Sau tai în draci. Plăcerea scrisului mă diabolizează, încât îmi şi ajunge, e un fel de masochism de care mă las, n-am încotro, trebuie s-o spun, mă las ronţăit. Îmi place să scriu, o fac aproape zilnic, fără program şi înainte de orice, pentru plăcerea mea.

I.M.: *În ce constă puterea ta de scriitor*?

G.B.: Puterea mea e să descriu lumea. Dacă vrei, în termeni şcolăreşti. Cauzele, şi motivaţiile, şi tot felul de implicaţii psihanalitice şi psihologice, abisale etc. nu mă interesează direct. O spun deseori: dacă descrierea mea conţine cauze şi motivaţii, tot felul de explicaţii de care te izbeşti zilnic şi pe care le visezi noaptea, atunci cu atât mai bine. Dacă nu, înseamnă că am ratat, că am pierdut pariul; miza este însă foarte mare.

I.M.: *Cine te-ar auzi vorbind ar putea crede că publici lunar câte o carte.*

G.B.: Eu public lunar câte un fragment de carte. „Articleria“ mea este de fapt proza mea. Chiar atunci când ceilalţi o numesc „poezie“ şi am publicat, cum ştii, forma e mereu alta, dar fondul este proza şi ţinta aş vrea să fie ceea ce am descoperit destul de târziu că se cheamă „arta prozei“. Mi se pare că sunt dotat pentru asta, încât formele, fie că e vorba de roman, de nuvelă, de schiţă, mă interesează mai puţin.

I.M.: *Ce este romanul*?

G.B.: Romanul este o construcţie continuă. Eu cred că scriu acelaşi roman mereu, o lume văzută de fiecare dată din alt unghi. De fapt, cea mai

înaltă formă de arta prozei. Dar teoria nu este partea mea cea mai tare. Gata!

I.M.: *Eşti, nu întâmplător, pentru că nimic nu poate fi întâmplător în literatură, autorul unuia dintre cele mai profunde şi originale romane din literatura ultimilor 50 de ani*: Lumea în două zile. *În câte ediţii a fost publicat până acum*? *Ai vrea să modifici ceva din conţinutul lui*?

G.B.: Am (slavă Domnului!) şapte ediţii şi spun că o carte este, între altele, ca şi o fiinţă vie. Ediţiile astea revăzute, adăugite nu-mi spun nimic, ba chiar mă irită.

I.M.: *O reciteşti*?

G.B.: Dacă aş reciti-o, deşi nu am chef să o fac, sigur că aş găsi unele lucruri care trebuie spuse altfel, dar ea este o lume aşezată pe locul ei şi nu mă mai întorc la ea, ba mai mult, nu vreau să mă mai gândesc la ea, deşi, se pare, de ce n-aş spune şi eu, e un lucru important, la care merită să te gândeşti uneori!

I.M.: *Ai dreptate, ce s-ar fi întâmplat dacă Musil, de exemplu, ar fi vrut să modifice câte ceva din* Omul fără însuşiri *sau Joyce din* Ulysses? *Uite, mai am o întrebare destul de generală*: *ce înseamnă destin în literatură*? *Eşti, în opinia mea, un scriitor cu destin.*

G.B.: Aş vrea să cred, dar las vorbirea despre destin pentru cât mai târziu. Sigur, destinul înseamnă predestinare, eu cred asta. A te război cu destinul mi se pare o gratuitate lipsită de sens. Poţi însă coopera cu el şi poţi ajunge la neaşteptate surprize. E un risc foarte mare, eşti mereu la limită, dar eu cred că se poate coopera, asta ţi se îngăduie, dar nu şi „dialogul“. Ca în orice ego pronunţat, monologul meu este întotdeauna mai expresiv decât dialogul, pe care nu o dată l-am ratat.

I.M.: *Dar despre destinul literaturii noastre ce poţi spune*? *Nici ea nu se „războieşte“ cu el*? *Oare „cooperează“*?

G.B.: Nu pot spune mare lucru. Avem neşansa unei limbi de mică circulaţie, avem neşansa periferiei, avem ghinionul numit *comunism*, ăia cincizeci de ani trecuţi şi fără îndoială cel puţin încă anii biblici patruzeci, avem neşansa unei culturi instabile, „foarte vechi“, cum spune Călinescu,

dar, se pare, rădăcinile sunt atât de adânci, încât seva nu mai are puterea să ajungă *sus*, partea verde, viaţa care se vede în lumină repede se ofileşte. Eu cred că există repere în literatura română de interes universal. Creangă este unul dintre ele. Rebreanu ar putea să fie altul. Bacovia fără îndoială. Eminescu, atât de greu traductibil, care este maxima pentru noi, orice s-ar zice. Cum singur spune: „o enigmă nesplicată“. Însă geniul „special“, ca să spun aşa, „cu adevărat autohton“, pe care puţini îl au la noi. În orice caz, Creangă este unul. Există câteva romane competitive de-a lungul timpului. Unul dintre ele ar fi *Patul lui Procust* al lui Camil Petrescu, autor problematic, inegal. Este unul dintre cele mai bine articulate romane care s-au scris în limba română. Nu ştiu dacă ştii, dar în anii ’80 o editură mică, solidă, foarte serioasă, foarte stabilă, nu mai ştiu care e acum situaţia ei, relativ nouă la vremea aceea, a publicat în Franţa *Patul lui Procust*, cu mare succes.

I.M.: *Nu ştiu să fi aflat despre acest lucru.*

G.B.: S-au întrebat: cine este? De unde vine? De ce nu l-am cunoscut când trebuie? Există ideea că autorul trebuie să se ocupe singur de sine, instituţiile nu pot face mare lucru, deşi ele pot face. Dacă mă gândesc numai la clişeul (ştiut de toată lumea) că pe banii ţarului Nikolai I, în deceniile 4, 5, 6 ale secolului al XIX-lea, rublele ruseşti au mişcat maşinăria traducerii marilor autori ruşi în franceză, limbă „internaţională“, de la conversaţie la diplomaţie, cum ştii, până la al Doilea Război Mondial, mă rog, suferinţa „franţuzească“ că s-a pierdut de mult locul întâi, este o realitate, până la urmă ridicolă. *C’est ça madame*! Sunt autori care se pot promova singuri, dar există autori importanţi care nu pot face asta. Dacă e vorba despre mine, eu cred că aş putea să o fac, dar nu avem loc aici să discutăm despre asta. Este subiectul unei lungi conversaţii. Inutilă până la apariţia şi la noi a personajului nr. 1 în povestea asta: *agentul literar*.

I.M.: *Presupun că nu te-a interesat foarte mult.*

G.B.: E pierdere de vreme, pentru că mie mi se pare important să-mi scriu textele, ficţiunile, să mişc ficţiunile mele. În rest, sunt sigur că aş putea să o fac, dar e târziu să mă mai gândesc la asta, şi la urma-urmei, nu

că nu m-ar interesa, dar nu cred în asta. La vârsta mea, relaţiile cu persoane importante mi se pare un caraghioslâc.

I.M.: *În ţările Sud-Americii nu ar interesa* Lumea în două zile?

G.B.: Eu cred că ar merge şi în ruseşte. Un bun cunoscător de spaniolă mi-a şi spus că ar suna foarte bine în limba lui Márquez. O prietenă devotată, dar este vorba de o limbă oarecum academică, nevorbită etc... Iar editorul lipseşte cu desăvârşire.

I.M.: *Există cazul fericit Joyce cu Valéry Larbaud,* Ulysses *în franceză.*

G.B.: Sigur că autorul, dacă este întrebat, poate interveni. Există şi autori care nu spun nimic în româneşte, dar pot avea succes în altă limbă.

I.M.: *Cât mister poate fi în asta*?

G.B.: Nu ştiu cât mister, poate deloc, dar certamente este efort şi susţinere. Un autor inteligent, dar necreativ (aşa cred eu) poate găsi traducători cu mult talent literar şi care, dintr-un motiv sau altul, şi-au ratat cariera sau vor să facă numai asta pur şi simplu. Există asemenea oameni, ei reuşesc să-l facă pe acela să spună exact ce a vrut el şi nu i-a ieşit în româneşte (talent în suferinţă?!), s-o dea pe englezeşte. Un dezechilibru, un paradox, dar cu rezultate neaşteptate. Există însă fără îndoială şi texte care, traduse, relevă un mare autor.

I.M.: *Dar Coelho, care pare a suna bine în toate limbile*? *Nu te sperie faptul ăsta*? *Sau Dan Brown*?

G.B.: Ăştia sunt nişte aventurieri la care succesul nu coincide cu valoarea.

I.M.: *Sunt nocivi*?

G.B.: Nu, nici pe departe. Este loc pentru toată lumea.

I.M.: *Poluează gustul*?

G.B.: S-ar putea, dar ce e rezistent rezistă. Uite, eu nu cred nici că televiziunea modifică gustul ş.a.m.d. Nu ai decât să schimbi canalul. Omul comun are cu totul alte nevoi decât crede artistul – rareori ajunge acolo, şi apoi mai există o problemă: kitschul. „Detest kitschul!“, spune cutare. Un prost! Kitschul e viaţa noastră cea de toate zilele. Este cel care te apără de

anxietăţi, de angoase, de fantome. Te poţi produce maxim în ficţiunile tale, în demersul tău virtual, dar kitschul te ajută, e ca un drog.

I.M.: *Este însăşi viaţa noastră, vrei să spui.*

G.B.: N-ai încotro, este chiar viaţa ta, este cotidianul. Omul, cu cât mai inteligent şi cu cât mai bine situat intelectual, are nevoie, fără să o mărturisească, de telenovelă. Destinul iubeşte telenovela. Am mai spus asta.

I.M.: *Te-ai gândit vreodată să scrii un roman începând de la un vis de-al tău*?

G.B.: Deseori un vis a fost un punct de plecare, o istorie pentru un capitol, pentru o ficţiune.

I.M.: *Ce are Moldova special în naşterea atâtor valori*?

G.B.: Este o încărcătură divină acolo. Nu pot ajunge să o înţeleg. Există o arie destul de restrânsă de unde au plecat oameni importanţi. De la Eminescu, Iorga, Enescu...

I.M.: *Creangă...*

G.B.: Creangă, moldovean sadea, vine de pe partea dreaptă a Siretului, din ţinuturile unde încep munţii, nu departe de Cetatea Neamţului.

O zonă foarte importantă cuprinde parţial Bucovina şi partea de nord a Moldovei. Cineva a făcut următoarea speculaţie şi poate fi un sâmbure de adevăr: acolo, multă vreme, era un grâu foarte bun cu care s-ar fi hrănit cei de pe-acolo. Divinitatea marchează însă anumite locuri, într-un anumit timp. În orice caz, geniul, genialitatea nu au un timp pe care cineva îl fixează exact, pentru că, uite, de pildă, în literatura lumii, marile prezenţe aparţin secolului al XIX-lea.

I.M.: *Oare nu au fost de la început interpretaţi aşa*?

G.B.: Nu interpretăm nimic – citim şi vedem. Marile romane s-au scris atunci. În secolul XX există mari autori, importanţi autori, care au înţeles că limita aceea nu mai poate fi trecută şi au încercat mereu să facă altceva, fie că e vorba de Kafka, un caz foarte special şi care e mai puţin şi mai mult în acelaşi timp decât un mare scriitor...

I.M.: *Céline...*

G.B.: Nu este din „seria“ mea!

I.M.: *Thomas Mann...*

G.B.: Iată un scriitor care a ştiut foarte bine să-şi disciplineze scrisul. Eu nu cred că are geniu. Are o teribilă înţelegere a timpului.

I.M.: *Asta înseamnă tot geniu.*

G.B.: O formă, dacă vrei. Thomas Mann este şi un om al secolului al XIX-lea. Toată educaţia lui, formarea lui ţin de tiparele secolului al XIX-lea. *Muntele vrăjit,* scris la începutul secolului XX, este un reper extraordinar.

Un om al secolului al XIX-lea ce reuşeşte să aparţină în aceeaşi măsură secolului XX. Distanţa lui de bariera de netrecut a secolului al XIX-lea prin ironie bine dozată se face pe nesimţite. O poveste care de la prima pagină decurge lent şi autorul care ştie tot îţi şi spune să ai răbdare, că avem mult de mers. Până la urmă, această liniştită şi bine asigurată construcţie este spartă de un personaj, un olandez nebun. Prezenţa, egoul lui, personalitatea lui sparg „liniştea“. Thomas Mann a fost un scriitor cu simţul timpului cum puţini au fost, dar există şi încercări maxime în secolul XX: Proust, Faulkner. În tinereţe îl numeam pe Camus ultimul mare prozator francez şi îmi vine să cred că este chiar aşa, adică un autor care ştie să îşi dozeze epicul în construcţiile lui ideatice.

Mai sunt Joyce, Musil... În fine...

I.M.: *Ce tip de literatură te-a fascinat în cel mai înalt grad*?

G.B.: Uite, eu sunt un autor care nu a ştiut din copilărie că va fi scriitor. Eram un copil obişnuit, însă singura chestie marcantă, şi nu mi s-a întâmplat numai mie, era că citeam de la 5 ani, înainte de a învăţa alfabetul. Am fost un elev foarte bun, cel puţin până am început să fac sport. Însă aveam un cheag atât de bine pus în primii şapte-opt ani de şcoală, că am făcut faţă până la sfârşitul liceului, fără probleme. Citeam mult, erau şi lucruri pe care, fireşte, nu le înţelegeam, dar eram un fel de mecanic al cititului.

I.M.: *Când ai aflat că vei face numai literatură*?

G.B.: Abia după 20 de ani. La început l-am iubit în cea mai mare măsură pe Knut Hamsun şi în cea mai mare măsură îl iubesc şi astăzi. Este

autorul care are un teribil indice de rezistenţă maximă, nu e vorba numaidecât despre valoare, gândesc acum ca în tabelul lui Mendeleev, unde elementele „uşoare“ merg spre „greu“, spre maxim. Ideea de rezistenţă, care poate să includă, dar nu obligatoriu, valoarea. Pe urmă m-au atras foarte mult americanii, în traduceri mici, pentru că nu ştiam engleză, erau anii ’50-’60, cu problematica lor, în ceaţa noastră de atunci, dar la timp mi-am descoperit reperul maxim: Gogol. Îi citisem pe ruşi. L-am citit pe Tolstoi, înainte de a şti că am să fiu scriitor – am citit *Război şi pace* de trei ori (de la 18 la 30 şi ceva de ani). L-am mai citit pe la 50 de ani, când am înţeles că în personajul Pierre Bezuhov este de fapt concentrat geniul lui Tolstoi.

I.M.: *Îl mai citeşti*?

G.B.: Astăzi nu mai pot citi Tolstoi.

I.M.: *Gogol este deci modelul tău.*

G.B.: Da, Gogol cred că este. Dostoievski a spus-o: „Noi toţi am ieşit din *Mantaua* lui Gogol“. Eu cred că toţi autorii importanţi au ieşit din ea. Chiar şi aceia care nu l-au citit.

I.M.: *Care-i cea mai bună pagină scrisă de tine*?

G.B.: Nu ştiu. Deseori recitesc ceea ce am scris, pentru că am nevoie de asta. Construcţia mea, ţi-am spus, este una singură. Mă întorc la proze mai vechi ca să reiau o idee, o situaţie şi nu-mi place deloc. La o altă lectură mi se pare că e foarte bine. Aşadar nu ştiu şi chiar nu mă interesează. Aş vrea să fie cât mai multe pagini bune.

Bineînţeles că sunt, dar era vorba de percepţia secretă a autorului.

I.M.: *George Bălăiţă, îţi este frică de ceva, ca om care scrie*?

G.B.: În copilărie îmi era teribil de frică de întuneric. Am scris o carte care se numeşte *Întâmplări din noaptea soarelui de lapte*. Nu ştiu dacă ai citit-o.

I.M.: *Nu am citit-o.*

G.B.: Este un scurt roman paremiologic, ca să zic aşa. Copiii deştepţi îl citesc cu bucurie. Şi adulţii deştepţi la fel.

I.M.: *Probabil că nu sunt un adult deştept.*

G.B.: Mă rog (*G.B. râde*), e un roman de o sută de pagini, în care există şi un personaj care se numeşte Frica de Întuneric. Da, mi-a fost de nenumărate ori frică în viaţă, deşi nu sunt un fricos. Şi acum îmi este frică. Ţi-e frică de fel şi fel de chestii, dar, repet, nu sunt un fricos. Nu vreau să adaug nimic la spusa asta.

I.M.: *Sportul mai potoleşte accesele de frică. Ştiu din propria experienţă.*

G.B.: Fără îndoială. De la sport am învăţat clar un lucru: fairplay-ul. Tinereţea mea sportivă s-a consumat „la vârf“. M-am lăsat la timp, pentru că mi-am dat seama că nu pot fi campionul care aş fi vrut să fiu. Sunt tembeli care spun că sportivii sunt idioţi. Nu-i adevărat!

Nici printre fotbalişti nu mai sunt de mult numai „idioţi“.

Tâmpiţi sunt pretutindeni, şi deştepţi la fel.

I.M.: *Citeşti frecvent sau „pe sărite“ proza anilor din urmă*?

G.B.: Citesc pe sărite, dar am văzut că există oameni tineri foarte talentaţi.

I.M.: *Ai o privire mai degrabă globală.*

G.B.: Da, mai degrabă globală şi şcolărească. Mi se pare însă (deocamdată) că prea puţini autori se aşază unde trebuie. E o grabă foarte mare, pe care nu o înţeleg. Nu este spre folosul lor. Dar aici fiecare este pe barba lui. Se va alege fiecare cu ce va putea şi cum va putea.

I.M.: *Dar ai convingerea că s-au scris şi cărţi importante*? *Nu ne raportăm poate prea mult la cărţi apărute înainte de ’90*?

G.B.: Poate că da, dar eu nu pot să le situez pe astea separat de cele apărute înainte. Le ştiu pe cele câteva foarte bune, pentru că foarte puţine rezistă într-un timp dat. Câte cărţi importante poţi numi tu acum din perioada aşa-zisă „fericită“, interbelică? S-au făcut lucruri bune şi s-au atins limite de neatins până atunci. Dar câte cărţi importante au rămas de-atunci? Foarte puţine. Cei mai buni autori sunt inactuali, iar cei de tot buni sunt atemporali. Există şi mode, reinterpretări, reaşezări... Un timp, lucrurile bune sunt îngropate, apoi sunt readuse la lumină... Dar, în general, în ce credeam atunci credem şi astăzi.

I.M.: *Exact. După cum nu poţi să arunci la gunoi, deşi se încearcă, valorile care s-au produs în timpul celor patruzeci şi cinci de ani de comunism.*

G.B.: O, nici vorbă.

Sistemul în sine este clar că era ceva împotriva naturii; e limpede, s-a văzut şi noi am simţit asta aici. A fost criminal până la urmă. Oamenii, Iolanda, au trăit însă fiecare pe cont propriu, fiecare după puteri şi după împrejurări. Viaţa trăită este cu totul alta decât sistemul.

Uite, să-i luăm pe ruşi, de exemplu: nu rămân cărţi extraordinare din comunismul lor? Dar la cehi? Dar la nemţi? Ş.a.m.d.

I.M.: *Romanul tău* Lumea în două zile *este scris şi publicat în plin comunism... E o carte care rămâne.*

G.B.: Nădăjduiesc, nădăjduiesc!

I.M.: *Nu rămân cărţi aclamate conjunctural. Uite,* Cel mai iubit dintre pământeni *a lui Marin Preda este o carte semiratată.*

G.B.: Însă cu pagini pe alocuri excepţionale. Dar *Moromeţii 1, Delirul*, *Viaţa ca o pradă* sunt cărţi extraordinare.

Rămâne şi Petru Dumitriu, care a fost şi înjurat, şi lăudat. Între omul care scrie şi omul care trăieşte este un spaţiu de netrecut, se ştie asta. Lui Petru Dumitriu i s-a reproşat că are teză mult accentuată. Are! Dar el o depăşeşte, pentru că are ce spune, de unde spune.

I.M.: *Au citit criticii literari* Lumea în două zile *aşa cum ţi-ai fi dorit*?

G.B.: Există critici literari care au citit-o foarte bine, care au situat-o unde trebuie (Manolescu şi Raicu, de pildă, şi nu numai). Mai nou, tânărul Daniel Cristea-Enache, care a scris cu multă înţelegere şi cu pătrundere. Şi sunt mai mulţi decât cei care îmi vin acum în minte: Cornel Ungureanu, Valeriu Cristea, Eugen Negrici, Ion Simuţ şi, să nu uit, un eseu extraordinar semnat de Ileana Mălăncioiu.

I.M.: *Unde plasezi pe o scară a valorii cartea*?

G.B.: Unde? Nu am încotro şi o situez foarte sus!

I.M.: *Nu-şi avea rost ipocrizia. Mai avem nevoie de literatură*?

G.B.: Câtă nevoie era dintotdeauna este şi astăzi. Există, sigur, o oboseală, o plictiseală, există alte priorităţi, dar cărţi se vor scrie întotdeauna. Nu văd o primejdie. Sunt mari autori care „stau“. Un mare autor are nevoie din când în când de un „con de umbră“, să se odihnească, să fie uitat. Şi să vină un tânăr care, brusc, să-l descopere şi să-l pună iarăşi în circulaţie. Mi se pare firesc.

Cum au făcut de curând (păstrând proporţia, pentru că nu este vorba de un mare autor, ci de o carte), cei tineri cu *Unu*, cartea lui Fântâneru.

Este o supralicitare. Ei, care sunt angajaţi în gâlceava asta cu bătrânii, caută şi alte repere. Se mai odihnesc şi ei înjurându-i pe clasici, pe contemporani... e treaba lor. Este în firea lucrurilor să fie aşa.

I.M.: *„Gâlceavă“ naturală, firească.*

G.B.: Ba chiar o „gâlceavă“ care ar putea duce lucrurile mai departe.

I.M.: *E un motor...*

G.B.: E ditamai Dieselul.

I.M.: *Cum arată critica de astăzi*?

G.B.: Critica momentului arată cu totul altfel decât atunci când am învăţat eu despre ce este vorba, arată ca şi timpul în care trăim. S-a dus interesul „criticii de direcţie“, s-a dus interesul pentru istorie, dar scriitorii importanţi se ocupă încă de istoria literaturii. Sunt o mulţime de lucruri care nu-mi plac la *Istoria literaturii* a lui Alex. Ştefănescu, dar este o carte care se citeşte şi trebuie citită. Este un punct fix şi chiar Nicolae Manolescu, unul dintre clasicii în viaţă, cum ar veni, vorbeşte despre asta. E bine că Nicolae Manolescu continuă să scrie *Istoria*. Am citit de pildă un capitol despre Ion Barbu care este formidabil, cred că în *Vatra*. I-am şi spus-o.

I.M.: *Despre relaţia critic-scriitor ce ai de spus*?

G.B.: Nu are rost să vorbim despre ea, pentru că este o veche poveste. Ei oricum nu pot unul fără altul. Sunt omul şi umbra lui.

I.M.: *„Critica de direcţie“ a dispărut, cea de „întâmpinare“ nu se simte prea bine... Nu e bine să te comenteze scriitorii*? *Nu este interesant*?

G.B.: Este şi nu este important. Cel mai important este să fie scrisă cartea. Criticul şi artistul sunt un cuplu fără de care nu poate exista marea

artă şi nici arta mică! Eu cred de asemenea în puterea creaţiei, în inspiraţie, până la urmă, în gratuitatea actului de creaţie. Nu se mai poartă, dar va reveni credinţa în asta.

I.M.: *Ca să încheiem drumul în lumea scrisului, trebuie să revenim în locul de unde am plecat. Asta ne ajută să înţelegem parcursul. Aşa că mai spune ceva despre începuturi, despre Moldova copilăriei...*

G.B.: Cu Moldova copilăriei mă aflu într-o relaţie mai specială. M-am născut după cum ştii la Bacău, în oraşul acela „lacustru“, pe care literaţii îl ştiu din Bacovia, şi am trăit acolo până la nouă ani. Mama mea era de la Gura Teghii, din munţii Buzăului.

I.M.: *Ce minunăţie de loc*! *Şi mama mea era de pe-acolo, din Sărata-Monteoru.*

G.B.: Da, e mai jos. E un ţinut fabulos. Nu ştiu cum e acum, eu nu am vrut să mă întorc niciodată acolo. În august ’44 am plecat numai cu mama şi cu două cufere, lăsând tot ce aveam la Bacău de teama ruşilor, cum se zicea.

I.M.: *Şi chiar era justificată teama.*

G.B.: Bineînţeles că era justificată. Tata era pe front şi am plecat aiurea cu mama şi am ajuns după o săptămână de mers. Este o poveste, un teribil film. Am ajuns acolo cu decovilul de la Nehoiu şi am găsit neamurile. Mama, printr-o tragică întâmplare de familie, plecase de la 6 ani de acasă. Aveam acolo neamuri bogate şi neamuri sărace. Fireşte, am stat la cele bogate! N-a fost rău. Ce poveste! Am locuit la ele doi ani. Viaţa socială a locului avea un caracter de matriarhat. Bărbaţii erau plecaţi tot timpul anului cu treabă, adică iarna mergeau la tăiat „metri“, cum spuneau ei, la pădure. Majoritatea localnicilor aveau loturi de pământ la Întorsura Buzăului şi vara mergeau într-o călătorie aproape iniţiatică: plecau şi rămâneau până la cules acolo. Toamna se întorceau acasă, când se făcea ţuica şi se puneau la cale copiii. Acolo am urmat clasele a III-a şi a IV-a primare. La 9 ani, bărbatul ştie aproape tot, dar este un copil neajutorat. Femeia se naşte cu arta puterii şi, de la început matură, ea stăpâneşte lumea, inclusiv a bărbaţilor. Băiatul din târgul ăla prăfos şi ploios urcase până la muntele unde totul se petrecea atemporal şi se trăia în matriarhat. A fost o

experienţă teribilă. Mi se pare din când în când şi acum cea mai importantă a vieţii mele. Atunci am cunoscut cu adevărat lumea: Gura Teghii, spre Penteleu. Pe la Lopătari, este un loc aproape geometric, de unde se trece în toate ţinuturile româneşti: în Transilvania, în Muntenia, în Moldova. Am cunoscut acolo *binele* şi *răul*, nu le puteam numi, după cum, la fel, nu puteam numi harul de *a citi* adulţii, am văzut năvala apelor mici de munte, care cresc într-o singură noapte şi iau totul în cale, tot, tot, şi am văzut focul care de la un fulger poate cuprinde pădurea, am învăţat cum se călăreşte calul nărăvaş, fără şa şi frâu, doar cu o funie în jurul gâtului, am învăţat să folosesc o armă (Z.B.-ul cu care se făcuse războiul, poveşti întunecate din toamna anului 1944) şi am văzut în noaptea de iarnă cu multă zăpadă după vifor şi pe lună plină lupul care scoate porcul din sălaşul stânii şi, cu colţii înfipţi în urechea grăsunului, îl duce ca un frăţior mai mare pe mezinul neascultător şi dispare în pădure înainte ca ciobanii să sară cu bâtele şi câinii şi armele cumpărate pe nimic de la soldaţii care dezertaseră după „întoarcerea armelor“ şi se duceau care-ncotro...

Aşa că Moldova există în balans cu această formidabilă pentru mine experienţă de la 9 ani.

(*Ziua*, mai 2007)

„Sunt un produs al lumii inventate de mine“

Ioana Revnic: *Domnule George Bălăiţă, acum doi ani vi s-a decernat Premiul Naţional pentru Literatură al Uniunii Scriitorilor pentru întreaga operă. Cu riscul de a imprima dialogului nostru de la început o notă pesimistă, vreau să aduc în discuţie opinia unui coleg al dumneavoastră de generaţie, Ştefan Bănulescu, despre importanţa premiilor în viaţa unui scriitor. Chestionat într-un interviu din 1983 în legătură cu semnificaţia pe care le-o acordă acestor distincţii, prozatorul (premiat de trei ori până atunci) dă un răspuns tulburător. Departe de a rezolva condiţia materială a scriitorului, acestea nu sunt mai mult decât semne de stimă colegială, „un gest moral respectabil“. Acordate mai ales după ce autorul cu pricina „şi-a riscat ce a avut de riscat în profesia sa, în primul rând comoditatea existenţei“, nu mai reprezintă o dovadă a victoriei (literare) absolute*: *„Ţi se recunoaşte, adică, printr-un mare premiu adevărul că ai învins, după ce eşti total înfrânt“, spunea Ştefan Bănulescu... Mărturisirea aceasta îşi are, cred, adevărul ei... Resimţiţi drept o victorie* absolută *acest premiu, din moment ce* încă *nu aţi scos la iveală în întregime proiectul la care lucraţi de zeci de ani, din moment ce –* încă *– nu v-aţi încheiat opera*?

George Bălăiţă: Victorie absolută? Asta nu se întâmplă nici în filmele de pe Hallmark. Cât timp eşti viu, opera se face şi se desface, funcţionează odată cu tine. Este şi nu este. O lume în mişcare, imprevizibilă, nu-i dai de capăt, şi tocmai asta te ţine în formă. Să mai adaug că o parte, poate cea mai importantă, din opera lui Pessoa a fost găsită într-o ladă de lemn, la vreo treizeci de ani după moartea sa? La nouăzeci de ani, sub ameninţarea unei

posibile condamnări la moarte (motivată în context), Hamsun, refuzând un apărător, a scris o carte despre sine şi timpul său. Şi astăzi unii încă îl batjocoresc pentru cartea asta. Se pare însă bine gândită, de vreme ce i-a convins pe judecători să-i acorde neaşteptate circumstanţe atenuante.

Dar Hokusai, „bătrânul nebun după desen“? Peste treizeci de mii de desene, stampe, picturi, cinci sute de volume. Schimbându-şi de o sută de ori numele. La 75 de ani, el scrie: „La vârsta de şase ani am avut pornirea de a desena forma lucrurilor. Către cincizeci de ani publicasem infinit de multe desene, dar tot ce am creat până la şaptezeci de ani abia merită să fie luat în seamă. Abia la şaptezeci şi trei de ani am înţeles oarecum structura adevăratei naturi a animalelor, ierburilor, copacilor, păsărilor, peştilor şi insectelor. Prin urmare, la vârsta de optzeci de ani, voi mai face încă unele progrese, iar la nouăzeci de ani voi pătrunde taina lucrurilor. La o sută de ani voi ajunge desigur la un stadiu minunat, iar când voi avea o sută zece ani, tot ce voi face, chiar şi un punct sau o linie, va fi viu. Îi rog pe cei care vor trăi atât de mult cât mine să vadă dacă mă voi ţine de cuvânt“. Am avut cândva privilegiul să înmărmuresc câteva ore, într-o încăpere cu lumină multă, în faţa câtorva sute de desene şi gravuri originale. Şi ceva pentru mine important: nu mă mai îndoiesc de atunci că artistul este cel mai important martor al vremii sale. De la vlădică până la opincă, toţi se cuvine să ştie asta. Şi să i se dea artistului ce i se cuvine şi să fie lăsat să-şi facă de cap. Ar fi un start bine luat în cursa numită convenţional *operă*.

Pe de altă parte, cred că Bănulescu, aşa cum îl pomeneşti în întrebarea la care încerc să răspund, dramatizează excesiv. Un premiu este totdeauna bine-venit. Chiar dacă nu la timp, mult întârziat, altul decât te aşteptai etc. etc. Mai des decât se crede (frustraţi de toate cele, ghinionişti, nedreptăţiţi sau doar curioşi la manevrele de culise), premiile se iau pe merit. Destule sunt conjuncturale? Oho! Dar asta e în firea lucrurilor, de la Dorohoi la Paris şi mai departe. Cu mulţi ani în urmă, într-o saună mixtă, pe Cercul Polar, la Rovaniemi, în Suomi (locul de naştere al lui Moş Crăciun şi al unei gingaşe lapone care practica sensibil şi cu uimitoare îndemânare acuarela şi arta aplicată), o noapte albă la solstiţiul de vară, multă votcă finlandeză

stinsă cu lapte rece de bivoliţă şi frigărui din carne de ren, mirosul trupurilor de ambe sexe şi înfierbântate, un tânăr şi mult lăudat romancier francez, un tip agreabil şi inteligent, care neaşteptat de repede îşi pierdu umorul şi renunţă la regula conversaţiei, pleda provincial-furios împotriva instituţiei Nobel, a criteriilor căreia în alegerea premiantului anual nu mai sunt de mult cele consacrate, valoarea literară ş.c.l. Era de văzut şi de ascultat. În două picioare, slăbănog şi păros, cu scula pierdută în tufişul puberal încâlcit şi din care se vedea doar ceva asemănător unui bec mat de la o mică lampă de carte, paharul cu votcă în mâna stângă, dreapta tăind pieziş aerul ventilat cu miros de mentă şi aloe din încăpere. Era de tot caraghios. Unde mai pui că îmi amintea sindromul Nobel de o sută de ani de la noi din ţară. Asistenţa, în jurul mesei scunde şi solide, pe băncile lungi şi înguste ca pentru pitici, totul din lemn alb, părea mai degrabă pasivă. Bărbaţi oarecare, femei tinere sau răscoapte, coatele pe genunchii uşor desfăcuţi, ascunzându-şi sexul, dar lăsând la bună vedere restul. Multă carne albă. Şi o domnişoară de abanos din Nigeria sau Kenya. Junele franţuz dădea în clocot. Un olandez gras şi rozaliu, cu plete roşcate, singurul de acolo care purta slip, dădu să rupă tăcerea, dar o nemţoaică între două vârste, dar încă pietroasă şi plină de nuri, poetă şi eseistă (o carte de succes despre sociologia succesului), îl lovi amical cu genunchiul ei neted şi aproape uriaş şi spuse cu arătătorul ieşit din pumnul strâns, direct către orator: mai taci dracului din gură, şi dacă nu poţi, vino lângă mine... Aşadar sindromul Nobel nu bate numai Carpaţii şi Gurile Dunării!

Nu există un premiu pentru literatură la noi astăzi care să te scutească măcar pentru cinci ani de „orice griji materiale“. Iar „Naţionalul“ pe care l-am luat şi eu este cât de cât un pas (mic) înainte. Trei mii de euro pentru un tip care folosea pe atunci (acum deloc) o Dacie 1310 nu sunt de lepădat. De ţinut minte: în 1934, dacă nu mă-nşel, Premiul Naţional de Poezie fu împărţit între Arghezi şi Bacovia. Las la o parte mizeria naţională că doi mari poeţi împart un premiu oficial, în timp ce cu câţiva ani înainte Minulescu primea singur marele premiu. Şi încă e vorba de un poet adevărat. Un minor cu mult talent. Mult însă în urma celor doi, care,

ignorându-se reciproc (în bunul obicei al artiştilor de pretutindeni), de voie, de nevoie, îşi împărţiră pomana. (Întreg ar fi fost ce este, dat pe din două se cheamă pomană.) Chiar şi aşa, cu partea lui, mult singuraticul de la Bacău îşi putu cumpăra locul şi casa din Bucureşti, astăzi Muzeul Bacovia.

Dar fiindcă m-ai întrebat. Îmi plac premiile şi nu cred că aş refuza vreunul. Deşi nu dau doi bani pe ele. Nu sufăr când mă ocolesc şi nici nu mă bucur peste măsură când le primesc. Există un vânător de premii care se dă de ceasul morţii să nu-i scape ceva. Mai aprig decât recuperatorii din westernul de sâmbătă seara. Cu duhul blândeţii însă, persoană agreabilă, un aer de inteligenţă şi înţelepciune. De obicei, prin arta relaţiilor, instinct de orientare, abilitеţuri de tot felul şi un dram de noroc, el o nimereşte. Pe-aicea sau aiurea. Face carieră, bagă la ghiozdan, din cărţi vechi tipărite în Republica Socialistă România meştereşte cărţi noi, care se tipăresc în Lumea Largă... Sigur, este un personaj inventat de mine, o ficţiune, orice legătură cu realitatea este întâmplătoare. L-am schiţat cu gândul să înţeleg ceva. Cu cât intru în amănunte, cu atât ceaţa devine mai densă. Cum ar spune fetele astea de la TV când transmit „de la faţa locului“, povestea acestui domn de la Botoşani, Fălticeni sau Burdujeni „este un caz“. Ficţiunea mea încearcă un răspuns. În fapt, totul rămâne în continuare misterios, de nepătruns. Îl citez iarăşi pe Ortega y Gasset: „omul şi circumstanţele lui“. Bună zicere, greu de contrazis. Îl cred dintotdeauna pe ilustrul iberic, încă mai dorm din când în când cu o carte a lui sub pernă. Cu tot respectul însă, de data asta, nu-mi ajunge... Cu toate astea, tentaţia de a-l duce pe acest cetăţean al Universului până unde pot nu scade nici o clipă. Creşte de la o zi la alta! Am şi titlul. Şcolăresc. Bun şi pentru o povestire pentru copiii din clasele primare: *Un premiant*. Un roman? Prea mult pentru cum îl gândesc eu. O nuvelă sau poate nimic.

I.R.: *L-am pomenit pe Ştefan Bănulescu pentru că, pe lângă faptul că faceţi parte din Generaţia ’60, aveţi în comun unele similarităţi de destin artistic. A promis o tetralogie,* Cartea Milionarului, *dar a publicat un singur roman,* Cartea de la Metopolis, *şi câteva fragmente din* Cartea Dicomesiei... *Dumneavoastră aţi anunţat o trilogie inaugurată de* Ucenicul neascultător,

din care aţi publicat numai *această carte şi, răzleţ, alte câteva fragmente, unele „deghizate“ – mi-aţi mărturisit – în eseuri sau în scrieri publicistice...*

G.B.: Eu nu am anunţat nici o trilogie. Cartea a zăcut mult timp la editură (Albatros, anul 1976). Până ce Sântimbreanu, directorul de atunci, a pus ochii pe ea. Un editor adevărat. În vremuri grele, eu ştiu mai bine decât alţii ce însemna asta. S-a întâmplat ca, editor fără voie, să prind şi eu vremuri şi mai grele. Încă o dată spun, partea mea mi-o asum până la capăt. Cei care mă cunosc ştiu. Explicaţii? Nu! Descrierea situaţiilor, de la ce se vede până la amănuntul microscopic, da! Dacă descrierea mea conţine întrebări şi răspunsuri, cauze şi motivaţii etc., am făcut ce trebuie. Dacă nu, am ratat. Riscurile artei scrisului. Cu cât mai numeroase, cu atât mai suspecte explicaţiile. E plină lumea noastră de după 1989 de explicatori neruşinaţi. Cu cât traiul lor a fost mai abil gestionat (călătorii în toată lumea, înalte protecţii ale câte unui potentat al regimului, frumoase burse „de creaţie“ etc., casă la ţară şi apartament dichisit în oraş, iar în ultimul an al cumplitului deceniu 9 oleacă de surghiun mult asemănător unei vacanţe la nu ştiu ce aşezământ cultural pentru artişti etc. etc.), cu cât aşadar bine atunci, cu atât mai bine acum. Atunci o falsă disidentă le acorda un bizar privilegiu, astăzi sunt un brand, nici măcar cu o floare să nu-i atingi. Caraghioslâc. De ce naiba or fi atât de supăraţi şi temători? Nu le ajunge statutul de campioni ai purităţii morale, consideraţi ca atare de o opinie publică fără spirit civic, fără convingeri politice, o lume preocupată doar fie să supravieţuiască (calicimea majoritară), fie să facă bani (minoritatea celor mai mult sau mai puţin avuţi)? Al dracului să fiu dacă am ceva cu ei. Dacă se complac să trăiască în sechele şi alibiuri, n-au decât, asta se va termina într-o zi brusc. Se vor ascunde ca la cutremur sub masă ori sub grinda casei, nu te îndoi că va fi aşa, îmi şopteşte piticul Rinaldo. Aşa va fi. Oricât de târziu. Cu toate astea, ce mă obligă să abuzez de extraveral este mărunţenia, laşitatea, cinismul şi fără de bunul-simţ cu care refuză să-şi asume timpul trăit de ei până la capăt.

Prea lungă paranteza. Îmi dau seama, nu mai fac.

Mă întorc la oile mele. Îmi este uşor să o fac. Nişte veri ai mamei, aromâni, erau ciobani cu bunăstare, băteau vara munţii de la Curbură şi până la Parâng şi iernau în Bărăgan, în Dobrogea sau chiar Sub Munte, în locurile numite Fulgeriş, adăposturi naiba ştie cum ivite în marile păduri înconjurătoare, şesuri cu iarbă scurtă şi deasă, parcă inventate de Sadoveanu. I-am cunoscut în copilărie undeva pe la poalele muntelui Penteleu. Recunosc, am furat tehnica asta de spart textul – chiar şi în dialogul nostru „la distanţă“! – de la Laurence Sterne. *Tristram Shandy, Gentleman* stă în capul meu lângă Hlestakov, Simplicius Simplicissimus, Jacques Fatalistul, Ostap Bender, Felix Krull, Moll Flanders ş.a.m.d. Mi-a plăcut să caut un numitor comun acestor personaje de tot diferite între ele. Mi s-a părut la un moment dat că l-am dibuit într-o găselniţă inteligentă şi expresivă din Kundera: imposibila uşurătate a fiinţei... Mai caut!

Aşadar Sântimbreanu. A apărut neanunţat la Bacău. 1977, vara. Căldură mare. Avea cartea în servietă. Dactilograma, vreo 700 de pagini. Bine că mi-ai adus-o, am spus, eu n-am reuşit să o scot din sertarul doamnei, redactorul, cum ar veni, observaţiile ei umpleau mărunt un caiet dictando de 50 de file, numerotate de la 1 la multe sute. Dacă eram altul decât sunt, le păstram şi, îndată după ’89, dădeam lovitura, strecuram o bombă eseistică în trăsura Occidentului, săreau toţi în aer, ca pe vremea lui Bakunin. Mi s-a părut pierdere de vreme. Cum şi în zilele noastre vesele & triste de azi, cred. Altfel, o tactică pe care Oswald Aldea a folosit-o cu schepsis şi mult câştig în cariera lui, cum spun „ai noştri“, de „afară“. Artist pentru care talentul este o dotare bananieră, funcţionează inutil doar în periferiile anonime ale continentului, Estul european, de pildă, în România, mai caraghios şi agresiv decât, să spunem, oricare dintre vecinii ei. Ţara lui natală, care în fond nu există decât pe provincii, Transilvania, Bucovina, Vechiul Regat, ar trebui uitată. Nu şi limba română, în care el scrie cu iubire şi pioşenie. În marile metropole, talent înseamnă relaţii, hărnicie, tenacitate, alegere oportună, plecarea la timp, memorie selectivă, totul făcut însă discret, ca şi cum n-ai fi, înainte de orice însă, cel mai bun agent literar. Şi un sponsor pe măsură. Şi mai ce? Nimica! Aferim... Amicul Oswald Aldea

este un personaj extraordinar, un tip inteligent, abil, norocos, omul care a ştiut incredibil să fie întotdeauna unde trebuie, să întâlnească de asemenea pe cine trebuie, un negustoraş care cumpără nimicuri ieftine şi le vinde drept unicate la preţuri fabuloase, nu are niciodată stoc, cererea este întotdeauna mai mare decât oferta. Este tipul care obţine câştigul cel mare la loterie fără să cumpere nici măcar un loz, cel mai ieftin, lozul milioanelor de anonimi care joacă săptămânal perdant zeci de ani. Copil fericit al norocului, persecutat de un destin ostil. Smiorcăiala zilnică este o sursă inepuizabilă de energie. Osi Aldea este invenţia mea. Orice asemănare cu realitatea este întâmplătoare. Încă nu l-am scos la iveală. Când îi va veni vremea.

O cretină muierea asta, a spus Sântimbreanu, n-o pot scoate de-acolo, bărbatu-su e (a zis-o mai moale, şoptit, fără teamă, dar prudent), nu mai ţin minte, colonel parcă, pe o funcţie cât trei generali). Dă-l în mă-sa, am zis, bine că ai adus obiectul. Cartea, în forma ei, vorba lui Nichita, nenăscută, stătea pe masă între noi, sub palma lui grea (era un uriaş, puţini îşi mai aduc aminte de el, inteligent, cinic, descurcăreţ fără şmecherii sulfuroase). Cartea vergură arăta ca un dosar borţos vârât într-un elastic roşu. I-am scos-o prin alunecare de sub laba cât un hârleţ. I-am făcut loc în sertarul pe jumătate deschis. Cât era de mare şi greoi, s-a aplecat peste masă, a întins mâna, mi-a împins sertarul în burtă şi a scos cartea. Asta-i a mea, a mârâit. Vorbim, a spus. A scos o sticlă de Johnnie Walker. Pe vremea aia nu tocmai uşor de găsit. Bălăiţă, suspină el, de obicei, autorii vin la mine cu lichidul ăsta cu miros de ploşniţă. Eu stric piaţa, comit o premieră, aduc eu sticla la scriitor, asta-i viaţa noastră, prietene. Ţi-au lăudat ăştia peste măsură *Lumea în două zile*. Eu n-am prizat-o la fel. Dar să ştii că asta nouă e mare. Păi, abia începe, am zis, sunt primele câteva sute de pagini, un test. Şi am dat-o pe nişte bancuri. Eu ştiu să le spun. Aproape toate câte le zice Naum Capdeaur, ucenicul neascultător, de la mine le ştie! Aşa că am încercat să-i schimb gândul. Nu mai eram sigur că trebuie s-o public. Dimpotrivă! De ce? Nici acum nu ştiu, însă îndelunga mea absenţă cu un gând de la şueta aceea cu uriaşul cel bun începe. Atunci când s-a golit sticla, am fost de acord. Ia-o! A

înghesuit în servietă dosarul tixit de foi mitraliate la maşina de scris. Şi-a asumat întru totul cartea. Vrei să-ţi dau caietul ăsta cu observaţiile cretinei ăleia? Nu, am spus. Arde-le. Sântimbreanu a luat-o pe cont propriu, după ce eu însumi am acceptat supraplata către Cezar. De la titlu şi până la ultima pagină. Nădăjduind împreună cu editorul într-o a doua ediţie „integrală“. Anul ăsta i-a venit timpul. Fă o prefaţă, mi-a spus Sântimbreanu. Dă-te ascultător, promite că eşti ucenicul timpurilor noi, cere părerea cititorului de şcoală nouă. Dă-le marea cu sarea şi la ediţia a doua mai vedem. Nu te cred. Îţi dau cuvântul meu de onoare. Un tip de doi metri şi cam 130 de kile, cu oase mari şi grele. Mi-l amintesc odată, grăbit, traversa zebra de la Athénée Palace, omuleţul verde o dăduse pe roşu, m-am gândit brusc la femurul de mamut văzut în copilărie la un muzeu itinerant de ştiinţele naturii ajuns şi la Bacău, eram în primul an de şcoală, curios şi înfricoşat, ai mei abia m-au urnit din faţa vitrinei de sticlă groasă şi pătată de muşte. Amintire adânc săpată în memorie. I-am spus-o lui S. A râs căzut pe gânduri. Bag-o, mi-a zis, în ce urmează la *Ucenicul* ăsta al tău. S. avea un câine de 20 de ani. Cea mai mică rasă de câini, bătrânelul era cât un pisoi de trei luni. Altfel, se dădea la tine ca un dulău de curte. Căţelul Gică. S. nu se despărţea de el. Iarna îl purta în buzunarul paltonului. Vara, într-un soi de pungă perforată, ceva mai mare decât un pachet de tutun pentru pipă, atârnată de curea sau, extravagant, cu un şnur de mătase, la gât, cum poartă unii acum telefonul mobil. Când un tip ca ăsta îşi dă cuvântul de onoare, poţi avea încredere. În ciuda timpului când aşa ceva nu mai există. A rămas la Bacău mai multe zile. Când am lucrat pe brânci zi şi noapte la varianta convenită cu el. Să nu-ţi închipui că plec fără *ea*. Accentul era pus ca pentru o fiinţă, un animal preţios, viu. Domnul să-l odihnească pe Mircea Sântimbreanu. Am găsit trei pensionare, dactilografe care foloseau vechile maşini de scris Remington ca pe nişte mitraliere Maxim. Una lucrase la ziar, alta la miliţie, cealaltă la Fabrica Letea. În cinci zile şi trei nopţi au bătut vreo 800 de file. Cred că am găsit tonul pentru scurta prefaţă negociată cu el. Este încă o cacialma la cenzură, a spus. Crede-mă, ştiu ce spun. Ştia. Sugestiile lui nu măcelăreau cartea. Salvau aparenţele. Cunoşteam sistemul, voiam să-mi public cartea

atunci şi aici. Scrisul pentru sertar este de cele mai multe ori o întristătoare onanie. Oricât de greu am renunţat la multe zeci de pagini, oricât de opintit am adăugat altele. N-am renunţat la nimic din ce era esenţial pentru mine. Gândul naiv de atunci, de-a dreptul infantil că, deşi *Suflete moarte* a fost criminal cenzurată, Gogol a acceptat. N-a vrut să se vâre în sertar. Poate a încercat, dar n-a încăput. Poate că „ucraineanul ăsta“, cum spunea Puşkin, să fi simţit intervenţia cenzurii ca pe adânci tăieturi în carnea sa vie, în sufletul său pravoslavnic? Nu sunt urme. Este consemnată în scrisori bucuria lui că, în sfârşit, *Suflete moarte* s-a tipărit. Poate ce a măcelărit cenzura este o pierdere ireparabilă pentru literatura universală, spune într-o împrejurare publică Naum Capdeaur. Poate sunt doar niscai pagini comune din care fantezia cenzorului a iscat monştri, adaugă el, cu zâmbetul lui care oricând (crede fostul ajutor de chirurg) poate fi altceva decât este, eu n-am de unde şti. Ce a rămas însă şi citim noi astăzi, *Suflete moarte*, este fără îndoială genial. Există tâmpiţi care să ia spusele mele drept laudă cenzurii? Există, sigur că da! Salutare...

Cartea a apărut înainte de Crăciun, anul 1977. Zece mii de exemplare. S-au vândut în trei săptămâni. Librarii au cerut-o mereu. Chiar şi peste zece ani. Retipărită pe tăcute (în aceeaşi ediţie!), bate suta de mii de exemplare, Sântimbreanu *dixit*. De ce n-am vrut o nouă ediţie? Nu ştiu! Ceva mă nemulţumea. Era vorba doar despre un start pentru ceva gândit pe o mare întindere şi adâncime. Am scris neîntrerupt la ea, sincopat, nesigur, când sătul, când posedat de ceea ce mai târziu am numit (pe urmele unui mare autor, cred că l-am pomenit chiar aici) „arta prozei“. De-a lungul anilor am publicat într-adevăr, fragmentar, multe pagini, în aparenţă de sine stătătoare, de fapt unul şi acelaşi text. Un masochism de întunecată veselie mă făcea să le citesc şi recitesc ca un străin.

Cartea va apărea anul ăsta. În forma la care am ajuns azi. Şi cu titlul care mi-a fost refuzat atunci. Mai degrabă o carte decât un roman. Bineînţeles, o parte doar din lunga ei călătorie. Cartea la care mă gândesc de când am început să scriu.

I.R.: *Ştiţi, domnule George Bălăiţă, sunt mulţi confraţi ai dumneavoastră care se îndoiesc de existenţa miilor de pagini scrise cu literă măruntă pe care le tot pomeniţi şi despre care spuneaţi că le-aţi dori tipărite pe două coloane (ca în Biblie)...*

G.B.: Confraţii? Păi, aceşti camarazi de suferinţă se îndoiesc de toate, cel mai puţin de ei înşişi. Cum deseori mi se întâmplă şi mie. La drept vorbind, miile de pagini sunt acelea care se taie. Se aruncă. Există grafomani care, mizând pe geniul personal, dau la tipar tot ce scriu, fără să citească măcar un rând. Se încumetă s-o facă uneori nevasta, iubita, câte o zeloasă admiratoare dintre preotesele lui de o viaţă.

O sută, o mie, zece, o sută de mii de pagini... Cine stă să le numere? Eu nu! Eşti întrebat. Răspunzi în treacăt, te amuzi, te povesteşti aiurea de unul singur. Să ţi se îngăduie din când în când... Nu e cine ştie ce. Gravitatea non-stop este identic nocivă cu băşcălia filozofardă şi limbariţa valahă dâmboviţeană. Lipsa de umor face casă bună cu râsul folosit doar ca să batjocorească. Urâtă treabă, curat murdar, vivat I.L.C. E suspect şi obositor să fii tot timpul foarte deştept. Când fac conversaţie, nu mai sunt bietul demiurg din odaia baricadată cu cărţi unde scriu şi citesc. Sunt omul de pe stradă, vorbăreţ sau tăcut, după cum mi-a mers în ziua aia. Acolo, între hârţoagele mele, sunt singur. Îmi ajung mie însumi. Fără supărare şi cu tot respectul, nu sunt sigur că cititorul român ştie ce vrea. Este sărac, obosit, flămând, lehămetit de ideologii. Suntem un rest din lumea largă, unde cetăţeanul abia se naşte. O naştere foarte grea, o sută de moaşe şi nici un doctor cinstit şi priceput. Aici, pe pământul nimănui, unde Apusul şi Răsăritul se bat cap în cap, cetăţeanul începuse în sfârşit *să fie*, în interbelic. Cu toată pelagra, neştiinţa de carte, cu miile de sate şi sutele de târguri şi orăşele fără electricitate, cu toate inechităţile, eram o maşinărie care funcţiona. Existau instituţii, o clasă de mijloc, o ţărănime care nu stătea pe loc. Învăţătorul era învăţător, liceul liceu, universitatea o performanţă. Şcoala românească de medicină, literatura (marii scriitori atunci şi-au scris cărţile), Academia erau în competiţie europeană. Nimic idilic în ce spun. Fireşte, şi corupţia era corupţie şi hoţia hoţie! Eram însă, cum spunea un

frate al mamei, pădurar în Munţii Buzăului, în rând cu lumea. Mai mult, treceam drept o ţară bogată, oricum, aveam un standing peste Grecia şi Spania... (Dubla noastră apartenenţă la două civilizaţii aşa de diferite – după unii, ireconciliabile –, latinitatea croşetată de ortodoxism, natura ludică dublată de o imprevizibilă furie paroxistică, inteligenţa şi creativitatea, zestre fără preţ nu o dată risipită aiurea, încât poate părea nemeritată, şi încă altele, ar fi putut duce în cu totul altă parte decât în derizoriu. Motivaţiile, chiar ale unor oameni cu adevărat importanţi în istoria modernă a României, nu ajung. Eu cred nesmintit din ziua când am început să citesc Pârvan, anii ’60, interzis atunci – uitat azi –, sustras cu mari riscuri de către o doamnă bibliotecară din fondul sub şapte lacăte al unei biblioteci universitare, cred fără îndoială că potenţialul nostru există, o forţă biblică de prea puţine ori în atâta amar de timp ieşită la iveală zace în natura noastră, de noi înşine, înaintea altora neluată în seamă. Aşa ne trebuie, afuriseşte anahoretul şi se întoarce pentru încă o sută de ani în peştera lui. Sâmburele tare este tocmai amestecul imposibil dintre autohtoni şi neamurile migratoare. Puteam oferi civilizaţiei europene şi altceva decât mirarea că am rezistat cu toate ale noastre într-o istorie vrăjmaşă etc. etc. etc. Puteam fi stăpâni aici, *aux portes de l’Orient, où tout est pris à la légère*? La urma urmei, o butadă a unui faimos avocat franţuz, într-o pledoarie unde nu drepturile Statului Român le apăra! Zicere avocăţească, e drept, bine găsită, devenită în scurt timp la noi adevăr istoric definitiv şi irevocabil, cum se scrie în acte la tribunal. Oho, viaţa în provincii, eternitatea periferiei, marginile lumii?!) Ce locuri comune pot înşira! Şi ce dură e realitatea din spatele lor! După război, timpul a intrat în delir. Comunismul, Războiul Rece, bâjbâiala prin istorie. Cortina de Fier. A fost smulsă de pe vergeaua ei. Deocamdată, la păstrare în depozitul Muzeului de Istorie Universală din Capitala Viitorului. Experţii o prepară ca pe un exponat important din secolul XX. La noi e altfel. Nu mai e de găsit. Există voci care susţin că ar fi vândut-o ţiganii la fier vechi. Vorbe. Tocmai răzbate până la mine de jos, din stradă, repetat cu pauze scurte ceva ce ar putea fi un cuvânt dintr-o limbă necunoscută: fiiiareveechicuumpăăarfiiareveechi... Prin fereastra

deschisă văd o femeie cu fuste lungi şi grea în ţâţe, calcă absent, privirea nicăieri, gură mare însă şi îndrăzneaţă, fiiiaareveechi... Filmul s-a rupt în decembrie 1989. Ce scandal a stârnit observaţiunea expertului în profeţia trecutului, cum că pentru o primă bună schimbare sunt necesari 20 de ani. Parşiv, nici măcar un revoluţionar de profesie, cum s-a spus cu admiraţie partinică, doar un pescar norocos în ape tulburi (vezi şi eseul meu, „Acul şi cămila“), uns cu toate alifiile, deştept, jucător cu gloanţe oarbe la ruleta rusească, şmecher fără frontiere, cinic („eu nu am fost comunist, eu am fost stalinist“), extraordinarul personaj de roman Brucan (nenea Tache) nu a avut nici atunci dreptate. Nu 20 de ani. Cifra biblică, numărul lui Moise, 40. S-ar putea ca peste douăzeci de ani de aici înainte cetăţeanul român chiar să existe. Şi dacă cetăţeanul *este*, ideea, spiritul, fapta, el va şti cu cine să voteze şi ce să citească. Repet papagaliceşte pentru a nu ştiu câta oară, nu-mi place, dar să se ştie: am scris asta în anii ’90. Nu e cine ştie ce, zicerea a trecut nebăgată în seamă, acum însă tot natul o fredonează, refrenul unui şlagăr la modă. Trece şi asta. Rămâne ce am scris eu şi câte ceva din ce au scris alţii! Glumesc, fireşte...

Şi încă ceva. Nu sunt nombrilist. Mi-e silă numai gândindu-mă că se poate muri de plăcere, despuiat dis-de-dimineaţă în faţa oglinzii, admirându-ţi propriul buric. Să te dai în stambă cât mai des la televizor? Să ieşi la rampă ca soliştii de sezon, să afuriseşti în spume sau să faci bezele sălii pline şi să urli „vă iubesc“? N-aş face asta nici pe lumea ailaltă, când, sunt sigur, voi avea parte de faimă şi glorie.

Pentru mine, scrisul este chiar viaţa mea. Ştiu că aşa ceva nu se mai poartă, este perdant, caraghios, imatur. Nu mai pot schimba însă nimic. Sunt un produs al lumii inventate de mine. Este remarca deloc glumeaţă (crede el) a unui personaj pe care l-ai întâlnit într-o proză a mea. Lumea în cafeneaua studenţească din Piaţa Romană (unde am stat amândoi la o lungă şuetă, pe ploaie) şi lumea din carte sunt inseparabile. Oarecum, ca omul şi umbra sa.

Încă o dată despre miile alea de pagini. Tăiate, aruncate, arse... Doar că, din lăzile tixite cu aiurelile scrise în vreo jumătate de veac, aş putea scoate

la iveală, în sfârşit, mult râvnita comoară a piraţilor, ascunsă în peştera din insula Monteluna? Luată în parte, fiecare foaie scrisă nu înseamnă nimic. *Pulp fiction*. Toate la un loc însă ar putea da la iveală Cartea Maximă? Proiectul paranoid a ceva ce nu se află şi de care nimeni nu are nevoie...

Tarantino, cu aerul lui de băiat de la pompa de benzină, a făcut un film inegalabil chiar aşa numit, *Pulp fiction*. Nimeni până la el nu a reuşit o capodoperă folosind gunoaiele (*pulp fiction*, răsfoieşti reviste, cărţulii în metrou, citeşti cinci rânduri şi arunci) ca pe cel mai preţios material de construcţie. Din gunoaie se pot face bani cu nemiluita. Nu şi un roman, să zicem. Dacă s-ar scrie totuşi? Improvizez o secvenţă din comedia noastră neagră: în fine, se tipăreşte cartea. Există voci care o declară genială. Cine te face, chiar în seara lansării, albie de porci? Însuşi gunoierul miliardar, inginer, fireşte, fie făcut azi-dimineaţă pe puncte, fie, în vechiul sistem, inginer-şef la Uzina Mecanică, peste o mie de oameni în subordine, mânaţi de el cu vorba dulce-n gură şi cu biciul în mână să facă cincinalul în patru ani. Un bun organizator, cum se spunea pe atunci, copilul iubit al prim-secretarului judeţean, om de bază în echipa care pregăteşte viitorul comunist al patriei. Astăzi şi mai de bază... Păi ce, domnule, eşti nebun la cap, ăsta-i subiect? Gunoaie?! Vezi, d-aia avem o literatură de căcat şi nu ne ştie nimeni în lume, de pomană ne-au vârât ăia-n uie, ca şi baba aia nebună cu calul ei orb de cară aiurea la piatră, Fefeleaga. Asta-i literatura română, scriitorule ce eşti, că altfel nu-ţi pot spune. Fefeleaga! Punct!

I.R.: *Dar dintr-un text publicat anul trecut în* Dilemateca *sau din bucăţile pe care le citiţi la* Revista Culturală Radio*, în emisiunea prezentată de Teodora Stanciu, am dedus că îl aduceţi pe Naum Capdeaur (sau, mă rog, pe vreun alt scrib, urmaş al acestuia) până în zilele noastre. Vă rog să dezvăluiţi mai multe amănunte despre acest lucru.*

G.B.: Da, este viu şi al dracului. Astăzi ca şi ieri. Şi ca mai târziu. Mereu altul şi neîntrerupt acelaşi...

I.R.: *Există o legendă din care am aflat că şi* Lumea în două zile *a fost un roman gândit „pe bucăţi“... Se povesteşte că, la un moment dat, Romulus Guga v-a dăruit ideea care a ordonat vasta materie epică în*

posesia căreia vă aflaţi de ceva vreme... Mă refer la istorioara despre funcţionarul ce completa – în avans – certificatele de deces ale locuitorilor dintr-un oraş, gest ale cărui consecinţe sunt cunoscute de către cititorii Lumii în două zile...

G.B.: Legenda bate istoria!? Ca ficţionist nebun după magia obişnuitului, mi se pare convenabil. Antipa a fost gândit în acest dublu registru: banal (kitsch-ul nostru cotidian, „Domestica“) şi magic, tentaţia limitelor, primejdioasă şi de neocolit („Infernalia“), de fapt, condiţia umană, aşa cum m-a bântuit pe mine (mai degrabă o viziune decât ideea în sine) la un moment dat. În vremuri mai ales groteşti, de o plictiseală de moarte. Numai că acest Antipa nu m-a urmat până la capăt. Antipa nu a vrut să se adapteze, să devină, aşa ca mine, un supravieţuitor de profesie. E un fel de trădare? Nici eu n-am fost înainte, dar mi-am dat silinţa după! Nu mi-a plăcut viaţa în *underground* decât ca o scurtă experienţă când eram foarte tânăr. Cred că Antipa cel încă nenăscut pe atunci m-a scos din subsol. Natura mea m-a ajutat, recunosc! Sunt un om din Ţinuturile de Margine. Am toate defectele şi calităţile celui născut pe Bulevardul Migraţiilor, e drept, ceva mai la nord. Rezist. Vin dintr-o lume veche (s-a spus!), nu bătrână.

Sânge amestecat, simţuri complicate, mintea limpede (până la mânie, când iute se poate tulbura!). Grotescul se traduce la noi printr-un caraghioslâc specific, plictiseala în timpurile alea lua forma a tot ce făceai, cale sigură spre o apatie generalizată. Sau depresie. Între temele evidente din *Lumea în două zile* domină plictiseala şi caraghioslâcul. De fapt, Antipa trăieşte şi moare plictisit, sătul de lumea unde fără voia lui (ca noi toţi) nimerise...

Te simt nerăbdătoare. Nu mă grăbi! Ai răbdare, o lungesc, dar n-am încotro. Este prima oară când intru în nişte amănunte până acum nicăieri pomenite din viaţa acestui Antipa. Nu lipsite de importanţă, s-ar părea. Pentru cel interesat. Asta fiindcă îţi plac poveştile şi te atrage, ca şi pe mine, legenda şi mai deloc istoria şi politica. Presupun. Deduc din ce vorbirăm. Între altele, chestia cu legenda care bate istoria vine direct din specificul

nostru naţional. E de bine? E de rău? Nu contează! Subiect fumat, uită-l... Astăzi, se feresc toţi ca de dracu' să vorbească despre aşa ceva. Specific naţional? Nici măcar să-l pomeneşti nu se cade. Ţi se scade nota la purtare! (Rămâne între noi, nu mă spui: *political correctness* seamănă binişor cu stereotipul realism socialist. Curat politică, ideologii! Ambele îşi găsesc originea – nedeclarată – în ce se numeşte patul lui Procust. Fireşte, Procust tâlharul, nu Camil Petrescu romancierul!)

Uitându-se şirul lung de nume ilustre de la baza culturii noastre (amintesc doar ce-mi iese acum din cap, Cantemir, Hasdeu, Xenopol, Rădulescu-Motru, Drăghicescu, Pârvan, Blaga, Iorga şi nu în ultimul rând mult controversata generaţie de supradotaţi, '27, cu harul şi eşecul lor, poate cei mai de seamă rataţi din istoria noastră culturală), ignorându-se deci că pentru toată această elită „specificul naţional" a fost un subiect important de pus în operă. (De remarcat, în chestiune, dar nu de mirare, tăcerea unor foarte apropiaţi discipoli ai lui Noica.)

Basta! Înapoi la Antipa. Mă tem că rătăcesc drumul. E foarte mult de atunci. Este gândit încă de pe vremea când scriam proză scurtă şi eram considerat un tânăr cu talent, de la Bacău, şi gata! (Dacă aş scrie memorii, s-ar afla mai multe. Eu sunt însă un rob al ficţiunii. Prea o pomeneşti des, ca să nu-ţi fie teamă că treci pe „literatură personală"?... Fii liniştit, amice. Nu! O spun fiindcă am amor şi înzestrare pentru poveste. Şi pentru poveşti. Şi încă ceva ce am mai spus: nu scriu jurnal şi memorii. Nicăieri nu se minte mai dulce şi parşiv ca în jurnale şi memorii. Rămân la proza mea. Am spus la minciuni în viaţă, că ţi s-ar urca părul măciucă dacă ai afla de unde şi cum vin. În proza mea nu pot minţi. Chiar când e deghizată în eseu, poem sau comentariu pe o temă oarecare. Las altora, articlieri de profesie, plăcerea de obicei fără *cojones* a persoanei I singular, eu, eu, eu şi iarăşi eu. Mai vorbim!)

Antipa... Cred că vine şi mai de demult. Pe când nici gând n-aveam să fac literatură, dar eram curios (instinctiv, aparent, cel puţin, fără cauză şi scop, plăcerea privitului, năvala mirosurilor, sunete, zgomote, şoapte, urlete etc. etc. etc.) la lumea care se rotea în jurul meu, pasionat de fizionomii,

gestică, vorbire, preocupat şi în somn de natura umană, de această „maşină moale“ pe cât de vulnerabilă, pe atât de rezistentă. Aveam, în ciuda aerului meu de provincial mai degrabă timid şi cumsecade, un ochi rece, sarcastic, deseori nedrept cu cei de lângă mine sau de aiurea, eram sigur că bipezii inventaţi de mine ad-hoc sunt mai reali decât „originalul“ cules de oriunde s-ar fi nimerit să fiu, pe stradă, la frizer, la cinematograf, în piaţă, în biserică sau la cârciumă. Prieteni sau cunoştinţe reacţionau spontan, amuzaţi sau inexplicabil neliniştiţi, comentau fără nerv, puneau prinsori bizare sau în tăcere dispăreau pur şi simplu, nu ne mai vedeam decât întâmplător sau deloc. Un Antipa sui-generis? Învăţam arta supravieţuirii fără profesor! Eram de tot singur, dar asta nu se băga de seamă. Păream sociabil. În ciuda sistemului, trăiam pe cont propriu aventura provinciei, apolitic, iresponsabil, cu incredibilă, pentru cine n-a fost *atunci şi acolo*, libertate. Bine ascunsă, dincolo de canoanele impuse. (Amănunte în ficţiunile mele de la început, de mai pe urmă şi de aici înainte. Îmi asum preţul, pe care numai eu îl ştiu.) Când am decis să fac literatură, şi numai asta (destul de târziu, după 20 de ani. Iar de copt, m-am copt după 30. Aş stârni oarecare haz galben dacă ţi-aş spune că şi acum descopăr – hai că nu se poate, caraghiosule – părţi crude adânc ascunse şi trag nădejde să rămână aşa până oricât de târziu?!), când, mai bine zis, mi s-a părut că aş putea ajunge la ce mi se cuvine, cuprins deopotrivă şi într-o singură clipă – care nu s-a stins niciodată – de o teamă nedesluşită şi o poftă pustiitoare de nu ştiu ce, am înţeles că nu va fi deloc uşor, dar cale de întoarcere nu există. Aşa că am luat-o binişor la deal. *Festina lente*, cum ne îndeamnă urmaşii gemenilor hrăniţi la Roma cu laptele lupoaicei!

O spun în sfârşit acum, oricât de vinovat de patima rece a scrisului aş fi (şi sunt): pentru mine, prea puţine lucruri (de m-ai pune să le numesc acum, nu dau de ele!) ar putea fi mai importante decât povestea pe care o gândesc şi o scriu.

Fără să mă ghicească până la capăt şi deseori nedrept în capitolul „meu“ din *Istoria* „lui“, prietenul meu Alex. Ştefănescu mă ia la ochi ca un adevărat trăgător de elită concentrat pe o ţintă mişcătoare: „Sentimentul

ultim pe care îl avem când ne gândim la George Bălăiţă este că, şi dacă am muri în chinuri groaznice în faţa lui, el ar continua să scrie surâzător“.

Punct ţintit, nu şi lovit. Înainte să apese pe trăgaci, cu ochiul fixat pe lunetă, i se abureşte lentila şi arma lui de ultimă generaţie nu mai face două parale. Trage, dar nimereşte un cioroi bătrân, care tocmai zbura sătul şi leneş pe deasupra ţintei. „Surâzător“? Surâs? Ţin prea mult la Alex. ca să-l trimit la o nouă lectură. Are s-o facă singur şi nu mă îndoiesc că va citi mai puţin grăbit proza mea.

Dar unde se ascundea Antipa? În adolescenţă, multă vreme am purtat zilnic între cărţile de şcoală romanul lui Lermontov. *Un erou al timpului nostru*. Voiam să fiu Peciorin! În constrângerile şcolii de atunci, fără s-o spun cu toată gura, Peciorin era pentru mine omul liber. Aroganţa, dispreţul, nepăsarea lui impuneau un model. Acum ştiu ce mă atrăgea, fără să mi-l apropie totuşi: patima lui rece, distanţa faţă de ceilalţi era ceea ce „şcoala nouă“ ne învăţa că nu e bine. Interpretarea lui critică „oficială“ era de-a dreptul cretină. Nu citeam. Aşadar nu atât „omul Peciorin“, cât „atitudinea Peciorin“. Mă lucra, cum s-ar spune, „antieroul“! De care habar n-aveam. Nu să-l numesc, dar nici ştiind că există aşa ceva. Nu cumva îl trăiam cam în felul în care vorbea monsieur Jourdain franţuzeşte?! Mai târziu, când ştiam cam despre ce este vorba şi reuşeam, în sfârşit, să citesc selectiv, am făcut rost (pe vremea aceea, o adevărată aventură) de primul volum (în ediţie *poche*) din *Omul fără însuşiri*. Musil a fost pentru mine o bombă cu ceas. Un impact dur, neliniştitor, o atracţie cu care numai Stavroghin (în altă ordine, cu alte consecinţe) mă luase în posesie. De urmărit curba imposibilă între Peciorin şi Ulrich. Cititorul neavizat nu vede „legătura“. Dar memoria lui îi reţine. Inocent, poate naiv, dar de bună-credinţă, el se întreabă: de ce? Dacă i-ai spune, de pildă, că Tristram Shandy, Gentleman, şi Mersault fac parte cumva din aceeaşi „familie“, nu rude de sânge, dar prin alianţă, blândul, de bună-credinţă cititor te-ar privi chiorâş. Atipici, îi spui. Inactuali, atemporali. Asta le motivează viitorul... Nimic, fratele tău, cititorul, nu te crede! Poate că are dreptate. Deseori antipatic şi neînţeles, „antieroul“ duce în spate o bună parte din istoria literaturii. Sacul prea greu

l-a gheboşat? Haida-de, asta-i vorbărie la şpriţ. Chiar aşa? Ia uită-te la el cum se strecoară greoi, pe zebră, printre mitocanii care nu-l lasă să treacă, îl înjură, îl claxonează în cor din maşinile lor de unde, prin geamurile coborâte, răzbate maneaua şi pute a jeg murat în fel de fel de odicoloane scumpe. Am dreptate? Dacă te referi la cocoşatul ăla, ai dreptate, jupâne...

Odată, la o „întâlnire cu cititorii“, cineva l-a înjurat rău de tot pe „Antipa ăsta“. De fapt, răspundea furios (de ce?!) altuia care, tot bombastic, îl lăudase foarte tare. Dar ce părere are autorul? a întrebat o doamnă cu pălărie mov, aşezată în primul rând de scaune. În ce mă priveşte, am spus, voie de la mine ca de la Banul Ghica.

Acuma, ca să nu zic vorbă mare, Antipa ăsta este parte din biografia mea. În carne şi oase! Un tip de la care mi se trag şi bune, şi mai puţin bune, dacă nu chiar rele. Îl accept, mi-l asum, e drept, ne vedem din ce în ce mai rar, dar există acolo. Un fel de frate geamăn, dar nu cazul indigo, nu semănăm nici pe dinăuntru, nici pe dinafară. De fapt, el apare ca un semn bun sau ca un avertisment. Aşa că, vrând-nevrând, în ceea ce cu o anumită îngăduinţă s-ar putea numi dialogul nostru, toate drumurile duc la Antipa! După care, cel puţin un an, nu-l mai pomenesc nici în gând. Codul secret în care l-am gândit eu pe Antipa este comedia neagră. Nimic altceva decât spectacolul care, de cel puţin 70 (şaptezeci) de ani, se joacă cu casa închisă la Teatrul numit România. *Nota bene*: după gura aurită a lui Raymond Aron, eu sunt un „spectator angajat“. Îmi place să spun lucrurilor pe nume, oricare ar fi ele, politică, sex, religie etc., dar fac urât de tot când aud tâmpenii de genul ne-au căcat şi ne-au pişat alţii în toată istoria noastră, mi-e ruşine că sunt român şi multe altele. Asta vine fie dintr-o jalnică frustrare, fie dintr-un calcul pervers, care de altfel a adus multe parale cutăror maeştri în toate cele şi în nimic, diletanţi pe cât de dotaţi, hai să zic, spiritual, pe atât de şmecheri (pământeanul de o anume statură intelectuală tipic din „zonă“!), încă priviţi ca nişte guru de către o populaţie fără nici o cultură politică şi fără să aibă habar de ce înseamnă a fi cetăţean. Scriu şi tot scriu despre chestia asta de douăzeci de ani. Şi, printre rânduri, *o, tempora*, de vreo

cincizeci. Nu s-a schimbat nimic. Cred că mai este nevoie de încă vreo treizeci. Până una-alta, românul merge încet şi calcă-n strâchini.

Dar legenda, cum spui tu, e o poveste de cârciumă şi chef de noapte. Îmi amintesc pe sărite, memorie cu găuri, ceva ca o plasă de pescuit cu ochiuri prea mari, peştele obişnuit se pierde, peştele cel mare nu se arată. Lungi de vorbă şi toţi odată, isteţime şi pitoresc, ca de obicei, latini de contrabandă, nici plăcut, nici neplăcut. Eram „o ceată tristă“, juni scriitori din provincie şi Capitală. Un orăşel din Bucovina? Poate... Tristeţea venea de acolo că nici o jună copilă, nici măcar o băbătie explozivă pe ultima sută de metri nu lumina oricât de stins masa în noaptea aia. Asta n-o pot uita! Doamnele sunt sarea şi mirodeniile oricărui chef între bărbaţi. Dacă nu se poate altfel, măcar să fie acolo. Nimic altceva! Lipseau însă cu desăvârşire... Pe la „cântători“, s-a ajuns la subiecte horror. Eu ştiu multe dintr-astea, sursa fiind de neuitat şi veşnic pomenita bunica mea, Ileana Bălăiţă. Mult am iubit-o. Şi ea pe mine. Fără să o dăm pe faţă vreodată. Avea har la ghicit, dar nu practica. Ghicea în cărţi, în cafea şi în oglindă.

Îmi amintesc cu dulce satisfacţie de adolescent întârziat (ceea ce n-am fost niciodată, eu nici n-am prea avut adolescenţă) de o plină de farmec şuetă, la Chicago, cu Mircea Eliade. Un tip extraordinar, nu se lăsa apucat de nicăieri. Fără să fie lunecos, dimpotrivă, raţional, coerent, carismatic. Străbătut însă uneori, pentru o clipă (vizibil şi în conversaţie), de o anume slăbiciune, absenţă, teamă. Să mă fi înşelat eu? Întâlnirea acceptată de el ar fi trebuit să se consume într-o jumătate de oră, am o întâlnire nepermis amânată cu un grup de studenţi japonezi etc. Am stat vreo cinci ore. Telefon acasă (tot în campus), eram la catedra lui de la Universitate; sunt cu Bălăiţă (?!), până în după-amiaza aia cred că nici nu auzise de mine (la prima vedere, nu cred că m-a plăcut etc.), l-am invitat la noi de Crăciun (eram la început de decembrie sau final de noiembrie), dar se întoarce la Bucureşti înainte de 25, nu mai încerc să-l conving, e om serios. Ajunul se face în familie. Altă dată! („Altă dată“ n-a mai fost şi nu mi-a răspuns la nici una din cele trei scrisori, una foarte „epică“, de fapt, descrierea întâlnirii cu el!)

La un moment dat, mi-a zis oarecum iritat, un fel de ciudă de şcolar premiant, prea ambiţios ca să admită că profesorul, pedant ca de obicei, avea de data asta dreptate. Domnule, a strecurat el printre dinţi, n-am încotro, asta n-am ştiut-o... M-am mirat. Dar el a spus-o. Povestea e încâlcită, tainică. În esenţă, este vorba despre femeia care „îi face cu ulcica“ bărbatului pe care îl vrea numai pentru ea. Îl „ia“ de la casa lui, îi sechestrează memoria şi voinţa într-o ulcică de lut cu pământ descântat pe care o îngroapă sub pragul casei etc. etc...

Dar în noaptea cu pricina s-au spus vrute şi nevrute. De la bancuri politice (cu tot riscul, astăzi pare de râs, atunci nu era deloc aşa) şi soldăţeşti fără perdea la povestirile bătrâneşti, stafii, strigoi, oameni cu puteri nebănuite etc.

În ce mă priveşte, nimic nu mă preocupa mai mult pe atunci decât soarta lui Antipa şi viaţa lui zilnică. „Domestica“ era aproape gata. Fără să se numească aşa. „Infernalia“ se pronunţa mai greu. Puteam să-i cer oricând Feliciei o felie de tort şi să-l văd pe Antipa moţăind în fotoliul Baroni. Nu puteam însă, fie şi pretextând o migrenă teribilă, să intru în farmacie şi să-i cer Silviei un antinevralgic. Şi nu-l puteam găsi pe Anghel între cactuşii lui din grădina Casei de Apă. După cum Antipa, implacabil prins între cele două forţe contrarii, nu era încă un „funcţionar al neantului“. Ca în toate împrejurările pe care le trăiam, eram şi în noaptea aia care te face aşa de curioasă pe tine la vânătoare de tot ce-mi putea îngădui să merg până la capăt cu cartea mea. Nu se dezleagă însă nimic. Doar atmosfera de cârciumă (Moiselini şi clienţii lui!) şi chef plicticos, anost, asta da, căpăta un sens. Dar atât. Butoaiele cu pulbere erau pregătite în beciul casei domneşti, fitilul însă nu lua foc. Cred că aşa, ca într-o cumplită nuvelă de Gogol, „umezeală, excelenţă, umezeală“!... Aveam însă răbdare, în asta sunt campion. Cu toate consecinţele stării pe loc. (Starea pe loc acumulează o primejdioasă energie potenţială, oricând gata să iasă de sub control. Dar... miza contează. A mea era foarte sus. Nu sunt „jucător“, dar energia mea este uneori egală cu a pătimaşului care poate pierde tot la o singură cursă a ruletei sau, dimpotrivă, câştigă cât ai bate din palme o avere. Gata să

mizeze încă o dată tot câştigul... Ce ştiu însă sigur este că nimic din ce s-a spus acolo nu mi-a dat cheia căutată.) Bietul Guga (şi nimeni de acolo) nu avea nimic de vânzare. Nici bietul de mine dispus să cumpere. Meseria asta parşivă în care meşteşugul este aproape (sigur, nu tot timpul!) la fel de important ca şi talentul se „fură“, nu se buchiseşte. (Cum se ştie, există destui meşteşugari abili care ocupă deseori primele locuri, iau toate premiile ş.c.l. Dar, vorba turmei autohtone, „asta e!“. Şi la urma urmei, deşi este aşa de plăcut să fii viu şi, de ce nu, în glorie şi faimă, adevărata viaţă a artistului vine după ce el dă colţul. Abia atunci se bagă de seamă dacă a fost sau nu a fost. Oricât de târziu.

Aşadar în aşteptare. Deloc îngrijorat. De un lucru sunt sigur în viaţa asta: ce trebuie să se întâmple se întâmplă. Eu cred în cursul natural al lucrurilor.

În aprilie 1972 am plecat pentru o lună în Vietnam. O călătorie neaşteptată, prima peste mări şi ţări, fabuloasă pentru mine, fostul sportiv care lenevea sedentar la Bacău. Numai ideea că survolez Himalaya... Îţi dai seama? Într-o vreme când orice călătorie „afară“ (urâtă zicere, se foloseşte şi astăzi) era o adevărată aventură... Nici nu mai ştiu cine (poate Hobana?) şi-a amintit la Uniunea Scriitorilor că exist. Eram un provincial care în urmă cu vreo zece ani debutase ca „o mare speranţă“, aproape de tot uitat...

La Hanoi, prins de ploaia torenţială zilnică, o oră de furioasă năvală lichidă (caldă şi leşioasă) în arşiţa tropicală, am intrat ud fleaşcă într-o dugheană întunecată, rămăşiţă a unui fost magazin de antichităţi. Cling-clang, clopoţelul de la intrare când deschizi uşa, ca la Bacău sau Buhuşi, micile prăvălii de cartier, în copilărie. Un venerabil fără vârstă, scund, uscat, gălbui m-a întâmpinat cu o bună dispoziţie din alte timpuri, din altă lume, înainte de război, ţinuse mulţi ani la Paris un mic magazin de, cum spunea el (surâsul lui ca o uşă veşnic ferecată), fleacuri vechi, preţioase, foarte scumpe. *Roumanie*? Ce surpriză plăcută, *cher monsieur*, strănepotul meu a făcut dentistica la Bucureşti.

Am făcut conversaţie, am băut ceai verde dres cu iasomie şi ienupăr. Era o neaşteptată, surprinzătoare mistică a comunicării. Rareori înainte şi

după aceea am întâlnit pe cineva cu care să mă pot înţelege până unde de obicei nu se ajunge. Şi asta din prima clipă. Pe când oameni cu care mă cunosc de o sută de ani nu dau niciodată nimic, iau tot ce se poate lua, filmul se rupe la jumătate. Atât de diferiţi şi o nebănuită apropiere. Mi-am zis deseori după întâlnirea aia memorabilă la Hanoi: nu există „străini“. Indiferent de vârstă, de loc, de cultură etc., există doar oameni cu care te înţelegi sau nu...

Mi-a arătat o statuetă de bronz de mărimea şi proporţiile unei tanagre. O femeie într-o atitudine de neînţeles pentru mine. Înfăşurată, ca „fata pescarului sărac“ dintr-un basm românesc, într-o plasă de pescuit cu ochiurile mici. Îţi place? Cum nu se mai poate, am zis, dar nu cred că am cu ce s-o cumpăr. Zâmbetul lui prietenos, dar mereu de nepătruns. Nu te costă nimic, mi-a spus, e un cadou. Nu m-a lăsat să răspund. Mi-a făcut un semn scurt, am aplecat capul, mi-am răsucit urechea foarte aproape de el. Ai un dolar? mi-a şoptit. Aveam vreo câţiva, bancnote de un dolar, douăzeci şi una de o sută. Totul pitit în căptuşeala portmoneului. Fără teamă şi neîncredere (riscai un proces penal dacă ţi se descoperea aşa ceva, era o situaţie echivalentă cu deţinerea de droguri astăzi), am umblat în biata ascunzătoare de piele cam tocită pe la colţuri şi am scos o hârtie de douăzeci, nu-mi îngăduiam mai mult. Unul, a spus şi mai şoptit, doar un dolar, piesa n-are mai mult de trei sute de ani. Surâs de data asta deschis, complice, umorul lui întunecat nu era bătaie de joc, plăcerea paternală, hm, cu care bunicul dăruieşte ceva nepotului. În fine, cam pe acolo! A luat bancnota care în aceeaşi clipă a dispărut vrăjitoreşte din palma lui. Râse, dar tot în şoaptă, în urechea mea: ce să fac, sunt negustor, vând şi cumpăr, dacă dau ceva gratis, nu-mi merge bine, chem ghinionul. A înfăşurat obiectul într-o bucată de mătase chinezească gălbuie, cu motive florale mov şi verzi stinse până la dispariţie într-o apă lăptoasă. Totuşi, ce reprezintă? Este femeia Phuong din Caobang. (De fapt, legenda îi atribuie omniprezenţa – brusc însă limitată în anumite situaţii – şi o sută de nume schimbate după împrejurări.) Are puteri miraculoase. Le foloseşte însă deseori iresponsabil, la întâmplare. Era îngrijitoare la Templul Sabiei Pierdute. Ea se juca cu viaţa oamenilor şi

negocia cu moartea, după cum avea chef sau exista un înţeles ascuns. Putea să amâne sau să grăbească sfârşitul cuiva...

Negocia cu moartea? În camera mea de la Thong Nhat, hotelul care prin anii ’30 fusese un fel de Ritz în Indochina colonială, sub elicea mare a ventilatorului din tavan, am băut ceai verde indian, am fumat ţigări chinezeşti Chesterfield fără filtru pe patent pirat, singur cu şopârlele care pe muchea tavanului prindeau cu limba lungă milioane de insecte, cu mintea aiurea şi cu ochii pe bronzul din care nu înţelegeam nimic, dar foarte mă tulbura, am făcut noapte albă, după care, într-un licăr orbitor, lângă bătrânul negustor de antichităţi (pe care nu l-am mai întâlnit niciodată, până la plecare am trecut în fiecare zi, când eram în oraş, pe la dugheana lui, dar sub clanţa de alamă coclită atârna în belciuge ruginite un lacăt mare, greu, nimeni de jur-împrejur, nici să întrebi, nici să fii întrebat etc. etc.), cumva în umbra fostului parizian, l-am găsit pe Antipa. Adevăratul Antipa, aşa cum vieţuieşte el în *Lumea* mea.

Întors acasă, la Bacău, m-am refugiat vreo cincizeci de zile la Mănăstirea Agapia. Am scris în transă „Infernalia“. Se adaugă jurnalul acestei aventuri şi câteva scurte povestiri din care am publicat, peste mulţi ani, *Scufiţa roşie*, o trăsnaie marca subsemnatul!

Acasă la mine, la Bacău, am transcris în linişte şi fără grabă întreg textul. Cu stilou Pelikan şi cerneală ieftină chinezească, pe hârtie de ziar, straifuri albe tăiate pe format A4 de băieţii din tipografia unde se tipăreau ziarul local şi revista *Ateneu*. Vreo şapte sute de pagini în manuscris.

Până la apariţia primei ediţii, în august 1975, cartea a trecut prin toate vămile timpului. De povestit altă dată. Dacă nu cumva păstrez totul pentru ficţiune. Povestea (ficţiunea) este cu mult mai pătrunzătoare în esenţă, dar şi în amănunte decât realitatea, cu implacabila ei „obiectivitate“. Câte ceva am spus într-un alt lung interviu, cu mai mulţi ani în urmă. Există şi aici, oho, legendă şi istorie.

Şi încă ceva, o notă de subsol, dacă vrei: neprevăzutul (idei, concepte, amănunte, personaje) circulă liber în jurul tău. Important e să ştii să alegi, să ai minte şi *cojones*. Să existe în taina fiinţei tale o lume numai a ta. Altfel

nu ai nici o şansă, norocos de-ai fi cât Dănilă Prepeleac. Comerţul cu „subiecte“ este mai cu seamă suspect. Nu şi dacă eşti Puşkin şi ai de-a face cu Gogol!

Puşkin i-a livrat lui Gogol ideea *Sufletelor moarte* şi ideea *Revizorului*. Nu cred că (doar) din generozitate. Ceva îmi spune că Puşkin a purtat multă vreme tăcut ideile astea, doar că nu avea de unde să-i scoată pe Cicicov şi Hlestakov. De ce? Fiindcă marele poet habar n-avea că ăştia doi, C. & H., care duc Rusia pe umerii lor, există! Lumea lui Gogol există în Gogol. Puşkin doar i-a furnizat doi administratori care puteau foarte bine să fie alţii. Dar Gogol stătea la pândă. Un prădător de elită.

I.R.: *Acest roman a fost tradus în limba maghiară. Îmi spuneaţi că aţi descoperit numeroase secvenţe din* Lumea în două zile *transpuse cinematografic (fără voia dumneavoastră, fireşte) într-un film al unui regizor ungur. Vă rog să insistaţi asupra acestei idei.*

G.B.: Aşadar cartea (prima ediţie) a apărut la sfârşit de august 1975. Prin noiembrie am primit de la Budapesta (Editura Europa, pe atunci – poate şi acum, nu ştiu –, un reper sigur pe piaţa nu numai europeană a cărţii) un contract. Sunt de acord să se tipărească la Európa Könyvkiadó versiunea maghiară a cărţii? Iacătă un editor! Eram la Bacău, un anonim etc. Nu aveam „relaţii“, cunoştinţe, persoane „cu autoritate“, pile ş.c.l. Ştiu, nu-i frumos! Mai mult decât asta, eu sufăr de un impardonabil dezinteres faţă de mine însumi. O afacere nu tocmai rentabilă!...

În decembrie 1977 a apărut, conform înţelegerii contractuale, varianta maghiară. „Obiectul“ arată senzaţional, bate *Dicţionarul Oxford*. Până anul trecut, la apariţia ediţiei a VIII-a, de la Polirom, în seria „Opere“, era cea mai elegantă dintre toate câte se tipăriseră până atunci. Jos pălăria la iniţiativa domnului Silviu Lupescu, directorul celei mai importante edituri din România, singurul în stare să rişte pentru nişte autori nici tineri şi nici vandabili, mai degrabă neluaţi în seamă şi pentru care nu se găsesc locuri în vârful piramidei, fiindcă, vai, stau la temelia ei...

Am fost la Budapesta. Oraşul minunat pe care cred că îl ştii, iarnă blândă. Multe laude cu gura, lansare discretă (dacă nu deloc!), „ceva mai

intim“, fireşte, intimitate de care nici un autor nu are nevoie! Directorul, foarte amabil, vorbeşte curent româneşte. Traducătorul, clujean cu toate cele, naştere, studii, familie, stabilit la Budapesta, este foarte răcit, se pare, o viroză, nu se poate da jos din pat. Peste mai bine de un sfert de veac, în biblioteca unui liceu românesc din ţara vecină şi prietenă am găsit neatinse două rafturi pline cu obiectul ăsta, care, mai zic o dată, bate în eleganţă *Dicţionarul Oxford*... De ce nu într-o bibliotecă maghiară?!

Soarta l-a adus (ce chestie, dacă te gândeşti la legenda la care ţi-e gândul!) tocmai atunci şi pe Guga acolo. Ne-am înţeles excelent. Guga vorbea ungureşte ca un nativ. A răsfoit cartea, îl cunosc bine pe Kolozsvári Papp László, traduce fără cusur, ai noroc, te îmbrăţişez. Ceea ce a şi făcut.

Prin anul ’93 sau ’95, nu-mi amintesc exact, dar se poate cu uşurinţă afla, într-o seară, sună îndelung telefonul. Un amic. Mă, zice amicul, tu te uiţi la televizor? Acuma nu, zic. Deschide, mă, dracului mai repede, canalul naţional. Despre ce-i vorba? Dă-i, mă, drumul odată, vorbim mai pe urmă... Deschid. Filmul lui Szabó István, din 1990, *Hanussen*. Începuse de vreun sfert de oră. Mă uit. Înţeleg repede urgenţa tonului, gâfâiala amicului. Mai degrabă plăcerea ascunsă că fusesem cumva păcălit decât indignarea pe care o mima. Filmul lui S.I. ar fi bombardat cu amănunte, situaţii, idei din *Lumea în două zile*. Doar că este adus pe politică şi situat prin anii ’30, în Germania nazistă. Sună iarăşi amicul. Mă, zise, văzuşi? *Hanussen* ăsta, eheee...

M-am tot gândit în noaptea aia şi după. Din câte văzusem pe apucate din film. Hahaleră amicul, îl ştiu de mult, frivol, fluşturatic. De data asta însă văzuse el mai bine? N-am reuşit să fac rost de film. N-am renunţat, dar am lăsat-o la voia întâmplării. Dar, pe măsură ce reconstituiam toată povestea în capul meu mereu atent la altceva, îmi dădeam eu oare seama că alarma amicului (împreună cu a treia nevastă, o unguroaică din Slovenia – nepătrunse sunt căile Domnului! –, trăia în Venezuela, unde doamna a moştenit, între altele, prin al treilea ei soţ, un domn foarte în vârstă, dar bogat şi iubăcios, o hacienda de multe sute de hectare etc., îmi scria rar de tot câte o cartolină şi de fiecare dată „băga“, cum zicea el, un PS, cel mai

scurt cu putinţă, *Hanussen*. Între timp, s-a prăpădit într-un teribil accident rutier, suferea de boala vitezei încă din juneţe, când conducea prin Bucreşti o Lada cumpărată la a doua mână, în urbea lui natală, nu mai ştiu care...), semnalul lui de alarmă aşadar fusese fals? Cred că da! Un jet de adrenalină în timp ce (stârnit de amicul în chestiune) urmăream la tv filmul ăsta, da, îmi amintesc. Dar nu înseamnă mare lucru. Eu sunt un afurisit de Berbec care deseori, cum într-un vechi banc politic, întâi taie şi pe urmă numără! Există, se poate spune, un balans ambiguu între cartea mea (ediţia maghiară în 1977) şi filmul cu pricina (Hanussen, 1988)? Fără să revăd deocamdată filmul, mai degrabă intuitiv, cred, acum, că e vorba de un şir de coincidenţe. Ce poate părea fierbinte la şuetă se răceşte considerabil la masa de scris! Ideile, întâmplările, restul, „substanţă originară“ cum ar veni, a *operei* există liber în natură, pluteşte în aer, artistul doar alege pe măsura experienţei sale, talent, noroc etc. şi dă acestei „alegeri“ chipul său. Nu ştiu câtă dreptate am, dar este fără îndoială un fel de a gândi.

Oricum, drăcia asta gen *vingt ans après*, mie mi-a trecut de mult. D-ale artistului din toate timpurile!

I.R.: *Să revenim la textele dumneavoastră. Există în* Gulliver în Ţara Nimănui *(apropo, ţinutul acesta, Ţara Nimănui, e locuit de uriaşi sau de liliputani*?*) un personaj (de roman, bănuiesc) foarte simpatic*: *fostul ajutor de chirurg. Insul visează să scrie cartea vieţii lui – „o poveste pentru nimeni, despre nimic“ –, care să-i aducă premiul Nobel. Păcatul lui e că se poticneşte la prima frază („monumentală“, „impresionantă“, „de o simplitate biblică“), menită să dea tonul cărţii... Aveţi mai multă experienţă într-ale scrisului decât fostul ajutor de chirurg, domnule Bălăiţă. Ei bine, imaginaţi dumneavoastră, vă rog, primul enunţ dintr-un astfel de roman fără pereche... Poate că, în joacă, încropiţi acum, pe loc şi „planul“ romanului...*

G.B.: Ţara Nimănui e locuită de mine şi de personajele mele, adică restul lumii. Eu sunt stăpânul. Sunt un tiran, pe cât îmi îngăduie mintea, experienţa şi capriciile mele, „luminat“!

Ţara asta nu seamănă cu nici una dintre câte sunt. Vine, cum poate ar spune Gogol, din toate părţile şi de nicăieri. Aşa cum bătea vântul în piaţa pustie unde hoţii îl dezbrăcară pe Akaki Akakievici de mantaua lui nouă. Din toate părţile şi de nicăieri, încât Marele Decan, ilustrul nebun genial, popa Swift, de ar fi trecut prin Ţara Nimănui, nici el nu ar fi reuşit să-i dea de capăt. I-ar fi plăcut însă farsa tragică jucată aici de-a lungul istoriei, ceea ce este foarte distractiv. Ca şi conceptul lor filozofic despre boicotul istoriei, care, mai mult sau mai puţin onorabil, ar putea în curând consacra neamul ăsta drept cel mai ghinionist, dar vesel supravieţuitor de profesie, de când lumea şi pământul. Aşa că zicerea cu umor galben a lui Vogoride (alt personaj pe care mă bizui, am publicat în ultimii ani fragmente în presă) dă cum nu se poate mai bine: dacă printr-o catastrofă naturală sau provocată ar rămâne pe pământ doar o singură pereche de fiinţe vii care să ia totul de la început, ăştia doi nu ar fi un cuplu de maimuţe (ca într-un bine-cunoscut film vechi), ci o pereche de români... Stai, bre, că parcă ziceai de Ţara Nimănui... Ziceam! Păi, e duminică, suntem la iarbă verde, un grătar, un mic, o bere, un volei, poate şi-o pipăială-n pădurice, asta e. Să ne simţim bine...

I-am scos o ţâră pe ăştia doi din virtual şi i-am trimis în lumea vie, să nu uite că şi asta există! De ce nu şi pentru tine, să-i ghiceşti (sau nu) printre „ceilalţi“. Omul din *carte* care capătă trup şi suflet în *lume*. Un vechi truc de autor, joc, astăzi cu totul uitat sau luat în băşcălie de băieţii şi fetele care scot poezia în stradă şi o trimit să dea cu bâta, curată poeziadă. Uneori cu mult talent. Aferim, păcatele tinereţii, trec şi ce este de rămas rămâne. Era o vreme când gândeam la fel, dar mimam bună-cuviinţa, n-aveam încotro, timpuri crunte, dar dacă nu le-ai trăit, ai bunul-simţ să gândeşti de două ori înainte să vorbeşti sau mai bine taci, bătrânii nu ştiu să povestească, tinerii nu ştiu să asculte. Timpuri astăzi (şi întotdeauna) la fel de crunte, scapă cine poate!

...Iar m-am luat cu ziua târgului! Dar nu (chiar) la întâmplare! Rândurile banale de mai colea, iacătă, cuibăresc în comedia neagră din care eu însumi şi generaţia mea, dar şi voi suntem parte. Fostul ajutor de chirurg

nu scrie. Naiba ştie cum, el a scăpat de una dintre bolile vechiului sistem, scrisul ca o formă a amatorismului generalizat. De la universitate la fabrică, în căminul cultural sau în bietele „cluburi muncitoreşti“, în şcoli, armată, miliţie, securitate, doctori, preoţi, „cooperative meşteşugăreşti“, organizaţii de femei şi de tineret, toţi, toţi scriu. Poezii, schiţe, povestiri, ba şi romane. Sute de cenacluri, mii de cenaclişti. Amatorii iau treptat locul profesioniştilor. Cenaclurile funcţionează, fireşte, atent monitorizate. În parte, ştiu şi eu de ce. Dar nu ajunge. În cele din urmă este vorba despre mistica societăţii închise, complet (cel puţin în teoria dictaturii proletariatului), de tot izolate. Există, în ordinea naturii, surprinzătoare excepţii. Cum se ştie, excepţiile nu schimbă nimic. Dimpotrivă, acreditează starea de fapt. Tot în natura de nepătruns a lumii închise: există, în ciuda sistemului care aplatizează orice fiinţă gânditoare, te trece în anonimat, eşti neidentificabil, destui profesionişti, unii remarcabili, în arte, ştiinţă, literatură etc. Cum? Ştiu că nu ştiu! Nu înţeleg, dar le pot povesti „pe toate“... Aşadar fostul ajutor de chirurg nu scrie. El este mai degrabă socratic. Nu te lua după fragmentele de citit în presă sau de ascultat la radio. Fragmentele sunt teste pe care le arunc pe piaţă. Ceva de cumpărat la tarabă. Uneori rămân şi se ofilesc, se usucă acolo. Fragmentele nu-mi aduc nimic nou. Rareori, surprinzătoare, neaşteptate semnale... Un joc gratuit, îmi place, întreţine tonusul, în orice caz, ceva mai atrăgător (pentru mine) decât să zaci între coperţile unei cărţi. Şi pentru care îmi încerc puterile şi îmi vând sufletul de o viaţă. De pildă, cartea gândită ca „o poveste pentru nimeni, despre nimic“ este un soi de drog pe care îl inhalez încă din tinereţea mea literară. Când am aflat de la Flaubert că aşa ceva ar putea să fie! Nimic mai mult. Dar, cum se spune, nici mai puţin. Tipul care se împiedică de prima frază şi rămâne acolo este un punct de referinţă pentru o altă ţintă decât „modelul“, şi anume bătrânul Grand din *Ciuma* lui Camus. (Şi fiindcă veni vorba, ultimul mare scriitor francez, câţiva uriaşi înaintea lui, nimeni după el.)

Să „imaginez primul enunţ“? Eu nu pot gândi pentru alt autor. Iar de „încropit“ nu ştiu ce înseamnă asta. Ideea cu prima frază care ar da tonul

întregului roman a devenit de mult un clişeu. Dar este şi o realitate. Da şi nu, ca în tot ce omeneşte se întâmplă. Ţin minte fraze de început care deschid stăvilarul şi apa dă năvală, umple albia şi dă afară, năboi, cum se spune în munţii Neamţului şi în podişul moldav, vai de liniştea ta, cetitorule! Sau, dimpotrivă, o intrare rece, lucidă, geometrică, nemiloasă, dacă vrei, definitivă (deşi nu există „definitiv“). Iată cum îşi începe Tacitus *Analele*: la început, Roma era guvernată de regi. Sau, în altă traducere: regii au fost la început stăpânii oraşului Roma... Oare romancierul de astăzi înţelege că el nu începe nimic, ci doar adaugă şi dânsul cât şi cum poate? (Între noi fie vorba, nu mă spui, el nu înţelege nimic. El scrie, sărmanul. Eu scriu, tu scrii, el scrie. Bravos!)

Citeşte acum şi prima frază dintr-un scurt, foarte trist, întunecat roman englezesc de prin anii ’40, secolul trecut. *Cine pierde câştigă*, o poveste oarecum „pícaro“, Eric Knight, un foarte tânăr şi înzestrat autor, mort la Londra într-un bombardament din proiectul german, Hitler *dixit*, „vom coventriza[10]* Anglia“ (şi cât pe ce să fie dus până la capăt). Aveam 18 ani când am citit cartea, cuprins până la lacrimi de o stare până atunci necunoscută. Terminam liceul. Nu aveam de gând să fac literatură. Dar nici altceva, nu ştiu ce! Citeam pe rupte, la întâmplare, boală de familie, bunica, mătuşile etc., case fără cărţi, dar cu mari pofte deloc intelectuale la prima generaţie (stratul de jos şi mereu ameninţat să se desprindă al clasei de mijloc), dar „magnetic“ atrase de viaţa din filmele americane şi din marile cărţi de larg consum la vremea aia, „romanele englezeşti“, dar şi nenumăratele colecţii poliţiste şi de aventuri, bunica având însă, pe lângă perna de sub cap, teanc pe o măsuţă care ţinea loc de noptieră, pe lângă Biblie, *Anna Karenina*, *Crimă şi pedeapsă*, *Contele de Monte-Cristo*, *Prin foc şi sabie*, *Dama cu camelii*, *La răscruce de vânturi*, vezi bine, un amestec din care poţi scoate o trăsnaie de o mie de pagini... Şi uite că îmi amintesc prima frază din cartea lui Knight: „Când m-am întors de la munca mea de noapte şi n-am văzut lumină în fereastra restaurantului, am înţeles că Loïs mă părăsise“. N-am recitit, bineînţeles, cartea, dar şi acum startul,

prima frază, mi se pare remarcabil, include textul, poate motiva povestea în întregime.

I.R.: *Din cărţile dumneavoastră de publicistică am reţinut portretele neconvenţionale ale scriitorilor (Creangă, Eminescu, Alecsandri, Bogza, Sadoveanu, Arghezi etc.) şi am remarcat plăcerea cu care descrieţi aproape orice (o floare, o insectă, un obiect etc. etc. etc.). Mi-ar plăcea să vă determin să repetaţi aceste experienţe livreşti. Aşadar... Să ne închipuim că am notat amândoi pe câteva bucăţi de hârtie numele unor persoane cunoscute sau ale unor „personaje“ pe care le întâlnim zilnic pe stradă. Am mai însemnat şi primele denumiri ce ne-au venit în minte ale feluritelor lucruri din lumea aceasta (eu am scris „beţişoare de vanilie“, „râşniţă de cafea“ şi „lavandă“). Le-am amestecat, apoi dumneavoastră aţi scos două-trei bileţele la întâmplare*! *Vă las acum să portretizaţi şi să descrieţi...*

G.B.: Publicistica mea, cum spui, este o formă a prozei mele. Cu absenţe şi ezitări, cu teamă şi siguranţă, convins că sunt cel mai bun de pretutindeni (!) sau un nătărău care a făcut cea mai nepotrivită alegere.

Îmi place să cred că tot ce scriu (chiar şi o scrisoare ocazională) este un exerciţiu de proză. Păstrat sau aruncat la coş. Ţinta este una singură: arta prozei. La care (fără să ştiu, cam aşa cum vorbea franţuzeşte monsieur Jourdain!) trudeam de mult. Sugestia, dar şi „expresia“ vin din Pessoa. Proza, crede el, este „maxima“, peste muzică şi poezie. Aşadar o proză elaborată, un „sistem“ care include toate genurile literare. Dacă nu cumva le desfiinţează! Mi-am plăcea să fiu citit în grila asta. Nu propun un model, doar îmi exprim propria natură. Natura mea îmi forţează mâna, mă ispiteşte să observ şi să „notez“ tot. Sistemul mă obligă să aleg ce trebuie. Câteodată îmi iese! Arta prozei nu este o judecată de valoare. Este doar un test de rezistenţă. Etc.

Plăcerea cu care descriu fiinţe şi lucruri, curiozitatea imprudentă cu care investighez lumea (nu vorbesc despre mine, este un fel de a fi în care eu sunt doar „mâna“) ameliorează considerabil patima cu care viciul scrisului îmi scade puterile până acolo că pot să zac nopţi de-a rândul în faţa hârtiei albe fără să fiu în stare să articulez o singură frază. Cu toate astea, nu

„scriu greu“. Nu e „dramă“, înţelegi? Nu cred. Nici eu nu înţeleg. În tinereţe mă refăceam rapid prin lectură şi cafea. Este cititul o mai mare plăcere (tentaţie?) decât scrisul, cum umblă vorba printre moftangii? Da şi nu. Deseori, cititul mă moleşeşte, lenevesc în umbra cărţilor, mă descurajez repede. Îmi trece la fel de repede. Norocul meu e că nu sunt invidios. Unii susţin că invidia stimulează competiţia. Confuzie sau de-a dreptul prostie. Invidia mutilează sufleteşe pe ici, pe colo, şi anume prin părţile esenţiale! Ca şi ura...

Dar să zicem că am tras „bileţelul“ pe care ai notat numele a trei personaje insistent prezente în viaţa publică de azi. Doi bărbaţi şi o femeie. Nu îi numesc, persoane importante! Te las să ghiceşti. Odată cu cei care ne citesc şi sunt dispuşi să accepte jocul nostru.

Primul bărbat: în ultima vreme, domnul pe care îl pomeneşti, amice, altfel cu multe calităţi, supleţe intelectuală şi discurs carismatic, amestec fericit de spirit şi pragmatism, păcat însă, de tot lipsit de simţul umorului. Autor de multe cărţi, nimeni nu le citeşte, dar toţi le cumpără, aşadar născut să fie campion, acest guru TV plătit regeşte de cum deschide gura deţine şi un foarte original record sportiv, de nimeni până acum egalat. El pedalează o oră pe zi la bicicleta fixă, în „sala de forţă“ şi câştigă detaşat Turul Franţei.

Al doilea bărbat: draga mea, zâmbeşte pieziş doamna Marietta Dilă-Zimnicea, n-ai dreptate, la vârsta mea, mă poţi crede, nu mai am ce ascunde! Îl cunosc bine. Omul ăsta masiv, puternic, un uriaş, nu un gras oareşicare, talentat cât un geniu, ştiu ce spun, am fost, cum ştii, te-am ţinut în braţe la botez, gestionară vreo nouăşpe ani la magazinul special pentru diplomaţi, ce-aveam eu sub cheie n-avea nimeni în ţara asta, şi singurul pe care l-am servit cu plăcere şi respect a fost domnul senator de care vorbeşti şi nu-l placi. Cu toate că-i de câteva zeci de ani mereu în faţă, chiar când nu era la vârf (dar se-ntorcea acolo rapid, după orişicare lucrătură duşmănoasă, că mulţi îl urau, dar poporul l-a iubit întotdeauna şi conducerea la fel, până sus, sus de tot), cu toate astea, omu’ ăsta n-a făcut niciodată (şi sunt sigură că nici nu va face) vreun rău cuiva. Nimănui. Dimpotrivă, multora le-a fost

de folos. Sigur, cel mai mult şi-a folosit lui însuşi, dar nu e omeneşte aşa?! Zici că-i supraponderal şi moare sub ochii tăi. Aiurea! Şuncile şi osânza nu-l împiedică să se mişte ca un om tânăr. Ajută şi astăzi cum poate pe orişicine, dar şi în somn nu se gândeşte decât la binele propriu. Mai gospodar decât un moşier şi un industriaş la un loc. Case, maşini, neveste pe care le-a lăsat pe fiecare cu zestre bună pentru un nou măritiş. Om de treabă, de n-ar fi aşa de lacom. Eu n-am mai văzut aşa ceva. Este lăcomia în carne şi oase. Omu' ăsta-i ca un tort făcut de un cofetar faimos, căruia un ucenic poznaş i-a adăugat pe furiş o glazură de căcat. Mai gustă, dacă-ţi dă mâna... Domnişoara Raluca Chisoi, fostă model, fostă prezentatoare pentru scurt timp meteo şi sport la o televiziune, fostă studentă la Psihologie, Drept, Medicină – da, Medicină! –, fostă secretară la o multinaţională, fostă aproape măritată cu băiatu' miliardarului Puliciudiu, în prezent jurnalistă, ascultă şi notează. Ce gândeşte ea despre „sursa" care tocmai vorbeşte rămâne pentru altă dată, hoaşcă comunistă, ca de altfel şi mama şi tata... Dar ce gândeşte hoaşca despre domnişoara cam spre treizeci, aia de-o ţinea în braţe la botez şi căreia îi vorbeşte acum numai cu lapte şi miere, ehe, e cale lungă. Iarăşi, mă întorc şi zic: întortocheate sunt căile Domnului!

Şi femeia: amica noastră, Valeria. Fată de la ţară. Deşteaptă, ambiţioasă, rar întâlnit amestec de patimă, orgoliu, prudenţă. Sistemul de frâne funcţionează fără cusur. Frumoasă în tinereţe, distinsă mai târziu. Uscăţivă, dar nu osoasă. Genul *falsa magra*. Primul soţ, un domn cu 40 de ani mai în vârstă, văduv prin deces, faimos şi peste poate bine situat, ţăran în buna tradiţie a intelectualului român la prima generaţie, mari succese profesionale în străinătate, o „cere cu cununie, ca în satul meu", pe când încă era studenta lui, anii '70, moare subit peste un lustru, bunicică moştenire, din care fiica lui din prima căsătorie n-a obţinut nimic. Valeria! Din nou văduvă prin divorţ, „m-am vrut liberă de un om pe care încă îl iubesc". Ea l-a divorţat „ca să fie numai al meu", aşa că tot ea trebuia să-l „lase" când i-a venit şi lui rândul. Valeria, luciditate şi trufie pe măsura talentului. Autoare mult apreciată pentru eseu şi poezie. Un contract recent încheiat cu un bătrân şi cunoscut editor american. Fără îndoială, o susţine

constant Oswald Aldea, un alt personaj important pentru mine şi care mă aşteaptă de mult în manuscris. Firesc să pună şi el o vorbă unde şi când poate. Valeria este cea mai credincioasă preoteasă a lui în România. Poveste lungă şi de tot îmbârligată. În ultimii ani, Valeria se plânge discret de o boală nobilă foarte rară, lentă, ireversibilă, de lungă durată. Curios însă, pe măsură ce se simte din ce în ce mai rău, ea arată din ce în ce mai bine. Cum se explică asta, dom' doctor? Nu se explică, dragă! I-ai citit ultima carte despre liberul arbitru? Nu! Dar poeziile din *Viaţa literară*? Nici comentariul la Nietzsche? Nu! Dar eseul despre Mircea Vulcănescu? Nu! Păi, citeşte, prietene, altfel, vorba lui De-De, nu ştii ce pierzi!

„Beţişorul de vanilie"... Îmi evocă o dimineaţă nu ştiu de ce, abia acum o numesc aşa, tainică. Ceva care provoacă nelinişte, teamă, curiozitate, ştii că poţi fi în pericol, dar nimic nu te poate opri să ridici capacul ferecat al lăzii... Brazilia, o oră de zbor cu elicopterul de la Rio. Ţinut muntos, iarbă deasă, înaltă, verde întunecat, stânci masive de bazalt, colţuri şi muchii tăioase. Cerul acoperit cu o peliculă elastică de ceaţă prin care lumina soarelui, altfel orbitoare, duşmănoasă, se stinge parşiv într-un licăr diamantin. O cascadă gigantică, din locul unde mă aflu nu se vede, dar se aude, un vuiet în creştere niciodată ajuns până la capăt, bizar, nu descreşte, dar nici nu explodează, ceva mai degrabă controlat de mâna omului decât natural. Tot nevăzută, o întinsă plantaţie de arbori de vanilie. Vântul face să se mişte în falduri până la cer o perdea fină de apă puternic vanilată, nu te udă, dar o simţi pe faţă, pe mâini, în ceafă. O ţesătură urzită şi bătută în atelierele cereşti, densă şi imaterială în acelaşi timp.

Ca şi pisicile (îmi plac, dar nu le iubesc, eu sunt omul cu câinele), sufăr de boala vaniliei. Nu aş mai pleca de acolo...

I.R.: *Sunt convinsă că sunteţi o natură ludică. Vă concepeţi romanele ca pe nişte jocuri de puzzle cărora le descoperiţi la un moment dat secretul îmbinării pieselor. Ar fi fost de-ajuns să amintesc faptul că unele rubrici ale dumneavoastră (din reviste, din emisiuni) poartă denumiri ca „Domino" sau „Marocco"... Am nostalgia acestui joc cu beţe de plastic, ascuţite la capete şi colorate în fel şi chip. Să le spunem necunoscătorilor cum se*

joacă marocco... Beţele se ţin mănunchi în palmă, apoi li se dă drumul. Din grămada de beţigaşe, jucătorii trebuie să „culeagă“ fir cu fir cât mai multe, fără a le mişca pe celelalte. Te poţi folosi de beţele deja recuperate ca să le obţii pe celelalte făcând manevre dintre cele mai năstruşnice (îmi amintesc cum le obligam pe unele „să zboare“ ajutându-mă de una-două piese adunate din snop...). La sfârşit, fiecare îşi socoteşte punctele cu care sunt „înzestrate“ beţişoarele lui. Există unul, a cărui culoare nu mi-o amintesc, ce reprezenta un fel de joker, iar scopul era să-l obţii pe acesta, nu doar să ieşi învingător la puncte.

Toate acestea i le scriam cândva unui prieten, mărturisindu-i că vieţile noastre seamănă cu acest joc. Dumneavoastră aţi reuşit să obţineţi până acum asul jocului de marocco? *Un învingător la puncte sunteţi deja în mod sigur, dacă stau să mă gândesc numai la momentul cutremurător din biografia dumneavoastră pe care l-aţi trăit acum trei ani...*

G.B.: *Marocco* este şi titlul volumelor al doilea şi al treilea din seria de patru, în curs de apariţie la Polirom, colecţia „Opere“. Din punctul meu de vedere, este un titlu bine ales, acoperă deopotrivă ce se vede şi ce nu se vede în cartea asta.

Copil, eram mult mai îndemânatic decât mai târziu, câştigam deseori jokerul. Beţişoarele nu erau de plastic („plasticul“ încă nu intrase cu de-a sila în viaţa noastră cea de toate zilele!), erau uşoare, puteai zice imponderabile, un lemn moale, brad sau tei, priză dificilă, odată intrate-n joc, căpătau brusc viaţă, se strecurau printre degetele tale, râdeau de tine. Tocmai citisem că la tropice creşte un arbore mai dur decât oţelul, ehe, dacă aş fi avut un marocco din lemnul ăsta, aş fi ajuns un mare campion. Altceva însă decât o amintire din copilărie, marocco era o întâmplare în cele din urmă stranie, de neînţeles, la Lahti, în Finlanda (Suomi!). Am povestit-o pe scurt într-o proză chiar la rubrica „Marocco“, pe care am ţinut-o lunar vreo doi ani la *Cuvântul*, nu ăsta de acum (dacă o mai fi apărând), ci seria anterioară, scoasă de nişte foarte de ispravă şi talentaţi tineri scriitori, de-ar fi să-l pomenesc numai pe Teodor Dună, poet de foarte clară extracţie, autor, cred eu, de cursă lungă.

Puzzle?! *Lumea în două zile*, de pildă, este o construcţie riguros geometrică. Rece, ermetică, de nepătruns. Cel puţin aşa am gândit-o eu. Imaginarul dă însă năvală, un fel de tsunami din calea căruia, în cele din urmă, trebuie să fug, să mă ascund. Rămâne ce se citeşte!

Ludicul este parte din sistemul meu de apărare. Sunt Berbec. Nu-mi place să fiu prins cu garda deschisă. Se întâmplă însă, mai ales atunci când cred că nimic nu mă poate atinge.

Câştigul la puncte este mai elegant, mai omenos, este de fapt un demers împotriva violenţei. Nu aş fi eu dacă n-aş spune-o: au existat adversari pe care cu o rea plăcere i-am văzut la podea, număraţi până la 30! În tinereţe, mergea. M-am lăsat însă de box! De multişor. Spectacolul continuă să-mi placă.

Da, am trecut în ultima vreme prin două vămi la limită. Nu pot, nu am încă voie să vorbesc despre asta. Dar ceva pot spune. Ceva pentru mine mai important decât (aproape) tot ce mi s-ar întâmpla. Un semn mi s-a trimis: credinţa mea este bună. Credinţa mea este simplă, de nezdruncinat. Eu cred că Dumnezeu coboară, ca în timpurile biblice, din când în când pe pământ. Birocraţia din Ceruri este, altfel nu se poate, complicată, greoaie, încât El coboară să vadă omeneşte, să ierte sau să pedepsească. În copilărie, L-am văzut într-o seară de denie, în Săptămâna Mare, şedea într-o strană, cea mai depărtată de altar. Era un om bătrân, îmbrăcat oarecum ca un ţăran pornit la drum lung. Da, în strana dinspre intrarea în biserică (oarecum izolată, fiindcă, la dreapta şi la stânga Lui, cele două strane erau goale, nimeni nu se aşeza acolo, cu toate că biserica era plină, plină), acolo era un călător care se odihneşte, gânditor şi obosit. Am întrebat-o în şoaptă pe doamna S., vecina noastră de pe strada Nordului din Bacău, cine este omul de la care, uite, nu-mi pot lua ochii şi nu îndrăznesc să mă apropii de el. Nu l-am mai văzut la biserica noastră, dar..., unde te uiţi tu, copile, nu-i nici un străin, sunt doar vecinii noştri, mai bine taci şi ascultă Evanghelia. El însă era acolo. Ca şi cum mi se dicta, am spus: aveţi dreptate, mi s-a părut... Dar El era acolo. A ieşit din biserică odată cu toată lumea, la sfârşitul slujbei, s-a pierdut în mulţime.

Şi L-am mai văzut o dată, sus, pe Obcinile Bucovinei, într-o dimineaţă de vară cu multă lumină şi zumzet de albine. Cosea iarba, pe costişa largă până sub pădure, în spatele unei case mici. Un ţăran bătrân, în putere, plete albe şi cămaşă lungă de cânepă, fără brâu, era foarte cald.

Aşa că, nu chiar demult, când era să plec, El a trecut (în carne şi oase) pe acolo, a întins mâna cu palma deschisă deasupra mea şi a spus: întoarce-te, nu te grăbi, ai treabă, doar Eu ţi-am dat să faci ce ai de făcut.

I.R.: *Vă e frică de moarte, domnule George Bălăiţă*?

G.B.: Nu ştiu. N-ai auzit? Am treabă!

(*România literară*, nr. 24, 2 iulie 2010)

10* De la Coventry, oraş din Anglia distrus complet de aviaţia germană în primele zile ale celui de-al Doilea Război Mondial.

Appendix

Fotoliul Baroni

Plecat de acasă încă din zori, cu o daravelă în târg, mă întorsei îndată după ora zece. În timp ce ronţăiam la repezeală ceva, mă oprii cu telecomanda în mână în faţa televizorului. Era miercuri. Nu sunt microbist, dar la Mondiale devin unul feroce. Mai ales după sferturile de finală! Nu cumva pierdeam o partidă importantă? Fiindcă mă uit cu patimă la spectacol, dar calendarul întrecerii se rătăceşte printre hârtii. Trec în grabă mare de pe un canal pe altul. Nimic. Pe „naţional“ se întâmplă însă ceva. Preşedintele ţării citeşte un discurs. Ocupă întreg prim-planul. După unele amănunte de decor îmi dau seama că totul se petrece la Ateneul Român. Se vede, în sfârşit, fundalul, un panou uriaş, litere la fel, Forumul Naţional al Culturii. Aşa carevasăzică… Nu puteam pentru ca să lipsesc. Mă instalez în fotoliul Baroni. O piesă veche, valoare mai degrabă sentimentală decât de colecţie. Multicompetenţa domnului preşedinte nu se pune la îndoială, este un bun naţional. Mi-l amintesc pe vremuri, la Iaşi, când era prim-secretar acolo, vorbind despre reciclarea deşeurilor menajere. Sau, altă dată, despre importanţa apei în natură. Şi despre taina revoluţiei române. Caut să mă dumiresc şi de data asta ce şi cum. Înţeleg abia după discursul imediat următor al prim-ministrului. El contrazice definitiv, cu graţie şi foarte respectuos, tot ce spusese preşedintele.

Un curs la o şcoală de cinema. Un vechi documentar uitat în rezerva de aur este proiectat în faţa cineaştilor eventual mai tineri, ca să se vază cum

nu trebuie făcut un film de actualitate. Al dracului profesor, regizor, mă rog, cine o fi acela! Renunţ la tot ce avusesem de gând să fac în dimineaţa asta. Rămân în fotoliul Baroni.

Urmează, pe rând, personajele instalate pe scenă.

Ministrul Culturii şi Cultelor. Elegant, costum de culoarea untului, ceva de moşier de altădată proaspăt întors de la Baden-Baden. Nu spune nimic. Badijonează pe ici, pe colo, raportează ceva, se angajează la altceva. Face însă o remarcă istorică: singura instituţie unde se pot observa cu adevărat schimbări radicale ar fi Biserica.

Preşedintele Fundaţiei Culturale Române, academicianul Augustin Buzura, nu este într-o zi tocmai bună. Silabiseşte cu greu un text care începe ca un soi de pamflet, o dă pe dare de seamă şi se încheie ca o rugă de căinţă. Se bâlbâie, tuşeşte, se îneacă. Se simt lacrimile, sudoarea şi sângele vărsat. Reuşeşte totuşi să termine înainte de a i se acorda primul ajutor.

Preşedintele Academiei Române, profesorul şi criticul Eugen Simion, vorbeşte despre importanţa ştiinţei. E oarecum mâhnit că nu a reuşit să publice şi el o carte la Editura Fundaţiei Culturale Române, aceasta dând prioritate autorilor români care trăiesc în străinătate. Încât el e hotărât să plece în exil în Bulgaria, ca să i se tipărească şi lui un volum la această importantă casă a cărţii.

Patriarhul Teoctist, în veşmânt alb, binecuvântează adunarea şi îndeamnă la toate cele bune şi cuviincioase.

Iubitor de turma sa, Preafericitul voi oare să îndulcească năvala îngerului pedepsitor? Fiindcă aşa apăru la pupitru, cu sabia goală în mână, Paler. Oratoria lui complicată bate între Ioan Botezătorul şi C.T. Popescu, să zicem. Blindat cu citate din clasici, ba, atunci când e cazul, şi din moderni. Oricând la îndemână, o parabolă. Sugrumat de emoţie şi îngrijorare, Paler a lovit în toate părţile şi nicăieri. Tehnica lui este bizară, infailibilă în acelaşi timp. Contrazicându-se de la un pasaj la altul, de la o frază la alta, de la cap la coadă, el reuşeşte totuşi să întreţină iluzia unui discurs coerent, logic, incoruptibil. De necrezut. Nu însă şi la noi. Toată suflarea pare convinsă că el a pus degetul pe rană. Dar el este mereu în altă parte. El abureşte în aşa

fel oglinda, încât nimeni nu se mai recunoaşte în ea. Premierul chiar crezu că e atacat direct, se supără şi o spuse, nu înainte de a-l asigura pe orator de întreaga stimă, preţuire, consideraţie. Iar preşedintele, foindu-se pe scaun, zâmbetul lui intraductibil, asigură adunarea că îngrijorările domnului Paler, da, sunt şi ale noastre. Dar oare cine suntem noi?! Cei doi înalţi demnitari luară de bună retorica lui Paler. Pe când el, artist, povestise un vis ce îl tulburase cu o noapte mai înainte.

Ora două trecute fix. Prima parte a Forumului se apropie de sfârşit. Ultimul vorbitor fu un prieten de seamă al ţării noastre, ambasadorul Braziliei la Bucureşti. Excelenţa Sa felicită pe toată lumea. Diplomat de carieră, el se arătă încântat de teza „democraţiei participative“, formulată de preşedintele Iliescu, şi consideră acest Forum drept o „iniţiativă roosveltiană“.

Urmă pauza de o oră, bufet la parter. Nu înainte de a fi semnalată prezenţa în sală a maestrului Irimescu. Cu pieptul acoperit de medalii, scăzut, dar acolo, maestrul se înclină asiatic de câteva ori, palmele împreunate, fruntea, umerii. Preşedintele anunţă vârsta pe care tocmai o împlineşte venerabilul artist, poate chiar suta de ani, dar zelul prezentatoarei TV, ieşită în faţă pentru a trage cortina, mă împiedică să aflu.

Adormii bătut de gânduri în fotoliul Baroni.

(*Ziua literară*, 17 iunie 2002)

Acul şi cămila

Un personaj care nu se termină niciodată şi vine din toate părţile este Silviu Brucan. Aerul de misit de casă mare şi „nu-i aşa“- ul repetat bătrâneşte de la o frază la alta îl situează performant între Cicicov şi Ostap Bender. Restul e literatură! Brucan e autorul unei vieţi ieşite din comun şi al unei importante opere scrise care nu mai foloseşte la nimic. Marxist absolut, dar fără nostalgii. Stalinist declarat, însă revizuit. Lucid, cinic, pătimaş, abil. Uns cu toate alifiile, dar niciodată trivial. Un mic campion al bunului-simţ. Până şi aşa ceva?! surâde şerpuit bătrâna doamnă Frida. Se pare că da, în ciuda aparenţelor. Când e vorba de S.B., totul pare posibil şi nimic nu e sigur. Se spune. Se presupune. S-ar putea crede. E de bănuit că. Simultan, Brucan există şi nu există. Aparenţele duc spre Ilf şi Petrov, dar fundalul este gogolian.

Le-a făcut pe toate. S-a scos din toate cele. I-a ieşit şi pe vremea lui Dej, şi în timpul lui Ceauşescu. O singură strategie: supravieţuirea. O sută de tactici: după împrejurări. Vânat de Siguranţă, a scăpat de temniţă, s-a ales doar cu niscai mustrări. Urmărit în draci multă vreme de Securitate, în 1988 se alege, după două luni de interogatorii dure, cu felicitări din partea colonelului investigator, „un profesionist adevărat“: „profesor Brucan, după toate aceste zile, vă respect“. Asta nu e scrisă în dosar, dar i-a spus-o colonelul, ne asigură dom’ profesor. Şi de ce nu l-am crede? Urmarea? Câteva luni de surghiun în Dămăroaia. O aruncătură de băţ din Primăverii, dacă o iei pe scurtătură. Degrabă, toată mahalaua fu de partea lui. De la şcolari şi până la preotul paroh. Omenie rrromânească. L-am văzut la

televizor cu un dosar gros în mână, foile arse pe margine. Povestită de el, recuperarea acestui document seamănă cu o poveste de capă şi spadă. Dar dacă e adevărat? *Why not*?!

Supărat rău de tot la început pe capitalism, indignat pe socialism în cele din urmă. Aceşti câţiva bătrâni ilegalişti şi viaţa lor în casele de pe lacuri. Experţi în alibiuri, marcaţi de sechele, rezistenţi la trecerea timpului. Există un numitor comun, dar, între ei, Brucan face figură aparte. El este prin excelenţă un om al tranziţiei. Personaj de primă mărime în primii ani de comunism şi la fel imediat după 1989. Între timp, cetăţean al Universului. Din când în când, domnul profesor. Altfel, tovarăşul Brucan *for ever*. Un om pentru politică, mai puţin pentru istorie. Eternitatea, se pare, nu-l interesează. Brucan este parte din specificul nostru naţional. Astăzi, chestiunea „specificului“ (după ce a tulburat aproape un secol minţi dintre cele mai luminate) nu se mai poartă, dar, într-o formă sau alta, va exista totdeauna. Bucureştean la prima generaţie, prin destule ale sale, S.B. este un românaş sadea şi, ca noi toţi, cu unele lipsuri! Încolo, vântură-lume, bun de gură şi de condei, nu totdeauna antipatic, rolul de neaoş i se potriveşte ca o mănuşă, Mitică la cafenea, bere şi bancuri, în rest, altă gâscă-n altă traistă, ca orice om foarte deştept, problematic şi ros pe dinăuntru şi de bune, şi de rele. Politolog, autor cu oarece faimă *à l’époque*. KGB, CIA, MOSSAD. Toate trei la un loc? Nu cred că încap! Turist politic pe vremea Cortinei de Fier, asta da! El o dădea uşor la o parte ca pe o perdeluţă de borangic. Uite paşaportul, nu e paşaportul. Diplomat, om de televiziune. Ar fi putut să fie chiar părintele noii agriculturi socialiste. Dar nu a fost. Moş Tache. Profesor de marxism. La IMF, dar şi la câteva universităţi americane. Disident adevărat, venit din Vechea Gardă, şi nu din cârciuma de la şosea. Gurile rele spun că, vreo câteva zile, dacă nu săptămâni, la începutul anului 1990, Brucan a fost stăpânul ţării. Gurile şi mai rele adaugă: bine că n-a rămas! Pragmatic şi lipsit de imaginaţie, excesiv de prudent, el se mişcă totuşi repede, date fiind părţile lui forte: instinctul de orientare şi uşurinţa de a comunica şi de a-şi face relaţii.

Ce ar mai putea fi? Nimic! Fără numai cămila care să treacă prin urechile acului, cum cu înfricoşare se pronunţă textul sacru. Un apel la firma de consultanţă a domnului profesor ar fi oare nepotrivit? Dacă nu cumva s-a şi aranjat, dar deocamdată e strict secret…

Îl urmăresc la ProTV, duminica la prânz. *Profeţii despre trecut* este un titlu care îmi aminteşte iarmarocul de altădată, baraca la intrarea căreia scria mare, negru pe portocaliu: „afară-i vopsit gardu', înăuntru-i leopardu'".

Frumos pieptănat, ochios şi bărbierit la sânge, junele Mândruţă îl provoacă galeş. Ucenic ascultător? Întrebările sunt puse pe faţă, profeţiile vin de acasă, gata scrise. Moş Tache le citeşte, le mai trage de păr, când cu afurisenie, când cu cădelniţa. Câteodată pune şi note.

Îl asculţi şi îţi dai seama că îl ai în faţă chiar pe Buricul Pământului. Nicăieri, nimeni nu ia o decizie importantă înainte de a-l consulta pe dom' profesor. Nici în ţară, nici pe mapamond. El pare a fi consilierul de taină al Marilor Puteri. Dar şi al micilor investitori. Prezent în cancelariile Occidentului şi în misterele Orientului. La o adică, prin anii '80, Bush a intervenit drastic pentru el la Ceauşescu. Iar Gorbaciov a ratat fiindcă nu l-a ascultat pe Brucan atunci când l-a primit în mare taină la Kremlin, în 1988.

Dar există în spectacolul Brucan, aşa de bine regizat, şi o anume gratuitate, o plăcere a aventurii, saltul în gol. Cu toate că, trapezist de forţă, zburător spectaculos, Brucan a făcut-o întotdeauna cu plasa dedesubt, iar când a fost cazul chiar protejat în lonjă. La urma urmei, de ce nu? Au încercat-o atâţia şi nu le-a mers. El a simţit la timp când poate lua totul pe cont propriu.

În jungla din Mato Grosso, Blum, dentist, se întâlneşte cu Weiss, anticar. Nu se văzuseră din tinereţe. Înarmaţi cu arcuri şi săgeţi, desculţi, doar o pielicică de pumă în jurul şoldului, trăiau de mult viaţa băştinaşilor. Vorbesc câte în lună şi stele. Dar despre Moscovici ce ştii? Care Moscovici? Cum care Moscovici, cerealistul, colegul nostru de la Liceul „Lazăr"… Aaaa, sigur că ştiu, am auzit, e mare aventurier, trăieşte la Bucureşti.

Un banc vechi din vremea lui Ceauşescu, pe când dom' profesor complota cu generalii în Parcul Herăstrău şi făcea naveta Bucureşti – New

York – Londra – Moscova – Bucureşti. Şi, în cele din urmă, Bucureşti – Bucureşti, via Dămăroaia. Etc.

(*Ziua literară*, 22 iulie 2002)

Voiaj

„De lacrimi şoselele-s pline.“
Nichita Stănescu

În primăvara anului 1968 am tot umblat vreo două săptămâni prin Cehoslovacia. E un fel de a spune astăzi Cehoslovacia. Ce ar putea fi chestia asta? O fantezie a tipilor iremediabil boemi care au pus la cale Tratatul de la Versailles? O malversaţiune a celor doi domni, altfel europeni de marcă, Masaryk şi Beneš?! O şmecherie comunistă? Vorba ultimului Caragiale, era o vreme de lacrimi…

Era un grup de scriitori români mai mult sau mai puţin tineri, un cocteil trăsnet, după o reţetă a timpului, cred că se mai păstrează pe undeva. Eram şapte. Nu-i spun acum! Doar de Nichita vorbesc. Era şi el.

Pe peronul Gării de Nord, la plecare, abia de ne dăduserăm mâna. Ne-am cunoscut la Praga, în recepţia hotelului, am fost strigaţi pe numele de familie, un fel de stanescubalaita, se auzeau mai ales consoanele, ni s-a dat o singură cheie. Acolo e camera voastră. Bănuiesc că în protocolul „uniunilor“ intra un anume regim de austeritate. De pildă, la hotel, doi într-o odaie. Fireşte, dacă nu era vorba despre persoane importante. Noi nu eram aşa ceva. (În treacăt fie spus, nu am înţeles niciodată cum funcţionau finanţele în sistemul comunist, numit provizoriu, până la victoria finală, socialist. Statul era singurul proprietar, stăpânul absolut. Totul era bătut în cuie. Controlat, planificat, supravegheat. *Mane, tekel, fares*. Cine naiba pierde, cine câştigă, cine şi pentru ce face economii, cine risipeşte şi cine adună, de ce aia e mai scumpă şi ailaltă mai ieftină şi tot aşa… Într-un

vodevil de epocă, cineva spunea despre ce se numea atunci „plata prin virament“: dragă, asta-i aşa, că unul se face că dă şi altul se face că ia! Modelul nemărturisit al sistemului era, blestemată la învăţământul politic, maşinăria capitalistă, de fapt, singura posibilă de când lumea, de la primele acte de vânzare-cumpărare, tranzacţii comerciale şi restul, numai că distorsionată monstruos. Ar fi de mirare că mulţi economişti din vechea gardă sunt încă la fanion? Şi umblă vorba prin Europa că unii chiar sunt buni. Bineînţeles, surâde doamna K., nu te grăbi să-ţi măreşti singur doza de extraveral, cine poate să creadă că Iorga însuşi a fost în liceu corigent la istorie?!)

Am strecurat paranteza asta fiindcă a fost primul subiect de conversaţie cu Nichita, odată ajunşi în garsoniera noastră comună. Altfel, hotel de modă veche, marmură şi boaiserii patinate, lifturile ca nişte cuşti împărăteşti, cristal şi aliaje metalice stins licăritoare ca luna palidă după ploaie, iluminaţii complicate, catifele şi mătăsuri grele, totul bine păstrat, dar vechi, uzat, rosături şi pete destul de bine ascunse, o eleganţă stătută, palat masiv, fostul imperiu. Pentru mine, provincial mult citit, dar deloc umblat, totul era atrăgător şi exotic. La Brno, într-un restaurant cu multă istorie, în holul imens placat cu stucaturi preţioase şi lampadare Tiffany – copii făcute de meşteri sticlari din Boemia, ni se spune la ureche –, nişte tineri cu plete castanii, îmbrăcaţi cam fistichiu, dar curăţei, vindeau ziare libere, tabloide ilustrate de mână şi multiplicate la indigo, tot felul de manifeste politice, oficial, în zona de influenţă sovietică, socotite incendiare, de fapt, declaraţii mai degrabă patetice despre necesitatea comunismului cu faţă umană. Iar la baza scării de marmură, ghemuit pe prima treaptă, un ins cu pantaloni negri şi vestă în dungi îţi lustruia bombeurile cu o fâşie dublă de catifea mov şi tălpile pantofilor cu o bucată de pânză de sac foarte groasă şi aspră. Când îţi răsucea cu palma lui încreţită laba piciorului băgată în pantofi şi o întorcea îndemânatic cu talpa în sus, te gândeai la fierarul care potcoveşte caii… Aveam mintea şi simţurile mereu la pândă, eram însă ageamiu într-ale vieţii. Şi trecusem de treizeci de ani. Dar nu călătorisem. Era prima mea ieşire din ţară. Mi-ar fi plăcut aşa de mult să pot călători *la timp*, încât, de l-aş fi

întâlnit pe Cel-de-pe-Comoară, cine ştie ce pact aş fi fost în stare să fac. Nu mi s-a oferit limita asta. Cât despre Nichita, nu ştiu, poate să fi fost mai umblat, dar lui nu îi plăcea să călătorească. Acum stăteam pe marginea patului, beam un rachiu de piersici şi făceam politică. Tonul maxim ludic. Bătrâne, ai dreptate, râdea, chiar aşa, cine dă şi cine ia?! Uite, n-am ştiut-o pe asta, hai, să trăieşti!

Petrecuserăm multe ore împreună în tren, dar nu schimbasem nici o vorbă. Eu nu cunoşteam mai pe nimeni, veneam de la Bacău. Nu sunt timid, dar sunt foarte emotiv. Publicasem două cărţi, nuvele şi povestiri, luasem şi nişte premii, iar între timp fusesem aproape dat uitării, eram aşadar în plină carieră profesională. Nu aveam nici un fel de atingere cu viaţa literară bucureşteană. Încercam, cu filtrele mele, să-mi evaluez companionii. Erau şase. Se pare, nu aveam organ pentru nici unul. În tren s-a mâncat şi s-a băut bine. Gustasem şi eu, în sfârşit, murături dulci. *Mittel Europa*! Pentru un european din Est, aşa începe Europa… Aproape tot drumul l-am petrecut în vagonul-restaurant. Nichita nu a fost deloc cu noi. Stătea la altă masă, împreună cu doi tineri muzicieni şi un domn mai în vârstă, matematician, se pare, mergeau şi ei la Praga. La un loc, cei patru păreau veniţi din altă parte. Semănau prea puţin cu cei cunoscuţi de mine până atunci. Alt desen al feţei, alte gesturi, alt „aer“. Mă simţeam bine între „ceilalţi“, se formase ad-hoc o mică lume de vacanţă, frivolă şi agreabilă. Eram pe vremea aceea un partizan *underground*. Îmi exersam aşadar în societate, neîntrerupt şi fără milă, spiritul de observaţie. Nu mă îndoiam nici o clipă că sunt cel mai bun în treaba asta! Nu notam nimic, sigur fiind că numai ce se instalează organic în memorie are valoare. Eroare de care mi-am dat seama mult mai târziu, când am început să notez bezmetic totul.

Îi priveam pe cei patru. Nichita se pronunţa „exact“ prin ce mi se părea mie mai important, atunci, dar şi acum: firescul, naturaleţea. Lipsa oricărei fandoseli care umbreşte de obicei imaginea omului public. Aroganţă, dispreţ? Suficienţa care te îngreţoşează azi la tot pasul şi chiar acolo unde te aştepţi mai puţin? Nimic, dar nimic din toate acestea. Simplitatea era puterea omului adânc Nichita Stănescu şi dădea chipului său o lumină

aparte. Un halou, sursă de mister, dar şi un apel la bun-simţ. Era o natură aleasă, un exemplar foarte rar, o făptură dintr-o specie care se stinge. Dacă nu s-a şi stins. Nu se putea comunica oricum cu el. Geniul a făcut o alegere bizară. Pe de o parte, boema sălbatică, pofta distrugerii de sine. Pe de alta, o minte clară ca un diamant, o inteligenţă rece, scăpărătoare. Raţional, senin, coerent, luptător. Viaţa şi-a dus-o precum marii damnaţi din toate timpurile. Dar opera lui nu are nimic maladiv. Sufletul lui este sănătos tun. Doar trupul să fi purtat blestemul?

Oriunde s-ar fi nimerit să fie, în orice mediu social, în cercul cel mai snob sau între petrecăreţi de profesie, Nichita nu avea rival. Farmecul lui irezistibil alunga efemeridele care doar din asta trăiau. Îi vedeai cum dispar într-un nor de invidie. Generaţii de critici vor avea încă de lucru la opera lui. Piticii îl scuipă şi îl arată cu degetul, altceva nu le iese. În uitare vor petrece şi ei. Ca şi aceia care s-au făcut că nu îl văd în timpul vieţii lui şi îl laudă cu nesaţ acum. *All right*! Să trecem…

De fiecare dată când ne întâlneam, evocam, uneori într-un duet clovnesc, ca nişte inşi care au făcut armata împreună şi se văd la întâmplare din an în paşte, zilele din voiajul de atunci. Bătrâne, făcea Nichita, nu se poate spune că n-am tras şi noi o gură de aer din Primăvara de la Praga… Dar domnul Mrzena, bătrâne! Omul ne plăcuse mult. Însoţitorul nostru. Încă verde la peste şaizeci de ani. Un trecut amestecat, despre care povestea fără sfială. Vorbea toate limbile slave, iar din celelalte doar franceza, româna, germana şi italiana. Ne-am urcat în avionul de Brno după o noapte albă, plină de întâmplări la Praga şi prin împrejurimi. Avionul era aproape în întregime ocupat de ofiţeri superiori din armatele Pactului de la Varşovia. Minus românii. (Un concetăţean ne-a povestit că a intrat într-un magazin să cumpere o valiză. Când a aflat că e român, şeful magazinului l-a pupat pe obraz şi i-a făcut cadou o cravată.) Se făceau chipurile manevre de rutină. Peste scurt timp a urmat Invazia. Domnul Mrzena: ştiţi ce a spus colonelul polonez? Noi (în cor): nu! Treceam din mână în mână o sticlă de şliboviţă adusă de domnul Mrzena, spunea el, doar cu câteva zile înainte de venirea

voastră, direct de la sursă, Sarajevo, am avut treabă acolo, iar pan polcovnic a spus: ia te uită, au venit şi naţionaliştii români!

La castelul Špilberk, unde încă din secolul al XVIII-lea erau ţinuţi în lanţuri deţinuţii politici, ghidul dădea plânsul pe râs. Un personaj din insectarul Hašek-Hrabal. Omul avea har de mare comic. Din faţa lui boţită, folosind mâinile, cravata neagră, un pieptene sau o bonetă militară, el schiţa caricaturi remarcabile, Stalin, Hitler, Mussolini. Nichita scanda copilăreşte: ai văzut, bătrâne, râsu'-plânsu'…

Într-o altă noapte albă, pe cheiurile Vltavei, improvizând o mică istorie comică, spulberată pe măsură ce se construia de amănunte grave sau groteşti, Nichita m-a iniţiat (ia aminte, bătrâne, ai de-a face cu un guru faimos!) în tainele vieţii literare bucureştene, să vezi şi să nu te miri, bacoviotule, de ce nu te mai vrea *Luceafărul* şi de ce te ţine la naftalină *Gazeta literară*, unde şi eu cu onor iau leafă mică. Bătrâne, eu servesc gustările astea în sos comic, ca să nu-şi ia prietenii mei lumea-n cap…

Pluta pe creasta valului

În staţia de autobuz, lângă taraba pe care se vând romane traduse din fuga calului, o veche cunoştinţă mă întreabă: de ce nu te adaptezi, domnule, piaţa te cere la zi, nu cred că n-ai fi în stare să scrii *aşa*, dar despre faliţii noştri care-i avem, zău că, de te-aş vedea pe o copertă aurită ca asta, aş rupe din pensia mea şi te-aş cumpăra… Nu apuc să deschid gura, el continuă: cutare pe care cred că-l cunoşti, l-ai publicat la dumneata la editură pe vremuri, a primit acum vreo patru ani o comandă de la un pirat de apă dulce, scrie-mi, zice piratul, două romane americane scurte pe schema doamnei Brown, eu ţi le plătesc omeneşte şi le public treaba mea cum. Autorele le-a scris în trei luni pe amândouă. Au apărut rapid şi semnate chiar de doamna în chestiune, n-ai să crezi, s-au vândut pe loc, unul l-am citit şi eu, era foarte bun, cu banii încasaţi, românaşul şi-a cumpărat apartamentul, ba şi ceva lucruri noi în casă, editorul s-a dat la fund şi a investit într-o afacere mai rentabilă, ia-l de unde nu-i, că altfel eu i-aş scrie ăleia în America să-l dea în judecată… Unde sunt autorii români? face revoltat amicul. Să importăm de la americani *altceva*, nu *carte*. Altceva ce? întreb. Nu contează, spune amicul şi se urcă mai sprinten decât îl arată şuncile în autobuzul „lui“, tocmai atunci oprit în staţie.

*

Sunt un înrăit cititor de romane. Nu pot renunţa. E ca un drog uşor, nu dă dependenţă, doar o plăcută, neliniştitoare euforie. Un soi de masochism care îmi încarcă bateriile. Şi asta cu cât tomul în chestiune este mai comun, mai încărcat altfel spus de viaţa imediată, trivială, comună, dar plină de cele

mai crude şi josnice adevăruri cotidiene. Am nevoie de aceşti stimuli nocivi, de lenea asta intelectuală, de povestea gata făcută, de posmagii de cu seară muiaţi. Cred că este un risc fără de care nu poţi atinge miza cea mare. Îl citez a multa oară pe Santayana. Santayana a spus: „Totul în natură e liric în esenţa sa ideală, tragic în destinul său şi comic în existenţa sa“. Dar ca să ajungi aici trebuie să treci prin vama prostului-gust, să scapi necontaminat, să înţelegi această aventură primejdioasă. Merită! Oricum nu poţi fi neîntrerupt inteligent, binedispus, amuzant şi profund totodată şi mai ştiu eu cum… Lasă, că ar fi plicticos, ba chiar suspect.

Citesc romane mai cu seamă dintr-o nostalgie pentru secolul al XIX-lea. Secolul romanului. Atunci s-au scris capodoperele. Atunci s-a zidit opera. Marii autori din veacul XX experimentează la nesfârşit, risipesc geniul prin laboratoare, mimează vechi scheme, trucuri, atmosferă, parodiază mitologiile. Dar unde sunt marile „personagii“ care dau nume şi eternitate romanului? În secolul trecut! Père Goriot, Julien Sorel, Raskolnikov, Rastignac, Pierre Bezuhov, mândrul Bolkonski, Karamazovii, M-me Bovary, prinţul Mîşkin, Gruşenka, Jane Eyre, Eugénie Grandet, David Copperfield, Oblomov, contele de Monte-Cristo, căpitanul Nemo, Nana şi cea mai nefericită şi mântuită prin dragoste dintre femei, Anna Karenina…

Dar totul a fost scris cu mult înainte de inventarea romanului. Socotit, cântărit, împărţit de la început. *Mane, tekel, fares*. Şi încă ne-a rămas destul. Ecleziastul, încă de pe atunci, oho, căina lucrul omului pe pământ şi trecerea prea repede prin lume a tot ce pare etern bietului om cât este viu, dar tot Ecleziastul, fiul lui David, te îndeamnă să nu stai, să te mişti, să gândeşti, să faci, să crezi etc. „Nu este nimic nou sub soare“, murmură Propovăduitorul, dar tot el spune: „dacă un om trăieşte mulţi ani, să se bucure în toţi anii aceştia“… Cei care au scris Biblia, artişti geniali şi plini de păcate, se apără şi ei cum pot, încarcă viitorul cu enigme de nepătruns, egoismul lor feroce (chiar dacă spiritul lui Dumnezeu răzbate înfricoşător şi tandru prin glasul câte unuia) este aşa de uman, aşa de aproape…

*

Eu nu sunt un „autor de romane“. Deşi le scriu şi foarte rar le public. Ce o mai fi se va vedea. Dar ce scriu eu? Eu scriu o poveste fără sfârşit. Din când în când, povestea asta ia o formă sau alta. Nu cred în „genuri“ literare. După cum „generaţie“ nu-mi spune mare lucru. Dar construcţiile mele (sau risipa mea) pot fi numite poeme, nuvele, eseuri, romane. Cantitatea nu mă impresionează. (Doar atunci când este vorba despre fenomene naturale, taifun, cutremur, potop, îngheţ sau, prin excepţie, Balzac, un monstru rătăcit printre pământeni.)

Nu-mi place să vorbesc despre mine, dar, cu meseria asta imposibilă a scrisului, nu am încotro. Dacă îmi dau uneori drumul, o fac ispitit de actorul care zace în mine. Cu plăcere multă aş fi încălecat scândura scenei. Dacă n-aş fi fost emotiv şi de m-ar fi înzestrat Cel de Sus cu mai multă ipocrizie şi invidie. N-a fost să fie! Multă vreme mi-a fost teamă cumplită de singurătatea mea. Nu mi-a trecut niciodată, dar cu scurgerea timpului am învăţat să cooperez cât de cât cu această capricioasă însoţitoare. Scriu uşor şi senin. A nu se înţelege prin asta chiar *uşor* şi *senin.* Tocmai am recitit pagini scrise (şi nu dintre cele publicate, mai ales „eseuri“, Camil Petrescu spune, prin ’23 sau ’32, cam aşa: de la Tisa pân’ la Nistru, totul numai eseu… Această scurtă frază cu predicatul ascuns, ca un trăgător de elită care îşi aşteaptă prada, spune despre autorii autohtoni mai mult decât o teză de doctorat, bibliografie, citate, academii. Şi când te gândeşti că există tâmpiţi azi care îl ignoră sau îl batjocoresc pe C.P. Cameluş, spun ei, n-are operă. Uitând că *Patul lui Procust* este un roman de anvergură, original şi problematic, versiunea franţuzească recentă a produs acolo vâlvă şi mirare, vai, de l-am fi tradus la timp. Cel mai bun *Danton*, au spus nu demult iluştri oameni de teatru din alte ţări de soare pline. Unde s-a jucat? Mai nicăieri. Ce este de făcut? Nu ştiu. Doar dacă îndemnul paşoptist al lui Heliade Rădulescu „Scrieţi, băieţi, numai scrieţi“ mai spune ceva. Toată lumea se plânge la noi că nu suntem cunoscuţi în lume, că n-avem traduceri bune, traducători, instituţii care să... şi aşa mai departe. Ton „de revoltă şi de jale“! Nu am auzit însă pe careva îndoindu-se, poate că lipseşte ceva important, misionarismul nostru e găunos, nu sunt prea multe de spus,

lipseşte tentaţia universalului, orizontul se opreşte în gardul vecinului, n-om fi chiar aşa duşmăniţi de restul lumii, complotul antiromânesc şi celelalte mafii, hai să facem vivisecţie. Când o face câte unul – rar, rar –, e trecut pe lista neagră a naţiunii. Lasă că şi ăla spurcă şi dispreţuieşte, o dă nu ştiu cum pe înjurătură şi silă şi, oricâtă dreptate ar avea, nu se potriveşte. De ce? Fiindcă o face din vanitate şi ură, în loc de iubire şi înţelegere. Ce este de făcut? Nu ştiu), aşadar mi-am recitit pagini scrise în ultimul *lustru*, ca să nu spun primul cincinal postdecembrist. Unde liniştea, unde seninătatea? Mâna care scrie este o gheară, iar mintea bântuită de stafii. Ca şi alte texte mult mai vechi în care băşcălia, răceala, indiferenţa, cinismul, la celălalt pol mimează starea de graţie. Nu se poate scrie *bine* decât atunci când eşti netulburat. Să reuşeşti asta oricât de greu ţi-ar fi, oricum ai trăi. Nu trebuie să fii neapărat bolnav de moarte ca să scrii *Moartea lui Ivan Ilici.* Dimpotrivă. Dacă Hans Castorp nu s-ar fi vindecat în sanatoriul unde venise pentru câteva zile şi rămăsese ani îndelungaţi, Thomas Mann nu ar fi scris niciodată *Muntele vrăjit.* Cât despre paranteza mamut de mai înainte, am pus-o aşa, fiindcă îmi place să fac pluta pe creasta valului. Poate vreun dascăl nebun după literatură o dă vreodată la un extemporal: analizaţi d.p.d.v…

*

O sechelă din vremea vechiului regim este şi falsa teorie a „romanului absolut“. Fiindcă ştiinţele sociale, politice, istorice etc. nu funcţionau, scriitorul român s-a drogat cu ideea că în roman el poate, în sfârşit, pune „tot“. Astfel, un concept estetic de aiurea se deforma la noi într-o teză ocultă, mulţi amăgindu-se cu iluzia că, iată, sunt „sincronici“. Folosind lupa şi cravaşa, stăpânirea a dat pe de o parte apă la moară amatorismului (infiltraţie nocivă atunci când nu se mulţumeşte, firesc, să rămână o frumoasă petrecere în timpul liber), iar pe de altă parte a silit mintea şi aşa înfierbântată a profesioniştilor să creadă în ce nu există. Şi anume că este posibil un gen care să le cuprindă pe toate, să duci de nas cenzura şi să iei piuitul consumatorului. Romanul total. Tabu. Absolutism imbecil. Un fel de

struţocămilă, specie autohtonă selecţionată în urmă cu vreo două sute de ani de faimosul bestiarolog european, prinţul Dimitrie Cantemir. „Să facem totul…“ De ce nu şi în arte?! Medicul ideal în leprozerie este el însuşi un mare lepros… Iar dacă e absolut, nu poate fi decât genial. Aşadar la vânătoare de capodopere. Care să ne mântuie de blestemul realismului socialist, la început declarat, pe urmă trucat în fel şi chip. Între timp, opera se cam rătăceşte. Intră aici, ca în traista lui Ivan Turbincă, şi cei „mari“, şi cei „mici“. Am fost laolaltă. Cine nu are puterea să se judece singur este de pe acum terminat. Eu descriu, de fapt, o stare a mea, nu cer nimănui nimic, nu îndemn, nu judec şi nu „chem“ la ceva. Este ca şi cum aş povesti un vis. Confuzia valorilor azi este urmarea *directă* a confuziei provocate şi întreţinute cu un diabolism de iarmaroc, dar eficient decenii la rând (însă cu adânci rădăcini în trecutul naţional, într-o lume unde elita intelectuală din toate timpurile nu şi-a asumat responsabilităţi prin alte locuri considerate naturale), şi nu o componentă a *tranziţiei.*

*

Rămân un fidel cititor de romane. De ce?

Îmi amintesc mai clar decât orice întâmplare recentă cum, pe vremea când locuiam în peşteră şi ne înţelegeam prin semne şi sunete guturale, odată foamea şi frigul oarecum potolite pentru o clipă, pe înserate, ne strângeam în jurul focului. Câte unul mai isteţ (urât, pipernicit, slab vânător, dar bun de gură) se apuca să povestească ce văzuse, ce auzise peste zi, ce-i trecea lui prin cap. Îl ascultam până cădeam istoviţi în somnul nostru sălbatic de atunci, chirciţi în blănurile aruncate peste noi calde şi ude, abia jupuite de pe carnea jivinelor pe care multă vreme am înghiţit-o crudă, până când una dintre femei, în marea ei lăcomie, scăpă o bucată mai grasă pe jăratic şi mirosul îi făcu pe toţi să-l uite pe povestitor, să se repeadă, să amuşine, să-şi smulgă unul altuia fleica arsă. Pe când în capul femeii jefuite se iveau foarte palide încă zorile furiei feministe. Iar povestitorul adormea cam de fiecare dată flămând, în clefăiala şi râgâitul semenilor, bântuit de

fantasmele lui, până în altă seară când, iarăşi pentru o clipă, devenea stăpânul (absolut!) al turmei.

(*Dilema*, octombrie 1995)

Consecinţele unui text amânat

În urmă cu trei săptămâni, domnul Paul Cernat mi-a cerut un răspuns la „ancheta cu prozatorii“.

Am răspuns da, pe loc. Ba chiar cu oarece entuziasm care mai târziu mi s-a părut amuzant şi nu prea caraghios, îmi depăşea vârsta, dar nu şi curiozitatea profesională. Am cerut o săptămână de răgaz (între timp s-au făcut trei). Mi s-a acordat colegial. *Observator,* o revistă încă fără trecut, cu un prezent ambiţios şi, nu mă îndoiesc, capabilă să îşi rişte viitorul, mă interesează ori de câte ori o cumpăr. Destul de rar. Domnul Cernat a avut amabilitatea să-mi procure (fiindcă nu le aveam) numerele în chestiune. Le-am citit şi mi s-a părut că merită să mă implic.

Convins că bătălia pentru roman în anul 2001 este o cauză pierdută, tocmai îmi încărcam bateriile. Războiul romanului s-a câştigat, după opinia mea, şi nu la noi, nici nu-l aveam, spre finalul secolului al XIX-lea.

Veacul maxim. Un şir de nume scrise la repezeală „din memorie“ pe manşeta unei gazete. Ajunge atât ca să-ţi dai seama, fără să fii prea glumeţ, personaj de tranziţie, cobai al prea multor experienţe, te uiţi şi, oricât de sastisit, vezi că secolul al XIX-lea are cea mai mare densitate de genii pe metru pătrat! Ca să scurtăm drumul. Răsfoiţi micul *Larousse*, o sursă de informaţii accesibilă oricui. Literatura, electricitatea, muzica, filozofia, artele fericit numite altădată „frumoase“, matematica, structura atomului, calea ferată, chimia organică, automobilul, aeroplanul, cinematograful, fotografia, psihanaliza, economia, politica, aventura podurilor suspendate şi a zgârie-norilor. Plus valoarea. Anarhismul. Războaiele coloniale. Creşterea

şi prăbuşirea imperiilor. Teoria raselor. Descifrarea hieroglifelor. Statele naţionale. Utopismul în erecţie. Tot ce am trăit noi pe faţă şi pe dos începe atunci. Când se murea de oftică şi se scriau romane geniale. Când, din violenţă, tandreţe, naivitate, spirit practic şi inteligenţă, se ridica între două oceane America America America, unde s-a învăţat cum se poate trăi *binele* şi *răul* dincolo de Bine şi Rău, civilizaţia *simultanului*, iluzia perfectă, singurul loc de unde viitorul se vede cu ochiul liber, chiar dacă nimic nu seamănă cu ce va fi. (N.B. Când Dumnezeu a făcut America, el a folosit metoda lui James Joyce. I-a ieşit un roman extraordinar, al cărui subiect nu poate fi povestit. O carte cu un milion de imitatori, imposibil de judecat în valoare absolută, dar care îşi înghite cititorul precum chitul pe Iona). Nemaiîntâlnitul „progres tehnic“ din secolul XX este de fapt o prelucrare artizanală a spiritului creativ din veacul trecut? *O parte doar din el.* Prin anii ’30, un medic faimos („Nobel“ pentru ştiinţă) a scris o carte, astăzi uitată, *Omul, fiinţă necunoscută*. Uitată! Citiţi sau recitiţi astăzi cartea asta. Veţi vedea cât de aproape s-a mers mai departe…

Să nu uităm că mulţi dintre cei care dau sens şi amploare secolului XX sunt, în fond, „oameni ai secolului al XIX-lea“. Nu fiindcă s-au născut atunci, ci prin natura operei şi fatalitatea destinului. Einstein, Thoman Mann, Picasso, Joyce, Stravinski, Chaplin, Brâncuşi, Gandhi, Albert Schweitzer, Fleming, Churchill. Ca să aleg dintre *cei buni.* Răul are şi el agenţi importanţi, de-ar fi să numesc numai doi, *neamţul* şi *rusul* (gruzin!), inventatori şi maeştri ai genocidului prin colonii penitenciare numite lagăre de reeducare prin muncă, luaţi aminte, prunci şi ei ai temeinicului veac burghez al XIX-lea. Aparţinând însă, prin demonica lor aventură, în exclusivitate, s-ar putea spune, secolului XX.

Un secol de tranziţie. De-a dreptul avangardist în performanţe tehnice, derizoriu prin triumful cinismului, ca şi prin acceptul „lumii pe dos“ ca alternativă şi, în cele din urmă, ca model unic. Un fel de vampirism politic, social, cultural etc. contaminează pe termen lung generaţii întregi. Sex, ură, violenţă, drog. Viteza sub cele mai variate forme. Multă poftă de viaţă. Nu şi iubire. Tragedia este mereu prezentă în cotidian. Tragicul însă se stinge în

grotesc. Grotescul diminuează considerabil stilul. Omul secolului al XIX-lea este raţional şi sentimental, indicele lui de rezistenţă este caracterul. Astăzi, omul de caracter este mai degrabă un dur. Sentimentul pare abolit în favoarea emoţiei crispate, un fel de ejaculare precoce.

Nu mai spun că este de tot plăcut să răsfoieşti o colecţie ilustrată din secolul al XIX-lea. Dagherotipurile, desenele în peniţă, marile pânze epice în pastă groasă, laviurile, primele plăci sensibile. Interioarele, laboratorul, fabrica, proletariatul la iarbă verde duminica, alergările de cai, saloanele de pictură, vernisajele de toamnă, vai, parcă e o îngheţată care se topeşte, va exclama o doamnă în faţa primelor pânze impresioniste. Vilegiatura pe plajele de la Mediterana, dar şi în ceţurile baltice, domnii se scaldă în tricouri negre, doamnele în pantalonaşi cu dantelă. De la *Originea speciilor* la *Cărţile junglei* se poate cu uşurinţă vedea cum ce nu s-a făcut atunci s-a gândit şi a fost scris. Mai mult, secolul al XIX-lea conţine, cred unii, *codul* pentru prospectarea primei sute de ani din mileniul trei. Când va lua probabil sfârşit provizoratul veacului trăit în parte de noi. Când paranoia va înceta să fie măsura tuturor lucrurilor…

Aşa că era de lucru, nu glumă! Când îmi amintii deodată că *Dilema* tipări (în felul ei plin de mofturi cărturăreşti şi nu numai, dar niciodată rece, acolo trudesc săptămânal cei mai deştepţi moftangii români, eu însumi am publicat două articole în zece ani şi m-am simţit ca acasă), tipăriră, cum ziceam, cei de la revista din Aleea Alexandru colţ cu Pangrati un număr (145, 20-26 octombrie 1995), tot aşa, despre roman. Dădui şi eu un articol, mi se ceru. Ia să mă întorc, îmi zisei în barbă, să văz ce şi cum în urmă cu un lustru şi mai bine. Aşa că am citit încă o dată *Dilema* (1995) şi *Observator* (2001). Şi? Vorba lui nenea Iancu: fatalitate!

În tot acest timp, nu se întâmplă nimic. Alte întrebări, alte răspunsuri, dar nici un pas înainte. Mersul pe bicicleta fixă în sala de fitness. Mai mult, nimic cu adevărat nou de la faimosul eseu al lui Ralea (1927, *De ce nu avem roman*?). Şi ce valuri s-au stârnit atunci în presa literară! Aceeaşi Mărie cu altă pălărie. Conflicte, diferenţe, argumente etc. sunt strict determinate de interese de grup. Numitorul comun este un cocteil din seria:

bune intenţii, frustrare, vanitate, resentimente, trufie. O gândire în sechele şi alibiuri. Dacă o spun, nu înseamnă că nu sunt şi eu contaminat. Oricum, nu sunt la curent cu analizele. Pe de altă parte, nu poate fi altfel atâta timp cât vidul face legea: pana de porumbel şi bila de plumb cad egal, am învăţat asta în primele clase de liceu, profesorul de fizică, vechiul laborator de lângă sala de gimnastică, cilindrul de sticlă incasabilă unde se producea minunea. Sentimentul că timpul stă pe loc mi se pare mai greu de suportat acum. Ceea ce mă amuza (iresponsabil?) în tinereţe mă poate îngrozi într-o noapte de insomnie. Sunt de mult plecat într-o cursă lungă. Să mă fi rătăcit pe drum? Nu am de gând să abandonez. Şi apoi sunt curios, cine ştie dacă în lumea care vine această boală nu va fi o virtute, un semn magic, o ridicare… Starea pe loc la noi se simte încă de la cronicari. Citiţi la zi, Sadoveanu şi Caragiale transmit implacabil, în registre diferite, acelaşi mesaj, *starea pe loc.* Iar viaţa în direct, ultimii zece ani, după şocul istoric înregistrat (ca un copil găsit) cu mai multe nume, confirmă diagnosticul.

În consecinţă, renunţ deocamdată la comentariul iniţial. Cu atât mai apăsat cu cât eu însumi am apelat, în ce s-a citit aici, la unele fraze proprii mai demult scrise. Ca totdeauna, îmi trăiesc timpul pe care nu eu l-am ales. Mi s-a părut convingătoare pe vremuri o replică a lui Cioran (nu îmi este cel mai apropiat autor) într-un interviu dat nu ştiu cui: se scrie prea mult, domnule, prea mult…

(*Observator*, iunie 2001)

Dosar de presă

George Bălăiţă a scris *Întâmplări din noaptea soarelui de lapte*. A scris-o pentru tineri şi copii şi mai ales pentru scriitori. Cartea a trecut aproape neobservată, poate din două motive, poate din zece. Aş fi ales-o din rafturile cu cărţi mai demult, dacă nu aş fi avut în minte ideea că unele cărţi pentru copii sunt nişte materiale dulci, lenitive, că stăpânul lor feroce le-a scris dinadins pentru îmblânzire. Collodi, Exupéry, Lewis Caroll, Frank Baum, P.L. Travers cu fermecătoarea carte *Mary Poppins* şi folclorul copiilor ne-au convins că literatura se scrie pentru mare îmblânzire. (...) Este o lume castă, în care fiinţele nu sunt încă ceea ce sunt ele de fapt. Un univers himenal, în jurul căruia lumea se împarte în două zone: cu fiinţe gândite şi regândite. Personajul care există sigur este copilul Cantemir, neobişnuit cu nimic şi căutând scăpare în felul său de a fi singur numai cu noţiunile cărora le găseşte un corp vizibil. Idealul personajului său este o suferinţă către toate lucrurile şi fiinţele legate între ele cu o singură sevă. Calul aproape verde, gras şi plin de bube, totuşi posedând în continuarea şirei spinării două aripi nu rămâne pentru vedere nicăieri, el pleacă în lumea cailor, în sinele său pleacă. Puiul de vulpe hrănit cu lapte şi învăţat să spună „măcar o vorbă“ va fi în curând mare şi într-o blândă noapte „va deschide cu laba lui domesticită coteţul găinilor şi va mânca pe loc cinci moţate“, ducându-le pe toate şi pe el în lumea de mister a vulpilor. Cartea lui Bălăiţă nu este un basm, ci mai degrabă un eseu asupra fiinţelor în sine, un eseu scris cu o regularitate absurdă, este logica de neimaginat a copiilor,

inventând un aer în care lucrurile şi fiinţele se retrag în ele însele pentru a reda realităţii aparenta ordine în care se poate trăi.

Gabriela Melinescu, „Calul plecase în lumea cailor“,
Luceafărul, nr. 14, 5 aprilie 1969

*

Într-o notă aşezată la finele volumului său intitulat *Nopţile unui provincial* şi alcătuit din proze având un caracter (după cum se afirmă în acelaşi loc) „mai degrabă literar decât publicistic“, apărute în intervalul 1966-1983 în *România liberă* (săptămânalul *Timbru* al paginii a doua de acum câţiva ani), în *Ateneu* şi *Convorbiri literare* (rubrica „Rondul de noapte“), precum şi în alte „gazete din provincie mai ales“, George Bălăiţă se întreabă, ne întreabă: „Nu ştiu câtă crezare se poate da ideii de substanţă originară, proprie unui autor sau altul, un fel de cod genetic al vocaţiei sale din care s-ar naşte oricare rând scris de el, roman, poemă sau numai o scurtă scrisoare familială. În orice caz, liantul *Nopţilor* nu este altul decât acela pe care îl folosesc la construcţia romanului. Dacă mă înşel sau nu, cititorul va judeca singur“.

Parcurgând *Nopţile* lui George Bălăiţă din perspectiva scrierilor sale anterioare (în primul rând, a volumului de nuvele *Conversând despre Ionescu* din 1967 şi a celor două romane de până acum), răspunsul ar fi pozitiv. Da, parcă se poate da crezare ideii mai sus enunţate: o „substanţă originară, proprie unui autor sau altul“ ar putea să existe, „un fel de cod genetic al vocaţiei sale din care s-ar naşte oricare rând scris de el“ ar putea să funcţioneze. Actualele *Nopţi* şi *Lumea în două zile* (dintre cărţile scriitorului, aceea pe care am reţinut-o mai bine şi pe care am recitit-o de curând) par plămădite din aceeaşi pastă epică, la focul aceleiaşi inspiraţii.

Tema provinciei şi motivul nopţii leagă o carte de alta. Prima parte a *Lumii* ar putea fi intitulată „Noaptea unor provinciali“. Materialul volumului *Nopţile unui provincial* prefigurează romanul şi este la rândul lui prefigurat de el. Nopţile şi zilele se succedă şi în universul imaginar al scriitorului. Mai recentul volum începe cu următoarea frază: „E aprilie sau

martie, calendarul îşi cam face de cap...“. Nu altfel debuta romanul din 1975 al lui George Bălăiţă (*Lumea în două zile*, „Ziua întâi“, 1), tot cu capriciile unei meteorologii trăsnite, smintite. Simetria uverturilor anunţă mulţimea de interferenţe şi similitudini existente între cele două cărţi. Atunci, ca şi acum, aceeaşi obsesie a solstiţiilor, a imperiului olfactiv şi a imperiului domestic, a iarmarocului, a lui Gogol şi a lui Bacovia, aceeaşi furie a descrierii „atotcuprinzătoare“, aceleaşi, uneori, personaje (Poprişcin, profesorul Baroni). Atunci, ca şi acum, aceeaşi capacitate – rară printre contemporani – de a îmbrăţişa „întreaga“ lume – „în două zile“ – în roman, de-a lungul a nenumărate nopţi albe, de lucru, în volumul de care ne ocupăm. Volum în care subiectele abordate de autor sunt de o varietate ameţitoare.

Va fi vorba în el în primul rând, desigur, de scriitori, pictori, muzicieni, interpreţi; de cărţi, filme, spectacole, emisiuni TV; apoi de călătorii în spaţiu (URSS, Vietnam, China) sau în timp (în trecutul nostru istoric sau în trecutul altor popoare, cu bogate referiri, prin urmare, la Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul, Miron Costin, Dimitrie Cantemir, Petru I); amintirile din care istoricul literar de mâine va putea probabil extrage unele date şi anumite împrejurări biografice semnificative (despre lecturile şi pasiunile copilăriei – desenul, sportul –, despre „elevul Bălăiţă“, despre intenţia tânărului de 20 de ani de a urma Medicina, despre „prima povestire nepublicată şi pierdută, despre un ţăran care îşi ucide fratele“, despre rude – o mătuşă, un unchi – şi despre prieteni, de pildă), amintiri în care (George Bălăiţă fiind totodată un creator şi un „livresc“) realitatea uneori începe să imite arta (execuţia surprinsă întâmplător de copil în timpul războiului, o execuţie dezinvoltă, „veselă“, seamănă cu o secvenţă de neuitat dintr-un film al lui Jancso), întâlnirile memorabile (cu Arghezi şi mai ales cu Sadoveanu, evocat într-o formidabilă scenă aproape fantastică, un Sadoveanu paralizat şi muribund, văzut în casa lui de la Vovidenie într-o zi de vară când se pornise o ploaie torenţială însoţită de mari descărcări electrice – cadavru statuar, reanimat la anumite intervale „de sus“, „din ceruri“, de şocul vizual şi auditiv al fulgerelor şi trăsnetelor dezlănţuite timp

de două ore), revelaţiile „reportericeşti“ senzaţionale (despre Eminescu la Văratec, unde ce credeţi că făcea marele poet? Gimnastică, mânuind chiar „două haltere mici“, ipostază necanonică transmisă scriitorului pe un ton de o neutralitate înfricoşătoare de o călugăriţă aproape centenară), rescrierile, repovestirile după texte clasice (*Vremuri de bejenie*, *Un episod din anul 1848* de Alecsandri, *Conul Leonida faţă cu reacţiunea* ş.a.), alcătuind admirabile bucăţi de proză *originală*, în care George Bălăiţă dezvoltă, adaugă, merge mai departe – „reconstituind“, de exemplu, după cunoscuta teorie a conului Leonida, moartea coanei Efimiţa, opiniile despre autori şi opere, reflecţiile cu privire la literatură şi artă, mărturisirile de atelier acoperă alte zeci şi zeci de pagini.

Ai sentimentul, citind această carte, că scriitorul atinge „toate“ obiectele, fiinţele, aspectele, problemele. Descrie (după o vizită la casa lui Tolstoi din Moscova) enorma sobă rusească, un adevărat furnal al intimităţii, producător de indestructibilă atmosferă patriarhală, frezia şi teiul, albina şi elefantul; evocă zăpada „care într-o singură noapte poate schimba faţa lumii fără să se tragă un foc de puşcă“, „viscolul hormonal“ de primăvară, „acel sâmbure de lumină fără de care lumea de mult s-ar fi destrămat ca o eşarfă putredă“, frumuseţea maiestuoasă a femeilor: „Orice omagiu dedicat lor ar trebui să ni se pară prea puţin. Orice le-am reproşa am merita să se întoarcă împotriva noastră“, farmecul copiilor, enigma gândirii lor netulburat paradoxală: „O fetiţă numai zulufi şi gropiţe, funde şi volănaşe, întrebată ce este o raţă, răspunde cu o seninătate absolută, cu un ton imposibil de contrazis: O raţă este o gâscă... Perfect! Iată imaginea paradoxală a «lumii» copilului“, omagiază celebrităţile: de la Ionel Perlea la Li Mingqiang (sper că am transcris corect numele marelui pianist), de la Nadia Comăneci la atletul Milon din Crotona (cu poemul pe care acesta din urmă i-l inspiră autorului încheindu-se cartea), dar nu-i uită nici pe anonimi, de la oamenii „în halate albe“ la şoferii de taxi: discută despre părinţi şi copii, despre tinereţe (relevându-i însă acesteia nu numai podoabele şi harurile, ci, cu o remarcabilă luciditate, şi obtuzitatea, cecitatea: „Tinereţea“, spune memorabil George Bălăiţă, „mă ajuta să *nu* [s.n.] înţeleg

multe“), despre omul mărunt (la un mod oarecum dostoievskian: „nu subestimaţi omul mărunt nimerit într-o situaţie-limită“), despre anul 2000, despre folosul nebănuit şi rostul tainic al timpului „risipit“: „Câteodată privesc în urma mea şi timpul risipit de mine cu atâta uşurinţă mă întunecă de furie şi disperare. Dar, ca şi în noaptea asta, deschid o carte şi dau cu ochii de o poveste citită mai demult, o recitesc şi găsesc în ea lucruri atât de noi şi neaşteptate şi cutremurătoare, încât o mare linişte mă cuprinde şi nu spun că povestea ascundea în ea dintotdeauna *lucrurile* descoperite acum de mine. Eu spun: ciudat, dar puterea mea de înţelegere a crescut neaşteptat de mult din risipa asta de timp, nici nu ştiu cum, aşa, poate ca o ciupercă în întuneric şi umezeală?“, despre moarte (experienţa din camera de hotel, decesul subit al unui prieten apropiat) şi despre prietenie etc. Despre prietenie în general, ca şi despre prietenia faţă de un artist sau dintre artişti (ce subiect actual), George Bălăiţă scrie lucruri extraordinare: „Elizabeth Schwarzkopf. (…) O acompania la pian un bătrânel scund, gras, o faţă de mops blând. Cântă împreună, mai bine zis, el este în preajma ei de vreo treizeci-patruzeci de ani, nu ştiu. Nici numele lui nu l-am reţinut, fiindcă, da, el este mereu în umbră şi nu-l ţinem minte decât pe cel din primul loc. Fără îndoială, bătrânul este un bun, un strălucit pianist. Dar este acolo, în umbră. Ce am văzut însă la el? Faţa lui era caldă, prietenoasă şi plină de iubire. Nu era servitorul, nu era cabotinul veleitar şi complexat, dispreţuitor şi plin de invidie, nu era ratatul cinic ce ar fi putut la fel de bine să cânte într-o cârciumă, la fel de absent ca şi lângă o mare artistă. El era prietenul devotat ce răspundea unei prietenii devotate. Era al doilea, dar, iată, *întrecerea* dispăruse. Poate în tinereţe a fost şi el un mare ambiţios. Cum a ajuns aici? Nu ştiu. I-am văzut faţa însă în timp ce mâinile lui erau umbra Elizabethei Schwarzkopf. Nu mi s-a părut deloc că este vorba despre un om care a pierdut. Nu semăna deloc cu instrumentiştii din nu ştiu care cunoscută orchestră. Am văzut destui, bătrâni sau tineri, chipuri boeme sau aspre, mulţi, mulţi dintre ei neputând să ascundă adânca nemulţumire, tristeţea, disperarea atunci când solistul primeşte aplauzele. Le-am văzut de foarte aproape faţa, da, spuneau liniile obrazului, şi eu aş fi putut face asta

şi chiar mai bine. Dar bătrânul pianist lângă strălucitoarea bătrână Schwarzkopf era altceva“.

În „două zile“ sau în „o mie şi una de nopţi“ (sau mai multe), obsesia lui George Bălăiţă rămâne *lumea*: lumea cărţilor, a artelor, dar şi a oamenilor, a realităţilor, a istoriei aici, în volumul de publicistică; lumea oamenilor, a realităţilor, a istoriei, dar şi a cărţilor, a artelor în romanul din 1975. Din natura mereu constrângătoare a acestei obsesii fundamentale rezultă aspectul neobişnuit de omogen al literaturii scriitorului (care pare în întregime prezent în oricare parte a operei sale: nuvele, romane, publicistică). Aspectul, în ce mă priveşte, mi-a fost confirmat de o impresie de lectură comună, primită atât din partea romanului din 1975, cât şi din partea volumului de publicistică: o impresie de ceva familiar, apropiat. Nelipsit de ciudăţenii şi cruzimi, spaţiul romanului *Lumea în două zile* mi s-a părut (sentiment rareori încercat de cititorul de proză contemporană) primitor, securizant, aproape intim. Găsesc în *Nopţile unui provincial*, pe de altă parte, un procent ridicat de simţăminte, idei, păreri, atitudini identice sau apropiate. Dincolo de lucrurile ce ne deosebesc, simt în George Bălăiţă (şi sper să nu mă înşel) un spirit înrudit. Aproape de o vârstă, am citit, se poate spune, aceleaşi cărţi, am văzut aceleaşi filme; am trăit în aceeaşi lume, în aceiaşi ani. Din acest punct de vedere, o coincidenţă pe care îmi permit s-o relatez acum mi se pare a nu fi cu totul lipsită de semnificaţie. Am văzut de două ori, la fosta Cinematecă (actualmente cinematograful Union), marele film japonez *Povestirile lunii palide după ploaie*. Între prima şi a doua vizionare au trecut, cred, vreo cinci-şase ani. De fiecare dată m-am întâlnit cu George Bălăiţă, din pură întâmplare, fireşte (…).

În general însă, după cum spuneam, de-a lungul lecturii volumului predomină consensul, aprobarea bucuroasă a multora dintre ideile şi opiniile scriitorului. Cum să nu fiu de acord cu George Bălăiţă când apără arta de pe poziţiile înţelegerii specificului ei: „Cel care, privind *Guernica*, ar zice bunăoară: nu înţeleg nimic, nu ne prea interesează. Să facă bine şi să înţeleagă! Un roman, o pânză, un concert pot avea un caracter politic real, îşi fac deci ca atare datoria numai atunci când îşi respectă propria condiţie

de existenţă“ sau când îşi exprimă într-un chip atât de fericit încrederea în puterea miraculos vindecătoare, de înseninare şi îmbărbătare pe care o emană literatura: „ce nu e în dificultate la începutul anului 1982 pe glob şi în casele noastre? Întind însă mâna şi iau o carte din raft. *Totul redevine suportabil*“ (s.n.).

Cu *Nopţile unui provincial*, prozatorul George Bălăiţă reuşeşte performanţa deloc uşoară de a se menţine – în „pauza“ dintre două romane – la nivelul cel mai ridicat al literaturii sale.

Valeriu Cristea, „Nopţile unui scriitor“,
România literară, nr. 8, 23 februarie 1984

*

Memoria scriitorului adevărat este doar imaginaţia lui: el inventează amintiri pe care „scribul“ le povesteşte ca pe nişte ficţiuni convingătoare. „Din punctul meu de vedere“, mărturiseşte George Bălăiţă, un mare scriitor este doar acela în stare să impună înainte de orice ficţiuni convingătoare“ (*Câinele în lesă*, Editura Viitorul Românesc, 2005). Spuse în 2003, cand erupţia editorială a vulcanului memorialistic şi a jurnalelor secrete nu înceta să-şi reverse lava fierbinte şi resentimentară, aceste cuvinte păreau şi chiar erau o sfidare a contextului literar.

Literatura de frontieră, azi la mare trecere în lume, crede romancierul George Bălăiţă, în răspăr cu opinia inventatorilor „literaturii de sertar“, este în general „marfă de contrabandă. Viaţa pe graniţă!“. Riscul „ficţionistului“, adaugă el, este enorm. Bălăiţă nu este un scriitor „realist“ în înţelesul comun al cuvântului şi nu crede că „azi“, nu-i aşa, după o revoluţie, „realitatea e mai puternică decat orice imaginaţie“ şi alte prostii dintr-acestea. Iar dacă „prostiile“ astea apar totuşi în cărţi care nu se mai termină, scriitorul adevărat, „scribul“, trebuie să aibă răbdare de bivol, să aştepte, să reziste şi să scrie în continuare ficţiuni convingătoare. Chiar şi riscând să vadă doar spatele întors al cititorului, căruia însă şi „scribul“ îi poate întoarce spatele. Una dintre cele mai convingătoare „ficţiuni“ nerealiste din literatura română de la origini şi până în prezent, *Lumea în două zile*,

epopeea „gogoliană“ a lui George Bălăiţă, nu şi-a găsit interpretul ideal, deşi s-a bucurat de comentarii strălucite: componenta carteziană de sorginte franţuzească a criticii româneşti pare să fie aproape incompatibilă cu „fantasticul banalităţii“ (L. Raicu) care cotropeşte universul acestui roman. În general vorbind, opoziţia ireductibilă în care spiritul uman se află cu sine însuşi a fost distribuită în proza românească în chip maniheic, între personaje distincte, pozitive şi negative, benefice şi malefice: Antipa din *Lumea în două zile* şi Grobei din *Bunavestire* rup această lungă tradiţie maniheistă – cu apogeul în „realismul socialist“ –, refăcând unitatea contradictorie şi lipind faţa şi reversul comportamentului uman într-unul şi acelaşi personaj, domestic şi demonic, dionisiac şi apolinic, „pozitiv“ şi „negativ“ etc. Pe dublul Antipa Bălăiţă îl va descoperi în visul ficţiunii din romanul nerealist *Lumea în două zile*.

Îl va reîntâlni a doua oară ca pe o cunoştinţă veche, fără şocul surprizei, în realitatea „istorică“ de toate zilele, în, cum s-ar zice, carne şi oase, ca o confirmare a visului ficţionar: cine va citi portretul extraordinar din „Acul şi camila“ (ca şi altele din *Câinele în lesă*) va înţelege ceea ce este de înţeles, şi anume că Antipa din roman e un personaj nemuritor în realitate. Şi că, împotriva opiniei comune, ficţiunea are calitatea „nocivă“ (!) de a o lua cu mult înaintea vieţii, descoperind şi prevestind în structuri şi personaje imaginare adevăruri şi destine cu perfectă „acoperire“ într-o realitate pentru mulţi opacă. Astfel că incarnarea istorică a lui Antipa din *Lumea în două zile* în nemuritorul personaj din 2002, situat, ca şi celălalt, între Cicicov şi Ostap Bender, reprezintă, între altele, o eclatantă, copleşitoare revanşă a literaturii de ficţiune în faţa vieţii care, nu-i aşa, o ia mereu „înainte“, ca să dea iarăşi peste Cicicov şi Ostap Bender…

C. Stănescu, „Între Cicicov şi Ostap Bender“,
Gândul, 29 octombrie 2005

*

La începutul lunii octombrie m-am aflat la Oneşti, ca invitat la „Zilele Călinescu“, ajunse la a 37-a ediţie. Mă număr printre veteranii acestor

întâlniri anuale, iniţiate şi organizate de confratele Constantin Th. Ciobanu. Am mai vorbit despre ele. Mai vechi participant decât mine probabil că este George Bălăiţă, fiu al Bacăului învecinat. Nu-i exclus să fi fost de faţă şi la ediţia inaugurală, de acum aproape patruzeci de ani.

A fost şi acum prezent nu doar ca unul dintre invitaţi, ci şi în calitate de laureat al Marelui Premiu „G. Călinescu“, atribuit în fiecare an unei personalităţi. Ca preşedinte al juriului, mi-a revenit plăcuta îndatorire de a i-l înmâna. Am rostit şi cuvenitul *laudatio*, făcând trimitere şi la faptul că premiul acordat la Oneşti nu este chiar fără legătură cu aniversarea din acest an a importantului prozator, născut, aşa cum atestă documentele, în 1935. Spre deosebire de alţi contemporani aflaţi în aceeaşi situaţie, însetaţi de firitisiri, el a ţinut să se treacă peste eveniment cu discreţie. Şi a reuşit. Faptele rămân totuşi fapte: în 17 aprilie George Bălăiţă a împlinit, oricât ar părea de straniu, 70 de ani. Din acest colţ de pagină îl felicit cu impardonabilă întârziere şi în numele *României literare*.

Am în faţă o carte relativ recentă a lui George Bălăiţă, care nu ştiu să fi fost comentată până de curând, când a scris ceva despre ea, în *Gândul*, C. Stănescu. Criticul este de altfel, în parte, implicat în compunerea ei. Apărută în 2004, nu pot să o pun în relaţie cu aniversarea lui Bălăiţă din 2005, deşi, astfel cum este întocmită, pare să fi vrut a-i veni în întâmpinare. Deschide o perspectivă asupra drumului întreg străbătut de scriitor, îi sintetizează felul de a vedea literatura şi lumea.

Este vorba anume de volumul, îndeajuns de suplu, *Câinele în lesă*, tipărit de Editura Viitorul Românesc. Cuprinde în prima secţiune opt interviuri, iar în a doua, intitulată „Appendix“, un grupaj de texte publicistice reprezentând mărturisiri de credinţă artistică şi reflecţii despre lumea de azi.

Interviurile nu sunt de ultimă oră. Primul datează din 1973, iar ultimul din 2003. Un interval îndeajuns de bogat, pentru George Bălăiţă şi pentru generaţia sa, în fapte literare şi în fapte de existenţă. Sunt anii care îl impun în conştiinţa publică drept mare prozator, în primul rând prin romanul *Lumea în două zile*, din 1975. Sunt anii mutării de la Bacău la Bucureşti,

unde G. Macovescu îi încredinţează o funcţie la Uniunea Scriitorilor, ai directoratului de la Cartea Românească, în urma morţii neaşteptate a lui Marin Preda, ai aşa-zisei cariere politice, propulsat în C.C. prin ceea ce prozatorul numeşte o „farsă“. Sunt apoi anii de agravare a crizei vechiului regim, până la „ruptura“ istorică de la sfârşitul lui 1989, urmată de noi crize, de noi convulsionări ale societăţii româneşti şi de multă incertitudine, în era nebuloasei tranziţii în care „nu mai poţi construi nici o ipoteză până la capăt“.

Partenerii de dialog ai lui George Bălăiţă (printre ei, N. Prelipceanu, Ion Simuţ, C. Stănescu, Ştefan Agopian) sunt iscoditori şi stăruitori, nu totdeauna amabili, convenţionali niciodată. Pun întrebări inconfortabile, atacă, astfel zicând, din toate direcţiile, interesaţi atât de poziţia interlocutorului în chestiunile mari, sociale, politice sau literare, cât şi de amănunte biografice, iar câteodată chiar de anecdotică, de zvonurile care circulă în mediile scriitoriceşti pe seama lui. Cât adevăr e în ele? Ştefan Agopian e curios să ştie, printre multe altele, dacă Bălăiţă a avut în perioada comunistă rude suspuse, care i-au sprijinit ascensiunea. Sau dacă nu este cumva evreu, cum susţin unii, din cauza prieteniilor sale notorii cu scriitori evrei. Bălăiţă nu evită să dea răspunsuri întrebărilor, oricât de indiscrete sau de incomode, chiar dacă unele ar fi putut să-l scoată din răbdări, mai ales acelea care pornesc de la pure speculaţii sau preiau erori. „Informaţie de tot greşită!“, ripostează cu aplomb în astfel de cazuri, venind apoi cu versiunea reală, repunând adevărul în drepturile lui. Sunt şi întrebări cărora Bălăiţă le răspunde indirect, recurgând la o fabulă, la o istorioară pilduitoare. Vocaţia naratorului nu se dezminte. Nu se dezminte nici atunci când schiţează portrete, dintre care unele pline de savoare, mai ales când sunt şi sarcastice. Voi exemplifica doar cu acela pe care i-l face unui personaj faimos postdecembrist: „Un personaj care nu se termină niciodată şi vine din toate părţile este Silviu Brucan. Aerul de misit de casă mare şi «nu-i aşa»-ul repetat bătrâneşte de la o frază la alta îl situează performant între Cicicov şi Ostap Bender. Restul e literatură! Brucan e autorul unei vieţi ieşite din comun şi al unei importante opere scrise care nu mai foloseşte la nimic.

Marxist absolut, dar fără nostalgii. Stalinist declarat, însă revizuit. Lucid, cinic, pătimaş, abil. Uns cu toate alifiile, dar niciodată trivial. Un mic campion al bunului-simţ. (...) Când e vorba de S.B., totul pare posibil şi nimic nu e sigur. Se spune. Se presupune. S-ar putea crede. E de bănuit că. Simultan, Brucan există şi nu există. Aparenţele duc spre Ilf şi Petrov, dar fundalul este gogolian".

Din mulţimea temelor, subiectelor, problemelor supuse discuţiei, în carte desprindem câteva asupra cărora se insistă în chip special. Astfel, ar fi chestiunea relaţiei lui George Bălăiţă cu scrisul, cu scrisul propriu şi cu scrisul (cu scrierile) altora. El se consideră „un rob al cuvântului scris", un „bun profesionist", stăpân pe „himerele" sale, dar şi, în aceeaşi măsură, „digerat" de acestea. Altă mărturisire: „Când scriu, contez mai degrabă pe persoana a treia. E mai onestă, îmi dă mai multă libertate de mişcare, imaginaţia mea lucrează mai bine cu *el* sau *ea*, *ei* decât cu *eu*!". Opţiune de creator epic obiectiv, încrezător, asemenea romancierilor clasici, în virtuţile şi „onestitatea" persoanei a treia. Un principiu „trădat" totuşi în operă, în nuvele şi în cele două mari romane, unde Bălăiţă demonstrează de câtă mobilitate a perspectivelor este în stare şi ce efecte sugestive poate să obţină tocmai din utilizarea expertă a tuturor persoanelor verbului. Altfel, ca „simplu" cititor, e un nostalgic al secolului al XIX-lea, „secolul romanului" şi al marilor personaje care „dau nume şi eternitate romanului".

Altă chestiune preocupantă: situaţia reală a literaturii române postbelice, pusă în relaţie cu aceea a altor literaturi din Est, expuse unor constrângeri ideologice de aceeaşi factură, dar la noi, crede Bălăiţă, parcă şi mai dure. În 1991, în discuţia cu C. Stănescu, observa că, până în acel moment, nu apăruseră semne despre marile sau micile cărţi scrise „pe întuneric", adică pentru sertar, în anii comunismului. „Avem în schimb", constată prozatorul, „câteva romane remarcabile, cu nimic sub ce s-a scris în acelaşi timp în lume, apărute în ciuda cenzurii şi a unor baraje kafkiene iarăşi numai la noi posibile". Aşa stau lucrurile, voi spune la rândul meu, adăugând că, dacă este să ilustrăm teza de mai sus cu titluri de romane româneşti „remarcabile", rezistente în timp, *Lumea în două zile* este printre

primele care ne-ar veni sub condei. Această singură carte, să fi produs epoca literară postbelică, şi tot ar fi fost de-ajuns pentru a respinge teza „Siberiei spiritului“. Dar mai sunt şi altele.

Din nefericire, constată sceptic-amar George Bălăiţă, bunurile spirituale cucerite ieri, în ciuda represiunii şi cu atâtea sacrificii, pot fi pierdute azi, sub alte ameninţări, după cum se poate vedea privind în jur. „Este de neînţeles în cele din urmă câte lucruri durabile s-au păstrat şi acum se distrug, cu sau fără ştiinţă, sub ochii noştri neputincioşi, indiferenţi, plini de lehamite şi silă. S-au câştigat în robie. Se pierd în libertate“.

Cititorul a înţeles, desigur, că aici nu este vorba numai despre literatură. Sunt debusolările din planul mai larg al existenţei actuale, şi nu doar de la noi. Ce se petrece cu noi în epoca postdecembristă se petrece şi cu alţii din alte părţi, unde la fel se vieţuieşte în libertate, ce e drept, dar tot sub imperiul proceselor dezaxatoare, al mecanicizării, al golirii trăirilor de sensuri mai înalte şi chiar de sentimente. „Multă poftă de viaţă. Nu şi de iubire. Tragedia este mereu prezentă în cotidian. Tragicul însă se stinge în grotesc“. Reapare atunci, compensatoare, nostalgia pentru secolul al XIX-lea, care nu doar că a fost al romanului cu personaje conturate puternic, dar şi al unei vieţi aşezate şi raţionale, în care „indicele de rezistenţă“ al omului era caracterul şi capacitatea de a reacţiona afectiv. „Omul secolului al XIX-lea“, nota Bălăiţă în 2001, „este raţional şi sentimental, indicele lui de rezistenţă este caracterul. Astăzi, omul de caracter este mai degrabă un dur. Sentimentul pare abolit în favoarea emoţiei crispate...“.

Reflecţiile şi nostalgiile unui sceptic. Gabriel Dimisianu, „Reflecţiile unui sceptic“, *România literară*, nr. 46, 23 noiembrie 2005

*

Pentru a înţelege titlul cărţii lui George Bălăiţă, *Câinele în lesă*, şi una dintre tezele ei esenţiale, trebuie să citim cu atenţie un puternic fragment din Canetti, ales de autorul nostru ca motto şi motor al volumului său: „Urăsc eterna dispoziţie de a spune adevărul, adevărul din obişnuinţă,

adevărul din datorie. Ar trebui ca adevărul să fie ca o formă care, odată ce a purificat aerul, să treacă. Adevărul trebuie să lovească precum trăsnetul, altfel nu are nici un efect. Cine-l cunoaşte, să se teamă de el. Adevărul nu trebuie să ajungă niciodată câinele omului, şi e vai de cel care îl fluieră ca să vină. Să nu duci niciodată adevărul în lesă, să nu-l porţi în gură. Să nu-l hrăneşti, să nu-l măsori; să-l laşi ca să crească în teribila lui pace“. Într-unul dintre cele opt interviuri din sumar (luate, în ordine cronologică, de Nicolae Prelipceanu, Tania Radu, C. Stănescu, în două rânduri, Vasile Petre Fati, Ion Simuţ, Ştefan Agopian şi Carmen Chihaia), prozatorul „şaizecist“ ajunge, pe o cale independentă, la concluzii similare. Răspunzând întrebării puse de Tania Radu: „Este «pofta de joc» artistic echivalentă cu «pofta de adevăr»?“, el face un tur de orizont prin marea literatură a lumii, sprijinindu-şi ideea cu exemple elocvente: „Adevărul aşteaptă să fie luat în primire. Adevărul este ursul infernal din nuvela lui Faulkner. Adevărul este în Balena Albă din tragica viziune a lui Melville. Adevărul e setea oarbă de pământ din sufletul lui Ion şi nevoia de iubire din fiinţa *Celui mai iubit dintre pământeni*. Adevărul nu se lasă cu uşurinţă vânat. Este o fiară care se opune cu îndârjire. Lăsaţi o clipă literatura şi gândiţi-vă la aventura fiecărei zile trăite. Se lasă adevărul mângâiat pe creştet, dă din coadă, se gudură supus?... Dar scriitorul (cel născut, iar nu făcut) are o armă sigură: talentul său. Cu ajutorul talentului, scriitorul reuşeşte să supună (spună) adevărul. Numai aşa. Voinţa poate clinti munţii, dar nu reuşeşte să scrie un roman“.

Adevărul nu este, prin urmare, un bun de larg consum şi nici unul de uz propriu, nelimitat. Nu poate fi luat în stăpânire o dată pentru totdeauna ori arendat, închiriat, subînchiriat ca un teren agricol sau un imobil. Ceea ce reuşim să luăm în posesie sunt *adevărurile* noastre, frânturi personale şi personalizate dintr-un întreg inaccesibil, mărunţiş etic pe care îl facem să zornăie în buzunare. Adevărul cu majusculă este impersonal şi implacabil în sentinţele sale, ispitind omul să-l privească în faţă pentru a-i arde ochii şi conştiinţa. La *Moby Dick* al lui Melville şi *Ursul* lui Faulkner aş adăuga *Inima întunericului*, romanul lui Joseph Conrad, ori *Calea regală* a lui Malraux. Sunt opere în care, dincolo de o plasticitate excepţională, putem

simţi tensiunea căutării adevărului şi tragismul descoperirii lui. Omul intră în raporturi noi şi înfricoşătoare cu lumea, schimbându-se pe măsura devoalării ei şi devenind la final o altă fiinţă. Individul este modificat, transformat, născut a doua oară de ceea ce a descoperit.

Pentru o cale regală a literaturii, a romanului, pledează, în fond, întreg acest volum de superioară publicistică, scrisă ori vorbită dintr-un unghi voit prozastic. Biografia scriitorului intervievat oferă destule puncte de interes, etape şi intersecţii în evoluţia socială. Copilăria provincială, adolescenţa cu practicarea gimnasticii de performanţă, renunţarea la sport şi tatonarea unor facultăţi cu profile atât de diferite (Medicină, Agronomie, Istorie, Drept, Chimie alimentară, Filologie), descoperirea vocaţiei de scriitor şi consacrarea treptată până la bomba reprezentată de *Lumea în două zile*, mutarea la Bucureşti pe un post onorant profesional, dar riscant ideologic (acela de secretar al Uniunii Scriitorilor), intrarea pe lista membrilor supleanţi ai Comitetului Central al Partidului Comunist Român şi preluarea Editurii Cartea Românească după moartea lui Marin Preda, angajarea după l990 la Fundaţia Culturală Română (unde a făcut revistele *Arc* şi *Creanga de aur*) şi, în fine, la societatea Copyro a Uniunii Scriitorilor (fostul Fond Literar) – toate aceste trepte suitoare ori coborâtoare ale carierei ne spun ceva despre profilul intelectual şi moral al lui George Bălăiţă, despre ambiţiile, reuşitele şi eşecurile lui. Dar mai importantă decât acest desfăşurător biografic este perspectiva din care scriitorul îl realizează, modalitatea aleasă pentru a se explora şi a se expune. De mai multe ori, când e să se refere la un episod delicat (intrarea lui în C.C.), autorul promite să realizeze o versiune ficţională a întâmplărilor. Numai astfel, crede el, va prinde luminile şi umbrele falsei angajări, nuanţele psihologice ale gestului, precum şi umorul bizar al acelei „adeziuni“ ce i-a îngăduit să observe dinăuntru resorturile marelui mecanism. O curiozitate vie, aproape nesăţioasă face din el un observator mereu la pândă, un reporter cu toate antenele întinse, pentru ca nimic din freamătul vieţii să nu-i scape. Astfel văzând şi considerând lucrurile, nu există subiecte majore şi minore, teme înalte sau mediocre, protagonişti din oficiu şi personaje episodice

incapabile de a-şi depăşi condiţia. De la Gogol şi Cehov, maeştrii săi declaraţi şi veneraţi, George Bălăiţă a învăţat că banalitatea, în sine, nu există: „intensitatea cu care eşti în stare să consumi banalul poate echivala într-o zi (...) emoţiile unei călătorii de 80 de zile în jurul lumii“. Iar dacă nu într-o zi, atunci în două: capodopera romancierului îşi trage forţa tocmai din sevele ascunse ale cenuşiului cotidian, din ceea ce, prăfuit prin abandon ori lustruit prin frecventare, poate creşte cu o forţă miraculoasă – spărgând crusta provinciei şi a lumii.

Autorul volumului de faţă nu se numără printre scriitorii care fac favoruri cititorilor. Nu ne oferă nimic de-a gata, ci ne derutează încontinuu prin jocul suprafeţelor şi fosforescenţa detaliilor „nesemnificative“. Scriitura lui minuţioasă, legată strâns, ochi cu ochi, pune în reală dificultate lectorul, solicitând o atenţie trează şi disponibilitatea pentru orice turnură a evenimentelor. Personajele principale ori secundare, scenele şi fragmentele însele au parcă toate valenţele libere. În orice moment, ele se pot răsuci şi evolua în chip neaşteptat, într-un aleatoriu pe spaţii mici, făcut posibil de largul desen al fanteziei integratoare. Se poate chiar specula că prozatorul îşi suspendă temporar controlul tematic şi simbolic, renunţă la predeterminarea fiecărei pagini, pentru a-i urmări pe eroi cum respiră, dacă şi cât se descurcă în absenţa creatorului lor. În timp ce la Nicolae Breban „zeii“ din afara lumii romanului aruncă o privire leneşă asupra albumului de fotografii răsfoit de doi tineri îndrăgostiţi, la George Bălăiţă, scribul (figură tutelară) se lasă adesea scris de jocul întâmplărilor, de gesturile mărunte şi întâmplătoare – până la proba contrarie – ale personajelor. Ca şi la Milan Kundera, cu care prozatorul nostru se aseamănă (având acelaşi tip de mobilitate intelectuală şi o înrudită inteligenţă artistică), ironia este un vehicul al tragicului şi câteodată un substitut al lui. Kundera e mai cinic, mai nepăsător, ca Autor, distrându-se teribil pe marginea experienţelor şi tribulaţiilor protagoniştilor săi, subliniindu-le cu sadism doza consistentă de ridicol. Bălăiţă priveşte cu un respect mult mai pronunţat, cvasireligios cuvântul, cuvântul scris, făcând din literatură o religie şi din cele mai însemnate creaţii de hârtie profeţii ei.

În filele de publicistică, actualitatea, panoramată atent, trece prin filtre succesive, până când autorul îi poate cristaliza elementul de generalitate. Marele spectacol postrevoluţionar, înghesuiala de pe Drumul Damascului, demagogia otrăvită a „profesorilor de ură“ sunt privite fără emotivitatea neofitului. Moralist veritabil, scriitorul este un observator stăruitor al naturii umane, interesându-se cu seriozitate de orice defect de fabricaţie, rătăcire sau eroare de judecată. Câteodată, contemplaţia senină lasă loc maliţiei, George Bălăiţă deschizând un ochi rău, de soacră tradiţională, pentru a obţine efecte comice pe măsură. Iată, de pildă, un portret tendenţios-memorabil făcut lui Octavian Paler, în timp ce acesta vorbeşte la un Forum al Culturii: „Patriarhul Teoctist, în veşmânt alb, binecuvântează adunarea şi îndeamnă la toate cele bune şi cuviincioase. Iubitor de turma sa, Preafericitul voi oare să îndulcească năvala îngerului pedepsitor? Fiindcă aşa apăru la pupitru, cu sabia goală în mână, Paler. Oratoria lui complicată bate între Ioan Botezătorul şi C.T. Popescu, să zicem. Blindat cu citate din clasici, ba, atunci când e cazul, şi din moderni. Oricând la îndemână, o parabolă. Sugrumat de emoţie şi îngrijorare, Paler a lovit în toate părţile şi nicăieri. Tehnica lui este bizară, infailibilă în acelaşi timp. (...) Toată suflarea pare convinsă că el a pus degetul pe rană. Dar el este mereu în altă parte. El abureşte în aşa fel oglinda, încât nimeni nu se mai recunoaşte în ea. Premierul chiar crezu că e atacat direct, se supără şi o spuse, nu înainte de a-l asigura pe orator de întreaga stimă, preţuire, consideraţie. Iar preşedintele, foindu-se pe scaun, zâmbetul lui intraductibil, asigură adunarea că îngrijorările domnului Paler, da, sunt şi ale noastre. Dar oare cine suntem noi?! Cei doi înalţi demnitari luară de bună retorica lui Paler. Pe când el, artist, povestise un vis ce îl tulburase cu o noapte mai înainte“.

Inclusiv aici, publicistica lui George Bălăiţă este o ramă a literaturii şi o formă derivată a ei.

Daniel Cristea-Enache, „Calea regală“,
România literară, nr. 38, 22 septembrie 2006

*

Când un mare prozator crede că a sosit momentul să-şi strângă confesiunile (fie ele şi mascate sub chipul altor specii) la un loc înseamnă că el se crede ajuns la un stadiu postevolutiv. Le strânge pentru a ne arăta din capătul împlinirii drumul străbătut. Orice astfel de carte e, într-un fel, o carte de înţelepciune. Nu neapărat pentru că scriitorul ar declama înţelepciuni patente, ci pentru că, de regulă, e cartea unei experienţe şi, fie explicit, fie doar implicit, ea tinde să transfere această experienţă ca învăţătură. Orice culegere de asemenea confesiuni devine, vrea, nu vrea, un fel *învăţături către fiu*. Neagoe şi Teodosie sunt aici întotdeauna prezenţi în subtext. Cu discreţie, fireşte, căci emfaza ar strica toate rosturile. Nimeni nu e mai alergic la sfaturi şi exemple decât tânărul scriitor. Dar poate că nimeni nu e mai sensibil la ele decât tot el. Cu prima condiţie să nu-i pară că e dopat cu lecţii de bună purtare – scriitoricească şi creativă. Asemenea gânduri educative sau doar persuasive par însă foarte departe de George Bălăiţă; ba poate chiar cu totul străine de el. Cu toate astea, *Câinele în lesă* (Editura Viitorul Românesc, Bucureşti, 2004), în care el împleteşte „opt interviuri şi un appendix“ publicistic, nu se poate dezice de rostul ei implicit. Şi care e poate chiar rostul ei esenţial. Interviurile (şi articolele din final) sunt şi de dinainte şi de după 1989; dar mai ales de după, fireşte. Că sunt din amândouă „epocile“ ţine să sublinieze, desigur, unitatea de atitudine ori măcar de viziune asupra literaturii. Nici asta cu emfază, cu bătăi în piept, ci tot la modul discret, lăsând doar lucrurile să transpară. Totuşi, această continuitate sau organicitate e o temă delicată (în interviurile în care ea apare deschis); şi resimţită ca delicată sau chiar pusă ca una delicată. George Bălăiţă e obligat adesea să facă defensivă, căci şi-a auzit destule şi prea multe despre ce a făcut şi a dres ca director la Cartea Românească (sau, şi mai şi, supleant în C.C.). Nu-i de mirare că, excedat de lipsa de bună-credinţă, uneori se irită de supleţea de caracter a noilor eroi morali sau de casanţa absolută a celor ce nu ştiu nimic, dar se află cu atât mai mult în treabă: „Cine nu ştie despre ce este vorba să nu se amestece, iar cine se face că nu ştie să se ducă dracului!“ (în interviul acordat în 1994 lui Vasile Petre Fati). Forfota şi înghesuiala de pe „Drumul Damascului“

democrat şi „convertirile“ spectaculoase şi subite de acolo reprezintă, de fapt, o temă recurentă de reflecţii sceptice. Comunismul, crede Bălăiţă, n-a lăsat pe nimeni neafectat şi neinfectat, iar cei trecuţi pe acolo „se împart în două mari categorii: cei care au fiert în Marele Cazan şi cei care nu recunosc“ (în dialogul, cel mai amplu dintre toate, cu C. Stănescu). Ca gâsca prin apă n-a trecut nimeni prin epocă, dar unele memorii s-au curăţat instantaneu şi s-au eroizat *post-festum*. Această subită radicalizare anticomunistă readuce însă în actualitate apucături tipice comunismului. Căci judecăţile sumare şi resentimentare i se par scriitorului similare pentru amândouă epocile: „Şcoala urii comuniste seamănă în multe privinţe cu şcoala urii postcomuniste“ (*idem*). E, desigur, aici, pe un fond de căinţă personală (dar care nu vrea să fie una de spectacol, căci „dacă nu se petrece în tăcere şi singurătate, căinţa este sau o disimulare a unei vinovăţii mult mai grave decât aceea mărturisită, sau făţărnicie“), o pledoarie pentru discernământul vinovăţiilor şi pentru judecata în cunoştinţă de cauză. E şi asta o temă – şi o atitudine – de bun-simţ, dar care, fireşte, nu face decât să-i îmboldească şi mai mult pe radicalii de după ’89. Căci anticomunismul trezit fix după ’89 e cel mai feroce. (E partea psihanalizabilă a noului radicalism, pe care Bălăiţă o atinge uşor, ba timorat, ba iritat).

Partitura aceasta sceptică de observaţii pe seama spectacolului social, politic şi caracterologic, făcute de un moralist care adoarme „bătut de gânduri în fotoliul Baroni“, narcotizat de spectacol, nu e însă chiar partitura centrală a interviurilor. Tema de bază a acestora e scriitorul, *scribul*. Oarecum pe reversul acestui scepticism „social“ vine încrederea în literatură, optimismul literar al lui George Bălăiţă. „Literatura“, îi spune el lui Nicolae Prelipceanu în 1973, „este speranţa lumii“, pentru că „literatura poate schimba ceva“. Iar această credinţă în misionarismul de fond al literaturii se păstrează, chiar dacă tot mai înconjurată de scepticism, şi în interviurile de după 1989. Oricât ar părea ea o artă ludică, literatura e o artă de maximă responsabilitate, întrucât „pofta de joc a artistului este pofta de adevăr“. Dar nu de „adevărul ţinut în lesă“, ci de adevărul nedomesticit, aşa cum este el recomandat de Canetti în mottoul cărţii şi asumat, ba chiar intuit

până la similitudinea de imagine de George Bălăiţă. Literatura îşi rosteşte „adevărul“ prin intermediul talentului, dar acesta nu e un dar slobod de răspunderi, ci dimpotrivă: „Talentul include conştiinţa şi caracterul. Când nu este aşa, e vorba de un impostor“. Nu-i de mirare că pe aceste premise visul prozatorului e să ajungă la fraza de maximă densitate în adevăr: „Ambiţia mea este să obţin o frază cu o greutate specifică mai mare decât cel mai dur element din tabloul lui Mendeleev“. Această misiune de adevăr a literaturii e întregită de misiunea ei îmblânzitoare, căci literatura e singura care face locuibilă lumea: „Ficţiunea este singurul mod de a face suportabilă lumea omului“. Ficţiunea ca poveste, căci Bălăiţă crede nesmintit în epic, în rezistenţa poveştii şi a personajelor definitive. Tocmai de aceea admiraţia lui merge spre secolul al XIX-lea, secolul marilor personaje şi al marilor poveşti, al marilor construcţii. El însuşi a proiectat o astfel de „mare construcţie“, din care deocamdată a pus pe piaţă doar câteva pietre (numai 8 din cele 27, câte va avea în final „piramida“ lui, după cum îi mărturiseşte lui Ion Simuţ; ceea ce înseamnă că, de va fi ajuns Bălăiţă la capătul traseului „devenirii“, noi, cititorii, abia urmează să vedem; asta dacă romancierul îşi va găsi editorul celor nu ştiu câte mii de pagini despre care vorbeşte cu timidă provocare). Marea piramidă a lui Bălăiţă e „o poveste fără sfârşit“, căci romancierul (adică, de fapt, povestitorul) e memoria umanităţii, e cel care îşi aminteşte „mai clar decât orice întâmplare recentă cum, pe vremea când locuiam în peşteră şi ne înţelegeam prin semne şi sunete guturale“ etc.; el e, dintotdeauna şi pentru totdeauna, cel ce întreţine ritualul de vrajă, cel care, prin povestire, devine „stăpânul (absolut!) al turmei“, chiar dacă numai „pentru o clipă“. Dar această clipă e una cu durată perversă, căci scribul e scriitor de destine şi judecător al realului, „eu pot da alt curs întâmplărilor. Fiindcă numai ce scriu eu rămâne cu adevărat. Restul nu are nume“. Aşa cum o vede Bălăiţă, literatura e într-adevăr una dintre puterile lumii. Poate una dintre primele, de nu prima absolut. Şi tocmai de aceea ea trebuie să ştie până unde „se poate glumi“. Dar şi lumea ar trebui să-şi dea seama până unde se poate glumi cu scribul şi pe seama lui. Nu prea departe, insinuează Bălăiţă.

Nici nu s-ar zice, citindu-i frazele sprintene, pline de vervă şi de umor (cu destulă autoironie), debitate cu un fel de spontaneitate a scepticismului de sine, că George Bălăiţă e de fapt un maximalist, de nu chiar un fundamentalist al literaturii. Dar un fundamentalist care pare un frivol, cu religia mai degrabă ascunsă sub nonşalanţă decât exhibată.

Al. Cistelecan, „parabola scribului“,
în Aide-mémoire, Aula, 2007